

ACTUALISATIE ARCHEOLOGISCHE VERWACHTINGEN- EN WAARDENKAART GEMEENTE LAARBEEK

Voorpagina:

- *Doorsnee landweer bij de Snelle Loop (foto Waterschap Aa en Maas).*
- *Opgraving waterput Nieuwenhof Noord in Lieshout (foto BAAC 's-Hertogenbosch)*
- *diverse losse vondsten (Middeleeuws aardewerk Lieshout, IJzertijd urn Beek en Donk, Bronstijd hielbijl Beek en Donk en gouden Keltische munt Lieshout) (foto's Rijksmuseum van Oudheden en Geheugen van Nederland).*

ACTUALISATIE ARCHEOLOGISCHE VERWACHTINGEN- EN WAARDENKAART GEMEENTE LAARBEEK

In opdracht van

Gemeente Laarbeek

Opgesteld door

Omgevingsdienst Zuidoost-Brabant
Postbus 8035
5601 KA Eindhoven

Auteurs

Ria Berkvens & Antoinette Huijbers, met een
bijdrage van Erik Drenth

Datum

Juni 2021

Status

Definitief

Inhoudsopgave

1	Inleiding	7
1.1	Kader en doel.....	7
1.2	Het onderzoeksgebied	8
1.2.1	Aarle-Rixtel.....	10
1.2.2	Beek en Donk	13
1.2.3	Lieshout.....	15
1.2.4	Stiphout	17
2	Bewoningsgeschiedenis van Laarbeek	19
2.1	De basis van het landschap	19
2.2	De prehistorie (ca. 300.000 – 12. V. Chr.)	24
2.2.1	Paleolithicum of Oude Steentijd (ca. 300.000 – 9.000 voor Chr.).....	24
2.2.2	Mesolithicum of Midden-Steentijd (ca. 9.000 – 4.200 voor Chr.).....	27
2.2.3	Neolithicum of Nieuwe Steentijd (ca. 4.200 – 1.900 voor Chr.): de eerste boeren	30
2.2.4	Bronstijd en IJzertijd (ca. 1.900 - 12 voor Chr.): een periode van grafheuvels, urnenvelden en metaalbewerking.....	36
2.3	Romeinse tijd (12 voor Chr. – 450 na Chr.): een periode van groei en vooruitgang	42
2.3.1	Continuïteit van late ijzertijd naar vroeg-Romeinse tijd?.....	42
2.3.2	Vroeg Romeinse tijd	43
2.3.3	Romeinse overheersing	46
2.3.4	Erf en nederzetting in de Romeinse tijd	49
2.3.5	Grafitueel	52
2.3.6	Infrastructuur	54
2.3.7	De Laat-Romeinse tijd (c. 300 – 450 na Chr.): een duistere periode	55
2.4	De middeleeuwen en nieuwe tijd.....	56
2.4.1	Inleiding	56
2.4.2	De bewoningsgeschiedenis van de vroege middeleeuwen in Laarbeek.....	56
2.4.3	De bewoningsgeschiedenis van de volle middeleeuwen in Laarbeek	62
2.4.4	De late middeleeuwen en de nieuwe tijd	83
3	Methoden en bronnen	108
3.1	Bronnen en aanpak.....	108
3.2	Opstellen verwachtingsmodel.....	109
3.3	Verfijning verwachtingen op basis van het fysieke landschap	111
3.4	Verfijning verwachtingen op basis van de archeologische inventarisatie	114
3.5	Verfijning verwachting op basis van de cultuurhistorische inventarisatie	120
3.6	Verfijning verwachtingen op basis van (mogelijke) verstoringen	122

4	Archeologische waarden	126
5	Vertaling van de archeologische verwachtingen- en waardenkaart naar beleid	129
5.1	Toelichting op de verschillende waarden en verwachtingen.....	129
5.2	Beperkingen van de archeologische verwachtingen- en waardenkaart	132
5.3	Categorieën en ondergrenzen archeologie	132
5.4	Tot besluit.....	135
6	Literatuur	137

Bijlagen

1.	Verwachtingsmodel regio Zuidoost-Brabant.....	162
2.	Overzicht archeologische onderzoeken 2012-2021	178

Losse (kaart)bijlagen

Bijlage 3 Overzicht van archeologische waarden en vindplaatsen

Kaartbijlage 4 Archeologische basiskaart gemeente Laarbeek

Kaartbijlage 5 Bronnen (mogelijke) verstoringenkaart gemeente Laarbeek

Kaartbijlage 6 Archeologische verwachtingen- en waardenkaart gemeente Laarbeek

Kaartbijlage 7 Archeologische beleidskaart gemeente Laarbeek

1 Inleiding

1.1 Kader en doel

De gemeente Laarbeek is voornemens haar archeologiebeleid te herijken in aanloop naar de invoering van de Omgevingswet, zoals voorzien is voor 1 juli 2022. In 2012 is voor het grondgebied van de gemeente Laarbeek de eerste archeologische verwachtingen- en waardenkaart samengesteld, welke in 2013 vervolgens door de gemeente Laarbeek is vastgesteld.¹ Sindsdien zijn al weer heel wat archeologische onderzoeken uitgevoerd en zijn er nieuwe wetenschappelijke inzichten verkregen over onze bewoningsgeschiedenis en daarmee het verwachtingspatroon. In het kader van de Archeologische Monumentenzorg en straks de Omgevingswet is het voor de gemeente van groot belang om over een zo volledig mogelijk en actueel overzicht van de samenstelling van het eigen bodemarchief te kunnen beschikken. De archeologische verwachtingen- en waardenkaart is in dat kader een belangrijk instrument, dat echter up-to-date moet worden gehouden.

Het in 2016 in de Omgevingswet opgenomen begrip van 'aantoonbare archeologische monumenten' benadrukt dat transparantie en betrouwbaarheid van archeologische verwachtingen- en waardenkaarten van groot belang zijn. Periodiek actualiseren is noodzakelijk vanwege ontwikkelingen in de ruimtelijke ordening en inmiddels uitgevoerde opgravingen, waardoor sommige gebieden geheel of gedeeltelijk van de kaart kunnen worden afgevoerd. Tegelijkertijd is voortdurend sprake van voortschrijdend inzicht, onder meer door nieuwe ontdekkingen in het veld en een verruiming in tijd, waardoor ook bewoningsresten uit de vorige eeuw in het onderzoeksveld van de archeologie zijn gekomen.

Om tot een verantwoorde belangenafweging te komen, is het voor de gemeente Laarbeek van belang om te beschikken over een betrouwbare en actuele archeologische verwachtingen- en waardenkaart. Doel van het actualiseren van de archeologische waarden- en verwachtingenkaart is dan ook om beter en onderbouwd inzicht te krijgen in de aanwezige en te verwachte archeologische waarden die binnen het gemeentelijk grondgebied aanwezig kunnen zijn. Hoe nauwkeuriger deze kaarten, met substantieel oog voor verstoringen en andere beperkende factoren, hoe minder vaak veroorzakers of vergunningaanvragers onterecht een archeologische onderzoeksplicht opgelegd (kunnen) krijgen. Ook kan dit leiden tot gericht archeologisch onderzoek.

Aan zowel de bekende archeologische waarden als de archeologische verwachtingszones (bv. 'hoge verwachting') wordt tot slot een advies gekoppeld gericht op de zorg voor het archeologisch erfgoed. Dit resulteert in een archeologische beleidskaart, die het uitgangspunt vormt voor het op te stellen paraplubestemmingsplan archeologie.

In dit rapport worden de opbouw en de inhoudelijke achtergronden van de nieuwe archeologische verwachtingen- en waardenkaart toegelicht maar wordt ook ingegaan op de kennis van de bewoningsgeschiedenis van Laarbeek op basis van met name archeologische en historische bronnen.

¹ Sinds 2012 is de archeologische verwachtingen- en waardenkaart als onderdeel van de erfgoedkaart van de gemeente Laarbeek te raadplegen op de website van de ODZOB: <https://odzob.nl/kaarten-erfgoed-archeologie>.

1.2 Het onderzoeksgebied²

De gemeente Laarbeek is op 1 januari 1997 ontstaan uit een fusie van de voormalige gemeenten Aarle-Rixtel, Beek en Donk, en Lieshout. Van de gemeenten Sint-Oedenrode en Erp werden kleine hoekjes overgenomen. De gemeente Aarle-Rixtel verloor op 1 januari 1968 127 hectare en 157 inwoners aan Helmond, maar kreeg er tegelijkertijd 358 hectare met 206 inwoners bij van Stiphout. Op 1 januari 1997 ging 313 hectare met 147 inwoners naar Helmond en de rest naar de nieuwe gemeente Laarbeek. Beek en Donk bleef wat grondgebied betreft sinds 1810 ongewijzigd tot 1997. Van Lieshout ging toen 4 hectare onbewoond gebied naar Helmond. De rest werd aan de nieuwe gemeente Laarbeek toegevoegd.

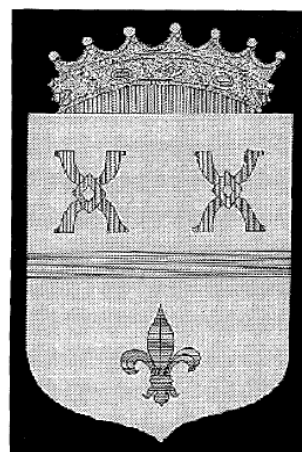
Vóór 1968 hebben we in het gebied van het huidige Laarbeek dus te maken met vier gemeenten: Aarle-Rixtel, Beek en Donk, Lieshout en Stiphout. Deze gemeenten werden in 1810 gevormd uit de gelijknamige dorpen van het Ancien Régime. De bevolking van Laarbeek nam vanaf de vroege vijftiende eeuw tot 1800 geleidelijk toe van 1550 tot 2950 inwoners. De negentiende eeuw bracht een groei met 60% en de twintigste eeuw bijna een vervijfvoudiging van de bevolking.

Naam

De naam Laarbeek is een samenvoegsel van de termen 'Laar' (naar het gehucht Het Laar, dat het centrum van de gemeente vormt) en 'beek' (een verwijzing naar de verschillende beken die de gemeente doorkruisen zoals de Aa en de Goorloop). De Goorloop vormt de grens tussen Lieshout en Aarle-Rixtel en Lieshout en Beek en Donk. De Goorloop komt voor het eerst voor in een tweetal oorkonden van april 1246. In de eerste oorkonde wordt aangaande de grens tussen Lieshout en Aarle vastgesteld: dat het beekje, dat stroomt vanaf de molen Duijnhoven van bovengenoemden naar de Peesgal en verder, het allodium van Lieshout enerzijds scheidt en van de heer hertog anderzijds. In de tweede oorkonde werden onder meer de Lieshoutse beemden langs de grens met Beek aan het domein Lieshout toegevoegd: aan deze zijde van de Peesgalbeek, naar Lieshout toe, over de weg de Doreweg.

Wapen

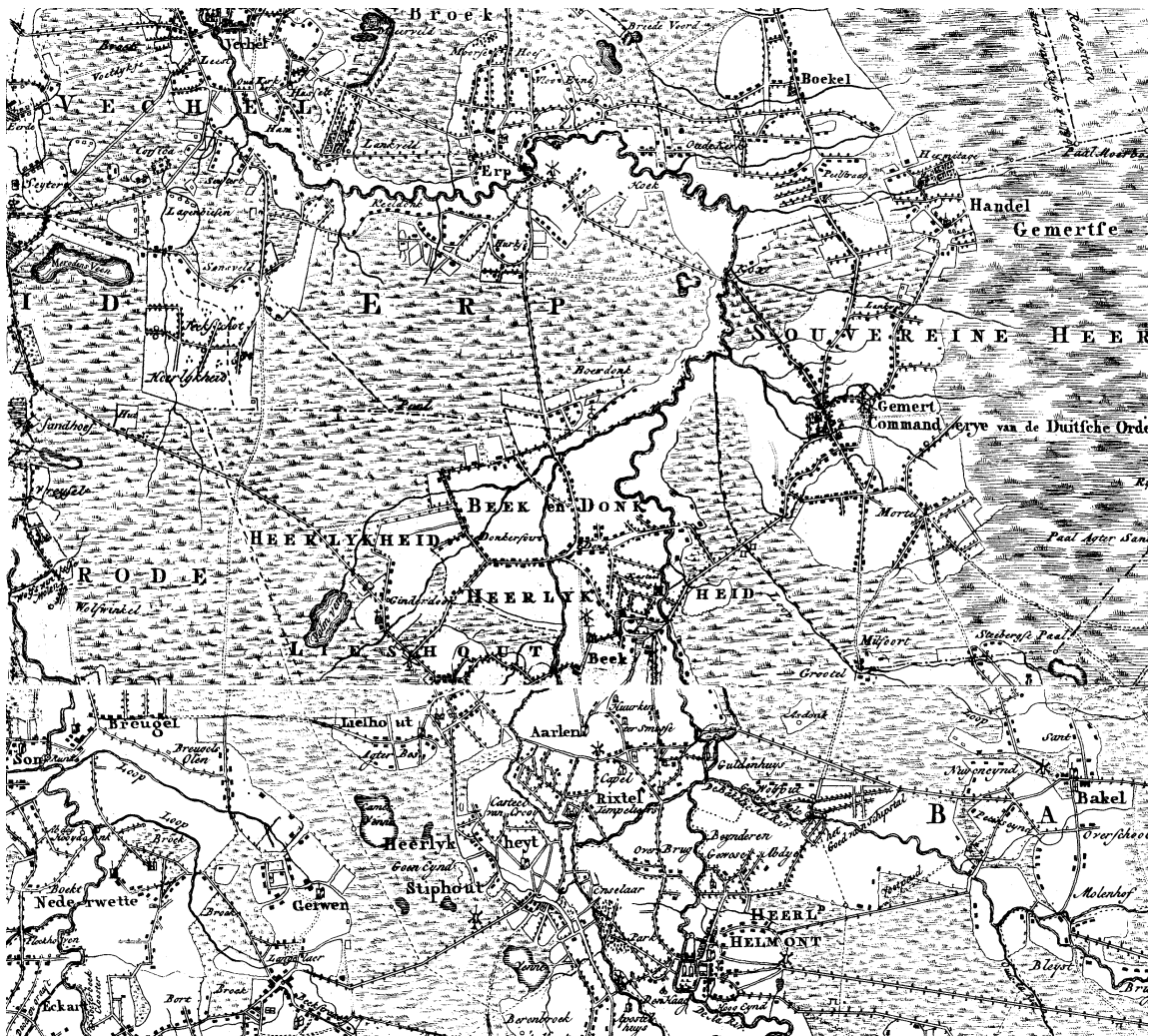
Het wapenschild is in drie velden verdeeld. Deze driedeling van het wapenschild kan als verklaring worden gebruikt voor het samengaan van de drie voormalige gemeenten (drie delen) tot één gemeente (één schild). In het bovenste veld zijn twee molenijzers opgenomen, terwijl in het onderste veld een lelie staat. Met de twee molenijzers wordt teruggegrepen op het wapen van de oudst bekende heer van zowel Aarle-Rixtel als Beek en Donk, namelijk Dirk de Rover. De lelie symboliseert Onze Lieve Vrouw, de patrones van de abdij van Floreffe. Als eigen symbool voor de gemeente Laarbeek is de dwarsbalk gekozen, die staat voor het naamdeel beek (water). Het wapen is gedekt door een z.g. baronnenkroon. Deze kroon wijst terug op de baronnenkroon op de zegel van de schepenbank van Beek en Donk.³

Om gevoel te krijgen bij de dynamiek van het ontstaan van de gemeente Laarbeek volgt hier een historische beschrijving van de in de loop der tijden geannexeerde kernen en hun oorsprong. Dit is van belang om het ontstaan van de archeologische monumentenzorg in de huidige gemeente te kunnen begrijpen.

² Opgesteld door dr. K.A.H.W. Leenders.

³ D'n Effer, Het wapen en de vlag van de gemeente Laarbeek

Figuur 1 Het grondgebied van Laarbeek op de kaart van Verhees uit 1798.

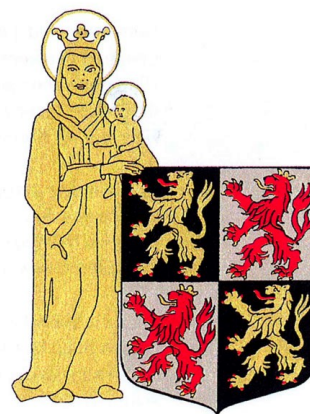
Figuur 2 Kaart van de Helmondse Aa van Helmont tot bij Boerdonk, 1808, van H. Verhees. Titel: Caart figuratief ter bevaarbaar maken van de revier de Aa van de brug tot Kox tot aan de stad Helmont, zijnde 't vierde stuk of vervolg van 's Bosch de Aa rivier opwaarts tot Helmont (NAG, 4.VTH 800).

1.2.1 Aarle-Rixtel

De gemeentenaam Aarle-Rixtel is een eenvoudige combinatie van de dorpsnamen Aarle en Rixtel. Het gebied van de voormalige gemeente Aarle-Rixtel viel samen met dat van de voormalige statendorpen Aarle en Rixtel, gelegen in het Kwartier van Peelland. Aarle en Rixtel vormden samen met Beek en Stiphout tot 1642 een heerlijkheid.

Wapen

In 1340 is in Aarle sprake van een hertogelijke gerechtsdienaar; in 1359 in Rixtel en in 1368 in Aarle en Beek van schepenen. Een schepenbankszegel wordt in 1450 genoemd en afdrucken hiervan zijn vanaf 1488 bewaard gebleven. Het geeft - gezien het voorkomen van het hertogelijke wapenschild - de juridische situatie van vóór 1392 weer. Het zegel vertoont op een met sterren bezaaide ondergrond de patrones van de parochie Aarle, een gekroond Mariabeeld met kind op haar linkerarm en een tak in haar rechterhand. Heraldisch links is het gevierendeelde wapenschild van de hertogen van Brabant geplaatst. Dit zegel heette in 1714 "dorps- en gemeenschappelijk schependomszegel". Op 16 juli 1817 werd deze zegelvoorstelling bevestigd als wapen.

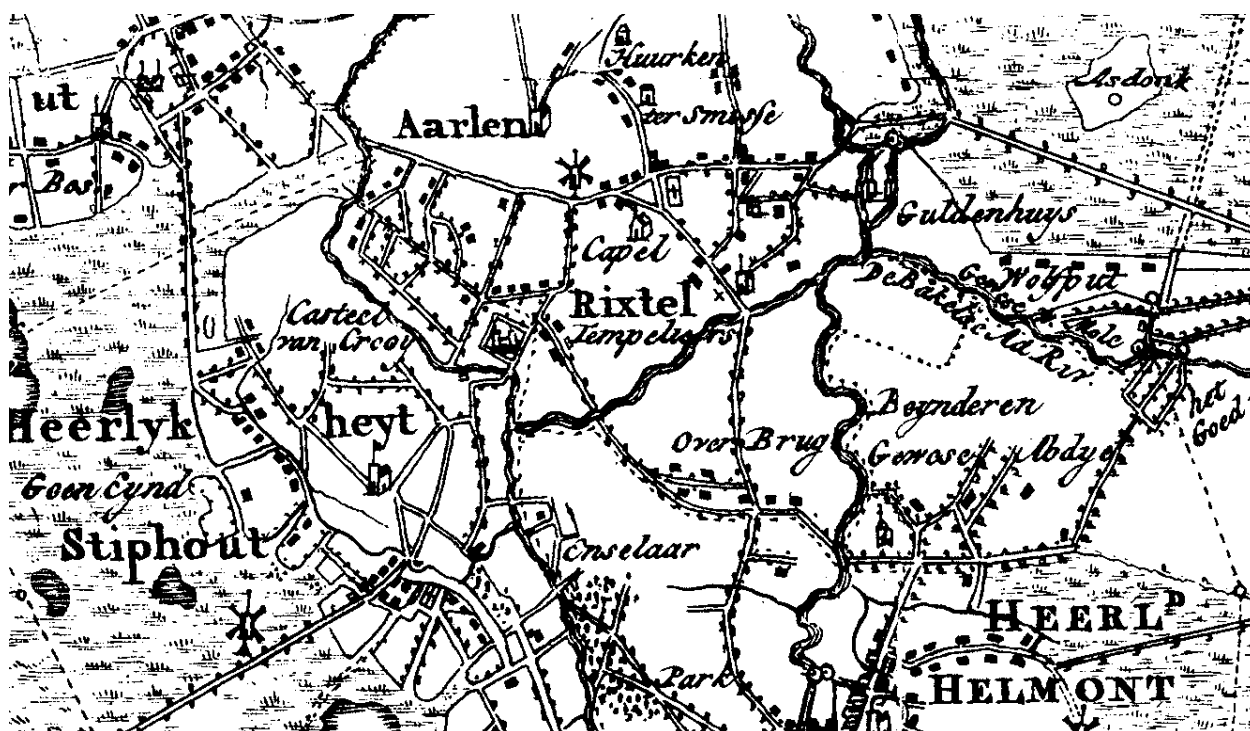

Figuur 3 Explicatie der Caarten van Aarle Rixtel gemaakt door P. van Oldenree anno 1720 (Brabant Collectie)

Aarle

Aarle beslaat het grootste deel van de latere gemeente Aarle-Rixtel, met een grote hoge akker waar de dorpskom bij de kerk op ligt. De oude ontginningen en bolle akkers van Aarle-Rixtel bevatten met zekerheid hoge archeologische waarden. Het bijzondere van deze ontginningen bij Aarle-Rixtel is dat de verkavelingsstructuur- afgaande op de historische kaarten uit de 19^e eeuw- in de afgelopen anderhalve eeuw nauwelijks is gewijzigd. De akkercomplexen hebben hier hun open karakter nog goeddeels behouden. Daardoor geeft de inrichting van het landschap hier een goede indruk van de kern van het historische dorpsterritoir, en de relatie met het daaraan grenzende beekdallandschap. Er dient echter te worden beseft dat het oorspronkelijke exploitatiegebied van de dorpen Aarle en Rixtel in historische tijd veel omvangrijker is geweest. Deze dorpen maakten ook aanspraak op de buiten de grenzen liggende heide en delen van het Broek en de Peel.⁴

Het archief van de abdij te Postel is in het bezit van een oorkonde, gedateerd: 16 juni 1249, waarin de naam "Aarle" voorkomt. Maar deze vroegste vermelding van Aarle zegt niets over de werkelijke ouderdom van dit kerkdorp.⁵ De eerste dorpskern heeft zich waarschijnlijk bevonden op de hoger gelegen akkergronden nabij de oude kerk van Aarle. Het meest opvallende gebied is de Hoge Akker. De oude akkergronden werden in de loop van de 12^e en 13^e eeuw verlaten en daardoor kwam de kerk van Aarle alleen te staan. Nog in de 19^e eeuw lag de oude kerk van Aarle afgezonderd in de akkers. De huidige dorpskern en de omliggende gehuchten vormden zich in deze periode. In de 14^e eeuw vormden Aarle en Beek een rechtsgebied of dorpsgemeenschap en er vond een ontwikkeling in de bezitsverhoudingen plaats, die vermoedelijk wijst op een afschaffing van de horigheid. Hertog Jan II van Brabant draagt dan het gebruik van de gemeenschappelijke gronden, ook wel "gemeente" genaamd, over aan de inwoners van Rixtel, Aarle en Beek. Uit deze beslissing van hogere hand is toen de kiem gelegd waaruit het huidige Aarle-Rixtel zich als gemeente heeft ontwikkeld.

Figuur 4 Aarle en Rixtel op de kaart van Hendrik Verhees uit 1790

4 Kolen e.a., 2004, 21.

5 Coenen, 1992

Rixtel

Rixtel beslaat het zuidelijke deel van de latere gemeente Aarle - Rixtel. Het is niet eenvoudig om de omvang van de heerlijkheid en het dorp Rixtel aan te geven. De Rixtelse Akker, het gehucht Rixtel en het kasteel Gulden Huis met omgeving hoorden er zeker toe.

Figuur 5 Aarle en Rixtel op de Carte Figurative van Verhees uit 1808.

De geschiedenis van Rixtel is nauw verbonden aan Aarle. Rixtel zal samen met andere gehuchten als op Heuvel, Strijp en de alleen liggende hoeven en kasteeltjes voor een groot deel zijn ontstaan tussen de 12^e en de 14^e eeuw. In de 14^e eeuw zijn er voor het eerst schriftelijke bewijzen over het bestaan van deze gehuchten en gebouwen. In veel gevallen worden de eigenaren genoemd en soms ook de pachters. De belangrijkste persoon was ongetwijfeld de heer van het huis van Rixtel. Reeds in 1246 vinden we een Gerardus, ridder, heer van Ricstello in een oorkonde betreffende de grenzen van Lieshout, en in 1256 is hij getuige bij een akte voor de abdij van Bunderen. De heren en edellieden volgen elkaar op. Ten tijde dat ridder Johannes van Rotselaer, een edelman stammend uit het geslacht der drossaarden (schout) van Brabant, het huis van Rixtel bezit is het leengoed van de hertogen van Brabant. Voor de edelman was het huis een bron van inkomsten omdat het namelijk eigen

leengoederen bezat onder andere te Aarle en Rixtel. In 1392 kreeg Dirk de Rover, heer van het huis Rixtel, tegen betaling de heerlijke rechten over Aarle, Beek en Rixtel en tevens over de heerlijkheid te Stiphout. Hij werd heer van Aarle-Beek en hiermee begon een nieuwe periode in de geschiedenis, die eindigde in 1642 na de inlossing van de verpanding en de verkoop van de nieuwe heerlijkheden Beek en donk en Stiphout.

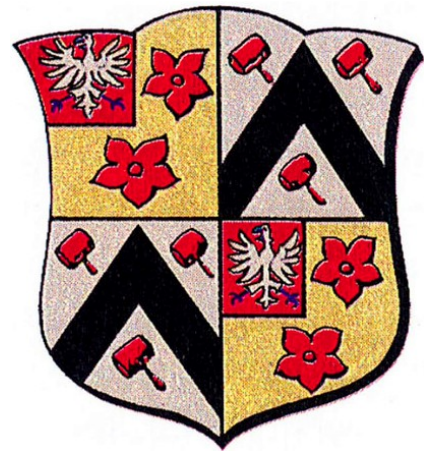
Voor het beter begrijpen van de periode na 1642, is het van belang dat de gevolgen van de zogenaamde 'Tachtigjarige Oorlog' voor Aarle-Rixtel worden benadrukt. Een van de gevolgen was dat de heerlijkheden werden verkocht door de Spaanse koning. Zo werd de heerlijkheid Beek en Donk en Rixtel apart verkocht waardoor in 1642 drie nieuwe dorpen ontstonden: te weten de heerlijkheid Stiphout met Croij, het Statendorp Aarle-Rixtel en de heerlijkheid Beek en Donk.⁶ Na 1680 hoorde Rixtel onder de schepenbank van Aarle-Rixtel en leverde daarin enkele schepenen. Het oude dorp Rixtel is dan helemaal verdwenen en hoewel de naam Rixtel behouden is in de naam Aarle-Rixtel, is van Rixtel zelf niets meer te vinden. Achthonderd jaar geleden was Rixtel het centrum van de macht in de regio. Na bijna 800 jaar een aparte ontwikkeling te hebben doorgemaakt komen Aarle-Rixtel, Beek en Donk en Lieshout weer bij elkaar.⁷

1.2.2 Beek en Donk

De gemeentenaam is een eenvoudige samenvoeging van de dorpsnamen 'Beek' en 'Donk'. Het gebied van de voormalige gemeente Beek en Donk viel samen met dat van de voormalige heerlijkheid Beek, gelegen in het Kwartier van Peelland. Beek en donk, een belangrijke kern van de huidige gemeente Laarbeek, vormde in de Middeleeuwen een onderdeel van het graafschap Rode.

Wapen

Tussen 1642 en 1645 was er geen "justitie" ter plaatse. In 1646 zal een eigen schepenbank zijn gaan functioneren. Een schepenbankzegel is bekend vanaf 1649. In 1692 spraken de schepenen van hun gemeenschappelijk schependoms- en heerlijkheidszegel. Het zegel vertoont de beeltenis van de kerkpatroon, de aartsengel Michaël, met een schild aan zijn linkerarm en met zijn rechterhand een zwaard boven zijn hoofd zwaaiend. Voor hem staat een gekroond wapenschild met het wapen Van Leeftaal. In 1815 vroeg de [eerste] burgemeester - J. de Jong van Beek en Donk - aan de gouverneur der provincie om zijn familiewapen in plaats van dat van Van Leeftaal te mogen voeren, aangezien het gebied al meer dan 70 jaar in bezit was van de familie. Dit verzoek werd niet gehonoreerd. In 1819 werd toch een wapen verleend. In 1888 en 1889 vroeg de gemeenteraad om toekenning van een nieuw wapen.

⁶ Coenen, 1992.

⁷ Vogels, Philipsen, 1993, 20-24.

Figuur 6 Beek en Donk op de Carte Figurative van Verhees uit 1808.

Beek

De dorpsnaam is een van de vele die “Beek” luiden. De eerste vermelding is te vinden in de akte uit 1300 waarin Hertog Jan van Brabant gemene gronden aan de inwoners van Rixtel, Aerle en Beek in leen uitgeeft. De naam betekent: natuurlijke waterloop, in dit geval zal dat De Aa zijn.⁸ Beek is blijkbaar het gedeelte van Beek en Donk ten zuiden van een laagte, de Lage Recht.

Beek was een hoge heerlijkheid die te leen gehouden werd van de hertog van Brabant en na 1648 van het leenhof van Brabant in Den Haag. Het dorp viel onder de schepenbank van Beek en Donk, waarin het enige schepenen leverde. Het dorpsbestuur bestond uit drossaard, schepenen, twee burgemeesters, naburen en ingezetenen.

Beek en Donk hadden van oudsher, al vanaf de Late Middeleeuwen, niet geringe belangen in de Peel. Op 1 maart 1326 verkocht Jan II, hertog van Brabant het gehele stuk ten noorden van de Peel van Deurne in eigendom van de inwoners van Bakel, Aerle en Beek, waar ze vrijelijk turf konden steken en konden plaggen.⁹

⁸ Heemkundekring de Lange Vonder Beek en Donk

⁹ Boeijen, Philipsen, 2000, 31-40.

Figuur 7 Minuutplan uit 1840 van Beek en Donk

Donk

Ook de naam “donk” is heel algemeen. Hier komt de naam al in 1304 voor. De betekenis is ‘zandige opduiking in moerassig terrein’.¹⁰ De natuurlijke barrière, het vroegere moerassige gebied tussen beide dorpsdelen werd over het algemeen als grens gezien. Nu dit terrein grotendeels bebouwd is, of in cultuur gebracht is met vijvers en plantsoenen, zal voor veel nieuwkomers in het dorp de vraag rijzen: wat is nu Beek en wat is Donk? Natuurlijk is er nooit een echte grens geweest of bepaald. Enkel bij de splitsing in 1894 van de parochie Beek en Donk tot de parochie Beek en de parochie Donk is er een duidelijke parochiegrens aangegeven.

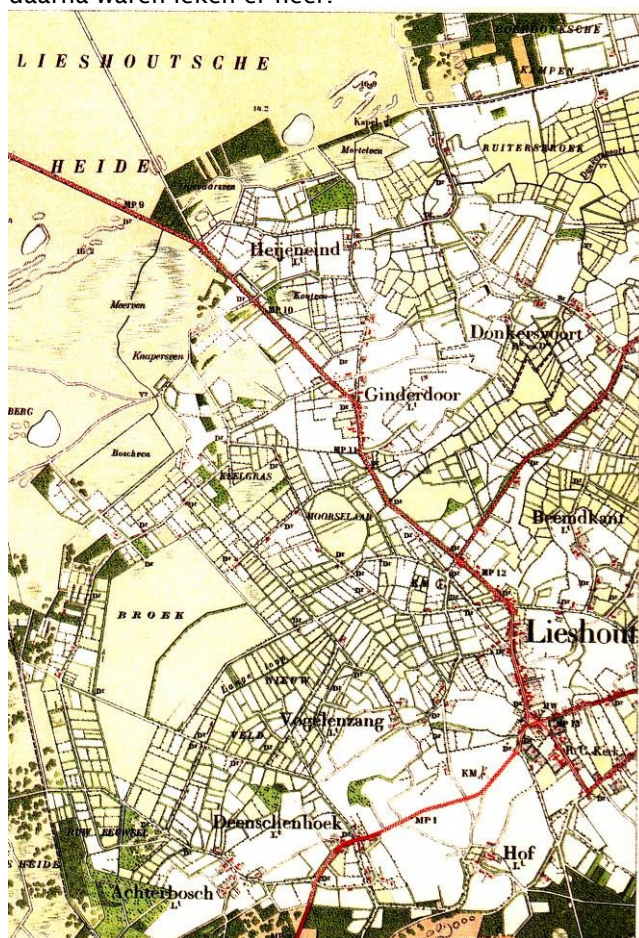
1.2.3 Lieshout

Er is in de cijnskring geen nederzettingsnaam met zoveel schrijfvarianten. Het is een samengestelde naam uit twee afzonderlijke elementen, nl. 'lies' en 'hout'. Hout duidt op bos of geboomte. Het eerste deel geeft problemen. Van Berkel prefereert de prominente aanwezigheid van liesgras, een weinig gewaardeerde grassoort. De lokale historici hebben een andere visie en gaan uit van 'lide' = weg, gang,

¹⁰ Van Berkel en Samplonius, 1995, 48.

pad en 'holt' = bos. De 'lide' was het pad dat langs de oostrand van het dichte bos (het Lieshouter Bosch) liep en de doorgang vormde door de overwegend moerassige strook tussen de twee hoger gelegen gebieden als onderdeel van de oude zuid-noord route waarvan Romeinse sporen zijn aangetroffen.

In de middeleeuwen lag het centrum van bewoning bij het Hof. Rondom het bij het Hof horende akkerland kwamen van het Hof afhankelijke en door horigen geëxploiteerde hoeven te liggen. Het gebied ten westen en zuiden van de bebouwde kom van Lieshout heeft dus zijn ruimtelijke hoofdstructuur – afgezien van geomorfologische processen- in hoofdzaak verkregen in de Middeleeuwen. Uit de hoeven van de horigen ontstonden na verkoping en splitsing in latere eeuwen gehuchten als Achterbosch, Deense Hoek, Vogelenzang en 't Hof. Deze hoeven behoorden toe aan de Abdij van Floreffe.¹¹ Omstreeks 1190 schonk de heer van Lieshout het domein aan de abdij van Floreffe. Tot 1714 was de heerlijkheid Lieshout in handen van de abdij van Floreffe en die van Postel, daarna waren leken er heer.

Figuur 8 Bonnekaart van Lieshout uit 1900.

Lieshout was een allodiale hoge heerlijkheid binnen de Meierij van Den Bosch en het hertogdom Brabant. Een allodium is een vrij en eigen bezit, waarover de landsheer geen eigendomsrechten of daarvan afgeleide rechten kon doen gelden. Als zodanig was het domein Lieshout een zogenaamd erfgoed, waarvan het eigendom door vererving werd verkregen. Het overgrote deel van het domein was omgeven door water, dat meestal tevens de grens van het domein vormde: het Rooijven, de Goorloop, de Lieshoutse Beemden, het Moorssele met het Keelgras en tenslotte het Broek. In het westen viel de

¹¹ Kolen e.a., 2004, 17,18.

grens van het domein ongeveer samen met die van het Lieshoutse Bosch. In de 11^e en 12^e eeuw krijgt het verdwijnen van het loofbos ten zuiden en ten noorden van het domein zijn beslag en ontstaan geleidelijk aan de heidevlakten. De huidige gemeentegrenzen op de voormalige heidevlakte gaan nagenoeg ongewijzigd terug op de verdeling van de gebruiksrechten tussen de omliggende nederzettingen. Rond ging Floreffe er toe over het Lieshoutse domein te verpachten. Intussen was het domein al min of meer tot een dorpsgemeenschap uitgegroeid. Het aantal inwoners zal in 1300 tussen de drie- en vierhonderd hebben gelegen.

In 1698 deed Floreffe zijn bezittingen te Lieshout en de heerlijkheid over aan Postel. Postel verkocht nog datzelfde jaar de hoeven en het grootste gedeelte van het Hof – de kern van het oorspronkelijke domein – aan diverse gegadigden en in 1714 de heerlijkheid Lieshout aan Adriaan Bout. Na de komst van de Fransen, die in 1794 de Zuidelijke Nederlanden bezetten, kwam in het kader van de rechten van de mens en burger nu de macht aan het volk en sprak men voortaan van de Municipaliteit (gemeentebestuur) van Lieshout. De eerste verkiezing van een dorpsbestuur door de eigen inwoners had in Lieshout plaats op 23 april 1795; het zou tevens tot 1848 de laatste zijn.

Wapen

Een schependomszegel is bekend vanaf 1518, doch is gezien de belettering van oudere datum. In de tweede helft van de 16de of begin 17de eeuw is het vervangen door een identiek zegel, dat tot 1811 in gebruik moet zijn gebleven. In het zegel staat in het midden een gemijterde abt, met in zijn linkerhand een kromstaf met sluier, in zijn rechterhand een sleutel. Rechts van de abt staat een kleiner menselijk figuur met een eveneens gebogen staf in zijn hand, mogelijk een pelgrims- of priorstaf. De centrale figuur moet worden verklaard als de abt van Floreffe, die ter plaatse heer was, hier voorgesteld met waarschijnlijk zijn meester, provisor of prior ter plaatse. Waarom deze dan naast zijn staf een sleutel vasthoudt, is niet duidelijk, maar dat komt blijkens het "Corpus Sigillorum Neerlandicorum" op zegels van geestelijken [deken, kanunnik, officiaal, custos] meer voor. Meestal worden abten voorgesteld met kromstaf en boek, soms met een monstrans. Het is niet uit te sluiten dat de abt het symbool van de plaatselijke patroon - Sint-Servaas - in zijn hand houdt. De burgemeester schreef in 1815 aan de gouverneur der provincie dat het zegel Sint-Servaas vertoonde, patroon van de gemeente. De Hoge Raad van Adel bevestigde op 16 juli 1817 het wapen met bovenstaande beschrijving, maar tekende in plaats van de vermeende heilige een armzalig figuurtje met een kaalgeschoren kruin, rozenkrans aan de gordel en een kruis in zijn rechterhand.

1.2.4 Stiphout

Stiphout was een hertogsdorp, maar de hoge, middelbare en lage heerlijkheid ervan werd, sinds 1393, herhaaldelijk in leen uitgegeven. Zo bleef het tot 1795 een hertogelijk leengoed. Stiphout had zijn eigen schepenbank met 7 leden. Het dorpsbestuur werd gevormd door de drossaard, schepenen en twee burgemeesters.

Wapen

Schepenen en schependomszegel zijn bekend vanaf 1428. Het zegel vertoont het gevierendeelde wapen van de hertogen van Brabant en moet derhalve van vóór 1392 [zie hiervoor] dateren. Het oudste

type kent als randschrift: [SEGEL] DER SCEPEN' DES GHEMEI[NTS VAN STIPHOUET]. Van het volgende zegel, zijn voorbeelden bekend vanaf 1623. In 1704 werd een nieuw zegelstempel gesneden: twee wapenschilden onder een kroon en het randschrift: "sacrum convicium (1704)." Het wapen Van Leefdaal werd herkend, het wapen met de vier leeuwen werd als vermoedelijk het wapen van Brabant en Limburg geïnterpreteerd. Het afgebeelde wapen Van Leefdaal - mét het hartschild met de schuinbalk - is identiek aan dat van Philips Baron van Leefdaal (1659). Het zegelstempel uit 1704 is in 1815 door de arrondissementscommissaris van Eindhoven toegezonden aan de burgemeester van Tongelre, als zijnde dat van Tongelre. Een en ander leidde toen tot de bevestiging van dat wapen voor de gemeente Tongelre. De burgemeester schreef in 1815 aan de gouverneur der provincie dat het van oudsher gebruikelijke dorpszegel onder het Franse bestuur aan de prefect was toegezonden en nooit werd terugontvangen. Hij kon dan ook geen aftekening en beschrijving doen toekomen, noch de oorsprong daarvan opgeven. Hij achtte het niet noodzakelijk dat een kleine gemeente als Stiphout een wapen zou voeren. Daarop heeft de Hoge Raad van Adel geen actie ondernomen. Over de aanloop tot de wapenverlening in 1885 is niets bekend. Het bij Koninklijk Besluit van 15 december 1885 nr. 20 verleende wapen is omschreven als bovenstaand. Het randschrift is op het diploma geplaatst op een banderol.

2 Bewoningsgeschiedenis van Laarbeek

Dankzij het archeologische onderzoek van de laatste 40 jaar zijn we veel te weten gekomen over bewoning, landschap en samenleving van de prehistorie, Romeinse tijd, middeleeuwen en nieuwe tijd van het huidige Noord-Brabant. Voorheen bestond alleen een beeld van de middeleeuwse bewoning en landschap met historisch-geografisch onderzoek. Daarbij werd verondersteld dat de huidige dorpsnederzettingen vanaf de vroege middeleeuwen lagen waar ze op de kadasterkaart van 1832 lagen. Dankzij grootschalige opgravingen onder hoge akkerdekken vanaf circa 1980 is dat beeld grondig herzien. Veel woonplaatsen van gewone mensen lagen tot circa 1250 waar in 1832 hoge akkers lagen. Ook in Laarbeek is veel opgegraven en conclusies uit die opgravingen passen grotendeels in het nieuwe beeld van heel Noord-Brabant. Grotendeels, want elk dorp heeft zijn eigen geschiedenis, zo ook de dorpen in het hedendaagse Laarbeek.

Hieronder volgt een beknopt overzicht van de bewoningsgeschiedenis van Laarbeek. Geordend naar archeologische periode geven we een kort overzicht van de dichtheid en variëteit in archeologisch belangwekkende vindplaatsen en bijzondere vondstgroepen in de gemeente Laarbeek en geven we een beschrijving van de bewoningsgeschiedenis welke mede is gebaseerd op regionaal archeologisch onderzoek.

Omdat de bewoning sterk samenhangt met het onderliggende landschap, wordt eerst een kort beeld geschetst van het ontstaan van het huidige landschap.

2.1 De basis van het landschap¹²

De geologisch-landschappelijke structuur van oostelijk zand-Brabant is gevormd in het tijdvak dat Carboon wordt genoemd, circa 350 tot 285 miljoen jaren geleden. In dat tijdvak ontstonden diepe scheuren in de aardkorst van een groot gebied waartoe ook Oost-Brabant hoorde. Door die scheuren of breuken werd Oost-Brabant verdeeld in noordwest-zuidoost gerichte landdelen, ook wel schollen genoemd. Eén van die schollen draagt de naam Centrale Slenk, een andere de naam Peelhorst. In de Centrale Slenk ligt ook het grondgebied van Laarbeek. Vanaf de periode in de geologische geschiedenis die het Elsterien heet, maakte de Peelhorst een stijgende beweging, terwijl de Centrale Slenk een dalende beweging maakte. Ondanks deze tegengestelde beweging is het hoogteverschil tussen beide landdelen miniem gebleven. Dat kwam doordat de Centrale Slenk altijd een opvulbekken is geweest, te vergelijken met een grote zandbak die voortdurend vol raakt met materiaal. Die opvulling liep gelijk op met de daling van de Slenk.

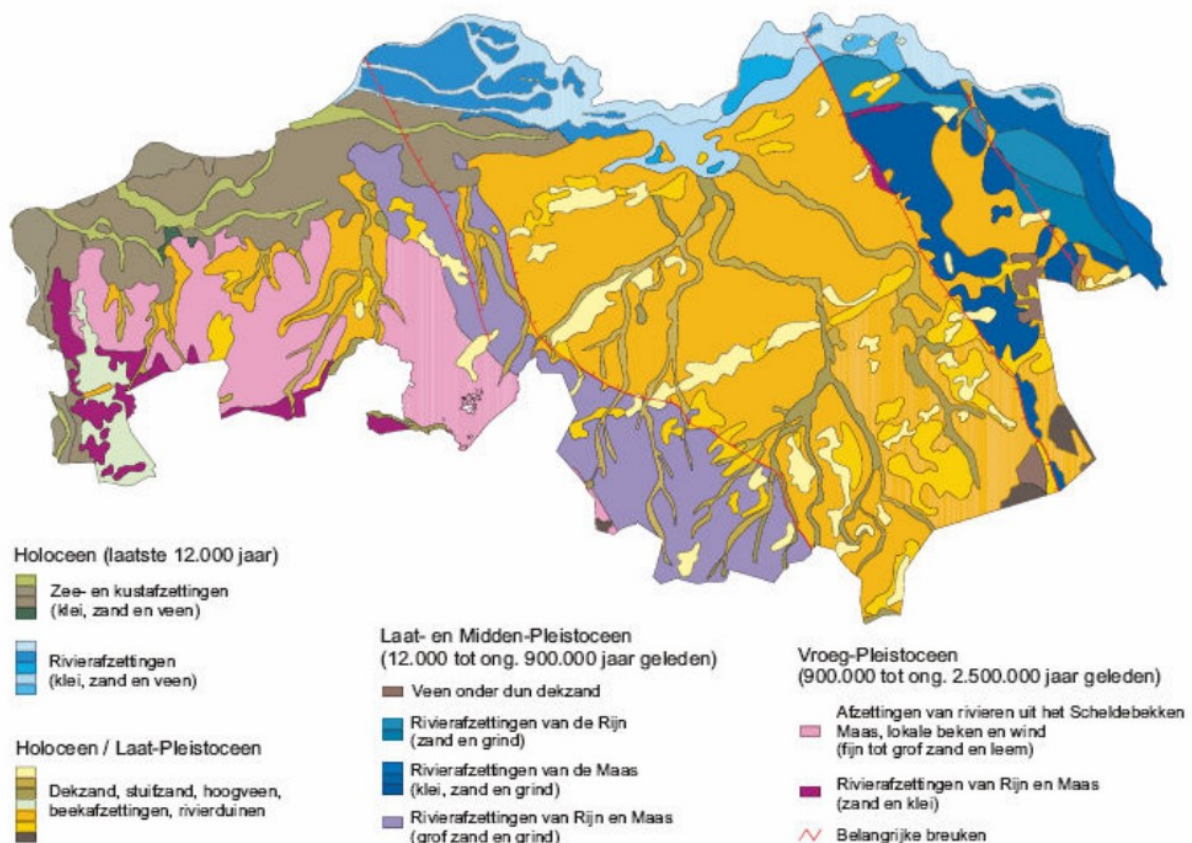
De huidige daalsnelheid van de Slenk is ongeveer 0,8 millimeter per jaar.¹³ De oostelijke breuklijn, de Peelrandbreuk, levert af en toe nog aardbevingen op. Het gedaalde gebied tussen beide breuken werd geleidelijk opgevuld met zand-, leem- en kleilagen: materiaal dat van de hogere omgeving weggeërodeerd was. De grove Maasafzettingen zitten daar dus diep weggestopt onder die opvullagen. Toch tekent de Roerdalslenk zich nog af als een gebied dat wat lager ligt dan de wijdere omgeving.

De laatste laag materiaal die in de Centrale Slenk terechtkwam, wordt dekzand genoemd. Dekzand, omdat dit zand oudere lagen afdekte. Dit gebeurde in meerdere fasen; men spreekt dan ook van oud en jong dekzand. Oud dekzand is lemiger en vertoont meer afzetlagen dan jong dekzand. Het dekzand werd afgezet door de wind onder winterse omstandigheden bij een bevroren bodem tijdens de laatste

¹² Berkvens & Leenders e.a. 2012; aangevuld met Huijbers 1998.

¹³ Geluk e.a. 1994; Van den Berg e.a., 1994.

fase van de laatste ijstijd, het zogenaamde Weichselien (tot 10.000 jaar geleden). De wind kwam toen vooral uit het zuidwesten, uit het gebied van de Noordzee, die toen droog stond. Het dekzand werd afgezet in verschillende vormen. Onder meer ontstonden toen langgerekte ruggen, grote afgeronde zandlichamen maar ook kleine steile koppen. Omdat de bodem permanent bevroren was, ontstonden er tussen de dalen ook dooimeren waarin leem en loess tot bezinking kwam. Deels is dit zand door de werking van rivieren verder verplaatst. Op de hoogste plateaus is de oudste “fluvio-periglaciale” dekzandlaag dun, maar in de dalen kan de dikte ervan oplopen tot meerdere meters. Vrijwel overal, met uitzondering van de diepste dalen, werd hierna een leemlaag afgezet.¹⁴ De dekzandafzetting kwam ten einde vanaf ca. 10.000 jaar geleden. Vanaf dat moment nam de temperatuur toe als gevolg waarvan de zeespiegel begon te stijgen en de plantengroei toenam. Die plantengroei belemmerde langzaam maar zeker het verstuiven van zand, waardoor de dekzandafzettingen hun definitieve plaats en vorm kregen.

Figuur 9: Deze geologische kaart van Noord-Brabant toont de geologische afzettingen die direct onder het oppervlak liggen of onder een laag dekzand van hooguit twee meter dik. De kaart geeft met een oranje kleur de duidelijk begrensde, van zuidoost naar noordwest lopende, Roerdalslenk aan, die in de laatste honderdduizend jaar is opgevuld met beekafzettingen en dekzanden. Zowel in het westen als in het oosten komen deze afzettingen slechts plaatselijk en veel minder dik voor. De Peelrandbreuk vormt hier de opmerkelijk rechte grens tussen de Roerdalslenk en de Peelhorst (bron: <http://www.aardkundigewaarden.nl/aardkundigemonumenten>).

Naast deze algemene afdekking met zand en leem, werden er in deze periode ook grote zandruggen gevormd die tientallen kilometers lang waren. De Midden-Brabantse dekzandrug is er zo een. Deze loopt bij de noordelijke grens van Laarbeek helemaal richting het midden van Brabant. Daar belemmert deze rug als een barrière de afvoer van het water, zodat ten zuiden daarvan een hele reeks grote vennen ontstond en de beekdalen er tot meren en moerassige vlakten werden. In de middeleeuwen heeft men hier gebruik van gemaakt om in de “poorten” door de Midden-Brabantse dekzandrug

¹⁴ Van Oosten 1967, 140.

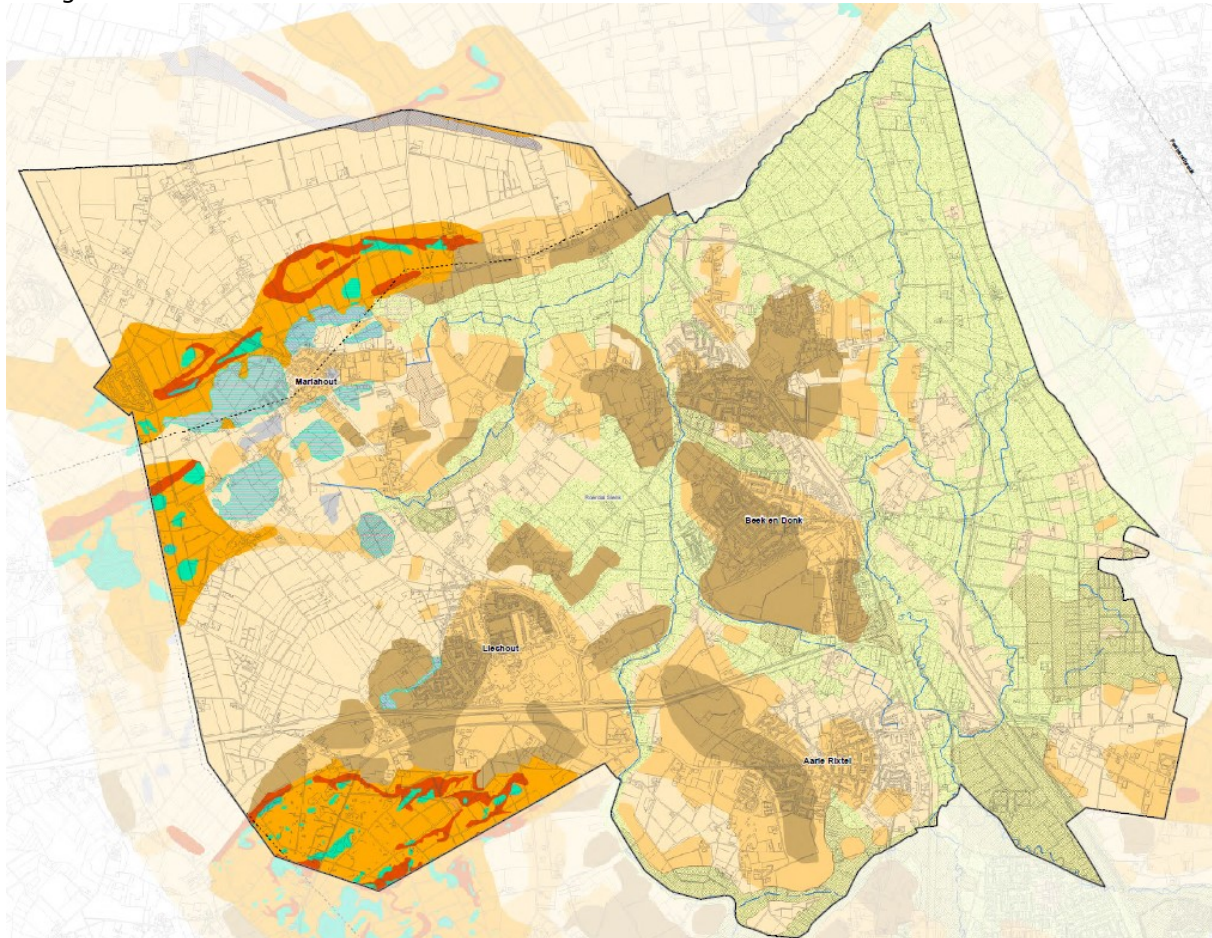
watermolens te bouwen. Op veel plaatsen is de Midden-Brabantse dekzandrug nu een merendeels bebost gebied met landduinen. De Mariahoutse Heide is daar een voorbeeld van. De Midden-Brabantse dekzandrug heeft ook vanaf haar ontstaan de Aa in haar loop naar het noorden belemmerd. Daardoor was de Aa gedwongen naar het oosten af te buigen. Op het punt waar deze rug de Peelhorst ontmoette, was de Aa in staat zich opnieuw een weg naar het noorden te banen. Deze oostelijke afbuiging veroorzaakte, samen met de samenkomst van Aa en Kleine Aa, een grote waterstagnatie. Die stagnatie was jaarlijks zo groot dat de Aa de hoeveelheid water niet meer kon verwerken. Omdat het gebied ten zuiden van de langgerekte zandrug, het Broek, zowat even laag lag als het beekdal van de Aa, was een periodiek terugkerende overstroming daarvan onvermijdelijk. Aan de west- en zuidzijde van de overstromingsvlakte zijn aan het einde van de laatste ijstijd, het Weichselien, een aantal hoger gelegen gebieden ontstaan. Dit zijn het gebied van de Beekse Broekkant, het gebied van de Aarle-Rixtelse Broekkant en het gebied van de Aarle-Rixtelse Heikant. Daarnaast zien we ook nog een reeks kleinere zandhoogtes opduiken in het Broek. Zij liggen binnen de grote overstromingsvlakte in het noorden en het oosten. Ze worden ook wel rivierduinen genoemd.

In Oost-Brabant deden zich ook veranderingen voor in het stelsel van waterlopen, de rivieren en de beken. Oost-Brabant wordt gedomineerd door twee beekstelsels, dat van de Dommel en dat van de Aa. De centrale beken van beide stroomgebieden worden aan de ene kant gevoed door respectievelijk het Kempisch plateau in de Limburgse Kempen (B.) en de zuidelijke Peel. Aan de andere kant spelen in dit opzicht ook tal van zijstroompjes een rol van betekenis. In het stroomgebied van de Aa komen die uit verschillende richtingen. Een belangrijk aantal zijstroompjes watert af vanaf de Peelhorst aan de oostelijke zijde. Een veel geringer aantal watert af vanaf het hoogst gelegen gebied tussen de Dommel en de Aa aan de westelijke kant. Het hoogst gelegen gebied tussen twee beken noemt men de waterscheiding. De Peelhorst is ook zo'n hooggelegen gebied tussen twee rivieren, te weten de Maas en de Aa. De Peelhorst is als waterscheiding echter beduidend omvangrijker en hoger dan de waterscheiding tussen Aa en Dommel.

Tenslotte wateren ook een aantal beken af op de Aa, die niet vanaf een waterscheiding komen maar dichtbij de hoofdstroom ontspringen of verbindingen vormen tussen de Aa en een andere stroom. In Laarbeek wateren op deze manier vanuit westelijke richting af op de Aa de rivieren de Goorioop, de Donkersvoortse Beek, de Heijeindse Loop en de Schevelingse Loop. Vanuit oostelijke richting wateren in de gemeente de Snelle Loop en de Broek-Aa af op de Aa. De situatie in de oppervlakte-waterhuishouding zoals die zich nu voortdoet, is ontstaan op het grensvlak van het Weichselien en het Holoceen, ca. 10.000 jaar geleden. Het Holoceen is het geologische tijdvak waarin wij thans nog leven. In het Weichselien, de laatste ijstijd tot dusver, toen de bodem permanent bevroren was, vertoonde het landschap tal van vlechtwerken van ondiepe verwilderde stromen. Pas toen het warmer werd, aan het begin van het Holoceen, kwam in deze situatie verandering. Door het ontdooien van de ondergrond konden waterstroompjes zich diep insnijden en een blijvende plaats krijgen. De huidige beekstelsels kregen hun beslag.

Op de hoge gronden werd in deze periode een groot aantal uitblazingslaagten gevormd. Dit zijn ovale laagten, soms langgerekt, met aan de noordoostzijde een klein paraboolduin als afsluiting. Deze structuren werden gevormd doordat zand werd weggeblazen. Dit ging door totdat een vaste laag (klei of leem) of het grondwater bereikt werd. Het opgenomen zand werd op korte afstand weer afgezet, waardoor het duin ontstond. Er zijn heel grote structuren met duinbogen die kilometers lang zijn en ruime centrale vlakten. Er zijn er ook waar een ringduin ontstaan is, of waar zelfs meerdere ringen op elkaar aansluiten. Ook zijn er grote duinruggen waarin hele reeksen kleine paraboolduintjes en uitblazingslaagten aan elkaar geregen zijn.

Ook komen in het min of meer vlakke gebied tal van min of meer afgeronde laagten zonder randwal voor. Sommige van deze laagten liggen in snoeren, wat de indruk wekt dat het afgedamde oude stroomdalen zijn. Soms duiken deze laagten op in de grotere uitblazingslaagten in de duingebieden: laagten binnen laagten. De juiste genese van deze structuren kan alleen door onderzoek ter plaatse vastgesteld worden. Belangrijk is nu vooral dat deze laagten later soms de uitgangspunten voor veengroei werden.

Legenda

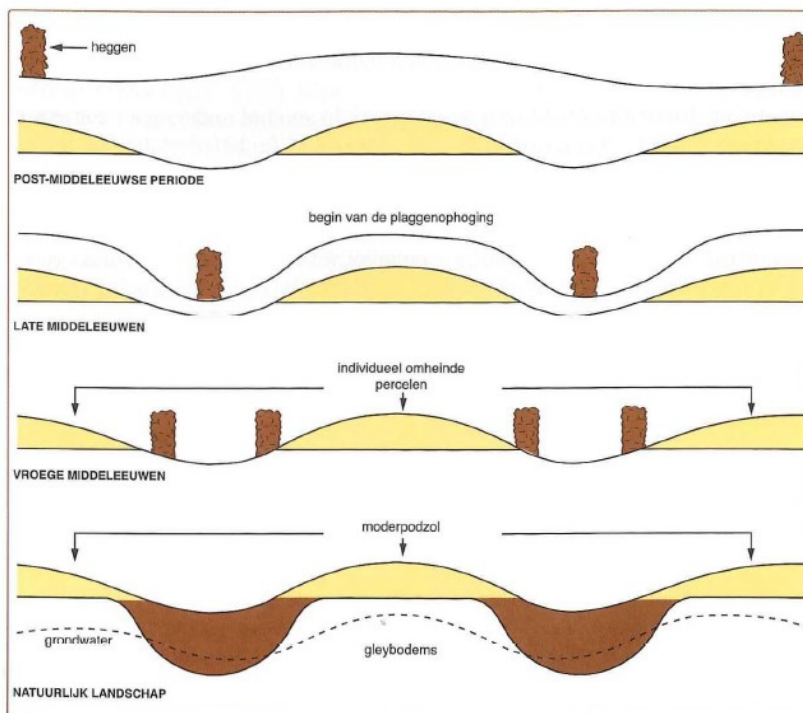
	Gemeentegrens
	Top10NL
Fysisch landschap	
Lage zandgronden	
	Lage zandgronden
Lage dekzandruggen	
	Lage dekzandruggen
Hoge dekzandruggen	
	Hoge dekzandruggen
Duinen en stuifkoppen	
	Duinen
	Kamduinen
	Uitblazingslaagte
Laagte op het hoge	
	Pingo-ruïne
	Overige Laagte
Dalen op het Hoge	
	Dal
	Rijt
Beken	
	Beken
Vennen	
	Vennen
Moeren	
	Moerassig
	Veen actueel
	Veen verdwenen
	Waterscheidingslijnen
	Geologische eenheid
	Tektonische breuk

Figuur 10 Overzicht van het fysieke landschap van de gemeente Laarbeek.

Veen werd niet alleen gevormd in de randwalloze laagten en in de uitblazingslaagten van de duinen, maar ook in de beekdalen. Daar heersen voortdurend natte omstandigheden, zeker waar de beken stuiten op barrières zoals de Midden-Brabantse dekzandrug. Dat zijn uitstekende omstandigheden voor veengroei. Nadat ter weerszijden en vooral bovenstrooms meer en meer grond ontgonnen werd, stroomde daar meer zandig en lemig materiaal weg, waardoor het beekdalveen later plaatselijk een afdekking met beekklei of zand kreeg. Ook de middeleeuwse en latere mens heeft nog heel wat zand op de beekdalbodems uitgestort om de hooilanden te verbeteren en zelfs op te waarden tot akkerland. Tevens heeft hij zich beijverd om turf te steken in de dalen, waardoor het veen (deels) verdween. Ten zuiden van de Midden-Brabantse dekzandrug komt haast langs alle beken veen voor.

Toen rond 9.500 v. Chr. de definitieve klimaatverbetering inzette (Holoceen), werd het water niet meer door een stelsel ondiepe geulen en beken afgevoerd, maar ontstonden de huidige dieper ingesneden riviertjes, beken en lopen. Doordat deze beken in het begin nog van tijd tot tijd droogvielen en er in deze drooggevallen dalen geen planten groeiden die het zand vasthielden, kon de wind vat op dit zand krijgen. Zo ontstonden, bijvoorbeeld aan de oostzijde van de Aa, plaatselijk zandophopingen. Hier kon namelijk het uit het dal gewaaide zand weer door planten worden vastgehouden. In de beekdal en aansluitende lage terreinen werd bij hoge grondwaterstand beekzand en leem afgezet, terwijl in deze dalen door plantengroei tevens veenvorming plaatsvond. Ook in drooggevallen bochten van de beken kon zich veen vormen.

De natuurlijke ondergrond wordt in grote delen van de gemeente Laarbeek geaccentueerd door de aanwezigheid van plaggendekken. Deze gronden liggen meestal als relatief hoge, langgerekte ruggen in het landschap in de nabijheid van de oude bewoningskernen en op de overgang van hoog naar laag. Ze zijn het resultaat van een eeuwenlange plaggenbemesting van akkers op de voedingsarme hogere dekzandgronden waardoor deze kunstmatig zijn opgehoogd. In tegenstelling tot het huidige wisselende grondgebruik in de landbouw werd het gebruik van akkers en weilanden in de Middeleeuwen niet afgewisseld. Materiaal uit de potstal, bestaande uit een mengsel van stalmest, huisafval, bosstrooisel en heide- of grasplaggen, werd eeuwenlang over de akkers uitgestrooid. Door het geaccidenteerd uiterlijk werden ze aangeduid als hoge of bolle akkers. Door een geleidelijke ophoging van de (post)middeleeuwse akkergronden worden archeologische resten beschermd tegen moderne landbouwmachines die met een gemiddelde ploegdiepte van 40 cm niet tot in het sporenniveau doordringen.

Figuur 11 Het reliëf van het dekzandlandschap onder de Zuid-Nederlandse dorpsakkers is in de loop van de tijd grotendeels verborgen geraakt onder het plaggendek (naar Hiddink en Renes 2007).

Opgravingen in plaggendek gebieden hebben het afgelopen decennium aangetoond dat deze op verscheidene locaties uitgestrekte prehistorische landschappen afdekken. Dit beeld contrasteert met dat van de arealen die tot in het begin van de 20e eeuw behoorden tot de 'woeste gronden' of 'heide'. Hier zijn vindplaatsen uit perioden tot en met de vroege ijzertijd talrijk, maar zijn resten uit het tijdvak midden-ijzertijd - Middeleeuwen schaars.¹⁵

¹⁵ Hiddink en Renes 2007.

Figuur 12 Rixtel met de ligging van het Slotje en de oude akkergebieden met aangrenzende beekdalen van de Goorloop en de Aa op de topografische kaart van 1930.

2.2 De prehistorie (ca. 300.000 – 12. V. Chr.)

Erik Drenth

Hieronder volgt een beknopt overzicht van de bewoningsgeschiedenis van Laarbeek. Geordend naar archeologische periode geven we een kort overzicht van de dichtheid en variëteit in archeologisch belangwekkende vindplaatsen en bijzondere vondstgroepen in de gemeente Laarbeek en geven we een beschrijving van de bewoningsgeschiedenis welke mede is gebaseerd op regionaal archeologisch onderzoek.

2.2.1 Paleolithicum of Oude Steentijd (ca. 300.000 – 9.000 voor Chr.)

De oudste menselijke sporen in de regio Zuidoost-Brabant dateren uit het Midden-Paleolithicum (ca. 300.000-35.000 v.Chr.). Het gaat om stenen artefacten ofwel door mensenhanden bewerkte stenen, waarbij vooral vuursteen als grondstof diende. Van Wolfspuiten bij Aarle-Rixtel is een vuurstenen mes uit het midden-Paleolithicum bekend. Deze vroegste archeologische vondsten moeten in verband gebracht worden met de welbekende Neanderthalers en mogelijk andere hominiden ofwel mensachtigen (*Homo Heidelbergensis* en/of *Homo erectus*).¹⁶ De vondsten uit Esbeek-Diessen worden gezien als artefacten van late Neanderthalers. Lange tijd was de overheersende gedachte dat de midden-paleolithische hominiden aaseters waren. Maar recente vondsten geven aan dat jacht (op groot wild zoals bosolifanten en paarden) een belangrijke rol in de voedsel economie speelde. Houten speren uit Duitsland en Engeland spreken voor deze theorie.¹⁷

¹⁶ Zie in dit verband Stringer en Andrews 2017.

¹⁷ Thieme 2007.

De bewoning ten tijde van het Paleolithicum in Noordwest-Europa is onlosmakelijk verbonden met het klimaat. Soms was het zo koud dat menselijke bewoning simpelweg geen optie was. Aan het einde van de laatste ijstijd tijdens het Pleistoceen, het Weichselien, heersten tussen ca. 23.000-14.000/13.000 v.Chr. slechte woonomstandigheden en sporen van menselijke aanwezigheid zijn dienovereenkomstig schaars.¹⁸ Daarna zette een klimaatsverbetering in en werd de Noordwest-Europese Laagvlakte opnieuw gekoloniseerd door *Homo sapiens sapiens* ofwel de hedendaagse mens. Van de oudste fase van deze herbewoning kennen we geen overblijfselen in het onderzoeksgebied. Ze behoren tot het Magdalénien, een cultuur die primair leefde van rendieren. Vanwege het jaarlijkse trekgedrag van deze dieren langs de Maas sloeg het Magdalénien waarschijnlijk zijn tenten voornamelijk op in het Maasdal en de directe omgeving. Dit verklaart waarom resten van deze cultuur in de Kempen ontbreken. De dichtstbijzijnde Magdalénien-vindplaats zou gevonden zijn te Griendtsveen.¹⁹

De oudste bekende laatpaleolithische sporen zijn nederzittingsresten en losse vondsten van de *Federmesser*-cultuur.²⁰ De *Federmesser*-cultuur lijkt in tijd vooral gebonden te zijn aan de chronozone die wordt aangeduid als het Allerød (ca. 11.900-10.900 v.Chr.), maar lijkt al aanwezig te zijn aan het einde van Dryas 2 (in zijn geheel ca. 12.200-11.900 v.Chr.) en door te lopen tot in het begin van Dryas 3 (ca. 10.900-9.500 v.Chr.).²¹ In deze relatief warme periode werd voornamelijk jacht gemaakt op standwild, zoals eland, wild zwijn en edelhert.

Figuur 1 Reconstructietekening van een kampement in de late fase van de ijstijd, het Weichselien (naar Van Ginkel en Theunissen 2009).

De Ahrensburg-cultuur is de jongste van de laatpaleolithische culturen in Zuid-Nederland, met Vessem-Rouwven en Geldrop-Aalst A2 als de meest bekende sites in de regio.²² Deze cultuur bestond tussen grofweg 11.000-9.000 v.Chr. tijdens de laatste koude fase van de laatste ijstijd, de zogenoemde

¹⁸ Deebe en Rensink 2005, 171-172.

¹⁹ Wouters 1983. Het probleem is evenwel dat terecht getwijfeld wordt aan de echtheid en juistheid van verscheidene archeologische ontdekkingen waarmee de heer A. Wouters op de een of andere wijze verbonden is (Niekus et al. 2018).

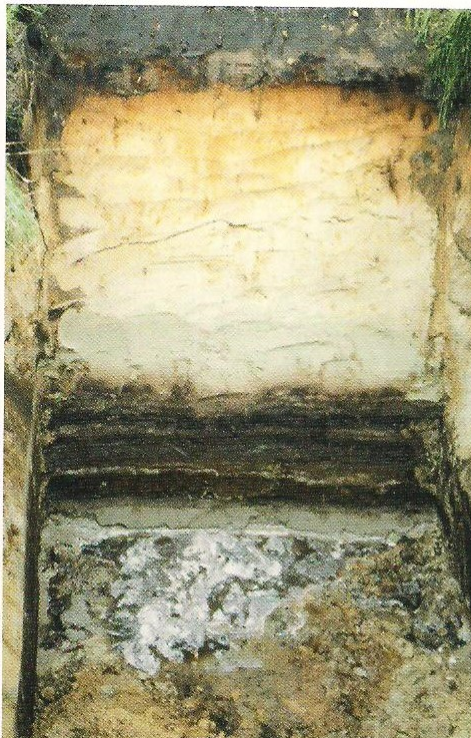
²⁰ Deze cultuur wordt ook wel als Tjonger-cultuur aangeduid. De Creswell-cultuur die door sommigen wel als een aparte archeologische cultuur wordt gezien, wordt hier gemakshalve als een variant binnen de Federmesser-cultuur beschouwd (zie voor meer informatie Arts 1988; Deebe en Rensink 2005, 179-180).

²¹ De Bie en Caspar 2000, 20; Deebe en Rensink 2005, 181-183; Lanting en Van der Plicht 1995/1996, speciaal 109-110.

²² Arts en Deebe 1981; Tump et al. 2014.

Jongste Dryas (Dryas 3), en het begin van het Holoceen, toen met het begin van het Preboreaal (ca. 9700 v.Chr.) het klimaat warmer werd. Deze klimatologische veranderingen komen ook tot uitdrukking in wat vooral op grond van buitenlandse bronnen bekend is over de economie. Aanvankelijk lag bij het dierlijke voedsel de nadruk op koudeminnende, aan toendra-achtige omstandigheden gebonden soorten, zoals rendieren, sneeuwhaas en sneeuwhoen. De uit het Preboreaal overgeleverde faunaresten laten een ander beeld zien. Onder de zoogdieren domineren ree, oerrund en edelhert. Zij wijzen op een warmer bebost milieu. Bij de jacht zal zeker gebruik gemaakt zijn van pijl en boog, zoals blijkt uit de ontdekking van houten pijlen te Stellmoor nabij Hamburg.

De zoölogische data van de Ahrensburg-cultuur getuigen van een nauw verband tussen bewoning en klimaat. Dit komt ook naar voren in het gegeven dat de oorsprong van deze cultuur gezocht moet worden in Scandinavië. Vanwege een drastische klimaatverslechtering tijdens Dryas 3 trok men naar zuidelijker streken en vestigde zich in onder meer Zuid-Nederland.²³ De samenhang tussen bewoning en klimaat zal ongetwijfeld ook zijn weerslag gevonden hebben in het mobiliteitspatroon en het nederzettingssysteem van de Ahrensburg-cultuur. Aan het begin van de jaren 80 van de vorige eeuw is een model hierover opgesteld.²⁴ Een van de uitgangspunten is dat de Ahrensburg-cultuur voornamelijk afhankelijk was van rendieren, een diersoort die in het voor- en najaar migreert in kuddes van aanzienlijke omvang. Dienovereenkomstig zou deze cultuur tijdens de winter verbleven hebben in de Ardennen en in de zomer op Zuid-Nederlands gebied. Inmiddels is duidelijk dat dit beeld op verschillende punten, zoals met betrekking tot de voedsleconomie (zie boven), bijgesteld moet worden.²⁵ Maar het lijdt weinig twijfel dat de Ahrensburg-cultuur hoogst mobiel was in de periode dat binnen de voedselvoorziening het accent op het rendier lag.

Figuur 2 In dit bodemprofiel bij Mariahout is onder de dikke laag 'jong' dekzand de donkere laag Bøllingveen zichtbaar (uit Ginkel, E. van, & L. Theunissen, 2009).

Aan de hand van de bekende vindplaatsen binnen Laarbeek kunnen we concluderen dat hier vooral de hoge randen aan weerszijden van de Aa en de Goorloop destijds door rendierjagers zijn bezocht. De

²³ Lanting en Van der Plicht 1995/1996, special 117-118.

²⁴ Arts en Deebe 1981.

²⁵ Deebe en Rensink 2005, 194.

afslagen van vuurstenen werktuigen stellen ons niet in staat om de vondsten te dateren. Daarvoor hebben we de kenmerkende werktuigen uit die tijd nodig, zoals steelspitsen, die voor de jacht gebruikt werden, schrabbers, die toegepast werden voor het schoonmaken van huiden en stekers.²⁶ In het noordelijke deel van het stroomdal van de Heieindsche Loop, dat deels nog een meanderend verloop heeft, bevindt zich Bøllingveen in de ondergrond (zie figuur 14). Geomorfologische gezien vormt het stroomdal samen met de Broekkant één groot complex van overstromingsvlakten. Restvoorkomens van Bøllingveen zijn in Nederland zeldzaam. Ze bevatten palynologische informatie over het toendralandschap in het Bølling-insterstadiaal van het Laat-Pleistoceen. In de aangrenzende zone zijn –aan het oppervlak- ook steentijdvindplaatsen aangetroffen. Dergelijke vuursteenstrooiingen kunnen zich echter ook bevinden in oude oppervlakken onder esdekken en zelfs in afzettingen in het stroomdal. In dat geval kunnen ze relatief goed geconserveerd zijn. Samen met de veenresten en de beekdalafzettingen vormen de archeologische vindplaatsen een belangrijk landschapshistorisch complex, dat informatie bevat over de Laat-Pleistocene en Vroeg-Holocene ontwikkeling van de beekdallandschappen in Peelland en het gebruik ervan door de mens.²⁷

Tot op heden zijn eenduidige resten van laatpaleolithische behuizingen in de regio Zuidoost-Brabant nog niet ontdekt. Wel is onlangs voor de site Geldrop/Mie Peels/1985 beweerd dat de okervlekken die hier zijn opgegraven de resten zijn van een windscherm gemaakt van huiden – bij de bewerking en preparatie ervan zou oker zijn gebruikt, vandaar de okervlekken.²⁸ Dit scherm zou de nederzetting opgesplitst hebben in een slaapgedeelte en een (afval)dump aan de noordzijde.

2.2.2 Mesolithicum of Midden-Steentijd (ca. 9.000 – 4.200 voor Chr.)

De Ahrensburg-cultuur staat aan de wieg van het Mesolithicum, de periode die in de Kempen tussen ca. 9.000-4.200 v.Chr. geplaatst moet worden. Zoals ook voor het Paleolithicum geldt, werd het Mesolithische leven sterk bepaald door het natuurlijke landschap. De definitieve opwarming van het klimaat met het Preboreaal en daarmee het begin van het Holocene betekende dat de schaars beboste toendra van het einde van de laatste ijstijd plaatsmaakte voor een steeds dichter begroeid boslandschap. Aanvankelijk domineerden berken en dennen de boomvegetatie. Onder invloed van de klimaatswijziging veranderde vanzelfsprekend ook de dierenwereld. De mens zag zich genooddaakt deze nieuwe voedselbronnen aan te spreken, wilde hij overleven. Voortaan was hij aangewezen op dieren die verspreid of in groepjes het woudlandschap en de open plekken daarbinnen en daartussen bevolkten. Naast jacht en visvangst was het verzamelen van wilde planten (bijvoorbeeld wortels van lisdodde en mannetjesvaren), noten (vooral hazelnoot) en vruchten van allerlei bomen (o.a. appel en kers) belangrijk. Het laat zich raden dat de voedsleconomie in vergaande mate de aard en duur van de bewoning bepaalde. Maar om verschillende redenen is het nederzettingssysteem binnen het Zuid-Nederlandse Mesolithicum nog niet ontrafeld.²⁹ Zo zijn van de Brabantse zandgronden nagenoeg uitsluitend anorganische vondsten bekend en blijkt frequent dat dezelfde locaties gedurende verschillende perioden bewoond zijn geweest.

Kenmerkend voor het Mesolithicum zijn werktuigen die vanwege hun kleine afmetingen microlieten worden genoemd. Ze worden vaak als onderdelen van pijlbewapening gezien. Bovendien heten ze chronologische indicatoren te zijn.³⁰ De samenstelling van microlietassemblages is reden om binnen

26 Coenen 1992.

27 Kolen 2004.

28 Deeben en Schreurs 2012.

29 Verhart en Arts 2005, 240-241; Verhart en Groenendijk 2005, 170-171.

30 Zie laatstelijk Drenth 2018, met een typologische en chronologische studie naar microlieten van ongeveer 30 vindplaatsen uit Zuid-Nederland, België en Duitsland.

het Mesolithicum drie fasen te onderscheiden. De vroege fase is tussen ca. 9.000-7.800 v.Chr. te dateren, de midden-fase tussen ca. 7.800-6.400 v.Chr en de late fase van ca. 6400-4900/4200 v.Chr.³¹

Tijdens vooral het Midden- en Laat-Mesolithicum werd behalve vuursteen voor het maken van werktuigen Wommersom-kwartsiet gebruikt. De laatstgenoemde grondstof komt van nature voor bij Tienen (België) en zal daarom in de Kempen geïmporteerd zijn. Mogelijk werd ook ftaniet ingevoerd, waaruit bijvoorbeeld artefacten gevonden te Netersel, zijn gemaakt.³² In het Belgische Ottignies bevindt zich een kolenkalkontsluiting waar dit materiaal in primaire context voorkomt; hemelsbreed ligt deze locatie op ca. 32 km van Tienen. Ftaniet komt echter van nature in secundaire geologische positie voor in Maasafzettingen in Zuid-Nederland.

Belangrijke Mesolithische vondsten zijn gedaan op de Oirschotse Heide op de Midden-Brabantse dekzandrug, juist ten oosten van het Philipscomplex. Hier zijn in 1957-58 en in 1983-84 delen van kampementen uit het Midden- en Laat-Mesolithicum opgegraven. Deze vindplaats, Oirschot V geheten, bevat tientallen vuursteenconcentraties en haardplaatsen die met jachtkampjes in verband worden gebracht. In de jaren '80 van de vorige eeuw werd binnen deze bekende vindplaats bovendien een crematiegraf ontdekt. C14-dateringen maken duidelijk dat het graf ergens in het Boreaal (ca. 8.000-7.000 v.Chr.) moet zijn aangelegd.³³ Crematiegraven zijn overigens in Europa niet de norm voor het Mesolithicum; meestal gaat het om lijkbegrovingen.³⁴

Figuur 15 Impressie van een mesolithische nederzetting in Nederland.

Een andere belangrijke vindplaats betreft de Kapeldijk in Westerbeers, direct ten zuiden van de Midden-Brabantse dekzandrug gesitueerd. Hier werden tussen 1967 en 1990 bij steentijdopgravingen in totaal

³¹ Zie in dit verband Deeben en Niekus 2016; Drenth 2018; Woltinge et al. 2019; Verhart en Arts 2005.

³² Arts en Deeben 1977.

³³ Archis-waarnemingsnr. 37327: Aerts-Bijma et alii 1999; Arts en Hoogland 1987; Lanting en Van der Plicht 1997/1998, 148.

³⁴ Grünberg 2000.

acht mesolithische en laatpaleolithische concentraties vuursteen opgegraven.³⁵ Naast ruim 33.000 vuursteenvondsten zijn ook verscheidene vuurplaatsen opgegraven en daarnaast drie mesolithische woonstructuren, gekenmerkt door een ronde palenconfiguratie. Vondstgroep A betreft een vroegmesolithisch complex dat voor een deel stratigrafisch gescheiden is van de laatpaleolithische vondstgroep B (Tjonger-Federmesser concentratie), die middels C14-datering van verbrand bot gedateerd is in 11.510 ± 60 BP. In een stuk profiel is een zogenaamde Usselobodem bewaard gebleven, die de overgang vormt van Jong Dekzand II naar Jong Dekzand I.

Op verschillende plaatsen in Nederland, zo is de claim, zijn mesolithische huisplattegronden of, beter, hutresten aangetroffen, zoals te Baarn-De Drie Eiken, Kampen-Reevediep en Soest-Staringlaan.³⁶ De vorm van het grondplan varieert van achtereenvolgens min of meer afgerond-rechthoekig, min of meer rond en ovaal. Daarbij zijn de afmetingen bij benadering respectievelijk $4,8 \times 3,25$ m, 5×4 m en $5,5$ m. In het geval van Baarn-De Drie Eiken en Soest-Staringlaan heet de woonvloer verdiept te zijn. Kortgeleden is een verslag verschenen van opgravingen te Westelbeers, waarin drie (vermeende) woonstructuren worden gepresenteerd.³⁷ Een ervan, nr. I, is incompleet, maar het grondplan lijkt min of meer of bijna rond te zijn geweest, zoals in het geval van de woonstructuur II, dat ca. $5,6 \times 4,8$ m meet. De derde woonstructuur (nr. III) heeft een afgerond-rechthoekige vorm en meet ca. $8,9 \times 5,4$ m. De grootte van voornoemde structuren doet een beperkt aantal bewoners vermoeden, bijvoorbeeld een gezin.

Hoe zien vindplaatsen uit het Paleolithicum en het Mesolithicum er uit? In de regel betreft het een strooiing van (vuur)stenen werktuigen en afval. De doorsnede van zulke vindplaatsen is meestal minder dan 20 m. Het merendeel van de vindplaatsen uit het Paleolithicum en Mesolithicum in het oosten van Noord-Brabant en Midden-Limburg is gelegen op ruggen en terrasranden met een goed drainerende ondergrond van dekzanden in de nabijheid van een waterbron (ven, meer, rivier of afgesneden meander). In deze zogenoemde gradiëntzones, de overgangen tussen de hogere en drogere delen en de lagere en nattere delen, had de mens de verschillende natuurlijke bestaansbronnen op een zo kort mogelijke afstand binnen bereik. De iets hogere delen rondom beken, vennen en plassen waren daarom waarschijnlijk de landschappelijk meest gunstige bewoningsplaatsen. Bij de locatiekeuze nabij open water lijkt er een voorkeur te zijn geweest voor de (zuid)oostelijke flank van dekzandruggen in verband met de overheersende (noord)westelijke winden. Waarschijnlijk waren er ook in en nabij rivier- en beekdalen nederzettingen die later zijn geërodeerd of afgedekt met sedimenten.³⁸ Het betreft vermoedelijk steeds tijdelijke kampementen die enkele dagen tot enkele weken bewoond zullen zijn geweest. De opgraving te Milheeze-Stippelberg laat zien dat de vondstniveaus uit het Laat-Paleolithicum en Mesolithicum kunnen verschillen.³⁹ De materiële resten van de laatpaleolithische *Federmesser*-groep worden aangetroffen onder, in en juist boven de Usselo-bodem, een vuilgrijze laag met kleine stukjes houtskool, die door de inwerking van planten ontstond gedurende een relatief warme periode tijdens de laatste ijstijd. Zowel Ahrensburg- als de vroeg-mesolithische vondstniveaus bevinden zich in het dekzand (Jong Dekzand II) boven de Usselo-bodem. De afdekking van laatstgenoemde sites wijst er ook op dat nog gedurende het Preboreaal dekzand is afgezet.⁴⁰ Steentijdresten in het pleistocene gebied zijn het best bewaard gebleven onder deze lokaal voorkomende deklagen, zoals onder stuifzanden maar ook onder esdekken. Evenals de esdekken hebben de stuifzandgronden de oorspronkelijke pleistocene ondergrond afgedekt, waardoor eventuele, waardevolle steentijdsporen bewaard kunnen zijn gebleven.⁴¹

35 Snijders & Broertjes, 2016.

36 Geerts et al. 2018; Peeters en Niekus 2005; Woltinge et alii 2019.

37 Bijdrage van Dijkstra et alii, in: Snijders & Broertjes 2016.

38 Deebe en Rensink 2005, 186-187.

39 Arts 2012.

40 Deebe en Arts 2005, 142 en fig. 7.3; Deebe et alii 2006, 12-13; Berkvens en Arts 2003, 14-17.

41 Vos en Kiden, 2005, 14-15.

Figuur 16 Het herstelde Vossenbergvén: 10.000 jaar geleden waren dit aantrekkelijke woongebieden voor jagers en verzamelaars.

In Laarbeek hebben vooral in de beekdalen en broekgebieden op verschillende plaatsen mensen rondgezworven/gebivakkeerd. Bijvoorbeeld in het Broek waar de gevonden voorwerpen kenmerkend voor de Midden-Steentijd bestaan uit gebruikte en ongebruikte afslagen en klingen (lange dunne spaanders), kernen en specifieke werktuigen. Zij zijn zowel gevonden op de hoge, middelhoge als lage delen van het Broek. Op twee na zijn alle vondsten geïsoleerd aangetroffen. Die twee uitzonderingen zijn vindplaatsen, gelegen op kleine zandkopjes of donkjes, met kleine concentraties voorwerpen van vuursteen en Wommersom-kwartsiet. Wellicht lagen hier verblijfplaatsen van waaruit werd gejaagd of gevist. Het aantal vondsten uit de Midden-Steentijd op Laarbeeks grondgebied is veel talrijker dan die uit de voorafgaande periode. We treffen vooral langs (zijbeken van) de Aa en Goorloop veel locaties aan, o.a. bij Croij, Heereind en Leek. Maar ook op de hoger gelegen dekzandgronden zijn op diverse plaatsen vuurstenen werktuigen aangetroffen, zoals bij de Reijakkers en Heieind. Opvallend is dat de meeste vondsten langs de Aa aangetroffen worden direct aan de rand van de broekgebieden, daar waar de vochtige grond overgaat in de iets hoger gelegen zandgronden, de donken.

2.2.3 Neolithicum of Nieuwe Steentijd (ca. 4.200 – 1.900 voor Chr.): de eerste boeren

Een van de slechtst gekende perioden uit de Noord-Brabantse voorgeschiedenis is het Neolithicum. Dit betekent onder meer dat het begin ervan niet vaststaat. Hier wordt gemakshalve uitgegaan van 4.200 v.Chr., terwijl als einddatum 1.900 v.Chr. wordt aangehouden. Lang is verondersteld dat aan het begin van het Neolithicum de leefwijze van jagen, vissen en verzamelen (de Midden-Steentijd) plaats had gemaakt voor die van een op akkerbouw en veeteelt gebaseerd bestaan. Deze overgang zou snel zijn geweest en is daarom als de 'Neolithische revolutie' aangemerkt. Het is nog maar de vraag of op de Brabantse zandgronden zo'n abrupte transformatie heeft plaatsgevonden. Het is mogelijk dat in de loop van de tijd verschillende elementen die karakteristiek zijn voor Neolithische samenlevingen, zoals aardewerk, geslepen stenen werktuigen met een snede, akkerbouw en veeteelt, geleidelijk werden overgenomen. Hoe het ook zij, de neolithische bestaanswijze zoals die aan het einde van het 6^e millennium v.Chr. (5.200-5.000 v.Chr.) met de Lineair-bandkeramische cultuur bekend is van de Zuid-Limburgse lössgronden, verspreidde zich aansluitend opvallend genoeg niet over de rest van Nederland. In plaats daarvan (b)lijken in het 5^e millennium v.Chr. diverse neolithische elementen in

Holoceen Nederland stapsgewijs en over een langere periode te zijn geïntroduceerd.⁴² De huidige data uit Nederland wijzen erop dat handgevormd aardewerken vaatwerk daarbij de oudste noviteit was. Van ca. 5.000-4.700 v.Chr. lijkt er een keramisch Mesolithicum te zijn geweest, dat wil zeggen dat landbouw in deze periode toentertijd nog niet werd beoefend. Rond 4.300 v.Chr. werd het neolithische ‘pakket’ gecompleteerd met de introductie van akkerbouw, hetgeen overigens niet wil zeggen dat mesolithische elementen, zoals jacht, in de voedsel economie volledig verdwenen waren. Het is pas rond 3.500 v.Chr. dat in het westelijke kustgebied gesproken kan worden van een ‘echt’ Neolithicum of ‘Volneolithicum’, waarin akkerbouw en veeteelt de voedselvoorziening domineren. Min of meer in lijn met deze ontwikkeling is de rol die de Michelsberg-cultuur (ca. 4.200-3.800 v.Chr. in Nederland) wordt toegedicht in de neolithisatie van Zuid-Nederland. Deze cultuur, waarvan de wortels in Duitsland of, eerder, Frankrijk liggen, zou volgens sommige archeologen via acculturatie voor de definitieve overgang naar landbouw hebben gezorgd.⁴³ Het lijkt geen twijfel dat de Michelsberg-cultuur invloed heeft gehad op dit proces, maar zeer recente ontdekkingen te Well-Aijen in het Maasdal van Noord-Limburg doen toch twijfel opkomen of die rol inderdaad zo cruciaal was.⁴⁴ Daar is een ‘volneolithische’ site van rond 4.300 v.Chr. met sporen van onder meer graanverbouw opgegraven. De keramische vondsten getuigen van invloeden van de late Rössen-cultuur of de Bischheim-groep. Beide culturele complexen zijn goed bekend uit het Rijnland, waar ze aan de Michelsberg-cultuur voorafgingen. Chemische analyse van een selectie uit het handgeformde aardewerk uit Well-Aijen sluit niet uit dat een deel van de potten uit dit Duitse gebied afkomstig is. Het vaatwerk zou in onze streken via ruil of handel beland kunnen zijn, maar een andere mogelijkheid is die van potten die met immigranten meekwamen. Hoe het ook zij, de opgravingen te Well-Aijen leren dat de Rössen-cultuur en de Bischheim-groep wellicht belangrijker waren voor de neolithisatie van Zuid-Nederland dan tot dusver gedacht. Verder is bij Breda een site palynologisch onderzocht en resultaten corresponderen slecht met bovenstaande hypothesen.⁴⁵ Daarbij is stuifmeel van gerst en/of tarwe gevonden, dat dankzij C14-onderzoek toewijsbaar is aan het tweede kwart van het 5^e millennium v.Chr. Deze twee voorbeelden illustreren dat de overgang naar landbouw in Zuid-Nederland nog met vele vraagtekens omgeven is.

Overeenkomstig het zojuist geschetste beeld zijn in de regio Zuidoost-Brabant tot dusver nauwelijks neolithische vondsten gedaan die uit het 5^e millennium v.Chr. dateren. Hetzelfde geldt overigens voor het Mesolithicum. Tot de uitzonderingen behoren in elk geval de ‘neolithische’ Rössener *Keile* – simpel gesteld, een doorboorde bijl die vermoedelijk als wig diende bij houtbewerking –, waarvan onder meer in de gemeente Eersel een exemplaar tevoorschijn is gekomen.⁴⁶ Daarbij rijst de vraag of deze vondst en vergelijkbare ontdekkingen in Zuid-Nederland getuigen van contacten tussen landbouwers en jager-visser-verzamelaars, zoals dikwijls wordt verondersteld, of van de komst van landbouwers. Of moeten de Rössener *Keile* nog anders worden gezien, bijvoorbeeld als objecten die door jagers-visser-verzamelaars van landbouwers zijn gestolen?

De algemene idee is dat met de komst van landbouw het leven meer sedentair werd, hetgeen zijn weerslag had in de bouw van duurzame en steviger houten huizen. Deze gedachte vindt tot dusver nauwelijks bevestiging in het aantal neolithische huisplattegronden die in het zuidoosten van Noord-Brabant zijn ontdekt. Tot op heden is slechts één site met duidelijke woonstructuren bekend: Veldhoven-Habraken.⁴⁷ Daar zijn de resten van vijf huizen ontdekt met een lay-out die goed bekend is voor grote delen van continentaal Europa tussen ca. 4.000-2.000 v.Chr.: een min of meer rechthoekig grondplan en een rij palen op de centrale lengteas van het gebouw, die waarschijnlijk goeddeels de

42 Deze schets van de ontwikkeling is ontleend aan Raemaekers 2019 (met verdere verwijzingen).

43 Bijv. Verhart 2000; vgl. Berkvens en Arts 2003, 19.

44 Müller et alii 2018, in het bijzonder het hoofdstuk door Drenth et alii over het Neolithicum.

45 Kooistra et alii 2008.

46 Van der Waals 1972, 176. Zie over dit soort artefacten Raemaekers et alii 2010.

47 Van Kampen & Van den Brink 2013; zie ook Arts 2010, 193 en afb. 8.

daklast droeg.⁴⁸ Veldhoven-Habraken is een nederzetting die tot de Stein-Vlaardingen-groep behoort, die blijkens uitvoerig ¹⁴C-onderzoek tussen ca. 2800-2600 v.Chr. is bewoond (zie figuur 17). Daarmee sluit deze site naadloos aan op het algemene beeld. Weliswaar moet de Stein-Vlaardingen-groep als geheel tussen ca. 3400-2650/2550 v.Chr. worden geplaatst, maar van de ¹⁴C-gedateerde sites van dit culturele complex valt een onevenredig groot deel in de eerste helft van het derde millennium v.Chr. Daaruit is voorzichtig bevolkingsgroei geconcludeerd, ook al omdat er aanwijzingen zijn voor intensievere contacten met de noordelijke buurcultuur, de Westgroep van de Trechterbekercultuur vanaf 3100/3000 v.Chr.⁴⁹ Wat de reden was van deze bevolkingsaanwas, is vooralsnog onduidelijk. Het zou bijvoorbeeld een ontwikkeling binnen de inheems populatie kunnen zijn, maar een andere mogelijkheid is de instroom van een uitheemse bevolking.

Figuur 17 Reconstructietekening van de neolithische boerderij die ontdekt werd bij Veldhoven-Habraken (bron: M. Kriek).

Dat er al eerder boeren in Zuidoost-Brabant moeten zijn geweest, wordt duidelijk uit pollenkorrels van graan die afkomstig zijn uit de venige opvulling van het Dommeldal aan de Boutenslaan in Eindhoven.⁵⁰ De waarnemingen zijn gedaan op niveaus kort na 5009 ± 29 BP. Calibratie van deze datering levert een kalenderouderdom op van 4106-3942 v.Chr., ver voor de tot nu toe oudste boerderij in Veldhoven.

Hoewel directe aanwijzingen ontbreken, mag op basis van ontdekkingen elders worden aangenomen dat vanaf ca. 3400 v.Chr. het wiel en daarmee wagens en karren reeds bekend waren en dat akkerbouw met behulp van een eergetouw geschiedde.⁵¹ Deze primitieve ploeg keerde de zode niet, maar scheurde slechts de bodem. Voorheen zal de bodem met een stenen of geweien hak bewerkt zijn, zoals aangegeven door het tussen 4300-4000 v.Chr. bewerkte akkerland dat onlangs bij Swifterbant in de provincie Flevoland is opgegraven.⁵² Tot de belangrijkste cultuurgewassen in het Neolithicum op de Noord-Brabantse zandgronden behoorden, zo is de veronderstelling, tarwesoorten (emmer en eenkoorn) en gerst.⁵³ Omdat bot in de zure zandgronden snel vergaat, is onze kennis over de Neolithische veestapel en het aandeel van wild in de voedselvoorziening verwaarloosbaar. Te oordelen

⁴⁸ Zie voor een recent overzicht van de midden- en laat-neolithische huisplattegrond in Nederland Drenth et alii 2014; vgl. Peeters et alii 2017, paragraaf 4.3.3.

⁴⁹ Drenth 2019.

⁵⁰ Van Haaster 2018, 110.

⁵¹ Drenth en Lanting 1997.

⁵² Huisman en Raemaekers 2014.

⁵³ Zie in dit verband Kooistra et alii 2008 en de bijdrage van Kubiak-Martens et alii, in: Van Kampen en Van den Brink 2013.

naar vondsten uit gebieden met betere conserveringsomstandigheden speelden rund, varken, schaap/geit een belangrijke rol onder de gedomesticeerde dieren, terwijl, algemeen gesteld, wild in de loop van de tijd geleidelijk aan belang inboette.⁵⁴

Figuur 18 Links een Grand-Pressigny-dolk of -mes uit een laatneolithische grafheuvel die samen met een All-Over-Ornamented-beker (rechts) te Witrijt is gevonden (Collectie Noord-Brabants Museum, foto's: thuisinbrabant.nl).

Ten opzichte van de voorafgaande periode zijn er minder vindplaatsen bekend, maar wel valt op dat dezelfde gebieden in trek zijn. Bij voorkeur kiest men de hogere punten bij de broekgronden, zoals de Donk, een zandrug bij Croij, het Vagevuur en het gebied van de Hooge akkers, de rand van de Lange Beemd, het dal van de Aa nabij het latere Gulden Huijs, de rand van de Biezen, Heereind nabij de Goorloop en de hogere gronden bij de Bakelse Aa nabij Scheepstal. Op Aarles grondgebied zijn enkele fraaie voorwerpen gevonden, zoals drie gepolijste bijlen nabij Croij en een bijl aan de rand van de Biezen, verder een mooie lange kling, die als schrabber is gebruikt en zelfs een scherf, gevonden nabij het Vagevuur bij het Laar, die herkend werd als een scherf van een klokbeker. De vondst bij het Vagevuur en de aanwezigheid van stenen werktuigen uit die tijd is zeer interessant, aangezien dit gebied ligt in de later gevormde plaggendecken. Door de hogere ligging moeten de Hooge akkers al in de Steentijd een aantrekkelijke woonplaats zijn geweest. Van het gebied Valkendijk, dat een soortgelijke situering heeft, is dit minder duidelijk, maar ook dat zou door verder archeologisch onderzoek nog kunnen blijken.

Over de grafgebruiken in het Kempense Neolithicum, tussen ca. 4.200/4000-2.650/2.550 v.Chr., zijn wij bijzonder slecht geïnformeerd, simpelweg omdat bijzettingen uit die periode in de Kempen ontbreken. Er is slechts één mogelijke uitzondering bekend. In Meerhoven werd een pot van de Steingroep opgegraven, die vanwege de min of meer complete toestand gezien wordt als wellicht een grafgift uit een grafkuil, die door bodemvorming voor het archeologische oog onzichtbaar is geworden.⁵⁵ Met de kennis over het grafritueel in de tweede helft van Neolithicum is het iets beter gesteld. Vanaf ca. 2.650/2.550 v.Chr. werden door de Enkelgrafcultuur grafheuvels aangelegd, dat wil zeggen dat over het graf een min of meer ronde heuvel werd geworpen. Daarbij werden soms dolken van Frans vuursteen, dat onder meer gewonnen dan wel verzameld werd in de Midden-Franse regio Le Grand-Pressigny, aan de dode meegegeven, zoals in het geval van twee grafheuvels te Luyksgestel en Witrijt (zie figuur 18). Beide grafheuvels maken deel uit van een concentratie relictten van de Enkelgrafcultuur in de Kempen.⁵⁶ Naar analogie van ontdekkingen elders in Nederland zijn in het zuidoosten van Noord-Brabant ook vlakgraven, dat wil zeggen grafkuilen waarover geen heuvel is

⁵⁴ Zie in dit verband Brinkkemper et alii 2010; Drenth et alii 2008; Lauwerier et alii 2005.

⁵⁵ Arts 2010, 191; Arts en Bosman 2017, 29-30.

⁵⁶ Drenth et alii 2008, 154.

opgeworpen, te verwachten, hoewel tot op heden geen duidelijke voorbeelden aangetroffen zijn. Voor de daaropvolgende Klokbeercultuur (ca. 2.400-1.900 v.Chr.), een verdere ontwikkeling van de Enkelgrafcultuur, ontbreekt tot op heden nagenoeg elk spoor van een begraving (grafheuvels en vlakgraven).⁵⁷ Waarom tot dusver zo weinig sporen van begraving zijn ontdekt, is de vraag. Dit kan het gevolg zijn van zogenoemde postdepositionele processen, zoals recente ontginningen die geleid hebben tot de vernieling van graven. Een andere mogelijkheid is dat het vondstarme beeld een geringe bevolkingsdichtheid ten tijde van de Klokbeercultuur weerspiegelt. Te meer daar nederzettingen van de Klokbeercultuur nauwelijks bekend zijn⁵⁸, iets dat eveneens opgaat voor de Enkelgrafcultuur.⁵⁹

Figuur 19 Vuurstenen Neolithische bijlen en één stenen beitel (midden) uit Lieshout (links) en Beek en Donk (midden en rechts) (bron: Rijksmuseum van Oudheden).

Vuursteen werd tijdens het Neolithicum vaak aangevoerd in de Kempen vanuit de Zuid-Limburgse en aangrenzende kalksteengebieden zoals te Aken, waar veel goed vuursteen voorkomt.⁶⁰ Daarnaast vond, zoals eerder gezegd, aanvoer vanuit Frankrijk plaats. Behalve Grand-Pressigny-vuursteen werd Frans tertiair vuursteen – ook wel Romigny-Lhéry-vuursteen – geïmporteerd. Bij het geïmporteerde vuursteen gaat het (waarschijnlijk) zowel om de ruwe grondstof, onvoltooide als kant-en-klare artefacten. Een belangrijke component daarbij waren geslepen bijlen en (geretoucheerde) kling, waarvan sommige als dolk worden aangeduid (zie de op figuur 18 afgebeelde dolk van Grand-Pressigny-vuursteen uit Wittrijt). Frequent zijn deze bijlen en kling ware kunstwerkjes en vermoed wordt dat sommige ervan niet eens zijn gebruikt, maar geofferd werden aan de (natuur)goden. Er worden in de regio Zuidoost-Brabant nogal eens prachtige, waarschijnlijk ongebruikte bijlen ontdekt in een moerasgebied. Een aantal neolithische bijlen van opvallende plaatsen in de overstromingsvlakte van Het Broek kunnen we mogelijk zien als dergelijke rituele deposities (*figuur 19*).⁶¹ Deze traditie van depositie werd voortgezet tijdens de Bronstijd en de IJzertijd.

Metaal, in het bijzonder koper en goud, deed in Nederland waarschijnlijk vanaf ca. 3.400 v.Chr. zijn intrede. Het gaat om bijlen, dolken en diverse sieraden.⁶² De vroegste aanwijzingen voor metaalbewerking in de vorm van stenen werktuigen (hamers en aambeelden) uit onze streken (b)lijken

⁵⁷ Zie in dit verband Drenth 2014.

⁵⁸ Arts en Bosman 2017; Fokkens et alii 2016.

⁵⁹ Drenth et alii 2008.

⁶⁰ De Grooth 2011.

⁶¹ Huijbers 1998.

⁶² Zie Butler 1995/1996; Fontijn 2002.

gerelateerd te zijn aan de Klokbeercultuur.⁶³ Tot dusver zijn dergelijke stenen werktuigen in de Peel of de Kempen niet tevoorschijn gekomen.

Nabij het Broek, in Leek, liggen vier vindplaatsen op of nabij plaatsen waar tevens vondsten uit de Midden-Steentijd zijn gedaan. Hier zijn twaalf bijlen, één fraai bewerkt dolkje en één grote schrabber aangetroffen. Tot de kleinere voorwerpen behoren bijlfragmenten die omgevormd zijn tot andere werktuigen, kleinere schrabbers, een pijlpunt en een punt van een mes. Dergelijke bijlen kunnen zijn gebruikt als wapen maar ook voor het kappen van bomen en het bewerken van hout. Vaak werden ze aan een steel bevestigd, geschacht in een stuk hertshoorn. Onder de bijlen bevinden zich exemplaren gemaakt van vuursteen afkomstig uit Rijckholt in Zuid-Limburg. Het genoemde dolkje is gemaakt van Grand-Pessigny vuursteen (zie *figuur 20*). De in het Broek gevonden bijlen van Rijckholt-vuursteen kunnen zijn gebruikt door mensen waarvan de gebruikte voorwerpen kunnen worden gerekend tot de zogenaamde "Michelsbergcultuur". De gebruikers van de Michelsbergcultuur leefden in de eerste helft van het Midden-Neolithicum (4000-3500 voor Christus)". Dolken van Grand-Pessigny vuursteen dateren uit de late fase van de periode waarin de zogeheten "Enkelgrafcultuur" voorkomt. De datering van de Enkelgrafcultuur ligt tussen 2900 en 2500 voor Christus.

Figuur 20 Dolk van Grand-Pessigny vuursteen daterend uit de late fase van de tussen 2900 en 2500 c.Chr. voorkomende Enkelgrafcultuur. De dolk werd in 1938 gevonden langs de Aa in het Broek. Lengte 12 cm. Collectie RMO Leiden (naar Huijbers 1998).

Deze stenen bijlen behoren tot de eerste archeologische vondsten in het Broek. In 1938 werden de eerste aangetroffen. Er zouden nog veel bijlen volgen. Een aantal ervan zijn terecht gekomen in de collectie van het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden. Vaak hebben we een bruine kleur gekregen door de langdurige ligging in een periodiek nat milieu. De vindplaatsen zijn echter zowel op de hogere zandkopjes, rivierduinen, als op de overgangen naar de laagten en in de laagten zelf gelegen. Op twee van de hooggelegen vindplaatsen in het studiegebied komen door elkaar voorwerpen uit de Mesolithische traditie en voorwerpen in de neolithische traditie Voor. Wellicht kunnen we beide vindplaatsen, indien het nederzettingsterreinen betreffen, uitleggen als verblijfplaatsen van jagers-verzamelaars die reeds enkele onderdelen van het boerenbestaan hadden overgenomen. De twee vindplaatsen zouden dan thuishoren in de overgangsfase tussen twee bestaanswijzen die hierboven is aangestipt. Omdat alle vondsten niet in hun oorspronkelijke context zijn aangetroffen en geen scherp dateerbaar materiaal is aangetroffen, is dat lang niet zeker.⁶⁴

⁶³ Drenth et alii 2013.

⁶⁴ Huijbers 1998.

2.2.4 Bronstijd en IJzertijd (ca. 1.900 - 12 voor Chr.): een periode van grafheuvels, urnenvelden en metaalbewerking

De menselijke ingrepen in het landschap namen in de loop van de tijd dusdanige vormen aan dat de vegetatie begon te veranderen door onder meer een uitbreiding van heide. Soms ging de antropogene impact zo ver dat in Nederland zandverstuivingen ontstonden.⁶⁵ Deze ontwikkelingen in de Brons- en IJzertijd (achtereenvolgens ca. 1900-800 en 800-12 v.Chr.) moeten gezien worden in het licht van de voortzetting en intensivering van een agrarische levenswijze; jacht en visvangst speelden waarschijnlijk vanaf de Midden Bronstijd (ca. 1575-1200 v.Chr.) een duidelijk ondergeschikte rol.⁶⁶ Kenmerkend was een voedsleconomie gebaseerd op veeteelt en akkerbouw die gekoppeld was aan sedentaire bewoning, een levenswijze die ongetwijfeld een Neolithische traditie voortzette.

Zoals gememoreerd werden tijdens de Klokbeercultuur door middel van een stenen hamer en aambeeld al gouden en koperen objecten vervaardigd in Nederland, vooral op de Veluwe. Deze fabricage was de opmaat voor een meer omvangrijke metaalbewerking tijdens de Brons- en IJzertijd. Tijdens de laatste periode werd als grondstof voor ijzer in Zuid-Nederland lokaal voorhanden zijnde ijzeroer en moerasijzererts gewonnen, hetgeen wordt aangegeven door vondsten te Sint-Michielsgestel, Keldonk en Nijnsel.⁶⁷ Daar staat tegenover dat de grondstoffen in de Bronstijd geïmporteerd moesten worden bij gebrek aan natuurlijke voorkomens van koper- en tinerts. Dit neemt niet weg dat er verscheidene aanwijzingen zijn dat in Noord-Brabant destijds bronzen artefacten werden gefabriceerd, gelet op de vondsten van smeltkroezen te Tilburg en een gietmal te Oss-Horzak.⁶⁸ Daarnaast werden metalen voorwerpen, zoals bijlen, lans- of speerpunten en zwaarden, ingevoerd uit allerlei Europese gebieden, met name Midden-Europa, Frankrijk en Engeland.⁶⁹ Niet zelden worden deze metalen objecten op een selectieve plek in het landschap gedeponerd. Daarbij zijn er aanwijzingen dat bepaalde bijlen in Centraal-Europa al vanaf hun productie bestemd waren om te deponeren. Ze zijn gemaakt van een bijzondere compositie en volgens een recept dat afwijkt van normale bijlen.⁷⁰

In het Donks- en Aarlese Broek zijn een bronzen sikkels en een bronzen lanspunt gevonden. De sikkels is in 1938 gevonden in het Donks Broek op een zandhoogte langs de Aa of er net naast. Op het oppervlak van de sikkels is een aanslag zichtbaar die doet denken aan ijzeroxide, wat doelt op ligging in de bodem binnen het bereik van water. De lanspunt is gevonden in het beekdal van de Aa nabij de plaats van het Gulden Huis, het voormalige kasteel van Rixtel. De lans werd gevonden tijdens de verlegging van de Aa, die plaatsvond in 1938. Hoe de lanspunt en de sikkels destijds in de grond zijn terechtgekomen, weten we niet. Enkele vermoedens kunnen we wel uitspreken. Een eerste mogelijkheid is dat ze zijn verloren tijdens praktisch gebruik. Een tweede mogelijkheid is dat het beide rituele deposities betreffen. Bij rituele deposities kan het deponeren van deze voorwerpen als een uitwisseling tussen deze wereld en die van de voorouders en/of bovennatuurlijke wezens worden gezien. Mogelijk werden beekdalen en moerassen ervaren als schemerzones tussen leven en dood. Waterrijke omgevingen speelden in ieder geval gedurende de hele prehistorie, Romeinse Tijd en de Vroege Middeleeuwen een belangrijke rol in de religieuze voorstellingswereld.⁷¹

Andere vondsten die we kennen uit Aarle-Rixtel uit deze periode, zijn een drietal bronzen bijltjes en een beitelkje, die al in de vorige eeuw nabij kasteel Croij werden gevonden en een speerpunt in de nabijheid van het Gulden Huis.

65 Van Gijn en Waterbolk 1984; Van Mourik 1988.

66 Zie in dit verband Gehasse 1995; Out 2009; Zeiler 1997.

67 Zie Arnoldussen 2017 en Arnoldussen en Brusgaard 2015 over de aanwijzingen van ijzerextractie en -verwerking in de (Vroege en Midden-)IJzertijd in Nederland.

68 Fokkens et alii 2002.

69 Arnoldussen en Steegstra 2015/2016; 2017/2018; Butler 1987; 1995/1996; Butler et alii 2011/2012; Butler en Steegstra 1997/1998; 1999/2000; 2001/2002; 2003/2004; 2005/2006; 2007/2008; Fontijn 2001/2002.

70 Kuijpers 2018.

71 Huijbers 1998.

Bewoningssporen uit de Bronstijd zijn betrekkelijk zeldzaam in onze streken.⁷² In 2006-2008 werd nabij Knooppunt Ekkersrijt echter een Bronstijdnederzetting opgegraven (*zie figuur 21*), die inzicht in het toenmalige leven biedt.⁷³ Qua grootte is deze nederzetting in Zuid-Nederland ongeëvenaard. In totaal werden meer dan twintig plattegronden van huizen opgetekend uit de Midden- en Late Bronstijd (ca. 1575-800 v.Chr.), waarvan waarschijnlijk slechts twee à drie exemplaren gelijktijdig bewoond werden. In zo'n huis leefden mens en vee onder één dak; men spreekt daarom van woonstalhuizen.⁷⁴ Vooral runderen waren waarschijnlijk van belang. Noemenswaardig is dat te Son-Ekkersrijt het restant van een grafheuvel te voorschijn is gekomen. Het is, gezien andere vondsten uit Nederland, goed mogelijk dat dit grafmonument ouder was dan de bewoning en de aanleiding was ter plekke een nederzetting te stichten.⁷⁵ De materiële cultuur die te Son-Ekkersrijt werd opgegraven, is goed vergelijkbaar met wat elders uit Bronstijdnederzettingen in de Lage Landen bekend is: hoofdzakelijk aardewerken vaatwerk en in mindere mate natuurstenen en vuurstenen werktuigen en afval.

Figuur 21 Sporenoverzicht van de Bronstijdnederzetting bij Ekkersrijt in Son (bron: De Jong & Beumer 2011, bijlage 1) en een reconstructie hiervan door Paul Becx hieronder.

⁷² Fokkens et alii 2016.

⁷³ De Jong 2008; De Jong en Beumer 2011; 2013.

⁷⁴ Fokkens 2005.

⁷⁵ Bourgeois en Fontijn 2008.

Letterlijk de meest in het oog springende relictten uit de Vroege en Midden-Bronstijd (achtereenvolgens ca. 1.900-1.575 v.Chr. en ca. 1.575-1.200 v.Chr.) in Zuidoost-Brabant zijn grafheuvels ofwel tumuli van de Hilversum-cultuur. Verscheidene daarvan zijn onderzocht, zoals door P.J.R. Modderman bij Alphen en Bergeijk.⁷⁶ Het meest bekend zijn echter de opgravingen door W. Glasbergen bij Toterfout en Halfmijl.⁷⁷ Deze onderzoeker meende dat de Hilversum-cultuur van oorsprong Brits was en zich via migratie in Noord-Brabant had gevestigd. Dit idee is echter in de loop van de tijd onder vuur komen te liggen. Thans wordt veeleer de opvatting gehuldigd dat de Hilversum-cultuur zich uit de inheemse Wikkeldraadbeker-cultuur heeft ontwikkeld.⁷⁸ Toch valt niet te ontkennen dat dit moet zijn gebeurd onder culturele beïnvloeding vanuit andere regio's (Groot-Brittannië, Noord-Frankrijk en misschien zelfs Ierland).

Figuur 22 Reconstructie van de ijzertijdnederzetting bij Meerhoven in Eindhoven (tekening P.Cox).

In de Midden-Bronstijd werden al groepjes tumuli aangelegd. Dit gebruik van 'geconcentreerde begraving' is ook terug te vinden bij de Nederrijnse grafheuvelcultuur uit de Late Bronstijd, Vroege en begin Midden-IJzertijd in de vorm van urnenvelden.⁷⁹ Naar het zich laat aanzien, betreft het hier een voortzetting van de grafgebruiken uit de Midden-Bronstijd. Lijkverbranding was zowel in de Hilversum-cultuur als de Nederrijnse grafheuvelcultuur de norm, terwijl depositie van de crematieresten in aardewerken urnen in beide culturen regelmatig voorkwam. Het feit dat frequent over urnbijzettingen uit de Late Bronstijd (ca. 1.200-800 v.Chr.) en eerste helft van de IJzertijd een heuvel werd opgeworpen, onderstreept de overeenkomsten met voorafgaande inheemse grafgebruiken. Exemplarisch is een urnenveld te Witrijt, waar de heuveltjes door een ronde greppel ofwel kringgreppels zijn omgeven.⁸⁰ Ook randstructuren, die ovaal of langovaal tot rechthoekig kunnen zijn,

⁷⁶ Modderman 1955.

⁷⁷ Glasbergen 1954; zie tevens Theunissen 1993.

⁷⁸ Theunissen 1999.

⁷⁹ Niet iedere onderzoeker is overigens ervan overtuigd dat de Hilversum-cultuur en de Nederrijnse Grafheuvelcultuur zinvolle begrippen zijn en zien daarom ervan af om ze te gebruiken.

⁸⁰ Van Giffen 1937.

waren algemeen.⁸¹ Er worden nog steeds nieuwe grafheuvels ontdekt. In 2016 bijvoorbeeld nog op het terrein van Eindhoven Airport.⁸²

Figuur 23 Grafheuvels uit de Bronstijd werden vaak hergebruikt zoals deze in Riethoven die in 1950 is opgegraven en waarbij 178 palen zijn gebruikt voor een palenkrans rond de heuvel (bron: Van Ginkel en Theunissen 2009).

Met de komst van de urnenvelden lijkt het zo te zijn dat een groter deel van de bevolking toegang kreeg tot een bijzetting onder een grafheuvel. Deze vorm van grafritueel werd als het ware gedemocratiseerd, hetgeen inhoudt dat in een urnenveld jong en oud, man en vrouw werden bijgezet, frequent in urnen. Daarentegen zijn er enkele aanwijzingen dat in de Hilversum-cultuur een urnbijzetting (vooral) was voorbehouden aan volwassenen.⁸³ Bij gebrek aan definitief bewijs is nader onderzoek op dit punt zeker gewenst. Tot slot, urnenvelden blijken vaak te zijn aangelegd bij een oudere grafheuvel.⁸⁴ Vermoedelijk hangt dit samen met een claim op land (zie onder).

Figuur 24 Gouden stater van de Ambiani (omgeving Amiens), geslagen omstreeks 50 v.Chr., gevonden in 1999 op de Beekse Akkers te Lieshout (bron Collectie van het Provinciaal Depot Bodemvondsten Noord-Brabant).

In vergelijking met de exemplaren uit de Midden-Bronstijd waren de huizen uit de urnenveldenperiode in de regel kleiner.⁸⁵ Nederzettingssporen zijn in Laarbeek vastgesteld bij de Oude Toren van Beek, alwaar een huisplattegrond uit de periode Late Bronstijd-Vroege IJzertijd werd opgetekend.⁸⁶ De vele scherven op de akkers van Hoge Akkers, Strijp en Heereind duiden ook volop op aanwezige bewoning. Bij de opgraving in Nieuwenhof-Noord zijn ook resten van een nederzetting uit de IJzertijd gevonden. Aan de Beekseweg zijn bij opgravingen in 2001 zes huisplattegronden en meer dan 40 bijgebouwen uit

⁸¹ O.a. Drenth 2009; Drenth en Groenendijk 2009.

⁸² Theunissen & De Kort 2017.

⁸³ Drenth 2016.

⁸⁴ Drenth 2009, 242.

⁸⁵ Hiddink 2014b.

⁸⁶ Het huis is nagebouwd in Dongen, zie <https://www.ijzertijdboerderij.nl/>

de Late Bronstijd en de IJzertijd aangetroffen. In deze tijd bewoonden en beakkerden één of twee boerenfamilies het terrein. Bijzonder is een gouden Ambiani-stater uit de Late IJzertijd (ca. 50 voor Chr.), die gedeponeerd is in het paalgat van een spieker (*figuur 24*). Onduidelijk is of de munt verloren is, gedeponeerd is als bouwoffer bij het oprichten van de spieker of juist als verlatingsdepositie bij de afbraak ervan. Bewoning uit deze periode ontbreekt in de directe omgeving.⁸⁷ Nog altijd was er tijdens de IJzertijd sprake, zo wordt aangenomen, van woonstalhuizen, maar het kleinere stalgedeelte geeft een accentverschuiving binnen het gemengde boerenbedrijf weer. De nadruk kwam vermoedelijk meer te liggen op schapenfokkerij en minder op het houden van runderen.⁸⁸

Figuur 25 IJzertijdboerderijen in het Historisch Openlucht Museum in Dongen (boven) en in Eindhoven. Het huis in Dongen is gebouwd naar het opgegraven huis aan de Lieshoutseweg in Beek en Donk in 1989, (zie <https://www.ijzertijdboerderij.nl/scholen/ijzertijd-weetjes/49-de-boerderij>).

Een veel gehoorde theorie over de relatie tussen nederzettingen en urnenvelden is dat de urnenvelden de foci ofwel plaatsvast sites in het landschap waren waaromheen de nederzettingen ‘zwierven’, het zogenoemde zwervende erven-model.⁸⁹ De urnenvelden zouden de collectieve identiteit van de lokale gemeenschappen hebben gesymboliseerd en uitdrukking hebben gegeven aan territorialiteit. Grond zou geclaimd dan wel het bezit ervan zou gelegitimeerd zijn door met behulp van bovengronds

⁸⁷ Hiddink 2005a, 220.

⁸⁸ Roymans 1991, 68.

⁸⁹ Schinkel 2005; zie Ball en Jansen (2018) voor meer uitleg over dit model.

zichtbare graven van de (vermeende) voorouders aan te geven dat land al lang in bezit van de familie dan wel de eigen sociale groep was. Dit model voor de Late Bronstijd en de IJzertijd heeft inmiddels de nodige kritiek gekregen en gewezen is op de diverse aanwijzingen voor meer plaatsvastе woonplaatsen en stabielere erven.⁹⁰ De term 'plaatsvastе nederzittingsarealen' wordt daarbij in de mond genomen. Overigens is kortgeleden naar aanleiding van de site Baarle-Nassau-Klein Bedaf tevens gewezen op het vermoedelijke voorkomen van plaatsvastе nederzettingen in de Midden-Bronstijd.⁹¹ Ook de ontdekkingen op de al eerder genoemde site Ekkersrijt doen plaatsvastheid vermoeden.

Hoewel veel erop wijst dat de lokale gemeenschappen in de Late Bronstijd en IJzertijd op de Zuid-Nederlandse Pleistocene gronden vooral zelfvoorzienende eenheden waren, betekent dit niet dat zij in *splendid isolation* leefden. Contacten met andere sociale groepen elders waren er wel degelijk, getuige onder meer het feit dat zout uit het West-Nederlandse kustgebied en tefrietē maaltstenen uit het Midden-Rijngebied werden betrokken. Daarnaast was er een netwerk waarin behalve de Nederrijnse grafheuvelcultuur de Hallstatt-cultuur in Centraal-Europa deelnam.⁹² Op deze manier verwierf men in Zuid-Nederland metalen voorwerpen, zoals bronzen en ijzeren zwaarden evenals bronzen ketels en situla's. Naar het zich laat aanzien, waren binnen de genoemde regio deze contacten vooral of exclusief in handen van de elite. Met de bovengenoemde voorwerpen konden de bezitters zich onderscheiden van de andere leden van de eigen gemeenschap dan wel hun hoge sociale positie benadrukken. Bij de verspreiding van deze prestige-items of statusobjecten valt het overigens op dat zij sterk gebonden zijn aan de loop van de Rijn en vooral de Maas.

Figuur 26 Impressie van een boerenerf in de late IJzertijd met rondom raatakkers (bron: U. Glimmerveen).

Op basis van het aantal en de omvang van urnenvelden evenals het aantal gelijktijdig bewoonde huizen in een nederzetting – men gaat doorgaans uit van twee à drie exemplaren, waarbij het gemiddelde aantal bewoners per boerderij op 6 wordt geschat -, is een schatting gemaakt van de bevolkingsdichtheid aan het begin van de Vroege IJzertijd. De uitkomst is 3 tot 4,5 personen per km². Ter vergelijking vandaag de dag ligt de dichtheid op ca. 400 personen/km².

Het bovengeschetste beeld voor de Vroege en het begin van de Midden-IJzertijd geldt in hoofdlijnen ook voor de Midden- en Late IJzertijd (resp. ca. 500-275/250 v.Chr. en 275/275-12.Chr.). Vele gebruiken en tradities werden voortgezet, hoewel niet altijd in ongewijzigde vorm. Lijkverbranding

90 Ball en Jansen 2018.

91 Van der Veken en Müller 2016.

92 Roymans 1991; Van der Vaart-Verschoof 2017.

bijvoorbeeld bleef de norm, maar ingeval van structuren die de bijzettingen omgaven, overheersten niet langer ronde of ovale greppels, maar vierkante en rechthoekige greppels.⁹³ In de loop van de IJzertijd werd het grondplan van huizen in Zuid-Nederland veranderd: van drieschepig in de Vroege IJzertijd naar tweeschepig in de Midden- en Late IJzertijd.⁹⁴

Zuid-Nederland stond tijdens de Midden- en Late IJzertijd duidelijk onder zuidelijke invloed. Een deel van het aardewerk uit de 5^e eeuw en het begin van de 4^e eeuw is duidelijk geïnspireerd op vormen van de Noord-Franse Marne-cultuur. Wellicht mogen inhumatiebegravingen uit Zuid-Nederland, zoals die aangetroffen te Someren-Waterdael⁹⁵, vanwege de afwijkende lijkbehandeling toegeschreven worden aan Noord-Franse immigranten.⁹⁶

De vondsten uit de IJzertijd worden gekenmerkt door vrij grove aardewerkscherven. Sommige scherven kunnen geïdentificeerd worden als behorend tot de Hallstatt-cultuur en de La Tène-cultuur. De dichtstbijzijnde vindplaatsen uit de IJzertijd met duidelijk aanwijsbare overblijfselen zijn gelegen te Beek bij de Oude Toren en de Hoge Akkers in Aarle-Rixtel. Hier werden in 1931 een zestal Hallstatt urnen gevonden waarvan een deel in het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden terecht is gekomen (zie *figuur 27*). Van de Keltische La Tène-cultuur werden slechts enkele scherven gevonden. Diverse andere vondsten werden gedaan op de zogenaamde Munnickakkers bij de Valkendijk en op de Duivenakker.⁹⁷ Achter de Oude Toren van Beek heeft op een iets hogere zandrug een klein urnenveldje gelegen. Bij de bouw van een klooster in 1938 werd het perceel gedeeltelijk uitgezand, waarbij vele urnen zijn vernield. Er werden 16 urnen verzameld.

Figuur 27 Een grafurn (links) en een bijgift in de vorm van een geoorde beker (Henkeltöpf) uit IJzertijd (Hallstatt B), die tijdens het afgraven van een zandrug in Beek tevoorschijn kwamen (Collectie Rijksmuseum voor Oudheden).⁹⁸

2.3 Romeinse tijd (12 voor Chr. – 450 na Chr.): een periode van groei en vooruitgang

Ria Berkvens

2.3.1 Continuïteit van late ijzertijd naar vroeg-Romeinse tijd?

Rond 50 v.Chr. viel ons gebied in handen van de Romeinen. Voor het eerst worden deze streken vermeld in historische bronnen. Julius Caesar beschrijft de strijd die hij hier voert tegen de Eburonen, een opstandige stam uit deze contreien, die door de Romeinse troepen volledig in de pan wordt gehakt. Tot nu toe ontbreken overtuigende archeologische bewijzen van de door Caesar beschreven

⁹³ Hessing & Kooi 2005, 651.

⁹⁴ Hiddink 2014b; Schinkel 2005.

⁹⁵ Kortlang 1999, 150 en fig. 8.

⁹⁶ Van den Broeke & Hessing 2005.

⁹⁷ Coenen 1992.

⁹⁸ Desittere 1968, 37 en fig. 42 nr. 4. Zie ook Huijbers 2004b, 21.

Gallische oorlogen met massaslachtingen halverwege de eerste eeuw v. Chr. Ook hoe de door historische bronnen genoemde grootschalige verhuizing van Germaanse stammen als de Bataven en Texuandri in de eerste eeuw voor Chr. precies voorgesteld moet worden, blijft een belangrijke onderzoeksvraag voor de komende jaren. Vooral het aantonen van veranderingen in materiele cultuur, de wijze van voedselvoorziening en bouwtradities op basis van scherpe dateringen blijft nodig, want er is nog te weinig zicht op de veranderingen die zich hebben afgespeeld in de eerste eeuw voor Chr.

In het algemeen lijken locatiekeuze en bewoningsdynamiek – en alles wat daar mee samenhangt – veel minder grote verschillen te vertonen voor én na het begin van de jaartelling dan is verondersteld. In grote delen van oostelijk Noord-Brabant zijn pas in de loop van de eerste eeuw grote veranderingen te zien in huizenbouw, uitleg van nederzettingen en de import van gebruiksgoederen. Tot die tijd blijft de huizenbouw en de erfsamenstelling zeker in het zuiden nog sterk geënt op ijzertijdtradities met gemengde boerenbedrijven en kleinschalige landbouw. Grote veranderingen zien we vooral vanaf circa 70 n. Chr., na de Bataafse Opstand, wanneer het Romeinse bestuur zijn invloed en bemoeienis op oostelijk Noord-Brabant vergroot.⁹⁹

Figuur 28 De verspreiding van de inheemse stammen in het noordelijk frontiergebied van Gallia Belgica rond 20/30 na Chr. (naar Slofstra 1991, 185).

2.3.2 Vroeg Romeinse tijd

In Nederland begint de Romeinse tijd in 12 v.Chr., toen alle stammen in Nederland, inclusief die ten noorden van de grote rivieren, door de Romeinse veldheer Drusus waren onderworpen. Vanaf het midden van de 1^e eeuw n.Chr. werd de Rijn de noordgrens van het Romeinse Rijk in West-Europa. Rond de jaartelling woonden hier verschillende groepen, die leefden in een redelijk georganiseerde maatschappij van lokale leiders en stammen. Deze groepen werden opgenomen in het Romeinse Rijk en integreerden langzaam in de nieuwe Romeinse maatschappij. Langzaam komt het gebied onder het Romeinse bestuur tot grote bloei. De Texuandri, zoals de bewoners van de Zuid-Nederlandse en Noord-Belgische zandgronden vanaf de eerste eeuw heten, worden administratief ingedeeld bij de Civitas Tungrorum, met thans het Belgische Tongeren als hoofdstad.

In de Late IJzertijd waren de stamoudsten en leden van de elite verantwoordelijk voor de interregionale contacten. Uit de geschreven bronnen is bekend dat de leiders van verschillende stammen onderling

⁹⁹ Van der Linde 2016; Ball et al. 2016.

verdragen en huwelijken sloten en geschenken en goederen uitwisselden.¹⁰⁰ De macht van de elites berustte in belangrijke mate op bezit van grondstoffen, goederen en kostbaarheden (agrarische producten, vee, slaven, goud). Goederen en kostbaarheden verkreeg men door tribuut (belasting) te heffen, maar vooral ook door het houden van raids (plundertochten) bij naburige stammen. Hierdoor was het nodig dat een leider een gevolg van krijgers aan zich bond. Hij moest zich kunnen beroepen op een voorname afstamming, succesvol zijn in de strijd en ten slotte vrijgevig betonen tegenover zijn krijgers. De hele samenleving was doortrokken van elitaire gedragscodes en de bijbehorende krijgshaftigheid. Tegen deze achtergrond werd deze regio ingelijfd in het Romeinse Rijk en werd de Kempen onderdeel van een honderd km brede grenszone tussen de Rijn en het Gallische achterland. Dit gebeurde vooral na de Bataafse opstand. Omdat dit gebied nooit door een paar Romeinse legioenen gecontroleerd kon worden, schakelde men (gebruik makend van de al heersende krijgshaftige instelling) inheemse groepen in. De stammen in de hedendaagse Benelux en aangrenzende Duitse Moezel- en Rijngebied leverden in de Vroeg Romeinse tijd maar liefst 5 alae (cavalerie) en 31 cohortes (infanterie), in totaal zo'n 18.000 manschappen.¹⁰¹ Dit impliceert dat mannen uit talloze families in het Romeinse leger dienden en dat het krijgshaftige karakter van de samenleving lang in stand bleef.

Figuur 29 Veel Romeinse legionairs werden gerekruteerd bij de lokale bevolking (bron: BrabantsErfgoed.nl).

Deze krijgshaftigheid komt tot uiting in het voorkomen van graven met wapens in de 1^e eeuw na Chr.¹⁰² Een dergelijk krijgersgraf is bijvoorbeeld aangetroffen in Someren. Het gaat om een graf uit de Augusteïsche of Tiberische periode, waarbij de dode is begraven met bijgiften als een Romeins zwaard, een schaar, een scheermes en een kruik. Hij was bijgezet in de greppel van een ouder graf, een zogeheten langbed binnen een urnenveld dat toen al een paar eeuwen buiten gebruik was.¹⁰³ Ook bij Bladel is een graf gevonden uit de periode voor 50 na Chr. In dit graf zijn geen wapens mee begraven, maar wel Romeinse producten die in die periode uitsluitend via contacten met het leger verkregen

¹⁰⁰ Roymans 1990

¹⁰¹ Roymans 1995, 1996

¹⁰² Hiddink 2004

¹⁰³ Roymans en Kortlang 1993, 33

kunnen zijn.¹⁰⁴ Daarna komen een tijdlang geen wapengraven meer voor. Pas in de vierde eeuw, worden ze weer aangetroffen.¹⁰⁵

Figuur 30 Zuidoost-Brabant maakt vanaf circa 70 na Chr. deel uit van de Romeinse provincie Germania Inferior en ligt daarbij in de Civitas Tungrorum met als hoofdstad Tongeren.

In de meeste nederzettingen in oostelijk Noord-Brabant is in de vroeg-Romeinse tijd sprake van een verspreid nederzettingsspatroon met een uitleg waarbij huizen parallel naast elkaar lagen en meestal dezelfde oriëntatie hebben. Met name in de Maaskant zijn veel nederzettingen omgegreppeld, een fenomeen dat we ook al zagen in de late ijzertijd. Het aantal nederzettingen groeit sterk vanaf het begin van de jaartelling, waarschijnlijk als gevolg van de vraag naar voedselmiddelen en gebruiksgoederen vanuit steden, legerkampen en de vici. Nederzettingen komen in heel oostelijk Noord-Brabant al voor vanaf het begin van de eerste eeuw en bestaan dan uit drie tot vier erven. In het laatste kwart van de eerste eeuw na Chr. worden huizen stevast op hetzelfde erf herbouwd en lijken nederzettingen te zijn ingedeeld in percelen, hoewel erfscheidingen, zoals die in Uden-Noord, maar zelden worden aangetroffen. Mogelijk zien we hier de gevolgen van gewijzigde bezitsverhoudingen en/of afhankelijkheidsrelaties die volgden op de reorganisatie van de civitates na de Bataafse opstand.

104 Slofstra 1982, 99-100

105 Van Ginkel en Theunissen 2009

2.3.3 Romeinse overheersing

De Romeinse aanwezigheid heeft in het gebied ten zuiden van de Rijn ruim vier eeuwen geduurd en deze resulteerde in ingrijpende veranderingen voor de inheemse samenleving van onder andere de Noord-Brabantse zandgronden. De Romeinen introduceren hier een groot aantal technische innovaties, waarbij gedacht kan worden aan gereedschappen, landbouwwerktuigen, dakpannen, waterleiding, glas, vloerverwarming, badhuizen en een uitgebreid wegennet. Voor het eerst werd met geld betaald in plaats via de traditionele ruilhandel. Een van de meest gebruikte goederen, aardewerk, werd voortaan geïmporteerd vanuit pottenbakkerijen, zoals in het Duitse Rijnland en uit het huidige Frankrijk. Een wezenlijk verschil met het inheemse aardewerk, waarvan de productie in de eerste eeuw zelfs geheel werd gestaakt, was dat het hardgebakken Romeinse aardewerk op de draaischijf was gemaakt, in tegenstelling tot het handgevormde zachtgebakken inheemse aardewerk. Ook is de invloed van de Romeinen op de inheemse agrarische economie zeer groot geweest. Er werden nieuwe gewassen ingevoerd, die sindsdien lokaal zijn verbouwd, waaronder peer, perzik, druif, selderij en walnoot en tamme kastanje. Ook in de veestapel veranderde veel, zoals onder andere de introductie van de kip.

Afhankelijk van de landschappelijke omstandigheden werd in de Romeinse tijd gekeken naar de verschillende mogelijkheden voor economische exploitatie van gronden en grondstoffen in de diverse (micro-)regio's. Nieuwe nederzettingen als Helmond-Mierlo-Hout, Lieshout-Nieuwenhof, Uden-Noord, Veghel-Scheifelaar en Nistelrode-Zwarte Molen worden geïnterpreteerd als (grootschalige) gespecialiseerde bedrijven vergelijkbaar met de bedrijfsmatig ingerichte villa's op de lössgronden. Een akkerbouwbedrijf zal meer opleveren op de meer leemrijke, vruchtbare en niet te natte gronden, terwijl een veeteeltbedrijf voldoende hooi- en weidegronden tot zijn beschikking moet hebben. Rond Eindhoven, Uden en Weert is mogelijk nauwelijks sprake van akkerbouw, maar wel van veeteelt. Het hoge aantal graslandpollen wijst op weilanden en het gebrek aan cultuurgewassen laat tegelijkertijd zien dat er weinig geakkerd werd. Ook waterputten in Best-Aarle hebben aanwijzingen opgeleverd voor het grote belang van veeteelt. Mogelijk hadden deze Aarlese gemeenschappen zich in de loop van de Romeinse tijd in belangrijke mate gespecialiseerd in het houden van vee.

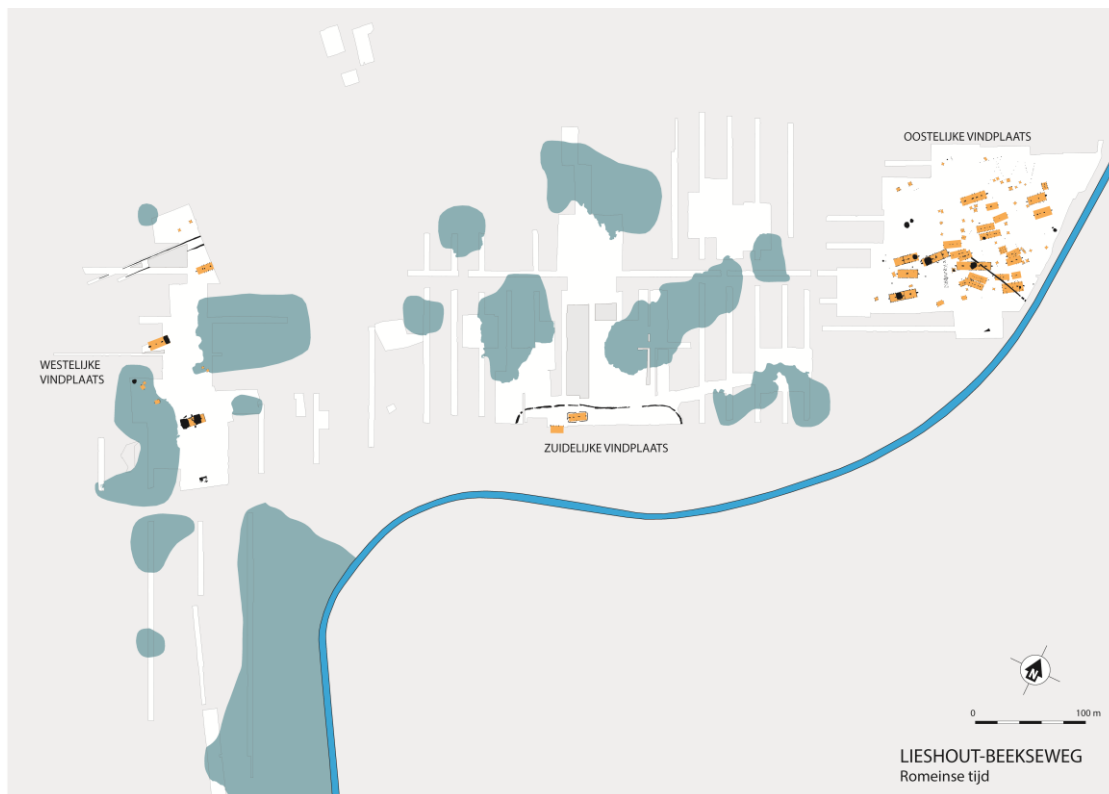
Uit Lieshout zijn twee grote nederzettingen uit de Romeinse tijd bekend. Eén van deze nederzettingen, Lieshout-Beekseweg (zie figuur 31), bestond eigenlijk uit drie direct naast elkaar gelegen nederzettingen met een onderlinge afstand van 350 tot 300 m (figuur 31).¹⁰⁶ De grootste nederzetting Oost dateert vanaf het begin van de eerste eeuw tot in het derde kwart van de tweede eeuw na Chr. en bestaat waarschijnlijk uit drie gelijktijdige erven. In totaal zijn hier 21 woonstalhuizen, vijf bijgebouwen, spiekers (waarvan een of twee *horrea*) en vijf waterputten aangetroffen. Hiddink geeft aan dat het vrijwel onmogelijk is om een beeld te krijgen van de ontwikkeling van de nederzetting door het zeer lage aantal vondsten.¹⁰⁷ Hij geeft toch een impressie waarbij de bewoning in het begin van de eerste eeuw centraal gelegen is en langzaam naar het noordoosten en vervolgens zuidwesten opschuift.¹⁰⁸ Een structuur in de verschuiving van de bewoning is er niet in te ontdekken. De oriëntatie van de huizen is hoofdzakelijk noordoost-zuidwest gericht, wat ook zichtbaar is bij de nederzettingen Zuid en West. Op 300 m naar het westen lag een volgende nederzetting (Zuid) die bestond uit een omgreppeld mogelijk éénfasig erf en bewoond was in de derde eeuw. De westelijke vindplaats bevat vier verspreid gelegen éénfasige erven waarop telkens één huis aanwezig was met soms een enkele spieker en waterput. De drie huizen met een verdiepte stal dateren uit de derde eeuw. Het noordelijke huis dateert uit de eerste of tweede eeuw en lag naast een zandweg, bestaande uit twee parallelle greppels met een onderlinge afstand van 8 m.¹⁰⁹

¹⁰⁶Hiddink 2005a.

¹⁰⁷Hiddink 2005a, 133-141.

¹⁰⁸Hiddink 2005a, 133-141.

¹⁰⁹Hiddink & Roymans 2015, 63; Hiddink 2005a, 133-141.

Figuur 31 Overzicht van de drie nederzettingen aan de Beekseweg in Lieshout (bron: Hiddink 2005a, afb. 7.1).

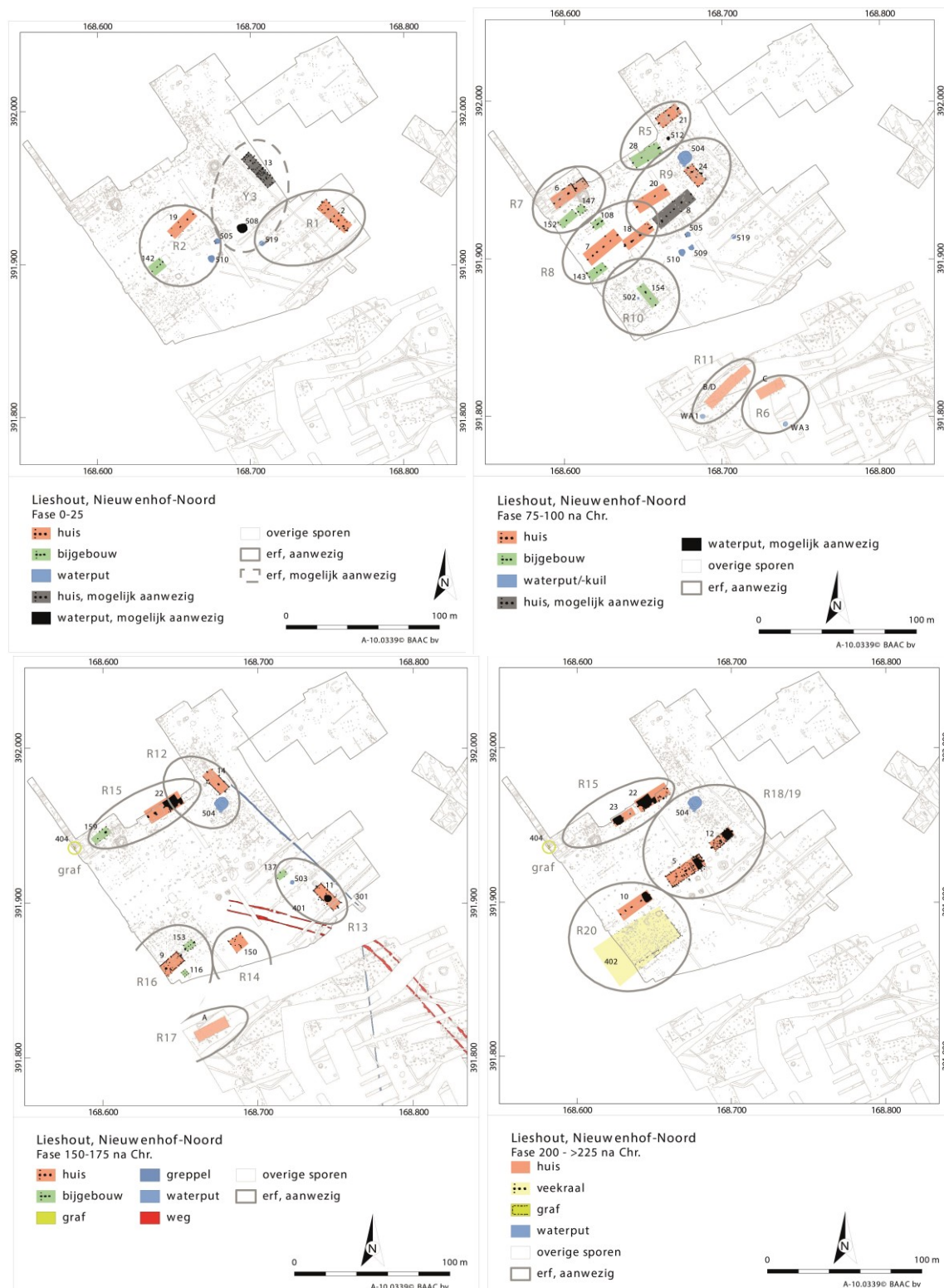
De andere grote nederzetting in Lieshout betreft Lieshout-Nieuwenhof Noord (figuur 32).¹¹⁰ De Romeinse bewoning gaat hier zonder onderbreking door vanaf de late ijzertijd. In totaal zijn er 26 huizen, 65 bijgebouwen, 19 waterputten/-kuilen, 18 greppels, een weg, een veekraal, een palissade en een graf aangetroffen. Vanwege het feit dat er erg veel structuren zijn aangetroffen én de sporen en structuren buiten het opgegraven areaal doorlopen is het niet altijd mogelijk de afzonderlijke erven goed te onderscheiden. In de vroeg-Romeinse tijd lijkt er sprake te zijn van twee tot drie huiserven maar vanaf het midden van de Romeinse tijd stijgt het aantal gelijktijdige erven gestaag naar zes tot acht. Een halve eeuw later lijkt dit aantal terug te lopen, maar het is dan duidelijk dat de nederzetting in zijn geheel groter van opzet wordt en de bebouwing zich in westelijke richting, buiten het opgegraven areaal, doorzet. Dit is ook het geval voor de derde eeuw, waarbij op het opgravingsterrein vijf geclusterde boerderijen aanwezig zijn, met mogelijk ten westen daarvan nog enkele bijgebouwen en een mogelijke villa. In deze fase zijn de afzonderlijke erven niet of nauwelijks te onderscheiden en kan beter gesproken worden van één gezamenlijk erf met meerdere boerderijen. Halverwege de derde eeuw stopt hier de bewoning.¹¹¹ Direct naast de nederzetting lag een grafkuil met vele bijgiften. Het gaat om een bekiste kuil met 23 stuks onverbrand vaatwerk uit het einde van de tweede eeuw of het begin van de derde eeuw: drie borden/schotels van *terra sigillata*, vier geverfde borden, twee geverfde bekers en een geverfde kom, een kruik, een ruwwandig bord en fragmenten van enkele andere vormen.¹¹² Crematieresten ontbreken. Bij de aanleg van het vlak zijn ook wat kleine fragmenten bewerkt travertijn aangetroffen, die mogelijk afkomstig zijn van de restanten van een grafmonument. Hier wordt vermoed dat er in nabijheid sprake is van een groter grafveld, mogelijk langs de hier aangesneden Romeinse weg.¹¹³

¹¹⁰ Van der Weerden & Brouwer 2015.

¹¹¹ Van der Weerden & Brouwer 2015, 59-110.

¹¹² Van der Weerden & Brouwer 2015.

¹¹³ Van der Weerden & Brouwer 2015, 258-259.

Figuur 32 Verschillende fasen uit de nederzetting Lieshout-Nieuwenhof Noord: 0-25, 75-100, 150-175 en 200-225? (bron: Van de Weerden & Brouwer 2015, afb. 4.19, afb. 4.36, afb. 4.52 en afb. 4.61 aangepast).

In Lieshout zijn verder bij het graven van het Wilhelminakanaal, tussen 1917 en 1921, sporen van een mogelijke Romeinse nederzetting gevonden. De vondsten zijn gedaan bij het graven van het Wilhelminakanaal. Mogelijk is er een connectie met de Romeinse nederzetting die iets noordelijker bij de nieuwbouwwijk Nieuwenhof werd opgegraven. Hier werden bij de aanleg van wegen, riolering en

woningbouw vanaf 1989 tot en met 1994 acht gebouwplattegronden en waterputten uit de 1-2^e eeuw na Chr. blootgelegd.¹¹⁴

2.3.4 Erf en nederzetting in de Romeinse tijd¹¹⁵

De belangrijkste elementen op een agrarisch erf in de Romeinse tijd zijn de boerderij met daar omheen de bijgebouwen en een waterput. Vergelijkbaar met eerdere perioden lijkt er geen sprake van een gestandaardiseerde inrichting en de aanwezigheid en aantallen van bijgebouwen, waterputten en woonhuizen verschilt sterk per nederzetting. Het is ook niet altijd duidelijk of er binnen een nederzetting sprake is van meerdere individuele erven of dat er sprake is van één samengesteld erfcomplex. In het laatste geval vormen meerdere boerderijen samen één agrarisch bedrijf. Deze nieuwe nederzettingvorm, die in uitzonderlijke gevallen uitgroeide tot een groot landbouwbedrijf met een stenen hoofdgebouw, zijn een duidelijke verandering ten opzichte van de late prehistorie. Het inrichten van grootschaligere bedrijven hangt mogelijk samen met de verdeling van grond(bezit) en het zo optimaal mogelijk exploiteren van de bestaansbronnen in de Romeinse tijd waar we vanuit archeologische bronnen echter nog maar weinig grip of bewijs voor hebben. Deze herverdeling lijkt ook de oorzaak te zijn van het nog sterker concentreren van huizen in de Romeinse tijd. Hoewel erfafscheidingen veelal ontbreken, lijken de huizen door de tijd heen veelal op dezelfde plek of daar direct aansluitend gebouwd te worden, ook al was daar beperkt ruimte of was er sprake van een slechte ondergrond (zoals bij het overbouwen van oude waterputten). De erven lijken daarmee systematisch verdeeld te zijn over percelen land. Dit beeld wordt goed zichtbaar in de onderzochte delen van Romeinse dorpen (vici) in de vorm van lintbebouwing, zoals zichtbaar in Cuijk en Venlo, waarbij lange percelen dwars op de straat worden ingericht met lange smalle huizen aan de voorzijden en werkruimten achterin op het perceel.

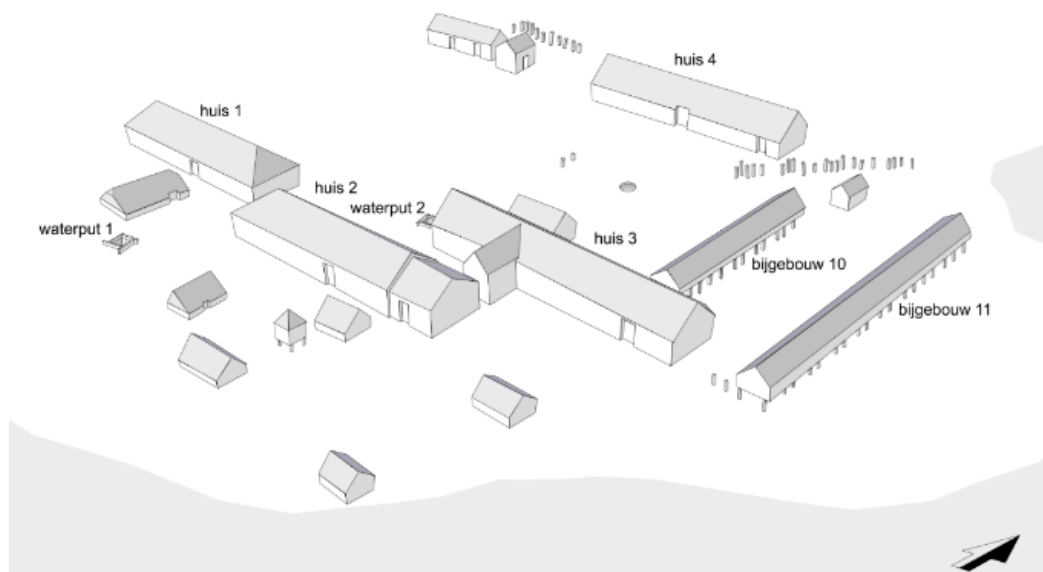
Na 70 na Chr. ontstaan in oostelijk Noord-Brabant ook grotere, planmatig aangelegde nederzettingen die gericht waren op het produceren voor de markt, zoals Nistelrode-Zwarte Molen, Hoogeloon en Oss-Westerveld, waarbij verkavelingssystemen rond de erven en de nederzetting wijzen op landindeling. In het zuiden vindt rond 150-200 na Chr. een bouw golf plaats wanneer de nederzettingen in Oerle-Zuid, Helmond-Mierlo-Hout en Veghel-Scheifelaar worden gesticht. In deze periode verandert ook de indeling van de nederzetting in Lieshout-Nieuwenhof naar een axiale indeling en wordt de villa van Hoogeloon uitgebreid. Er worden nieuwe nederzettingen gesticht op plekken waar eerder geen bewoning plaatsvond.

Deze nederzettingen verschilden fundamenteel van hun voorgangers uit de latere ijzertijd en vroeg-Romeinse tijd. Dat kan ook bijna niet anders, als men bedenkt dat de verovering door de Romeinen zorgde voor de komst van groepen nieuwe bewoners, de herverdeling van grondbezit, het betalen van belastingen, het ontstaan van een markteconomie en de groei van slavenarbeid en afhankelijke arbeiders. In sommige gevallen lijkt zelfs sprake te zijn van een bedrijf dat bestond uit diverse gebouwen met werk- en woonfuncties, zoals in de nederzettingen van Oerle-Zuid, Lieshout-Nieuwenhof, Helmond-Mierlo Hout (*zie figuur 33*) en Nistelrode-Zwarte Molen. De dicht op elkaar gesitueerde huizen met bijgebouwen zijn hier gegroepeerd rond een open plaats waarbij gezamenlijk gebruik werd gemaakt van één of meer waterput(ten). De axiale symmetrie van deze nederzettingen komt sterk overeen met villa-terreinen, de villa rustica, waarbij naast het hoofdgebouw meerdere rijen met bedrijfsgebouwen aanwezig waren. Het is goed mogelijk dat het hier dan ook gaat om grote boerenbedrijven, gesticht door de staat of grootgrondbezitters en verpacht aan pachters, waarbij naast een woonhuis, werkruimten en/of stallen, ook onderkomens aanwezig waren voor de al dan niet afhankelijke landarbeiders. Daarnaast zijn er nog andere aanwijzingen voor grootschalige productie in

114 P. Verwers en P. Kleij, 1998: Archeologische Kroniek van Noord-Brabant 1994-1996, p. 51-53.

115 Berkvens 2018.

de vorm van structuren voor opslag en ambachtelijke activiteiten, die aan de randen van diverse nederzettingen voorkomen.

Figuur 33 Reconstructie van de planmatig aangelegde Romeinse nederzetting bij Helmond-Mierlo-Hout, gesticht in de tweede helft van de 2e eeuw n.Chr. en in gebruik tot circa 250 n.Chr. Eén van de zijden werd afgesloten door een langgerekte spieker of spiekerij (De Jong et al. 2015, 126, afb. 75).

De grote hoeveelheid gestempelde dakpannen en de maatvoering in de nederzettingen Nistelrode-Zwarte Molen en Oss-Westerveld wijzen op de invloed van het Romeinse leger. Deze bouw golf valt niet alleen samen met de bouw van de tempels bij Empel, Kessel en Cuijk aan het einde van de 1^e en begin van de 2^e eeuw, maar ook met de verbetering van de wegenstructuur in de Limes. Ervaring en de benodigde kennis om in steen en volgens Romeinse bouwschema's te bouwen was in eerste instantie waarschijnlijk niet bij de lokale bevolking aanwezig. Dat gold ook voor de bouw van een villa in steen zoals in Hoogeloon. Deze vormt tot nu echter nog de enige stenen villabouw in oostelijk Noord-Brabant en zal in de 2^e eeuw na Chr. gebouwd zijn door stedelijke ambachtslieden, vermoedelijk uit Tongeren. De villa van Hoogeloon (*figuur 34*) fungeerde als verzamelbedrijf op regionale schaal, waarbij omringende afhankelijke pacht nederzettingen vee teelden voor de stedelijke markt via de pachtheer, de villa eigenaar. De villa diende als centrale plaats van waaruit transporten richting de markt (vermoedelijk Tongeren) plaatsvonden. De transformatie van omgreppelde nederzetting in de 2^e eeuw tot een villa met steenbouw heeft, in tegenstelling tot de zuidelijkere lössgronden en het rivierengebied, in oostelijk Noord-Brabant zelden plaatsgevonden. Volgens Roymans, Hiddink en Derks¹¹⁶ zou dit te wijten zijn aan de Texuandriese bewoners die hun prehistorische stamidentiteit koesterden en door de slechte bereikbaarheid van dit vermeende afgelegen gebied. Hoe de prehistorische identiteit van de Texuandri zich echter verhoudt tot de veronderstelde verdrijving van de oorspronkelijke inheemse Eburonen uit dit gebied, is niet duidelijk. Naast deze middelgrote villa van Hoogeloon worden er villa-nederzettingen zonder stenen hoofdgebouw onderscheiden. Het gaat hierbij om nederzettingen met axiale indeling en met porticushuizen of andere typen hoofdgebouwen, waarin Romeinse maatvoering, (bak)steen, venster glas en/of ijzeren nagels in de constructie werden gebruikt. Dit gespreide en diverse beeld van de nederzettingen in het onderzoeksgebied reflecteert de complexe Romeinse maatschappij, die zowel inzette en stuurde op de exploitatie van het natuurlijke landschap door grootgrondbezitters als door afhankelijke pachters en zelfstandigen. Het zorgde voor sociaal-economische welvaart voor haar inwoners en daarmee politieke rust in dit deel van het Rijk.

¹¹⁶ Hiddink & Roymans 2015, 46; Roymans & Derks 2015a, 12-18.

De opname van oostelijk Noord-Brabant binnen het Romeinse rijk en het daarbij horende imperiumwijd verbreed informatie- en handelsnetwerk, bracht op veel vlakken voor de inwoners veranderingen met zich mee. Naast andere bouwstijlen, zien we de veranderingen vooral in het gebruik van nieuwe producten en materialen als draaischijfardewerk, muntgeld, vensterglas, natuursteen, ijzeren nagels en grofkeramisch bouw materiaal. Hoewel het effect hiervan pas duidelijk zichtbaar wordt in de archeologische neerslag in de loop van de eerste eeuw, zal het begin al liggen in de eerste eeuw vóór Chr. als het zich beperkt tot de leden van de plaatselijke aristocratie. In de loop van de eerste eeuw en het begin van de tweede eeuw na Chr. begon het nederzettingslandschap op het platteland van Zuidoost-Nederland langzaam, maar zeker niet overal gelijktijdig te veranderen.

Figuur 34 Reconstructietekening van de Romeinse villa van Hoogeloon (tekening M. Kriek).

De meeste nederzettingen in oostelijk Noord-Brabant lijken te hebben bestaan uit gemengde en deels zelfvoorzienende boerenbedrijven, gerund door vrije of afhankelijke boeren, waarbij men naast het houden van vee ook deed aan akker- en tuinbouw. Een deel van de opbrengst werd in de vorm van belastingen overgedragen aan de Romeinse autoriteiten. Het grote scala aan niet-lokale producten, zoals veel aardewerk, specifieke etenswaar, dakpannen, maal- en slijpstenen, bepaalde gereedschappen, sieraden, glas en soms zelfs terracotta beeldjes, die in deze nederzettingen voorkomen, zal via de verkoop van eigen producten, op de markt zijn verkregen. De aard van deze producten en daarmee de economische specialisatie van de boeren is moeilijk te achterhalen door het gebrek aan eenduidige en grote aantallen zoölogische en botanische resten. Ook over eventuele ambachtelijke productie weten we weinig. Naast de kleinere boerenbedrijven ontstaan in de loop van de vroege en midden-Romeinse tijd ook grotere boerenbedrijven die zich gaan richten op een bepaalde vorm van veeteelt of akker-/tuinbouw. Vooral na 70 na Chr. groeit de markteconomie wat blijkt uit het verdwijnen van handgevoemd aardewerk en de opkomst van de munteconomie. In de regio rond Best, Uden en Weert wijst het hoge aantal graslandpollen op overvloedige graslanden en wordt als bestaansbasis van de nederzettingen dan ook hoofdzakelijk gedacht aan veeteelt. Of het hier dan om runderen of om schapen of geiten dan wel varkens gaat, is nog de vraag. Voor de villa van Hoogeloon en de omliggende nederzettingen wordt uitgegaan van grootschalige teelt van runderen vanwege een grote veekraal met drenkkuil en de afwezigheid van een graanopslag. De runderen werden enerzijds gefokt voor het vlees en anderzijds voor het gebruik als lastdier. Botanische analyse wijst overproductie van graan in ieder geval af, maar het telen van kruiden, groenten, fruit en noten op

grotere schaal, is niet uit te sluiten. Om een goed product te garanderen was kennis nodig, wat zeker bij bijvoorbeeld de productie van draaischijfaardewerk, niet in de provincie aanwezig zal zijn geweest. Hiervoor zal een beroep zijn gedaan op vaklieden in de steden, vici of het leger. De productie werd verder afgestemd op de vraag vanuit de markt, zoals het meer produceren van het bij de Romeinen geliefde varkensvlees.

Figuur 35 Reconstructie van een Romeinse waanstalboerderij zoals ze ook in Lieshout zijn aangetroffen.

2.3.5 Grafritueel

Naast grote langdurig in gebruik zijnde grafvelden komen ook nieuwe en soms kortstondig gebruikte kleinere begraafplaatsen als ook losse begravingen voor. De grote grafvelden zijn vaak al vanaf de midden of late ijzertijd in gebruik waarbij een vrijwel continu gebruik van begraven zichtbaar is tot in de midden en zelfs laat-Romeinse tijd, zoals bijvoorbeeld in Someren-Waterdael III. Oudere urnenvelden worden ook geregeld hergebruikt in de Romeinse tijd, waarbij soms bestaande grafheuvels worden gerespecteerd, maar soms wordt er ook bewust overheen gebouwd.

Binnen het grafritueel overheersen de crematies; inhumaties komen nauwelijks voor, net als het gebruik van urnen. Verschillen zijn zichtbaar in het al dan niet voorkomen van randstructuren, de vorm daarvan, de verhouding van de verschillende graftypen (en daarmee de verhouding onverbrande versus verbrande bijgiften), de aardewerkassemblage, de soorten dierlijk bot, percentage graven met een munt, etc. In de Romeinse tijd lijken grafkuilen niet meer altijd gemarkeerd door een grafheuvel, maar van deze bovengrondse architectuur van de graven is nog maar weinig bekend. Het bekendst zijn de greppels of ringsloten waarmee het grafareaal in veel gevallen omsloten is. Het is voornamelijk onduidelijk wat de verschillen tussen rechthoekige en ronde grafarealen te betekenen hebben (mannelijk vs. vrouwelijk?).

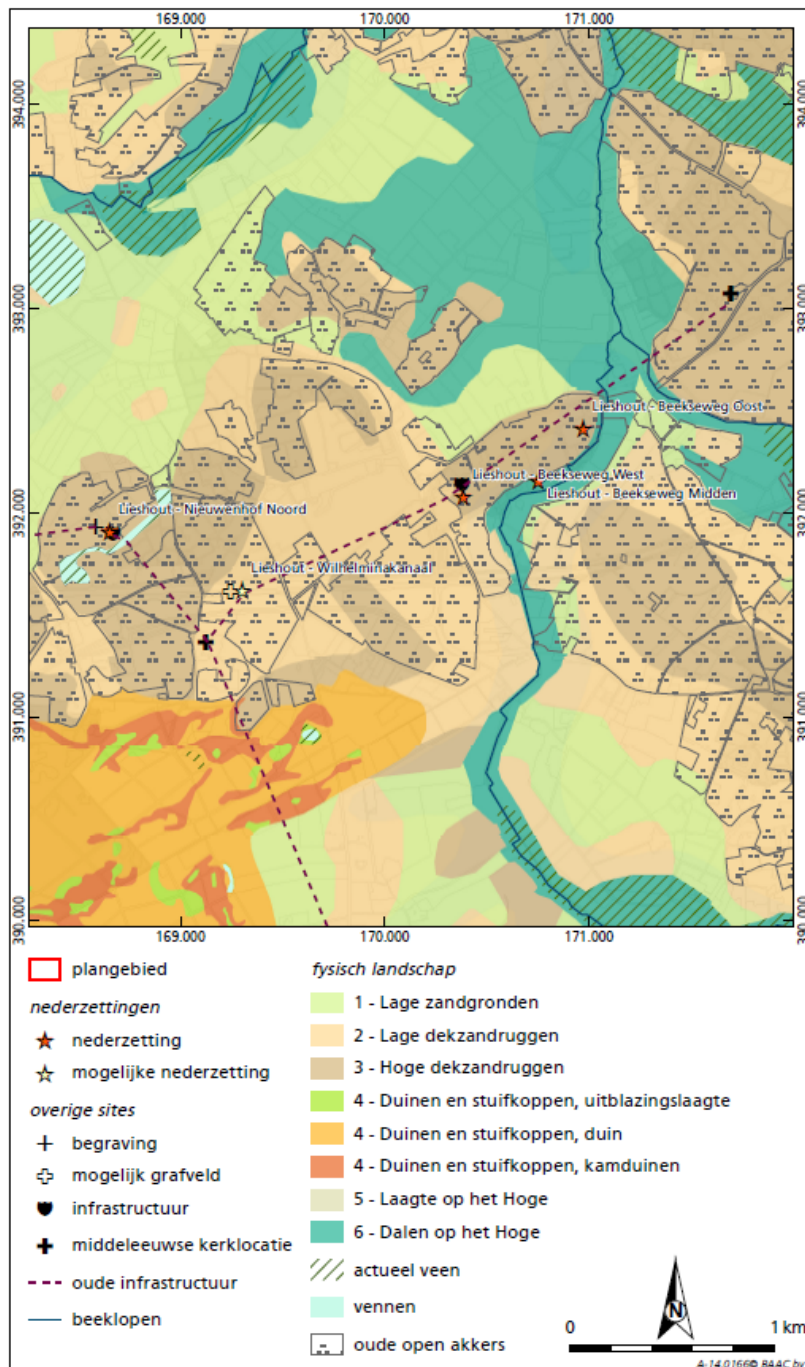
De meest toegepaste manier van dodenbestel was cremeren, waarbij de dode op een brandstapel werd verbrand, al dan niet met bijgiften, waarna de dode werd bijgezet in een kuil. Deze vorm komt in de meeste grafvelden van oostelijk Noord-Brabant voor. Meer monumentale graven zoals een tumulus of

graftoren komen ook voor, maar duidelijk in mindere mate, waarbij ook kleine en grotere varianten voorkomen. Hoogeloon-Kabouterberg en Esch-Hoogkeiteren zijn grafvelden die horen bij villabewoners, terwijl het grafveld van Cuijk-Grotestraat hoorde bij de vicus van Ceucum. Vooral in Cuijk is het cultuurverschil tussen de bewoners in de vicus en de landelijke nederzetting zichtbaar in de bijgaven, door de vergelijking met het grafveld van Cuijk-Heeswijkse Kampen. Op slechts enkele kilometers afstand van elkaar lijken twee verschillende werelden te bestaan waarbij de inwoners van Ceucum volop deelnamen aan de Romeinse cultuur en het economisch zichtbaar goed hadden, terwijl de inwoners van Cuijk-Heeswijkse Kampen nog zichtbaar 100 jaar achterliepen in welvaart. Misschien zien we hier wel het verschil in Romeinse staatsburgers en al dan niet vrije boeren, landarbeiders en slaven.

Figuur 36 Reconstructie van de kabouterberg bij Hoogeloon met in de hoek de stenen Romeinse graftoren die dateert uit het begin van de 2^e eeuw na Chr. De toren moet ongeveer 7 meter hoog zijn geweest. Het monument is het eerste exemplaar dat aangetroffen is op het platteland in Nederland en wel in de directe nabijheid van een Romeinse villa (bron: <http://www.vu.nl>).

Grafvelden liggen vaak op de flank van een dekzandrug, grenzend aan een ven of een zone met natte veldpodzolen van bijvoorbeeld een beekdal. Deze natte plekken speelden blijkbaar een rol in de wereld van de goden wat in Dinther-Retsel duidelijk werd door de vondst van intentioneel gedeponeerde bekers aan de rand van het ven. De grafvelden lagen op veel plekken waarschijnlijk nabij of naast doorgaande wegen, hoewel dat lang niet overal vastgesteld kan worden door het gebrek aan archeologische zichtbaarheid van de wegen. Alleen in Cuijk-Grotestraat is hier duidelijk sprake van, en bestaan er vermoedens van wegen bij Hoogeloon-Kabouterberg (*figuur 36*), Nederweert-Rosveld en Best-Aarle door de rechtlijnige oriëntatie van graven.

Figuur 37 Overzicht van Romeinse complexen in Laarbeek, geprojecteerd op het fysische landschap met open akkergebieden. De op twee plaatsen aangetroffen Romeinse weg is gereconstrueerd en verbonden met de oudste middeleeuwse kerklocaties van Lieshout en Beek en Donk (bron: erfgoedkaart Laarbeek 2012 aangepast).

2.3.6 Infrastructuur

In de loop van de eerste eeuw na Chr. worden door de Romeinen wegen aangelegd bij Cuijk en Boxmeer, tempels gebouwd in Empel, Cuijk en Kessel-Lith en een *vicus* bij Cuijk. De resten van wegen die in oostelijk Noord-Brabant tot nu toe zijn gevonden, zeggen voornamelijk niets over lokale verschillen of over primaire en secundaire verbindingen in het gebied. Buiten de brug bij Cuijk en de doorgaande weg van Nijmegen naar Xanten langs de Maas bij Cuijk en Boxmeer, is er over de infrastructuur in oostelijk Noord-Brabant nog maar heel weinig bekend. De enige Romeinse wegen die we kennen uit opgravingen zijn gevonden in Lieshout-Beekseweg en Lieshout-Nieuwenhof Noord. De

aanwezige wegen van 5,2 tot 6,5 m breed hebben, gezien het vondstmateriaal en de relatie tot andere structuren, gefunctioneerd in de tweede eeuw. Gezien de gelijktijdigheid van de vindplaatsen zullen de twee wegen hier in verbinding met elkaar hebben gestaan, mogelijk via Lieshout-'t Hof naar de Oude Toren van Beek waar aanwijzingen zijn voor een Romeins grafveld en een urnenveld (figuur 37). De weg loopt in de nederzetting Nieuwenhof-Noord uit op een centrale open ruimte. De weg liep vermoedelijk richting Son waar een gunstige oversteekplaats over de Dommel aanwezig was.¹¹⁷

Het merendeel van de waterlopen in oostelijk Noord-Brabant bestond uit beken die maar beperkt bevaarbaar zijn geweest. Alleen daar waar de stroom breed genoeg was, zal scheepvaart hebben plaats gevonden. De rest van de beken vormden smalle stroompjes met veel veengroei. Deze beken werden op plekken waar de beek het smalste was, overgestoken. Deze voordeden dateren vaak al uit de latere prehistorie. De gevonden brugconstructies bij Hoogeloon, Stamproy en Haelen, laten een damconstructie met of zonder duiker zien, waarbij een houten bekisting opgevuld was met zand, stenen en plaggen en de twee meter brede weg bedekt was met planken of boomstammen (zie figuur 38).¹¹⁸

Figuur 38 Reconstructie van de Romeinse dam met brug over de Kleine Beerze bij Hoogeloon.

2.3.7 De Laat-Romeinse tijd (c. 300 – 450 na Chr.): een duistere periode

Een bijzonder aandachtspunt is de dramatische demografische terugval in de Noord-Brabantse regio in de loop van de 3^e eeuw.¹¹⁹ Vrijwel iedere landelijke nederzetting in Zuidoost-Brabant wordt in deze fase verlaten. De datering is opmerkelijk: al voor de befaamde politieke en militaire crisis van de tweede helft van de 3^e eeuw. Over de diepere oorzaken van de ontvolking bestaat nog volop discussie. Maar gezien de algehele ontvolking lijkt er sprake te zijn van een van hogerhand opgelegd gedwongen vertrek. Vanaf 175 is al een terugval te zien, waarschijnlijk als gevolg van invallen van Germanen. Veel nederzettingen, zoals Hoogeloon-Kerkkackers kwamen deze klap aanvankelijk te boven. De villa verdween, maar de nederzetting bleef bestaan. Hoewel met het afval van de villa een nieuwe voorname woning gebouwd werd, werd de welvaart van de tweede eeuw niet meer gehaald. De opleving duurde kort, want tussen 200 en 270 na Chr. werden de meeste vindplaatsen definitief verlaten. In Lieshout Nieuwenhof Noord lijkt de nederzetting nog tot ver in de 3^e eeuw bewoond te zijn geweest. Uit de periode 260-350 na Chr. dateren nog enkele muntvondsten maar de bewoning ontbreekt geheel.¹²⁰ De meest opvallende muntvondst is een Romeinse muntschat met 2598 munten van rond 400 die werd aangetroffen langs de weg tussen Hapert en Casteren. De schat bevatte munten van o.a. de Romeinse keizers Tetricus I, Julianus, Valentinianus I, Honorius en Arcadius. De meest opvallende Laat-Romeinse

¹¹⁷ Van der Weerden & Brouwer 2015, 19, 85-86.

¹¹⁸ Hiddink & Roymans 2015, 45-86.

¹¹⁹ In het Maasdal echter, continueert de bewoning plaatselijk zoals in Cuijk waar in de 4e eeuw een castellum en een brug over de Maas worden gebouwd.

¹²⁰ Aarts 2000, 95

vondst is wel een vergulde zilveren helm die in het veen van de Peel even ten westen van Helenaveen bij Deurne is aangetroffen. De helm dateert uit ca. 320 na Chr.

Na het nagenoeg ineensinken van de Romeinse infrastructuur en bewoning in de tweede helft van de derde eeuw is er een periode van minstens 80 jaar (c. 300-380 na Chr.) waarin het oosten van Noord-Brabant vrijwel onbewoond bleef. Het ontbreken van bewoning kan in verband worden gebracht met het begin van de ineenstorting van het Romeinse gezag. Deze werd vooral veroorzaakt door de verzwakte verdediging van de Rijn grens en de daardoor toenemende plundertochten van Germaanse stammen die afkomstig waren van over de grens. In de winter van 406/407 na Chr. werd de Rijn grens definitief doorbroken door de Germanen, waarmee het definitieve einde kwam aan de Romeinse heerschappij in Nederland. Hoewel het er nog altijd op lijkt dat het grootste deel van oostelijk Noord-Brabant in het laatste kwart van de 3^e eeuw verlaten is, zijn er wel aanwijzingen dat het gebied niet volledig werd opgegeven. De laat-Romeinse graven in de grafvelden van Someren-Waterdael en Nederweert-Promopark laten zien dat niet het hele platteland ontvolkt was. Wel lijken de bewoners een andere woonplaats in het landschap te hebben opgezocht dan voorheen. In Geldrop – Gijzenrooi zijn zeldzame sporen van bewoning gevonden bij archeologisch onderzoek in 1989. Het lijkt erop dat zich hier bewoners van buiten de Romeinse rijksgrens zich hebben gevestigd in een toen vrijwel onbewoond gebied. Waarschijnlijk gaat het in Geldrop om de bevolkingsgroep de Saliërs die afkomstig waren uit Germanië en die zich hier met toestemming van de Romeinen vestigden. De afwijkende huizen en hun typische hutkommen (verdiepte werkruimten) alsook hun handgevormd aardewerk wijst hierop. Geldrop is voornamelijk, naast een vindplaats in Lierop, de enige vindplaats uit de periode in de Zuidoost-Brabant. Mede door het beperkte aantal bekende nederzettingen is er relatief weinig bekend over de bewoning in deze periode. Het duurt in ieder geval enkele eeuwen voordat de bevolking van Zuidoost-Brabant weer significant zou gaan toenemen.

2.4 De middeleeuwen en nieuwe tijd

Antoinette Huijbers

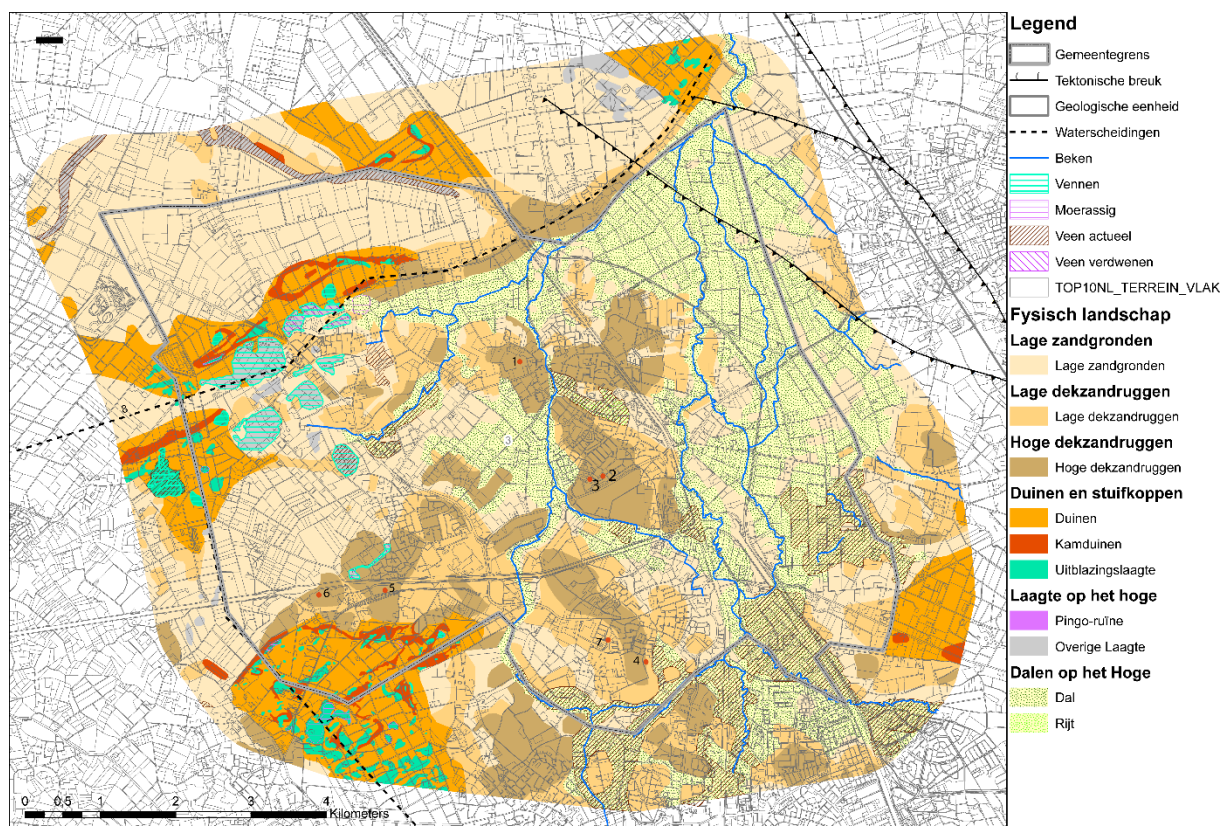
2.4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt aan de hand van de archeologische en historische gegevens een beeld geschetst van de bewoningsgeschiedenis van Laarbeek vanaf het begin van de middeleeuwen tot en met de nieuwe tijd, tot circa 1850. Hierbij wordt ook ingegaan op woonplaatsen die we kennen uit archiefbronnen, vooral uit de periode tot 1500. Daarnaast wordt beperkt ingegaan op landgebruik op hoge en lage gronden. Hierbij worden kaarten gebruikt ter ondersteuning van de tekst. Daarop staan archeologische vindplaatsen en plaatsen van historische vermeldingen per periode. De vindplaatsen op de archeologische kaarten kunnen plaatsen omvatten met oppervlaktevondsten uit veldverkenningen, vondsten uit boringen en sporen en vondsten van opgravingen en waarnemingen.¹²¹ Als kaartondergrond is de kaart van het fysische landschap (onderdeel van de erfgoedkaart gemeente Laarbeek 2012) gebruikt met hoge en lage gebieden, (verdwenen) veen en (verdwenen) oppervlaktewater.¹²² Het voordeel van die kaart is dat de hedendaagse topografie ook zichtbaar is zodat de lezer meteen kan zien waar archeologische vindplaatsen en locaties van historisch bekende nederzettingen in het huidige landschap liggen.

¹²¹ Bronnen van de gelokaliseerde vindplaatsen: archief Antoinette Huijbers te Amsterdam en archief Gina Box te Aarle-Rixtel.
¹²² Waarvoor dank aan dr. Karel Leenders.

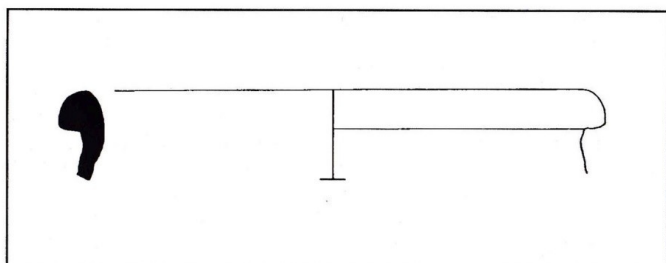
2.4.2 De bewoningsgeschiedenis van de vroege middeleeuwen in Laarbeek

De vroege middeleeuwen wordt opgedeeld in twee perioden: de periode 450-725/750 en de periode 725/750-900. De eerste periode wordt de Merovingische tijd genoemd, de tweede de Karolingische tijd. Uit de Merovingische tijd dateren uit Laarbeek tot dusver zeven archeologische vindplaatsen (figuur 39), uit de Karolingische Tijd vijftien (figuur 45).¹²³

Figuur 39 Kaart van het fysische landschap en de topografie van 2012 met archeologische vindplaatsen uit de Merovingische tijd (450-725/750 na Chr.) in de microregio Laarbeek. Voor nummers zie tekst. Legenda: rondje = locatie archeologische vindplaats.

Op twee vindplaatsen zijn nederzettingssporen uit de Merovingische tijd gevonden (figuur 39 nrs 2 en 7), op drie tot vier nederzettingssporen uit de Karolingische tijd (figuur 45, nrs 2, 12, 13 (mogelijk) en 14). De overige vindplaatsen uit de vroege middeleeuwen betreffen oppervlaktevondsten. De oudste vondst dateert uit de Vroeg-Merovingische Tijd en wel uit de vijfde of het begin van de zesde eeuw. Het betreft een randfragment van een pot van Merovingisch ruwwandig aardewerk (figuur 40), gevonden als oppervlaktevondst te Aarle-Rixtel in het gebied "de Valkendijk" (figuur 39, nr. 4).¹²⁴

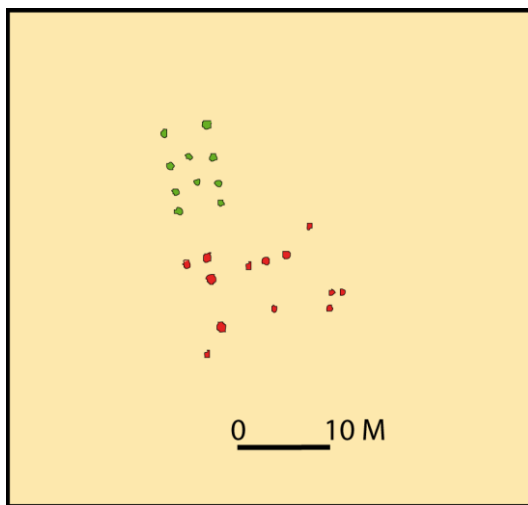

Figuur 40 Randfragment van ruwwandig Merovingisch aardewerk uit de periode 400-550 gevonden op de hoge akker van de Valkendijk te Aarle-Rixtel. Determinatie W.J.H. Verwers. Tekening schaal 1:4 in de originele publicatie. Naar Huijbers 1995, afb. 3.

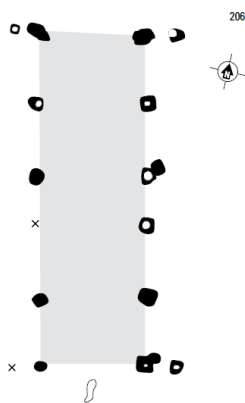
¹²³ Zie ook Huijbers 1993, 111, appendices 5.1 en 5.2; Huijbers 1995.

¹²⁴ Determinatie door provinciaal archeoloog W.J.H. Verwers, ROB (nu RCE) Amersfoort.

Uit de laat-Merovingische en Karolingische tijd dateren sporen en vondsten van de opgraving bij de Oude Toren te Beek en Donk (*figuur 39, nr. 2 en figuur 45, nr. 2*). Tot de laat-Merovingische tijd behoort een waterput, gevonden bij opgravingsproject BDOT4 (*figuur 49, W5*).¹²⁵ Het hout van de bekisting is in 2015 dendrochronologisch gedateerd op ná het jaar 703 ± 4 .¹²⁶ Uit de laat-Merovingische en Karolingische Tijd dateren ook in sporen van de opgravingsprojecten BDOT3 en BDOT4 gedane vondsten van aardewerk. De nederzetting te Beek en Donk-Oude Toren is vergelijkbaar met de site opgegraven te Dommelen. Die te Dommelen bestond vanaf c. 650 tot 1250.¹²⁷ Bij die opgraving werden 54 gebouwplattegronden gevonden uit de hele periode 650-1250. Bij de oude toren zijn 16 gebouwplattegronden gevonden. Als de nederzetting bij de oude toren even groot was als die te Dommelen, liggen er rond de oude toren nog 38 gebouwplattegronden in de bodem. Te Aarle-Rixtel-Strijp is door de Vrije Universiteit uit Amsterdam een nederzetting gevonden met bewoning vanaf de Merovingische tijd tot in de volle middeleeuwen (*figuur 41*).¹²⁸

Figuur 41 Erf uit circa 700 n. Chr. met plattegronden van een huis (rood) en van een bijgebouw (groen) van de opgraving Aarle-Rixtel-Strijp. Het noorden is boven. Naar Kortlang en Hakvoort 2002, fig. 2 (aangepast A. Huijbers).

Figuur 42 Mogelijke Karolingische gebouwplattegrond van de opgraving Beek en Donk-Beekse Akkers. Naar Hiddink 2009, 40, fig. 5.2.

¹²⁵ Huijbers in voorbereiding, hoofdstuk 18.

¹²⁶ Doeve 2015, 6.

¹²⁷ Theuws 1988; Theuws 1989; Theuws 1991.

¹²⁸ De opgraving wordt thans uitgewerkt door E. Dekkers te Amsterdam. De catalogus van structuren is door de auteur van dit hoofdstuk beoordeeld samen met Arno Verhoeven van de UvA.

Uit de Merovingische tijd van de opgraving Aarle-Strijp dateren gebouwplattegronden en een metalen gesp. Uit de Karolingische tijd en vroege volle middeleeuwen dateren gebouwplattegronden, waterputten evenals twee lanspunten, waarvan een voorzien is van tekens, zichtbaar op de röntgenfoto. Een volgende vindplaats is ontdekt te Beek en Donk op het Heereind, pal naast de Goorloop. Na het afschuinen van de oever van de Goorloop in het kader van natuurontwikkeling werden sporen zichtbaar met daarin Karolingisch aardewerk, vooral Mayen aardewerk (*figuur 45, nr. 12*). De indruk bestond dat de Goorloop ter plaatse geen natuurlijk verloop had, maar gegraven was omdat de sporen pal naast de loop lagen in het gele dekzand. Wellicht is de Goorloop ter plaatse ooit omgeleid. Bij de opgraving door de VUHbs op de Beekse Akkers te Beek en Donk is een gebouwplattegrond gevonden zonder daterende vondsten in de sporen, maar die qua type lijkt op een Karolingisch gebouw, vanwege de lange wandpalen op de hoeken, terwijl lange wandpalen verder ontbreken (*figuur 45, nr. 13 en figuur 42*).¹²⁹ Andere vondsten uit de vroege middeleeuwen in de microregio Laarbeek zijn losse vondsten van aardewerk (*figuur 39, nrs 1, 2, 4, 5, 6 en figuur 45, nrs 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11 en 15*) en metalen voorwerpen gevonden met een metaaldetector (*figuur 45, nrs 6 en 16*). Onder het aardewerk zijn fragmenten van aardewerk uit pottenbakkerscentra te Mayen en Badorf vertegenwoordigd.¹³⁰ Bij de vondsten van metaal gaat om een Karolingische mantelspeld en een Karolingisch kistbeslag, beide gevonden op de akkers van Aarle (*figuur 44: nr. 6 en 16; figuren 43 en 44*).¹³¹

Figuur 43 Karolingische mantelspeld. Vinder Martin Hoornweg, Helmond. Naar Huijbers 1995, afb. 6.

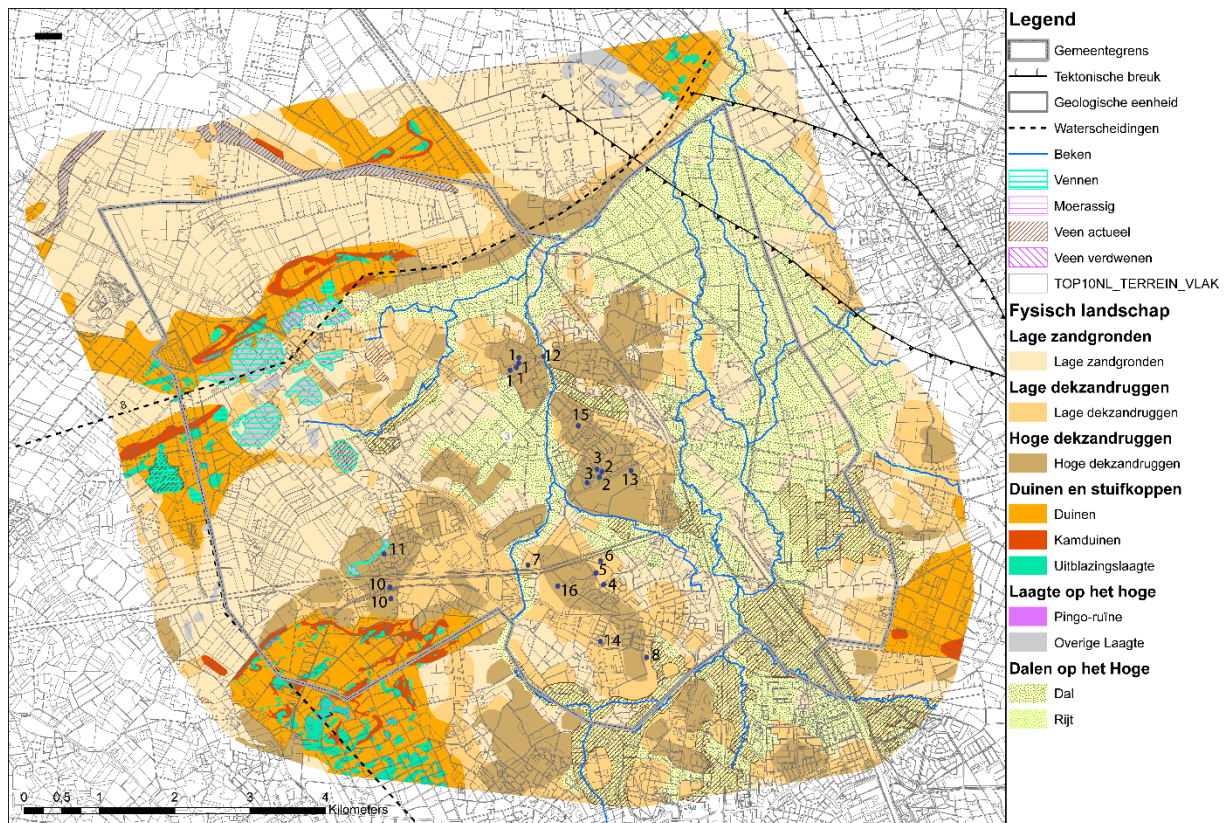

Figuur 44 Karolingisch kistbeslag. Vinder Martin Hoornweg, Helmond. Naar Huijbers 1995, afb. 7.

¹²⁹ Gebouw 206; Hiddink 2009, 40, fig. 5.2 en fig. 11.5.

¹³⁰ Zie Kemme 2021.

¹³¹ Verwers 1994a; Verwers 1994b.

Figuur 45 Kaart van het fysische landschap met archeologische vindplaatsen uit de Karolingische tijd (725/750-900 na Chr.) in de microregio Laarbeek. Voor nummers zie tekst. Legenda: rondje = locatie archeologische vindplaats.

Op figuren 39 en 45 is te zien dat de vindplaatsen in Lieshout, Heereind en Beek gelegen zijn op de hoge dekzandruggen, waar nu akkergebieden liggen. Te Aarle-Rixtel liggen vindplaatsen ook daarbuiten, op lage dekzandruggen. In de vroege middeleeuwen waren die verspreidingsgebieden met vindplaatsen vermoedelijk zogenaamde woon-akkergebieden. De eerst bewoonde landschappelijke gebieden in het studiegebied waren vooral hoge dekzandgebieden. Eerder werd aan leemrijke moderpodzolbodems in het dekzand van hoge dekzandgebieden gedacht en aan een relatie tussen vroegmiddeleeuwse bewoning en moderpodzolbodems.¹³² Echter moderpodzolbodems komen niet overal voor. In Laarbeek zien we te Beek en Donk op de Beekse Akkers, volgens het onderzoek van Hiddink, relatief leemarme bodems¹³³ die niet wijzen op moderpodzolen, terwijl er toch bewoning in de vroege middeleeuwen zit. Het leemgehalte van de natuurlijke bodem is wel hoog op de Valkendijk te Aarle-Rixtel, waar de vijfde-/zesde-eeuwse scherf is gevonden. Daar valt een vroeg-Merovingische nederzetting te verwachten. Een laag leemgehalte van de bodem roept de vraag op of boeren extra veel bemesting moesten toepassen om land vruchtbaar te maken.

Verder blijken plaatsen van verlaten, eenzaam in akkers gelegen, middeleeuwse kerken in Brabant zoals te Beek, vaak op plaatsen te liggen bij nederzettingen die terug gaan tot in de zevende eeuw.¹³⁴ De kerk was er in die nederzettingen niet als eerste. Vaak lag er al een nederzetting waar in de loop van de tijd een begraafplaats kwam te liggen, meestal niet voor het jaar 900, gevolgd door een houten of stenen kerk. Na het verlaten van de nederzetting bleef de kerk alleen achter.¹³⁵ De middeleeuwse kerktoeren van Beek is, dankzij de opgravingen daar, van een oude nederzettingslocatie een concreet

¹³² De Bont 1993.

¹³³ Hiddink 2005; Hiddink 2009.

¹³⁴ Theuvs 1989.

¹³⁵ Theuvs 1988; Theuvs 1989; Theuvs 2011.

voorbeeld. Maar ook het gebied bij de oude middeleeuwse kerk van Aarle kan de plaats zijn geweest van een nederzetting die in de vroege middeleeuwen begon. De oudste bewoning bij de kerken van Lieshout en Rixtel lijkt jonger te zijn, na 900/1000 (zie onder). Bijzonder is dat op het dekzandeiland van Aarle waarschijnlijk twee grote nederzettingen lagen in de vroege middeleeuwen (op Strijp en bij de kerk van Aarle). De nederzetting te Beek lag niet al te ver van die van Aarle en een oude relatie tussen beide plaatsen op het moment dat beide nederzettingen zijn gesticht is denkbaar. Het gaat bij die nederzettingen om woonplaatsen met per eeuw enkele boerderijen, zowel die te Strijp als die te Beek.¹³⁶

Figuur 43 Oude kerktoeren van Beek in de jaren 30 van de 20e eeuw, Brabant Collectie.

Plaatsen waar mensen hun doden begroeven zijn nog niet gevonden. In de vroege middeleeuwen werden mensen in kleine groepjes of alleen begraven op huiserven en in grote grafvelden. Te Aarle-Rixtel zou heel goed een vroegmiddeleeuws grafveld kunnen liggen omdat er twee grote nederzettingen lagen uit de vroege middeleeuwen. Het akkergebied van Valkendijk zou een plaats van een grafveld kunnen zijn vanwege de gevonden scherf uit de periode 400-550. Merovingische grafvelden liggen echter niet altijd in de hoge akkergebieden zo blijkt uit onderzoek, maar kunnen ook aan de randen daarvan en daarbuiten hebben gelegen.¹³⁷ Merovingische grafvelden kunnen zelfs in heidegebieden liggen.¹³⁸ Omdat nog weinig is opgegraven in de gebieden buiten de hoge akkergebieden in Laarbeek is dat misschien de reden dat nog geen vroegmiddeleeuws grafveld is

¹³⁶ Huijbers 2018a.

¹³⁷ De Haas 2010.

¹³⁸ Theuws 1988.

gevonden. Lag in Lieshout misschien ook een Merovingisch grafveld op de rand van akker en heide ten zuiden van het 't Hof? Interessant in dat opzicht is de naam Duivelsberg in de heide (nu dennenbos) net ten zuiden van de akkers van 't Hof. Plaatsen met prehistorische grafheuvels (waar soms ook Merovingische graven in worden gevonden¹³⁹) hebben vaak namen van door het christendom gediaboliseerde, voorchristelijke, wezens.¹⁴⁰

De mensen leefden in de vroege middeleeuwen aanvankelijk in familiegroepen, al dan niet verspreid over meerdere dekzandgebieden (woonakkergebieden met bos) en met eigen begraafplaatsen. Dit zijn de kolonisten van Brabant.¹⁴¹ Later, vanaf eind zevende eeuw, zien we in de bronnen de eerste tekenen van statusverschillen tussen gewone mensen en bijzondere mensen, grootgrondbezitters. De grote vraag is of die grootgrondbezitters in Brabant zelf woonden dan wel daarbuiten. Nog later, vanaf de achtste eeuw komt veel grondbezit van aanzienlijke familiegroepen in handen van kloosters zoals de abdijen van Echternach, Sint-Truiden en Lorsch.¹⁴² Ook moet veel grondbezit in koninklijke handen zijn geraakt, koningsgoed. Die nieuwe eigenaren vormden dat grondbezit om naar bedrijfseenheden: hoeven (*mansi*), soms met een 'herenhoeve' erbij (*mansus indominicatus*). Archeologisch vinden we van die bedrijfseenheden vrijwel niets terug. Het exploitatiesysteem met mansi is niet archeologisch zichtbaar omdat we niet weten uit hoeveel erven een mansus bestond, of de grootte van een mansus overal hetzelfde was en of een mansus bij elkaar gelegen erven bevatte dan wel verspreid gelegen erven, met erven van andere mansi en van vrije boeren daartussen. Daarbij het woord mansus als fysieke eenheid interpreterende, wat niet voor elke onderzoeker vanzelfsprekend is.¹⁴³ Bovendien kan met het woord mansus ook een bedrijfseenheid zijn bedoeld, omvattende naast erven ook akkerland. De omvang en ligging van vroegmiddeleeuws akkerland is archeologisch zelden aangetoond¹⁴⁴, maar dat komt ook omdat landgebruik en landafbakening in de vroege (en volle middeleeuwen) geen thematisch speerpunt is in het archeologisch gravende onderzoek in Brabant, zowel van hoge als van lage delen van het landschap. De nadruk ligt nog steeds op bewonings- en begravingssporen. Als je er niet doelgericht naar zoekt vind je het ook niet.

2.4.3 De bewoningsgeschiedenis van de volle middeleeuwen in Laarbeek

Archeologische vindplaatsen uit de periode 900-1050

Thans zijn uit Laarbeek 31 archeologische vindplaatsen uit de periode 900-1050, de eerste fase van de volle middeleeuwen, bekend (*figuur 47*). Daarvan zijn er twee met sporen. De eerste vindplaats met sporen is de opgraving bij de oude toren te Beek en Donk. Verschillende gebouwplattegronden dateren binnen de periode 900-1050 (*figuren 48 en 49*).¹⁴⁵ De tweede vindplaats met sporen is de opgraving Aarle-Rixtel-Strijp (*figuur 50*). Omdat de opgraving nog niet is gepubliceerd, is onduidelijk hoeveel en welke soorten structuren uit de periode 900-1050 aanwezig zijn, maar dat die periode met structuren is vertegenwoordigd is evident.¹⁴⁶ De overige vindplaatsen betreffen vindplaatsen met oppervlaktevondsten en vondsten uit boringen in het akkerdek.

Archeologisch laat deze periode zich herkennen door de aanwezigheid van een specifieke combinatie van aardewerk-categorieën. Het betreft een combinatie van gedraaid aardewerk afkomstig uit Pingsdorp (D.) en het Midden-Maasgebied (B.) alsmede handgemaakt aardewerk uit Paffrath (D.) en zogenaamd

¹³⁹ Theuws 1988.

¹⁴⁰ Roymans 1995.

¹⁴¹ Theuws 2019.

¹⁴² Theuws 1988; Theuws 1991.

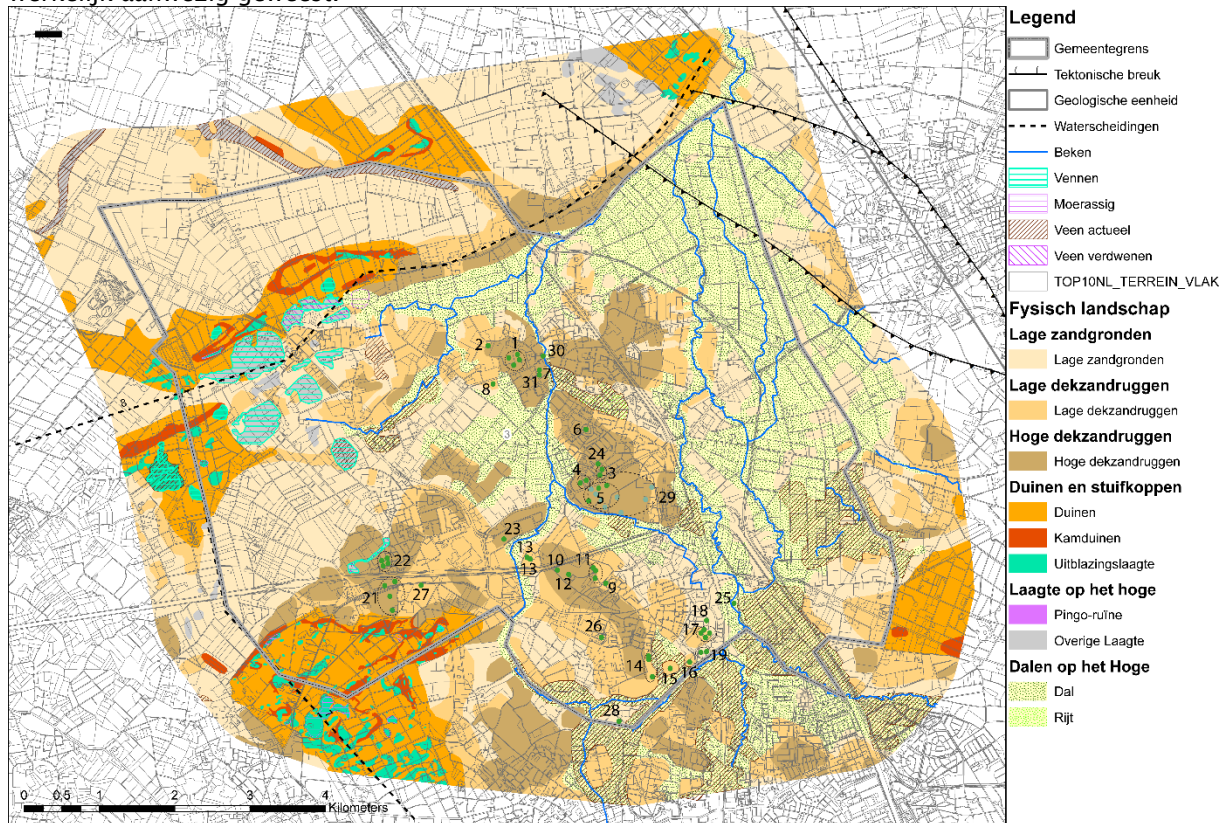
¹⁴³ Sommigen denken dat het begrip mansus in de vroege middeleeuwen alleen een ideologische betekenis had, zie Theuws 1991.

¹⁴⁴ Wel te Nistelrode-Zwarte Molen II (zie Huijbers 2018a).

¹⁴⁵ Huijbers in prep. op <https://antoINETHUIJBERS.COM>

¹⁴⁶ Kortlang en Hakvoort 2002; Dekkers in prep.

ADK, handgemaakt aardewerk met donkere kern.¹⁴⁷ ADK werd voorheen Zuid-Nederlands aardewerk genoemd, maar kent naar nu blijkt een groter verspreidingsgebied in Vlaanderen en Nederland en komt voor tussen circa 850 en 1050.¹⁴⁸ Voor het aardewerk uit het Midden-Maasgebied en Paffrath geldt dat het ook later voorkomt.¹⁴⁹ Alleen wanneer op een oppervlakte-vindplaats combinaties van deze soorten aangetroffen worden waarbij Pingsdorf-aardewerk aanwezig is kan men een nederzetting uit deze periode vermoeden. In alle gevallen zijn op deze plaatsen nederzettingen te vermoeden of werkelijk aanwezig geweest.

Figuur 47 Kaart van het fysische landschap met archeologische vindplaatsen uit de volle middeleeuwen 1 (900-1050 na. Chr.) in de microregio Laarbeek. Voor nummers zie tekst. Legend: rondje = locatie archeologische vindplaats, groen = oppervlaktevondst, sporen uit opgraving of waarneming, blauwgroen = boorvondst

147 Zie voor Pingsdorf: Sanke 2002; Bult 2011. Zie voor Paffrath: Verhoeven 2011. Zie voor ADK: De Groote 2008; Oudhof, Verhoeven en Schuurin 2013; Verhoeven 1993. Zie voor aardewerk uit het Midden-Maasgebied: De Longueville et al. 2006; Van Wersch et al. 2020.

148 De Groote 2008; Oudhof, Verhoeven en Schuurin 2013; Verhoeven 1993.

149 Paffrath: Verhoeven 2011; Midden-Maasgebied: De Longueville et al. 2006; Borremans en Warginaire 1966.

Figuur 48 De opgravingen BDOT3 (noordelijk areaal) en BDOT4 (zuidelijk areaal) ten opzichte van hun topografische omgeving in de situatie van 1990. De gebouwstructuren samen bestrijken de periode 900-1200. Het areaal van BDOT3 raakt de Orchideestraat van 1990 op de figuur omdat werkput 5 van BDOT3 (meest noordwestelijke deel van BDOT3) het wegcunet is van de nieuwe Orchideestraat. In geel is het natuurlijke dekzandoppervlak weergegeven. In donkergroen zijn alle niet aan structuren toegewezen sporen weergegeven. In de overige kleuren zijn de aan structuren toegewezen sporen weergegeven. Naar Huijbers in prep. op <https://antoinettehuijbers.com>.¹⁵⁰

¹⁵⁰ Voor detailweergaven in vlak en coupe, beschrijvingen, vondsten en dateringen van de structuren zie de catalogus op <https://antoinettehuijbers.com>.

Figuur 49 De arealen van de opgravingen bij de Oude Toren met alleen de aan structuren toegewezen sporen.¹⁵¹ De gebouwstructuren samen bestrijken de periode 900-1200. Afkortingen structuren: G = gebouwplattegrond, GA = gracht, AG = akkergreppel, GE = greppel, GC = greppelcluster, GG = greppelvormige groep sporen, GR = graf (diergraven), OK = ovenkuil (ijzerbewerking), W = waterput. Naar Huijbers in prep. op <https://antoinettehuijbers.com>.¹⁵²

¹⁵¹ BDOT3 (noordelijk areaal) en BDOT4 (zuidelijk areaal).

¹⁵² Voor detailafbeeldingen in vlak en coupe, beschrijvingen, vondsten en dateringen van de structuren zie de catalogus op <https://antoinettehuijbers.com>.

Figuur 50 De opgraving Aarle-Rixtel-Strip met een voorlopig overzicht van de structuren uit de periode circa 800-circa 1100. In lichte contouren gebouwen uit de Karolingische tijd, in donkere contouren gebouwen uit de volle middeleeuwen. Bij letter a het erf uit circa 700. Naar Kortlang en Hakvoort 2002, fig. 2.

Over het geheel gezien is een deel van de vindplaatsen uit de periode 900-1050 gelegen op hoge en lage dekzandgebieden die nu bedekt zijn met akkers. Ondanks dat het merendeel oppervlaktevondsten zijn, is met de vindplaatsen wel een continuïteit en duidelijke uitbreiding van bewoning en landgebruik te veronderstellen ten opzichte van de vroege middeleeuwen. Opvallend zijn de vindplaatsen te Rixtel, zelfs op lage zandgronden. Die vondsten te Rixtel lijken alles te maken te hebben met activiteiten van de lokale elite van Rixtel (zie onder).

Archeologische vindplaatsen uit de periode 1050-1250

De periode 1050-1250 stond tot voor kort in Noordwest-Europa bekend als de periode van 'de grote ontginningen' op het platteland, met veel bevolkingsgroei en ontbossingen, maar dat beeld begint door voortschrijdend inzicht te veranderen omdat ook in de vroege middeleeuwen sprake is van ontginningen, ontbossingen en bevolkingsgroei.¹⁵³ Blijkens recent synthetisch onderzoek in Noord-Brabant zien we in de periode 1050-1250, met name 1050-1200, een toename van opgegraven nederzettingen in allerlei soorten en maten ten opzichte van eerdere perioden van de middeleeuwen.¹⁵⁴ Er is sprake van een verdere openlegging c.q. her-ingebruikname van het landschap. Met name grootschalige opgravingen als die te Someren en Nistelrode toonden die expansie van bewoning en

¹⁵³ Zie Keyser 2009.

¹⁵⁴ Huijbers 2016b W-B; Huijbers 2018 O-B.

cultuurland.¹⁵⁵ Een sterke bevolkingsgroei tussen 1050 en 1250, met name die in de twaalfde eeuw, is af te meten aan aantallen scherp gedateerde huisplattegronden uit opgravingen.¹⁵⁶ Verder tonen erfsamenstellingen uit de periode 1125-1250 dat in die tijd agrarische bedrijven groter werden, met meer opslag op boerenerven en productie van gewassen.¹⁵⁷

Laarbeek is goed vertegenwoordigd aangaande de periode 1050-1250. In deze periode zien we weer een toename van het aantal archeologische vindplaatsen ten opzichte van de voorgaande periode (52-53 in getal, figuur 51). Bij de vindplaatsen 7, 8, 26, 32, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 48, 50, 51, 52 en mogelijk 53 op figuur 51 gaat het om vindplaatsen op opgravingen van sporen uit de periode 1050-1250 en/of opgravingen waar in sporen vondsten uit deze periode zijn gedaan, die als opspit in latere sporen terecht zijn gekomen. Bij de vindplaatsen 27, 36, 44, 45, 47 gaat het om waarnemingen van sporen uit de periode 1050-1250. Bij vindplaats 49 op figuur 51 gaat het om vondsten opgeboord uit het akkerdek. De overige vindplaatsen op figuur 51 zijn vindplaatsen van oppervlaktevondsten.¹⁵⁸ De aardewerkcategorie, welke als gidsartefact kan dienen voor deze periode, betreft aardewerk uit pottenbakkerscentra in Zuid-Limburg. Tussen c. 1050 en 1225/1240 werden daar vooral kookpotten, tuitpotten, bekens en kannen van gewoon aardewerk gefabriceerd.¹⁵⁹ Gewoon aardewerk omdat vanaf c. 1225/1240 uitsluitend zog. proto-steengoed werd gemaakt, wat vervolgens via bijna-steengoed overging in echt steengoed.¹⁶⁰ Categorieën welke in de periode 1050-1250 ook voorkomen zijn Pingsdorf aardewerk, gedraaid aardewerk uit het Midden-Maasgebied, Kempisch aardewerk en aardewerk uit Paffrath en Elmpf, de laatste pas vanaf c. 1150.¹⁶¹

Nederzettingssporen zijn aangetroffen in alle drie de dorpen van Laarbeek: Aarle-Rixtel, Beek en Donk en Lieshout. In Aarle-Rixtel is in 1965 bij de ROB een waarneming gemeld aan de Biermanstraat 5. Het betrof de vondst van een boomstamwaterput, een kogelpot en ander aardewerk (figuur 51, nr. 47).¹⁶² Te Aarle-Rixtel zijn uit de periode vóór 1250 bij een opgraving sporen van een nederzetting aangetroffen in nieuwbouwplan "de Duivenakker". De sporen daar dateerden tussen c. 1200 en c. 1275 (figuur 51, nr. 26).¹⁶³ Een tweede opgraving is Aarle-Rixtel-Het Klavier. Daar zijn zeker twee huisplattegronden uit de volle middeleeuwen gevonden (gebouwen 1 en 3), zichtbaar aan de sluitpalenparen. Verder een bijgebouw (gebouw 2) omdat het een sluitpaal heeft aan beide korte zijden. Ook is een vierde gebouw gevonden, maar dat is zo fragmentarisch overgeleverd dat de functie moeilijk is te bepalen (gebouw 4). Tenslotte zijn drie waterputten gevonden. Met twee huizen (gebouwen 1 en 3) is sprake van tenminste twee erven, maar de gebouwen 2 en 4 kunnen ook toebehoord hebben aan twee andere erven (figuur 52).

¹⁵⁵ De Boer en Hiddink 2012; Hiddink 2019.

¹⁵⁶ Huijbers 2016a.

¹⁵⁷ Huijbers 2007.

¹⁵⁸ Zie voor een deel van de vindplaatsen appendix 5.4 in Huijbers 1993, 112.

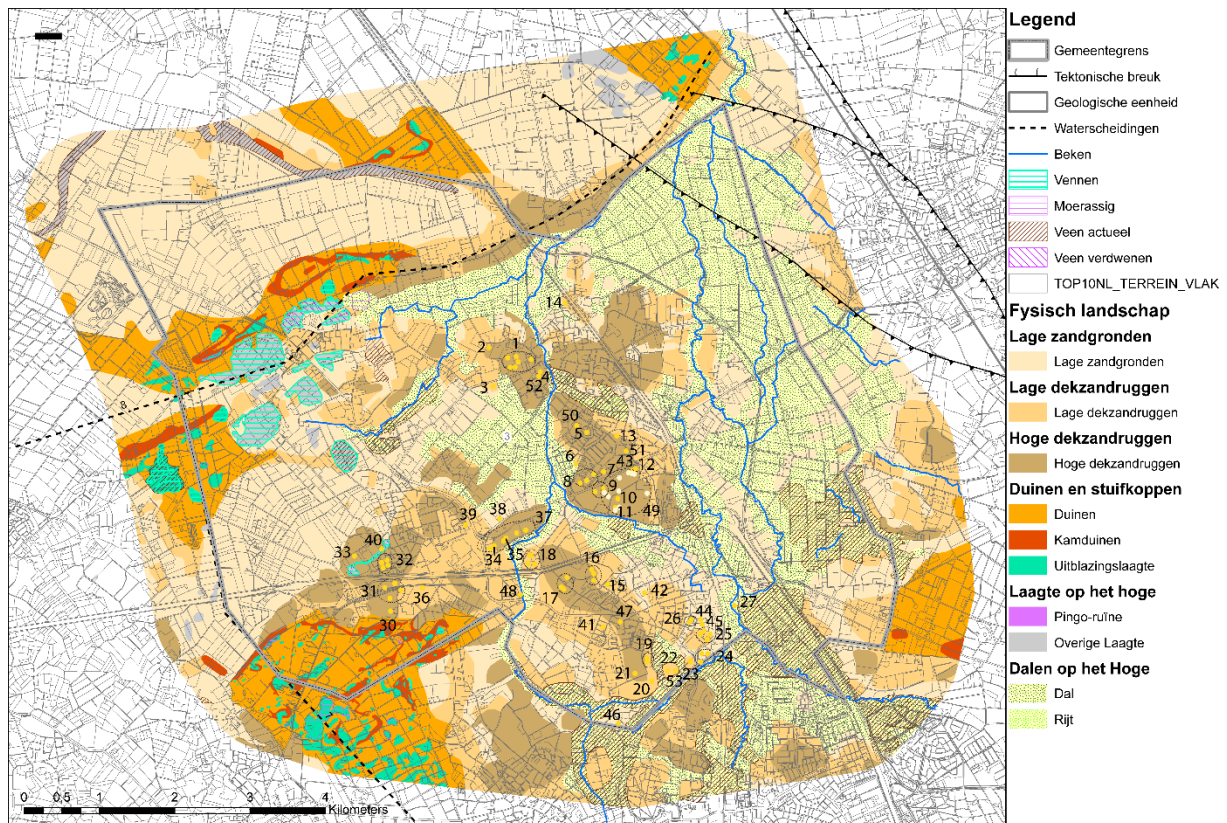
¹⁵⁹ Bruijn 1962-63; Verhoeven 1990; Stoepker 2011.

¹⁶⁰ Arts 1994; Alders 1988.

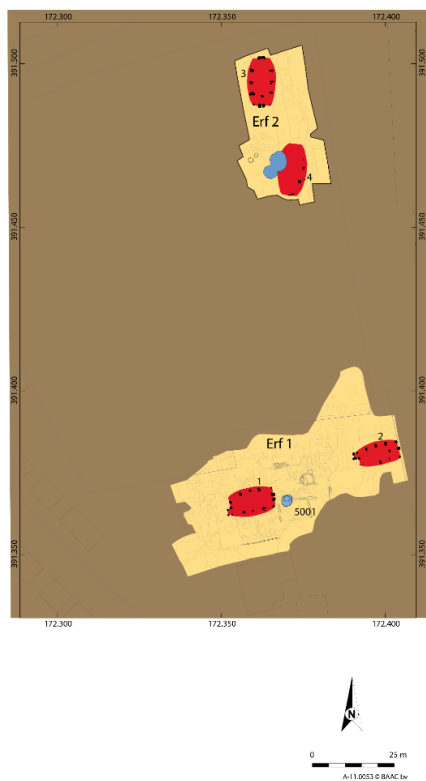
¹⁶¹ Verhoeven 2011.

¹⁶² Archis 3 zaakidentificatienummer 2964669100; G. Beex via Ir. W. Kam (Mierlo-Hout) in archief Gerrit Beex, aar02, op <http://www.dppfoundation.nl/beex/>; Merkelbach 1966.

¹⁶³ Opgraving Aarle-Rixtel-Duivenakker 1/Ter Cuylen 1; Box 1995.

Figuur 51 Kaart van het fysische landschap met archeologische vindplaatsen uit de volle middeleeuwen 2 (1050-1250 na Chr.) in de microregio Laarbeek. Voor nummers zie tekst. Legenda: geel rondje = locatie archeologische vindplaats (periode Da; oppervlaktevondst of sporen uit waarneming of opgraving), wit rondje = locatie boorvondst).

Figuur 52 Opgraving Aarle-Rixtel-Het Klavier met de gevonden gebouwplattegronden (rood) en waterputten (blauw) uit de volle middeleeuwen. In geel de opgravingsarealen, in donkerbruin het niet opgegraven terrein. Naar Brouwer 2012 (aangepast A. Huijbers).

Bijzonder is de vondst van een vlechtwerkwaterput uit de periode 1000-1200 in een bouwput met daarin een schoen (*figuur 51, nr. 44*). In een andere bouwput werd tijdens een waarneming in een bouwput een gebouwplattegrond gedocumenteerd uit de periode 1150-1350 (*figuur 51, nr. 45*). Een mogelijke vindplaats met sporen uit de periode 1050-1250 is onlangs aangetoond op Schevelingen te Aarle-Rixtel door Econsultancy (*figuur 51, nr. 53*). Er zijn gebouwsporen gevonden, maar zonder vondsten zodat geen datering voorhanden is. Het kan gaan om middeleeuwse gebouwsporen.¹⁶⁴

Figuur 53 Waarneming van houten palen in het veen op de voorgrond en bakstenen muurwerk op de achtergrond in het beekdal van de Aa ter hoogte van het kasteel het Gulden Huis te Aarle-Rixtel in 1938. Naar Huijbers 1995, afb. 11.

Een vindplaats waar in 1938 en 1994 waarnemingen zijn verricht tijdens werkzaamheden is die van het kasteel van Rixtel, ook bekend als het Gulden Huis in het beekdal van de Aa. Tijdens graafwerkzaamheden ter plaatse zijn in 1938 en 1994 resten van paal- en muurfunderingen aangetroffen (*figuur 53*).¹⁶⁵ Daarbij zijn geen daterende elementen in hun oorspronkelijke context aangetroffen uit de periode vóór 1250. Toch zijn op het terrein van het Gulden Huis oppervlaktevondsten gedaan van Zuid-Limburgs aardewerk alsook een zilveren munt uit de dertiende eeuw (*figuur 51, nr. 27*).¹⁶⁶ Indien de paalfunderingen afkomstig zijn van één of meer houten gebouwen zoals bij d'Oude Huys te Helmond¹⁶⁷ en niet van een brug zoals Coenen suggereert kan in samenhang met de oppervlaktevondsten een datering in de dertiende of zelfs twaalfde eeuw niet uitgesloten worden geacht.

Te Beek en Donk zijn uit de periode 1050-1200 een drietal boerderijplattegronden onderzocht van de nederzetting bij de Oude Toren (*figuur 51, nr. 7; figuur 49: structuren G6, G7 en G10*). Verder zijn bij een opgraving aan de Lieshoutseweg van 1989 (*figuur 51, nr. 8; figuur 54*) greppels en een grote kuil aangetroffen uit de volle middeleeuwen, waarschijnlijk behorende tot een boerderij.¹⁶⁸

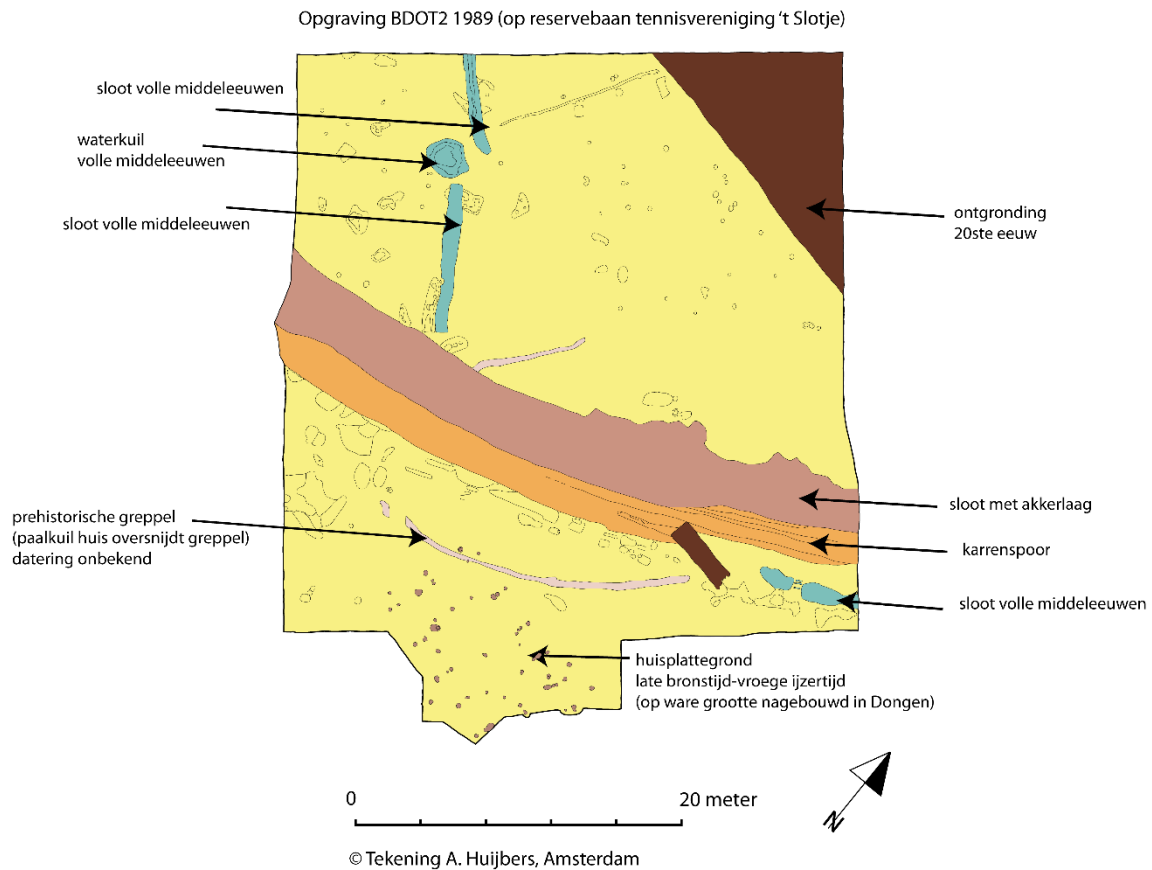
¹⁶⁴ Tunker en Hos 2020.

¹⁶⁵ Coenen 1992, 40 en waarneming archeologische werkgroep heemkundekring "Barthold van Heessel" 1994.

¹⁶⁶ Coenen 1992, 23.

¹⁶⁷ Peters 2015.

¹⁶⁸ Huijbers 1990a.

Figuur 54 Opgraving Beek en Donk-Oude Toren 2 aan de Lieshoutseweg (BDOT2), uit 1989, met onder andere bewoningssporen uit de volle middeleeuwen.

Figuur 55 Opgraving Beek en Donk-Beekse Akkers, gebouwplattegronden 201 en 202 (over elkaar heen) uit de volle middeleeuwen. Datering mogelijk twaalfde eeuw. Fotografie A. Huijbers, 2 juli 2006.

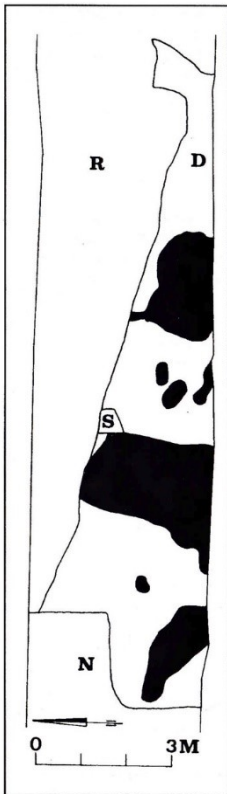
Een derde vindplaats met sporen uit de volle middeleeuwen te Beek en Donk zijn aangetroffen bij een opgraving aan de Lieshoutseweg door de VUHbs, opgraving Beek en Donk-Beekse Akkers. De sporen konden worden toegewezen aan verschillende gebouwplattegronden. Op vindplaats B is onder meer een groot bootvormig gebouw gevonden dat, gezien het ontbreken van paren palen in de korte wanden, eerder een bijgebouw dan een huis zal zijn geweest.¹⁶⁹ Ook ligt er een waterput in de vindplaats. De gebouwen en de waterput dateren uit de volle middeleeuwen (*figuur 51, nr. 43; figuur 55*). Te Lieshout zijn op vijf plaatsen sporen uit de volle middeleeuwen aangetroffen. Te Lieshout moeten als eerste de opgegraven boerderij-erven uit de periode 1125-1250 genoemd worden (*figuur 51, nr. 32*) in nieuwbouwplan de Nieuwenhof (*figuur 56, erven 1, 2, 3, 4, 5*).¹⁷⁰

Figuur 56 Erven uit de volle middeleeuwen van de opgravingen Lieshout-Nieuwenhof (erven 1, 2, 3, 4, 5) en Lieshout-Nieuwenhof Noord (erf 6). Op de erven liggen erfafbakende en erfindelende greppels. Die zijn niet ingekleurd. Erven 1, 3, 4 dateren 1175-1225. Erf 2 bevat twee fasen (1125-1175 en 1175-1225). Erf 6 dateert 1075-1200. Erf 5 is ongedateerd. Rood = gebouwplattegrond, in sommige gevallen (deels) gereconstrueerd. Blauw = waterput, waterkuil of putmikkul. Voor drie van de erven (erven 1, 3, 4) zie ook Huijbers 2007, hoofdstuk 6. Naar Van der Weerden en Brouwer 2012 (aangepast A. Huijbers).

¹⁶⁹ Gebouwen 201 en 202; Hiddink 2009, 40, fig. 5.1 en 85, fig. 11.2.

¹⁷⁰ Huijbers 2007; Verwers 1990; 1991; 1993.

Figuur 57 Waarneming Lieshout-Hoofakker met bewoningssporen uit de volle middeleeuwen. Naar Huijbers 1995, afb. 10.

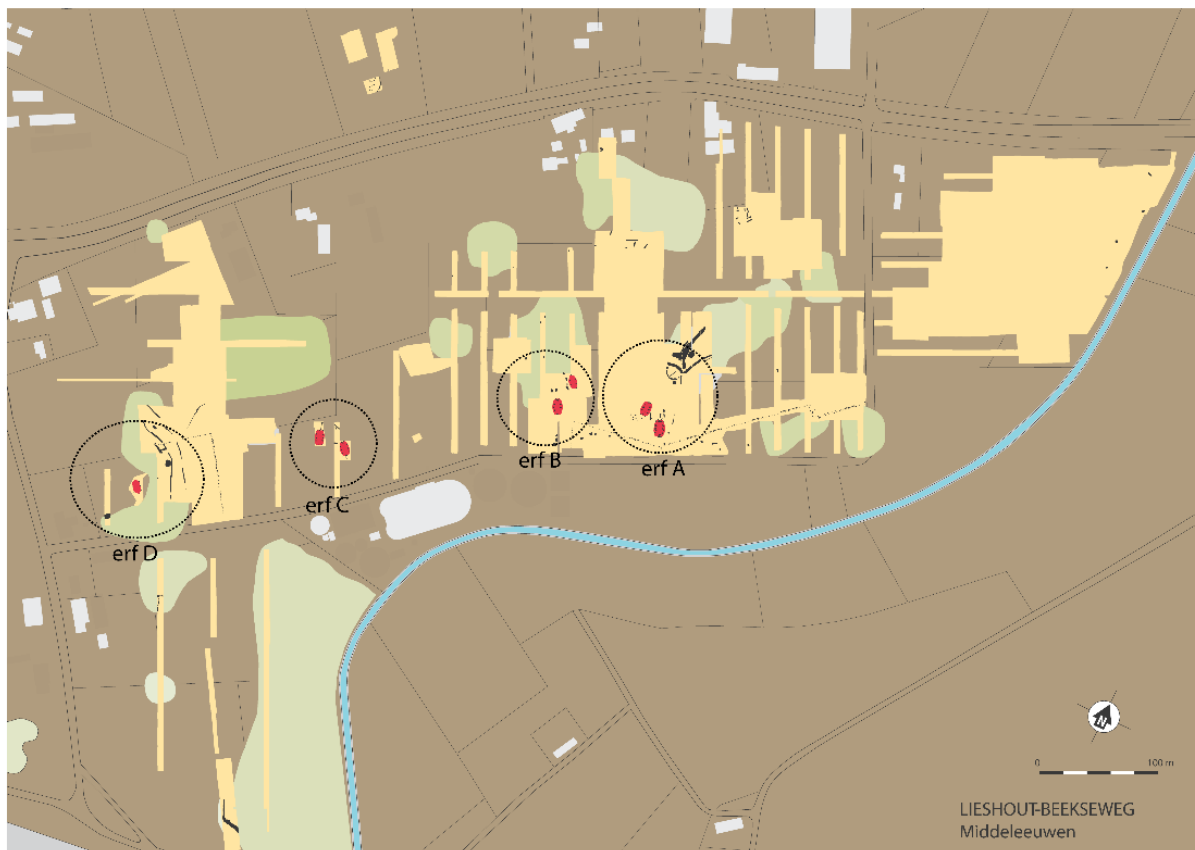
Ten tweede zijn sporen van een nederzetting uit de periode 1000-1200 aangetroffen in het gebied Lieshout-Hoofakker (paalkuilen en greppels; *figuur 51, nr. 36 en figuur 57*).¹⁷¹ In de derde plaats is door de VUHbs aan de Beekseweg te Lieshout een opgraving verricht waarbij sporen van zeker vier erven uit de volle middeleeuwen zijn gevonden (*figuur 58; figuur 51, nr. 37*). Mogelijk lag een vijfde erf ten noorden van de Beekseweg, waar een sporencluster uit de volle middeleeuwen is gevonden (*figuur 51, nr. 38*).¹⁷² In de vierde plaats is aan de Ribbiusstraat een waterput gevonden uit de volle middeleeuwen (*figuur 51, nr. 39*).¹⁷³ In de vijfde plaats is in nieuwbouwplan Nieuwenhof-Noord een erf gevonden uit de volle middeleeuwen (*figuur 56, erf 6; figuur 51, nr. 40; figuur 62*). Het erf dateert 1075-1200.¹⁷⁴

¹⁷¹ Huijbers en Van Velthoven 1994.

¹⁷² Hiddink 2005.

¹⁷³ Hiddink 2005.

¹⁷⁴ Van der Weerden en Brouwer 2015, 125-126.

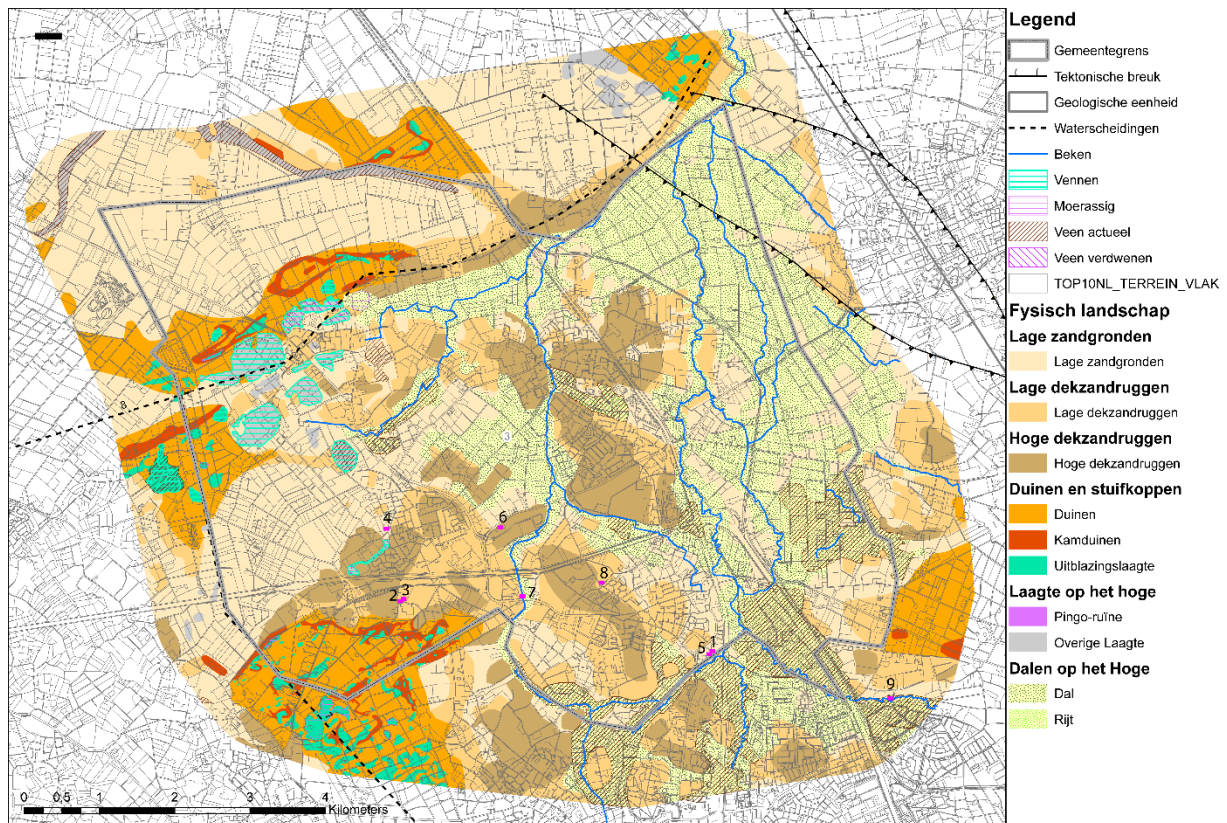

Figuur 58 Lieshout-Beekseweg erven A tot en met D uit de volle middeleeuwen. Geel = opgegraven areaal. Donkerbruin = niet-opgegraven gebied. Groen = depressies. Rood = gebouwplattegronden uit de volle middeleeuwen. Zwart = overige sporen uit de volle middeleeuwen. Grijs = bebouwing rond het jaar 2000. Blauw = Goorloop. Naar Hiddink 2005 (aangepast A. Huijbers).

Verder is bij het afbreken van de kerk van Aarle in 1847 een geel koperen kruisbeeld gevonden, waarvan helaas geen afbeelding bestaat. Het zou dateren uit de dertiende eeuw vanwege het Romaanse uiterlijk. Het kruisbeeld was te zien op een tentoonstelling uit 1893 te Eindhoven (*figuur 51, nr. 15; figuur 59*).

Figuur 59 Krantenartikel uit 1893 waarin wordt gesproken van de vondst van een dertiende-eeuws kruisbeeld, gevonden bij de afbraak van de middeleeuwse kerk van Aarle in 1847. Bron: www.delpher.nl

Figuur 60 Kaart van het fysische landschap met historisch bekende gebouwde eenheden uit de periode 1100-1300 in de microregio Laarbeek. Legenda: rechthoekje = locatie historisch bekende gebouwde eenheden (nederzetting, kerk of watermolen; periode Dh, vermelding in geschreven bron). Voor nummers zie tekst.¹⁷⁵

Plaatsen met historische vermeldingen van gebouwde eenheden uit de 12^e en 13^e eeuw

Voordat we ingegaan op de betekenis van de archeologische vindplaatsen voor de bewoningsgeschiedenis van Laarbeek, bespreken we gebouwde eenheden en nederzittingsgebieden uit geschreven bronnen uit de periode 1100-1300 (figuur 60). Het gaat vooral om oorkonden uit de twaalfde en dertiende eeuw.¹⁷⁶ Men dient erg voorzichtig te zijn met de interpretatie van termen in geschreven bronnen; de betekenis ervan kan in tijd en ruimte en per sociale context verschillen.¹⁷⁷ Bovendien moet bij het lezen en gebruiken van middeleeuwse teksten altijd nagegaan worden door wie de tekst was gemaakt, met welk doel de tekst was gemaakt en voor wie die tekst was bedoeld.¹⁷⁸

Wat betreft gebouwde eenheden, staan in de oorkonden uit Laarbeek onder meer de termen *curtis* (hof: agrarisch bedrijf van een kerkelijke instelling of wereldlijke heer), *curia* (uithof), *mansus* (hoeve en/of een hoeve land) en *molendinus* ((water)molen). Een nederzittingsgebiedsterm is *villa* (landgoed en/of dorp). Verder zijn er bezitseenheden waar nederzettingen bij kunnen hebben gelegen: *allodium* (eigen, vrij goed) en *bonus* (goed). Ook de term *ecclesia* (kerk) zien we in de geschreven bronnen in de microregio Laarbeek van de volle middeleeuwen. Een kerk is ook een gebouwde eenheid. Daarnaast zullen ook termen besproken worden welke indirect naar kerken verwijzen als *parochia* (parochie) en kunnen verwijzen als *decima* (de (kerkelijke) tiende).

Kerken, kapellen en kloosters

¹⁷⁵ Bronnen van de gelokaliseerde gebouwde eenheden: Knoop en Merkelbach 1987; Coenen 1992.

¹⁷⁶ Camps 1979.

¹⁷⁷ Niermeyer en Van de Kieft 1976.

¹⁷⁸ Theuws 1988; Theuws 1989; Theuws 1991; Bijsterveld 1989; Bijsterveld 2007; Bijsterveld 2013.

Directe vermeldingen van kerken van vóór 1250 zien we te Rixtel en Lieshout; resp. in 1179 en 1194.¹⁷⁹ Beide kerken zijn gelegen in de nabijheid van een relatief nat gebied, die van Rixtel bij een beekdal, die van Lieshout bij een depressie. Van de kerk van Rixtel is bekend dat deze op een verhoging was gelegen (*figuur 60, nr. 1*).¹⁸⁰ Indirect kunnen we de aanwezigheid van een kerk te Aarle vermoeden uit de tiende van Aarle uit 1249, welke in dat jaar van het bezit van de abdij van Floreffe overgaat naar dat van de abdij Binderen (*figuur 60, nr. 8*).¹⁸¹ Met "de tiende van Aarle" wordt, naar uit de tiendgeschiedenis zal blijken, eenderde van de tienden van de parochie Aarle bedoeld in handen van Binderen. De kerk van Aarle zal zo in 1249 reeds bestaan hebben. De kerk van Aarle is in de negentiende eeuw verdwenen. Zij was excentrisch gelegen binnen een hoog, relatief vruchtbaar gebied dat waarschijnlijk in de dertiende eeuw is ontvolkt en als akkergebied in gebruik is genomen (*figuur 60, nr. 8*).¹⁸²

De kerk van Beek wordt pas voor het eerst indirect genoemd met de vernoeming van de parochie Beek in 1368.¹⁸³ Vanwege de eerst bekende vermelding ruim een eeuw na 1250 staat zij op *figuur 60* niet afgebeeld. Zeer waarschijnlijk is deze vermelding niet een afspiegeling van de werkelijke ouderdom. Dit ten eerste op grond van het feit dat het archief van het klooster Hooijdonk te Nederwetten, de eigenaar van alle aan de kerk verbonden rechten in de vijftiende en zestiende eeuw, nagenoeg geheel is verdwenen en daarmee ook de daarin eventueel aanwezige op Beek betrekking hebbende 12de/13de-eeuwse oorkonden.¹⁸⁴ Ten tweede, en dit is een veel sterker argument, op grond van het archeologisch onderzoek bij de kerk

Hoven en uithoven

Een curtis (hof) zien we in de geschreven bronnen te Lieshout alsmede na 1250 ook in Rixtel (in Lieshout in oorkonden van 1179 en 1194 en in Rixtel in een oorkonde van 1289).¹⁸⁵ Door Knoop en Merkelbach (1987) wordt de Lieshoutse curtis geïdentificeerd met het latere gehucht 't Hof. Gezien de betekenis van curtis (hof) lijkt dit juist te zijn. Bovendien bezat de abdij van Floreffe te Lieshout immers maar één curtis.¹⁸⁶ Ook is sprake van een curia (uithof) te Lieshout in handen van Floreffe, in twee oorkonden uit 1246 (als curie en curia), in 1252 (als curie), in (volgens Camps) 1281 (maar er staat domus, huis) en in 1283 (als curie).¹⁸⁷ Een curia kan volgens Niermeyer en Van de Kieft zowel een centrum zijn (en hetzelfde als een curtis) als een gebied (een landgoed).¹⁸⁸ Omdat in een oorkonde uit 1246 sprake is van de begrenzing van de curia en villa van Lieshout lijkt curia hier een gebied te betreffen.¹⁸⁹ Mogelijk ook een gebied met (heerlijke) rechtsmacht: een rechtsgebied. Mogelijk verwijzen de kapoencijnzen die Knoop en Merkelbach noemen uit 'het boek van Lieshout', genoemd in Lieshoutse akten¹⁹⁰, niet zozeer naar cijnzen van de heer van Lieshout uit de twaalfde eeuw, maar naar heerlijke cijnzen die Floreffe inde in later tijd. Naar beide kan natuurlijk ook: cijnzen geïnd door Floreffe, met een oorsprong in heerlijke cijnzen van de heer van Lieshout in de twaalfde eeuw. Net als de cijnzen van de heer van Rixtel misschien, die wellicht een oorsprong hebben in de twaalfde eeuw. De bebouwing van 't Hof van Lieshout is in de 18^e eeuw gelegen aan de rand van het relatief vruchtbare gebied, maar ook aan een laagte (*figuur 60, nr. 3*). Ik vermoed dat de curtis in oorsprong direct ten zuiden daarvan lag, in de laagte zelf. 't Hof lag in elk geval pal langs de plaats van de kerk die eveneens in 1194 wordt genoemd. De curtis te Rixtel wordt in 1289 genoemd in handen van de

179 Camps 1979, nrs 71 en 82.

180 Van Sasse van Ysselt 1920.

181 Camps 1979, nrs 232 en 233.

182 Huijbers 1993, 67.

183 Gemeentearchief 's-Hertogenbosch, Rechterlijk archief 's-Hertogenbosch ("Bosch Protocol"), inv. nr. 1175, Fo 110v.

184 Frenken 1947, Arts en Van den Heuvel 1994.

185 Camps 1979, nrs 71, 82 en 439.

186 Vgl. Camps 1979, nr. 82 d.d. 1194 met Gemeentearchief Helmond (nu in regionaal Historisch Centrum Eindhoven), Huisarchief inv. nr. 126 Folio 30 Verso, cijnsregister heren van Helmond 1381-1396.

187 Camps 1979, nrs. 218 (curie), 219 (curie en curia), 243 (curie), 381 (domus) en 394 (curie).

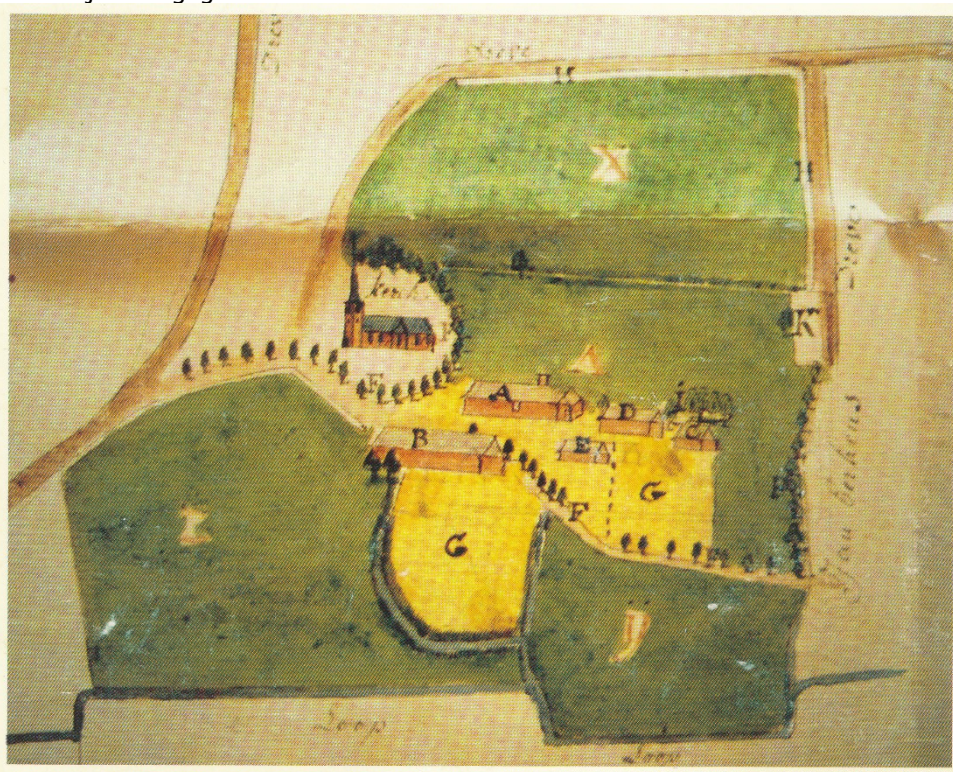
188 Niermeyer en Van de Kieft 1976, 290.

189 Camps 1979, nr. 218.

190 Knoop en Merkelbach 1987, 21-22.

Tempeliers.¹⁹¹ In de oorkonde is in eerste instantie sprake van goederen van het huis de Brake in Rixtel en Heesbeen. Verderop in de oorkonde wordt echter naar het bezit in Rixtel en Heesbeen terugverwezen, maar dan als curtes: "...predictas curtes de Ricstelle et de Hezebinne..." (de voornoemde curtes van Rixtel en van Heesbeen). In mijn interpretatie denk ik dat met de curtes terugverwezen wordt naar centrale agrarische bedrijven in beide plaatsen waartoe de genoemde gronden en rechten behoren en niet naar het bezit in beide plaatsen als geheel.

De curtis van Rixtel bestond mogelijk al voor 1214. In een oorkonde van 1214 is namelijk sprake van een overdracht van een allodium Rixtel door de graven van Megen te Rixtel naar de Tempeliers.¹⁹² De curtis zou in dat geval deel hebben uitgemaakt van het allodium zonder haar in de oorkonde bij name te noemen. Zij bestond mogelijk ook niet ten tijde van de graven van Megen. Het kan dan een door de Tempeliers tot curtis gereorganiseerde nederzetting betreffen. De ligging van de curtis in 1289 laat zich veronderstellen met een kaart van 1788 (*figuur 61*).¹⁹³ Daarop is het bezit van de ridders van Malta ruimtelijk weergegeven.

Figuur 61 Rixtel, kaart uit 1788 met de ligging (omwaterd geel perceel met letter G onder gebouw met letter B) van de mogelijke volmiddeleeuwse curtis te Rixtel, genoemd in 1289. Naar Coenen 1992, Kaft.

Zij bezaten op dat moment te Rixtel één hoeve, gelegen bij de kerk. De ridders van Malta traden in 1312 in de rechten van de orde der Tempeliers.¹⁹⁴ Het is mogelijk is dat het bezit van de Tempeliers en dat van de ridders van Malta tussen 1289 en 1788 onaangetast is gebleven. In dat geval kunnen we veronderstellen dat de hoeve van de ridders van Malta in 1788 de curtis van de Tempeliers van 1289 is. De hoeve van Malta te Rixtel was immers de enigste van hen daar gelegen en in 1289 is ook sprake van slechts één nederzetting te Rixtel in handen van de Tempeliers, de curtis (*figuur 60, nr. 5*).

Hoeven uit de volle middeleeuwen

¹⁹¹ Camps 1979, nr. 439.

¹⁹² Camps 1979, nr. 111.

¹⁹³ Coenen 1992, kaft boek en 32.

¹⁹⁴ Streefland 1980, 142, 159; Coenen 1992, 33.

Mansi (hoeven) zien we in de geschreven bronnen uit de volle middeleeuwen (vóór 1250) te Lieshout. Het woord mansus kan verschillende betekenissen hebben. *Mansus* betekent in het MDS-gebied in de periode vanaf haar voorkomen in de teksten, vanaf de achtste eeuw meestal bedrijfseenheid, landoppervlaktemaat en/of rekeneenheid.¹⁹⁵ Zeker vanaf c. 1200 (1199) kan het echter ook hoeve als fysiek gebouw betekenen, getuige de hoeve ter Schoot in 1199 te Lieshout.¹⁹⁶ In de oorkonde van 1199 is sprake van vier mansi.¹⁹⁷ Er staat: *quator mansorum, quorum unus, videlicet de Scote, usuagium habebat in foresta de Lisothe, et tres reliqui in communi*.¹⁹⁸ Het feit dat een mansus een naam heeft is veelzeggend, het is dan iets gelokaliseerd, een naam van een plaats. Een mansus met een naam is dan geen rekeneenheid of landmaat. Een mansus met een naam is ofwel een boerderijnaam ofwel een boerderijnaam met de naam van het er bij horende grondcomplex. De omschrijving van de ligging van de mansi geeft aan dat zij gelegen zijn in de villa van Lieshout. Ook het feit dat in de oorkonde wordt gesproken van het gebruiksrecht van de drie overige hoeven in de gemene gronden duidt erop dat ook de drie overige mansi, boerderijen of boerderijen met grondcomplex zijn. We kunnen er niet zeker van zijn dat de mansus *de Scote* in 1199 op de locatie lag zoals door Knoop en Merkelbach gesuggereerd. De hoeve kan zijn verplaatst.

Molens

Molens zien we vóór 1250 in het studiegebied te Lieshout en te Aarle-Rixtel. In 1246 is te Lieshout sprake van een molen.¹⁹⁹ Gezien de ligging nabij een rivier lijkt sprake te zijn van een watermolen. De exacte ligging staat niet vast. Knoop en Merkelbach denken aan de locatie als op figuur 60 is aangegeven (*figuur 60, nr. 7*).²⁰⁰ Gezien het feit dat de molen in latere bronnen niet meer verschijnt kan dit niet meer dan een globale lokalisering zijn. De watermolen te Aarle-Rixtel (nu gemeente Helmond) is die van Scheepstal, ook genoemd in 1246.²⁰¹ De ligging daarvan staat wel vast (*figuur 60, nr. 9*).²⁰² Zij is in oorsprong gelegen binnen de parochie Bakel.

De bewoningsgeschiedenis van de volle middeleeuwen

Omdat we zowel beschikken over opgravingen uit de periode 900-1250 als oorkonden uit de twaalfde en dertiende eeuw kunnen we meer over de volle middeleeuwen (900-1250) vertellen dan over de vroege middeleeuwen. We kunnen dicht bij de mens van toen komen. Met name te Lieshout. Over het geheel gezien in de periode 1050-1250 zien we qua ligging van vindplaatsen een verdergaande verspreiding ten opzichte van de periode daarvoor (900-1050) buiten de hoge dekzandruggen en een aanhoudende ligging binnen de hoge dekzandruggen (*vergelijk figuur 47 met figuur 51*). Ook als de periode 900-1250 qua vindplaatsen wordt afgezet tegen vindplaatsen uit de vroege middeleeuwen is sprake van een verdergaande verspreiding van vindplaatsen (*vergelijk figuren 39 en 45 met figuren 47 en 51*). Die verdergaande verspreiding wijst mogelijk op twee processen: verplaatsing van bewoning en expansie van het woon-akkergebied. Verplaatsing is met oppervlaktevondsten niet aan te tonen, wel met de opgegraven sites. Te Beek verplaatste de bewoning vanaf een hoogte binnen het hoge dekzandgebied na 900 naar de randen daarvan.²⁰³ Te Aarle-Rixtel is de situatie onduidelijk, omdat daar de zekere vroegmiddeleeuwse nederzetting te Strijp en de mogelijke vroegmiddeleeuwse nederzetting bij de kerk van Aarle reeds buiten de hoge dekzandrug van de Hoge Akkers liggen. Tenzij bij de kerk van Aarle alleen de volmiddeleeuwse fase van de nederzetting lag, vergelijkbaar met de situatie te Beek en de vroegmiddeleeuwse fase van de nederzetting van Aarle op de hoge dekzandrug. Dan zien we ook verplaatsing van bewoning in de overgang van de vroege naar de volle middeleeuwen te Aarle. Het

¹⁹⁵ Voor de periode tot 900 in het Maas-Demer-Scheldegebied: Theuws 1991.

¹⁹⁶ Camps 1979, nr. 89.

¹⁹⁷ Camps 1979, nr. 89.

¹⁹⁸ Camps 1979, nr. 89 (1199 zonder dag- en maandaanduiding); Hackeng 2006.

¹⁹⁹ Camps 1979, nr. 218.

²⁰⁰ Knoop en Merkelbach 1987, kaartbijlage.

²⁰¹ Camps 1979, nr. 225.

²⁰² Coenen 1992, 46.

²⁰³ Huijbers 2004b; Huijbers in prep.

ontstaan van Rixtel na 900 kan ook als verplaatsing van bewoning worden gezien, maar waar vandaan is onduidelijk. Vanaf het gebied bij de Valkendijk?

Expansie van het akkergebied op basis van de verdergaande verspreiding van vindplaatsen in de volle middeleeuwen en in de volle ten opzichte van de vroege middeleeuwen lijkt plausibel, zeker omdat veel vindplaatsen oppervlaktevondsten betreffen, die met mest in de periode 1050-1250 op akkers terecht kunnen zijn gekomen. Tenzij in de late middeleeuwen en later veel met grond (met daarin ook scherven uit de volle middeleeuwen) is gesjouwd. Maar die grondverplaatsing van na 1250 verklaart dan niet de toename van vindplaatsen uit 1050-1250 ten opzichte van die uit 900-1050, welke toename op zich op een expansie duidt (van het woon-akkergebied). Met name de twaalfde eeuw is een periode van een grootschalige openlegging van het landschap op de relatief droge gebieden met nieuwe nederzettingen onder de hoge akkerdekken alsmede een uitbreiding van het aantal boerderijerven in reeds bestaande nederzettingen.²⁰⁴ Aangetekend dient te worden dat een deel van de vindplaatsen ook herontginningen kunnen inhouden op in de Karolingische Tijd opgegeven ontginningsterreinen.

Met die (her)ontginningen steeg de bevolking in aantal sterk gedurende de twaalfde eeuw. Dat blijkt ook uit de aantallen opgegraven, scherp gedateerde, huisplattegronden per eeuw tussen 900 en 1200.²⁰⁵ De agrarische economie bestond uit akkerbouw (rogge, haver, gerst) en veeteelt, een gemengd bedrijf. In de loop van de twaalfde eeuw wordt veeteelt steeds belangrijker, de reden waarom men in de tijd tussen 1175 en 1250 langzaam maar zeker verplaatste naar lage natte gronden. Ook in de opgraving Lieshout-Nieuwenhof zien we op twee erven dat toenemend belang van veeteelt met veekralen en mestkuilen in gebouwen. Veeteelt werd belangrijker om twee redenen: als doel op zich en voor de mestvoorziening. Mogelijk ook als specialisatie voor de opkomende markten in de Meierij tussen 1185 en 1230. Voorwerpen voor dagelijks gebruik zoals kookpotten van aardewerk werden gehaald of gebracht uit het Rijnland en het Maasland en deels zelf gemaakt. Voor circa 1200 lagen markten aan de randen van het grote zandgebied waar Laarbeek in lag, het zog. Maas-Demer-Scheldegebied. Vanaf circa 1200 kwamen markten op in dat zandgebied zelf.²⁰⁶

Bij de aanleg van boerenerven en agrarische nederzettingen is het altijd de vraag door wie: door vrije boeren of door boeren met een afhankelijkheidsrelatie met een grondheer, of die relatie nu zwak (met een jaarlijkse cijns als erkenning van het gezag van de heer) of sterk was (met arbeidsdiensten). In dat verband zijn de geschreven bronnen belangrijk. In 1993 ben ik daar uitgebreid op ingegaan met betrekking tot Aarle, Rixtel, Beek, Lieshout en Helmond. Vooral Lieshout is rijk vertegenwoordigd met maar liefst tien oorkonden uit de twaalfde en dertiende eeuw.²⁰⁷ In 1146 wordt gesproken van het bos Lieshout (*silvam Litholz*). In 1199 wordt gesproken van het bos en dorp van Lieshout. Lieshout als dorp lijkt haar naam te hebben ontleend aan de naam van het bos.²⁰⁸ Het bos Litholz kan een hogere ouderdom hebben dan de eerste helft van de twaalfde eeuw. Van Osta geeft aan dat -houtnamen teruggaan op het Germaans -hulta en worden geschreven als -holt, -hout, -out en -holz afhankelijk van tijd en plaats.²⁰⁹ Hij toont 200 namen op -hout, waarvan de oudste vanaf 656 dateren en dan worden geschreven als -holt. Beijers en van Bussel denken dat -houtnamen niet ouder dan vóór 1000 zijn.²¹⁰ Opvallend is wel dat van de oudste vermeldingen van bosnamen die op -holt vanaf 656 en daarna vanaf begin 9de eeuw dateren, namen op -holz vanaf 922, op -hot vanaf 1086 dateren en namen op -hout

204 Huijbers 2018a.

205 Huijbers 2016a.

206 Huijbers 2016b.

207 Camps 1979.

208 Camps 1979, nr. 89: '...in silva et villa de Lisoth...'.
209 Van Osta 2007.

210 Beijers en Van Bussel 1991, 14, naar collegedictaat bij Prof. Dr. D.P. Blok, Universiteit van Amsterdam.

vanaf 1114 dateren, in de 200 namen die Van Osta noemt.²¹¹ Die verschillende schrijfwijzen kunnen mijns inziens mogelijk iets zeggen over het tijdstip van benoeming van het bos. Namen op -holz zijn dan zeker vanaf de tiende eeuw gegeven aan bossen, maar mogelijk al eerder. Het bos Lieshout kan daarmee qua ouderdom teruggaan tot in de tiende eeuw, maar omdat -houtnamen in algemeen al vanaf 656 kunnen dateren (als namen eindigende op -holt) kan de ouderdom tot in de zevende eeuw teruggaan. Voorlopig gaan we uit van een maximale ouderdom in de tiende eeuw op basis van de eerste vermeldingen van bosnamen op -holz volgens Van Osta. Indien het bos ouder is dan de eerste helft van de twaalfde eeuw kan daarmee ook de villa genoemd in 1199 ouder zijn. Omdat de naam Litholz in theorie vanaf de tiende eeuw kan dateren en de nederzettingsnaam Lieshout hiervan is afgeleid kan het bewoningsgebied van de villa Lieshout eveneens vanaf de tiende eeuw dateren.

Figuur 62 Boerderij (structuur 1) uit de volle middeleeuwen zoals aangetroffen bij de opgraving Nieuwenhof-Noord in Lieshout in 2010 (uit BAAC rapport, Van der Weerden & Brouwer 2015).

De ontwikkeling van de bezitsverhoudingen te Lieshout is ingewikkeld omdat vele partijen daarin betrokken zijn. Het is hier niet de plaats daar uitvoerig op in te gaan.²¹² De opgegraven boerenerven in de Nieuwenhof liggen op de kaart van Knoop en Merkelbach in het akkergebied van de hoeven, die in latere tijd eigendom waren van de abdij van Floreffe. Floreffe verwierf haar bezit eind twaalfde en in de dertiende eeuw te Lieshout van diverse aanzienlijke lokale en niet-lokale personen alsmede het Sint-Servatiuskapittel te Maastricht. Niet ondenkbaar is dat de groep van boerenerven uit 1175-1225 hoeven betreffen die door een heer met bezit in Lieshout zijn uitgegeven aan boeren tegen een jaarlijkse afdracht, een cijns en dat die hoeven door Floreffe zijn overgenomen. Het kan echter ook zijn dat de sterke toename van boerenerven uit 1175-1225 met de opkomst van het grondbezit van de abdij Floreffe (vanaf 1194 en 1201) in Lieshout te maken had, na een reorganisatie van verworven

²¹¹ Van Osta 2007.

²¹² Zie daarover Huijbers in prep.

grondbezit. In dat opzicht is interessant dat op de plaats van erf 1 het toponiem Nederhofstad lag.²¹³ Er kan een nederhof hebben gelegen, staande tegenover de 'bovenhof', het Hof. Vanuit die nederhof kan de omgeving zijn ontgonnen. Na 1175 in dat geval op basis van de aanvang van de meeste erven aldaar. De vroeger aangevangen erven 2 en 6 (1125 en 1050) kunnen dan met het voormalige bezit van een heer met bezit in Lieshout te maken hebben gehad, voor de reorganisatie door Floreffe.

De locaties van de vier hoeven die Floreffe in het gebied ten noorden van het Hof in bezit had, blijktens archiefbronnen van rond 1700 (de hoeven ter Schoot, de hoeve de Nieuwenhof, de hoeve aan het Bosch en de nieuwe hoeve aan het Bosch), kunnen hun oorsprong hebben in de locaties van de opgegraven boerenerven in nieuwbouwplan de Nieuwenhof. De hoeven ter Schoot, de Nieuwenhof, de hoeve aan het Bosch en de nieuwe hoeve aan het Bosch zouden dan na 1225 zijn verplaatst naar de locaties waar ze in circa 1700 lagen.²¹⁴ Het is denkbaar dat de oudste van de opgegraven boerenerven in nieuwbouwplannen de Nieuwenhof en Nieuwenhof-Noord samen (de erven 2 en 6), deel waren van het allodium dat bij het bezit van het bos hoorde in de oorkonde van 1146. De vier hoeven uit de oorkonde van 1199 kunnen deel van het allodium genoemd in 1146 zijn geweest. Naast de hoeve ter Schoot die in 1199 bij naam wordt genoemd zouden dan ook de hoeven de Nieuwenhof, de hoeve aan het Bosch en de nieuwe hoeve aan het Bosch tot het allodium kunnen hebben behoord. Ik denk zelf dat het Sint-Servatiuskapittel meer bezit had in Lieshout dan het bos met allodium wat zij kregen blijktens de oorkonde van 1146. Daarop wijzen de patroonheilige van de kerk bij het Hof, Sint-Servatius en vooral de combinatie Sint-Servatiuskerk en curtis ('t Hof). Beide liggen naast elkaar. Het is geen toeval dat een curtis in handen van een heer van Lieshout toevallig naast een aan Servatius gewijde kerk ligt en evenmin toevallig dat een kapittel met dezelfde naam als de patroonheilige in Lieshout bezit blijkt te hebben. Die ligging van de curtis in bezit van de heer van Lieshout direct naast de Servatiuskerk is geen toeval omdat de heer van Lieshout die curtis in mijn optiek van het Sint-Servatiuskapittel heeft toegeëigend. Te Lieshout is denk ik sprake van de klassieke ontwikkeling dat een zaakwaarnemer op kerkelijk grondbezit delen van dat bezit plus kerkelijke rechten toe-eigende en zich vervolgens heer van de parochie ging noemen.²¹⁵ Ik denk dat zich in Lieshout het volgende scenario heeft afgespeeld.

Er lag te Lieshout in de elfde en twaalfde eeuw kerkelijk grondbezit van het Sint-Servaaskapittel met een curtis en een kerk gewijd aan Sint-Servatius. Bekend is dat het Servaaskapittel rond 1000 bezit kreeg van de bisschop van Luik, welk bezit oorspronkelijk koningsgoed was.²¹⁶ De kerk en curtis werden al vroeg toegeëigend door de zaakwaarnemer op het bezit van het Servatiuskapittel te Lieshout, door iemand die zich heer van Lieshout ging noemen. Dat bezit zal voor 1139 zijn toegeëigend omdat Lieshout ontbreekt in een oorkonde met een opsomming van bezit van het Servatiuskapittel uit dat jaar.²¹⁷ Daarnaast lag er een bos in handen van drie edelen met een allodium, mogelijk ook met een herkomst in koningsgoed op basis van de term *foresta* die ook voor het bos wordt gebruikt, in de oorkonde van 1199.²¹⁸ Dat bos moet tussen 1139 en 1146 zijn geschonken omdat Lieshout niet in de genoemde oorkonde van 1139 staat.²¹⁹ Het bos is het Servaaskapittel vervolgens kwijt geraakt tussen 1146 en 1199, want dat verklaart waarom Sint-Servaas in de oorkonde van 1199 te Lieshout alleen nog een cijns had van vier hoeven. Een van die vier hoeven was de hoeve de Schoot. Mogelijk waren de andere drie hoeven de genoemde hoeven de Nieuwenhof, aan het Bosch

213 Merkelbach 1990.

214 De locaties van circa 1700 in Merkelbach 1989.

215 Bijsterveld 1989; Theuws 1989.

216 Theuws en Bijsterveld 1991.

217 Camps 1979, nr. 42.

218 Jeitler 2008, 14, naar Söll 1967. Volgens Jeitler gaat het in de regel bij een *forestis* om koninklijk bos, maar later worden zij ook eigendom van niet-koningen. Een gewoon bos, wat volgens Jeitler met *silva* wordt aangeduid, kan volgens Jeitler een *forestis* worden, maar het ook andersom gaan, van de aanduiding *foreest* naar *silva* (Jeitler 2008, 14). Het bos Lieshout kan die laatstgenoemde ontwikkeling ook hebben ondergaan, reden waarom het ook als *silva* werd aangeduid, terwijl de aanduiding *foresta* van dat bos nog terug verwijst naar de oude situatie van koninklijk bos.

219 Camps 1979, nr. 42.

en de nieuwe hoeve aan het Bosch. Die vier hoeven met cijns uit de oorkonde van 1199 waren samen mogelijk het allodium uit 1146, maar het allodium kan ook meer bezit hebben omvat. En twee van die vier hoeven lagen bij het bos van Lieshout, de hoeve aan het Bosch en de nieuwe hoeve aan het Bosch. Ik denk dat het bos van Lieshout lag ten noordwesten van beide hoeven, op de hoge dekzandrug aldaar met een verloop van het zuidwesten naar het noordoosten en ten noordwesten van de depressie van het Moerven. Dat het op hoge gronden lag blijkt uit een oorkonde van 1281 waarin staat dat er eiken in stonden.²²⁰ De hoeve Achterbosch, die zuidwestelijk van de nieuwe hoeve aan het Bosch lag, was dan de naam van het gedeelte het 'achterbos' van het bos van Lieshout. Het overige gedeelte van het bos van Lieshout was het 'voorbos'.

De opgegraven boerenerven aan de Beekseweg te Lieshout lagen op en nabij het goed Rodeken dat in 1246 wordt genoemd en in dat jaar werd verkocht door Gerard van Rixtel aan de abdij van Floreffe.²²¹ Floreffe had uiteindelijk maar liefst negen hoeven in bezit te Lieshout.²²² Samen met de kerk en de curtis ('t Hof). De ligging van de curtis en de kerk van Lieshout aan de rand van een hoog gebied (de Torenakkers), bij 't Hof kan op een late aanleg wijzen, dat wil zeggen niet voor 900/1000. Vergelijkbaar met aanleg van elitewoonplaatsen te Bergeijk en Oerle in relatief lage gebieden na 900.²²³ Mogelijk waren de curtis en de kerk van Lieshout omgracht, maar alleen archeologisch onderzoek kan dat bevestigen.

Figuur 63 Een middeleeuwse boomstanwaterput van de opgraving bij Lieshout-Beekseweg (uit brochure ACVU-HBS nr. 41).

De opvallend vroege bewoning van het zandgebied dichtbij het beekdal van de Aa te Rixtel (de plaats van de kerk van Rixtel), vanaf circa 900, lijkt alles te maken te hebben met de opkomst van de heer van Rixtel. Er is een grote kans dat hij de kerk van Rixtel stichtte. Hij beheerde een eigen vrij goed, bekend als het allodium van Rixtel. De familie Van Rixtel had wijdverbreide contacten wat blijkt uit een betrokkenheid in Reusel in de Kempen.²²⁴ De heer van Rixtel had de beschikking over leen- en cijnsgoederen die worden genoemd vanaf 1289. De vraag is of die goederen alle een herkomst hadden in de volle middeleeuwen. Een deel kan later (na 1300) zijn verworven via de hertog van Brabant, toen het huis van Rixtel leenroerig was aan Brabant.²²⁵ In elk geval lagen sommige cijnsen uit het cijnsboek

²²⁰ Camps 1979, nr. 381.

²²¹ Camps 1979, nr. 219.

²²² Knoop en Merkelbach 1987.

²²³ Theuvs 1989.

²²⁴ Bijsterveld 2007.

²²⁵ Van Sasse van Ysselt 1920.

van de heer van Rixtel ook in het akkergebied van Aarle. Mogelijk lag de oudste nederzetting te Rixtel (als een *curtis*) naast de kerk van Rixtel, kijkende naar de genoemde kaart van 1788 met het omgrachte terrein (*figuur 61*). Van daaruit kan het centrum zijn verplaatst naar het Gulden Huis.

Wat in de volle middeleeuwen precies aan de hand was in Aarle en door wie de kerk is gesticht is nog een mysterie. Was de kerk gesticht door vrije, of deels afhankelijke boeren? Of was de kerk gesticht op een bezitscomplex van een klooster? Voor een domein hebben we geen enkele aanwijzing in de oorkonden. In 1993 dacht ik nog aan een domein met Aarle als centrum. De locatie van de kerk van Aarle wijst op een oude nederzetting nabij, de nederzetting waar de naam Aarle aan ontleend is. Het feit dat sprake is van een *allodium* Rixtel (vrij bezit) kan wijzen op een tegenpool te Aarle, onvrij bezit. Het ontbreken van twaalfde-eeuwse oorkonden kan een reden zijn dat we over grondheren te Aarle niets vinden en wel te Lieshout. Maar het kan ook zijn dat te Aarle geen grootgrondbezitter bezit had. Oorkonden zijn er vaak alleen wanneer kerkelijke grondheren bezit hebben liggen in een parochie, omdat vooral geestelijken schreven. Er kan te Aarle sprake zijn geweest van een vrije lokale gemeenschap die de kerk van Aarle stichtte. Ook kan het zijn dat binnen het gebied van Aarle bepaalde families woonden, waarvan er een veel macht en aanzien kreeg of zich die macht toeëigende en te Aarle een kerk ging stichten. Dat kan de latere heer van Rixtel zijn die dan over twee kerken beschikte (te Rixtel een in aanvang familiale eigenkapel?).²²⁶ Maar ook kan het hebben gegaan om een onbekende familie die alleen te Aarle bezit had en waarover geen bronnen hebben bestaan of die niet meer bestaan. In dat verband moet worden gewezen op de archeologie: de nederzetting te Strijp. Die nederzetting toont met de vondst van de bijzondere lanspunt uit de negende eeuw dat er ook aanzienlijke families kunnen hebben bestaan in een lokale gemeenschap, zonder dat daar verder geschreven bronnen over bestonden. Zo kunnen ook in de tiende, elfde en twaalfde eeuw families hebben bestaan die veel macht en aanzien verwierven in de gemeenschap en zich heer gingen noemen, heer van Aarle in dit geval. Daarmee zouden lokale aristocraten in de volle middeleeuwen niet alleen voortkomen uit meiers op domeinen (de visie uit 1989²²⁷), maar ook uit vrije families in lokale gemeenschappen. Op het moment dat die lokale heren in de oorkonden verschijnen (twaalfde en dertiende eeuw) kunnen ze al eeuwen lokale heer zijn geweest in de lokale gemeenschap, omdat zij pas in de twaalfde en dertiende eeuw in contact kwamen met mensen die oorkonden schreven, geestelijke instellingen die bezit verwierven in lokale gemeenschappen zoals de Norbertijner kloosters.

Te Beek is weer wat anders aan de hand. De patroonheilige van de kerk, de heilige Michaël, kan op een kerkstichting in de tiende eeuw wijzen. Uit de volle middeleeuwen zijn geen geschreven bronnen bekend van grondbezit te Beek. Volgens laatmiddeleeuwse teksten (van na 1300) had in de akkers van Beek de aan de hertog van Brabant leenroerige familie Van Beek bezit evenals de priorij Hooidonk uit Nederwetten. Hooidonk had ook rechten op de kerk en twee hoeven te Beek (Ten Bleek en Heereind).²²⁸ In Donk had ook de abdij Binderen uit Helmond bezit, de hoeve Boort. Binderen had er misschien zelfs een watermolen, waarvan de plaats nog niet is bepaald.²²⁹ De heer van Beek kan de nederzetting bij de oude toren hebben gesticht of er een hoeve hebben gehad. Typisch is in elk geval dat een van de hertogelijke leengoederen van de familie Van Beek op een perceel lag waar de boerenerven zijn opgegraven bij de oude toren. Net als elders in Brabant kan te Beek sprake zijn geweest van de klassieke situatie dat jonge kloosters (hier: Hooidonk en Binderen) al dan niet met tussenkomst van de hertog bezit verwierven van een lokale heer.²³⁰ In dat geval kan het hebben gegaan om een telg van de familie Van Beek woonachtig in de nederzetting bij de oude toren, die zich met komst van de hertog

226 De ligging van het goed Rodeken te Lieshout dat Gerard, heer van Rixtel (*Gerardum militem, dominum de Ricstelle*) tot 1246 in bezit had (Camps 1979, nr. 219), bij de grens van Aarle-Rixtel, kan er op wijzen de heer van Rixtel het gebied tussen het Rodeken en Rixtel in, Aarle, (al dan niet deels) in bezit had of daar rechten kon laten gelden.

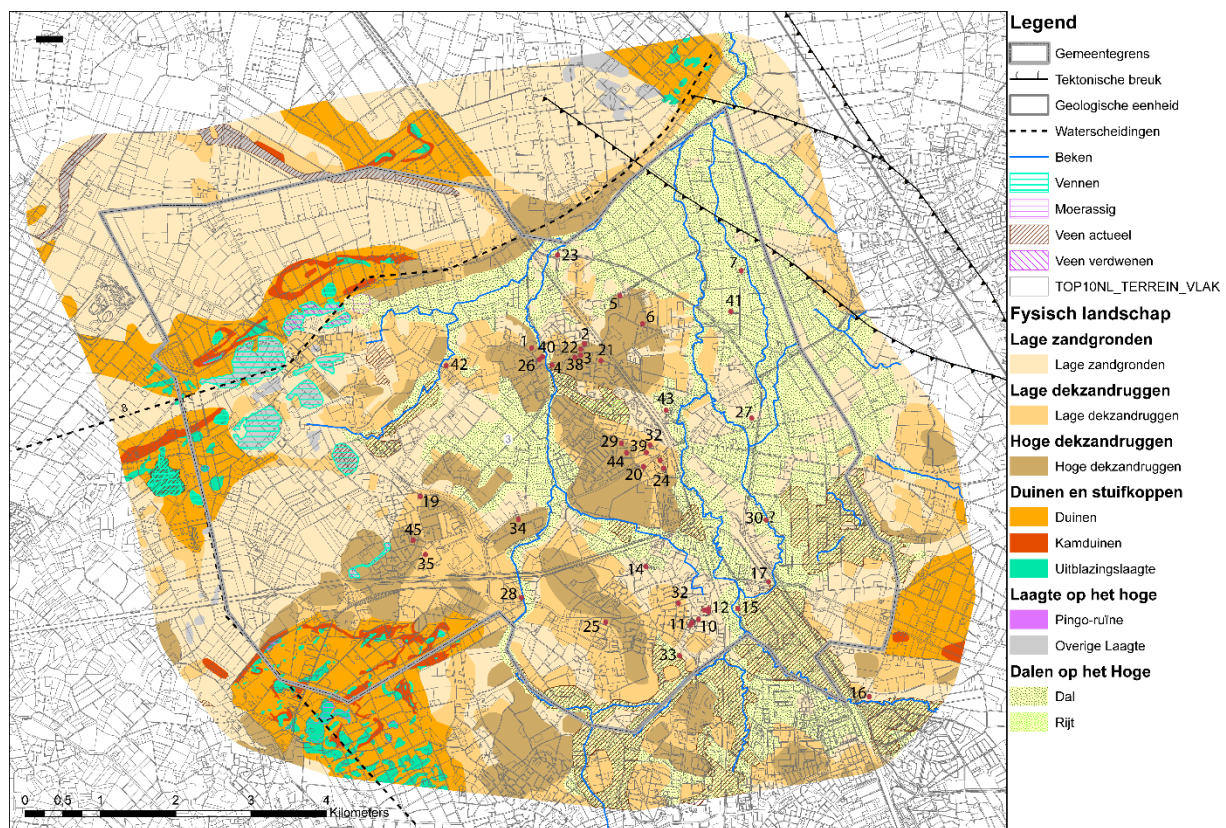
227 Theuws 1989; Bijsterveld 1989.

228 Frenken 1947.

229 Leenders 2008.

230 Theuws 1989; Bijsterveld 1989.

opwierp als hertogelijke leenman, waardoor al het allodiale bezit hertogelijk leengoed werd. Bezitsverwerving door een jong klooster met tussenkomst van de hertog lijkt ook het geval te zijn geweest te Rixtel en Helmond, in beide gevallen door de abdij van Floreffe.²³¹

Figuur 64 Kaart van het fysieke landschap met archeologische vindplaatsen van sporen en/of vondstcomplexen van nederzettingen uit opgravingen of waarnemingen evenals muntgroepen (muntschatten of rituele deposities) uit de perioden 1250-1500 en 1500-1900 in de microregio Laarbeek. Legenda: rondje = locatie archeologische vindplaats (Ea en Fa). ? = locatie bij benadering. Voor nummers zie tekst.

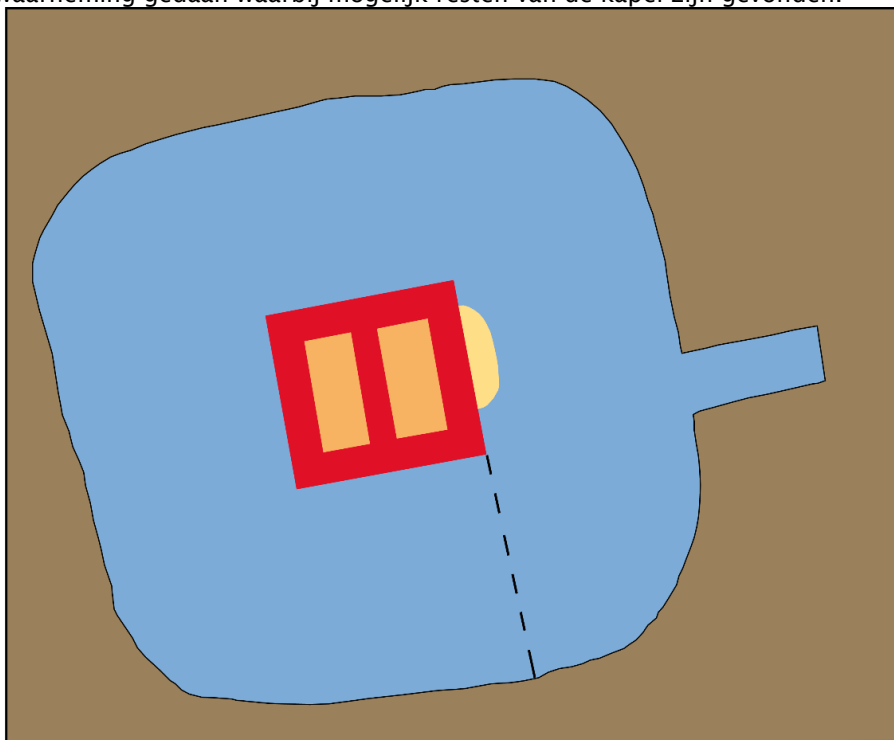
2.4.4 De late middeleeuwen en de nieuwe tijd

Anders dan bij de vindplaatsen uit de vroege en volle middeleeuwen, bespreken we in deze paragraaf uitsluitend onderzoeken waar sporen en/of vondstcomplexen zijn aangetroffen. Het gaat om sporen van bewoning en vondstcomplexen die op bewoning wijzen, sporen van landgebruik en muntgroepen (uitlegbaar als muntschatten of rituele deposities). Oppervlaktevondsten van aardewerkscherven hebben minder zeggingskracht als ze uit de periode 1250-1900 dateren. Oppervlaktevondsten uit de vroege en volle middeleeuwen wijzen ook niet meteen op bewoning ter plaatse. Het kan bij oppervlaktevondsten ook bij die perioden gaan om landgebruik ter plaatse of om in het heden of verleden verplaatste grond. Echter de kans op bewoning is bij losse vondsten uit de vroege en volle middeleeuwen in de onmiddellijke nabijheid van die scherven veel groter omdat vondsten uit de vroege en volle middeleeuwen veel zeldzamer zijn en beperkt zijn tot (vooral) dekzandgebieden waar nu akkerdekken op liggen: de woon-akkergebieden uit de vroege en volle middeleeuwen. Als scherven uit 1250-1900 in grote concentraties worden gevonden aan het oppervlak is de kans wel groot dat ter plaatse bewoning zit uit die periode.

Archeologische vindplaatsen van bewoning

²³¹ Huijbers 1993.

In Laarbeek is op verschillende plaatsen belangrijk onderzoek gedaan naar bewoning uit de periode 1250-1900. In de eerste plaats is in de periode 1989-1991 en in 1996 archeologisch onderzoek gedaan naar het hooghuis van de Donk, na een lange zoektocht in de archieven daaraan voorafgaand tussen 1980 en 1988.²³² Het gaat blijkens in 1988 gepubliceerd historisch-geografisch onderzoek om een kasteelcomplex met twee stenen huizen, bijgebouwen en twee omgrachtingen.²³³ Bij de twee stenen huizen ging het om een woontoren en een zog. langwerpig stenen huis. De woontoren is in 1989 ontdekt door de archeologische werkgroep van de heemkundekring, waarna die van 1989 tot en met 1991 werd onderzocht onder leiding van prof. Hans Janssen, samen met de daar omheen liggende gracht (*figuur 64, nr. 2; figuur 65*).²³⁴ In 1996 is een stukje van de gracht van het vermoedelijke langwerpige stenen huis opgegraven (*figuur 64, nr. 22; figuur 66*).²³⁵ Verder zijn bij de opgraving van 1996 veel bewoningssporen uit de late middeleeuwen gevonden, onder andere een deel van een op houten palen gefundeerd gebouw en een andere gracht, vol met aardewerk uit de late middeleeuwen.²³⁶ De Sint-Leonarduskapel lag vlakbij het kasteel. Volgens geschreven bronnen grensde de kapel aan de buitenste omgrachting van het kasteelcomplex.²³⁷ Die kapel is nog niet gevonden, al is er wel een waarneming gedaan waarbij mogelijk resten van de kapel zijn gevonden.²³⁸

Figuur 65 Beek en Donk-Rogier Monicxlaan. Reconstructie van de plattegrond van de in de vijftiende eeuw gebouwde en in de zeventiende eeuw afgebroken woontoren, het zog. hooghuis op de Donk, met omgrachting naar de opgravingsresultaten van 1989 t/m 1991. Legenda: 1. omgeving, 2. gracht, 3.

²³² Over die zoektocht: Van Thiel 1980; Philipsen 1981; 1982a; 1982b; 1981c; 1983a; 1983b; 1984a; Huijbers 1988a; 1988b; 1988c.

²³³ Huijbers 1988a; 1988b; 1988c.

²³⁴ Philipsen 1989; Stienen 1990; 1991. De tekeningen en de meeste vondsten van de opgraving liggen in het archeologisch depot van de gemeente 's-Hertogenbosch. In het depot van het archeologisch centrum in het Erfgoedhuis te Eindhoven liggen ook enkele vondsten.

²³⁵ Box 1996.

²³⁶ Opgraving met projectcode BD-RM-96. De vondsten liggen in het depot van het archeologisch centrum in het Erfgoedhuis te Eindhoven.

²³⁷ Huijbers 1988; 1988b; 1988c.

²³⁸ Huijbers 2004b.

plattegrond bakstenen woontoren, 4. ophoging kasteelterrein, 5. voorlandje, 6. waarschijnlijke toegang op basis van vondstconcentraties. Naar Stienen 1991, tekening 4 (aangepast A. Huijbers).

Figuur 66 Beek en Donk-Rogier Monicxlaan. Werkput IV van de opgraving van 1996 onder leiding van Gina Box op het terrein van het kasteelcomplex van 'Het hooghuis van de Donk'. Op de voorgrond een dwarsdoorsnede in een gracht met beschoeiing van palen en planken. Vermoedelijk gaat het om de gracht van het langwerpig stenen huis, dat westelijk van de woontoren (het hooghuis) stond. Op de achtergrond huizen in aanbouw en het hek van de tuin van de familie Verschuren.

Onder leiding van Gina Box is in 1992 in verband met de kanaalomleiding een opgraving verricht op de Broekkant te Aarle-Rixtel (*figuur 64, nr. 17*). Daarbij zijn een deel van een omgrachting met palissade en bewoningsresten gevonden uit de periode 1400-1650. Naast aardewerk werden metalen voorwerpen gevonden zoals veekluisters en een zeis.²³⁹

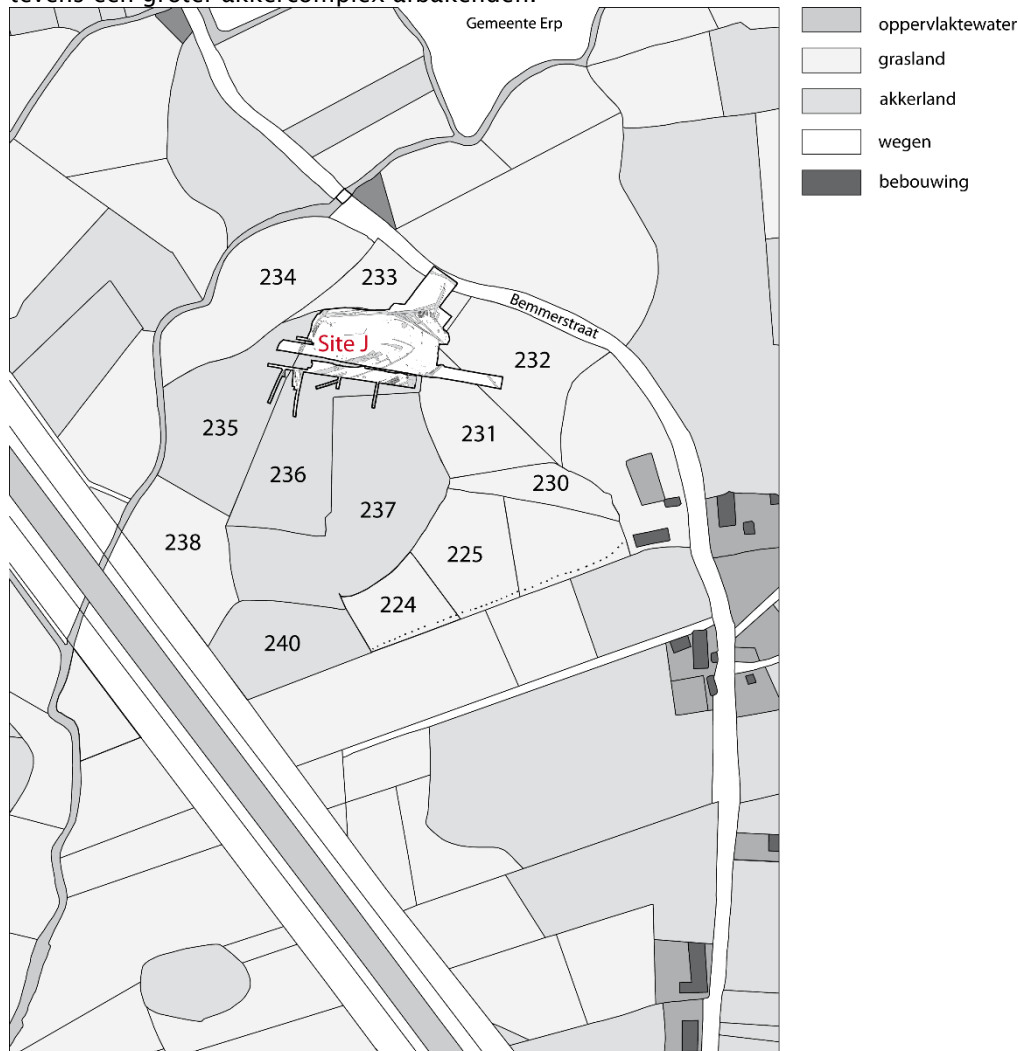
In 1993 en 1994 is een opnieuw een opgraving gedaan onder leiding van Gina Box waarbij een groot deel van een boerderij-erf is onderzocht, van de hoeve die in de bronnen bekend stond als Ter Cuylen (*figuur 64, nr. 10*).²⁴⁰ De naam Ter Cuylen lijkt te zijn ontleend aan leemkuilen die in grote getale werden gevonden bij het boerenerf. Na een waarneming in 1992 is een opgraving door de heemkundekring van Aarle-Rixtel uitgevoerd met vijf werkputten in 1993-1994. Daaropvolgend vond nog een waarneming in 1995 plaats. Bij de opgraving en de waarneming werden sporen en vondsten uit periode 1275-1700 aangetroffen, op te delen in twee fasen. De eerste fase dateert uit de periode 1275-1550, de tweede fase uit de periode 1550-1700. Bij de sporen ging het om greppels, grachten een gebouw met potstal op een gracht (bouw voor 1700), poeren, rijen paalkuilen met onderin bakstenen stiepen, twee waterputten (een plaggenput (voor 1550) en een bakstenen put) en circa 30 grote kuilen (leemwinningskuilen). De vondsten omvatten onder meer aardewerk, een pelgrimshoorn en leren voorwerpen.²⁴¹

²³⁹ Box 1992; Huijbers 1998.

²⁴⁰ Opgraving Aarle-Rixtel-Duivenakker 2/Ter Kuilen 2 en 3; Box 1995.

²⁴¹ Box 1995.

Een vierde belangrijk onderzoek naar bewoningsresten is gedaan in het tracé van de provinciale weg PW205, nu de N279, te Beek en Donk-Bemmer, in de tweede helft van de jaren '90. In 1999 is daar een groot deel van een boerenerf opgegraven uit de zestiende eeuw (*figuur 64, nr. 23; figuur 67*).²⁴² Van het huis zelf is niets teruggevonden, wel een waterkuil, een ingegraven pot en veel baksteenpuin in grote kuilen op het terrein. Vermoedelijk stond het huis op poeren. Rondom het erf lagen greppels die tevens een groter akkercomplex afbakenden.

Figuur 67 Beek en Donk-Bemmer, archeologisch onderzoek in het tracé van de PW205 (nu N279). Op de kaart een omgreppeld erf uit de zestiende eeuw (site J) ten opzichte van het ingerichte landschap van de kadasterkaart van 1832. Het noorden is boven. Naar Huijbers 2006, fig. 71. N.B.: in de legenda ontbreekt de legenda-eenheid van de erven/tuinen rond de bebouwing van 1832.

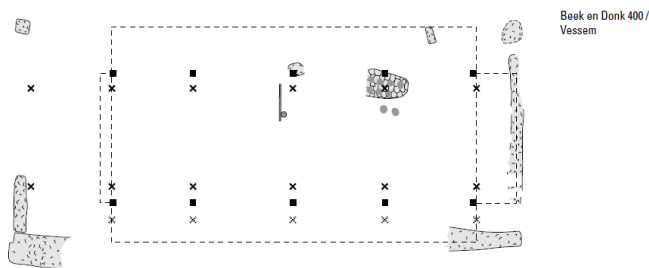
In 2006 is door VUHbs een groot deel van een boerenerf onderzocht bij het Berkendijkje. Het betrof een plaatsvast erf dat tussen 1350 en 1800 bestond.²⁴³ Op het terrein zijn sporen van een boerderij gevonden evenals waterputten (*figuur 64, nr. 20; figuren 68 en 69*).

²⁴² Huijbers 2006.

²⁴³ Hiddink 2009, fig. 6.1; Huijbers 2018b, bijlage 9.1.

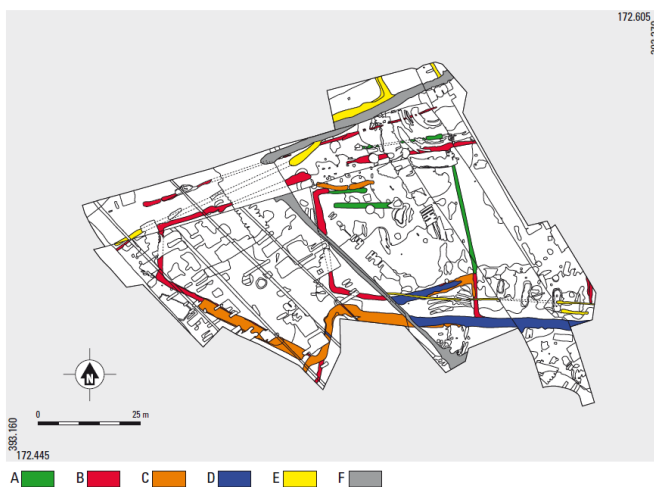

Figuur 68 Opgraving Beek en Donk-Beekse Akkers 2006, vindplaats C met bewoningssporen uit de periode 1350-1800. Naar Hiddink 2009, fig. 6.1.

Figuur 69 Opgraving Beek en Donk-Beekse Akkers 2006, vindplaats C, plattegrond van een boerderij uit c. 1630 van vindplaats C bij het Berkendijkje, gecombineerd met een plattegrond van een bouwhistorisch onderzochte boerderij uit Vessem. Naar Hiddink 2009, fig. 6.2.

In 2018 is eveneens door de VUHbs op twee vindplaatsen bewoning uit de late middeleeuwen en nieuwe tijd aangetroffen op de Beekse Akkers van Beek en Donk. Ditmaal nabij de Oranjelaan. Op vindplaats 1 werd een nagenoeg compleet erf blootgelegd uit de periode 1275-1450 en iets verderop, op vindplaats 2, een stuk van een erf uit de zestiende eeuw (figuur 64, nr. 24; figuren 70 t/m 72).²⁴⁴ Op het bijna complete erf zijn twee plattegronden van bijgebouwen teruggevonden.²⁴⁵

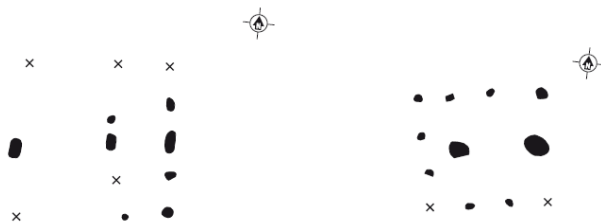

Figuur 70 Opgraving Beek en Donk-Beekse Akkers 2018, vindplaats 1 aan de Oranjelaan, met een vrijwel compleet boeren-erf uit de late middeleeuwen. A fase 1 (begin 14de eeuw); B Fase 2 (14de eeuw) C Fase 3

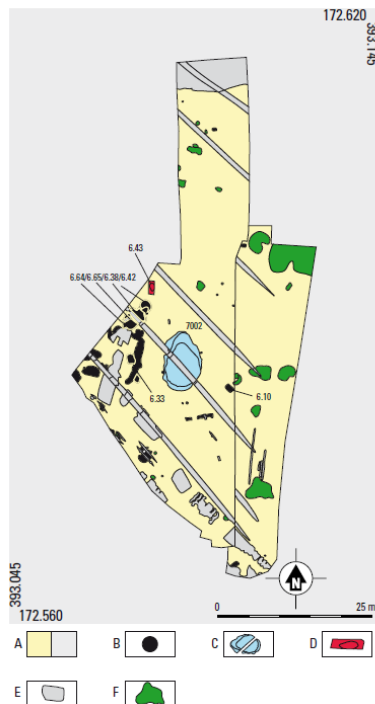
²⁴⁴ Van Kampen 2021, 29.

²⁴⁵ Van Kampen 2021, fig. 5.4.

(laat 14de/begin 15de eeuw); D Fase 4 (16de eeuw); Fase 5 17de/18de eeuw; Fase 6 19de/20ste eeuw. Naar Van Kampen 2021, fig. 5.11.

Figuur 71 Beek en Donk-Beekse Akkers 2018, vindplaats 1 aan de Oranjelaan, plattegronden van bijgebouwen van het erf uit de periode 1275-1450. Naar Van Kampen 2021, fig. 5.4.

Figuur 72 Opgraving Beek en Donk-Beekse Akkers 2018, vindplaats 2 aan de Oranjelaan met bewoningssporen uit de zestiende eeuw. A wel/niet opgegraven; B kuil/paalkuil; C waterkuil; D diergraf; E recente verstoring/plantbedden; F natuurlijke verstoring. Naar Van Kampen 2021, fig. 5.15.

Als een achtste belangrijk onderzoek moet de in 2016 door RAAP gedane opgraving in het dal van de Goorloop bij Lieshout genoemd worden. Vlakbij de plaats waar de Goorloop de doorgaande weg van Lieshout naar Aarle-Rixtel kruist, tevens de plaats waar Knoop en Merkelbach de middeleeuwse watermolen van Lieshout vermoedden²⁴⁶, zijn bewoningssporen gevonden uit de late twaalfde tot en met de zestiende eeuw (figuur 64, nr. 28; figuur 73).²⁴⁷ Bij dat onderzoek is onder andere een fundament gevonden, van wat als een bakstenen gebouw is aangeduid, behorende tot fase 3 van het opgravingsareaal (eind vijftiende-zestiende eeuw). Het gaat om een strookfundering met afmetingen van drie bij zes meter en met een muurdikte van 23 cm.²⁴⁸ Evengoed gaat het echter om een kelder van een groter gebouw, een boerderij, waarvan verder niets is bewaard, een boerderij gefundeerd op poeren. Dat het om een kelder kan gaan verklaart de leem binnen de fundering. Op het terrein zijn twee waterputten gevonden uit fase 2, de veertiende-vijftiende eeuw. Mogelijk lagen die waterputten bij een voorganger van het gebouw van fase 3, waarvan niets is teruggevonden. Tenzij een aantal van de paalsporen toebehoorden aan een gebouw uit fase 2. Uit fase 3 dateren in elk geval paalsporen die tot palenrijen zijn herleid, die echter evengoed van een houten gebouw kunnen zijn geweest. In dat

²⁴⁶ Knoop en Merkelbach 1987, kaartbijlage.

²⁴⁷ Van Hoof 2019, 3.

²⁴⁸ Van Hoof 2019, 42.

verband moet op figuur 21 van het rapport worden gewezen, waar het net lijkt alsof een ZO-NW gerichte gebouwplattegrond zichtbaar is in de Ap-horizont van fase 1, van paalsporen uit fase 3. Opmerkelijk is in elk geval dat uit een aantal paalsporen aardewerk uit fase 1 kwam (eind twaalfde eeuw begin veertiende eeuw).²⁴⁹ Het als gebouw geïnterpreteerde bakstenen fundament wordt gezien als een ambachtelijk gebouw.²⁵⁰ Maar wat pleit voor een boerderij op het terrein (en daarmee het fundament als kelder) zijn de op het terrein aangetroffen rundbegravingen gelijktijdig met het fundament.²⁵¹

Figuur 26. Overzicht sporen van fase 3.

Figuur 73 Lieshout-Goorloop. Opgraving door RAAP met in het zuiden een bakstenen fundering van een door de publicisten geïnterpreteerd gebouw uit fase 3, eind vijftiende tot en met zestiende eeuw, maar wat ook een kelder van een groter gebouw kan zijn geweest. Naar Van Hoof 2019, fig. 26.

Opgravingen die grote vondstcomplexen opleverden, zijn gevonden bij de opgravingen Aarle-Rixtel-Strijp en Beek en Donk-Huize Leefdael. Het onderzoek te Aarle-Rixtel-Strijp had plaats in 2001. Daarbij werd onder meer een grote hoeveelheid aardewerk gevonden uit de zestiende eeuw in een spoor wat een gracht leek (figuur 64, nr. 25).²⁵² In 1994 werd bij huize Leefdael te Beek en Donk, nabij de plaats van de verdwenen bioscoop een oost-west gerichte waterloop c.q. gracht gevonden, haaks op de huidige Brouwersstraat (figuur 64, nr. 21; figuren 74 en 75). Daaruit kwam een grote hoeveelheid aardewerk uit vooral de tweede helft van de achttiende eeuw. Circa 50 complete items konden in elkaar worden geplakt. Twee gedateerde schotels van Nederrijns roodbakkend aardewerk zaten tussen de vondsten. Één schotel bevat op de spiegel het jaartal 1784 onder een Christusmonogram (IHS), het andere exemplaar het jaartal 1787 boven een weergave van een huisdier (paard/hond?).²⁵³ Verder veel monochroom en polychroom versierde faience items, kleine theekopjes met schotels. Ook kopjes en schotels van het eerste industriële aardewerk, uit Engeland uit de periode 1750-1800, zaten tussen de

249 Van Hoof 2019, 44.

250 Van Hoof 2019, 43.

251 Van Hoof 2019, fig. 26; Bosma 2019, 54.

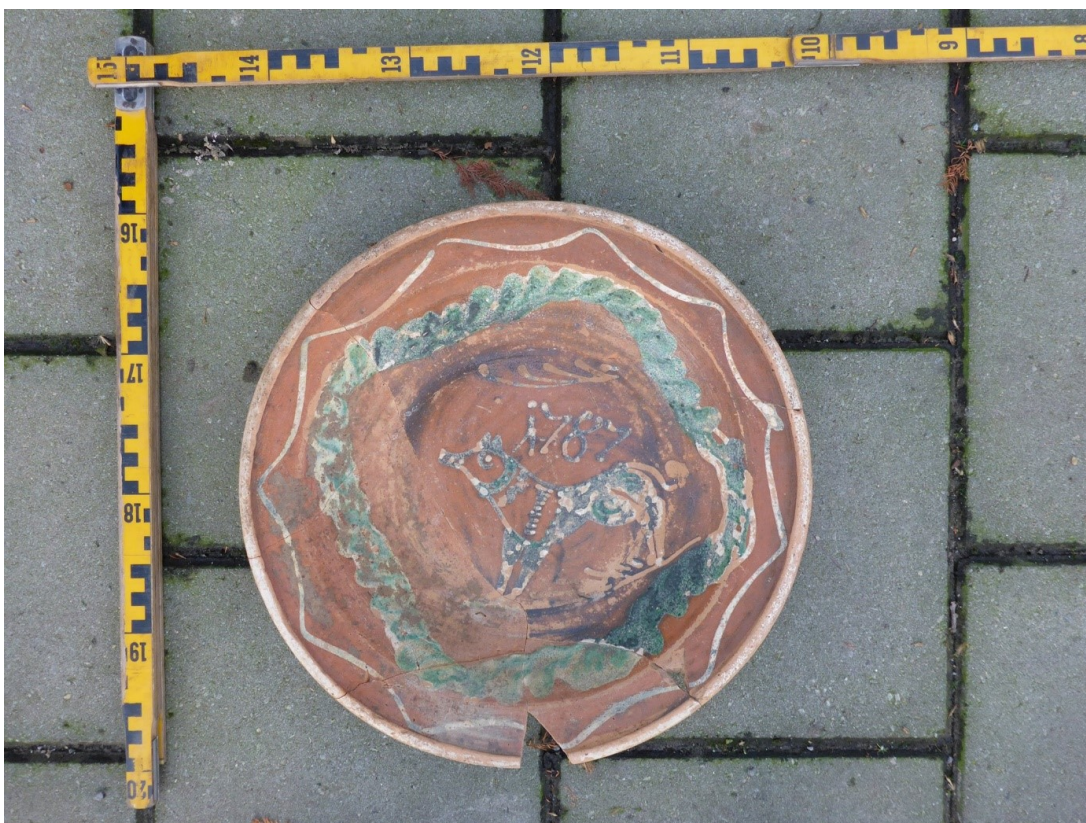
252 Kortlang en Hakvoort 2002, fig. 2, aangeduid met de letter f op de overzichtstekening van de opgraving.

253 Huijbers 2004b.

vondsten. Het is voornamelijk onduidelijk waar de waterloop c.q. gracht bij hoorde. Misschien behoorde zij toe aan het boerderijerf met hof (tuin) dat ten zuiden van de huidige Kapelstraat lag, zichtbaar op de kadasterkaart van 1832, op sectie B perceelnr. 429, met als eigenaar Paulus Johannes Kanters, bouwman.²⁵⁴

Figuur 74 Opgraving Beek en Donk-Huize Leefdael in 1994 vanuit het zuiden. Achteraan in het opgravingsareaal bij de graafmachine werd een waterloop/gracht gevonden met een grote hoeveelheid aardewerk uit de periode 1750-1800. Op de achtergrond links de voormalige bioscoop 'De Harmonie'. Fotografie A. Huijbers.

Figuur 75 Opgraving Beek en Donk-Huize Leefdael 1994. Schotel van Nederrijns aardewerk met het jaartal 1787 boven een huisdier, gevonden in de waterloop/gracht uit de periode 1750-1800. Fotografie A. Huijbers.

²⁵⁴ Zie de online kadasterkaart van Beek en Donk van 1832, op: https://historischegeografiebrabant.nl/minuutplan.php?gemeente=Beek_en_Donk

In 1987 vond een opgraving plaats achter schoenenwinkel Mevio aan de Kapelstraat nr. 3 te Beek en Donk door ondergetekende in samenwerking met de voormalige historische en archeologische vereniging Helmont (*figuur 64, nr. 38*).²⁵⁵ Daarbij werd een greppel uit de late middeleeuwen gevonden evenals een bakstenen waterput, een bakstenen vloertje, een stuk van een baksteenmuur of fundament en een ophogingspakket met veel scherven aardewerk. De sporen en vondsten bestrijken samen de late middeleeuwen en nieuwe tijd (*figuur 76*).

Figuur 76 Opgraving achter de schoenenwinkel van Mevio in het pand van Kapelstraat 3 te Beek en Donk in 1987 (BDKP3). Op de voorgrond een vloer van bakstenen uit de nieuwe tijd. Fotografie A. Huijbers.

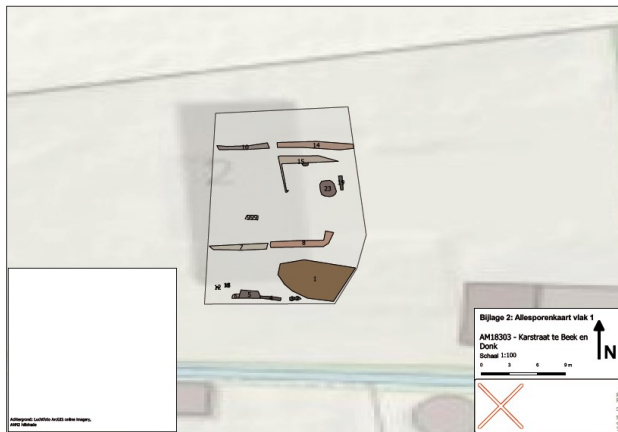
In 2000 is aan het Heuvelplein te Beek en Donk een opgraving uitgevoerd door de VUHbs, achter het klooster van de Zusters van Schijndel in nieuwbouwplan De Zeven Zusters. Daarbij werden sporen uit de late middeleeuwen en nieuwe tijd gevonden: greppels en vooral veel moestuinbedden/ grondverbeterkuilen (*figuur 64, nr. 44*).

Aan de Havenweg 10, een voormalig jachthuis en rijksmonument, te Lieshout is bij een archeologische begeleiding in 2012 een gracht uit de achttiende eeuw gevonden door Grontmij (*figuur 64, nr. 35*).²⁵⁶ Uit de vulling kwamen veel vondsten uit de negentiende eeuw, onder andere industrieel aardewerk. De gracht behoorde toe aan het complex van het huis van Adriaan Bout. Interessant is dat het omgrachte terrein van het huis van Adriaan Bout nabij drie andere omgrachte terreinen lag in Lieshout, zichtbaar op de kadasterkaart van 1832: huize Ribbius (waar nu de kerk en de poort van Binderen staan), het gemeentehuis en de pastoriehof. In Lieshout ligt daarmee in de dorpskern een bijzonder 'cultuurlandschap' met vier omgrachte terreinen uit de nieuwe tijd bij elkaar. Elders in Laarbeek ligt ook een ingericht 'cultuurlandschap' uit de nieuwe tijd, ditmaal met lanen en een opmerkelijk percelenblok. Dat landschap wordt nu doorsneden door de Zuid-Willemsvaart waardoor dat landschap grotendeels aan het zicht is onttrokken. Het betreft de strak ingerichte omgeving van kasteel Eikenlust te Beek en Donk.²⁵⁷

²⁵⁵ Projectcode BDKP3.

²⁵⁶ Van Diepen en Vonk 2014.

²⁵⁷ Frans Leenders uit Beek en Donk is met dat onderwerp bezig.

Figuur 77 Opgraving Beek en Donk-Karstraat 2 met de aangetroffen sporen in vlak 1. Naar Van der Feest 2020, bijlage 2.

In 2018 is een opgraving verricht op de plaats van de afgebroken boerderij van de gezusters Raaijmakers aan Karstraat 2 te Beek en Donk (*figuur 64, nr. 26; figuur 77*).²⁵⁸ De gesloopte boerderij is in 1894 gebouwd, op de plaats waar op de kadasterkaart van 1832 een grotere voorganger lag.²⁵⁹ Historisch-geografisch onderzoek door Frans Leenders leert dat ter plaatse het hertogelijk leengoed ter Bruggen lag dat in 1440 wordt genoemd.²⁶⁰ De boerderij zelf werd niet bouwhistorisch onderzocht, wel werden enige houten restanten, die na de sloop los resteerden, bestudeerd. Het was een langgevelboerderij met bakstenen muurwerk en houten gebintwerk. Het constructiehout van de boerderij lag na de sloop op twee stapels en die stapels zijn door bouwhistorica B. Dukers onderzocht.²⁶¹ Zij stelde een verschil vast tussen eikenhout en populierenhout als bouwmaterialen voor het houtwerk van de boerderij en haar voorgangers. In het constructiehout bevonden zich aanwijzingen voor gebinten met korbelen. In onbruik geraakte gaten van pengatverbindingen in het hout wezen op hergebruikt hout. Een poging tot jaarringendatering door P. Doeve van BAAC van monsters van het houtwerk mislukte. Tijdens de sloop van de boerderij werden diverse vloerlagen aangetroffen die niet zijn gedocumenteerd. Door de grondige sloop toonde het archeologische vlak weinig sporen. Gevonden werden uitbraaksporen van de gesloopte boerderij en mogelijk een uitbraaksleuf van een voorganger. Verder losse kuilen, een poer en een waterput. De putschacht van de waterput was opgebouwd uit bakstenen, omgeven door houten staken ter versterking van het geheel van bakstenen.²⁶² Ook werden plaggen gevonden, van een voorganger van de waterput dan wel als vulmateriaal. In de waterput zou volgens het rapport bovenin een 'boomkuil' zitten, maar in plaats van die interpretatie is ook een andere uitleg denkbaar. De 'boomkuil' kan ook een uitgraafkuil van de putschacht zijn met in die uitgraafkuil centraal een donkere vulling, een nazakking, precies boven de putschacht. Er zijn geen daterende vondsten gedaan in de waterput, anders dan zeer recent materiaal, een aanwijzing dat de waterput nog in de twintigste eeuw in gebruik was.

In Lieshout is een waterput uit circa 1300 aangetroffen bij de VUHbs opgraving te Lieshout-Beekseweg met bijzondere vondsten (*figuur 64, nr. 34*). Het ging om grote delen van houten kommen, met reparaties met krammen (*figuur 78*).

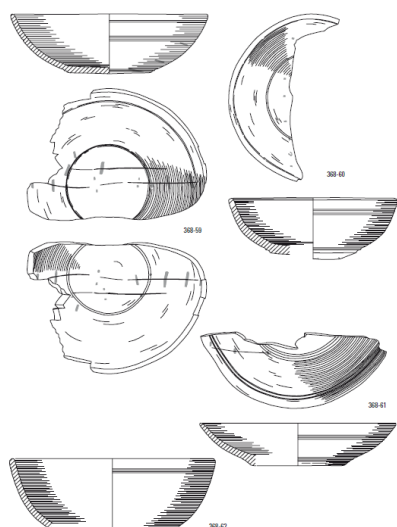
²⁵⁸ Van der Feest 2020.

²⁵⁹ Dukers in Van der Feest 2020.

²⁶⁰ Leenders 2016c.

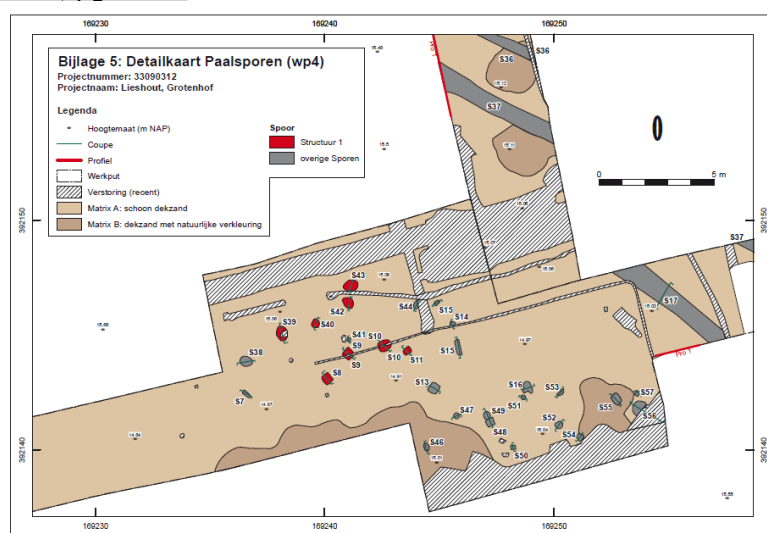
²⁶¹ Dukers in Van der Feest 2020.

²⁶² Van der Feest 2020, fig. 6, fig. 7 en fig. 8.

Figuur 78 Fragmenten van houten kommen uit waterput 368, van c. 1300 van de opgraving Lieshout-Beekseweg. De kommen vertonen reparaties met ijzeren krammen. Schaal 1:3 in publicatie. Naar Hiddink 2005, fig. 19.13.

Als laatste moet het proefsleuvenonderzoek met uitbreiding, feitelijk een opgraving, aan de Grotenhof te Lieshout worden genoemd waarbij een bijgebouw uit de late middeleeuwen is gevonden (*figuur 64, nr. 45; figuur 79*).²⁶³

Figuur 79 Lieshout-Grotenhof, in rood de plattegrond van een bijgebouw uit de late middeleeuwen. Naar Elsma 2013, bijlage 6.

Naast deze zestien opgravingen met bewoningsresten uit de late middeleeuwen en/of nieuwe tijd zijn op verschillende plaatsen waarnemingen gedaan (toevalsvondsten) waarbij sporen en vondstcomplexen aan het licht zijn gekomen.²⁶⁴

In 1939 is in Beek en Donk in de Trentstraat een pluggenwaterput aangetroffen met daarin een complete kan van Rijlands steengoed uit de vijftiende eeuw op de bodem. De vondst werd gedaan tijdens de bouw van een huis ter plaatse (*figuur 64, nr. 6*).²⁶⁵ Op het Boonhol in het Donks Broek te Beek en Donk werden in de jaren '50 te Beek en Donk een baardmankruik en een houten

²⁶³ Elsma 2013.

²⁶⁴ Zie ook Huijbers 2004b, Archis3 en het digitale archief van Gerit Beex, op: <http://www.dppfoundation.nl/beex/>.

²⁶⁵ Huijbers 1993, appendix 5.5; 1994b; 2004. De vondst is in bezit van de familie Van der Poel te Gemert.

schaapherdersschopje gevonden in een waterput van plaggen (*figuur 64, nr. 41*).²⁶⁶ In Beek en Donk zijn in 1976 bij een waarneming door Martin Philipsen in een bouwput muurresten van baksteen met plateau's (voor steunberen?) gevonden (*figuur 64, nr. 3*). Daarbij is een profieltekening gemaakt. Mogelijk betreft het resten van de Leonarduskapel, met een historische datering van 1422-1753. Tot de gedane vondsten van materiële cultuur behoren vijftiende-eeuws Rijlands steengoed, zestiende-eeuws steengoed uit Raeren en Frechen en spaarzaam geglazuurd roodbakkerd aardewerk.²⁶⁷ In 1983 is door ondergetekende een aardewerkcomplex gevonden in de stort van een bouwput op de hoek van de Leekbusweg en de Vonderweg (*figuur 64, nr. 5*). De grond uit de bouwput had een typisch geur, die deed denken aan grachtlucht. Ter plaatse lag volgens een krantenartikel uit 1946 een gracht. Mogelijk was die gracht van het verdwenen kasteel Everbest.²⁶⁸ In 1984 is door ondergetekende een complex aardewerk en een fragment van een ijzeren ketel gevonden uit de achttiende eeuw uit de stort van een gegraven sloot in het kader van de ruilverkaveling op de Laardonk te Beek en Donk (*figuur 64, nr. 27*).²⁶⁹ In 1985 werd aan de Pater Vogelsstraat een bakstenen overkoepelde put waargenomen en een complex aardewerk uit 19de eeuw gevonden (*figuur 64, nr. 39*). In 1986 is een waarneming door ondergetekende verricht op het adres Karstraat 6 te Beek en Donk. Ter plaatse was een overdekte mestopslag gebouwd. Volgens de eigenaar van het agrarisch bedrijf ter plaatse, P. van de Hurk, waren in het gele zand van de bouwput van de mestopslag sporen zichtbaar (een greppel en kuilen). Uit een van de kuilen kwam een complete pot van Elmpt aardewerk. Vondsten werden verzameld uit de stort van de bouwput. Het aardewerkcomplex dateerde in de periode 1225-1350 (herdatering 2020).²⁷⁰ Het complex omvatte 177 x Elmpt aardewerk (1150-1350), 11 x Proto-Steengoed (1225-1300), 75 x Steengoed en Bijna-Steengoed (1300-1375) en 7 x Grijs aardewerk (1300-1500/1550). In 1987 verzamelde ondergetekende een complex aardewerk uit de periode 1350-1700 in een boomplantkuil gegraven voor de nationale boomplantdag aan de Lage Heesweg te Beek en Donk. De vindplaats ligt vlakbij de Goorloop (*figuur 64, nr. 4*). De scherven van het complex zaten in een soort laag met een pakket van scherven. Ter plaatse lag een hoeve van de vrouwe van Bullesheim (*figuur 86, nr. 81*).²⁷¹ In 1990 zijn bij een waarneming door ondergetekende karrensporen in een profiel in een rioleringsleuf in de Smalleweg, bij de kruising met het Heuvelplein op tekening vastgelegd. In de lagen van karrensporen zaten aardewerkscherven, onder meer roodbakkerd aardewerk (*figuur 64, nr. 29*).²⁷² In 1997 is door Wil Box een complete melkteil van grijsbakkerd aardewerk gevonden in het dal van de Goorloop, op dezelfde plaats als de vindplaats van de sporen met Karolingisch aardewerk. Door ondergetekende werd ook muurwerk van baksteen waargenomen in de afgeschuinde oever van de Goorloop (*figuur 64 nr. 40; figuur 45, nr. 12*). Te Beek en Donk is in 2004 bij het opschonen van de gracht van kasteel Eikenlust een aanzienlijke hoeveelheid vondsten van keramiek en metaal geborgen door Ben Spierings uit Beek en Donk (*figuur 64, nr. 43*). Een van de meest bijzondere vondsten vormde een deel van een miskelk (*figuur 80*). Ook werd een metalen voorwerp (van tin?) gevonden dat qua decoratie Zuidoost Aziatisch aandeed. De vondsten dateerden uit de nieuwe tijd.

266 Mondelinge mededeling F. Verhoeven, Kapelstraat 54 te Beek en Donk, jaren '80. De baardmankruik bevindt zich in de nalatenschap van J.F. van Gestel, oud-gemeenteontvanger te Beek en Donk.

267 Philipsen 1976; De Bekker 1984; Huijbers 1993, appendix 5.5; 1994b; 2004, 40-42 en afb. 12. De vondsten liggen in het depot van het archeologisch centrum in het Erfgoedhuis te Eindhoven.

268 Projectcode BDLB; Dagblad "Oost-Brabant" d.d. dinsdag 25-6-1946; Huijbers 1993, appendix 5.5; 1994a; Huijbers 2004b. De vondsten liggen in het depot van het archeologisch centrum in het Erfgoedhuis te Eindhoven. Zie over kasteel Everbest: Philipsen 1983c.

269 Projectcode BDLB. De vondsten liggen in het depot van het archeologisch centrum in het Erfgoedhuis te Eindhoven.

270 Projectcode BDKS1. Huijbers 1990b; Huijbers 2004b. De vondsten liggen in het depot van het archeologisch centrum in het Erfgoedhuis te Eindhoven.

271 Leenders 2016c, 16-17.

272 Projectcode BDSM. De vondsten liggen in het depot van het archeologisch centrum in het Erfgoedhuis te Eindhoven.

Figuur 80 Gedeelte van een miskelk geborgen uit de gracht van kasteel Eikenlust in 2004. Fotografie Ben Spierings.

In Aarle-Rixtel zijn in 1938 fundamenteën en grachten gevonden op de Broekeling, ten zuidwesten van de Bosscheweg. Ter plaatse lag een slotje (*figuur 64, nr. 33*).²⁷³ In Aarle-Rixtel is in 1988 een waarneming gedaan in verband met nieuwbouw op plaats van het in 1966 afgebrande huis ter Hurkens. In een proefsleuf die op de rand van de muur van boerderij en woning was gegraven, werd aardewerk gevonden. Het betrof Elmpt, Grijs en Protosteengoed. In de uitgediepte gracht werd zestiende-eeuws aardewerk gevonden (*figuur 64, nr. 14*).²⁷⁴ Te Aarle-Rixtel is in de jaren '90 een kuil gevonden met veel aardewerk, aan de Dorpsstraat 72. Het ging om een kuil van 1,75 x 1,25 meter en 75-90 cm diep, die werd geïnterpreteerd als afvalkuil. Uit de kuil kwamen 272 scherven van rond het jaar 1600 (*figuur 64, nr. 32*).²⁷⁵ In 1994 werden op de plaats van het kasteel het Gulden Huis te Aarle-Rixtel houten palen en bakstenen muurwerk gevonden, op dezelfde plaats van de vondst van 1938 (*figuur 64, nr. 27*).²⁷⁶ De palen stonden rechtop in de huidige gekanaliseerde bedding van de Aa en het muurwerk zat in het talud van de huidige rivierbedding (*figuur 64, nr. 15*).²⁷⁷ Het lijkt er op dat de huidige Aa-bedding is gegraven op de plaats van een houtconstructie in het veen, dezelfde houtconstructie die zichtbaar is op de foto's van 1938.²⁷⁸ Te Aarle-Rixtel is door Gina Box ook een waarneming verricht aan de Bongerd. Daarbij zijn vondsten van keramiek en leer gevonden uit de periode 1250-1700 (*figuur 64, nr. 12*).

²⁷³ Dagblad De Zuid-Willemsvaart 1 april 1938, op www.delpher.nl; waarneming G. Beex 16 november 1967 in het Beex archief, op <http://www.dppfoundation.nl/beex/>

²⁷⁴ Archief Gina Box en opgravingsverslag Gina Box.

²⁷⁵ Box 1994 Dorpsstraat.

²⁷⁶ Over de vondst van 1938: foto's genomen door Mandersloot in 1938 berustende op het gemeentearchief van Helmond (nu in het RHC te Eindhoven); Coenen 1992, 40.

²⁷⁷ Waarneming in 1994 door de heemkundekring van Aarle-Rixtel, waarbij ook Nico Arts en ondergetekende aanwezig waren.

²⁷⁸ De Foto's gemaakt door Mandersloot berustende op het gemeentearchief van Helmond (nu in het RHC te Eindhoven); Coenen 1992, 40.

Figuur 81 Vondstcomplex uit Lieshout, gevonden in 1959 aan de Dorpsstraat 92 door de familie Biemans. Naar Merkelbach 1968, 89.

In Lieshout is in 1959 een opmerkelijk vondstcomplex gevonden (figuur 64, nr. 19; figuur 81). Opmerkelijk omdat het om de vondst van onder meer omgekeerde potten ging. Het complex bevatte een reeks complete voorwerpen van keramiek en metaal, maar ook fragmenten aardewerk. De complete potten waren met de mondopening naar beneden gericht en stonden in een raamwerk van vakjes van gebakken stenen. In elk vakje zat een voorwerp. De vondsten zijn gedaan door de gebroeders Biemans te Lieshout. Tot de vondsten behoren kannen (ook een drie-orenkan), kruikjes, bordjes en schoteltjes, een koperen kandelaar van 13 cm hoog, een ijzeren voorwerp, een beeldvoetje met twee mensenvoeten van zachte steen (pijpaarde?), een vuurstenen bakje met drie voetjes, met daarin twee vuurstenen en overtrokken met een soort blaas. Ter plaatse stond ooit een bierbrouwerij. De vondsten lijken gedateerd te kunnen worden in de late middeleeuwen en het begin van de nieuwe tijd.²⁷⁹

Archeologische vindplaatsen van landgebruik

In Laarbeek is ook onderzoek gedaan naar landgebruik in de periode 1250-1900. Zowel op hoge akkergronden als op lage natte weide- en hooilandgronden. Hoge akkerdekken, zo weten we inmiddels, zijn ontstaan vanaf de veertiende of vijftiende eeuw.²⁸⁰ Daarbij gaat het om ophoging door plaggenbemesting met een groot aandeel anorganisch materiaal, voorafgegaan door zg. proto-plaggendecken in de dertiende en veertiende eeuw. In Brabant is belangrijk onderzoek naar hoge akkerdekken verricht in Veldhoven.²⁸¹ In Laarbeek zijn die akkerdekken op vele plaatsen onderzocht, maar niet zo grondig als te Veldhoven.²⁸²

Onderzoek naar lage natte gebieden is echter zeldzamer. Nu is het zo dat Laarbeek in een bijzonder gebied ligt wat betreft natte gronden in Brabant. Er ligt een voor Zand-Brabantse begrippen uitgestrekt nat cultuurlandschap, bestaande uit beekdalen die de dekzandgebieden van Aarle-Rixtel, als die van Beek en die van Donk omzomen evenals een vrij uniek en omvangrijke overstromingsvlakte, met daarbinnen kleine zandkopjes, rivierduinen. In de late middeleeuwen en nieuwe tijd was die overstromingsvlakte verdeeld over de dorpen Aarle-Rixtel, Beek en Donk en Gemert en in gebruik als zg. gemeynten, gemene gronden voor het grazen van vee.²⁸³ Over de eerste ingebruikname in de

²⁷⁹ Merkelbach 1968, 88-89 en foto vondsten op 89; Huijbers 1993, appendix 5.5. Vondsten in collectie Biemans, Dorpsstraat 92 te Lieshout.

²⁸⁰ Huijbers 2018b; Verspay 2020.

²⁸¹ Verspay in Theuws et al. 2011; Verspay 2020.

²⁸² Zie bijlage Overzicht van archeologische monumenten, archeologisch waardevolle gebieden en archeologische vindplaatsen in de gemeente Laarbeek.

²⁸³ Huijbers 1998.

middeleeuwen van beekdalen en overstromingsvlakten weten we nog vrij weinig.²⁸⁴ Bijzonder was dan ook dat in de tweede helft van de jaren '90 een onderzoek kon plaatsvinden in de beekdalen en de overstromingsvlakte, zowel in Laarbeek als Helmond. Op een plaats werd uitgebreid onderzoek verricht, in het dal van de Bakelse Aa te Helmond.²⁸⁵ Zowel sporen van landgebruik als veenpakketten van de Bakelse Aa werden bekeken en in het veen werden monsters genomen voor pollenonderzoek (figuur 82).

Figuur 82 De Bakelse Aa in Helmond, met op de voorgrond veen van de Bakelse Aa, midden op de foto een opgeworpen zandlichaam. Naar Huijbers 2006.

Archeologische vindplaatsen van munten

In Laarbeek zijn op drie plaatsen muntgroepen gevonden. Hier wordt van muntgroepen gesproken omdat onduidelijk hoe zij uitgelegd kunnen worden, als begraven muntschat dan wel als rituele depositie. In 1924 is een ketel met munten gevonden in een boerderij te Beek en Donk. De twee andere muntgroepen zijn gevonden in lage natte gebieden. In 1932 een groep laatmiddeleeuwse munten op een dekzandkopje in de overstromingsvlakte van de Aa, nabij de Liesloop, tijdens de werkverschaffing door P. van de Kerkhof. In de bedding van de Broek Aa is in 1933 tijdens de werkverschaffing door P. van Rosmalen een muntschat van tien gouden munten uit 1643-1670 gevonden (figuren 83 t/m 85).

284 Huijbers 1993.

285 Huijbers 2004a beekdalbundel; Huijbers 2006.

Oude munten gevonden.

De „Zuidwillemsvaart” meldt, dat de landbouwer L. v. L. op Donkersvoort te Beek en Donk bij het wegbreken van de fundamenteën zijner oude woning op een koperen keteltje stiet, dat bij het losmaken geheel uiteen viel. Er bleken bijna 300 zilverstukken in te zitten, die te zamen bijna 11 pond wogen. Het zijn bijna 100 guldenstukken van de 17e eeuw tot begin 19e eeuw en verder meerendeels Zeeuwsche drieguldens en Fransche vijf franc-stukken met de beeltenis van Lodewijk XIV en ook uit den tijd van het Fransche keizerrijk. Het jongste geldstuk is van 1813.

Figuur 83 De vondst van bijna 300 zilveren munten op Donkersvoort te Beek en Donk uit de nieuwe tijd in 1924. Uit: De Telegraaf 15 mei 1924, op www.delpher.nl.

BEEK EN DONK. — Oude munten. —

Donderdag werden op de Werkverschaffing in het Donksche Broek door arbeider v. d. Kerkhof een 11-tal oude munten gevonden. De munten hebben eene grootte van ongeveer een gulden, en zijn waarschijnlijk van zilver. Aan de eene zijde staat een wapenschild geflankeerd door een klimmende leeuw, en aan de andere zijde een kruis.

Beide kanten zijn voorzien van bloemranden met letters, waarschijnlijk Latijnsche benamingen. Jaartal is niet meer te lezen. Het zullen in ieder geval wel middeleeuwsche munten zijn. Eenige zijn voor onderzoek opgezonden.

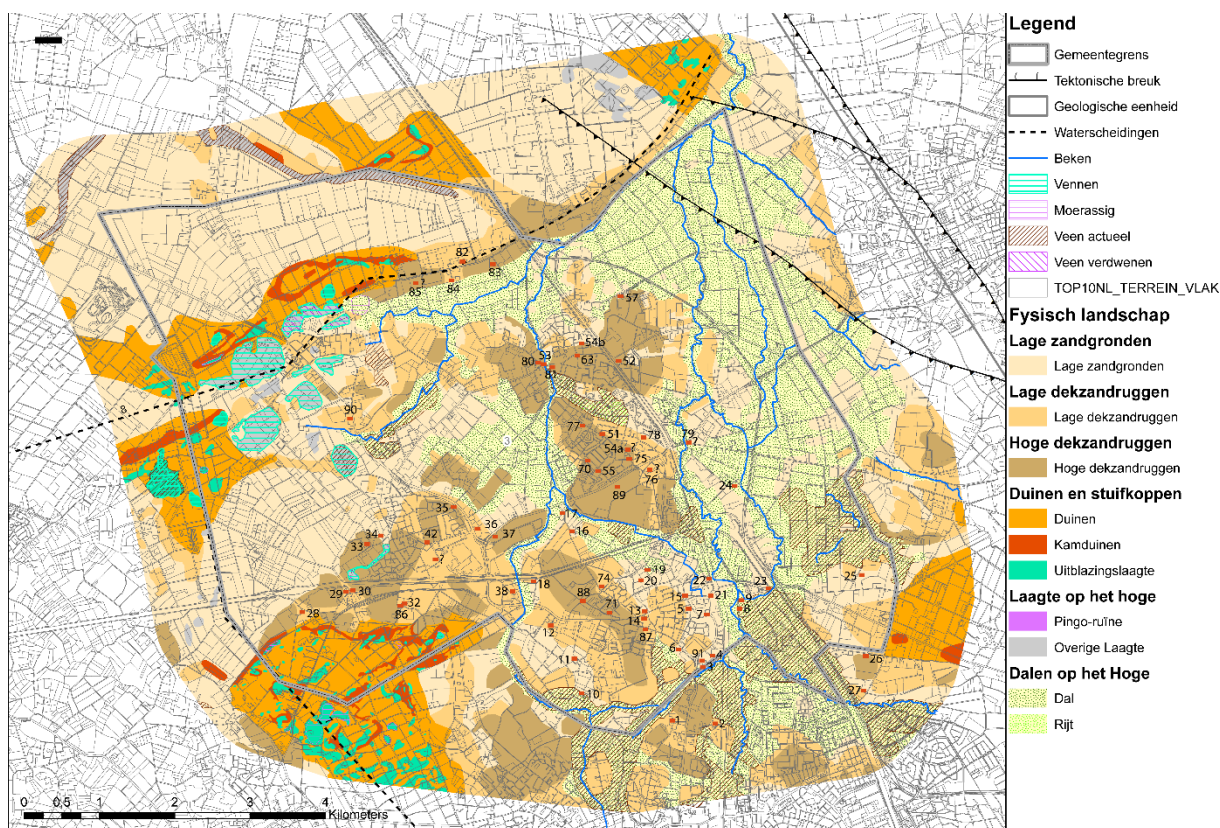
Voor liefhebbers zijn deze munten nog bij den vinder te zien Woningbouw Donk.

Figuur 84 De vondst van elf zilveren munten uit de late middeleeuwen in het Donkse Broek in 1932. Uit: De Zuid-Willemsvaart 9 september 1932, op www.delpher.nl.

AARLE-RIXTEL. Zij, die nog boeken van de leesbibliotheek, onderafd. der R.K. W.V., in hun bezit hebben, worden beleefd doch dringend verzocht deze a.s. Zondag na de Hoogmis terug te brengen.

— Goudaders ontdekt in de Broek-Aa. Bij het uitdiepen en verbreden der **Broek-Aa**, een riviertje, dat in deze gemeente ontspringt, heeft de bij de gemeentelijke werkverschaffing tewerkgestelde arbeider P. van Rosmalen onder de bedding van dezen stroom niet minder dan 10 oude gouden **munten** gevonden, dateerende van 1642 tot 1670. Hoe ze daar zijn achtergelaten zal wel een raadsel blijven, temeer, omdat het bij overlevering of uit de plaatselijke geschiedenis niet bekend is, dat er ooit enig bouwwerk stond of een verblijf voor menschen plaats had. De vinder, is in elk geval iemand, die zelfs nog uit de werkverschaffing weet „munt” te slaan.

Figuur 85 De vondst van tien gouden munten uit de nieuwe tijd uit de bedding van de Broek-Aa te Aarle-Rixtel. Uit: De Zuid-Willemsvaart 29 April 1933, op www.delpher.nl

Figuur 86 Kaart van het fysische landschap met historisch bekende gebouwde eenheden, grotendeels uit periode 1250-1500 en enkele uit periode 1500-1900. Legenda: rechthoekje = locatie historisch bekende gebouwde eenheid (nederzetting (een goed of een hoeve), kasteel, kapel, kerk, watermolen, windmolen of hagelkruis; Eh), ? = locatie bij benadering. Voor nummers zie tekst.²⁸⁶

286 Bronnen van de gelokaliseerde gebouwde eenheden: Coenen 1992; Knoop en Merkelbach 1987; Merkelbach 1989; Leenders 2008; Leenders 2016a; Leenders 2016b; Leenders 2016c.

Vermeldingen van gebouwde eenheden in geschreven bronnen uit de late middeleeuwen en nieuwe tijd met een nadruk op de periode 1300-1500

We beschrijven niet alle gebouwde eenheden uit de late middeleeuwen omdat dat in het kader van dit hoofdstuk niet kan. Dat vergt een groot historisch-geografisch onderzoek wat de heemkundekringen samen kunnen uitvoeren (terug werkende in de tijd vanuit 1832). We noemen alleen eenheden die uit de literatuur bekend zijn en zijn te lokaliseren. Het beeld van de late middeleeuwen is daardoor inherent een vertekend beeld. Gebouwde eenheden uit de nieuwe tijd noemen we schaars. Ook over gebouwde eenheden uit die tijd is een apart groots opgezet historisch-geografisch onderzoek nodig, waarbij elk huis op de kadasterkaart van 1832 van belang is en het cruciaal is om van elk huis in 1832 terug te werken in de tijd tot circa 1500.

Kerken, kapellen en kloosters

Allereerst vinden we in teksten uit de late middeleeuwen en nieuwe tijd de parochiekerken van Aarle, Rixtel, Beek en Lieshout genoemd (*figuur 86, respectievelijk nrs 74, 91, 55 en 86*). Uit de late middeleeuwen is de kerk van Aarle bekend in 1399.²⁸⁷ De kerk van Beek wordt genoemd in 1381.²⁸⁸ Daarnaast bestonden kapellen. In elk dorp lag er zeker een. Op de Beekse Donk de Leonarduskapel die vanaf 1422 zou bestaan, in Lieshout de kapel op Ginderdoor en in Aarle-Rixtel de Onze Lieve Vrouwe kapel (*figuur 86, respectievelijk nrs 63, 90 en 87*).²⁸⁹ Daarnaast lag te Aarle-Rixtel misschien nog een kapel bij het kasteel het Gulden Huis (*niet op figuur 86*).²⁹⁰ Mogelijk lag te Lieshout ook een klooster van Floreffe, als de passage '*magistro et fratribus de Lishout*' als kloostergemeenschap kan worden uitgelegd (*niet op figuur 86*).²⁹¹ Knoop en Merkelbach denken daarbij aan een priorij²⁹², zoals het klooster Hooidonk in Nederwetten. Echter in de oorkonden uit de dertiende eeuw wordt niet van een priorij gesproken, maar van een uithof.²⁹³ Het woord uithof kan zowel een centrum betekenen (hetzelfde als het woord curtis), als een gebied (een landgoed).²⁹⁴ In het Hof te Lieshout zou volgens Knoop en Merkelbach een restant van de kloosterkerk bestaan²⁹⁵, maar de vraag is of dat zo is. Het restant is nooit door professionele bouwhistorici en kunsthistorici onderzocht en kan evengoed een rest van de parochiekerk van Lieshout zijn of van een ander gebouw (van de uithof?). Dat het om een religieus gebouw gaat lijkt vast te staan door de kaarsennissen in het gewelf van het gebouw.

Hoeven uit de late middeleeuwen

Uit de periode 1300-1500 zijn veel hoeven uit teksten bekend (*figuur 86*). Het gaat wel vaak om grote hoeven, pachthoeven van geestelijke instellingen, lokale heren en andere rijke particulieren en al dan niet leengoederen. Te Aarle-Rixtel zijn dankzij Jean Coenen de volgende hoeven bekend geworden uit laatmiddeleeuwse geschreven bronnen (*figuur 86*).²⁹⁶

figuur 86, nr. 3 Rixtel-de Vehuze hoeve <1300

figuur 86, nr. 4 Rixtel-Vijfeijcken hoeve <1392

figuur 86, nr. 5 Rixtel-Ter Cuijlen hoeve <1399

figuur 86, nr. 6 Rixtel-Ten Broeke hoeve <1392

figuur 86, nr. 12 Aarle-Ten Eijnde hoeve <1399

287 Coenen 1992.

288 Van Kaathoven en Philipsen 1989.

289 Over de Leonarduskapel van de Donk te Beek en Donk: Wichmans 1632, 457; Schutjes 1870, 42; Schutjes 1872, 203-204; M 1908; Van Sasse van Ysselt 1920, 163-165; Van Sasse van Ysselt 1938, 115; Jolles 1933, 45-46; Knippenberg 1963; Philipsen 1976; Van Roessel 1981; De Bekker 1984; Roosenboom 1984; Vogels en Philipsen 1993a; 1993b; 1993c; 1993d; Huijbers 2004b. Over de kapel van Ginderdoor te Lieshout-Mariahout: Merkelbach 1997. Over de Onze Lieve Vrouwe kapel van Aarle-Rixtel: Coenen 1992.

290 Coenen 1992.

291 Knoop en Merkelbach 1987, 33-35; Camps 1979, nr. 218.

292 Knoop en Merkelbach 1987, 33-35.

293 Camps 1979, nrs. 218 (curie), 219 (curie en curia), 243 (curie), 381 (domus) en 394 (curie).

294 Niermeyer en Van de Kieft 1976, 290.

295 Knoop en Merkelbach 1987.

296 De opsomming van de hoeven is naar Huijbers 1993, appendix 6.2. De hoevenamen en het jaartal van de vroegste verschijning in de bronnen zijn gebaseerd op Coenen 1992.

figuur 86, nr. 13 Aarle-Ten Caudenberg hoeve <1500
 figuur 86, nr. 14 Aarle-Ten Caudenberg hoeve <1399
 figuur 86, nr. 15 Aarle-Ten Sande hoeve <1399
 figuur 86, nr. 16 Aarle-De Kleine Laar hoeve <1399
 figuur 86, nr. 17a Aarle-De Groote Laar hoeve <1400
 figuur 86, nr. 17b Aarle-De Laarberg hoeve <1400
 figuur 86, nr. 18 Aarle-De Hemel hoeve <1500?
 figuur 86, nr. 19 Aarle-Ter Hurkens hoeve <1500
 figuur 86, nr. 21 Aarle-Het Eijckxen gehucht <1500?
 figuur 86, nr. 22 Aarle-Ter Poorten hoeve/gehucht <1587
 figuur 86, nr. 23 Rixtel?-Op Heuvel hoeve <1500
 figuur 86, nr. 24 Aarle?-Op Dung hoeve <1400
 figuur 86, nr. 25 Rixtel/Bakel-Asdonk hoeve <1492²⁹⁷

Uit Lieshout zijn dankzij het werk van André Knoop en Gerard Merkelbach de volgende hoeven bekend uit laatmiddeleeuwse bronnen:²⁹⁸

figuur 86, nr. 28 Lieshout-Het Achterbosch hoeve <1381 Kn & M2
 figuur 86, nr. 29 Lieshout-Nieuwe hoeve aan het Bosch hoeve <1381 Kn & M2
 figuur 86, nr. 30 Lieshout-De Nieuwenhof hoeve <1381 Kn & M2
 figuur 86, nr. 31 Lieshout-De Nederhofstad hoeve <1381 Kn & M2
 figuur 86, nr. 32 Lieshout-'t Hof hof <1381 Kn & M2
 figuur 86, nr. 33 Lieshout-De hoeve aan het Bosch hoeve <1381 Kn & M2
 figuur 86, nr. 34 Lieshout-De hoeve van der Schoot hoeve <1381 Kn & M2
 figuur 86, nr. 35 Lieshout-De Hoeve van der Plasse hoeve <1381 Kn & M2
 figuur 86, nr. 36 Lieshout-Ter Smisse hoeve <1381 Kn & M2
 figuur 86, nr. 37 Lieshout-Het Rodeken hoeve <1381 Kn & M2
 figuur 86, nr. 38 Lieshout-Duijnhoven hoeve <1381 Kn & M2²⁹⁹

Uit Beek en Donk zijn dankzij het werk van vooral Frans Leenders de volgende hoeven bekend geworden:³⁰⁰

figuur 86, nr. 51 Beek en Donk-Ten Bleek <1368 Coenen
 figuur 86, nr. 52 Beek en Donk -Boort <1532 F1, L3
 figuur 86, nr. 53 Beek en Donk -Herende <1607 F2, L4
 figuur 86, nr. 54a Beek-Den Eikenhoevel <1400 Kapp
 figuur 86, nr. 75 Beek en Donk - t goed Te Beeck 1373 L1
 figuur 86, nr. 76 Beek en Donk -Nieuwehove 1438 L1
 figuur 86, nr. 77 Beek en Donk -De Pas < 1495 L2
 figuur 86, nr. 80 Beek en Donk -Ter Bruggen 1440 L4
 figuur 86, nr. 81 Beek en Donk -'Bullesheim' eind 15^e eeuw L4
 figuur 86, nr. 82 Beek en Donk -Lochtenborg 1487 L5, Kn&M1
 figuur 86, nr. 83 Beek en Donk -goed op Boerdonk 1449 L5
 figuur 86, nr. 84 Beek en Donk hoeve op Rijtvoort 1648 L5
 figuur 86, nr. 85 Beek en Donk -goed aan de Heide 1672 L5

²⁹⁷ Fig. 86, nr. 26 betreft het gehucht Wolfspuiten dat in 1613 in elk geval bestond (Coenen 1992).

²⁹⁸ De opsomming van de hoeven is naar Huijbers 1993, appendix 6.2. De hoevenamen en het jaartal van de vroegste verschijning in de bronnen zijn gebaseerd op Knoop en Merkelbach 1987, 56-59 (Kn & M2); Merkelbach 1989 (Merk).

²⁹⁹ Fig. 86, nr. 42 betreft het gehucht Aan de Heuvel te Lieshout dat in elk geval in 1736 wordt genoemd (Merkelbach 1989).

³⁰⁰ De hoevenamen en het jaartal van de vroegste verschijning in de bronnen zijn gebaseerd op Coenen 1992, 38-46 (Coenen); Frenken 1955, 70 (F1); Frenken 1947 (F2); Kappelhof 1980 (Kapp); Leenders 2016a (L1); Leenders 2016b (L2); Leenders 2008 (L3) Leenders 2016c (L4); Leenders 2017 (L5); Knoop en Merkelbach 1982 (Kn&M1).

Jean Coenen heeft in 1992 laatmiddeleeuwse hoeven van Aarle-Rixtel op een kaart van 1832 gezet en Theo Meulendijks heeft in 2014 een overzicht met toponiemen van rond 1700 gemaakt met daarin ook een reeks hoeven waarvan een deel in de late middeleeuwen bestond.³⁰¹ Gerard Merkelbach heeft in 1989 hoeven van rond 1700 op een kaart gezet, welke kaart een reconstructie van perceleringen en wegenpatronen is, werkende vanuit de kadasterkaart van 1832.³⁰² De vraag bij de kaart van Coenen is of de hoeven op de juiste plaats liggen op de datum van de eerste vermelding in de late middeleeuwen in geschreven bronnen. Ze kunnen zijn verplaatst tussen de eerste vermelding in de late middeleeuwen en 1832. De op de kaart van figuur 86 staande hoeven van Beek en Donk zijn door Frans Leenders gelokaliseerd.³⁰³ De hoeve Ten Bleek kan haar naam ontleend hebben aan het voorkomen van een kalkmoeras in de nabijheid omdat het toponiem 'blek' (en 'blik') daar naar kan verwijzen.³⁰⁴ Ten noorden van de hoeve Ten Bleek ligt de beekdalvormige laagte die de Goorloop en de Aa verbindt. In die laagte komt moeraskalk voor blijkens de bodemkaart 1:25.000.³⁰⁵ De hoeve het goed Te Beeck zou haar naam kunnen hebben ontleend aan een beekje. Omdat het goed te Beek bij het begin van de Trekgraaf lag,³⁰⁶ zou die Trekgraaf dat beekje kunnen zijn geweest, ondanks dat de naam trekgraaf anders doet vermoeden, een gegraven waterloop. De Trekgraaf kan een gekanaliseerde beek zijn. Mogelijk bestond de Trekgraaf al in 1440, als 'waterlaat'.³⁰⁷ Frans Leenders heeft het vermoeden dat de Trekgraaf in de kern van Beek in de omgeving van het Heuvelplein op een of andere manier in verbinding stond met omgrachte huizen die daar blijkens archiefbronnen kunnen worden gesitueerd.³⁰⁸ De Trekgraaf kan in de late middeleeuwen voor de ontwatering en zo bewoonbaarheid van het gebied bij het Heuvelplein hebben gezorgd.

De kaart op figuur 86 toont een selectie van het werkelijk aantal boerderijen en huizen in de periode 1250-1500. Het werkelijk aantal huizen in de late middeleeuwen kan afgeleid worden uit de haardstedetellingen. In het boek over de haardstedetellingen van Cuvelier staat per jaar het aantal woonhuizen te Aarle, Beek en Rixtel in de vijftiende eeuw. In 1438 was dat aantal 162, in 1464: 286, in 1472: 289, in 1480: ± 175 en in 1496: 234.³⁰⁹ In het artikel van Van der Hammen en Sassen uit 1891-1893 staat een telling uit 1526, die was in dat jaar IJC XXJ³¹⁰ = 321 + 5 (met twee gezinnen in een huis en 3 onbewoonde huizen).³¹¹ Er heeft dus een toename plaatsgehad van 162 haardsteden in 1438 naar 321 haardsteden in 1526, ongeveer een verdubbeling. Hiervoor zijn 42 hoeven genoemd die uit de laatmiddeleeuwse bronnen bekend zijn in de drie dorpen samen, alle hoeve met namen. Aannemende dat die 42 hoeven in 1438 bestonden, zijn dat 162 haardsteden (elk in 1 huis/boerderij) min 42 hoeven (elke hoeve als 1 haardstede gerekend). De uitkomst is in 1438 $162 - 42 = 120$ overblijvende huizen/boerderijen, ongeveer driekwart van het totaal. Voor 1496 is het getal van overblijvende huizen/boerderijen $234 - 42 = 192$, ongeveer 80 % van het totaal. Dus 75 % en 80 % van het totaal is hiervoor niet genoemd, het zijn huizen/hoeven zonder naam in de bronnen. Deze vaststelling is cruciaal voor de archeologische waardering, want niet alleen plaatsen waar hoeven met namen lagen zijn archeologisch waardevol, maar vele bewoonde en in de late middeleeuwen bewoonbare plaatsen daar buiten en daar om heen in de dorpen van Laarbeek evenzeer. Lage natte gronden worden in de late middeleeuwen veelvuldig gebruikt als woonlocatie. Als de bodem te nat is wordt er simpelweg een sloot of gracht om heen gegraven om het terrein bewoonbaar te maken. Veel zogenaamde lage natte gronden met een lage archeologische status kunnen feitelijk laatmiddeleeuwse boerenerven herbergen.

301 Coenen 1992; Meulendijks 2014 op <http://www.saspeelland.nl/theomeulendijks/sample-page/>.

302 Merkelbach 1989.

303 Leenders 2008; Leenders 2016a; 2016b; 2016c; Leenders 2017.

304 Baaijens/Van der Molen 2011, 116.

305 Te Riele 1966.

306 Leenders 2016a, 16-17.

307 Leenders 2016a.

308 Mondelinge mededeling Frans Leenders 2020.

309 Cuvelier 1912/13; Van Sasse van Ysselt 1920.

310 De J is een 1.

311 Van der Hammen en Sassen 1894, 251; Van Sasse van Ysselt 1920.

Locatiewijzigingen van woonplaatsen kunnen met demografische ontwikkelingen verklaard worden. Archeologen praten over verplaatsing, maar dat is louter gebaseerd op naast elkaar gelegen ongelijktijdige woonplaatsen, ruimtelijke nabijheid van ongelijktijdige woonplaatsen wordt uitgelegd als verplaatsing. Ik noem dat ‘archeologische verplaatsing’. Sociale verplaatsing en neolokaliteit zijn aanduidingen voor de werkelijke verplaatsing. Het begrip sociale verplaatsing kan het best worden toegelicht met een voorbeeld. In een fictieve situatie is sprake van een huis met een gezin met twee kinderen. Beide kinderen gaan na het bereiken van de volwassen leeftijd huwen en beiden willen een eigen huis bewonen. Dat zorgt voor tenminste een nieuw huis, want een van beide kinderen kan ook het huis van de ouders overnemen. Het nieuwe huis van het tweede kind zorgt voor sociale verplaatsing en die verplaatsing hoeft niet nabij te zijn, maar kan ook ver weg zijn. Het nieuwe huis van het tweede kind elders zorgt ook voor neolokaliteit: een nieuwe woonplaats, gesticht vanuit het ouderlijk huis.

Kastelen en stenen huizen³¹²

De volgende kastelen lagen te Laarbeek:

- figuur 86, nr. 1 Helmond-Overbrug blokhuis <1437 Coenen
- figuur 86, nr. 2 Helmond-Overbrug kasteel <1500 Coenen
- figuur 86, nr. 7 Rixtel-Kannelust kasteel/hoeve <1381 Coenen
- figuur 86, nr. 8 Rixtel-Gulden huis kasteel <1377 VSvY
- figuur 86, nr. 10 Aarle-Croij kasteel <1452 Coenen
- figuur 86, nr. 11 Aarle-Strijp kasteel/hoeve <1602 Coenen
- figuur 86, nr. 20 Aarle-Ter Smissen kasteel <1381 Coenen
- figuur 86, nr. 27 Rixtel/Bakel-Scheepstal kasteel <1425 DH & VDE
- figuur 86, nr. 54b Beek-Ter Donk hoeve & kasteel het hooghuis <1381 V & Ph
- figuur 86, nr. 57 Beek-Everbess kasteel <1400 Kapp
- figuur 86, nr. 78 Beek-Rosenburg/Hooghuis kasteel 1578 L3
- figuur 86, nr. 79 Beek-Merestein stenen huis 1599 L3

Opvallend is dat in Lieshout geen kasteeltjes hebben gelegen in de late middeleeuwen (wel statige herenhuizen in de nieuwe tijd³¹³). Dat is te verklaren door de prominente aanwezigheid van de abdij van Floreffe met vele grote hoeven en grondbezit die op de *curtis* in 't Hof haar centrum en machtsbasis had. Vele grote hoeven konden zo niet worden uitgebouwd naar slotjes. Omgekeerd duidt de aanwezigheid van de vele kasteeltjes te Aarle-Rixtel en Beek en Donk op het betrekkelijke belang van kerkelijk bezit en het grotere belang van particulier en wereldlijk heerlijk bezit (rechten en goederen) in die dorpen in de late middeleeuwen. Misschien dat de vele slotjes in Aarle-Rixtel te maken hadden met de ligging bij de stad Helmond, indien de slotjes als buitenhuizen van rijke Helmondse stedelingen werden gebruikt (nader onderzoek is vereist in deze). Het kasteel van Donk, het hooghuis, was in elk geval in de zestiende en zeventiende eeuw bezit van Bossche schepenfamilies, de Van Vladeracken en Monicx.³¹⁴

Molens

In Beek en Aarle lagen in de periode na 1300 windmolens die beide worden genoemd in 1576 (*figuur 86, nr. 70 en nr. 71*).³¹⁵ Een watermolen lag te Aarle-Rixtel bij het Gulden Huis (*figuur 86, nr. 9*) die volgens Coenen in 1350 wordt genoemd.³¹⁶ Mogelijk lag ook een watermolen te Beek en Donk aan de

312 Bronnen: Coenen 1992 (Coenen); Kappelhof 1980 (Kapp); Vogels en Philipsen 1993a; 1993b; 1993c; 1993d (alle V & Ph); Leenders 2008 (L3); De Haas en Van den Elsen 2017 (DH & VDE).

313 Het huis van Adriaan Bout en huize Ribbius, beide omgracht. In de directe omgeving lagen nog twee andere omgrachte gebouwen: het raadhuis en de pastorie (Merkelbach 1989).

314 Van Sasse van Ysselt 1910; Van Leefdael circa 1645 (uitgave Van Sasse van Ysselt 1918).

315 Van Sasse van Ysselt 1920.

316 Van Sasse van Ysselt 1920; Coenen 1992.

Broek-Aa omdat daar wordt gesproken van 'de oude watermolenloop'.³¹⁷ In de zeventiende eeuw wordt een watermolen genoemd in Leek aan de Aa te Beek en Donk, maar waar is onbekend.³¹⁸ Verder lag misschien te Beek en Donk nog een watermolen genaamd Bort, nabij de hoeve Boort van de abdij Binderen. De locatie daarvan is evenmin bekend.³¹⁹ Verder lag op Scheepstal de eerder genoemde watermolen (*figuur 86, nr. 9*). Zij zou nog in 1645 hebben bestaan.³²⁰

Ambachtshuizen?

Interessant en archeologisch belangrijk om te beseffen is de mogelijke aanwezigheid van vele ambachtslieden in de dorpen blijkens geschreven bronnen en dus wellicht huizen van ambachtslieden met bijbehorende werkplaatsen. Een snelle blik op de fiches van Smulders, met aantekeningen over de akten uit het Bosch protocol uit de periode 1368-1500, over Beek en Donk leverde vele soorten ambachten op van personen die in akten stonden die over bezit in Beek en Donk gingen.³²¹ Ik kwam de volgende termen tegen (zoveel als kan weergegeven in hedendaags Nederlands): wever, keteler, luier (klokkenluider of leerlooier?), vatenmaker, potter (pottenbakker), bontwerker, zadelmaker, bakker, steenbakker, kuiper, looier, snijder, gewandsnijder, spelmaker (speldmaker?), goudsmid, schilder, rademaker (karrenmaker), tripmaker, cremer (kramer), priester, dekker (dakdekker?), schoenmaker en bontwerker. De vraag is wel of het altijd om persoon met een beroep gaat of om een beroep die deel ging uitmaken van de persoonsnaam. De vraag is ook of het gaat een persoon die in Beek en Donk woonde of daar alleen bezit had liggen. Nadere studie van de betreffende akten is van belang.

De bewoningsgeschiedenis tussen 1250/1300 en 1900 in Laarbeek

In Laarbeek zien we dat veel van de woonplaatsen, die archeologisch zijn gevonden evenals de hoeven uit de late middeleeuwen, op lage dekzandruggen en lage zandgronden liggen (*zie figuren 64 en 86*). Er is sprake van verdere verplaatsing, wat blijkt als de archeologische vindplaatsen uit de perioden 900-1050 plus 1050-1250 aan de ene kant worden afgezet tegen die uit de periode 1250-1900 aan de andere kant op een enkele kaart (*figuur 87*). De vindplaatsen van 900-1250 zijn niet helemaal vergelijkbaar met die van na 1250 omdat die uit 900-1250 veel oppervlaktevondsten bevatten en die van na 1250 vooral opgravingen en waarnemingen, maar toch. Oppervlaktevondsten uit de volle middeleeuwen worden niet gevonden buiten de hoge dekzandrug van Beek. Buiten die hoge dekzandrug liggen alleen vindplaatsen van na 1250. Vindplaatsen uit de periode van na 1250 van bewoning en historische vermeldingen van hoeven en kastelen liggen te Beek op de rand van de hoge dekzandrug en daarbuiten op de lage dekzandrug. Te Aarle-Rixtel is de situatie iets anders. Daar liggen net als te Beek op de hoge dekzandrug van Aarle (van De Hoge Akkers) weliswaar alleen oppervlaktevondsten uit de volle middeleeuwen. Maar buiten die hoge dekzandrug van de Hoge Akkers van Aarle, op de lage dekzandrug die de hoge omgeeft, liggen zowel oppervlaktevondsten uit de volle middeleeuwen als plaatsen van laatmiddeleeuwse hoeven. Plaatsen van laatmiddeleeuwse hoeven uit teksten en archeologische vindplaatsen uit 1250-1900 liggen te Aarle-Rixtel op lage dekzandruggen en op lage zandgronden, wat weer wel overeenkomt met Beek. Rixtel is een geval apart, omdat daar de kerk al vroeg is gesticht bij de Schevelingse loop en vlakbij de Aa. Daardoor lag de bewoning daar al vroeg op lage dekzandruggen en lage zandgronden. Verder is goed te zien op de kaart van figuur 87 dat zowel op het dekzandeiland van Beek als op dat van Aarle-Rixtel de bewoning uit de periode 1250-1900 aan de oostkant van het dekzandeiland ligt, richting het dal van de Aa. Een verschuiving van bewoning van west naar oost heeft daar plaatsgevonden. Ook is goed te zien dat op het gehele hoge dekzandgebied van Heereind vindplaatsen uit de volle middeleeuwen liggen. Vindplaatsen en historische vermeldingen uit de late middeleeuwen en nieuwe tijd liggen op Heereind uitsluitend

317 Huijbers 2004b.

318 Philipsen 1984.

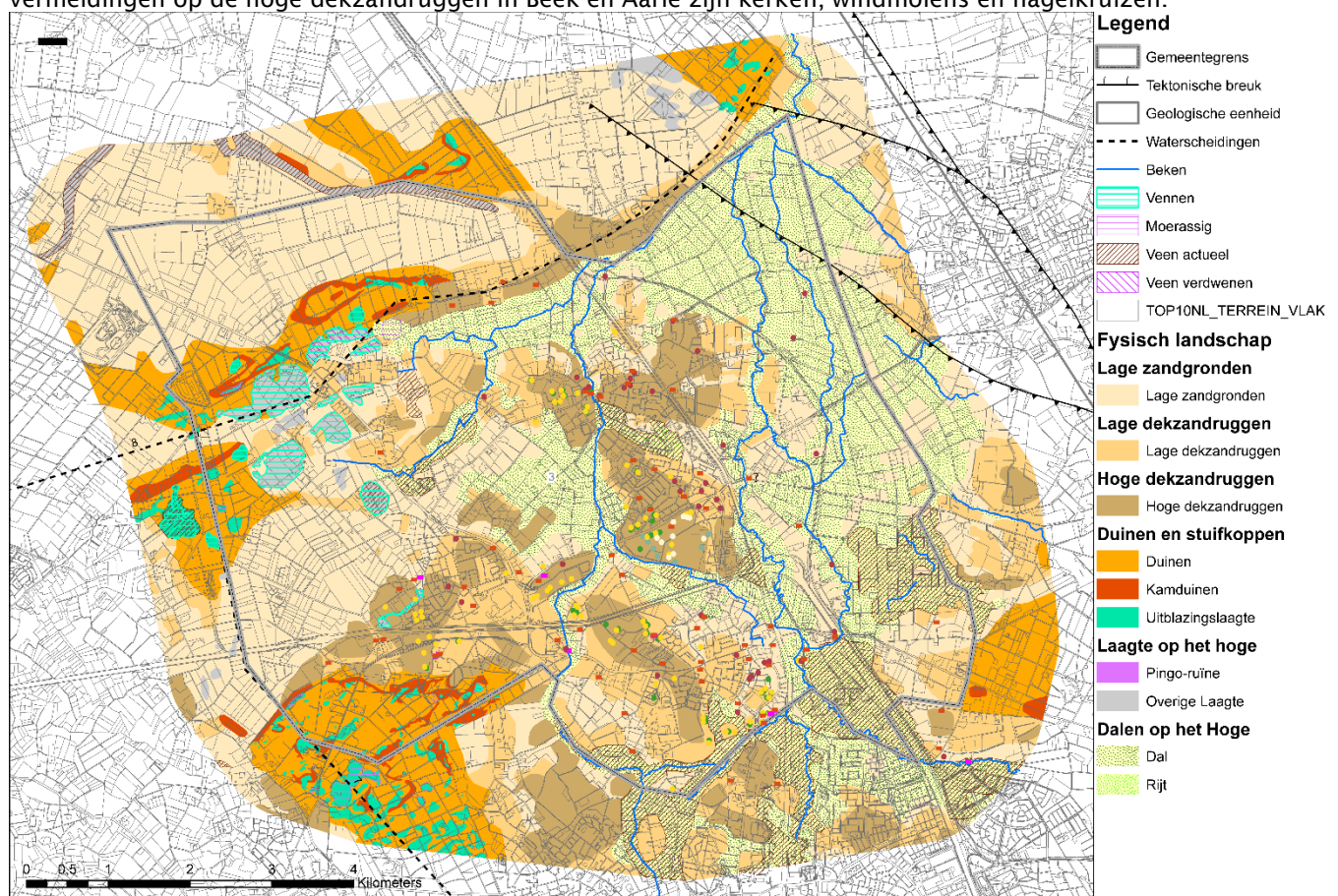
319 Leenders 2008.

320 De Haas en Van den Elsen 2017.

321 Gemeentearchief Den Bosch, NL-HtSA Archiefnummer 0014 Schepenbank van 's-Hertogenbosch, 1311-1811, inv. nr. 631 'Fichier Smulders' [indices Bossche Protocollen 1367- september 1501], op: <https://zoeken.erfgoedshertogenbosch.nl>.

tussen Karstraat en Goorloop. In een geval zelfs boven op bewoning uit de volle middeleeuwen (en vroege middeleeuwen, zie figuur 45). Die situatie van continuïteit op een plaats van vroege middeleeuwen tot en met late middeleeuwen en later is opmerkelijk en bijzonder. Die plaatvastheid zien we in Brabant op een beperkt aantal plaatsen meer (Sint-Oedenrode, Oss, Son, Bergeijk).³²² Nog oostelijker, oostelijk van de Goorloop, op het hoge dekzandgebied van Donk, liggen alleen vindplaatsen en vermeldingen van na 1250. Te Lieshout is de situatie nog onduidelijk door weinig vindplaatsen op lage dekzandruggen en lage zandgronden. Wel is te zien dat vindplaatsen uit de volle middeleeuwen daar op hoge dekzandruggen liggen terwijl de bekend zijnde vindplaatsen en vermeldingen van na 1250 bij de randen van hoge dekzandruggen, op lage dekzandruggen en op lage zandgronden liggen. Daarmee is er wel sprake van een verschil in ligging tussen de volle middeleeuwen en de periode daarna in Lieshout, wat overeenkomt met Beek en Aarle-Rixtel.

Concluderend is over het algemeen sprake van een verschil in ligging tussen vindplaatsen uit de volle middeleeuwen ten opzichte van die uit de late middeleeuwen, maar met kanttekeningen: continuïteit van bewoning te Rixtel vanaf de volle middeleeuwen, continuïteit van bewoning vanaf de vroege middeleeuwen te Heereind en enkele laatmiddeleeuwse hoeven die te Lieshout ook op hoge dekzandruggen liggen. Er is dus over het algemeen sprake van een locatiewijziging van de bewoning tussen de volle de late middeleeuwen, maar met drie uitzonderingen. Er is wel heel duidelijk sprake van een verdere expansie van het woon + cultuurlandareaal na 1250. Andere locaties met historische vermeldingen op de hoge dekzandruggen in Beek en Aarle zijn kerken, windmolens en hagelkruizen.

Figuur 87 ligging van archeologische vindplaatsen uit de volle middeleeuwen afgezet tegen archeologische vindplaatsen uit de periode 1250-1900 (groene, gele en witte stippen) en plaatsen van historische vermeldingen van gebouwde eenheden uit (vooral) de periode 1300-1500 (rode stippen en rode rechthoekjes).

Verplaatsing van bewoning in de overgang van de volle naar de late middeleeuwen (vanaf 1175 zo blijkt) zien we over het algemeen ook elders in Brabant. Nederzettingen verplaatsen zowel van hoog naar laag als van binnen in hoge dekzandruggen naar randen van hoge dekzandruggen.³²³ Maar een nieuwe vestigingslocatie op lagere gronden was geen probleem voor de mensen van toen, want rond de nieuwe boerenerven en kasteeltjes werden sloten en grachten gegraven zodat het terrein daarbinnen eenvoudig kon worden bewoond. De mens zette het landschap naar zijn hand.

Het is echter de vraag of die bewoning na die verplaatsing in de periode 1175-1300 definitief stabiliseerde. Want ook in de periode 1250-1900 lijkt sprake van dynamiek van locatie van bewoning. Daar wijzen de twee erven opgegraven te Beek en Donk-Bemmer en Beek en Donk-Oranjelaan op, maar ook andere opgravingen in Brabant. Het erf op Bemmer bestond in de zestiende eeuw, dus er voor en er na lag de bewoning elders in het landschap. Bij de Oranjelaan lag de bewoning daar in de periode 1275-1450 en daarna lag die dus elders. De bewoning aan de Oranjelaan lag zelfs op de plaats waar in 1832 een akker lag. Die bewoningsdynamiek tussen 1250 en 1900 wijst er op dat mogelijk het hele ingerichte cultuurlandgebied op de lage dekzandruggen en de lage zandgronden, zichtbaar op de kadasterkaart van 1832 en dus niet alleen de bebouwde kern van 1832, vol met (verlaten) boerenerven kan zitten. Dus het hele gebied tussen de randen van de hoge akkers en de randen van de echt lage gebieden (het beekdal) kan in Beek en Aarle vol met boerenerven zitten. Bovendien kan ook binnen de overstromingsvlakte, op dekzandkopjes, bewoning zitten. Evenals rituele deposities, zoals te Beek en Donk bleek met de muntgroep uit 1932. De bewoning tot de periode 1250-1900 op de lage dekzandruggen en de lage zandgronden zelf, is aldus op te delen in plaatsvast bewoning en niet-plaatsvast bewoning. Qua karakter van gebouwde eenheden is sprake van boerderijerven, kasteeltjes, kapellen, kerken, windmolens, watermolens en hagelkruizen. Toebehorende aan boeren, ambachtslieden, stedelingen, aristocraten en kloosterlingen.

De economie bestond tussen 1250 en 1500 nog steeds uit een gemengd bedrijf. In de economie zien we steeds meer het belang van mest. Dat blijkt uit de mestkuilen op boerenerven, binnen en buiten gebouwen. Die mestkuilen evolueren na verloop van tijd naar potstallen in huizen. Vanaf de veertiende of vijftiende eeuw gaat men organische mest mengen met anorganisch materiaal, plaggen. Vanaf dan ontstaan de hoge akkerdekken die archeologische sporen vaak goed afdekken.³²⁴ Maar niet alleen akkers waren belangrijk in de late middeleeuwen van Laarbeek. Ook hooilanden en weidegebieden. Laarbeek is bijzonder voor zand-Brabant vanwege haar rijkdom aan natte gebieden. Hooiland was kostbaar eigendom, zo kostbaar zelfs dat het in Laarbeek net zo sterk versnipperde als akkergebieden. Fraai is dat te zien in Leek op de oudste kadasterkaart (figuur 88). Over de aanvang en het gebruik van de natte gebieden (hooiland, weide, veenwinning), maar ook heidegebieden in de late middeleeuwen van Brabant weten we vrijwel niets, omdat het accent bij wat een archeologische 'vindplaats' is op sporen van wonen en begraven ligt. Het hele landschap is echter van belang omdat het dagelijkse leven van boeren zich in het hele landschap afspeelden: op akkers, weiden en heiden. Dat was het uitgangspunt van een scriptie over wat nu Laarbeek is uit 1993.³²⁵

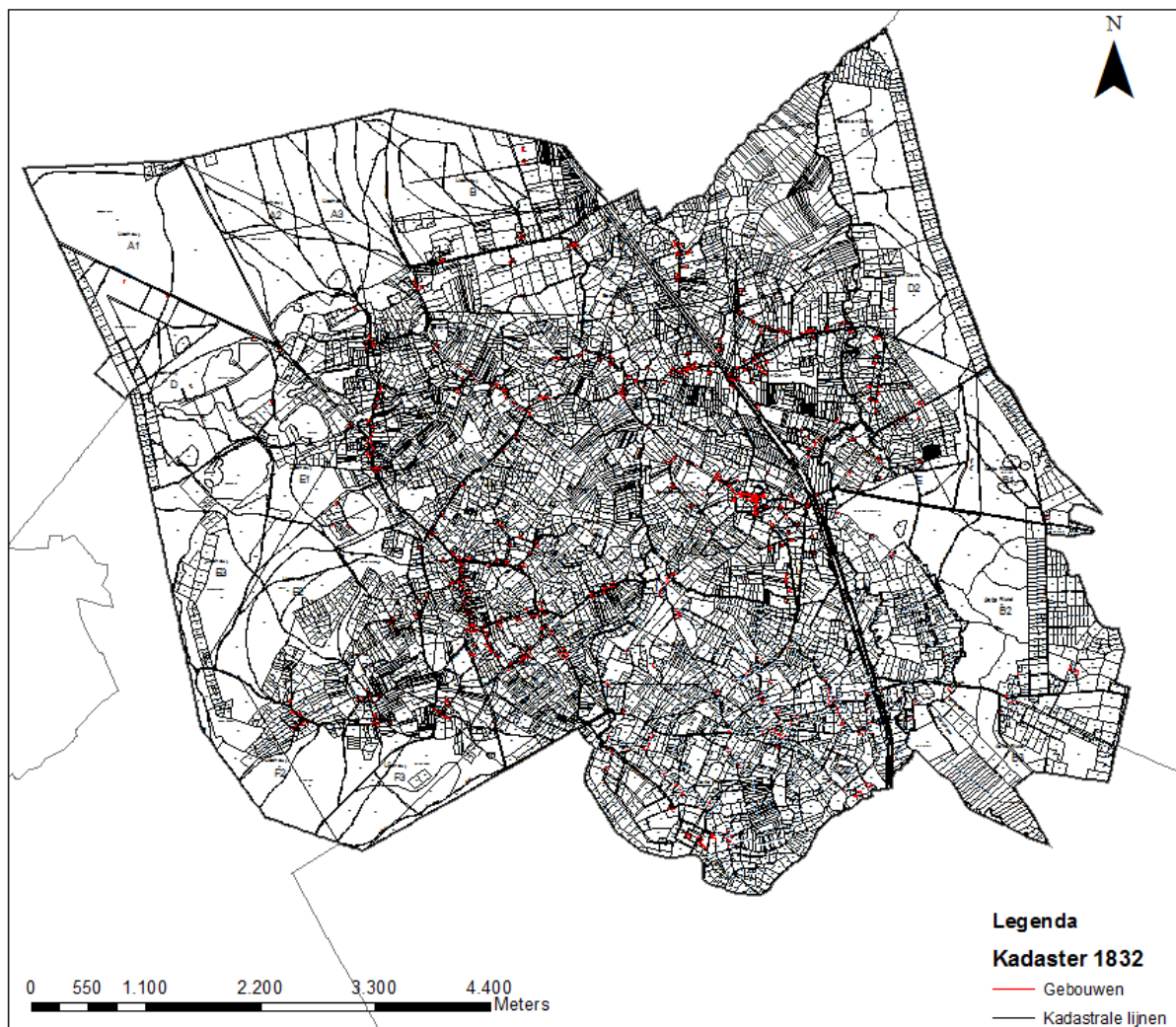
Interessant en archeologisch belangrijk is de mogelijke aanwezigheid van ambachtslieden in de laatmiddeleeuwse dorpen van Laarbeek blijkens geschreven bronnen. Meer onderzoek is hierover echter nodig. Verder is voor de archeologische potentie verder onderzoek naar toponiemen en historisch-geografisch onderzoek cruciaal. Met historisch-geografisch onderzoek wordt hier terug in de tijd lokaliseringsonderzoek bedoeld en vooruit in de tijd de reconstructie van de bewoning tussen 1300 en 1900 in een dorp met haar landschap.

323 Huijbers 2018b.

324 Huijbers 2018b

325 Huijbers 1993.

Interessant is dat de kadasterkaart niet alleen bron is voor onderzoek van bewoning en landgebruik, maar ook van de rituele geografie van dorpen. Hagelkruizen liggen altijd op een kruispunt van wegen en een van die wegen ligt altijd vlakbij een kerk. In dorpen bestonden kerkwegen (wegen naar kerken toe) en processierouten over akkerwegen waarin hagelkruizen een grote rol speelden.

Figuur 88 Gedigitaliseerde kadasterkaart uit 1832 van de gemeente Laarbeek.

3 Methoden en bronnen

3.1 Bronnen en aanpak

Om een betrouwbare archeologische verwachtingen- en waardenkaart te kunnen maken, zijn verschillende stappen uitgevoerd, die hieronder nader zullen worden beschreven. Allereerst zijn in een Geografisch Informatie Systeem (GIS, programma ArcGIS) zoveel mogelijk basisgegevens verzameld waarmee een digitale basisatlas tot stand is gebracht. De basisatlas vormde daarmee de ruggengraat van de inventarisatie, de geografische kapstok waaraan alle informatie opgehangen werd.

Hieronder volgt een overzicht van de digitale en analoge bronnen die zijn gebruikt in de basisatlas ten behoeve van de inventarisatie van de archeologische verwachtingen- en waardenkaart:

- Actuele topografie (Top10NL);
- GBKN en de kadastrale ondergrond (gemeente);
- Google maps en Google streetview;
- Actueel Hoogtebestand Nederland, AHN-3, versie 2014-2019;
- Hoogtekaarten van voor de ruilverkaveling (1:10.000 bij Topografische Dienst/Kadaster);
- Geomorfologische kaart (schaal 1:50.000);
- Bodemkaart (schaal 1:50.000);
- Kadastrale minuutplannen 1830 en het gedigitaliseerde kadasterbestand 1830 van de Vrije Universiteit;
- Wolters-Noordhoff. *Grote Historische Atlas van Nederland 1:50.000. Deel 4: Zuid-Nederland 1838 - 1857*. Groningen, 1990;
- Voordt-Pieck, L. van der, M. Kuijl. Statistiek der provincie Noord-Brabant volgens de uitkomsten van het kadaster bij deszelfs invoering. Maastricht, 1845;
- Topografie kaarten TDN (Bonnekaartjes) ca 1900 en 1930. Historische Atlas van Noord-Brabant. Chromotopografische Kaart des Rijks oorspronkelijke schaal 1:25.000. Afgedrukt in: Wieberdink, G.L. (samensteller). *Historische Atlas van Noord-Brabant. Chromotopografische Kaart des Rijks 1:25.000*. Den IJp, 1989;
- Topografische kaarten divers 20^e/21^e eeuw via Esri Nederland; Kadaster; Gemeentekaart (t/m 1:768.000), TK200 (t/m 1:192.000), TOP50 (t/m 1:48.000), TOP25 (t/m 1:6.000);
- Ontgrondingenkaart Provincie Noord-Brabant 1950-heden;
- Veiligheidsrisico kaarten Zuidoost-Brabant voor grootschalige ondergrondse infrastructuur;
- Bodemsaneringen en stortplaatsen Provincie Noord-Brabant (Bodemloket.nl en <https://kaartbank.brabant.nl/viewer/app/Stortplaatsen>);
- BAG bestanden gemeente Laarbeek;
- Archeologische Monumentenkaart (AMK) van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE);
- Archeologisch Informatiesysteem (Achis3) (RCE);
- Luchtfoto's (diverse jaartallen vanaf 2000);
- Erfgoedkaart gemeente Laarbeek;

Om tot een actuele archeologische verwachtingen- en waardenkaart voor de gemeente Laarbeek te komen, zijn feitelijk de volgende vijf stappen doorlopen:

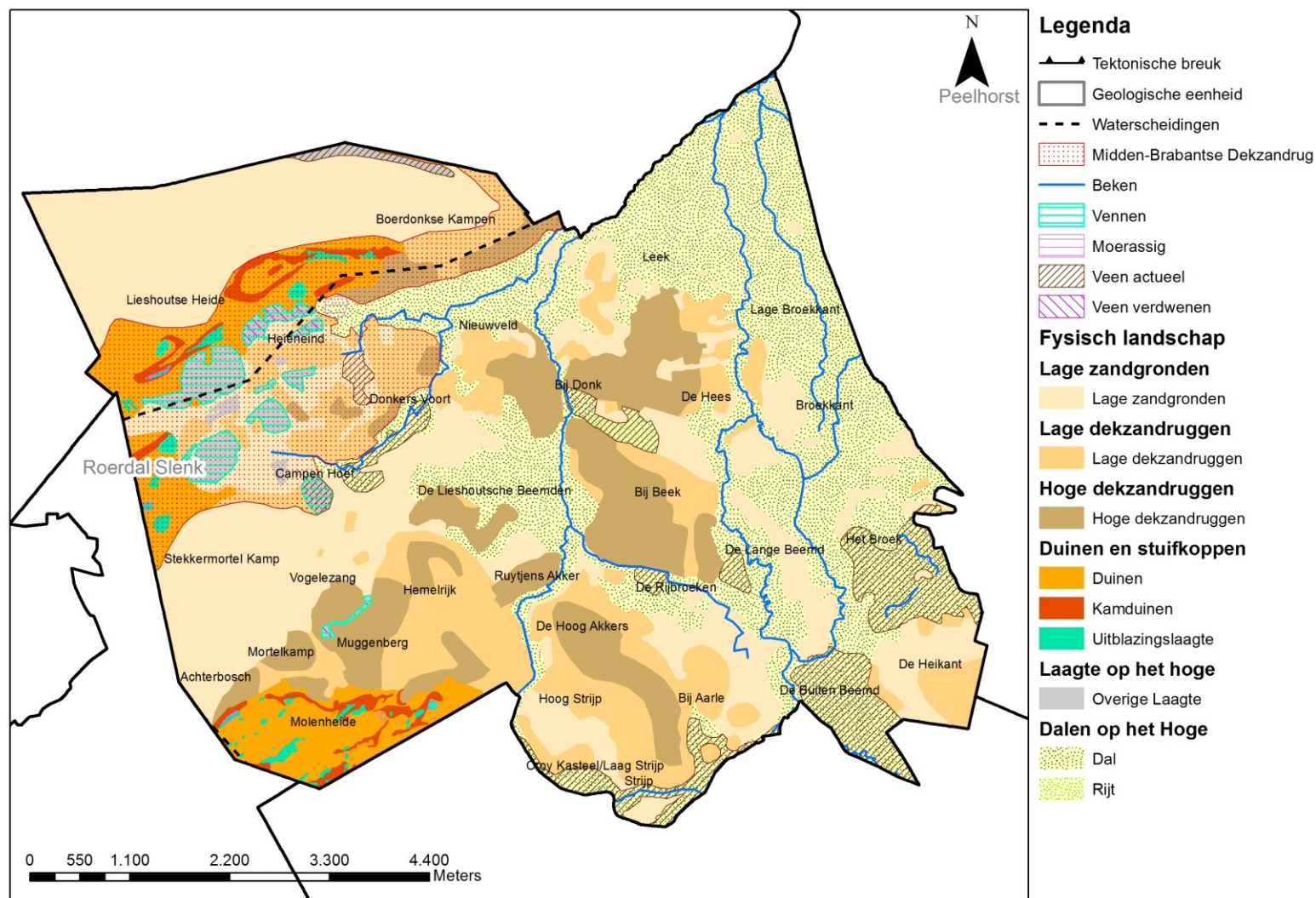
1. Actualiseren van het regionale verwachtingsmodel.
2. Verfijning verwachtingsmodel op basis van het fysieke landschap;
3. Verfijning verwachtingen op basis van de archeologische inventarisatie;
4. Verfijning verwachtingen op basis van de (cultuur)historische inventarisatie;
5. Verfijning verwachtingen op basis van (mogelijke) verstoringen.

3.2 Opstellen verwachtingsmodel

De basis voor de archeologische verwachtingen- en waardenkaart van de gemeente Laarbeek is het archeologische verwachtingsmodel dat voor de regio Zuidoost-Brabant (zie *bijlage 1*) is opgesteld en in 2020 is geactualiseerd.³²⁶ De basis van het model vormen de algemene verspreidingspatronen van vindplaatsen en de geomorfologische en bodemkundige situatie. De archeologische verwachting is daarbij bepaald aan de hand van de relatie tussen de bekende vindplaatsen in de regio en hun landschappelijke context: in vergelijkbare landschappelijke eenheden worden vergelijkbare resten uit dezelfde perioden verwacht. Door extrapolatie van de hoge onderzoeksintensiteit en hoge vondstdichtheid naar minder intensief onderzochte gebieden in de regio kunnen betrouwbare uitspraken over de archeologische verwachting worden gedaan. Door de voorkomende geomorfologische eenheden met bodemeenheden en met de ligging van de reeds bekende vindplaatsen te combineren, ontstaat een statistisch onderbouwd archeologisch verwachtingsmodel. De bepaling van de verwachtingen is gebaseerd op een berekening waarin per eenheid (bijvoorbeeld dekzandrug met hoge zwarte enkeerdgrond) het percentage vindplaatsen is vergeleken met de oppervlakte van die eenheid binnen het onderzoeksgebied. Als er minder vindplaatsen in een eenheid liggen dan op basis van een evenredige verdeling over het landschap verwacht wordt, dan scoort die eenheid laag. Als er meer vindplaatsen in een eenheid liggen, dan scoort de eenheid middelhoog of hoog. Daarbij is de regel gehanteerd dat een verschil van 0 tot 1 middelhoog scoort en een verschil van 1 of meer hoog scoort. Dit statistisch onderbouwde verwachtingsmodel vormt de basis voor de archeologische verwachtingen- en waardenkaart. De grondwatertrap is hierin buiten beschouwing gelaten, omdat deze door de eeuwen heen sterk aan verandering onderhevig is geweest. Locaties die tegenwoordig erg droog zijn, kunnen in het verleden juist erg nat zijn geweest en omgekeerd.

Uit het verwachtingsmodel van Zuidoost-Brabant blijkt dat de helft van alle vindplaatsen uit de regio Zuidoost-Brabant is aangetroffen op de dekzandruggen, meestal bedekt door een plaggendeek. De archeologische verwachting voor zowel hoge als lage dekzandruggen is in deze hele regio dan ook hoog voor alle perioden. In de tabellen van *bijlage 1* is de archeologische verwachting per landschappelijke eenheid (bodem en geomorfologie) op basis van de archeologische gegevens verdeeld naar de verschillende tijdsperioden. Daaruit wordt duidelijk dat de verwachting voor Steentijd en latere perioden van elkaar verschilt per landschappelijke eenheid.

³²⁶ Regio Zuidoost-Brabant: Asten, Bergeijk, Best, Bladel, Cranendonck, Deurne, Eersel, Eindhoven, Best, Gemert-Bakel, Heeze-Leende, Helmond, Laarbeek, Nuenen, Oirschot, Reusel-De Mierden, Someren, Son en Breugel, Valkenswaard, Veldhoven en Waalre.

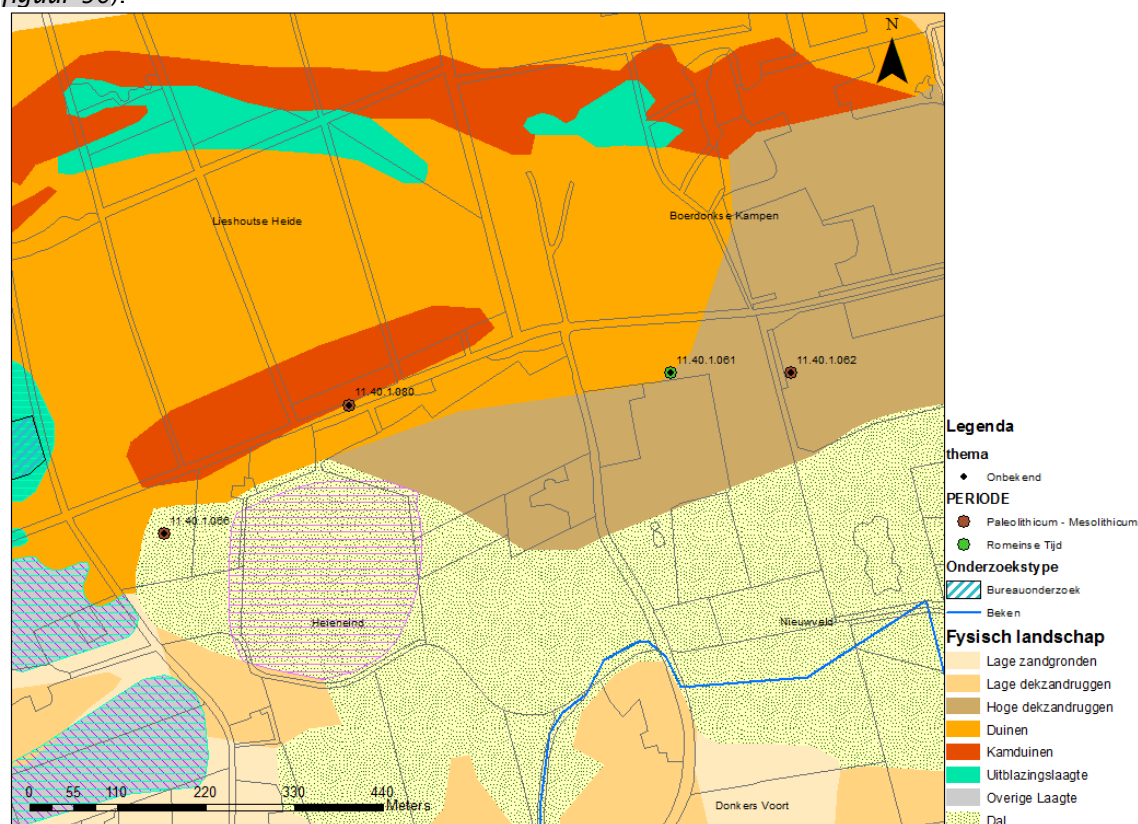

Figuur 89 Overzicht van het fysieke landschap van Laarbeek.

3.3 Verfijning verwachtingen op basis van het fysieke landschap

Aangezien de bewoningsontwikkeling en de keuze om ergens te gaan wonen, sterk beïnvloed is door de landschappelijke omstandigheden, vormt de analyse van het fysieke landschap (zie *figuur 89*) een belangrijk onderdeel van het archeologische verwachtingsmodel. Voor Laarbeek is in het kader van het opstellen van de erfgoedkaart in 2012 de landschappelijke ondergrond (fysieke landschap) gedetailleerd in beeld gebracht aan de hand van onder meer de oude kadasterkaart uit 1830, bodem- en geomorfologische kaarten en het Actuele Hoogtebestand van Nederland. De kaart van het fysieke landschap is interessant voor de archeoloog die soms in een nieuw geschapen maanlandschap aan het werk is en iedere oriëntatie op en voeling met het oude landschap dan al snel kwijt raakt. Op deze kaart zijn bijvoorbeeld de oude kamduinen, verdwenen vennen en de oorspronkelijke beeklopen gereconstrueerd. In de oude dorpskernen is het oude landschap zo goed mogelijk gereconstrueerd aan de hand van oude topografische kaarten, toponiemen en de relatie tussen bodem en topografie in nabije gebieden buiten de witte vlekken. De verwachtingenkaart gebaseerd op het verwachtingsmodel van Zuidoost-Brabant is hiermee dan ook verder verfijnd.

Uit wat bekend is over vestigingskeuzes en landschapsgebruik door de tijd heen, blijkt dat de aanwezigheid van water en dekzandopduikingen (ruggen, koppen en kamduinen) bepalend is voor menselijke activiteiten. Op basis van het gereconstrueerde fysieke landschap zijn deze gebieden uitgelicht, die een hogere archeologische verwachting krijgen dan de omliggende arealen. Naast lage en hoge dekzandruggen betreft het kamduinen. Deze duinen kunnen van laatglaciale ouderdom zijn, maar ook laatmiddeleeuws en alle dateringen daartussen. Opvallend is dat Steentijd vindplaatsen zich vaak concentreren op de kamduinen en aan de zuidrand van de Midden-Brabantse dekzandrug (zie *figuur 90*).

Figuur 90 Uitsnede van het fysieke landschap bij Mariahout met een zichtbare concentratie aan archeologische Steentijd-vindplaatsen aan de zuidrand van de Midden-Brabantse dekzandrug.

Naast dekzandopduikingen betreft het oude vennen en laagten op het hoge, maar ook gebieden waar nog veen in de ondergrond aanwezig is. In dit veen kunnen nog bijzondere archeologische resten bewaard zijn gebleven als houten constructies maar ook plantenresten en pollen. De gebieden hebben een middelhoge trefkans gekregen, omdat niet zeker is of de botanische en palynologische resten goed geconserveerd zijn en omdat het redelijk grote gebieden betreft.

De archeologische verwachting is op basis van het fysieke landschap zoals weergegeven op de erfgoedkaart van Laarbeek, als volgt verijnd:

Eenheid	Archeologische verwachting
Hoge en lage dekzandruggen	Hoog
Kamduinen	Hoog
Uitblazingslaagte	Hoge verwachtingszone van 200 m rondom (laagte zelf is middelhoog)
Ven	Hoge verwachtingszone van 200 m rondom (ven zelf is middelhoog)
Veengebied actueel	Middelhoog

Figuur 4 Voorbeeld van een gradiëntzone met variatie in begroeiing nabij een ven en hogere gronden op de achtergrond (foto: R. Berkvens, 2019).

Zonering steentijd

De oude vennen en de laagten op het hoge hebben vanwege de aantrekkelijke gradiëntzone ((geleidelijke) overgang van hoog/droog naar laag/nat) een hoge verwachting op het aantreffen van archeologische vindplaatsen uit de Steentijd (Paleolithicum – Neolithicum). In niet recent uitgebaggerde

lagen van vennen zijn vooral deposities³²⁷ en goed geconserveerde organische vondsten (bot, pollen, zaden, etc.) te verwachten.

Voor het bepalen van de zonering rondom deze vennen en de laagten op het hoge zijn uit de database van het verwachtingsmodel van Zuidoost-Brabant³²⁸ alle steentijdvindplaatsen geselecteerd (>1000, zie *bijlage 1*). Daarnaast is de locatie van de vindplaats ten opzichte van het ven of de laagte bepaald. Op basis daarvan is gebleken dat de grootste dichtheid aan vindplaatsen ten zuidoosten van het ven of de laagte was gelegen, zie figuur 10.³²⁹

Uit de analyse van de afstand en de windrichting die Steentijdvindplaatsen hebben t.o.v. alle vennen en laagten op het hoge op de erfgoedkaart van de Kempen, blijkt dat de vondstdichtheid gestaag afneemt naarmate de afstand tot zo'n ven of laagte toeneemt (zie *figuren 92 en 93*). De meeste vondsten zijn gedaan ten zuidoosten van een ven of laagte. Door een hoge verwachting te geven aan een zone van 400 m rondom een ven of laagte zou ca. 60% van de steentijdvindplaatsen worden 'gevangen'. Deze zonering zou echter een te grote aanslag plegen op de gemeente en haar burgers. Daarom is gekozen voor 200 m, waarmee ca. 40 % van de vindplaatsen binnen de zonering valt. Daar waar op de uiteindelijke archeologische verwachtingen- en waardenkaart nog grote concentraties betrouwbare vindplaatsen aanwezig waren in gebieden met een lage verwachting, is de archeologische verwachting handmatig bijgesteld naar hoog.

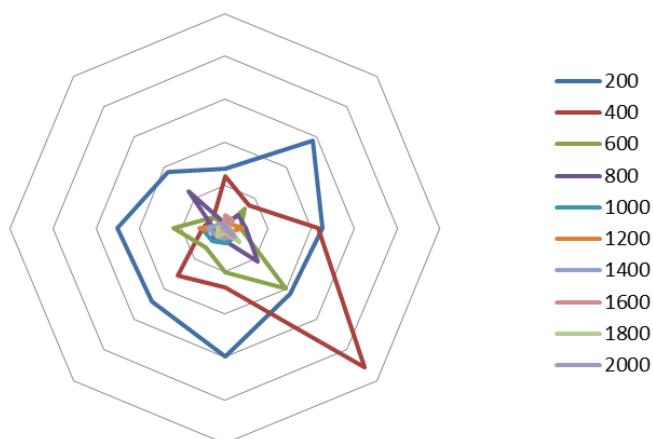
	Afstand (m)										
Wind richting	200	400	600	800	1000	1200	1400	1600	1800	2000	Totaal
N	2.76%	2.43%	0.09%	0.23%	0.28%	0.42%	0.14%	0.61%	0.00%	0.23%	7.21%
NO	5.76%	1.54%	1.31%	0.84%	0.14%	0.28%	0.37%	0.51%	0.09%	0.05%	10.91%
O	4.54%	4.35%	0.70%	0.98%	0.14%	0.80%	0.14%	0.09%	0.19%	0.14%	12.08%
ZO	4.31%	9.18%	3.98%	2.15%	0.61%	0.23%	0.19%	0.66%	0.94%	0.56%	22.80%
Z	5.95%	2.76%	2.06%	0.61%	0.70%	0.23%	0.47%	0.37%	0.19%	0.09%	13.44%
ZW	4.82%	3.14%	1.26%	0.80%	0.84%	0.33%	0.56%	0.05%	0.51%	0.00%	12.31%
W	5.01%	1.03%	2.39%	0.56%	1.08%	1.22%	0.80%	0.23%	0.33%	0.14%	12.78%
NW	3.75%	0.75%	0.75%	2.43%	0.23%	0.14%	0.28%	0.14%	0.00%	0.00%	8.47%
Totaal	36.89%	25.19%	12.55%	8.61%	4.03%	3.65%	2.95%	2.67%	2.25%	1.22%	100.00%

Figuur 92 Overzicht van afstanden en windrichting van Steentijdvindplaatsen ten opzichte van vennen en laagten in Zuidoost-Brabant (zie verder Berkvens e.a. 2011). Zie ook grafiek hieronder.

327 Dit zijn offergaven waarbij voorwerpen aan de goden werden toevertrouwd door ze in het water te gooien.

328 Berkvens e.a. 2011.

329 Dit model gaat er vanuit dat het ven of de laagte het centrale punt is omdat water een eerste levensbehoefte is van mens en dier. Dit laat echter niet verlet dat ook andere landschappelijke elementen een belangrijke rol kunnen hebben gespeeld, maar deze zijn met de huidige stand van kennis vooralsnog niet te voorspellen.

Figuur 93 Grafiek met windrichting waarin ven of laagte is gelegen ten opzichte van vondsten in combinatie met afstand tussen vondst en ven of laagte. De getallen in de legenda staan voor de afstanden.

3.4 Verfijning verwachtingen op basis van de archeologische inventarisatie

Om tot een actuele archeologische verwachtingen- en waardenkaart voor Laarbeek te komen, is geïnterviewd wat er tot nu toe bekend is uit het onderzoeksgebied, in het bijzonder welke archeologische onderzoeken er sinds 2012 zijn uitgevoerd, wat die hebben opgeleverd en welke vindplaatsen en archeologisch waardevolle gebieden er sindsdien bij gekomen zijn of zijn afgevallen. De basis hiervan wordt gevormd door het archeologische landschap, onderdeel van de erfgoedkaart van de gemeente Laarbeek uit 2012, aangevuld met gegevens uit ARCHIS, het archeologische informatiesysteem van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed in combinatie met inventarisatie van archeologische en historische gegevens van amateurarcheologen en archeologische en historische bronnen in lokale en regionale literatuur.

De vindplaatsen en archeologische onderzoeken zijn verzameld in een ArcGIS-database, waarmee de archeologische basiskaart is gemaakt. In de losse *bijlage 3* is een overzicht opgenomen van alle bekende archeologische vindplaatsen tot en met 2020; in *bijlage 2* is een overzicht opgenomen van de archeologische onderzoeken die in Laarbeek zijn uitgevoerd van 2012 tot en met 2020.³³⁰ Per vindplaats staat vermeld: inventarisatienummer, topografische coördinaten, de wijze van verwerving, naam vindplaats, jaartal vondst, complextype (van graf tot nederzetting of overig) en datering (van Steentijd tot en met nieuwe tijd). Per archeologisch onderzoek is genoteerd: locatie, de uitvoerder, het type onderzoek, het jaartal van uitvoering, een omschrijving van de vondsten en de uitkomsten van het onderzoek voor een eventueel vervolg. Bovendien wordt zo mogelijk een verwijzing gegeven van literatuur waar meer informatie is te vinden.³³¹

Voor de onderverdeling naar perioden is gekozen voor een zo algemeen mogelijke indeling die in belangrijke mate op de indeling van ARCHIS is gebaseerd. Voor onderhavig onderzoek is een onderscheid gemaakt tussen de volgende archeologische perioden:

1. Midden Paleolithicum (300.000 - 35.000 jaar geleden);

³³⁰ Voor een totaal overzicht van de uitgevoerde archeologische onderzoeken voor 2013 wordt verwezen naar bijlage 6 in Arts 2020.

³³¹ Bij de meest recente onderzoeken zijn de rapporten digitaal ontsloten via DANS of het Archief van Archis.

2. Laat Paleolithicum (35.000 - 9.600 jaar geleden);
3. Mesolithicum (9.600 jaar geleden - 4.900 voor Chr.);
4. Neolithicum (4.900 - 2.000 voor Chr.);
5. Bronstijd (2.000 - 800 voor Chr.);
6. IJzertijd (800 - 12 voor Chr.);
7. Romeinse tijd (12 voor Chr. - 450 na Chr.);
8. Vroege Middeleeuwen (450 - 1.050 na Chr.);
9. Volle en Late Middeleeuwen (1.050 - 1.500 na Chr.);
10. Nieuwe tijd (1.500 na Chr. - heden).

Helaas kan een aantal vindplaatsen niet exact op periode gedateerd worden. Voor deze vindplaatsen is de periode 'onbepaald' toegevoegd. Indeling in bovenstaande perioden betekent ook dat een aantal vindplaatsen zijn samengevoegd.

Op grond van de vindplaatsgegevens kan het archeologisch landschap worden onderverdeeld in 9 thema's, 32 tot en met 40³³², met daaronder weer diverse subthema's (ook wel complextype geheten in de archeologie: nederzetting, grafveld, grafheuvel, kasteelheuvel, rituele depositie, etc.).

Thema nr	Thema naam
32	Bewoning (inclusief verdediging)
33	Religie (cultus/heiligdom)
34	Begraving
35	Infrastructuur
36	Agrarische productie en voedselvoorziening
37	Grondstofwinning
38	Industrie en nijverheid
39	Depot
40	Onbekend

Figuur 94 Thema's in het archeologisch landschap.

Dit archeologische landschap sluit qua opzet en indeling aan op de lagen van het fysieke en historische landschap, waardoor een eenduidig geheel ontstaat. We zien bijvoorbeeld ook een overlap in begrippen op plaatsen waar zowel archeologische vondsten zijn gedaan van bijvoorbeeld een kerk of kasteel en waar deze fysiek ook nog steeds aanwezig is.

Archeologische vindplaatsen

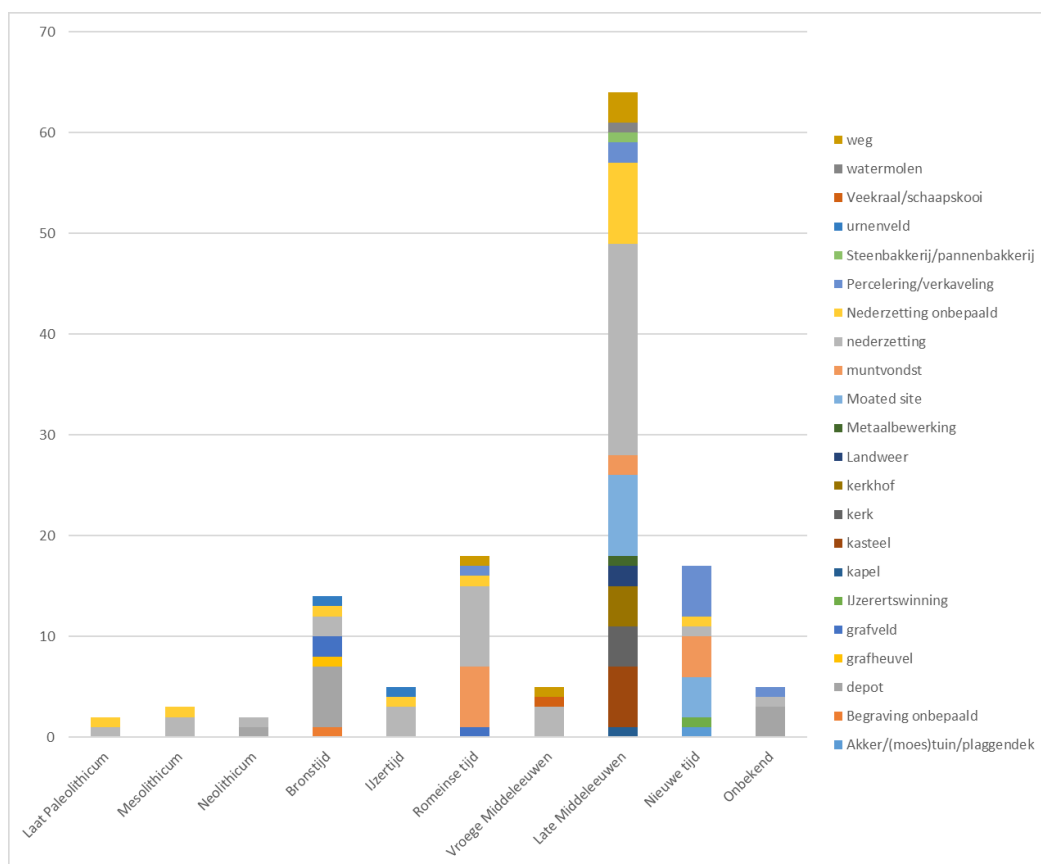
In totaal zijn binnen de gemeente Laarbeek 315 archeologische vindplaatsen bekend (zie *bijlage 3 en figuur 95*).³³³ Eén archeologische vindplaats kan betrekking hebben op meerdere perioden, bijvoorbeeld IJzertijd en Romeinse tijd en op verschillende complextypen (bijvoorbeeld nederzetting of grafveld). Ook komt het voor dat van één plek, zoals bijvoorbeeld bij Lieshout - Nieuwenhof, meerdere vondsten of waarnemingen bekend zijn die allemaal verwijzen naar dezelfde vindplaats. Eén vindplaats kan dan ook meerdere ARCHIS-waarnemingsnummers omvatten. Bij onderstaande inventarisatie is getracht om zoveel mogelijk verdubbelingen eruit te halen.

³³² De thema's sluiten aan op de thema's van het fysieke en historische landschap en zijn derhalve doorlopend genummerd.

³³³ Zie voor een uitgebreidere beschrijving Arts 2020, bijlage 5. Hierin zijn de vindplaatsen tot en met 2012 beschreven.

Periode	Agrarische productie	Begraving	bewoning (incl. verdediging)	Depot	Grondstofwinning	Industrie en nijverheid	Infrastructuur	onbekend	Religie	Eindtotaal
Midden-Paleolithicum								1		1
Laat Paleolithicum			2					5		7
Mesolithicum			3					18		21
Neolithicum			1	1				12		14
Bronstijd		5	3	6				1		15
IJzertijd		1	4					13		18
Romeinse tijd		1	9	6			2	22		40
Vroege Middeleeuwen	1		3				1	9		14
Late Middeleeuwen		4	45	2		3	5	33	5	97
Nieuwe tijd	1		6	4	1		5	14		31
Onbekend			1	3			1	52		57
Eindtotaal	2	11	77	22	1	3	14	180	5	315

Figuur 95 Overzicht van de verschillende thema's naar datering die in de gemeente Laarbeek voorkomen.

Figuur 96 Schematische weergave van de archeologische complextypen onderverdeeld naar periode. Hierbij is het onbekende complextype weg gelaten voor de duidelijkheid.

In de bovenstaande tabellen (figuren 95 en 96) wordt een overzicht gegeven van de verschillende thema's en complextypen, ingedeeld naar periode die vanuit de vindplaatsen in Laarbeek bekend zijn. Hieruit blijkt dat de meeste bekende vindplaatsen in Laarbeek dateren uit de middeleeuwen. Het meest vertegenwoordigde thema is "onbekend", waarbij de vindplaatsen merendeels bestaan uit losse vondsten, waarvan de context niet altijd duidelijk is, en die voornamelijk zijn aangetroffen bij niet-archeologisch graafwerk.

Uit figuren 95 en 96 blijkt verder een oververtegenwoordiging van de nederzettingen door de tijd heen maar een ondervertegenwoordiging van vindplaatsen met betrekking tot agrarische productie, grondstofwinning en industrie en nijverheid. Als we kijken naar de perioden dan is er een ondervertegenwoordiging van vindplaatsen uit de steentijd, IJzertijd en vroege middeleeuwen. Bij toekomstig onderzoek kan dit gegeven bijvoorbeeld worden gebruikt in het maken van een afweging in de archeologische monumentenzorgcyclus van waardering en selectie.

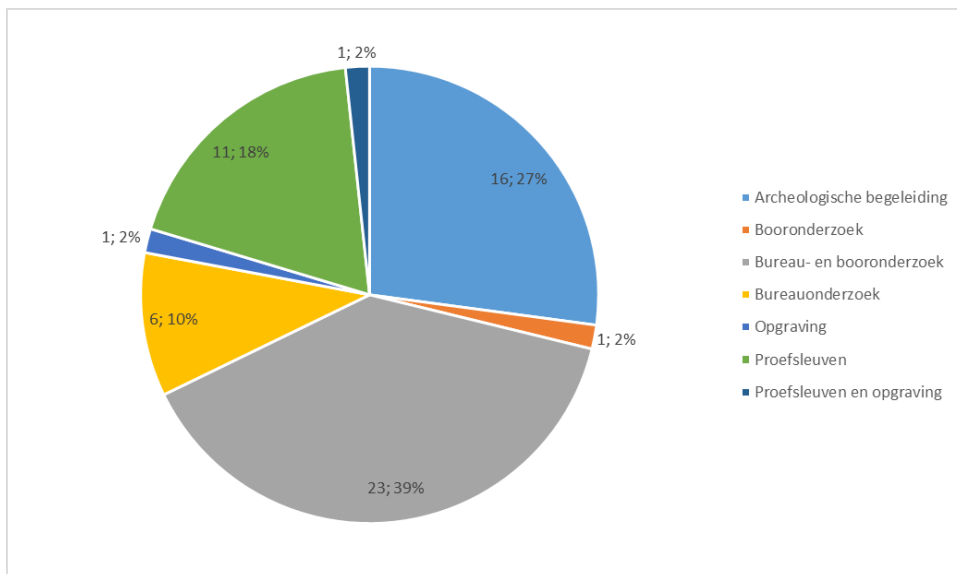
Archeologische onderzoeken

Sinds 2012 zijn binnen de gemeente Laarbeek 59 archeologische onderzoeken uitgevoerd (zie bijlage 2). Uit het overzicht van de uitgevoerde archeologische onderzoeken in Laarbeek, zie figuren 97 en 98, is af te leiden dat het merendeel van de in de laatste 9 jaar uitgevoerde onderzoeken bestond uit een bureau- en booronderzoek. Slechts twee opgravingen zijn er uitgevoerd in negen jaar tijd ofwel nog geen 5 % van de totale archeologische onderzoeken. Opvallend zijn de grote aantallen archeologische begeleidingen. Dit wordt veroorzaakt door de aard van de civiele werkzaamheden, zoals de sanering van zinkassen en de aanleg van ecologische verbindingzones in beekdalen, waardoor een regulier proefsleuvenonderzoek en/of opgraving niet mogelijk was.

Verwervingswijze	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Totaal
Bureauonderzoek			2		1		2		1		6
Bureau- en booronderzoek		3			2	3	1	3	4	1	17
Booronderzoek				1		1	1	3		1	7
Proefsleuven	2		1			1	1	2	4		11
Proefsleuven en opgraving									1		1
Opgraving									1		1
Archeologische begeleiding	1		6	2	3		3		1		16
Eindtotaal	3	3	9	3	6	5	8	8	12	2	59

Figuur 97 Overzicht van de verschillende uitgevoerde archeologische onderzoek typen in Laarbeek tussen 2012 en februari 2021.

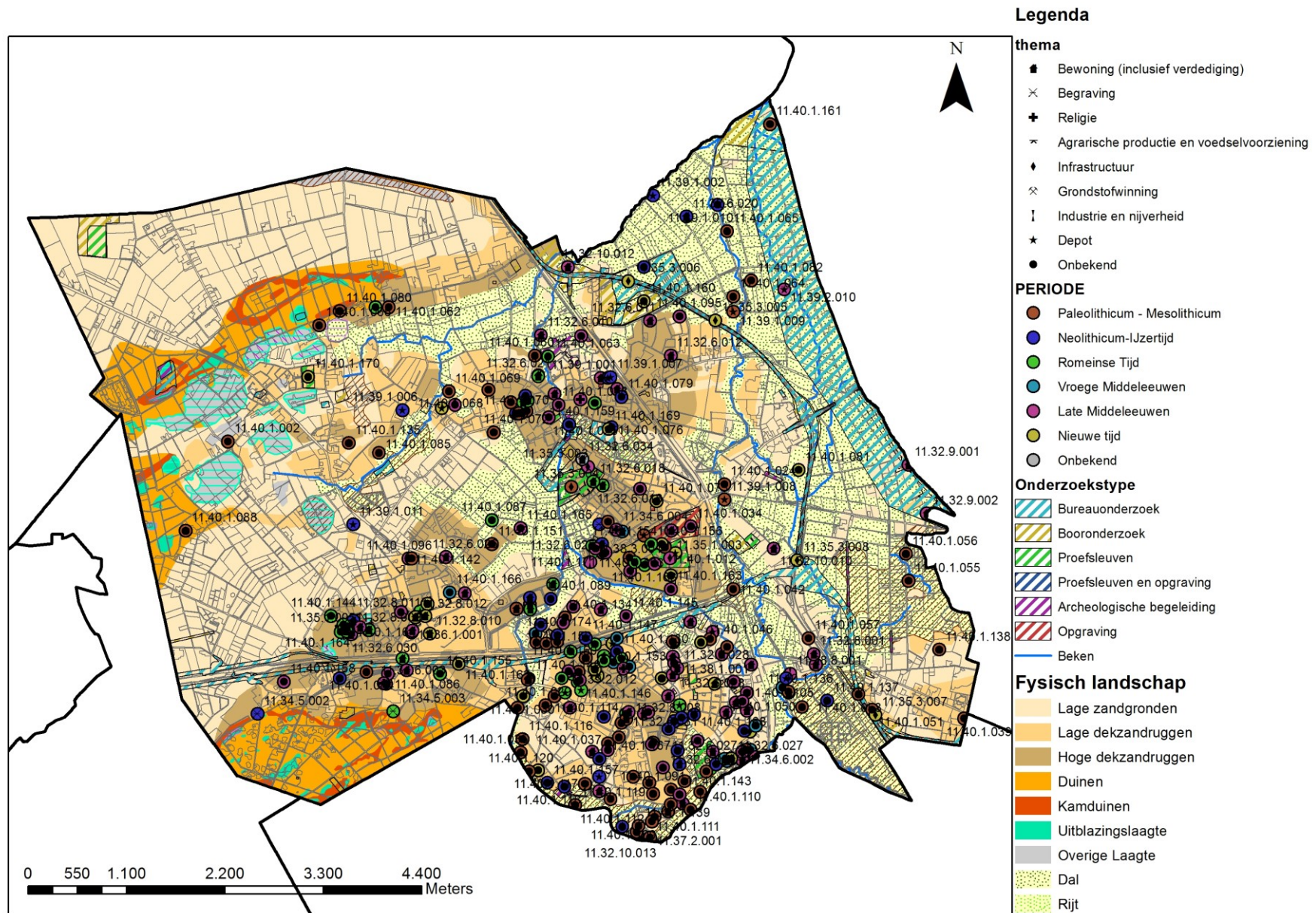
De resultaten van alle sinds 2012 uitgevoerde archeologische onderzoeken zijn door vertaald naar de nieuwe archeologische verwachtingen- en waardenkaart. Gebieden die zijn vrijgegeven en inmiddels zijn volgebouwd, zijn op de archeologische verwachtingen- en waardenkaart aangeduid als gebieden zonder archeologische verwachting. Ook de terreinen die zijn opgegraven, zijn aangemerkt als terrein zonder archeologische verwachting. De terreinen waarvan een selectiebesluit niet bekend is, zijn hierbij buiten beschouwing gelaten.

Figuur 98 Overzicht van de aantallen archeologische onderzoeken van 2012 tot en met februari 2021 verdeeld naar onderzoekstype.

Figuur 99 Opgraving Goorloop – Hoge Regt door RAAP in 2019 (bron Mooi Laarbeek).

Figuur 100 Projectie van alle archeologische vindplaatsen en onderzoeken in Laarbeek op de kaart van het fysieke landschap (bron Erfgoedkaart Laarbeek 2012 en Archis februari 2021).

3.5 Verfijning verwachting op basis van de cultuurhistorische inventarisatie

Naast archeologische vondsten en onderzoeken, geven historische bronnen belangrijke aanwijzingen voor mogelijk aanwezige archeologische waarden. De archeologische verwachtingen- en waardenkaart is dan ook verder verfijnd naar aanleiding van locaties die bij de cultuurhistorische inventarisatie voor de erfgoedkaart en later historisch onderzoek naar boven zijn gekomen.

Een exacte begrenzing van de historische erven en gehuchten is verkregen door uit te gaan van de bebouwing op de kadastrale kaart uit 1830. Deze gebieden zijn als hoge verwachting, historische kern op de archeologische verwachtingen- en waardenkaart opgenomen. Rond deze historische erven en gehuchten is een hoge verwachtingszone van 100 m aangehouden vanwege de verwachte ruimere spreiding van archeologische sporen. Uit regionaal archeologisch onderzoek is namelijk bekend dat de voorgangers van de huidige gehuchten zich langzaam hebben verplaatst vanaf de hoge gronden naar de lager gelegen beekdalen of flanken.³³⁴ Omdat een groot aantal historisch bekende locaties, zoals kloosters, hoeven, kastelen, molens, brouwerijen, herbergen en kapellen, samenvallen met de gehuchten en bebouwing van 1830 zijn deze niet nog een keer apart in de verfijning van de archeologische verwachting opgenomen.

Bij de middeleeuwse kerklocaties is een zone van 250 m met een hoge verwachting – historische kern rond de kerk aangehouden. Regionaal archeologisch onderzoek heeft hier aangetoond dat de middeleeuwse bewoning meestal rond de kerk gelegen was en dat deze nogal eens teruggrijpt op bewoning in de Vroege Middeleeuwen.³³⁵ In de loop van de 13^e eeuw verschuift dan in veel dorpen in de regio de bewoning van de hogere gronden naar de flanken van de beekdalen. Dat zien we bijvoorbeeld ook bij de Oude Toren van Beek en bij de middeleeuwse kerklocaties van Aarle, Rixtel en Lieshout. De plek waar de kerk stond als ook de begraafplaats in en om de kerk, zoals deze aangegeven is op de kadasterkaart van 1830, is opgenomen als een zone van zeer hoge archeologische waarde.

De resultaten van het grootschalige archeologische onderzoek in Zuidoost-Brabant maken duidelijk dat er onder de plaggendecken meestal sprake is van meerdere bewoningsperioden uit de late prehistorie tot en met de Late Middeleeuwen.³³⁶ Vooral de open akkergebieden, die gelegen zijn op de hogere dekzandruggen met moderpodzolen, en de oudste akkers in de regio, zijn vrijwel continu bewoond geweest. Vandaar dat de open akkercomplexen zoals aangeduid in het historisch landschap op de erfgoedkaart allemaal een hoge archeologische verwachting hebben gekregen. De meeste van deze gebieden hadden overigens al een hoge verwachting door de ligging op een hoge of lage dekzandrug. De esdekken zoals aangeduid op de bodemkaart, zijn apart aangeduid op de archeologische verwachtingen- en waardenkaart maar hebben geen specifieke archeologische verwachting gekregen. Het is een indicatie van de diepteligging van archeologische waarden.

De voorden zijn stuk voor stuk bekeken waarbij de hele beekdalbreedte langs de oversteek en dan 50 meter ten noorden en zuiden in het dal als zone van hoge verwachting is opgenomen. Dit zijn plekken waar men door het water, over de bedding van de beek liep, reed of overstak. Niet iedere plek was geschikt om het beekdal over te steken. De voorkeur voor de aanleg van een voorde had een plek waar het beekdal relatief smal en het water niet te diep was, de oevers niet te steil waren en de ondergrond uit stevig materiaal bestond. Veel voorden zijn in de loop van de Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd vervangen door bruggen. De bruggen hebben vaak een naam gekregen die daaraan herinnert. Nabij

334 Huijbers 2018; Tol 2017; Ball 2018; Schabbink 2015; Verspay e.a. 2018.

335 Theuvs 1989 en 1999.

336 Ball 2018; Hiddink, H.A. & J. Renes 2007; Berkvens & Leenders 2008.

beekovergangen is vaak sprake van deposities van vondsten, maar ook van goed bewaarde organische resten, zoals de houten brug bij Hoogeloon.³³⁷ Vandaar dat deze locaties een hoge verwachting hebben gekregen. De geïnventariseerde oude voorden zijn deels overgenomen van de erfgoedkaart van Laarbeek en zijn aangevuld met de voorden die zichtbaar zijn op de kadasterkaart van 1830. Rond deze lijnvormige voorden is een zone van 50 m als hoge verwachting opgenomen.

De oudste doorgaande wegen die zijn voortgekomen uit de cultuurhistorische inventarisatie, hebben een hoge archeologische verwachting gekregen door hier een lijn van 25 m breed van te maken. Het gaat onder meer om de prehistorische route over de Midden-Brabantse dekzandrug, de prehistorische route bij Strijp en Hooge Akkers en de Romeinse zandwegen die liep van de Oude Toren bij Beek via de Romeinse nederzettingen aan de Beekseweg naar 't Hof en vervolgens naar de Romeinse nederzetting bij Nieuwenhof.³³⁸

Verder zijn een aantal historische puntlocaties met een zone van 50 m rondom opgenomen als hoge verwachting historische kern. Het gaat onder meer om de galg van Beek en Donk, de watermolen Dunau op de Peesgalloep en de van oorsprong 35 middeleeuwse hoeven zoals hoeve Vijf Eiken, hoeve Boort, Plashoeve, hoeve Van der Schoot, Hoeve Eijnde en hoeve Ten Opstal. Zie voor een toelichting hierop, de erfgoedcatalogus van de erfgoedkaart van Laarbeek. De diverse kasteelterreinen, omgrachte hoeven en de watermolen bij het Gulden Huis zijn opgenomen onder de archeologische waarden.

Tot slot zijn de landweren op de grens met Bakel en Gemert opgenomen als zones van 50 m breed met een hoge archeologische verwachting, historische kern. Op delen van het tracé bestaat de landweer nog daadwerkelijk uit een verhoogd wallichaam met aan weerszijden een greppel of sloot. Op andere delen is de landweer inmiddels gereconstrueerd en op andere delen zullen er in de bodem nog sporen van aanwezig zijn.

Als laatste zijn de ondergronden van de gebouwde monumenten die dateren van voor 1851, opgenomen als terreinen van hoge archeologie waarde. Hier kunnen al resten bovengronds aanwezig zijn in de vorm van historische gebinten maar ook direct onder de moderne vloer. De resten kunnen terug gaan tot in de late middeleeuwen. Het gaat om 40 panden die redelijk verspreid over de gemeente liggen.

Samengevat is de archeologische verwachting op basis van de cultuurhistorische inventarisatie als volgt verijnd:

Subthema of type object	Archeologische verwachting
12 Oude infrastructuur	Hoog (lijnelement van 25 m breed)
14 Voorden	Hoog (zone van 50 m rondom)
16 Watermolens (puntlocaties)	Hoog historische kern (zone van 50 m rondom)
17 Gehuchten (situatie 1830)	Hoog historische kern (met zone van 100 m hoge verwachting rondom)
18 Heerlijkheden (kastelen, omgrachte hoeven) (puntlocaties)	Archeologisch waardevol zeer hoog
18 Heerlijkheden (hoeven) (puntlocaties)	Hoog historische kern (zone van 50 m rondom)
21.3 Open akker	Hoog

³³⁷ Roymans 2005 en 2008; Renes 2004; Kolen, Laarschot & Box 2004.

³³⁸ Hartog 2004.

24 Galgen	Hoog historische kern (zone van 50 m rondom)
25 Militair (landweer)	Hoog historische kern (lijnelement van 50 m breed)
26 middeleeuwse kerken	Archeologisch waardevol zeer hoog met een zone van 250 m hoog historische kern rondom
26.2 middeleeuwse begraafplaatsen	Archeologisch waardevol zeer hoog
31 Gebouwen van voor 1851	Archeologisch waardevol zeer hoog
Esdekken	Geen aparte verwachting, alleen aanduiding

Tabel 9 Verfijning van de archeologische verwachtingen op basis van het historische landschap.

3.6 Verfijning verwachtingen op basis van (mogelijke) verstoringen

Archeologische resten zijn zeer kwetsbaar voor allerlei ingrepen in de bodem. De oorspronkelijke bodem in Nederland is op veel plekken aangetast. Landbouw, bouwwerkzaamheden en infrastructurele werken zijn de grootste verstoorders. Met deze bodemverstoring kunnen archeologische resten verplaatst, aangetast of zelfs verwijderd zijn. Aangezien een groot deel van de gemeente Laarbeek bebouwd is of een agrarisch gebruik heeft, of heeft gehad, zijn de meeste archeologische vindplaatsen (voor een deel) verstoord. Dat wil echter niet zeggen dat ze geen archeologische waarde meer hebben. Per locatie kan de aard en omvang van de verstoringen verschillend zijn. De specifieke kenmerken van deze verstoringen moeten, indien er sprake is van bodemingrepen, per geval bekeken worden, zodat het beleidsadvies aangepast kan worden. Voor Laarbeek is getracht om zoveel mogelijk bekende verstoringsbronnen in beeld te brengen. Als bekend is waar het bodemarchief ernstig verstoord is, dan hoeft op die plekken vaak geen archeologisch onderzoek meer plaats te vinden.

Bedreigend zijn graafwerkzaamheden in het kader van bijvoorbeeld bouw- en/of sloopactiviteiten, de aanleg van wegen en leidingen, natuurontwikkeling, agrarische grondbewerking (bijv. diepploegen), egaliseren, de aanleg van bos en ontgronden. Verlaging van het grondwaterpeil kan leiden tot het verdwijnen van organische archeologische resten die voorheen onder de grondwaterspiegel lagen. De verstoring van archeologische waarden komt in veel gevallen neer op het verdwijnen van grondsporen, verplaatsing en fragmenteren van archeologisch materiaal en verstoring van de ruimtelijke context.

Voor het inventariseren van de verstoringen zijn de volgende bronnen gebruikt:

- Ontgrondingen en verstoringen aangegeven op geomorfologische en bodemkaart. Op zowel de bodem- als geomorfologische kaart zijn gebieden aangegeven die afgegraven zouden zijn. Naast afgravingen gaat het ook om groeves.³³⁹
- Provinciaal geregistreerde ontgrondingen³⁴⁰. In het verleden zijn op nogal wat plaatsen grondstoffen als zand en grind afgegraven. Deze zijn gebruikt als bouw materiaal of ten behoeve van de aanleg van snelwegen en het bouwrijp maken van woonwijken en bedrijventerreinen. Waar dit tot op grotere diepte is gebeurd, is dit in het landschap zelfs duidelijk te zien aan de daardoor ontstane waterplassen. Andere ingrepen die de oorspronkelijke bodemopbouw hebben aangetast, zijn de egalisatie van (bolle) akkers en de aanleg van vijvers en poelen. De informatie over ontgrondingen is afkomstig uit het provinciaal ontgrondingsregister. Dit gegevensbestand over ontgrondingen geeft aan voor welke plekken door de provincie Noord-Brabant een vergunning is gegeven tot afgraven. De contouren van de

³³⁹ Geomorfologie: Vlake ontstaan door afgraving of egalisatie, laagte ontstaan door afgraving en groeves. Bij bodem gaat het om afgravingen en groeves.

³⁴⁰ <https://kaarten.brabant.nl/>

vergunde ontgrondingslocaties vanaf ca. 1950 zijn digitaal beschikbaar via de provincie Noord-Brabant.

- Grootschalige infrastructuur. Door Laarbeek loopt een aantal grootschalige transportleidingen voor olie en gas. Ze doorkruisen het zuiden, noorden en vooral het westen van het grondgebied. Door de aanleg van deze infrastructuur is de bodem tot in het vaste dekzand verstoord.
- Water. Hiervoor is de topografische kaart genomen, waarbij alle recent gegraven kanalen, waterplassen, vijvers, en dergelijke zijn nagelopen.
- Saneringen. Op verschillende locaties in Laarbeek komt verontreinigde grond voor. Soms is deze afgegraven ofwel gesaneerd. Informatie hierover wordt bijgehouden door de provincie Noord-Brabant. Ook informatie over de diepte van de sanering is hierbij opgenomen.
- Oude hoogtekarten van voor de ruilverkaveling.³⁴¹ Deze hoogtekarten kwamen tot stand in samenwerking met de Meetkundige Dienst van Rijkswaterstaat. De hoogtepunten op de Hoogtekaart van Laarbeek zijn verkend in 1961-1962. Met de oude hoogten kunnen vergelijkingen worden gemaakt met de huidige gedetailleerde hoogtekaart (AHN3).
- Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN3).³⁴² Deze digitale hoogtekaart is gebaseerd op metingen tussen 2014 t/m 2019. Met lasertechnologie is vanuit helikopters en vliegtuigen 3D-hoogte-informatie verzameld. Zodoende is van elke vierkante meter in Nederland tot op 5 centimeter nauwkeurig de hoogte op maaiveldniveau bekend.
- BAG-bestand. Dit is een digitaal bestand van alle gebouwen in Nederland met gegevens uit de Landelijke Voorziening Basisregistratie Adressen en Gebouwen (LV BAG). Per pand is onder andere het bouwjaar vermeld.
- Archeologische onderzoeken. De afgelopen jaren is in de gemeente Laarbeek een groot aantal archeologische onderzoeken uitgevoerd. Het gaat hierbij om bureau- en booronderzoeken, proefsleuven en opgravingen.

In ArcGis zijn de diverse hierboven genoemde bronnen op elkaar gelegd. Aan de hand van het AHN3 in combinatie met de oude hoogtepunten zijn de verstoringen, zoals deze bekend waren uit het ontgrondingsregister, geomorfologische en bodemkaarten, vervolgens gecontroleerd. Op plekken waar ontgravingen hebben plaatsgevonden, was vaak een abrupte overgang zichtbaar van een natuurlijk reliëf naar een nagenoeg vlak terrein. Soms klopten de contouren van de aangeduide gebieden niet. Soms was er nog verrassend veel reliëf zichtbaar. Door onduidelijkheid over de mate van verstoring zijn deze gebieden opgenomen als mogelijk verstoord. Uit een vergelijking van de AHN3-kaart met de oude hoogtepunten, werd verder duidelijk dat er veel meer afgegraven is dan de ontgravingenkaart van de provincie aangeeft. Daarom zijn ook de extra afgegraven plekken aangegeven. In de GIS-database is telkens aangegeven wat de bron(nen) is/zijn voor de verstoring.

Daar waar de geïnventariseerde verstoringen bevestigd konden worden aan de hand van de AHN3-kaart en de oude hoogtepunten, zijn deze gebieden als zekere verstoringen op de archeologische verwachtingen- en waardenkaart aangeduid. Bij locaties die uit de controle met het AHN nog steeds onduidelijk waren, is de archeologische verwachting niet gewijzigd. Ze zijn wel apart aangeduid op de archeologische verwachtingen- en waardenkaart als mogelijk verstoord. Verkennende grondboringen zullen bij toekomstige ingrepen de archeologische verwachting en de mogelijk aanwezige verstoring al dan niet moeten bevestigen. Voor deze terreinen geldt steeds de onderliggende lage, middelhoge of hoge archeologische verwachting.

341 <https://www.kadaster.nl/producten/kaarten-en-luchtfoto-s/historisch/hoogtekaart>

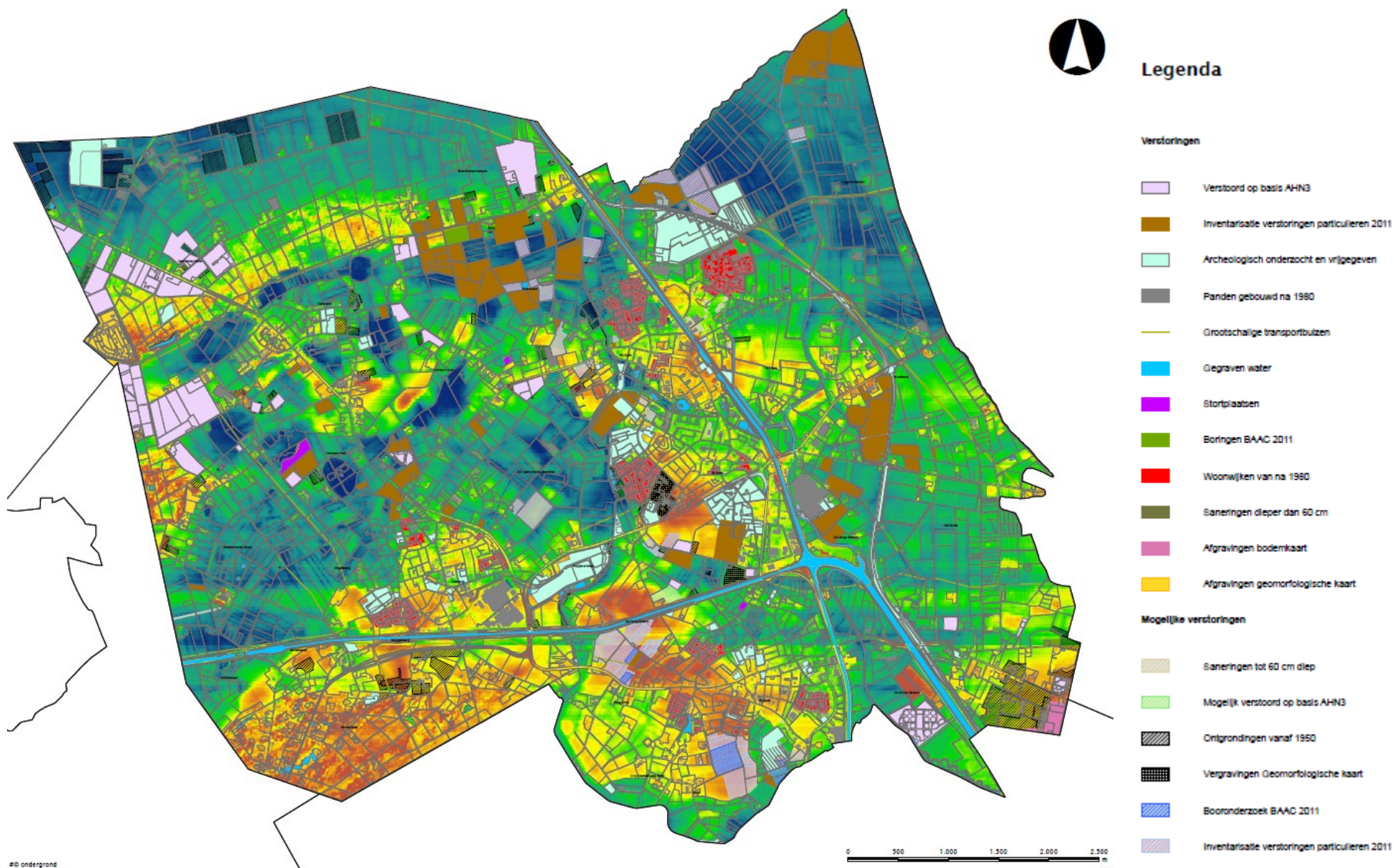
342 <https://ahn.arcgisonline.nl/ahnviewer/>.

De grootschalige transportleidingen en de gegraven wateren zijn als verstoord op de archeologische verwachtingen- en waardenkaart opgenomen. Bij de saneringen zijn alleen de dieper weggegraven gebieden (meer dan 60 cm onder het huidige maaiveld) als verstoord op de archeologische verwachtingen- en waardenkaart opgenomen. De ondiepe saneringen (tot 60 cm onder maaiveld) staan als mogelijk verstoord op de kaart.

Bij de huizenbouw vanaf ca. 1980 is er standaard tot in het gele zand of de vaste bodem uitgegraven, waardoor mogelijk archeologische sporen hier als verloren beschouwd mogen worden. Op basis van de BAG-bestanden zijn alle panden van na 1980 op de archeologische verwachtingen- en waardenkaart weergegeven als terreinen zonder archeologische verwachting. Waar het hele straten of wijken betreft, is de archeologische verwachting aangepast naar laag. Hoewel de tuinen meestal niet beschadigd zijn, is de kans op waardevolle archeologische resten erg klein. Het gaat hier veelal om flarden van nederzettingen, zoals een deel van een huisplattegrond of waterput, die weinig kennis toevoegen aan de al bekende bewoningsgeschiedenis.

Tot slot zijn de resultaten van uitgevoerde archeologische onderzoeken doorvertaald naar de archeologische verwachtingen- en waardenkaart. Gebieden waar geen archeologische waarden zijn aangetoond en die zijn vrijgegeven, zijn op de archeologische verwachtingen- en waardenkaart aangeduid als gebieden zonder archeologische verwachting. Ook de terreinen die geheel zijn opgegraven, zijn aangemerkt als zones zonder archeologische verwachting. Deze doorvertaling heeft plaatsgevonden op grond van de onderzoeksrapporten.

Figuur 101 Overzicht van de geïnventariseerde verstoringen en mogelijke verstoringen met bronvermelding.

4 Archeologische waarden

Naast archeologische verwachtingen is er in Laarbeek op diverse plekken ook sprake van reeds vastgestelde archeologische waarden. Hiertoe behoren die delen van de gemeente waar op basis van óf archeologisch onderzoek, óf de bekende archeologische waarnemingen en/of de bekende historische gegevens van het terrein (vrijwel) vaststaat dat hier belangrijke archeologische resten in de grond zitten. De gemeente Laarbeek maakt onderscheid in drie categorieën archeologische waarden: beschermde archeologische (rijks)monumenten³⁴³, terreinen van zeer hoge archeologische waarde en terreinen van (hoge) archeologische waarde. Bij de terreinen van zeer hoge archeologische waarde is middels archeologisch onderzoek vastgesteld dat er waardevolle archeologische resten in de grond zitten of is aan de hand van historische bronnen overduidelijk dat de dichtheid aan archeologische resten erg groot is. Voor de terreinen van (hoge) archeologische waarde is weliswaar nog niet door gravend onderzoek of te beperkt archeologisch onderzoek vastgesteld dat er sprake is van archeologische waarden, maar is op basis van archeologische toevalsvondsten of historische bronnen, vrijwel zeker dat ook hier archeologische resten in de bodem aanwezig zijn.

De gemeente Laarbeek kent drie archeologische rijksmonumenten die op grond van de criteria gaafheid, conservering en wetenschappelijke waarde zijn aangewezen als behoudenswaardig en die beschermd worden op basis van de Erfgoedwet en derhalve onder het bevoegd gezag van de minister vallen. Het gaat om de middeleeuwse kerklocatie 't Hof met begraafplaats (*zie figuur 102*), 't Gulden Huis in Rixtel en 't Slotje bij Rixtel (*zie hoofdstuk 1 van bijlage 1*).

Figuur 102 Zicht op het archeologisch rijksmonument bij 't Hof in Lieshout (foto R. Berkvens).

³⁴³ De gemeente Laarbeek kent vooralsnog geen gemeentelijke archeologische monumenten.

Sinds de vaststelling van het archeologiebeleid in 2012 zijn er door de gemeente nog geen archeologisch gemeentelijke monumenten aangewezen. Er zijn echter wel vindplaatsen die hier op basis van de wetenschappelijke en cultuurhistorische waarde voor in aanmerking komen. Naast onder meer een Romeinse nederzetting bij Nieuwenhof, het Hooghuis op de Donk en Kasteel Croy, geldt dat voor de middeleeuwse kerkterreinen van Aarle (zie figuur 103), Rixtel en Beek omdat hierbij vast staat dat er al sinds de middeleeuwen een kerk met kerkhof aanwezig was. De begrenzing van de begraafplaats is gebaseerd de kadasterkaart uit 1830. De dichtheid aan archeologische resten per m2 is hier erg groot door het eeuwenlange begraven naast de aanwezige kerklocatie, die al terug kan gaan op een of meer laatmiddeleeuwse voorgangers. In totaal zijn 16 terreinen op de archeologische verwachtingen- en waardenkaart opgenomen als gebieden van zeer hoge archeologische waarde (zie hoofdstuk 2 van bijlage 1).

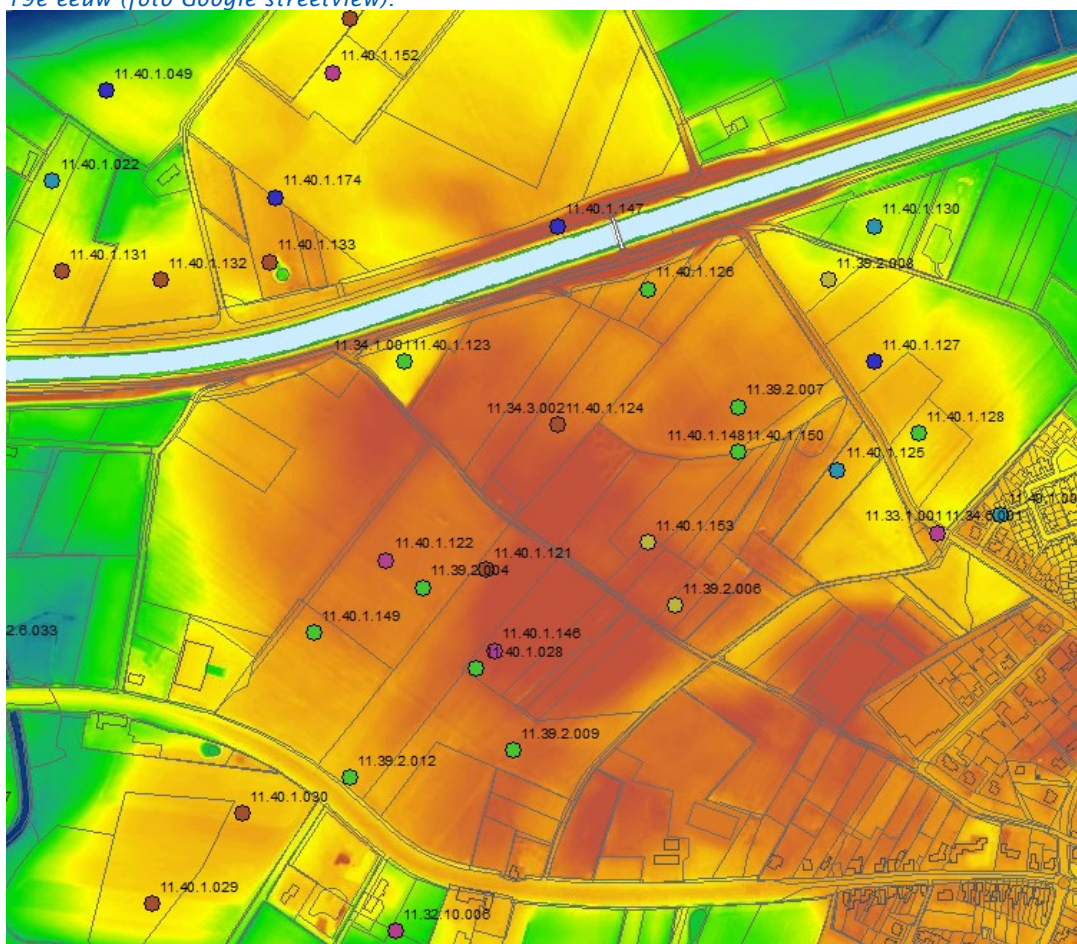
Figuur 103 Reconstructie van de laatmiddeleeuwse kerk van Aarle (tekening Bram van de Vossenbergh).

Als archeologisch zeer waardevol zijn ook de ondergronden van alle panden van voor 1831 opgenomen. Hier kunnen al resten bovengronds aanwezig zijn in de vorm van historische gebinten maar ook direct onder de moderne vloer. De resten kunnen terug gaan tot in de late middeleeuwen. Het gaat om 39 panden die al op de kadasterkaart van 1830 afgebeeld staan. Deze categorie is verder niet apart genummerd zoals hierboven vanwege de hoeveelheid.

Verder is er nog sprake van 27 archeologisch (hoog) waardevolle terreinen (zie hoofdstuk 2 van bijlage 1). Hiertoe behoren die delen van de gemeente waar op basis van óf archeologisch onderzoek, óf de bekende archeologische waarnemingen en/of de bekende historische gegevens van het terrein (vrijwel) vaststaat dat hier belangrijke archeologische resten in de grond zitten. Denk hierbij aan de hoge dekzandruggen rond Beek, Aarle-Rixtel en Lieshout, waar door de jaren heen veel vondsten maar ook sporen zijn aangetroffen die wijzen op eeuwenoude bewoning van deze hoge landschappelijke delen. Verder vallen hier ook de historische dorpskernen onder waarvan vast staat dat er archeologische resten aanwezig zijn als gevolg van de eeuwenlange bewoning.

Figuur 104 Boerderij aan de Pater Becanusstraat 75 in Beek en Donk die al teruggaat tot het begin van de 19e eeuw (foto Google streetview).

Figuur 105 De Hoge Akker bij Aarle met een overzicht van de aanwezige vindplaatsen (ondergrond AHN3).

5 Vertaling van de archeologische verwachtingen- en waardenkaart naar beleid

5.1 Toelichting op de verschillende waarden en verwachtingen

Met de archeologische verwachtingen- en waardenkaart is visueel inzichtelijk gemaakt waar in de gemeente Laarbeek archeologische waarden aanwezig zijn dan wel te verwachten zijn. Op basis van het ontwikkelde verwachtingsmodel worden binnen het grondgebied van de gemeente Laarbeek acht zones van archeologische verwachtingen of waarden onderscheiden (*zie figuur 107 en kaartbijlage 6*):

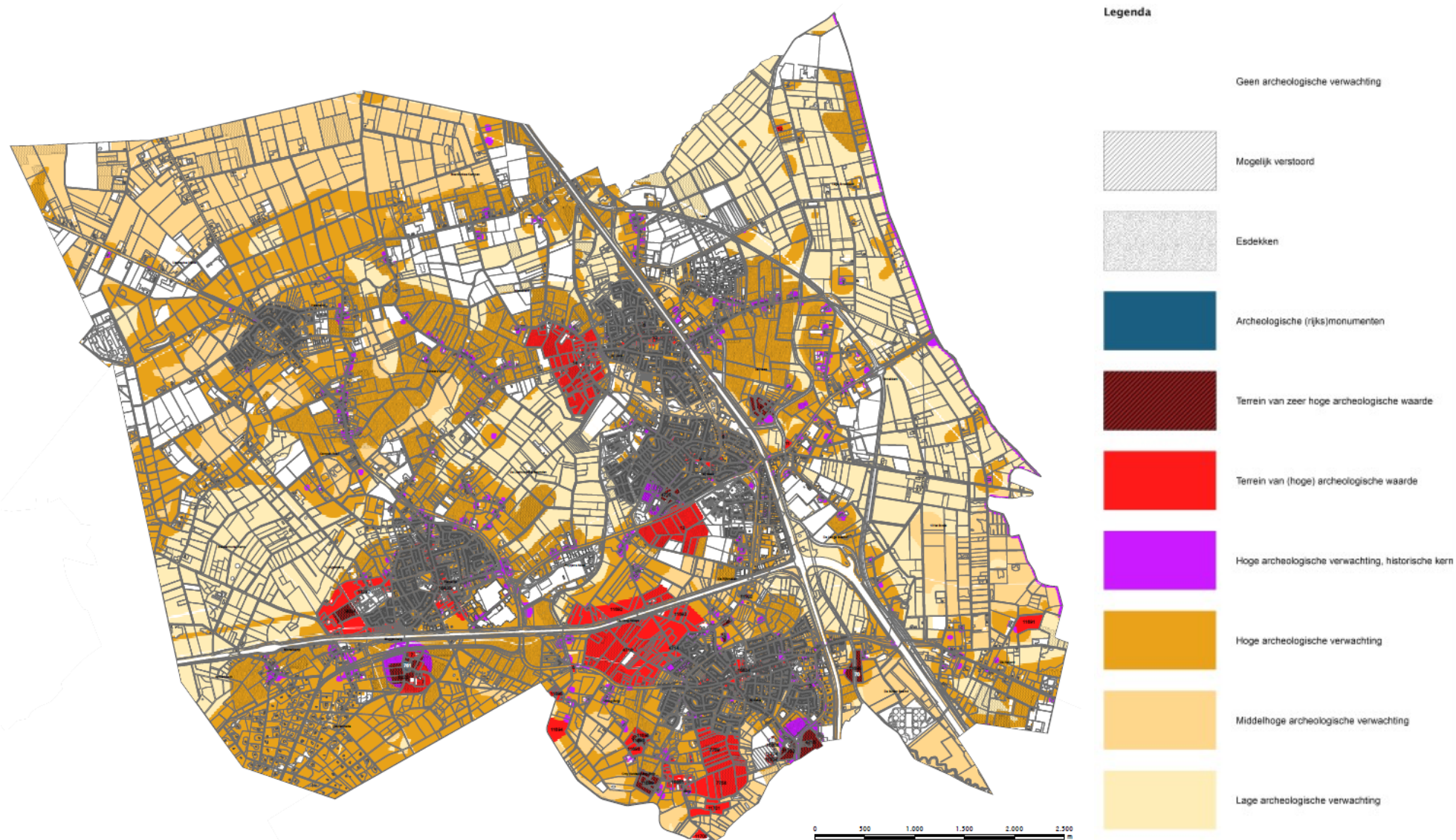
- 1) Archeologische rijksmonumenten
 - 2) Terreinen van zeer hoge archeologische waarde
 - 3) Terreinen van (hoge) archeologische waarde
 - 4) Gebieden met een hoge archeologische verwachting, historische kern
 - 5) Gebieden met een hoge archeologische verwachting
 - 6) Gebieden met een middelhoge archeologische verwachting
 - 7) Gebieden met een lage archeologische verwachting
 - 8) Gebieden zonder archeologische verwachting
-
1. Wettelijk beschermde archeologische monumenten: van deze gebieden staat op basis van archeologisch onderzoek of waarnemingen vast dat hier belangrijke archeologische resten in de grond zitten. Deze terreinen vallen onder de vergunningplicht van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) dan wel van de gemeente op basis van de erfgoedverordening.
 2. Terreinen van zeer hoge archeologische waarde: Hiertoe behoren die delen van de gemeente waar op basis van óf archeologisch onderzoek, óf de bekende archeologische waarnemingen en/of de bekende historische gegevens van het terrein vaststaat dat hier belangrijke archeologische resten in de grond zitten. Voor Laarbeek zijn dit bijvoorbeeld de middeleeuwse kerken en begraafplaatsen.
 3. Gebieden van (hoge) archeologische waarde: hiertoe behoren die delen van de gemeente waar op basis van óf archeologisch onderzoek, óf de bekende archeologische waarnemingen en/of de bekende historische gegevens van het terrein (vrijwel) vaststaat dat hier belangrijke archeologische resten in de grond zitten. Het grootste deel van de niet wettelijk beschermde en landelijk aangeduide archeologische monumenten (AMK-terreinen) vallen hieronder, evenals de oude akkergebieden rond Aarle-Rixtel.
 4. Gebieden met een hoge archeologische verwachting, specifiek de historische kernen van Laarbeek: hieronder vallen de historische bekende erven en gehuchten uit 1832 waar met grote waarschijnlijkheid archeologische resten verwacht kunnen worden. De verwachting wordt bevestigd door de deels nog aanwezige historische bebouwing in de vorm van boerderijen en woonhuizen.
 5. Gebieden met een hoge archeologische verwachting: hieronder vallen die delen van de gemeente waar op basis van de in het model gebruikte aantallen met grote waarschijnlijkheid archeologische resten verwacht kunnen worden. Het grootste deel van alle bekende archeologische vindplaatsen in Laarbeek is afkomstig uit deze zones. Ook de bij de verschillende archeologische onderzoeken bekend geworden vindplaatsen zijn veelal gelegen in zones met een hoge archeologische verwachting.

6. Gebieden met een middelhoge archeologische verwachting, waaronder ook de beekdalen met een specifieke archeologische verwachting. Deze categorie is onderscheiden, omdat de gebruikte bodem- en geomorfologische kaarteenheden zonder nader veldonderzoek niet eenduidig aan één van de andere categorieën toegewezen kunnen worden. Het zijn vooral de lager gelegen dekzanden met lage enkeerdgronden en de drogere minder vruchtbare podzolbodems. Binnen deze zones kunnen terreinen liggen waar door erosie of uitloging alle archeologische waarden verdwenen zijn, naast terreinen waar door afdekking met plaggen eventueel aanwezige archeologische waarden juist zeer goed geconserveerd zijn. Deze gronden zijn vooral gelegen in de (voormalige) heidegebieden. De prehistorische vindplaatsen geven aan dat bewoning in de prehistorie mogelijk is geweest. Deze kunnen echter wel opgeruimd zijn door de hier in de 19e en 20e eeuw uitgevoerde ontginningen, de aanwezige woonwijken en bedrijfsterreinen en natuurlijke bodemprocessen als verstuiwing en uitloging.
7. Gebieden met een lage archeologische verwachting. Binnen deze zones kunnen wel archeologische waarden aangetroffen worden. Echter, op basis van de geomorfologie en de bodemkundige kenmerken van het terrein (beekdal, veldpodzol, vlakvaaggronden, e.d.) of vanwege het verwachte incidentele en extensieve gebruik van de zones (depositielocaties, veeweiden, grondstofwinning e.d.) zijn dergelijke arealen moeilijk archeologisch te onderzoeken. Recente inzichten wijzen er ook op dat vooral beekdalen in een zeer dunne spreiding bijzondere vondsten kunnen bevatten, welke echter wegens hun geringe aantal meestal alleen bij grootschalige werkzaamheden aangetroffen zullen worden.
8. Gebieden zonder archeologische verwachting. Dit zijn locaties waarvan bekend is dat ze door de mens grootschalig verstoord zijn. Het gaat om terreinen waarvan is vastgesteld dat de archeologie verdwenen of diepgaand verstoord is door ontgroning, nieuwbouw, ondergrondse leidingen, sanering of opgravingen.

Op de archeologische verwachtingen- en waardenkaart is tot slot nog een aantal locaties aangegeven die mogelijk verstoord zijn, maar waar nog geen eenduidig beeld geschetst kon worden. Hierdoor kunnen deze terreinen niet zonder meer gevrijwaard worden van archeologisch onderzoek. De verstoringen moeten, indien er sprake is van bodemingrepen, gecontroleerd worden door middel van controlerende boringen, om aan te kunnen geven of het archeologische bodemarchief hier wel of niet verdwenen is.

Figuur 106 Opgraving Beekse Akkers – Oranjelaan in 2018 door VUHbs (uit Van Kampen 2021).

Figuur 107 De nieuwe archeologische verwachtingen- en waardenkaart van Laarbeek.

5.2 Beperkingen van de archeologische verwachtingen- en waardenkaart

Bij het gebruik van een archeologische verwachtingen- en waardenkaart moet men zich bewust zijn van de beperkingen van een dergelijk instrument. De kaart heeft slechts een beperkte houdbaarheidsdatum en is na verloop van tijd gedateerd, omdat nieuwe archeologische onderzoeken leiden tot meer kennis over de bewoningsontwikkeling en de locatiekeuzen die mensen in het verleden maakten. Daarnaast schrijden de methoden en technieken van het onderzoek naar het landschap ook voort, zie bijvoorbeeld de verfijning van het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN). Ook komen er steeds meer historische en archeologische open acces data tot onze beschikking, zie bijvoorbeeld de indicatieve kaart Militair Erfgoed, HisGIS, etc.. Een actualisatie van de kaart op basis van nieuwe gegevens en inzichten eens in de vijf jaar is dan ook aan te bevelen.

Een probleem bij het ontwikkelen van archeologisch beleid is uiteraard dat zonder een in de bodem ingrijpend – en dus het bodemarchief gelijktijdig verstorend – onderzoek, niet met zekerheid kan worden gezegd wat er in de grond zit. Bij het gebruik van een archeologische verwachtingen- en waardenkaart moet men zich daarom bewust zijn van de problematiek rond de ontwikkeling van een dergelijk instrument. In een gebied met een hoge verwachting is de trefkans op archeologische resten hoog. In een gebied met een lage verwachting is de trefkans lager. Een lage verwachting wordt toegekend, indien verwacht wordt dat de conservering of de trefkans lager is dan in de omringende gebieden. Dit kan zijn omdat een gebied door erosie aangetast is óf door een veel minder regelmatig gebruik van bepaalde delen van het landschap. Een model voor een archeologische verwachtingen- en waardenkaart wordt gebaseerd op de huidige archeologische kennis die voorhanden is. Dit betekent dat juist die zaken waarover nog weinig bekend is (zoals de overgang van jagen-verzamelen naar landbouw of rituele deposities) buiten het model zouden kunnen vallen. Dit impliceert niet alleen dat dergelijke zaken met onze huidige kennis feitelijk niet in een model te vangen zijn, maar ook dat in gebieden met een lage verwachting juist archeologische waarden aangetroffen kunnen worden waarover nog zeer weinig bekend is. Vanuit archeologisch oogpunt heeft het dus in principe de voorkeur dat wanneer er plannen worden ontwikkeld waarin het bodemarchief wordt verstoord, die verstoringen met name plaatsvinden in de zones met een lage verwachting. Maar dat betekent niet per se dat archeologisch onderzoek niet hoeft plaats te vinden. De verwachting is alleen dat er daar minder archeologisch onderzoek hoeft plaats te vinden dan in zones met een hoge archeologische verwachting.

5.3 Categorieën en ondergrenzen archeologie

De archeologische verwachtingen- en waardenkaart van de gemeente Laarbeek vormt de basis voor de archeologische beleidskaart (zie kaartbijlage 7). Op de archeologische beleidskaart wordt voor de verschillende zones aangegeven welke maatregelen genomen moeten worden om verantwoord met de archeologische resten om te gaan worden in relatie tot geplande bodemingrepen. De vrijstellingsgrenzen zijn bepaald voor zowel de diepte-ingreep als de oppervlakte-ingreep. Archeologisch onderzoek wordt in het kader van de aan te vragen omgevingsvergunning en afwijking of wijziging van het bestemmingsplan noodzakelijk geacht, zodra beide vrijstellingsgrenzen overschreden worden. De archeologische beleidskaart bevat gebieden die overgenomen kunnen worden in de bestemmings-/omgevingsplannen (middels de dubbelbestemming Waarde-Archeologie en gekoppelde (maatwerk)regels).

Geadviseerd wordt om voor de gemeente Laarbeek onderscheid te maken in acht gebiedscategorieën met de volgende vrijstellingsgrenzen (zie tabel 1). Archeologisch onderzoek wordt noodzakelijk geacht zodra beide vrijstellingsgrenzen overschreden worden.

Categorie	Waarde/verwachting archeologie	Diepte bodemingreep	Oppervlakte bodemingreep	Wanneer onderzoeksplicht van toepassing?
Cat. 1	Archeologisch (rijks)monument	0 cm	0 cm	Bij elke bodemingreep
Cat. 2	Terrein van zeer hoge archeologische waarde	30 cm	50 m ²	Indien dieper dan 30 cm en groter dan 50 m ²
Cat. 3	Terrein van (hoge) archeologische waarde	30 cm	100 m ²	Indien dieper dan 30 cm en groter dan 100 m ²
Cat. 4	Hoge verwachting, historische kern	30 cm	250 m ²	Indien dieper dan 30 cm en groter dan 250 m ²
Cat. 5	Hoge archeologische verwachting	30/50 cm	500 m ²	Indien dieper dan 30/50 cm en groter dan 500 m ²
Cat. 6	Middelhoge archeologische verwachting	30/50 cm	2.500 m ²	Indien dieper dan 30/50 cm en groter dan 2.500 m ²
Cat. 7	Lage archeologische verwachting	40 cm	25.000 m ²	Indien dieper dan 40 cm en groter dan 25.000 m ²
Cat. 8	Geen verwachting	Vrijstelling		

Tabel 1 vrijstellingsgrenzen archeologie: Indien een bodemingreep dieper gaat dan 30 cm én de oppervlakte van de bodemingreep bedraagt meer dan de oppervlakte die per categorie in de tabel is weergegeven, dan gelden onderstaande regels. Indien slechts één van beide condities geldig is, dan gelden de regels niet. De kleurstellingen komen overeen met die van de archeologische verwachtingen- en waardenkaart.³⁴⁴

1. **Archeologisch (rijks)monument.** Het gaat hier om archeologische resten die van wezenlijke betekenis zijn voor het lokale cultuurhistorische erfgoed. De bescherming is erop gericht het monument op locatie (in situ) te behouden en verbiedt daarom alle bodemversturende activiteiten zonder vergunning. Een vergunning zal alleen verleend worden als daarvoor een zwaarwegend belang bestaat, waarbij getracht zal worden de aanwezige monumenten zoveel mogelijk te ontzien of zichtbaar te maken.
2. **Terrein van zeer hoge archeologische waarde.** In deze gebieden is bij eerdere onderzoeken reeds aangetoond dat er concentraties archeologische resten voorkomen die als behoudenswaardig gekarakteriseerd kunnen worden. Het betreft terreindelen waar de hoogste dichtheid aan archeologische resten wordt verwacht op grond van landschappelijke kenmerken, historische bronnen en een analyse van de archeologische vindplaatsen. Bodemingrepen worden hier ontraden. Vanwege de aanwezige archeologische waarden is een archeologisch onderzoek vereist bij bodemingrepen en te bebouwen oppervlakten van projectgebieden die groter zijn dan 50 m² en dieper gaan dan 0,3 m onder maaiveld.
3. **Terrein van (hoge) archeologische waarde.** In deze gebieden is, op basis van veelal historisch onderzoek, aangetoond dat hier concentraties archeologische resten kunnen voorkomen die als

³⁴⁴ Indien de gemeente overgaat tot het aanwijzen van gemeentelijke archeologische monumenten zal er nog een categorie bijkomen. Het advies hierbij is om uit te gaan van een diepte- en oppervlaktegrens van nul conform het Rijksbeleid.

behoudenswaardig gekarakteriseerd kunnen worden. Bij de historische kernen is sprake van langdurige continuïteit in bewoning en/of grondgebruik en een daarmee samenhangende complexe opbouw van archeologische lagen en een hoge mate van archeologische informatie. De concentratie aan sporen en vondsten is lager dan bij categorie 2. Bodemingrepen worden hier ontraden. Vanwege de aanwezige archeologische waarden is een archeologisch onderzoek vereist bij bodemingrepen en te bebouwen oppervlakten van projectgebieden die groter zijn dan 100 m² en dieper gaan dan 0,3 m onder maaiveld.

4. ***Gebied met een hoge archeologische verwachting, historische kern.*** Het gaat hier om de oude en de vermoedelijk nog oudere verschoven woonkernen en gehuchten, waar op basis van historische bronnen, oude kaarten en nog aanwezige bebouwing een hoge archeologische verwachting geldt. Dat wil zeggen dat in deze gebieden sprake is van een hoge concentratie archeologische vindplaatsen met goede conserveringsomstandigheden. De kans op het aantreffen van archeologische vondsten bij bodemingrepen is dus groot. Om die reden is een vergunning vereist bij bodemingrepen en te bebouwen oppervlakten van projectgebieden die groter zijn dan 250 m² en dieper gaan dan 0,3 m onder maaiveld.
5. ***Gebied met een hoge archeologische verwachting.*** In deze gebieden geldt op basis van geomorfologische en bodemkundige opbouw en aangetroffen archeologische vondsten en relictten een hoge archeologische verwachting. Een deel van deze archeologische resten is afgedekt geraakt door een meer dan 50 cm dik pakket eerdgronden (opgeworpen bemestingsdek veelal bestaande uit plaggenmateriaal). Onder deze afdekkende bovenlagen kunnen, buiten het bereik van moderne grondbewerkingsmethoden, allerlei nog relatief ongeschonden archeologische resten schuilgaan. Dat wil zeggen dat in deze gebieden sprake is van een archeologische vindplaatsen met goede conserveringsomstandigheden. De kans op het aantreffen van archeologische vondsten bij bodemingrepen is groot. Om die reden is een archeologisch onderzoek vereist bij bodemingrepen en te bebouwen oppervlakten die groter zijn dan 500 m² en dieper gaan dan 0,3 m onder maaiveld of 0,5 m bij esdekken.
6. ***Gebied met een middelhoge archeologische verwachting.*** In deze gebieden geldt op basis van geomorfologische en bodemkundige opbouw, en aangetroffen archeologische vondsten en relictten een middelhoge archeologische verwachting. Deze zones en gebieden waren net als de gebieden met een hoge verwachting in principe geschikt voor bewoning. Daarnaast gaat het om gebieden in de lagere delen van het landschap waar mogelijk nog botanische resten bewaard zijn, die informatie kunnen geven over het cultuurlandschap in het verleden. Ook hier kan sprake zijn van afdekking door eerdgronden waardoor archeologische resten goed bewaard kunnen zijn. De kans op het aantreffen van vondsten is hier echter kleiner, doordat de dichtheid aan vindplaatsen beduidend lager is dan in de gebieden met een hoge verwachting. Om die reden is een archeologisch onderzoek vereist bij bodemingrepen en te bebouwen oppervlakten die groter zijn dan 2500 m² en dieper gaan dan 0,3 m onder maaiveld of 0,5 m bij esdekken.
7. ***Gebied met een lage archeologische verwachting.*** Het gaat hierbij om gebieden waar op archeologische en landschappelijke gronden de kans op het aantreffen van behoudenswaardige archeologische relictten klein wordt geacht. Vooral de voormalige heidegebieden hebben een lage verwachting; hierbij is verder geen sprake van afdekkende lagen, waardoor archeologische resten dichter onder het oppervlak verwacht kunnen worden. Om die reden is een archeologisch onderzoek

alleen vereist bij bodemingrepen die groter zijn dan 25.000 m² en dieper gaan dan 0,4 m onder maaiveld.

8. ***Gebied zonder archeologische verwachting.*** Het gaat hierbij om gebieden waar het bodemprofiel als gevolg van archeologisch onderzoek, aangetoonde ontgroningen, recente bebouwing en funderingen zodanig verstoord is, dat eventuele archeologische resten als verloren beschouwd mogen worden, of in ieder geval zodanig zijn aangetast dat zij niet meer voor onderzoek of bescherming in aanmerking komen. Op deze terreinen rusten geen beperkingen ten aanzien van archeologie. De wettelijke meldingsplicht bij toevalsvondsten blijft echter wel van toepassing.

De vrijstellingsgrenzen zijn verder wel doordacht en sluiten aan op die van omliggende buurgemeenten. Zo zijn de oppervlaktecriteria inhoudelijk gebaseerd op de archeologische trefkans. Hoe kleiner deze is, hoe groter een onderzoeksgebied moet zijn om een redelijke kans te creëren archeologische relicten aan te treffen. Om nieuwe vindplaatsen te kunnen opsporen die ook een wetenschappelijke bijdrage en meerwaarde kunnen leveren, moet er dus sprake zijn van een minimale omvang van onderzoek en dus ook van verstoring. Bijvoorbeeld, in de gebieden van een middelhoge verwachting (beleids categorie 5) is sprake van de combinatie van een onderzoekslacune en een geringe dichtheid aan doorgaans omvangrijke vindplaatsen. De doelstelling van het archeologiebeleid is hier om bij grotere ingrepen in de toekomst vooronderzoek te realiseren, zodat de bestaande kennislacune kan worden opgevuld. Vindplaatsen in deze gebieden nemen daarbij vaak een groter areaal dan 2.500 m² in beslag waardoor een ruimere vrijstellingsgrens te verantwoorden is.

Bij het bepalen van de oppervlaktegrenzen is ook bewust rekening gehouden met maatschappelijke afwegingen en het proportionaliteitsbeginsel. Particuliere ontwikkelingen en initiatieven zijn doorgaans beperkt van omvang (enkele vierkante meters tot max. 250 m²). Om de burger en met name de particuliere initiatiefnemer niet overmatig te belasten met de verplichting om (soms kostbaar) archeologisch (voor)onderzoek te laten uitvoeren bij de bouw of verbouw van een woning, is in gebieden met een hoge archeologische verwachting (al dan niet historische kern) een maximale ondergrens van 250 m² vanuit maatschappelijk, maar in veel gevallen ook archeologische overwegingen, acceptabel. Dat is ook de reden om de oppervlaktegrens in archeologisch waardevolle gebieden aan te passen naar 10 en 100 m², waardoor niet meer elke kleinschalige ingreep onderzoeksplichtig is.

Bij het bepalen van de vrijstellingsgrenzen is ook rekening gehouden met de jurisprudentie van de afgelopen jaren, waardoor een generieke vrijstelling voor bijvoorbeeld bouwblokken niet meer is toegestaan.³⁴⁵ Gebieden met een archeologische verwachting kunnen alleen vrij worden gegeven op basis van gedetailleerde gegevens met betrekking tot verstoringen en op advies van een gediplomeerd archeologisch deskundige.

5.4 Tot besluit

De gegevens die tijdens de inventarisatie verzameld zijn, geven inzicht in de locatie van archeologische vindplaatsen binnen de gemeente en daarmee inzicht in de geschiedenis van de gemeente Laarbeek vanaf de vroege prehistorie. We moeten ons daarbij realiseren dat de dorpen met hun historische middelpunten

³⁴⁵ Jurisprudentie op het gebied van erfgoed en ruimte Uitspraken van de Raad van State in de periode 2003-2016 (Uitgave Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed), 2017.

(vaak de kerk) in zekere zin pas een recent fenomeen zijn. Pas in de loop van de middeleeuwen kreeg het cultuurlandschap de vorm zoals we die kennen vanaf het begin van de 20^e eeuw: een dorp met in het centrum de kerk en/of oude hoeves met bijhorende akkers en daaromheen de restanten van woeste gronden. In de tijd voor de bouw van de kerken en de vorming van de latere dorpen en stad, waren vaak heel andere elementen – vaak onderdelen van het natuurlijke landschap – bepalend voor de inrichting van het cultuurlandschap. Het Laarbeek zoals we dat nu kennen is pas honderd jaar oud en ontstaan uit een samensmelting van dit soort dorpen. Archeologisch onderzoek vormt de belangrijkste bron van informatie over dit vergeten verleden. In dit opzicht vormt de nieuwe archeologische verwachtingen- en waardenkaart dan ook een prachtige investering in de samenleving.

Om te zorgen dat het bodemarchief, wat nog in de ondergrond aanwezig is, behouden blijft, is nog een door vertaling noodzakelijk richting de nieuw op te stellen bestemmingsplannen en straks het omgevingsplan. Hiermee wordt geborgd dat er voorafgaand aan nieuwe ontwikkelingen, noodzakelijk archeologisch onderzoek wordt uitgevoerd met zo nodig het opgraven ofwel éénmalig lezen van het bodemarchief. Ongetwijfeld zal dit de komende jaren nog nieuwe inzichten gaan geven in de geschiedenis van de gemeente Laarbeek.

Figuur 108 Twee volmiddeleeuwse spinklossen van de Beekse Akkers in Beek en Donk (uit rapport VUHbs, Van Kampen 2021).

6 Literatuur

Aerts-Bijma, A., J. Lanting & H. van der Plicht, 1999: Een verrassende wending: gecremeerd been blijkt wel 14C-dateerbaar!, *Paleo-aktueel* 10, 64-67.

Adriaenssen, L., 2007: Staatsvormend geweld. Overleven aan de frontlinies in de meierij van Den Bosch, 1572-1629, Tilburg.

Alders, G.P., 1988: Nieuwe dateringen van het vroegste steengoed, *Westerheem* 37, 306-312.

Arnoldussen, S., 2017: The Iron Age iron slags of Maastricht – Randwyck: processing of production, in: S. Arnoldussen, A. Müller & E. Norde (red.), *Metaaltijden 4. Bijdragen in de studie van de metaaltijden*, Leiden, 149-163.

Arnoldussen, S. & N.Ø. Brusgaard, 2015: Production in deposition: structured deposition of Iron Age ironworking elements (The Netherlands), *Lunula. Archaeologia protohistorica* XXIII, 115-124.

Arnoldussen, S. & H. Steegstra, 2015/2016: A bronze harvest: Dutch Bronze Age sickles in their European context, *Palaeohistoria* 57/58, 63-109.

Arnoldussen, S. & H. Steegstra, 2017/2018: Looking Sharp. Dutch Bronze Age razors and tweezers in context, *Palaeohistoria* 59/60, 1-48.

Arnoldussen, S., M. Schepers & A. Maurer, 2016: Celtic fields in Brabant: wat stuifmeel en zaden kunnen vertellen, *Paleo-aktueel* 27, 23-31.

Arts, N., 1994: Middeleeuwse en latere keramiek. In: N. Arts (red.), *Sporen onder de Kempische stad: Archeologie, ecologie en vroegste geschiedenis van Eindhoven, 1225 – 1500*. Eindhoven, 202 – 220.

Arts, N., 2010: Spoorloze boeren in Noord-Brabant? Aardewerk en andere neolithische vondsten in Meerhoven (gemeente Eindhoven), *Westerheem special nr. 2*, 186-193.

Arts, N., 2012: Milheeze, a very large Federmesser site on the northern edge of the Peel peat bog (Southern Netherlands) and its environmental and social context, in: M.J.L.Th. Niekus, R.N.E. Barton, M. Street and Th. Terbergen (ed.), *A mind set on Flint*, p. 267-279, Groningen.

Arts, N., 2020: *Stad en platteland op het zand. Een archeologische biografie van landschappen en samenlevingen in de Kempen 1100-1650*, Eindhoven. Proefschrift Tilburg University.

Arts, N.M.A. & J. Deeben, 1981: Prehistorische jagers en verzamelaars te Vessem: een model (= *Bijdragen tot de studie van het Brabants heem*, 20), Eindhoven.

Arts, N. en H. van den Heuvel, 1994: *Hooidonk, 1146-1650, Geschiedenis en archeologie van een adellijk vrouwenklooster*, Nuenen.

Arts, N. & M. Hoogland 1987: A Mesolithic settlement area with a human cremation grave at Oirschot V, Municipality of Best, the Netherlands, *Helinium* 27, 172-189.

Arts, N., H. Stoeper, F. Theuvs e.a, 2008: De Middeleeuwen en Vroegmoderne tijd in Zuid-Nederland, Amersfoort (NOaA hoofdstuk 22).

Asseldonk, M.M.P. van, 2002: De Meierij van 's-Hertogenbosch. De evolutie van plaatselijk bestuur, bestuurlijke indeling en dorpsgrenzen, circa 1200 – 1832, Oosterhout.

Asseldonk, M. v., 2016: Veghel, een goet ende vet Dorp. Het ontstaan van Veghel, de ontwikkeling van landschap en samenleving, 600-1810. Nieuwe instrumenten voor de historische geografie, Woudrichem.

Baaijens, G.-J. en P. van der Molen, 2011: Herstel van biodiversiteit en landschapsecologische relaties in het natte zandlandschap Catalogus Landschapsvormen Eindrapport deel 1B. Den Haag (Directie Kennis en Innovatie, Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie).

Bakker, H. de & J. Schelling, 1989: Systeem van bodemclassificatie voor Nederland, Wageningen.

Ball, E.A.G., & R. van Heeringen 2016: Westelijk Noord-Brabant in het Malta-tijdperk. Synthetiserend onderzoek naar de bewoningsgeschiedenis van het westelijk deel van het Brabants Zandgebied, Amersfoort (NAR).

Ball, E.A.G. & R. Jansen (red.), 2018: Drieduizend jaar bewoningsgeschiedenis van oostelijk Noord-Brabant. Synthetiserend onderzoek naar locatiekeuze en bewoningsdynamiek tussen 1500 v.Chr. en 1500 n. Chr. op basis van archeologisch onderzoek in het Malta-tijdperk (Nederlandse Archeologische Rapporten 61), Amersfoort.

Beijers, H. en G.J. van Bussel (m.m.v. G. van Berkel), 1991: Veldnamen als historische bron, Een handleiding voor methodisch onderzoek, 's-Hertogenbosch.

Beijers, H., G.-J. van Bussel, 1996: 'Van d'n Aabeemd tot de Zwijnspuit'. Toponiemen in de cijnskring Helmond vóór 1500 in naamkundig en nederzettingshistorisch perspectief, Helmond.

Bekker, K., de, 1984: St. Leonardus. Zijn leven en heiligheid en zijn verering op de Donk. Beek en Donk.

Berg, M.W. van den, W. Groenewoud, G.K. Lorenz, P.J. Lubbers, D.J. Brus, S.B. Kroonenberg, 1994: 'Pattern and velocities of recent crustal movements in the Dutch part of the Roer Valley rift system'. *Geologie en Mijnbouw* 73, 2/4, 157 – 168.

Berkel, G. van, K. Samplonius, 1995: Nederlandse plaatsnamen. De herkomst en betekenis van onze plaatsnamen, Utrecht.

Berkvens, R., 2018: Romeinse overheersing. Locatiekeuze en bewoningsdynamiek in de Romeinse tijd in oostelijk Noord-Brabant, in: Ball & Jansen (red.), 283-406.

Berkvens, R. & K. Leenders 2008: Oude Brabantse Akkers, met een focus op de omgeving van Breda, in: J. van Doesburg, M. de Boer, J. Deebe, B.J. Groenewoudt & T. de Groot, Essen in Zicht. Essen en plaggendecken in Nederland: onderzoek en beleid, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 34), 161-192.

Berkvens, R., K.A.H.W. Leenders, J. Bosman, M.D. Wagemans, E. Wijnen, V. Mes, M. v. Moolenbroek, E. Drenth, H. v.d. Laarschot & J. Schotten, 2011: Kempisch erfgoed in beeld. Een regionale erfgoedkaart voor de Kempen- en A2 gemeenten Bergeijk, Bladel, Eersel, Oirschot, Reusel-De Mierden, Waalre, Valkenswaard, Cranendonck en Heeze-Leende, Eindhoven (SRE Milieudienst).

Berkvens, R., K. Leenders, J. Bosman, B. Hurkmans & S. Vonk, 2012: Erfgoed in Beeld. Een erfgoedkaart voor de gemeente Laarbeek (SRE Milieudienst), Eindhoven.

Bie, M. de & j.-P. Caspar, 2000: Rekem. A Federmesser Camp on the Meuse River Bank (= Archeologie in Vlaanderen. Monografie 3), Leuven.

Bijsterveld, A.J.A., 1989: Een zorgelijk bezit, De Benedictijnenabdijen van Echternach en St. Truiden en het beheer van hun goederen en rechten in oost-Brabant 1100-1300, in: Noord-Brabants Historisch Jaarboek 6, 7-44.

Bijsterveld, A.J.A., 2007: Do ut des. Gift Giving, Memoria and Conflict Management in the Medieval Low Countries, Hilversum (Middeleeuwse studies en bronnen 104).

Bijsterveld, A.-J., 2013: De Notger à Henri de Leez: La formation du patrimoine liégeois en Texandrie, fin du Xe – moitié du XIIe siècle' in: A. Wilkin/J.-L. Kupper (eds.), 2013: Évêque et prince. Notger et la Basse-Lotharingie aux alentours de l'an Mil (Série Histoire 2), Liège, 65-92 and Planches IX-XVI.

Boer, E. de & H. Hiddink 2010: Proefsleuvenonderzoek (IVO-P): Een inventariserend veldonderzoek dmv proefsleuven in het plangebied Lieshout-Nieuwenhof, gemeente Laarbeek (Zuidnederlandse Archeologische Notities 209), Amsterdam.

Boer, E. de, en H. Hiddink 2012: Opgravingen in Waterdael III te Someren. Deel 2. Bewoningssporen uit de latere prehistorie, de Vroege en Volle Middeleeuwen, Amsterdam (Zuidnederlandse Archeologische Rapporten 50).

Boeijn, L, M. Philipsen, 2000: Verhael van de Peel. D'n Tesnuzzik, jg.29, nr.3.

Borremans, R. & R. Warginaire, 1966. La Céramique d'Andenne: recherches de 1956-1966, Rotterdam.

Bosma, K.L.B., 2019: Vondsten, aardewerk. in: B.I. van Hoof, met bijdragen van drs. K.L.B. Bosma, Y.R. van der Veen MA & J.P. Mendelts MA, 2019: Goorloop-noord, beekherstel en aanleg ecologische verbindingzone. Gemeenten Helmond en Laarbeek Archeologisch vooronderzoek: een archeologische begeleiding (variant proefsleuven en opgraving), RAAP-RAPPORT 3587, 46-52.

Bourgeois, Q. & D. Fontijn, 2008: Houses and barrows in the Low Countries, in: S. Arnoldussen & H. Fokkens (red.), Bronze Age Settlements in the Low Countries, Oxford, 41-57.

- Box, G., 1992: Archeologisch Nieuws. Opgraving Broekkant. In: Het Hagelkruis 9, nr. 4, 28-31.
- Box, G., 1994: Vondsten uit een afvalkuil van ± 1600 aan de Dorpstraat te Aarle-Rixtel, D'n Effer 8, 12-17.
- Box, R., 1995: Opmerkelijke opgravingen binnen het goed 'Ter Cuylen' in Aarle-Rixtel, Archeologisch Nieuws 9, 3-5
- Box, G., 1996: Sporen goed Ter Donck blootgelegd. In: Archeologisch Nieuws 12, 3.
- Brinkkemper, O., E. Drenth & J.T. Zeiler, 2010: De voedsel economie van de Vlaardingen-cultuur in Nederland. Een algemeen overzicht, Westerheem special 2 [april 2010], 26-51.
- Broeke, P.W. van den, 2001: The inconspicuous continuation of bronze deposition in Dutch wet contexts after the Early Iron Age, in: W.H. Metz, B.L. van Beek & H. Steegstra (red.), Patina. Essays presented to Jay Jordan Butler on the occasion of his 80th birthday, Groningen/Amsterdam, 161-168.
- Broeke, P.W. van den, 2005: Gaven voor de goden. Riten en cultusplaatsen in de metaaltijden, in: L.P. Louwe Kooijmans, P.W. van den Broeke, H. Fokkens & A. van Gijn (red.), Nederland in de prehistorie, Amsterdam, 659-677.
- Broeke, P.W. van den & W. Hessing, 2005: De brandstapel gemeden. Inhumatiegraven uit de ijzertijd, in: L.P. Louwe Kooijmans, P.W. van den Broeke, H. Fokkens & A. van Gijn (red.), Nederland in de prehistorie, Amsterdam, 655-658.
- Bruijn, A., 1962-63. Die mittelalterliche keramische Industrie in Südlmburg, Amersfoort (Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 12/13), 356-459.
- Bult, E.J., 2011: Dateringsmogelijkheden van Pingsdorfaardewerk met behulp van de publicatie van Sanke, Assembled Articles 4. Symposium on Medieval and Post-Medieval Ceramics, Zwolle, 169-190.
- Butler, J.J., 1987: Bronze Age connections: France and the Netherlands, Palaeohistoria 29, 9-34.
- Butler, J.J., 1995/1996: Bronze Age metal and amber in the Netherlands (part II:1). Catalogue of flat axes, flanged axes and stopridge axes, Palaeohistoria 37/38, 159-243.
- Butler, J.J., S. Arnoldussen & H. Steegstra, 2011/2012: Single-edged socketed Urnfield knives in the Netherlands and western Europe, Palaeohistoria 53/54, 65-107.
- Butler, J.J. & H. Steegstra, 1997/1998: Bronze Age metal and amber in the Netherlands (II: 2). Catalogue of the palstaves, Palaeohistoria 39/40, 163-275.
- Butler, J.J. & H. Steegstra, 1999/2000: Bronze Age metal and amber in the Netherlands (III: I). Catalogue of the winged axes, Palaeohistoria 41/42, 127-147.

Butler, J.J. & H. Steegstra, 2001/2002: Bronze Age metal and amber in the Netherlands (III: 2). Catalogue of the socketed axes, part A, *Palaeohistoria* 43/44, 263-319.

Butler, J.J. & H. Steegstra, 2003/2004: Bronze Age metal and amber in the Netherlands (III: 2). Catalogue of the socketed axes, part B, *Palaeohistoria* 45/46, 197-300.

Butler, J.J. & H. Steegstra, 2005/2006: Bronze Age metal and amber in the Netherlands (III: 2). Catalogue of the socketed axes, part C, Part A, *Palaeohistoria* 47/48, 207-240.

Butler, J.J. & H. Steegstra, 2007/2008: Bronze Age metal and amber in the Netherlands (IV). Hoards and rich graves in the Late Bronze Age, Part A, *Palaeohistoria* 49/50, 375-414.

Camps, H. P. H., 1979: Oorkondenboek van Noord-Brabant tot 1312, I de meierij van 's-Hertogenbosch (met de heerlijkheid Gemert), 's-Gravenhage (2 delen).

Coenen, J., 1992: Van Ricstelle tot Aarle-Rixtel. De geschiedenis van Aarle-Rixtel, Geldrop.

Cuvelier., J., 1912/13: Les dénombrements de foyers en Brabant (XIVe-XVIe siècle), Bruxelles.

De Bont, Chr., 1993: '...Al het merkwaardige in bonte afwisseling...', Een historische geografie van Midden- en Oost-Brabant, Waalre.

Deeben, J. & N. Arts, 2005: Van jagen op de toendra naar jagen in het bos. Laat-Paleolithicum en vroeg-Mesolithicum, in: L.P. Louwe Kooijmans, P.W. van den Broeke, H. Fokkens & A. van Gijn (red.), *Nederland in de prehistorie*, Amsterdam, 139-156.

Deeben, J., D.P. Hallewas, P.C. Vos en W. van Zijverden, 2005: Paleogeografie en landschapsgenese (NOaA hoofdstuk 8, versie 1.0).

Deeben, J., H. Peeters, D. Raemaekers, E. Rensink en L. Verhart, 2006: De vroege prehistorie (NOaA hoofdstuk 11).

Deeben, J. & E. Rensink, 2005: Het Laat-Paleolithicum in Zuid-Nederland, in: J. Deeben, E. Drenth, M-F. v. Oorsouw & L. Verhart, *De Steentijd van Nederland (Archeologie 11/12)*, Meppel, 171-199.

Deeben, J. & J. Schreurs, 2012: The Pope, a miracle and an Ahrensburgian windbreak in the municipality of Waalre (Province of Noord-Brabant), the Netherlands, in: M.J.L.Th. Niekus, R.N.E. Barton, M. Street & Th. Terberger (red.), *A mind set on flint. Studies in honour of Dick Stapert (Groningen Archeological Studies 16)*, Groningen, 295-319.

Deeben, J. & M.K.L.Th. Niekus, 2016: Mesolithicum, in: in: L. Amkreutz, F. Brounen, J. Deeben, R. Machiels, M.-F. van Oorsouw & B. Smit (red.), *Vuursteen verzameld. Over het zoeken en onderzoeken van steentijdvondsten en -vindplaatsen (Nederlandse Archeologische Rapporten 50)*, Amersfoort, 123-135.

Desittere, M., 1968: De urnenveldenkultuur in het gebied tussen Nederrijn en Noordzee (Periodes Ha A en B). Brugge.

Doesburg, J., O. Brinkkemper, F.T.S. Brounen, M.C. Houkes, I.M.M. van der Jagt, B.J.M. Jansen, M.A. Lascaris, E. Romeijn, M. Snoek & B.P. Speleers. 2019: Archeologie op de Kaart. Analyse van gemeentelijke archeologische en cultuurhistorische (verwachtings)waardekaarten in vier pilotgebieden verspreid over Nederland, Amersfoort.

De Groote, K., 2008: Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen, Brussel (Relicta Monografieën 1).

De Haas, M., 2010: Landscapes for the dead, Amsterdam (masterscriptie Universiteit van Amsterdam).

De Haas, R. en P. van den Elsen 2017: Molens uit de vergetelheid, Gemerts Heem 2017/2, 66-79.

De Longueville, S. de., N. Mees, C. Robinet, R. Vanmechelen & O. Colette, 2006. Le Grognon (Namur, Belgique) un site de consommation au secours de la recherche céramologique du VIIIe au XIe siècle, in: V. Hincker & P. Husi (éd.), La céramique du Haut Moyen Âge dans le nord-ouest de l'Europe, Ve-Xe siècles. Actes du colloque de Caen 2004, bilan et perspectives dix ans après le colloque d'Outreau, Condé-sur-Noireau, 107-129.

Dekkers, P.J.V., 1994: Sterksel, 1197-1653, Een domein van de abdij van Averbode in de Volle en Late Middeleeuwen, Doctoraalscriptie Middeleeuwse Geschiedenis, Universiteit van Amsterdam.

Dekkers, E., in voorbereiding: Verslag opgraving Aarle-Rixtel-Strijp (masterscriptie Universiteit van Amsterdam).

Diepen, L. van & A. M.M. Vonk, 2014: Archeologisch Onderzoek Havenweg 10 Lieshout. Archeologische Begeleiding Havenweg 10 te Lieshout, gemeente Laarbeek, Eindhoven (GRONTMIJ ARCHEOLOGISCHE RAPPORTEN 1326).

Dijkstra, P., 1979: Nieuwe vondstmelding van palaeolithische artefacten uit Brabant. Westerheem XXVIII, 46-51.

Doesburg, J., O. Brinkkemper, F.T.S. Brounen, M.C. Houkes, I.M.M. van der Jagt, B.J.M. Jansen, M.A. Lascaris, E. Romeijn, M. Snoek & B.P. Speleers. 2019: Archeologie op de Kaart. Analyse van gemeentelijke archeologische en cultuurhistorische (verwachtings)waardekaarten in vier pilotgebieden verspreid over Nederland, Amersfoort.

Doeve, P., 2015: Dendrochronologisch onderzoek waterputten opgraving Beek en Donk Oude Toren (1990-1991), 's-Hertogenbosch (BAAC Rapport: D-15.0155).

Drenth, 1994: Oirschot, in: W.J.H. Verwers, Archeologische Kroniek van Noord-Brabant 1994, Brabants Heem 46, 129-131.

Drenth, E., 2009: Langgräben und Schlüsselochgräben in den Niederlanden - Ergänzende Bemerkungen zur Forschungsstandbetten aus den Niederlanden, in: O.M. Wilbertz (red.) Langgräben und Schlüsselochgräben der jüngeren Bronze- und frühen Eisenzeit zwischen Aller und Dordogne (Materialhefte zur Ur- und Frühgeschichte Niedersachsens 38), Rahden/Westf., 231-244.

Drenth, E., 2014: Cremation graves of the Bell Beaker Culture from the Netherlands: social, spatial and temporal aspects, in: M. Besse (red.), Around the Petit-Chasseur Site in Sion (Valais, Switzerland) and New Approaches to the Bell Beaker Culture, Oxford, 307-318.

Drenth, E., 2016: Urns in the Hilversum culture. An age- and gender-related phenomenon? in: A. Müller & R. Jansen (red.), Metaaltijden 3. Bijdragen in de studie van de metaaltijden, Leiden, 149-156.

Drenth, E., 2018: Microlieten: een typologische en chronologische exercitie, in: A. Müller, L. Tebbens & J.P. Flamman (red.), Van jagers-verzamelaars naar vroege boeren langs een migrerende Maas. Onderzoek van veranderend landschap en prehistorische bewoning tussen Well en Aijen. Opgravingen in de werkvakken 2 en 4 van Hoogwatergeul Well-Aijen, gemeente Bergen (L.) (ADC Rapport 4700/BAAC-Rapport A-12.0274), Amersfoort/'s-Hertogenbosch, 293-342.

Drenth, E., 2019: The Stein-Vlaardingen Complex and the TRB West Group. An inquiry into intercultural contacts and cultural diversity during the Dutch Neolithic as well as an impetus to demographic archaeology, in: J. Müller, M. Hinz & M. Wunderlich (red.), Megaliths – Societies – Landscapes. Early Monumentality and Social Differentiation in Neolithic Europe (Frühe Monumentalität und soziale Differenzierung 180, Bonn, deel 3, 819-844.

Drenth, E. & A.E. Lanting, 1997: On the importance of the ard and the wheeled vehicle for the transition of the TRB West Group to the Single Grave culture in the Netherlands, in: P. Siemen (red.), Early Corded Ware Culture. The A-Horizon – fact or fiction? (= Arkæologisk Rapport Esbjerg Museum, 2), Esbjerg, 53-73.

Drenth, E. & H. Groenendijk, 2009: Nederland, in: O.M. Wilbertz (red.) Langgräben und Schlüsselochgräben der jüngeren Bronze- und frühen Eisenzeit zwischen Aller und Dordogne (Materialhefte zur Ur- und Frühgeschichte Niedersachsens 38), Rahden/Westf., 181-229.

Drenth, E., M. Freudenberg & B. van Os, 2013: Prehistoric stone tools for metal-working from the Netherlands: an overview, in: M. Bartelheim, J. Peška & J. Turek (red.), From Copper to Bronze. Cultural and Social Transformations at the Turn of the 3rd/2nd Millennia B.C. in Central Europe (Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mitteleuropas 74), Langenweissbach, 41-51.

Drenth, E., T.J. ten Anscher, J. van Kampen, G. Nobels & P. Stokkels, 2014: Huisplattegronden uit het Laat- en Midden-Neolithicum in Nederland, in: A.G. Lange, E.M. Theunissen, J.H.C. Deeben, J. van

Doesburg, J. Bouwmeester en T. de Groot (red.), Huisplattegronden in Nederland. Archeologische sporen van het huis, Amersfoort, 60-96.

Dukers, B.A.J.T., 2020: Bouwhout, in N.J.W. van der Feest, Rapport Opgraving - variant begeleiden Karstraat 2 te Beek en Donk (gemeente Laarbeek), rapport Aeres Milieu B.V. Roermond, 23-25 en bijlage 5.

Elsma, R, 2013: Inventariserend veldonderzoek d.m.v. proefsleuven Grotenhof, Lieshout Gemeente Laarbeek, Noordwijk (IDDS Archeologie rapport 1484).

Van Enckevort, H., 2000: Een rurale nederzetting uit het begin van de derde eeuw te Venray-Hoogriebeek, in: H. Stoepker (red.), Venray-Hoogriebeek en Venray-Loobeek. Nederzettingen uit de prehistorie, Romeinse tijd en late Middeleeuwen, Amersfoort, 33-166 (RAM 46).

Van Enckevort, H., 2012: Gebundelde sporen: enkele kanttekeningen bij aardewerk en nederzettingen uit Romeins Nederland, Leiden (proefschrift Universiteit Leiden).

Enckevort, H. van, T. de Groot, H. Hiddink en W. Vos 2008: De Romeinse tijd in het Midden-Nederlandse rivierengebied en het Zuid-Nederlands dekzand- en lössgebied (NOaA hoofdstuk 18).

Enckevort, H. van, J. Hendriks en M. Nicasie, 2017: Nieuw licht op donkere eeuwen. De overgang van de laat-Romeinse tijd naar de vroege middeleeuwen in Zuid-Nederland (Nederlandse Archeologische Rapporten 58), Amersfoort.

Feest, N.J.W. van der, 2020: Rapport Opgraving - variant begeleiden Karstraat 2 te Beek en Donk (gemeente Laarbeek), Roermond (Rapport Aeres Milieu B.V.).

Fokkens, H. & R. Jansen (red.), 2002: 2000 jaar bewoningsdynamiek. Brons- en ijzertijdbewoning in het Maas-Demer-Scheldegebied, Leiden, 1-22.

Fokkens, H., 2005: Woon-stalhuizen op zwervende erven. Nederzettingen in bekertijd en bronstijd, in: L.P. Louwe Kooijmans, P.W. van den Broeke, H. Fokkens & A. van Gijn (red.), Nederland in de prehistorie, Amsterdam, 407-428.

Fokkens, H., Steffens, B.J.W. and van As, S.F.M., 2016: Farmers, fishers, fowlers, hunters. Knowledge generated by development-led archaeology about the Late Neolithic, Early Bronze and the start of the Middle Bronze Age (2850 - 1500 cal BC) in the Netherlands (Nederlandse Archeologische Rapporten 53), Amersfoort.

Fontijn, D., 2001/2002: Sacrificial Landscapes. Cultural Biographies of Persons, Objects and Natural Places in the Bronze Age of the Southern Netherlands, c. 2300-600 BC (Analecta Praehistorica Leidensia, 33/340), Leiden.

Fontijn, D.R., H. Fokkens & R. Jansen, 2002: De gietmal van Oss-Horzak en de inheemse bronsproductie in de Midden-Bronstijd. Enkele voorlopige resultaten, in: H. Fokkens & R. Jansen (red.), 2000 jaar bewoningsdynamiek. Brons- en ijzertijdbewoning in het Maas-Demer-Scheldegebied, Leiden, 63-72.

Frenken, A.M., 1947. De voormalige Priorij van Hooijdonk, Bossche Bijdragen XIX, 1-93.

Frenken, A.M., 1955. Pachtopbrengst en veestapel van de hoevenaars der abdij Bindere in 1532, Brabants Heem 7, 67-71.

Geerts, R.C.A., A. Müller, M.J.L.Th. Niekus & F.J. Vermue (red.), 2018, Mesolithische kampen onder de oever van het Reevediep. Een archeologische opgraving van vindplaats 9 in het tracé van de hoogwatergeul in het Reevediep te Kampen (ADC Monografie 26), Amersfoort.

Gehasse, E.F., 1995: Ecologisch-archeologisch onderzoek van het Neolithicum en de vroege Bronstijd in de Noordoospolder met de nadruk op vindplaats P14, Amsterdam.

Geluk, M.C., E.J.Th. Duin, R.H.B. Rijkers, M.W. van den Berg, P. van Rooijen, M. Duser, 1994: 'Stratigraphy and tectonics of the Roer Valley Graben'. *Geologie en Mijnbouw* 73, 2/4, 129 – 141.

Gerritsen, F., 2001: Local identities; landscape and community in the late prehistoric Meuse-Demer-Scheldt region, Amsterdam (dissertatie Vrije Universiteit).

Gerritsen, F. & E. Rensink (red.), 2004: Beekdallandschappen in archeologisch perspectief. Een kwestie van onderzoek en monumentenzorg (NAR 28), Amersfoort.

Gerritsen, F., P. Jongste & L. Theunissen, 2006: De late prehistorie in Noord-, Oost- en Zuid-Nederland en het rivierengebied (NOaA hoofdstuk 17).

Giffen, A.E. van, 1937: Het kringgrepuurnveld te Wilreit, Gem. Bergeyk, Bouwsteenen van de Brabantsche oergeschiedenis. *Opgravingen in de Provincie Noord-Brabant 1935*, 's-Hertogenbosch, 47-53.

Gijn, A.L. van & H.T. Waterbolk, 1984: The colonization of the salt marshes of Friesland and Groningen: The possibility of a transhumant prelude, *Palaeohistoria* 26, 101-122.

Ginkel, E. van en Theunissen, L. 2009: Onder heide en akkers; de archeologie van Noord-Brabant tot 1200, Utrecht.

Glasbergen, W., 1954: Barrow Excavations in the Eight Beatitudes. The Bronze Age Cemetery between Toterfout & Halve Mijl, North Brabant. I. The Excavations – II. The Implications, Groningen/Djakarta.

Grooth, M.E.Th. de, 2011: Distinguishing Upper Cretaceous flint types exploited during the Neolithic in the region between Maastricht, Tongeren, Liège and Aachen, in: J. Meurers-Balke & W. Schön (red.), *Vergangene Zeiten... Liber Amicorum. Gedenkschrift für Jürgen Hoika (Archäologische Berichte 22)*, Bonn, 107-130.

Grote Historische Atlas van Noord-Brabant ± 1905, schaal 1:25.000, Tilburg

Grote historische atlas van Nederland Noord-Brabant 1836-1843, schaal 1:25.000; Tilburg

Grünberg, J.M., 2000: Mesolithische Bestattungen in Europa (= Internationale Archäologie, 40), Rahden/Westf.

Gysels, H., m.m.v. J. Baccaert, A.J. Beenhakker en T. Caspers, 1993: De land-schappen van Vlaanderen en Zuidelijk Nederland. Een landschapsecologische studie. Leuven / Apeldoorn.

Haaster, H. v., 2018: Het botanische landschap, in: Ball & Jansen (red.), 2018: Drieduizend jaar bewoningsgeschiedenis van oostelijk Noord-Brabant. Synthetiserend onderzoek naar locatiekeuze en bewoningsdynamiek tussen 1500 v.Chr. en 1500 n. Chr. op basis van archeologisch onderzoek in het Malta-tijdperk (Nederlandse Archeologische Rapporten 61), Amersfoort, 110.

Hackeng, R., 2006: Het Middeleeuws grondbezit van het Sint-Servaaskapittel te Maastricht in de regio Maas-Rijn, Maastricht.

Hammen, J. van der en A. Sassen, 1894: Telling der huizen en haardsteden inde Stad en de Meierij van 's Hertogenbosch gedaan in het jaar 1526, naar een oud handschrift, Handelingen van het Prov. Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant 1891-'93, 's-Hertogenbosch, 221-263, op www.delpher.nl

Hartog, C. den, 2004: Peelland: de lange-termijngeschiedenis van een wegenpatroon, Amsterdam (Vrije

Hermans, C.R., 1865: Noordbrabantse Oudheden, 's-Hertogenbosch, p.100-101.

Hessing, W. & P. Kooi, 2005: Urnenvelden en brandheuvels. Begraving en grafritueel in late bronstijd en ijzertijd, in: L.P. Louwe Kooijmans, P.W. van den Broeke, H. Fokkens & A. van Gijn, Nederland in de prehistorie, Amsterdam.

Hiddink, H.A., 2000: Enkele recente grootschalige opgravingen in het Maas-Demer-Scheldegebied en hun wetenschappelijk kader, in: J. Bastiaens (red.), Zand op de schop. Een archeologische kijk op de Kempen, Oud Turnhout, 27-38.

Hiddink, H., 2000: Opgravingen in Laarbeek (Archeologisch Instituut van de Vrije Universiteit, Brochure 4), Amsterdam.

Hiddink, H., 2001: Opgravingen bij Lieshout. Archeologisch onderzoek van resten uit de IJzertijd, Romeinse tijd en Middeleeuwen, Brabants Heem 53, 1-13.

Hiddink, H.A., 2003: Het grafritueel in de Late IJzertijd en Romeinse tijd in het Maas-Demer-Scheldegebied, in het bijzonder van twee grafvelden bij Weert (ZAR 11), Amsterdam.

Hiddink, H., 2005: Archeologisch onderzoek aan de Beekseweg te Lieshout (gemeente Laarbeek, Noord-Brabant) (Zuid-Nederlandse Archeologische Rapporten 18), Amsterdam.

Hiddink, H., 2006: Inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven in fase 1 en 2 van het plangebied Beek en Donk-Beekse Akkers, gemeente Laarbeek (Zuid-Nederlandse Archeologische Notities 47) Amsterdam.

Hiddink, H.A., 2008: Archeologisch onderzoek op de Groot Bottelsche Akker bij Deurne, bewoning uit de Steentijd, IJzertijd, Romeinse tijd, Vroege en Volle Middeleeuwen op de Groot Bottelsche Akker bij Deurne, Amsterdam (Zuidnederlandse Archeologische Rapporten 33).

Hiddink, H., 2009: Bewoningssporen uit de Volle Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd op de Beekse Akkers bij Beek en Donk, gemeente Laarbeek, Amsterdam (Zuidnederlandse Archeologische Rapporten 36).

Hiddink, H.A., 2014a: De Romeinse villa-nederzetting op de Kerkakkers bij Hoogeloon (Noord-Brabant), Amsterdam (Zuidnederlandse Archeologische Rapporten, VU-opgravingen in de Kempen 3).

Hiddink, H.A., 2014b: Huisplattegronden uit de late prehistorie in Zuid-Nederland, in: A.G. Lange, E.M. Theunissen, J.H.C. Deeben, J. van Doesburg, J. Bouwmeester en T. de Groot (red.), Huisplattegronden in Nederland. Archeologische sporen van het huis, Amersfoort, 169-207.

Hiddink, H.A., 2019: Opgravingen in deelgebied 3 van Nistelrode-Zwarte Molen. Bewoningssporen van de Late Bronstijd tot de Volle Middeleeuwen, graven uit de Midden/Late IJertijd, Amsterdam (Zuidnederlandse Archeologische Rapporten 81).

Hiddink, H.A. & J. Renes 2007: De oude akkercomplexen in de oostelijke helft van Noord-Brabant en het noorden en midden van Limburg, in: J. van Doesburg, M. de Boer, J.H.C. Deeben, B.J. Groenewoudt & T. de Groot (red.), Essen in zicht. Essen en plaggendekken in Nederland. Onderzoek en beleid, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 34), 129-159.

Hiddink, H.A., & N. Roymans 2015: Exploring the rural landscape of a peripheral region, in: N. Roymans, T. Derks & H. Hiddink (eds.), The Roman Villa of Hoogeloon and the Archaeology of the Periphery, Amsterdam (Amsterdam Archaeological Studies 22), 45-86.

Hoof, B.I. van, 2019 (met bijdragen van K.L.B. Bosma, Y.R. van der Veen en J.P. Mendelts): Goorloop-noord, beekherstel en aanleg ecologische verbindingzone. Gemeenten Helmond en Laarbeek Archeologisch vooronderzoek: een archeologische begeleiding (variant proefsleuven en opgraving), Weesp (RAAP-RAPPORT 3587).

Huijbers, A. (T.), 1988a: Het huizencomplex van Rogier Monicx I, D'n Tesnuzzik 8, nr. 1, 16-23.

Huijbers, A. (T.), 1988b: Het huizencomplex van Rogier Monicx II, D'n Tesnuzzik 8, nr. 2, 16-25.

Huijbers, A. (T.), 1988c: Het huizencomplex van Rogier Monicx III, D'n Tesnuzzik 8, nr. 3, 10-21.

Huijbers, A., (T.), 1990a: Prehistorie: Beek en Donk. In: W.J.H. Verwers (red.), Archeologische Kroniek van Noord-Brabant 1988-1989. In: Brabants Heem 42, 143-146.

Huijbers, A., (T.), 1990b: Sporen van Middeleeuwse bewoning in de Karstraat. In: D'n Tesnuzzik 10, nr. 2, 15-21.

Huijbers, A. (T.), 1993: Een en al Gras. De archeologie van een Middeleeuws cultuurlandschap (Aarle-Rixtel, Beek en Donk, Lieshout). Doctoraalscriptie Instituut voor Pre- en Protohistorische Archeologie, Universiteit van Amsterdam

Huijbers, A. (T.), 1995: De Archeologie van de Villa. Tracering en ruimtelijke omschrijving van tiende en elfde-eeuwse domaniale landgoederen in het stroomgebied van de Aa. Deel I: landschap, bewoning en nederzettingen. In: Helmonds Heem 21, 129-186.

Huijbers, A. (T.), 1998: De biografie van het platte land. In T. Thelen (red.), D'n Broekkant. Geschiedenis van landschap en bewoning. Laarbeek, 16-42.

Huijbers, A. (T.), 2004a: De vele dimensies van natte gebieden in de Middeleeuwen. 'Zand-Brabant' en de microregio Laarbeek-Helmond centraal. In: F. Gerritsen/E. Rensink (red.), Beekdallandschappen in archeologisch perspectief. Een kwestie van onderzoek en monumentenzorg. Amersfoort, 103-119.

Huijbers, A. (T.), 2004b: Van Jan van Gestel tot de Beekse Akkers. Verleden, heden en toekomst van de archeologie in Beek en Donk (1930-2020). In: D'n Tesnuzzik 24, nr. 1, 13-61.

Huijbers, A.M.J.H., 2006: De archeologie van een nat cultuurlandschap. Onderzoek in het tracé van de PW 205, provincie Noord-Brabant (Helmond, Aarle-Rixtel, Beek en Donk). Amsterdam (Amsterdams Archeologisch Centrum publicaties 40).

Huijbers, A.M.J.H., 2007: Metaforisering in beweging. Boeren en hun gebouwde omgeving in de volle middeleeuwen in het Maas-Demer-Scheldegebied, Amsterdam (Proefschrift Universiteit van Amsterdam). www.academia.edu

Huijbers, A., 2016a. House building in the Meuse-Demer-Scheldt region AD 850-1250 explained: A 'dynamic dual approach' to the concept of building tradition, *Medieval and Modern Matters* 5 (2014), 29-93.

Huijbers, A., 2016b. Bewoning en begraving in westelijk Noord-Brabant in de volle en late middeleeuwen (900-1500n.Chr), in: E.A.G. Ball & R. M. van Heeringen (red.), *Westelijk Noord-Brabant in het Malta-tijdperk. Synthetiserend onderzoek naar de bewoningsgeschiedenis van het westelijk deel van het Brabants Zandgebied*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 51, 305-369.

Huijbers, A. 2018a. Locatiekeuze en bewoningsdynamiek in oostelijk Noord-Brabant, 500-1250 n. Chr, in E.A.G. Ball and R. Jansen (eds) *Drieduizend jaar bewoningsgeschiedenis van oostelijk Noord-Brabant. Synthetiserend onderzoek naar locatiekeuze en bewoningsdynamiek tussen 1500 v.Chr. en 1500 n.Chr. op basis van archeologisch onderzoek in het Malta-tijdperk*, 511-670. *Nederlandse Archeologische Rapporten* 61. Amersfoort.

Huijbers, A. 2018b. Locatiekeuze en bewoningsdynamiek in oostelijk Noord-Brabant, 1200-1600, in E.A.G. Ball and R. Jansen (eds) *Drieduizend jaar bewoningsgeschiedenis van oostelijk Noord-Brabant. Synthetiserend onderzoek naar locatiekeuze en bewoningsdynamiek tussen 1500 v.Chr. en 1500 n. Chr. Op basis van archeologisch onderzoek in het Malta-tijdperk*, 671-722. *Nederlandse Archeologische Rapporten* 61. Amersfoort.

Huijbers, A., L. Theunissen, W. Roessingh, K. de Vries, J. van Doesburg, R. Jansen, S. Arnoldussen & E. Wieringa, in prep.: *KNA Leidraad Onderzoek van bouwplattegronden van rurale agrarische nederzettingen*, Gouda.

Huijbers, A. (T.) en H. van Velthoven 1994: Sporen uit de Volle Middeleeuwen in de Hoofakker, *D'n Effer* 8/1, 20-22.

Huijbers in prep.: Archeologisch onderzoek bij de Oude Toren van Beek en Donk in 1990 en 1991, op <https://antoinettehuijbers.com>

Jeitler, M.F., 2008: Wald und Waldnutzung im Frühmittelalter, *Das Mittelalter* 13/2, 12-27.

Jolles, J.A., 1933: De schuttersgilden en schutterijen van Noord-Brabant. 's-Hertogenbosch.

Jong, T. de, 2012: Holocene fauna from brook valleys in the southern Netherlands, in: D. Raemaekers, E. Esser, R. Lauwerier & J.T. Zeiler, *A bouquet of archaeozoological studies. Essays in honour of Wietske Prummel*, Groningen, 47-60.

Jong, T. de & S. Beumer, 2011: Archeologisch onderzoek knooppunt Ekkersrijt-IKEA, gemeente Son en Breugel. Deel 1: Wonen bij een grafheuvel uit de midden-bronstijd. Inventariserend veldonderzoek proefsleuven en opgraving (Archeologisch Centrum Eindhoven en Helmond rapport 51), Eindhoven.

Jong, T. de & S. Beumer, 2013: Opgraving knooppunt Ekkersrijt-IKEA, gemeente Son en Breugel. Deel 2: Prehistorische bewoning in Ekkersrijt (Archeologisch Centrum Eindhoven en Helmond rapport 52), Eindhoven.

Kaathoven, B. van/M. Philipsen, 1989 (met een voorwoord van H. Beijers): *Chijnsregisters Helmond inv. nr. 156 (deel II) 1737 – 1757. Beek en Donk (Bewerkte archivalia Beek en Donk, deel 13)*.

Kampen, J. van, 2021 (red.): *Boeren op de Beekse Akkers. Archeologisch onderzoek in de oostelijke punt van de Beekse Akkers te Beek en Donk*, Amsterdam (Zuidnederlandse Archeologische Rapporten 85).

Kampen, J. van & V. van den Brink, 2013: Archeologisch onderzoek op de Habraken te Veldhove. Twee unieke nederzettingen uit het Laat Neolithicum en de Midden Bronstijd en een erf uit de Volle Middeleeuwen (Zuidnederlandse Archeologische Rapporten 52), Amsterdam.

Kappelhof, A.C.M., 1980: *Het archief van de tafel van de H. Geest van Den Bosch. Regesten van oorkonden, deel I en II 1271-1373*. 's-Hertogenbosch.

Kasse, C., 1988: *Early-Pleistocene tidal and fluvial environments in the southern Netherlands and northern Belgium*. Amsterdam.

Kemme, A.W.A., 2021: *A different perspective on the Carolingian economy*, Leiden (PhD Thesis University of Leiden).

Keyser, R., 2009: The Transformation of Traditional Woodland Management: Commercial Sylviculture in Medieval Champagne, *French Historical Studies*, 32/3, 353-384.

Knippenberg, W.H.Th., 1963: Oude kapellen in Noord-Brabant VI. St. Leonard. In: *Brabants Heem* 15, 12-18.

Knoop, A., G. Merkelbach. *Van heide tot kerkdorp. De voorgeschiedenis van Mariahout. Lieshout*, 1982.

Knoop, A., G. Merkelbach. *Het domein Lieshout (7de eeuw - 1300)*. Lieshout, 1987

Kolen, J. et al., 2004: Biografie van Peelland. De cultuurhistorische hoofdstructuur (CHS) van Peelland. Toelichting bij de kaart. Zuid-Nederlandse Archeologische Rapporten 13. Archeologisch Centrum Vrije Universiteit, Amsterdam.

Kolen, J., 2009: De beekdalen van Peelland: achtergronden en uitgangspunten voor archeologisch onderzoek (notitie Biografie van Peelland project, Stichting Archeologisch Samenwerkingsverband).

Kolen, J., H. v.d.d. Laarschot & G. Box, 2004: Beekdalen en hun cultuurgeschiedenis: Peelland, in: F. Gerritsen & E. Rensink, Beekdallandschappen in archeologisch perspectief. Een kwestie van onderzoek en monumentenzorg (Nederlandse Archeologische Rapporten 28), Amersfoort, 35-56.

Kortlang, F., & S. Hakvoort, 2002: Een elite-nederzetting uit de vroege en late Middeleeuwen te Aarle-Rixtel-Strijp? (Archeologisch Instituut van de Vrije Universiteit, Brochure 7), Amsterdam.

Koster, E.A. 1982: Terminology and lithostratigraphic division of (surficial) sandy eolian deposits in the Netherlands: an evaluation.' *Geologie en Mijnbouw* 61, 121 - 129.

Koster, E.A. De stuifzanden van de Veluwe. Een fysisch geografische studie. Amsterdam, 1978

Kuipers, S.F., 1968: Bodemkunde. Zwolle.

Kuijpers, M.H.G., 2008: Bronze Age Metalworking in the Netherlands (C.2000-800 BC)., Leiden.

Lanting, J.N. & J. van der Plicht, 1995/1996: De 14C-chronologie van de Nederlandse pre- en protohistorie, II: Laat-Paleolithicum, *Palaeohistoria* 37/38, 71-127.

Lanting, J.N. & J. van der Plicht, 1997/1998: De 14C-chronologie van de Nederlandse pre- en protohistorie, II: Mesolithicum, *Palaeohistoria* 39/40, 99-162.

Lanting, J.N. & J. van der Plicht, 1999/2000: De 14C-chronologie van de Nederlandse pre- en protohistorie, III: Neolithicum, *Palaeohistoria* 41/42, 1-111.

Lanting, J.N. & J. van der Plicht, 2001/2002: De 14C-chronologie van de Nederlandse pre- en protohistorie, IV: bronstijd en vroege ijzertijd, *Palaeohistoria* 43/44, 117-262.

Lanting, J.N. & J. van der Plicht, 2005/2006: De 14C-chronologie van de Nederlandse pre- en protohistorie, V: midden- en late ijzertijd, *Palaeohistoria* 47/48, 241-428.

Lauwerier, R.C.G.M., T. van Kolfschoten & L.H. van Wijngaarden-Bakker, 2005: De archeozoölogie van de steentijd, in: J. Deeßen, E. Drenth, M.-F. van Oorsouw & L. Verhart (red.), *De steentijd van Nederland* (Archeologie 11/12), Meppel, 39-66.

Leenders, F., 2008 (L3): Eyckenlust, kasteel en omgeving, Beek en Donk.

Leenders, F., 2016a: Leengoederen te Beek en Donk, *D'n Tesnuzzik* 36/#, 4-21.

Leenders, F., 2016b: Het leengoed de Pas, D'n Tesnuzzik 36/4, 1-6.

Leenders, F., 2016c: Heereind, een historisch dorpsdeel en het leengoed Ter Bruggen, D'n Tesnuzzik 36/3, 1-18.

Leenders, F., 2017: Leengoederen op de Hei, D'n Tesnuzzik 37/2, 1-20.

Leenders, K.A.H.W., 2012: Inventarisatie fysieke landschap – Laarbeek, in: Catalogus Cultuurhistorische Inventarisatie Erfgoedkaart gemeente Laarbeek, Eindhoven (SRE Milieudienst), 1-25.

Linde, C. van der, 2016: Westelijk Noord-Brabant in de Romeinse tijd, in: Ball, E.A.G., & R. van Heeringen, 2016: Westelijk Noord-Brabant in het Malta-tijdperk. Synthetiserend onderzoek naar de bewoningsgeschiedenis van het westelijk deel van het Brabants Zandgebied (NAR), Amersfoort.

M., L. van, 1908: Stichting der kapel "op de Donk" bij Helmond, Taxandria 15, 171-177.

Maas, T., 1991: Nederzettingsgeschiedenis van de Brabantse zandgronden, in: A.-J. Bijsterveld, B. van der Dennen en A. van der Veen, Middeleeuwen in beweging. Bewoning en samenleving in het middeleeuwse Noord-Brabant, 's-Hertogenbosch, 44-58.

Merkelbach, R., 1966 (red.): Historie van Aarle-Rixtel, Aarle-Rixtel.

Merkelbach, R.G.F.M., 1968: Lieshout, Lieshout.

Merkelbach, G., 1989: Lieshout anno 1736, Lieshout.

Merkelbach, G., 1997: Lieshout-ginderdoor: Gilden en kapel, Lieshout-Mariahout.

Meulendijks, Th., 2014: Onderzoek Aarle-Rixtel, Lijst van toponiemen Aarle-Rixtel uit het onderzoek van Theo Meulendijks, op: <http://www.saspeelland.nl/theomeulendijks/sample-page/>.

Modderman, P.J.R., 1955: Het onderzoek van enkele Brabantse en Utrechtse grafheuvels, Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundige Bodemonderzoek VI, 44-65.

Mooren, J.R., 2006: Engelen Kraanvogellaan. Archeologisch onderzoek, 's-Hertogenbosch (BAAC-rapport A-03.003).

Mourik, J.M. van, 1988: Landschap in beweging. Ontwikkeling en bewoning van een stuifzandgebied in de Kempen (Nederlandse Geografische Studies 74), Amsterdam.

Mulder E.F.J et al., 2003: De ondergrond van Nederland, Wolters Noordhoff, Groningen/Houten.

Müller, A., L. Tebbens & J.P. Flamman (red.), 2018: Van jagers-verzamelaars naar vroege boeren langs een migrerende Maas. Onderzoek van veranderend landschap en prehistorische bewoning tussen Well en Aijen. Opgravingen in de werkvakken 2 en 4 van Hoogwatergeul Well-Aijen, gemeente Bergen (L.) (ADC Rapport 4700/BAAC-Rapport A-12.0274).

Niekus, M.J.L.Th., L. Johansen & D. Stapert, 2018: Een bruised blade van het Laat-Ahrensburgien in Drenthe – met kanttekeningen bij enkele Ahrensburgien-‘vindplaatsen’ in noordelijk Nederland, in: A. Nieuwhof, E. Knol & J. Schokker (red.), Fragmenten uit de rijke wereld van de archeologie (Jaarverslagen van de Vereniging voor Terpenonderzoek 99), 19-32.

Niermeyer, J.F. en C. van de Kieft, 1976: *Mediae Latinitatis Lexicon Minus*, Leiden.

Oosten, M.F. van, 1967: ‘Bijdrage tot de kwartair-geologie van westelijk Noord-Brabant.’ *Geologie en Mijnbouw* 44, 131 - 146.

Osta, W. van, 2007: De plaatsnaam Turnhout en andere namen met -hout, *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie / Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie* [Brussel]; *Commission royale de toponymie et de dialectologie* 79, 469-496.

Oudhof, J.W.M., A.A.A. Verhoeven & I. Schuurin, 2013. Tiel rond 1000 : analyse van vier opgravingen in de Tielse binnenstad, Amsterdam (Themata 6).

Out, W.A., 2009: Sowing the seed?: human impact and plant subsistence in Dutch wetlands during the Late Mesolithic and Early and Middle Neolithic (5500-3400 cal BC) (*Archaeological Studies Leiden University* 18), Leiden.

Peeters, H. & M.J.L.Th. Niekus, 2005: Het Mesolithicum in Noord-Nederland, in: J. Deeßen, E. Drenth, M.-F. van Oorsouw & L. Verhart (red.), *De steentijd van Nederland* (*Archeologie* 11/12), Meppel, 201-234.

Peeters, J.H.M., D.C.M. Raemaekers, I.I.J.A.L.M. Devriendt, P.W. Hoebe, M.J.L.Th. Niekus, G.R. Nobles & M. Schepers, 2017: *Paradise Lost? Insights into the early prehistory of the Netherlands from development-led archaeology* (*Nederlandse Archeologische Rapporten* 62), Amersfoort.

Peters, S., 2015: Volle Middeleeuwen (900-1225 na Chr.), in: Th. De Jong, S. Peters & I. Vossen (red.), *Verwerkt Verleden. Helmond vanaf prehistorie tot nieuwe tijd*, Leiden, 163-186.

Philipsen, M.P.G., 1976: St.-Leonarduskapel. Beek en Donk (ongepubliceerd manuscript).

Philipsen, M., 1981: Het hooghuis op de Donk. In: *D’n Tesnuzzik* 1, nr. 4, 16-20.

Philipsen, M., 1982a: Het hooghuis op de Donk. In: *D’n Tesnuzzik* 2, nr. 1, 27-30.

Philipsen, M., 1982b: Het hooghuis op de Donk. In: *D’n Tesnuzzik* 2, nr. 2, 10-13.

Philipsen, M., 1982c: Het hooghuis op de Donk. In: *D’n Tesnuzzik* 2, nr. 3, 8-12.

Philipsen, M., 1983a: Het hooghuis op de Donk. In: *D’n Tesnuzzik* 3, nr. 1, 12-17.

Philipsen, M., 1983b: Het hooghuis op de Donk. In: *D’n Tesnuzzik* 3, nr. 2, 9.

Philipsen, M., 1983c: Huize Everbest. In: D'n Tesnuzzik 3, nr. 4, 17-20.

Philipsen, M., 1984a: Het hooghuis op de Donk. In: D'n Tesnuzzik 4, nr. 3, 7-8.

Philipsen, M., 1984b: De watermolen, D'n Tesnuzzik 4/3, 1-3.

Philipsen, M., 1989: Laatste nieuws....: het Hooghuis op de Donk gevonden. In: D'n Tesnuzzik, nr. 4, 124.

Plöy, J., 1961: De. Morfologie en kwartair-stratigrafie van de Antwerpse Noorderkempen. Acta Geographica Lovaniensia 1.

Raemaekers, D.C.M., 2019: Taboo? The process of Neolitisation in the Dutch wetlands re-examined (5000 – 3400 cal BC), in: R. Gelser & D. Hofmann (red.), Contacts, boundaries & innovation in the fifth millennium. Exploring developed Neolithic societies in central Europe and beyond, Leiden, 91-102.

Raemaekers, D.C.M., J. Geuverink, M. Schepers, B.P. Tuin, E. van der Lagemaat & M. van der Wal, 2010: A biography in stone. Typology, age, function and meaning of Early Neolithic perforated wedges in the Netherlands (Groningen Archaeological Studies 14), Groningen.

Renes, H., 2004. Beekdalen, bewoning en wegenpatronen. In: Gerritsen, F. & E. Rensink, 2004. Beekdallandschappen in archeologisch perspectief. Een kwestie van onderzoek en monumentenzorg (Nederlandse Archeologische Rapporten 28), Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.

Rensink, E., 2005: Het Midden-Paleolithicum in Zuid-Nederland, in: J. Deeben, E. Drenth, M-F. v. Oorsouw & L. Verhart, De Steentijd van Nederland (Archeologie 11/12), Meppel, p. 119-141.

Rensink, E. & P. van Gisbergen 2017: Een midden-paleolithische vindplaats bij Esbeek (gem. Hilvarenbeek). Archeologisch bureauonderzoek van een grote en rijke vondstspreading (Rapportage Archeologische Monumentenzorg 243), Amersfoort.

Rensink, E. & J.W. de Kort (red.), 2020: De Neanderthaler-vindplaats Esbeek-Diessen, gemeente Hilvarenbeek. Inventariserend veldonderzoek van een grote en rijke vondstspreading van stenen artefacten. Campagne 2018 (Nederlandse Archeologische Rapporten 261), Amersfoort.

Riele, W.J.M. te, 1966: De bodemgesteldheid van het ruilverkavelingsgebied "Lieshout". Bennekom (Stiboka-rapport 647)

Roessel, Q. van, 1981: De Leonarduskapel op de Donk. In: D'n Tesnuzzik 2, nr. 2, 2-5.

Roosenboom, H. Th. M., 1984: Beek en Donk als bedevaartcentrum in de achttiende eeuw. Achtergronden bij de sluiting van de Sint-Leendertschuurkerk te Donk in 1754. In: Brabants Heem 36, 101-111.

Roymans, J., 2005. Een cultuurhistorisch verwachtingsmodel voor Brabantse beekdallandschappen: een mogelijke toekomst voor het verleden van de beekdalen (Onuitgegeven scriptie Vrije Universiteit), Amsterdam.

Roymans, J., 2008: Het spoor bijster. Oude bruggen en wegen in Zuid-Nederland, in: E. Rensink (red.), Archeologie en beekdalen. Schatkamers van het verleden, Utrecht, 59-71.

Roymans, N., 1995: The cultural biography of urnfields and the long-term history of a mythical landscape, *Archaeological Dialogues* 2-1, 2-38.

Roymans, J.A.M. & N. Sprengers 2012: Tien bronzen bijlen bij een Romeinse dam. Herinrichting beekdal Kleine Beerze, deeltraject Hoogeloon-Vessem, Gemeenten Bladel en Eersel. Resultaten archeologische begeleiding en opgraving, Weesp (RAAP-rapport 2537)

Roymans, N., 1990: Tribal Societies in Northern Gaul. An anthropological perspective. *Cingula* 12, Amsterdam.

Roymans, N., 1991: Late Urnfield societies in the Northwest European Plain and the expanding networks of Central European Hallstatt groups, in: N. Roymans & F. Theuws (red.): Images of the past, Studies on ancient societies in northwestern Europe, Amsterdam (Studies in Prae- en Protohistorie 7), 9-89.

Roymans, N., 1995: Romanization, cultural identity and the ethnic discussion. The integration of lower Rhine populations in the Roman empire. In: Metzler, J., Roymans, N. & Slofstra, J. (eds), Integration in the early Roman West. The role of culture and ideology. Papers arising from the international conference at the Titelberg (Luxembourg 12-13 november 1993, Dossiers d'archéologie du Musée National d'Histoire et d'Art 4, Luxembourg, 47-64.

Roymans, N. (red), 1996: From the Sword to the Plough. Three studies on the earliest romanisation of northern Gaul, Amsterdam Archeological studies 1, Amsterdam. 1996

Roymans, N. & F. Theuws 1991 (eds.), Images of the past. Studies on ancient societies in North-Western Europe, Amsterdam (Studies in prae- en protohistorie 7).

Roymans, N., & H. Fokkens 1991: Een overzicht van veertig jaar nederzettingsonderzoek in de Lage Landen, in: H. Fokkens & N. Roymans (red.), Nederzettingen uit de Bronstijd en de vroege IJzertijd in de Lage Landen (Nederlandse Archeologische Rapporten 13), Amersfoort, 1-20.

Roymans, N., & F. Kortlang 1993: Bewoningsgeschiedenis van een dekzandlandschap langs de Aa te Someren, in: N. Roymans & F. Theuws (red.), Een en al zand. Twee jaar graven naar het Brabantse verleden, 's-Hertogenbosch, 23-41.

Roymans, N., & F. Kortlang, 1999: Urnfield symbolism, ancestors and the land in the Lower Rhine region, in: F. Theuws & N. Roymans (eds.), Land and Ancestors. Cultural dynamics in the Urnfield period and the Middle Ages in the southern Netherlands, Amsterdam (Amsterdam Archaeological Studies 4), p. 35.

Roymans, N., & T. Derks (red.) 1994: De Tempel van Empel. Een Hercules-heiligdom in het woongebied van de Bataven, 's-Hertogenbosch (Graven naar het Brabantse verleden 2).

Roymans, N., F. Gerritsen, C. van der Heijden, K. Bosma en J. Kolen, 2010: De biografie van een zandlandschap. Het zuidoosten van Noord-Brabant. In: Baas, H. e.a. (red): Historisch cultuurlandschap van Nederland. Vijf bijdragen. Utrecht, pp. 29-50.

Roymans, N., & F. Gerritsen 2002: Landschap, ecologie en mentalités, Het Maas-Demer-Scheldegebied in een lange-termijn perspectief. In H. Fokkens & R. Jansen: 2000 jaar bewoningsdynamiek, brons-en ijzertijd bewoning in het Maas-Demer-Scheldegebied, Leiden, 371-406.

Roymans, N. & F. Theuws (eds.) (1993): Een en al zand. Twee jaar graven naar het Brabantse verleden. 's-Hertogenbosch.

Roymans, N en H.A. Hiddink, 2004: Het gebied tussen Maas, Demer en Schelde: de Romeinse tijd in vogelvlucht, in: C. Verbeek en S. Delaruelle en J. Bungeneers (red) Verloren voorwerpen : archeologisch onderzoek op het HSL-traject in de provincie Antwerpen (Dienst Cultureel Erfgoed), Antwerpen, 177-188.

Sanders, J.G.M., W.A. van Ham, J. Vriens (red.), 1996: Noord-Brabant tijdens de Republiek der Verenigde Nederlanden 1572 - 1795. een institutionele handleiding, Den Bosch/Hilversum.

Sanke, M., 2002. Die mittelalterliche Keramikproduktion in Brühl-Pingsdorf. Technologie – Typologie Chronologie, Mainz (Rheinische Ausgrabungen 50).

Schabbink, M. (red.), 2015: Vier eeuwen boeren Synthese Oogst voor Malta onderzoek: Archeologische sporen van boerderijen en erven 1250-1650 (Nederlandse Archeologische Rapporten 49), Amersfoort.

Schinkel, K., 2005: Buurtschappen in beweging. Nederzettingen in Zuid- en Midden-Nederland, in: L.P. Louwe Kooijmans, P.W. van den Broeke, H. Fokkens & A. van Gijn, Nederland in de prehistorie, Amsterdam, 519-541.

Schutjes, L.H.Ch., 1870: Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch I. St. Michielsgestel.

Schutjes, L.H.Ch., 1872: Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch III. St. Michielsgestel.

Slofstra, J., 1982: De regionaalarcheologische onderzoeksstrategie, in: J. Slofstra, H.H. van Regteren Altena, N. Roymans & F. Theuws (red.), Het Kempenproject, een regionaalarcheologisch onderzoeksprogramma, Waalre, 22-43.

Slofstra, J., 1991: Changing settlements systems in the Meuse-Demer-Scheldt area during the Early Roman period., In: Theuws en Roymans (red.) Images of the past. Studies on ancient societies in Northwest Europe, Studies in pre- and protohistorie 7, Amsterdam, 131-200.

Slofstra, J., H.H. van Regteren Altena & F. Theuws (red), 1985: Het Kempenproject 2. Een regionaal archeologisch onderzoek in uitvoering, Waalre, 157-166.

Slofstra, J. & Sanden van den, W., 1987: Rurale cultusplaatsen uit de Romeinse Tijd in het Maas-Demer-Scheldegebied, *Analecta Praehistorica Leidensia* 20, 125-168.

Söll, L., 1967: Die Bezeichnung für den Wald in den romanischen Sprachen, München (Münchener romanistische Arbeiten 25).

Snijders, F. & J. Broertjes (red.), 2016: Bivak aan de Beerze, deel 2, Veldhoven.

Stapert, D., 1976: De vuistbijl van Eersel, een nieuwe middenpaleolithische vondst uit Noord-Brabant, *Brabants Heem* XXVIII, p. 102-105.

Staring, W.C.H.. Geologische kaart van Nederland op de schaal van 1:200.000. 's-Gravenhage (Topographische Inrichting), 1e druk: 1856-1867; 2e druk: 1888 – 1889.

Staring Centrum, 1977: Geomorfologische kaart van Nederland 1:50.000, Staring Centrum, Wageningen.

Stichting voor Bodemkartering, 1981: Bodemkaart van Nederland 1:50.000, Stiboka Wageningen.

Stienen, J., 1990: Kort verslag onderzoek kasteel Beek en Donk, in: *D'n Tesnuzzik* 10-1, 27-32.

Stienen, J., 1991: Opgraving hooghuis op de Donk in: *D'n Tesnuzzik* 11-1, 29-36.

Stoepker, H., 2011: Waarom er geen B in Brunssum zit... Het begin van de aardewerkproductie in Brunssum en Schinveld in het licht van de regionale nederzettingsgeschiedenis, Een archeologisch bureauonderzoek en een onderzoeksprogramma, *Wijlre (Archeocoach Studies 4)*.

Streefland, A.A., 1980: Tempeliers in Brabant, De commanderije Ter Brake bij Alphen, in: *Jaarboek van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Stad en Land van Breda "De Oranjeboom"*, XXXII-XXXIII (1979-1980), 141-166.

Stringer, C. & P. Andrews, 2017: *The Complete World of Human Evolution*, Londen.

Thelen, T., (red.), 1998: *D'n Broekkant. Geschiedenis van landschap en bewoning*, Laarbeek.

Theunissen, E.M., 1999: Midden-Bronstijdsamenlevingen in het zuiden van de Lage Landen. Een evaluatie van het begrip 'Hilversum-cultuur', Leiden.

Theunissen, L. & M. Meffert, Groeten uit Brabant. Archeologische Monumentenzorg in Noord-Brabant: terugblik en toekomst, in: O. Brinkkemper et.al. (eds.) *Vakken in vlakken. Archeologische kennis in lagen (Nederlandse Archeologische Rapporten 32)*, Amersfoort, 215-270.

Theunissen, L. & J.W. de Kort, 2017: Onderzoek aan de Molshoop. Identificatie van een grafheuvel uit de midden-bronstijd op het terrein van de vliegbasis Eindhoven (gemeente Eindhoven) (Beknopte Rapportage Archeologische Monumentenzorg nr. 28), Amersfoort.

Theuws, F.C.W.J., 1988: De archeologie van de Periferie, Studies naar de ontwikkeling van bewoning en samenleving in het Maas-Demer-Schelde gebied in de Vroege Middeleeuwen, Proefschrift, Universiteit van Amsterdam.

Theuws, F.C., 1989: Middeleeuwse parochiecentra in de Kempen 1000-1350, in: A. Verhoeven/F. Theuws (red.) Het Kempenproject 3, De middeleeuwen centraal, Waalre, 97-216.

Theuws, F., 1991: Landed property and manorial organisation in Northern Austrasia: some considerations and a case study, in: N. Roymans/ F.Theuws (eds) Images of the Past, Amsterdam, 299-407.

Theuws & N. Roymans (eds.), 1999: Land and Ancestors. Cultural dynamics in the Urnfield period and the Middle Ages in the Southern Netherlands, Amsterdam (Amsterdam Archaeological Studies 4), 241-308.

Theuws, F., A. Verhoeven and H.H. van Regteren Altena (eds) Medieval Settlement at Dommelen, part II: the streamvalley settlement, in: Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 38, 240-430.

Theuws, F./A.J. Bijsterveld, 1991: Der Maas-Demer-Schelde-Raum in Ottonischer und Salischer Kaiserzeit, in: H.G. Böhme (ed.) Siedlungen und Landesausbau zur Salierzeit, Teil 1: In den nördlichen Landschaften des Reiches, Sigmaringen, 109-146.

Theuws, F. en N. Roymans, 2009: Veldhoven-Zilverackers, cultuur en landschap van verleden gemeenschappen. Een wetenschappelijk onderzoekskader ten behoeve van de archeologie in het plangebied (gezamenlijke uitgave UvA-VU), Amsterdam.

Theuws, F., 2011: De nederzettingsontwikkeling in de Middeleeuwen: een model en enige thema's voor toekomstig onderzoek, in: F. Theuws & M. van der Heiden (red.), De archeologie van de Brabantse akkers: Toegelicht aan de hand van het onderzoek van de Universiteit van Amsterdam in Veldhoven, Amsterdam (Diachron-publicatie), 60-77.

Theuws F., 2019: Merovingian settlements in the southern Netherlands: development, social organisation of production and symbolic topography, in: J. Haberstroh und I. Heitmeier, (Hrsg.) Gründerzeit. Siedlung in Bayern zwischen Spätantike und Frühmittelalter, St. Ottilien, 355-382.

Thiel, F. van, 1980: Catharina uit de Voorbeemde. In: Rond 9, nr. 5, 3-4.

Thieme, H (red.), 2007: Die Schöniger Speere. Mensch und Jagd vor 400 000 Jahren, Stuttgart.

Tol, A.J. & W. Laan, 2009: Begrensd land. Een studie naar de archeologische landschappen van Noord-Brabant (Archol rapport 125), Leiden.

Tol, A.J. e.a., 2017: Tussen Aarlese weg en Broekstraat. Archeologisch onderzoek van een historisch cultuurlandschap in Aarle, gemeente Best (Archol rapport 280), Leiden.

Tump, M., M.A.K. Vroomans, L.A. Tebbens & C. Kasse, 2014: Een Ahrensburg-site uit de eerste helft van de Late Dryas langs de A2 bij Geldrop (gemeente Heeze en Leende). A2 Aalsterhut (BAAC rapport A-08.0480 /A-09.0116), 's-Hertogenbosch.

Tunker, B.C. en T.H.L. Hos, 2020: Rapportage proefsleuvenonderzoek Verschure te Aarle-Rixtel in de gemeente Laarbeek, Boxmeer (Econsultancy rapport 9544.001).

Tol, A.J. & W. Laan, 2009: Begrensd land. Een studie naar de archeologische landschappen van Noord-Brabant (Archol rapport 125), Leiden.

Tol, A.J. e.a., 2017: Tussen Aarlese weg en Broekstraat. Archeologisch onderzoek van een historisch cultuurlandschap in Aarle, gemeente Best (Archol rapport 280), Leiden.

Vaart-Verschoof, van der S., 2017: Fragmenting the chieftain. Late Bronze Age and Early Iron Age elite burials in the Low Countries (PALMA 15), Leiden.

Van Sasse van Ysselt, A.F.O., 1910: De voorname huizen en gebouwen van 's-Hertogenbosch, alsmede hunne eigenaars of bewoners in vroegere eeuwen. Aanteekeningen uit de Bossche Schepenprotocollen, loopende van 1500 - 1810. 's-Hertogenbosch (Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant).

Van Sasse van Ysselt, A.F.O., 1918 (ed.): Beschrijving der Meierij van 's-Hertogenbosch door Philips Baron van Leefdael (c. 1645), 's-Hertogenbosch.

Van Sasse van Ysselt, A.F.O., 1920: Oorkonden betreffende Rixtel, met aantekeningen voorzien, 's-Hertogenbosch.

Van Sasse van Ysselt, A., 1938: De uitoefening van den katholieken godsdienst in de stad en Meierij van 's-Hertogenbosch in 1671, *Taxandria* 45, 105-129.

Veken, B. Van der & A. Müller, 2016: Bijzondere bronstijdbewoning te Klein-Bedaf, Baarle-Nassau, in: A. Müller & R. Jansen (red.), *Metaaltijden 3. Bijdragen in de studie van de metaaltijden*, Leiden, 119-127.

Vera, H., 2002: Potstallen en esdekken. Een kritisch onderzoek naar het Brabantse landschap, *Brabants Heem* 54/2, 55-66.

Verhart, L.B.M., 2000: Times fade away. The neolithization of the southern Netherlands in an anthropological and geographical perspective (*Archaeological Studies Leiden University* 60), Leiden 2000.

Verhart, L. & N. Arts, 2005: Het Mesolithicum in Zuid-Nederland, J. Deeßen, E. Drenth, M.-F. van Oorsouw & L. Verhart, *De Steentijd van Nederland (Archeologie 11/12)*, Meppel, 235-260.

Verhart, L. & H. Groenendijk, 2005: Leven in overvloed. Midden en laat-mesolithicum, in: L.P. Louwe Kooijmans, P.W. van den Broeke, H. Fokkens & A. van Gijn, *Nederland in de prehistorie*, Amsterdam, 161-178.

Verhoeven, A., 1990: Finds. In: F. Theuws/A. Verhoeven/H.H. van Regteren Altena (eds), *Medieval Settlement at Dommelen Part II The Stream-Valley Settlement*, Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Onderzoek 38 (1988), 312-347.

Verhoeven, A., 1993: Vroeg-Middeleeuws aardewerk in de Kempen, *Brabants Heem* 45, nr. 2, 62-80.

Verhoeven, A.A.A., 2011: De verspreiding van aardewerk uit Paffrath, in: H. Clevis (ed.), *Assembled Articles IV Symposium on medieval and post-medieval ceramics*, Zwolle 16 and 17 september 2010, Zwolle, 115-168.

Verspay, J.P.W., 2007: Onzichtbare erven. Het Brabantse platteland in de Late Middeleeuwen, Diemen.

Verspay, J., 2011: De landschapsgeschiedenis van de Oerlese akkers, in: F. Theuws, M. van der Heiden & J. Verspay (red.), *De archeologie van de Brabantse akkers, toegelicht aan de hand van het onderzoek van de Universiteit van Amsterdam in Veldhoven*, Amsterdam (Themata 4), 96-197.

Verspay, J.P.W., A.M.J.H. Huijbers, H. van Londen, J. Renes & J. Symonds, 2018: Village Formation in the Netherlands during the Middle Ages (AD 800 – 1600). An assessment of recent excavations and a path to progress (NAR 56), Amersfoort.

Verspay, J., 2020 On heath and fields, The transformation of the rural landscape of the Bailiwick of 's-Hertogenbosch during the late middle ages and early modern period (ca. 1200-1550), Dissertation Synopsis, Pilsen.

Verwers, W.J.H., 1990: Lieshout, in: *Jaarverslag Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 1989, 173.

Verwers, W.J.H., 1991: Lieshout Nieuwenhof, in: *Jaarverslag Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 1990, 86-87.

Verwers, W.J.H., 1993: Lieshout Nieuwenhof, in: *Jaarverslag Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 1992, 52-53.

Verwers, W.J.H., 1994a: Middeleeuwen: Aarle-Rixtel, in: W.J.H. Verwers (red.) *Archeologische Kroniek van Noord-Brabant* 1992, in: *Brabants Heem* 46, 33.

Verwers, W.J.H., 1994b: Middeleeuwen: Aarle-Rixtel, in: P. Kleij/W.J.H. Verwers (red.) *Archeologische Kroniek van Noord-Brabant* 1993, in: *Brabants Heem* 46, 146.

Verwers, W.J.H./W. Koudijs/T. Huijbers/J. van Gool, 1998: Lieshout, Nieuwenhof laatmiddeleeuwse nederzetting, *Jaarverslag ROB* 1995-1996, p. 225-256.

Verwers, W.J.H., 1998-99: North Brabant in Roman and early medieval times 5. Habitation history, *Berichten van de ROB* 43, 199-359.

Vogels, H./M. Philipsen, 1993: Een nieuwe visie op Lieshouts historie, Lieshout.

Vogels, H./M. Philipsen, 1993a: Gooswijn Moedel van der Donck, de stichter van de Leonarduskapel op de Donk. In: D'n Tesnuzzik 13, nr. 1, 7-16.

Vogels, H./M. Philipsen, 1993b: Gooswijn Moedel van der Donck, de stichter van de Leonarduskapel op de Donk. In: D'n Tesnuzzik 13, nr. 2, 22-32.

Vogels, H./M. Philipsen, 1993c: Gooswijn Moedel van der Donck, de stichter van de Leonarduskapel op de Donk. In: D'n Tesnuzzik 13, nr. 3, 21-29.

Vogels, H./M. Philipsen, 1993d: Gooswijn Moedel van der Donck, de stichter van de Leonarduskapel op de Donk. In: D'n Tesnuzzik 13, nr. 4, 24-37

Voordt - Pieck, L. van der, M. Kuijl. Statistiek der provincie Noord-Brabant volgens de uitkomsten van het kadaster bij deszelfs invoering. Maastricht, 1845 (Geographisch Etablissement F. Desterbecq)

Voordt - Pieck, L. van der, M. Kuijl. Kaart der provincie Noord-Brabant, bestaande uit 12 bladen met verzamelings-kaart, volgens de opmetingen van het kadaster. - (S.l.=Maastricht) : Geographisch Etablissement van F. Desterbecq, 1842. - 1 deel (ongepagineerd).; plano, In portefeuille.

Vos, P. & P. Kiden, 2005: De landschapsvorming tijdens de Steentijd, in: J. Deeben, E. Drenth, M-F. v. Oorsouw & L. Verhart, De Steentijd van Nederland (Archeologie 11/12), Meppel, p. 7-37.

Vries, F. de, W.J.M. de Groot, T. Hoogland & J. Denneboom, 2003: De bodemkaart van Nederland digitaal, Alterra rapport 811, Wageningen.

Waals, J.D. van der, 1972: Die durchlochten Rössener Keile und das frühe Neolithikum in Belgien und in den Niederlanden, in: H. Schwabedissen (red.), Die Anfänge des Neolithikums vom Orient bis Nordeuropa (= Fundamenta A3), Keulen, 153-184.

Weerden, J.F. van der en M.C. Brouwer, 2015: Boni pastoris est tondere pecus, non deglubere* Bewoning uit de prehistorie, Romeinse tijd en middeleeuwen te Lieshout, Nieuwenhof-Noord, 's-Hertogenbosch (BAAC rapport A-10.0339).

Wersch, L. van, S. de Longueville, L. Dussubieux, N. Fagel, F. Hatert and P. Degryse, 2020: White pottery production in the Middle Meuse valley: sustainability, Archaeological and Anthropological Sciences 12: 150, 1-23, op: <https://scholarlypublications.universiteitleiden.nl/access/item%3A3159890/view>

Wichmans, A., 1632: Brabantia Mariana, Antwerpen.

Woltinge, I., M. Opbroek, L.A. Tebbens, I. Devriendt & E. Drenth, 2019: Mesolithisch verblijf en maretakspitsen aan de Staringlaan te Soest. De opgraving van een mesolithische 'persistent place' (BAAC rapport A-15.0124), 's-Hertogenbosch.

Wouters, A.M., 1983: Uit de oude doos – Magdalenien uit het Peelgebied, Archaeologische Berichten 14, 99-108.

Zeiler, J.T., 1997: Hunting, fowling and stock-breeding at Neolithic sites in the western and central Netherlands, Groningen.

Digitale bronnen

- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed: <https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/bronnen-en-kaarten/overzicht/verstoringsbronnenkaart>
- Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS): <https://archis.cultureelerfgoed.nl/#/login>
- Actueel Hoogtebestand Nederland: www.ahn.nl
- Luchtfoto's: www.googlemaps.nl (incl. streetview)
- Indicatieve Kaart Militair Erfgoed (IKME): www.ikme.nl
- Brabant Collectie (Universiteit Tilburg): <https://www.bcfinder.nl/>
- Geheugen van Nederland: <https://geheugen.delpher.nl/nl>
- Bodemsaneringen en verontreinigingen: www.bodemloket.nl
- Ontgroningen provincie Noord-Brabant: <https://georegister.brabant.nl/geonetwork/srv/dut/catalog.search#/home>
- Nationale Onderzoeksagenda Archeologie: <https://noaa.cultureelerfgoed.nl/#/search>
- Elektronisch depot voor de Nederlandse archeologie: <https://easy.dans.knaw.nl/ui/home>
- Bibliotheek van de RCE: <http://cultureelerfgoed.adlibsoft.com/search.aspx>

1. Verwachtingsmodel regio Zuidoost-Brabant

In tabel 1 wordt een overzicht gegeven van de verschillende complextypen vindplaatsen in Zuidoost-Brabant346 ingedeeld naar periode. Het gaat in totaal om 4608 vindplaatsen, die aangetroffen zijn bij veldverkenningen, grootschalige opgravingen, historisch (archief)onderzoek of toevallig werden gevonden bij niet-archeologisch graafwerk. Uit de inventarisatie van de vindplaatsen blijkt dat het merendeel van de vondsten dateert uit de Steentijd en de Middeleeuwen. De grootste categorie complextype ‘onbekend’ bestaat uit losse vondsten, waarvan de context niet duidelijk is, en die voornamelijk zijn aangetroffen bij veldverkenningen en niet-archeologisch graafwerk.

Tabel 1: Totaaloverzicht van de vondstcomplexen in Zuidoost-Brabant verdeeld naar periode (bron: vondstmeldingen Archis februari 2020)

Complextypen	steentijd	bronstijd	ijzertijd	Romeinse tijd	middeleeuwen	nieuwe tijd	Totaal
afwaterings-/ inundatiekanaal/ greppel/sloot	0	0	0	0	6	6	12
akker / tuin	0	0	1	1	2	3	7
begraving, onbepaald	4	11	12	7	3	2	39
bewoning (inclusief verdediging) onbepaald	348	46	130	171	150	45	890
bierbrouwerij	0	0	0	0	1	1	2
brug	0	0	0	0	0	1	1
burgus / wachtpost	0	0	0	1	0	0	1
celtic field	0	0	2	2	0	0	4
complextype niet te bepalen	706	231	301	250	290	193	1971
cultus/heiligdom, onbepaald	2	2	2	0	0	0	6
depot	10	17	2	8	2	2	41
graf	0	0	0	1	0	0	1
grafheuvel	23	103	27	1	0	0	154
grafveld	1	2	5	8	9	1	26
grafveld, crematies	0	0	2	6	0	0	8
grafveld, gemengd	0	0	0	0	4	0	4
grafveld, inhumaties	0	0	0	0	5	0	5
Industrie & nijverheid, onbepaald	1	0	0	0	0	0	1
kampement	11	0	0	0	0	0	11
kapel	0	0	0	0	8	8	16
kasteel	1	0	0	0	46	33	80
kerk	0	0	0	0	30	19	49
kerkhof	0	0	0	0	5	4	9
klooster	0	0	0	0	7	4	11
landweer	0	0	0	0	1	0	1
leerlooiërij	0	0	0	0	0	2	2
meervoudig depot	0	0	0	1	1	0	2
metaalbewerking / smederij / smelterij	0	0	0	0	0	1	1
moated site	0	0	0	0	15	17	32
molen	0	0	0	0	5	4	9
mottekasteel	0	0	0	0	1	0	1
nederzetting met stedelijk karakter	0	0	1	2	59	68	130
nietopgehoogde nederzetting zonder stedelijk karakter	0	0	0	1	0	0	1
nietopgehoogde, individuele huisplaats	0	0	1	1	23	14	39
pottenbakkerij	0	0	0	0	0	3	3
(romeinse) villa	0	0	0	3	0	0	3
schans	0	0	0	0	3	2	5
steen- of pannenbakkerij	0	0	0	1	4	4	9
urnenveld	1	69	80	5	1	1	157
veekraal / schaapskooi	0	0	1	0	0	0	1
versterking onbepaald	0	0	0	0	27	28	55
vuursteenbewerking	15	0	0	0	0	0	15
watermolen	0	0	0	0	1	1	2
weg	1	1	1	1	8	2	14
Eindtotaal	1124	482	568	471	717	469	3831

De bepaling van de verwachtingen is gebaseerd op een berekening waarin per geomorfologische en bodemkundige eenheid (bijvoorbeeld dekzandrug) het percentage vindplaatsen is vergeleken met de oppervlakte van die eenheid binnen het onderzoeksgebied. Als er minder vindplaatsen in een eenheid liggen dan op basis van een evenredige verdeling (oppervlak) over het landschap verwacht wordt, dan scoort die eenheid laag. Als er meer vindplaatsen in een eenheid liggen, dan scoort de eenheid middelhoog of hoog. Daarbij is de regel gehanteerd dat een verschil van 0 tot 1 middelhoog scoort en een verschil van 1 of meer hoog scoort. In tabel 2 wordt een overzicht gegeven van het aantal vindplaatsen per geomorfologische eenheid en ingedeeld naar periode. Uit deze tabel wordt duidelijk dat bijna 40 % van de vindplaatsen op de dekzandruggen voorkomen en dat deze dekzandruggen een percentage van ruim 25 % van de totale oppervlakte innemen. In tabel 3 wordt een overzicht gegeven van het aantal vindplaatsen per bodemkundige eenheid en ingedeeld naar periode. Uit zowel tabel 2 als 3 blijkt dat bijna 15 % van de vindplaatsen zijn aangetroffen binnen de bebouwde gebieden; een gebied met een oppervlak van circa 9 % van het totaal. Doordat vooral bij uitbreiding van dorpen en steden grootschalig bodemingrepen hebben plaatsgevonden, zijn hier de meeste vindplaatsen aangetroffen bij zowel professioneel archeologisch onderzoek als door toevallige waarnemingen door amateurs. Uit tabel 3 maken we ook op dat bijna 40 % van de archeologische vindplaatsen voorkomt onder de hoge enkeerdgronden of oude opgehoogde akkergebieden, die bijna 20 % van het totale oppervlak innemen.

Uit de inventarisatie en analyse van beide tabellen blijkt dat het merendeel (bijna 45 %) van de 1150 Steentijd vindplaatsen op de dekzanden (plateau, vlakten en ruggen) te vinden is en meestal bedekt is door een enkeerdgrond of podzolbodem (bijna 58 %). Het merendeel (bijna 54 %) van de 3372 vindplaatsen vanaf de Bronstijd tot en met de Late

346 Regio Zuidoost-Brabant: Asten, Best, Bladel, Bergeijk, Cranendonck, Deurne, Eersel, Eindhoven, Geldrop-Mierlo, Gemert-Bakel, Helmond, Heeze-Leende, Laarbeek, Nuenen, Oirschot, Reusel-De Mierden, Son en Breugel, Someren, Valkenswaard, Veldhoven, Waalre.

Middeleeuwen is eveneens te vinden op de dekzandruggen en -vlakten, meestal bedekt door een enkeerdgrond of podzolbodem (ruim 66 %). Ook voor de Nieuwe tijd scoren de dekzanden hoog (ruim 46 %) en enkeergronden/podzolen hoog (47 %). De dekzandruggen zijn hoger gelegen gronden die goed geschikt zijn voor bewoning en akkerbouw. Bovendien liggen ze vaak in een overgangszone van lager gelegen, vochtigere gronden naar drogere, hoge gronden. Zowel voor jagers-verzamelaars als boeren met gemengde landbouw is dit een aantrekkelijke landschappelijke situering, op de overgang van beide te exploiteren milieus. Verder valt het hoge percentage bij de bebouwing op, dat echter te verklaren is door de vele bodemverstoringen bij nieuwbouw en dergelijke, waarbij archeologische vondsten al dan niet door opgravingen zijn ontdekt.

Het blijkt verder dat de grondwatertrap in Noord-Brabant een voorspellend karakter kan hebben voor het aantreffen van archeologische overblijfselen. In de regel worden de meeste archeologische vindplaatsen aangetroffen in gebieden met grondwatertrap VI of VII. Dit zijn de gronden die, vanuit landbouwtechnisch oogpunt, van nature de beste afwatering hebben. Maar ook in gebieden met grondwatertrap V worden vindplaatsen aangetroffen. Groot nadeel van de grondwatertrappen op de bodemkaart is dat dit in hoge mate de actuele standen betreft. Na vele decennia aan verbeterde ontwatering (door rechtgetrokken beken en diepe afwateringssloten) en aan diepe grondwateronttrekking door waterleidingmaatschappijen en na 1960 ook de boeren zelf, is de vraag of de grondwatertrap wel bruikbaar is om te bepalen of een gebied aantrekkelijk was voor bewoning. Uit archeologisch onderzoek in de regio³⁴⁷ blijkt ook dat bewoning plaatsvond op plekken, waarvan nooit werd vermoed dat daar bewoning aanwezig kon zijn door de hoge grondwaterstand. Door deze onbetrouwbaarheid is de grondwatertrap niet meegewogen in het archeologische verwachtingsmodel.

De bijgestelde verwachtingen naar aanleiding van de vergelijking tussen het percentage vindplaatsen en het percentage oppervlakte van een bepaalde bodemkundige of geomorfologische eenheid zijn in tabel 2 en 3 geel gemarkeerd. In de kolom definitieve verwachting staan in rood de bijgestelde archeologische verwachtingen aangegeven, die gebaseerd zijn op de aanwezigheid van verstoringen en/of inhoudelijke archeologische kennis. Het gaat bij de verstoringen om enerzijds gebieden waarvan bekend is dat de bodem sterk is verstoord door afgravingen of zandwinning. Deze gebieden zijn van middelhoog naar laag bijgesteld. Anderzijds betreft het gebieden die op de bodem en geomorfologische kaart staan aangegeven als bebouwd. Door de aanwezige bebouwing (infrastructuur en gebouwen) mag worden aangenomen dat de bodem in meer of mindere mate verstoord is, waardoor de kans op archeologie lager is dan daarbuiten. Deze gebieden zijn daarom van hoog naar een middelhoge verwachting bijgesteld.

Op basis van de resultaten van regionaal archeologisch onderzoek in relatie tot de bodem en geomorfologie is het verwachtingsmodel verder bijgesteld.³⁴⁸ Steeds is gekeken naar de landschappelijke omstandigheden, waarin archeologische sporen zich aandienen. Bij voldoende gegevens is een duidelijke relatie aan te geven tussen landschap en vroegere menselijke activiteiten en bewoning. In een aantal gevallen is op een succesvolle wijze de vondst van archeologische sporen op landschappelijke gronden voorspeld. Zo is bekend dat met name de hooggelegen dekzandruggen³⁴⁹ en de laaggelegen beekdalen³⁵⁰ voor de archeologie relevant zijn, omdat deze tot een eeuw geleden bepalend zijn geweest voor de bewoningsgeschiedenis van de regio. Eveneens bijzonder relevant voor de archeologie zijn de zogenaamde plaggendecken (esdekken)³⁵¹, die een conserverende werking hebben gehad voor de archeologische ondergrond. Deze zijn in de regel te vinden in op de oude ontginningsgronden in de omgeving van de dorpen. Daarnaast zijn de haarpod- en laarpodzolgronden (oude bosgronden) ³⁵² opgewaardeerd, omdat het hier eveneens plaggendecken betreft, die weliswaar iets dunner zijn dan de esdekken. Onderzoek wijst een sterke correlatie uit tussen hoge enkeerdgronden en vondsten uit genoemde perioden. Wat betreft de moderpodzolen³⁵³ wijst onderzoek uit dat zich op deze gronden nederzettingen hebben bevonden uit vooral de Vroege Middeleeuwen.³⁵⁴ Deze gronden zijn met name gelegen onder de hoge zwarte en bruine enkeerdgronden.

Tabel 2: Verwachtingsmodel van de vindplaatsen in Zuidoost-Brabant verdeeld naar geomorfologische eenheid

Omschrijving geomorfologie	Code	STEENTIJD	BRONSTIJD	IJZERTIJD	ROMEINSE TIJD	MIDDELEEUEWEN	NIEUWE TIJD	ONGEDATEERD	TOTAAL	% aantal	Verwachting op basis aantal vondsten (<1% is laag en >5% is hoog)	Oppervlakte in m²	percentage oppervlakte	verschil % aantal - % oppervlakte	Bijgestelde verwachting - verschil percentage vondsten - percentage opp. (negatief = laag en >1% is hoog)	Definitieve archeologische verwachting
Hoge landduinen + bijbehorende vlakten/laagten	12C2	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00%	Laag	520518	0,04%	-0,04%	Laag	Laag
Hoge stuifduinen + bijbehorende vlakten/laagten	12C3	1	0	0	0	0	0	0	1	0,02%	Laag	11257	0,00%	0,02%	Middelhoog	Middelhoog
Hoge storthopen + grind-, zand- en kleigaten	12C4	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00%	Laag	47686	0,00%	0,00%	Laag	Laag
Beekoverstromingsvlakte	1M24	5	4	3	5	9	7	0	33	0,72%	Laag	18667412	1,28%	-0,56%	Laag	Laag
Dalvormige laagte, met veen	1R1	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00%	Laag	876519	0,06%	-0,06%	Laag	Laag
Beekdalbodem met veen	1R4	22	5	2	5	4	3	1	42	0,91%	Laag	14306529	0,98%	-0,07%	Laag	Middelhoog
Vlakte van ten dele verspoelde dekzanden/loss (laaggelegen)	2M10	1	2	1	3	2	0	0	9	0,20%	Laag	36177629	2,48%	-2,29%	Laag	Laag
Dekzandvlakte	2M13	46	20	25	17	42	24	0	174	3,78%	Middelhoog	80065319	5,49%	-1,72%	Laag	Laag
Vlakte van ten dele verspoelde dekzanden (vervlakt door veen en/of overstromingsmateriaal)	2M14	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00%	Laag	7930790	0,54%	-0,54%	Laag	Laag
Terrasafzettingsvlakte	2M19	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00%	Laag	4727120	0,32%	-0,32%	Laag	Laag
Terrasafzettingsvlakte bedekt met dekzand	2M20a	41	18	16	14	11	3	2	105	2,28%	Middelhoog	59049203	4,05%	-1,77%	Laag	Laag
Beekoverstromingsvlakte	2M24	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00%	Laag	1356843	0,09%	-0,09%	Laag	Laag

347 Ball, E.A.G. & R. Jansen (red.), 2018: Drieduizend jaar bewoningsgeschiedenis van oostelijk Noord-Brabant. Synthetiserend onderzoek naar locatiekeuze en bewoningsdynamiek tussen 1500 v.Chr. en 1500 n. Chr. op basis van archeologisch onderzoek in het Malta-tijdperk (Nederlandse Archeologische Rapporten 61), Amersfoort; Tol, A.J. e.a., 2017: Tussen Aarlese weg en Broekstraat. Archeologisch onderzoek van een historisch cultuurlandschap in Aarle, gemeente Best (Archol rapport 280), Leiden; M. Tump, *Nederwetten-De Esrand (gemeente Nuenen, Gerwen en Nederwetten). Opgraving*. BAAC-Rapport A-08.0378 (Den Bosch 2008); Roymans. J.A.M., *Herinrichting Raamsloop te Mispelleind, gemeente Reusel-de Mierden* : archeologische begeleiding van de grondwerkzaamheden. RAAP rapport 1686 (Amsterdam 2008).

348 Gebaseerd op het SRE Verwachtingsmodel 2011, het SAS verwachtingsmodel 1997 en Arts 2009: toelichting op de archeologische waarde- en verwachtingenkaarten van Eindhoven en Helmond.

349 Geomorfologische codes 3K14, 3K17, 4K14 en 4K17.

350 Geomorfologische codes 1R4, 2R5 en 2R7.

351 Bodem codes zEZ21, zEZ23, bEZ21 en bEZ23.

352 Bodem codes Hd21, Hd23, cHn21 en cHn23.

353 Bodem codes Y21, Y23, cY21 en cY23.

354 Spek, Th., 2004: Het Drentse esdorpenlandschap. Een historisch-geografische studie, Utrecht.

Veenkoloniale ontginningsvlakte (laaggelegen)	2M44	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00%	Laag	1293248	0,09%	-0,09%	Laag	Laag
Veenkoloniale ontginningsvlakte (hooggelegen)	2M45	1	0	1	1	0	1	4	8	0,17%	Laag	27365870	1,88%	-1,70%	Laag	Laag
Vlakte ontstaan door afgraving of egalisatie	2M48	5	3	5	6	6	3	0	28	0,61%	Laag	8981422	0,62%	-0,01%	Laag	Laag
Veenrestvlakte	2M50	6	0	0	0	1	1	0	8	0,17%	Laag	10621900	0,73%	-0,56%	Laag	Laag
Vlakte van ten dele verspoelde dekzanden	2M9	18	14	13	17	34	21	2	119	2,58%	Middelhoog	69759477	4,79%	-2,20%	Laag	Laag
Dalvormige laagte, met veen	2R1	3	1	0	0	1	1	0	6	0,13%	Laag	5395904	0,37%	-0,24%	Laag	Laag
Dalvormige laagte, zonder veen	2R2	35	17	21	17	22	22	2	136	2,95%	Middelhoog	61721947	4,23%	-1,28%	Laag	Laag
Beekdalbodem met veen	2R4	3	0	0	0	1	1	0	5	0,11%	Laag	4432258	0,30%	-0,20%	Laag	Laag
Beekdalbodem, zonder veen, laaggelegen	2R5	37	22	20	21	22	10	4	136	2,95%	Middelhoog	37174089	2,55%	0,40%	Middelhoog	Middelhoog
Beekdakbodem, zonder veen, hooggelegen	2R6	9	3	6	4	7	3	1	33	0,72%	Laag	3053038	0,21%	0,51%	Middelhoog	Middelhoog
Beekdalbodem met meanderruggen en geulen	2R7	3	2	2	5	8	8	1	29	0,63%	Laag	5809201	0,40%	0,23%	Middelhoog	Middelhoog
Storthoop, opgehoogd of opgespoten terrein	3F12	2	4	0	0	1	1	0	8	0,17%	Laag	1020798	0,07%	0,10%	Middelhoog	Middelhoog
Daluitspoelingswaaier	3G3	2	2	1	1	1	0	0	7	0,15%	Laag	1932390	0,13%	0,02%	Middelhoog	Middelhoog
Glooiing van beekdalzijde	3H11	18	8	9	10	8	6	1	60	1,30%	Middelhoog	15904015	1,09%	0,21%	Middelhoog	Middelhoog
Dekzandrug (+/- oud bouwlanddek)	3K14	14 6	98 98	14 6	15 3	17 3	70 70	6 6	792 792	17,19 %	Hoog	86153949	5,91%	11,28%	Hoog	Hoog
Geulranddekzandrug (+/- oud bouwlanddek)	3K17	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00%	Laag	155404	0,01%	-0,01%	Laag	Hoog
Laag landduin	3K19	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00%	Laag	97912	0,01%	-0,01%	Laag	Laag
Dekzandwelvingen, bedekt met ten dele afgegraven veen	3L10	1	0	0	0	0	0	0	1	0,02%	Laag	1453657	0,10%	-0,08%	Laag	Laag
Terrasafzettingswelvingen (bedekt met dekzand)	3L12a	72	54	63	36	36	13	4	278	6,04%	Hoog	11184445 4	7,67%	-1,64%	Laag	Laag
Veenrest-ruggen	3L21	5	0	0	0	0	0	0	5	0,11%	Laag	8921797	0,61%	-0,50%	Laag	Laag
Lage storthopen met ijzerkuilen en/of grind-/zand- en kleigaten	3L22	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00%	Laag	890137	0,06%	-0,06%	Laag	Laag
Dekzandruggen (+/- oud bouwlanddek)	3L5	22 5	11 1	12 6	11 9	91 91	55 15	15 742	16,11 %	Hoog	30356230 2	20,83%	-4,72%	Laag	Middelhoog	
Lage landduinen + bijbehorende vlakten/laagten	3L8	69	16	14	5	1	3	1	109	2,37%	Middelhoog	51007082	3,50%	-1,13%	Laag	Laag
Lage stuifduinen + bijbehorende vlakten/laagten	3L9	6	1	1	0	0	0	0	8	0,17%	Laag	781466	0,05%	0,12%	Middelhoog	Middelhoog
Laagte zonder randwal (incl. uitblazingsbekken), moerassig	3N4	2	1	1	0	0	0	1	5	0,11%	Laag	11358142	0,78%	-0,67%	Laag	Laag
Laagte zonder randwal (incl. uitblazingsbekken), niet moerassig	3N5	16	2	2	1	0	0	0	21	0,46%	Laag	17690029	1,21%	-0,76%	Laag	Laag
Laagte ontstaan door afgraving	3N8	6	13	12	10	7	1	1	50	1,09%	Middelhoog	7055978	0,48%	0,60%	Middelhoog	Laag
Plateau-achtige horst met rivierafzettingen aan de oppervlakte	4F1	0	0	0	0	0	0	1	1	0,02%	Laag	6945960	0,48%	-0,45%	Laag	Laag
Storthoop, opgehoogd of opgespoten terrein	4F12	2	0	0	1	0	0	1	4	0,09%	Laag	2273635	0,16%	-0,07%	Laag	Laag
Plateau-achtige horst met rivierafzettingen en dekzand aan de oppervlakte	4F2	9	3	3	3	11	11	1	41	0,89%	Laag	23217460	1,59%	-0,70%	Laag	Laag
Plateau-achtige horst met dekzand aan de oppervlakte	4F3	3	0	0	0	0	0	0	3	0,07%	Laag	44847916	3,08%	-3,01%	Laag	Laag
Glooiing van beekdalzijde	4H11	44	28	31	38	25	17	2	185	4,02%	Middelhoog	18739660	1,29%	2,73%	Hoog	Hoog
Dekzandrug (+/- oud-bouwlanddek)	4K14	24	28	51	56	56	21	3	239	5,19%	Hoog	20559486	1,41%	3,78%	Hoog	Hoog
Geulranddekzandrug (+/- oud-bouwlanddek)	4K17	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00%	Laag	85820	0,01%	-0,01%	Laag	Middelhoog
Laag landduin	4K19	0	1	1	0	0	0	0	2	0,04%	Laag	77957	0,01%	0,04%	Middelhoog	Middelhoog
Lage stuifdijk	4K21	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00%	Laag	28888	0,00%	0,00%	Laag	Laag

Lage storthopen met ijzerkuilen en/of grind-, zand- en kleigaten	4L22	0	1	0	0	0	0	0	1	0,02%	Laag	679970	0,05%	-0,02%	Laag	Laag
Lage landduinen met bijbehorende vlakten en laagten	4L8	12 8	51	41	17	19	11	6	273	5,93%	Hoog	89734821	6,16%	-0,23%	Laag	Laag
Lage stuifduinen met bijbehorende vlakten en laagten	4L9	8	3	3	3	3	3	1	24	0,52%	Laag	2783403	0,19%	0,33%	Middelhoog	Middelhoog
Laagte zonder randwal (incl. uitblazingsbekken), moerassig	4N4	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00%	Laag	157812	0,01%	-0,01%	Laag	Laag
Laagte zonder randwal (incl. uitblazingsbekken), niet moerassig	4N5	4	0	0	0	0	0	0	4	0,09%	Laag	2819054	0,19%	-0,11%	Laag	Laag
Groeve	4N6	2	1	1	1	0	0	0	5	0,11%	Laag	833107	0,06%	0,05%	Middelhoog	Laag
Laagte ontstaan door afgraving	4N8	1	2	7	7	10	2	0	29	0,63%	Laag	988224	0,07%	0,56%	Middelhoog	Laag
Bebouwing	Beb	11 1	90	10 7	11 5	22 4	14 7	23	817	17,74 %	Hoog	14636532 8	10,04%	7,70%	Hoog	Middelhoog
Lage dijk	D1	2	0	0	0	0	0	0	2	0,04%	Laag	2726037	0,19%	-0,14%	Laag	Laag
Middenhoge dijk	D2	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00%	Laag	1487527	0,10%	-0,10%	Laag	Laag
Hoge dijk	D3	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00%	Laag	2075413	0,14%	-0,14%	Laag	Laag
Holle weg	Hw	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00%	Laag	416200	0,03%	-0,03%	Laag	Laag
Water	W	6	2	1	2	4	3	0	18	0,39%	Laag	10488200	0,72%	-0,33%	Laag	Laag
		11 50	63 1	73 6	69 3	84 0	47 2	84	460 6			14575065 69	100,00 %			

Tabel 3: Verwachtingsmodel van de vindplaatsen in Zuidoost-Brabant verdeeld naar bodemkundige eenheid

Omschrijving bodem	Code	STEENTIJD	BRONSTIJD	IJZERTIJD	ROMEINSE TIJD	MIDDELEEUWEN	NIEUWE TIJD	ONGEDATEERD	TOTAAL	% aantal	Verwachting op basis aantal vondsten (<1% is laag en > 5% is hoog)	Oppervlakte in m²	percentage oppervlakte	verschil % aantal - % oppervlakte	Bijgestelde verwachting op basis verschil percentage vondsten -	Definitieve archeologische verwachting
Venige beekdalgrond	ABv	3	2	6	6	1	1	0	19	0,41%	Laag	3368618	0,23%	0,18%	Middelhog	Middelhoog
Lage enkeerdgronden	EZg2 1	9	6	8	8	17	15	0	63	1,37%	Middelhog	11936992	0,82%	0,55%	Middelhog	Middelhoog
Lage enkeerdgronden	EZg2 3	16	17	16	17	23	20	2	111	2,41%	Middelhog	34335550	2,36%	0,05%	Middelhog	Middelhoog
Haarpodzolgrond	Hd21	148	68	53	22	14	10	12	327	7,10%	Hoog	98910850	6,78%	0,31%	Middelhog	Hoog
Veldpodzolgrond	Hn21	242	66	54	19	16	13	14	424	9,20%	Hoog	41200972 6	28,26%	- 19,06 %	Laag	Laag
Veldpodzolgrond	Hn23	69	39	25	13	12	3	4	165	3,58%	Middelhog	80713740	5,54%	-1,96%	Laag	Laag
Veldpodzolgrond	Hn30	1	0	1	0	0	0	0	2	0,04%	Laag	9419671	0,65%	-0,60%	Laag	Laag
Poldervaaggrond	Ln5	1	0	0	0	0	0	0	1	0,02%	Laag	4130961	0,28%	-0,26%	Laag	Laag
Vlierveengrond	Vc	0	0	0	0	0	0	1	1	0,02%	Laag	671942	0,05%	-0,02%	Laag	Laag
Vlierveengrond	Vp	8	0	0	0	1	1	0	10	0,22%	Laag	8665580	0,59%	-0,38%	Laag	Laag
Vlierveengrond	Vs	1	0	0	0	0	0	0	1	0,02%	Laag	6589665	0,45%	-0,43%	Laag	Laag
Vlierveengrond	Vz	2	0	0	0	0	0	0	2	0,04%	Laag	4024370	0,28%	-0,23%	Laag	Laag
Holtpodzolgrond	Y21	4	17	20	8	1	1	0	51	1,11%	Middelhog	3015196	0,21%	0,90%	Middelhog	Middelhoog
Holtpodzolgrond	Y23	6	8	10	10	2	1	0	37	0,80%	Laag	2931511	0,20%	0,60%	Middelhog	Middelhoog
Vorstvaaggrond	Zb21	4	2	5	5	7	1	1	25	0,54%	Laag	1756319	0,12%	0,42%	Middelhog	Middelhoog
Vorstvaaggrond	Zb23	40	36	46	57	33	18	1	231	5,01%	Hoog	9413867	0,65%	4,37%	Hoog	Hoog
Duinvaaggrond	Zd21	80	20	13	6	9	9	3	140	3,04%	Middelhog	70864961	4,86%	-1,82%	Laag	Laag
Vlakvaaggrond	Zn21	20	6	8	6	3	1	0	44	0,95%	Laag	10828365	0,74%	0,21%	Middelhog	Middelhoog
Vlakvaaggrond	Zn23	8	1	2	3	2	0	0	16	0,35%	Laag	5171323	0,35%	-0,01%	Laag	Laag
Madeveengrond	aVc	1	1	2	6	4	3	0	17	0,37%	Laag	3308881	0,23%	0,14%	Middelhog	Middelhoog
Madeveengrond	aVp	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00%	Laag	210927	0,01%	-0,01%	Laag	Laag
Madeveengrond	aVs	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00%	Laag	62914	0,00%	0,00%	Laag	Laag
Madeveengrond	aVz	24	4	2	3	8	1	1	43	0,93%	Laag	5429705	0,37%	0,56%	Middelhog	Middelhoog

Hoge bruine enkeerdgrond	bEZ21	14	12	21	28	30	12	1	118	2,56%	Middelhog	2306983	0,16%	2,40%	Hoog	Hoog
Hoge bruine enkeerdgrond	bEZ23	20	13	19	24	30	8	0	114	2,47%	Middelhog	4116725	0,28%	2,19%	Hoog	Hoog
Laarpodzolgrond	cHn21	7	7	5	4	5	3	1	32	0,69%	Laag	21887922	1,50%	-0,81%	Laag	Middelhoog
Laarpodzolgrond	cHn23	4	1	2	2	1	3	0	13	0,28%	Laag	6956459	0,48%	-0,20%	Laag	Middelhoog
Loopodzolgronden	cY21	1	2	2	0	0	0	0	5	0,11%	Laag	1207105	0,08%	0,03%	Middelhog	Middelhoog
Loopodzolgronden	cY23	0	0	0	1	0	0	0	1	0,02%	Laag	724939	0,05%	-0,03%	Laag	Middelhoog
Akkereerdgrond	cZd21	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00%	Laag	325282	0,02%	-0,02%	Laag	Laag
Leek- Woudeerdgrond	pLn5	5	4	6	2	1	1	0	19	0,41%	Laag	12381410	0,85%	-0,44%	Laag	Laag
Beekeerdgrond	pZg21	33	21	15	20	33	19	0	141	3,06%	Middelhog	32560345	2,23%	0,83%	Middelhog	Middelhoog
Beekeerdgrond	pZg23	5	3	3	4	6	4	1	26	0,56%	Laag	42078439	2,89%	-2,32%	Laag	Laag
Beekeerdgrond	pZg30	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00%	Laag	264447	0,02%	-0,02%	Laag	Laag
Gooreerdgrond	pZn21	28	5	6	2	2	1	0	44	0,95%	Laag	47160127	3,23%	-2,28%	Laag	Laag
Gooreerdgrond	pZn23	31	17	14	12	9	6	2	91	1,97%	Middelhog	21545450	1,48%	0,50%	Middelhog	Middelhoog
Gooreerdgrond	pZn30	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00%	Laag	4234484	0,29%	-0,29%	Laag	Laag
Moerpodzolgrond	vWp	4	0	0	1	0	0	1	6	0,13%	Laag	7634744	0,52%	-0,39%	Laag	Laag
Moerpodzolgrond	vWz	1	1	2	1	1	1	0	7	0,15%	Laag	10965526	0,75%	-0,60%	Laag	Laag
Hoge zwarte enkeerdgrond	zEZ21	112	97	14	16	22	12	1	9	18,86%	Hoog	160788786	11,03%	7,83%	Hoog	Hoog
Hoge zwarte enkeerdgrond	zEZ23	107	86	14	15	13	9	63	4	15,06%	Hoog	117274911	8,04%	7,02%	Hoog	Hoog
Meerveengrond	zVp	0	0	1	0	0	0	0	1	0,02%	Laag	6661303	0,46%	-0,44%	Laag	Laag
Meerveengrond	zVs	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00%	Laag	1140855	0,08%	-0,08%	Laag	Laag
Meerveengrond	zVz	8	3	3	3	10	5	1	33	0,72%	Laag	9906662	0,68%	0,04%	Middelhog	Middelhoog
Moerpodzolgrond	zWp	0	0	0	0	0	0	1	1	0,02%	Laag	12662054	0,87%	-0,85%	Laag	Laag
Moerpodzolgrond	zWz	0	0	0	0	0	0	1	1	0,02%	Laag	9764192	0,67%	-0,65%	Laag	Laag
Groeve	la	0	1	1	0	0	0	0	2	0,04%	Laag	620856	0,04%	0,00%	Middelhog	Laag
Afgraving	lb	2	1	1	1	1	0	0	6	0,13%	Laag	1635360	0,11%	0,02%	Middelhog	Laag
Ophoging	lc	0	0	0	1	0	0	1	2	0,04%	Laag	2831826	0,19%	-0,15%	Laag	Laag
Moeras	lg	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00%	Laag	180420	0,01%	-0,01%	Laag	Laag
Water	lg	5	4	4	2	1	0	1	17	0,37%	Laag	8665871	0,59%	-0,23%	Laag	Laag
Bebouwing	lh	78	60	75	83	1	7	21	635	13,78%	Hoog	121572483	8,34%	5,44%	Hoog	Middelhoog
		1152	631	736	693	840	472	848	4608			1457827601	100,00%			

Uit bovenstaande tabellen is het verwachtingsmodel voor de regio Zuidoost-Brabant opgesteld. Daarbij zijn de verschillende verwachtingen per bodemkundige en geomorfologische eenheid samengevoegd tot een definitieve algemene archeologische verwachting en een verwachting verdeeld naar tijdsperiode (jagers-verzamelaars, landbouwers en nieuwe tijd). Ook hier zijn de bijstellingen (in dit geval allen naar beneden ivm vastgestelde verstoringen als water en afgravingen) in geel gemarkeerd. Als uitgangspunt voor het verwachtingsmodel voor Zuidoost-Brabant is de onderstaande puntentelling als criterium voor de archeologische verwachting gehanteerd:

- Hoog + Hoog = hoog (10 punten)
- Hoog + Middelhoog = hoog (8 punten)
- Hoog + Laag = middelhoog (6 punten)
- Middelhoog + Middelhoog = middelhoog (6 punten)
- Middelhoog + Laag = laag (4 punten)
- Laag + Laag = laag (2 punten)

- Hoog = 5 punten
- Middelhoog = 3 punten
- Laag = 1 punt
- ≤ 4 punten = lage verwachting
- 5-6 punten = middelhoge verwachting
- ≥ 7 punten = hoge verwachting

Tabel 4: Verwachtingsmodel voor Zuidoost-Brabant

Geomorfologische eenheid	Bodemeenheid	Steentijd	Bronstijd	IJzertijd	Romeinse tijd	Middeleeuwen	Nieuwe tijd	Totaal
B53 (Dekzandrug)	ABz	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	aVz	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog
	Bebouwd gebied	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog
	bEZ21	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog

	bEZ23	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog
	cHn21	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	cHn23	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog	Hoog
	cY21	Middelhoog	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	cZd21	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	EZg21	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog
	EZg23	Middelhoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog
	Groeve	Middelhoog	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	Hd21	Hoog	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	Hn21	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	Hn23	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	Hn30	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	Ln5	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	pLn5	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	pZg21	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	pZg23	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	pZg30	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	pZn21	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	pZn23	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	Sterk afgegraven terrein	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog	Hoog
	Sterk opgehoogd terrein	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	vWp	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	vWz	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	Water	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	Y21	Middelhoog	Hoog	Hoog	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	Y23	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	Zb21	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Middelhoog	Hoog
	Zb23	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Middelhoog	Hoog
	Zd21	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	zEZ21	Middelhoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog
	zEZ23	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog
	Zn21	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	Zn23	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	zVp	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	zVz	Hoog	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog	Middelhoog	Hoog
	zWp	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	zWz	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
B55 (Geulrand-dekzandrug)	EZg21	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	Hn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	pZg21	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	pZg23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Zd21	Hoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	zEZ21	Laag	Hoog	Hoog	Middelhoog	Hoog	Hoog	Hoog
B58 (Landduin)	Hd21	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Hn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Y23	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	zEZ23	Middelhoog	Hoog	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	zWp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
B59 (Stuifdijk)	Zn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
F01 (Plateau-achtige horst)	Bebouwd gebied	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	cHn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	EZg21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Groeve	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hd21	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Hn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn30	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZg23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn30	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	vWp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	vWz	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Water	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Zd21	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zEZ21	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	Zn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zVp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zWp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zWz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
F91 (Plateau-achtige storthoop, opgehoogd, opgespoten terrein of kunstmatig eiland)	aVz	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Bebouwd gebied	Middelhoog	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	cHn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog

	cHn23	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	EZg21	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	EZg23	Laag	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Hoog
	Groeve	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hd21	Hoog	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Hn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Ln5	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pLn5	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZg21	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZg23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Sterk afgegraven terrein	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Sterk opgehoogd terrein	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Vp	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	vWp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	vWz	Hoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Vz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Water	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Zb23	Hoog	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Laag	Hoog
	Zd21	Hoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zEZ21	Laag	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	zEZ23	Hoog	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	Zn21	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zWz	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
G21 (Daluitspoelingswaaier)	aVz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Bebouwd gebied	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	EZg23	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Hoog
	Hd21	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Hn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn30	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZg21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZg23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Water	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Y21	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Zb21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Zb23	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Laag	Hoog
	zEZ21	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	zEZ23	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	Zn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zWz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
H42 (Glooiing van beekdalzijde)	ABv	Middelhoog	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Laag	Middelhoog
	ABz	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog	Laag	Laag	Middelhoog
	aVz	Hoog	Laag	Laag	Hoog	Laag	Laag	Middelhoog
	Bebouwd gebied	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	bEZ21	Hoog	Middelhoog	Hoog	Hoog	Middelhoog	Laag	Hoog
	bEZ23	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog	Laag	Laag	Hoog
	cHn21	Middelhoog	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Middelhoog
	cHn23	Hoog	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Middelhoog
	EZg21	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog	Laag	Laag	Middelhoog
	EZg23	Middelhoog	Hoog	Hoog	Hoog	Middelhoog	Laag	Hoog
	Hd21	Hoog	Middelhoog	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Middelhoog
	Hn21	Middelhoog	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Middelhoog
	Hn23	Middelhoog	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Middelhoog
	Hn30	Middelhoog	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Middelhoog
	pZg21	Hoog	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Middelhoog
	pZg23	Middelhoog	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Middelhoog
	pZn21	Middelhoog	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Middelhoog
	pZn23	Middelhoog	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Middelhoog
	pZn30	Middelhoog	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Middelhoog
	Sterk afgegraven terrein	Middelhoog	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Middelhoog
	Sterk opgehoogd terrein	Middelhoog	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Middelhoog
	vWz	Hoog	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Middelhoog
	Vz	Middelhoog	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Middelhoog
	Water	Middelhoog	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Middelhoog
	Y21	Middelhoog	Hoog	Middelhoog	Hoog	Laag	Laag	Middelhoog
	Y23	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog	Laag	Laag	Middelhoog
	Zb21	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog	Laag	Laag	Middelhoog
	Zb23	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Laag	Laag	Hoog
	Zd21	Hoog	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Middelhoog
	zEZ21	Middelhoog	Hoog	Hoog	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog

	zEZ23	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	Zn21	Hoog	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Middelhoog
	Zn23	Hoog	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Middelhoog
	zVz	Hoog	Middelhoog	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Middelhoog
	zWz	Hoog	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Middelhoog
L41 (Terrasafzettings-welvingen)	ABv	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	ABz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	aVz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Bebouwd gebied	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	cHn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	cHn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	cY21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	cZd21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	EZg23	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Hoog
	Hd21	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Hd30	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn30	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZg21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZg23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZg30	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn30	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Sterk opgehoogd terrein	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	vWp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	vWz	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Vz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Water	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Y21	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Y23	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Zb21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Zb23	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Laag	Hoog
	Zd21	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zEZ21	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	zEZ23	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	Zn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Zn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zVz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	zWp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zWz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
L51 (Dekzandwelvingen)	ABv	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	ABz	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	aVz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Bebouwd gebied	Laag	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	bEZ21	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Hoog
	bEZ23	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Hoog
	cHn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	cHn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	cY23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	EZg21	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	EZg23	Laag	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Hoog
	Groeve	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hd21	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Hn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn30	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Ln5	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Moeras	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pLn5	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZg21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZg23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn30	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Sterk afgegraven terrein	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Sterk opgehoogd terrein	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Vp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	vWp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	vWz	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Vz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Water	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Y21	Laag	Hoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog

	Y23	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Zb21	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Zb23	Middelhoog	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Laag	Hoog
	Zd21	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zEZ21	Laag	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	zEZ23	Middelhoog	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	Zn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Zn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zVp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zVz	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	zWp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zWz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
L54 (Landduinen met bijbehorende vlakten en laagten)	ABv	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	ABz	Hoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Bebouwd gebied	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	cHn21	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	cHn23	Hoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	cY21	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	cY23	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	cZd21	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	EZg21	Hoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	EZg23	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Hoog
	Groeve	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hd21	Hoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Hd30	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn21	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn23	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn30	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Moeras	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pLn5	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZg21	Hoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZg23	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn21	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn23	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn30	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Sterk afgegraven terrein	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Vp	Hoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	vWp	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	vWz	Hoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Vz	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Water	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Y21	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Y23	Hoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Zb21	Hoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Zb23	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Laag	Hoog
	Zd21	Hoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zEZ21	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	zEZ23	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	Zn21	Hoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zWp	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zWz	Hoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
L81 (Veenrest-ruggen)	aVp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Hn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Hn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Vp	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Vs	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	vWp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	zVp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	zWp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
L91 (Storthopen met grind-, zand-, kleigaten of ijzerkuilen)	aVz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Bebouwd gebied	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	EZg23	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Hoog
	Hd21	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Hn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn30	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pLn5	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZg23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Sterk afgegraven terrein	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Sterk opgehoogd terrein	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Water	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Zd21	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zEZ21	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	zEZ23	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog

	Zn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
M41 (Terrasafzettingsvlakte)	ABv	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Bebouwd gebied	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	cHn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	cZd21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	EZg23	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Hoog
	Hd21	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Hd30	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn30	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZg21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZg23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZg30	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn30	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Sterk opgehoogd terrein	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	vWp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	vWz	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Water	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Y21	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Y23	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Zb21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Zb23	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Laag	Hoog
	Zd21	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zEZ21	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	zEZ23	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	Zn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Zn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zVz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	zWz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
M44 (Beek(dal)-overstromingsvlakte)	Bebouwd gebied	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	bEZ21	Middelhoog	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Hoog
	cHn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	EZg21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	EZg23	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Hoog
	Hn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pRn59	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZg21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZg23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	vWz	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Water	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zEZ21	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	Zn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zWz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
M51 (Dekzandvlakte)	aVz	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	Bebouwd gebied	Laag	Hoog	Hoog	Middelhoog	Hoog	Hoog	Middelhoog
	bEZ21	Middelhoog	Middelhoog	Hoog	Middelhoog	Hoog	Middelhoog	Hoog
	bEZ23	Laag	Middelhoog	Hoog	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	cHn21	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	cHn23	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Middelhoog	Middelhoog
	EZg21	Laag	Middelhoog	Hoog	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	EZg23	Laag	Hoog	Hoog	Middelhoog	Hoog	Middelhoog	Hoog
	Groeve	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Hd21	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Hn21	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Hn23	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Hn30	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Ln5	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	pZg21	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	pZg23	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	pZn21	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	pZn23	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Sterk afgegraven terrein	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Middelhoog	Middelhoog
	Sterk opgehoogd terrein	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	vWp	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	vWz	Middelhoog	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Vz	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Water	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Zb23	Middelhoog	Hoog	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Hoog
	Zd21	Middelhoog	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	zEZ21	Laag	Hoog	Hoog	Middelhoog	Hoog	Hoog	Hoog

	zEZ23	Middelhoog	Hoog	Hoog	Middelhoog	Hoog	Hoog	Hoog
	Zn21	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Zn23	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
M53 (Vlakte van ten dele verspoelde dekzanden of löss)	ABv	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	ABz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	aVz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Bebouwd gebied	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	bEZ21	Middelhoog	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Hoog
	bEZ23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Hoog
	cHn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	cHn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	EZg21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	EZg23	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Hoog
	Groeve	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hd21	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Hn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn30	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Ln5	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pLn5	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pRn59	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZg21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZg23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn30	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Sterk afgegraven terrein	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Sterk opgehoogd terrein	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Vp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	vWp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	vWz	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Vz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Water	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Zb23	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Laag	Hoog
	Zd21	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zEZ21	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	zEZ23	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	Zn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Zn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zVz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	zWp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zWz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
M83 (Veenrestvlakte)	aVp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Sterk opgehoogd terrein	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Vp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	vWp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Vz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Water	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zVp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zVs	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zWp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zWz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
M91 (Veenkoloniale ontginningsvlakte)	aVp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	cHn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Hn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZg23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Sterk opgehoogd terrein	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Vp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	vWp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	vWz	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Vz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Zd21	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zEZ21	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	zVp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zVs	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zWp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zWz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
M93 (Vlakte ontstaan door afgraving en/of egalisatie)	aVz	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Middelhoog
	Bebouwd gebied	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog	Middelhoog	Middelhoog

	cHn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	cY21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	EZg21	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Middelhoog
	EZg23	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog	Laag	Hoog
	Hd21	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Hn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Ln5	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pLn5	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZg21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZg23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Sterk opgehoogd terrein	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	vWz	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Water	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Y21	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Zb21	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Middelhoog
	Zd21	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zEZ21	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog	Middelhoog	Hoog
	zEZ23	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog	Middelhoog	Hoog
	zWz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
N51 (Laagte zonder randwal)	ABv	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Bebouwd gebied	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	cHn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	cHn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	EZg21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Hd21	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Hd30	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn30	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Ln5	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Moeras	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pLn5	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZg21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZg23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Vp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	vWp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	vWz	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Vz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Water	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Y21	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Y23	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Zb21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Zb23	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Laag	Hoog
	Zd21	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zEZ21	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	zEZ23	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	Zn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Zn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zWp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
N91 (Groeve)	Bebouwd gebied	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	bEZ23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Hoog
	cHn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Groeve	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hd21	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Hn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn30	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pLn5	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Sterk opgehoogd terrein	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Water	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zEZ21	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	zEZ23	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	zWz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
N94 (Laagte ontstaan door afgraving)	Bebouwd gebied	Laag	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Middelhoog	Middelhoog
	cHn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	cHn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	cY21	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	cY23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog

	EZg21	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Middelhoog
	Groeve	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hd21	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Hd30	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn30	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZg23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Sterk afgegraven terrein	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Sterk opgehoogd terrein	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	vWz	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Water	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Y21	Laag	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Laag	Middelhoog
	Zb23	Middelhoog	Hoog	Hoog	Hoog	Middelhoog	Laag	Hoog
	Zd21	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zEZ21	Laag	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Middelhoog	Hoog
	zEZ23	Middelhoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Middelhoog	Hoog
	Zn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Zn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
R23 (Dalvormige laagte)	ABv	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	ABz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	aVz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Bebouwd gebied	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	bEZ23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Hoog
	cHn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	cHn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	cY21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	EZg21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	EZg23	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Hoog
	Groeve	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hd21	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Hn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn30	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Ln5	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Moeras	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pLn5	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZg21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZg23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZg30	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn30	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Sterk afgegraven terrein	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Sterk opgehoogd terrein	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Vp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	vWp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	vWz	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Vz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Water	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Y21	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Y23	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Zb21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Zb23	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Laag	Hoog
	Zd21	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zEZ21	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	zEZ23	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	Zn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Zn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zVp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zVz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	zWp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zWz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
R42 (Beekdalbodem)	ABv	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	ABz	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	aVc	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	aVz	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Bebouwd gebied	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	bEZ21	Hoog	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Hoog
	bEZ23	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Hoog
	cHn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	cHn23	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog

	EZg21	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	EZg23	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Hoog
	Hd21	Hoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Hn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn30	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pRn59	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZg21	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZg23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn30	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Sterk opgehoogd terrein	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	vWz	Hoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Vz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Water	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Y23	Hoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Zb23	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Laag	Hoog
	Zd21	Hoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zEZ21	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	zEZ23	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	Zn21	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Zn23	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zVz	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	zWz	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
R46 (Beekdalbodem met meanderruggen en geulen)	aVc	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	aVz	Laag	Laag	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	Bebouwd gebied	Laag	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Middelhoog
	bEZ21	Middelhoog	Middelhoog	Hoog	Hoog	Hoog	Middelhoog	Hoog
	bEZ23	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	EZg21	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	EZg23	Laag	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Middelhoog	Hoog
	Hn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Hn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	pZg21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	pZg23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	vWz	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Vz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Water	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Zd21	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	zEZ21	Laag	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog
	zEZ23	Middelhoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog
	zVz	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Middelhoog	Laag	Middelhoog
	zWz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
R91 (Holle weg)	Bebouwd gebied	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	EZg21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Hn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Sterk opgehoogd terrein	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Zb21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Zd21	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zEZ21	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	zEZ23	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
W (Water)	ABv	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	ABz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	aVc	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	aVp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	aVz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Bebouwd gebied	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	bEZ21	Middelhoog	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Hoog
	bEZ23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Hoog
	cHn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	cHn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	EZg21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	EZg23	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Hoog
	Groeve	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hd21	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Hn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Hn30	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Ln5	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Moeras	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pLn5	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag

	pRn59	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZg21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZg23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZg30	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	pZn30	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Sterk afgegraven terrein	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Sterk opgehoogd terrein	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Vp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Vs	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	vWp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	vWz	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Vz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Water	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Y21	Laag	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Zb21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	Zb23	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Laag	Hoog
	Zd21	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zEZ21	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	zEZ23	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog
	Zn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Zn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zVp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zVs	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zVz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	zWp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	zWz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
X (Bebouwing)	ABz	Middelhoog	Hoog	Hoog	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	aVp	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	aVz	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog	Hoog	Hoog	Middelhoog
	Bebouwd gebied	Middelhoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Middelhoog
	bEZ21	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog
	bEZ23	Middelhoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog
	cHn21	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	cHn23	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog	Middelhoog
	cY21	Laag	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	cY23	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	cZd21	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	EZg21	Middelhoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Middelhoog
	EZg23	Laag	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog
	Groeve	Laag	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	Hd21	Hoog	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	Hn21	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	Hn23	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	Hn30	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	Ln5	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	pLn5	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	pZg21	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	pZg23	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	pZn21	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	pZn23	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	Sterk afgegraven terrein	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog	Middelhoog
	Sterk opgehoogd terrein	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	vWp	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	vWz	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	Vz	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	Water	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	Y21	Laag	Hoog	Hoog	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	Y23	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	Zb21	Middelhoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Middelhoog	Middelhoog
	Zb23	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Middelhoog	Hoog
	Zd21	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	zEZ21	Laag	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog
	zEZ23	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog	Hoog
	Zn21	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	zVz	Middelhoog	Hoog	Middelhoog	Middelhoog	Hoog	Middelhoog	Middelhoog
	zWp	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	zWz	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
Y (Dijk)	ABv	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	ABz	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
	aVp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
	Bebouwd gebied	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog
	cHn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog

EZg21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
EZg23	Laag	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Middelhoog	Laag	Hoog
Hd21	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Middelhoog
Hn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
Hn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
Hn30	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
pZg21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
pZg23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
pZn21	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
pZn23	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
pZn30	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
Vp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
vWp	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
vWz	Middelhoog	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag
Water	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag	Laag

2. Overzicht archeologische onderzoeken 2012-2021

ZAAKID	plaats	toponiem	Jaartal uitvoering	Onderzoeks-type	uitvoerder	Vrijgave?	omschrijving	auteur	titel	reeks	volgnr	jaar
2355718100	Lieshout	De Fontein	2012	Proefsleuven	BAAC BV	Ja	Tijdens het archeologisch onderzoek zijn sporen van landbewerking aangetroffen in de werkputten 1, 2 en 3. Het gaat met name om moesbedden of esgreppels die samenhangen met de ontginning van het land. In werkput 1 zijn in een zone met moesbedden twee fragmenten aardewerk aangetroffen dat kan worden gedateerd tussen 1700 en 1900. Verder zijn twee greppels aangetroffen die vermoedelijk kunnen worden geïnterpreteerd als percelerings- of ontwateringsgreppels.	Glind, M. van de	Lieshout - de Fontein. Inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven	BAAC-rapport	A-12.0004	2012
2385186100	Lieshout	Havenweg	2012	Archeologische begeleiding	Grontmij	Nee	Tijdens het onderzoek werd een gracht uit de 18e eeuw aangetroffen. Hoewel de gracht behoort tot een 18e eeuws terrein is daarvan in het vondstmateriaal niets terug te zien. Alles duidt erop dat de gracht slechts enkele decennia geleden is dichtgeworpen, vermoedelijk is toen het puin en het vondstmateriaal in de gracht terecht gekomen. Mogelijk behoren enkele van de diepere lagen in de gracht tot het originele verloop, maar dat is onzeker. Het vlekkeurige uiterlijk van de meeste lagen doet eerder vermoeden dat de gracht al verschillende keren is verstoord en/of leegggeschapt in het verleden.	L. van diepen en A.M.M. Vonk	Archeologische Begeleiding Havenweg 10 te Lieshout, gemeente Laarbeek	Grontmij Archeologisch e Rapporten	1326	2014
2385445100	Lieshout	Grotenhof	2012	Proefsleuven	IDDS Archeologie B.V.	Ja	IDDS concludeert dat er in het westen van het plangebied in werkput 4 een archeologische vindplaats is aangetroffen. Het zou gaan om een mogelijke spieker en een cluster paalkuilen met een onduidelijke datering. Deze sporen waren goed geconserveerd en tekenden zich duidelijk af in het dekzand. In de paalkuilen is geen daterend materiaal gevonden. De sporen in WP8 vormden geen structuur, en ook een samenhang kan niet worden aangetoond. Vondsten die tijdens het onderzoek zijn aangetroffen in het bovenliggende esdek duiden echter op een datering tussen de 14e en 18e eeuw. Grote delen van het terrein waren archeologisch leeg of verstoord door bebouwing/ sloop in recente tijden.	Elsma, R.	Inventariserend veldonderzoek d.m.v. proefsleuven, Grotenhof, Lieshout, Gemeente Laarbeek.	IDDS Archeologie-rapport	1484	2012
2407371100	Beek en Donk	Donker-voortse-weg 9a	2013	Bureau- en booronderzoek	Transect	Nee	Op basis van de uitkomsten van het bureauonderzoek en het verkennend booronderzoek wordt in het kader van de nieuwbouw een archeologisch proefsleuvenonderzoek geadviseerd.	H. G. Pape MA, drs. A. A. Kerkhoven	Archeologisch bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek, Beek en Donk, Donkervoortsestraat 9a	Rapport	282	2013
2409064100	Lieshout	Merellaan 3	2013	Bureau- en booronderzoek	ADC ArcheoProjecten	Nee	onderzoek naar aanleiding nieuwbouw op locatie	Jacobs, E.	Merellaan 3 te Lieshout, gemeente Laarbeek. Een Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van een verkennend booronderzoek.	ADC-rapport	3424	2016
2426366100/2426358100	Beek en Donk	Pater Becanusstraat en Molenweg	2013	Bureau- en booronderzoek	Econsultancy BV	Nee	Volgens de opgestelde gespecificeerde archeologische verwachting is de kans op het voorkomen van archeologische resten in het plangebied middelhoog voor het Laat-Paleolithicum tot en met de Romeinse tijd en hoog voor de Middeleeuwen en Nieuwe tijd. Op ba	M. Stiekema	Archeologisch bureauonderzoek en verkennend booronderzoek Pater Becanusstraat / Molenweg te Beek en Donk in de gemeente Laarbeek	Econsultancy-rapport	13071526	2013
2441318100	Beek en Donk	Bijenweg 3	2014	Bureauonderzoek	Econsultancy BV	Ja	Gebied heeft een lage archeologische verwachting conform de gemeentelijke archeologische beleidskaart en was derhalve onderzoek niet nodig geweest.	A.H. Schutte	Archeologisch bureauonderzoek Bijenweg 3 te Beek en Donk, gemeente Laarbeek	Econsultancy-rapport		2014
2443562100	Beek en Donk	Loopweg	2014	Archeologische begeleiding	Econsultancy BV	Nee	ABdK sanering	Drs. T.H.L. Hos	Archeologische begeleiding van de sanering van zinkassen Loopweg te Beek en Donk in de gemeente Laarbeek	Econsultancy-rapport	12122042.75 DIV.ABdK .ABG	2014
2444729100	Beek en Donk	Voorbeemd	2014	Archeologische begeleiding	BAAC BV	Nee	Er is geen noemenswaardige archeologische vindplaats aangetroffen. De sporen die gedocumenteerd zijn, betreffen (sub)recente sloten/greppels en paalsporen ter percelering en ontwatering van het terrein en grondverbeteringsspooren.	Van der Linde - Louwenberg	Beek en Donk. Plangebied EVZ Voorbeemd. Archeologische begeleiding conform protocol opgraven	BAAC-rapport	A-14.0122	2016
2444972100	Aarle-Rixtel	Heindertweg	2014	Proefsleuven	Aeres Milieu	Ja	Tijdens het onderzoek is duidelijk geworden dat bij de bouw en verbouwing van de school ter plaatse het bodemprofiel sterk verstoord is. De enige aangetroffen sporen behoren tot de fundering van de muur rond het schoolplein, de insteek hiervan en een uitbraaksleuf	drs V. van der Veen en drs. ing. N van der Feest	archeologisch inventariserend veldonderzoek d.m.v. proefsleuven Heindertweg Aarle-Rixtel.AM14136		AM14136	2014
2451881100	Beek en Donk	Ijsbaanlaan	2014	Archeologische begeleiding	Econsultancy BV	Nee	ABdK sanering	T.H.L. Hos	Archeologische begeleiding van de sanering van zinkassen Ijsbaanlaan te Aarle Rixtel	Econsultancy-rapport	12122042.93	2014

2452059 100	Aarle-Rixtel	Opstal	2014	Archeologische begeleiding	Econsultancy BV	Nee	ABdK sanering	Drs. T.H.L. Hos	Archeologische begeleiding van de sanering van zinkassen Opstal te Lieshout in de gemeente Laarbeek	Econsultancy-rapport	1212204 2.94	2014
2452067 100	Aarle-Rixtel	Lieshoutse weg	2014	Archeologische begeleiding	Econsultancy BV	Nee	ABdK sanering	Drs. T.H.L. Hos	Archeologische begeleiding van de sanering van zinkassen het Laar te Aarle Rixtel, gemeente Laarbeek	Econsultancy-rapport	1212204 2.95	2014
2452075 100	Aarle-Rixtel	Het Laar	2014	Archeologische begeleiding	Econsultancy BV	Nee	ABdK sanering	Drs. A. H. Schutte	Archeologische begeleiding van de sanering van zinkassen het Laar te Aarle Rixtel, gemeente Laarbeek	Econsultancy-rapport	1212204 2.96	2014
2452245 100	Beek en Donk	N279	2014	Bureauonderzoek	Arcadis	Nee	Het bureauonderzoek wordt uitgevoerd voor de plannen om de verkeersproblematiek van de provinciale weg N279 aan te passen door de aanleg van de Noordoostcorridor.	E. Amsing & W. Ytsma	Achtergrondrapport archeologie N279 Veghel-Asten	Arcadis Archeologisch e Rapporten	124	2017
4584377 100	Beek en Donk	N279	2018	Booronderzoek	BAAC BV	Nee	Onderzoek in kader verbreding N279	drs. C.C. Kalisvaart, MSc.	N279, Verkennend booronderzoek Traject Veghel-Asten	BAAC-rapport	1	2018
2467441 100	Aarle-Rixtel	Langedijk	2015	Archeologische begeleiding	Econsultancy BV	Nee	ABdK begeleiding	Drs. T.H.L. Hos	Archeologische begeleiding van de sanering van zinkassen Langedijk te Aarle Rixtel in de gemeente Laarbeek	Econsultancy-rapport	1212204 2.108 DIV.ABdK .ABG	2015
2467482 100	Aarle-Rixtel	Kleine Biesdijk	2015	Archeologische begeleiding	Econsultancy BV	Nee	ABdK begeleiding	Drs. T.H.L. Hos	Archeologische begeleiding van de sanering van zinkassen Kleine Biesdijk te Aarle Rixtel in de gemeente Laarbeek	Econsultancy-rapport	1212204 2.109 DIV.ABdK .ABG	2015
3982296 100	Aarle-Rixtel	Opstal 6	2015	Booronderzoek	Archeopro	Ja, deels	Het gebied maakte in het verleden deel uit van het historische gehucht Opstal. Een groot deel van het plangebied is in de afgelopen jaren door sanering van verontreinigde gronden sterk verstoord geraakt, waardoor de kans op waardevolle archeologische vindplaatsen klein is. Derhalve is archeologisch vervolgonderzoek niet noodzakelijk.	Richard Exaltus	Opstal 6, Aarle-Rixtel	ArcheoPro-rapport	15111	2015
3986379 100	Aarle-Rixtel	Pater Eustachius-laan	2016	Bureau- en booronderzoek	Bureau voor Archeologie	Nee		N. de Jonge	Pater Eustachiuslaan 17- 19, Aarle-Rixtel, gemeente Laarbeek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek in de vorm van boringen	Bureau voor Archeologie rapport	269	2016
4032847 100	Aarle-Rixtel	Pater Eustachius-laan	2017	Bureau- en booronderzoek	Bureau voor Archeologie	Nee		A. de Boer	Pater Eustachiuslaan 17- 19, Aarle-Rixtel, gemeente Laarbeek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek in de vorm van boringen in de verkennende fase	Bureau voor Archeologie rapport	448	2017
4546160 100	Aarle-Rixtel	Pater Eustachius-laan	2017	Proefsleuven	Synthegra BV	Ja	Bij het onderzoek zijn drie noordoost-zuidwest georiënteerde greppels aangesneden. Een van de sloten is waarschijnlijk vrij recent gedempt gezien de vondsten hierin van landbouwplastic en glas. Verder zijn een achttal smalle en ondiepe zuidoost-noordwest georiënteerde greppels gevonden met een vast tussenafstand van 4 m. Op grond van het niveau waarop de greppels zichtbaar zijn, direct onder de bouwvoor en hun strakke begrenzingen wordt geconcludeerd dat ze van recente datum zijn. De rest van de sporen is betiteld als zijnde verstoord vanwege de vlekkerige vulling.	drs. K.J. van den Berghe/ drs. J.S. Krist	Inventariserend Veldonderzoek door middel van proefsleuven (onder certificaat protocol 4003) , Pater Eustachiuslaan 17-19 te Aarle- Rixtel	Synthegra rapport	S170036- b	2017
4547051 100	Aarle-Rixtel	Brabant-laan	2017	Bureau- en booronderzoek	Econsultancy BV	Nee	Door de periodieke hoge grondwaterstanden is het plangebied in het verleden waarschijnlijk niet geschikt geweest voor landbouw en bewoning, waardoor de archeologische verwachting voor het plangebied van hoog naar laag kan worden bijgesteld. Deze lage verwachting geldt voor alle perioden.	A.J. Wullink	Rapportage archeologisch vooronderzoek Nieuwbouwlocatie Brabantlaan (ong.) te Aarle-Rixtel, gemeente Laarbeek	Econsultancy-rapport		2017
3998448 100	Lieshout	Bosrand	2016	Bureau- en booronderzoek	BAAC BV	Ja		W.A. Bergman	Gemeente Laarbeek Plangebied Bosrand 25 te Lieshout	BAAC-rapport	1873- 9350	2017
3999882 100	Lieshout	Vagevuur	2016	Archeologische begeleiding	RAAP	Ja	In maart 2016 heeft Raap in opdracht van Bavaria een archeologische begeleiding uitgevoerd in het Laar, gemeente Laarbeek (zie figuur 1). De werkzaamheden bestonden uit het aanleggen van een nieuwe waterleiding over een afstand van circa 400 m door het o	R.E.E. Roggen	Archeologische begeleiding, plangebied Wilhelminakanaal te Lieshout, gemeente Laarbeek	RAAP-Adviesdocume nt	820	2016
4007242 100	Aarle-Rixtel	Croy	2016	Archeologische begeleiding	RAAP	Ja	aanwijzingen voor bewoning uit de Late Middeleeuwen en Vroege Nieuwe tijd aangetroffen, waarbij drie fasen zijn onderscheidend. Tevens vuursteen uit Mesolithicum	drs. B.I. van Hoof, met bijdragen van drs. K.L.B. Bosma, Y.R. van der Veen MA & J.P. Mendelts MA	Goorloop-noord, beekherstel en aanleg ecologische verbindingszone, gemeenten Helmond en Laarbeek; archeologisch onderzoek: een archeologische begeleiding (variant proefsleuven en opgraving)	RAAP-rapport	3587	2019

4010288100	Beek en Donk	Vonderweg - Oost	2016	Bureauonderzoek	Econsultancy BV	Ja	Op basis van het archeologisch bureauonderzoek van Econsultancy wordt geconcludeerd dat het plangebied een lage archeologische verwachtingswaarde heeft voor bewoningssporen uit alle perioden. Voor het Neolithicum tot en met de IJzertijd geldt een middelhoge tot hoge verwachting voor rituele deposities. Op grond van de resultaten van het bureauonderzoek adviseert Econsultancy om het plangebied vrij te geven.	M. Stiekema	archeologisch bureauonderzoek Blauwe Poort te Beek en Donk in de gemeente Laarbeek	Econsultancy-rapport	2207.001	2016
4026464100	Lieshout	Nieuwenhof	2016	Archeologische begeleiding	BAAC BV	Ja	Naast delen van Romeinse weggreppels en wat losse sporen, is ook een volmiddeleeuwse waterput aangesneden binnen het waterbergingsgebied. De waterput is niet verder uitgegraven omdat de bodem hier niet verder verstoord zou worden voor de aanleg van de waterberging. Indien het waterbekken dus niet verder wordt uitgediept, dan blijven de sporen prima bewaard.	J.F. van der Weerden	Lieshout, Nieuwenhof-Noord	BAAC-rapport	A-16.0332	2018
4543366100	Aarle-Rixtel	Kannelustweg	2017	Booronderzoek	RAAP	Ja	rapport niet aanwezig	R.E.E. Roggen	Plangebied bouwkavels aan de Kannelustweg 3,5 en 9 te Aarle-Rixtel, gemeente Laarbeek, archeologisch vooronderzoek: een bureauonderzoek en verkennend booronderzoek	RAAP-notitie	5930	2017
4577679100	Beek en Donk	Karstraat 2	2017	Bureau- en booronderzoek	Aeres Milieu	Nee	Indien niet aangetoond kan worden dat de bodem dermate verstoord is dat er geen archeologische waarden meer te verwachten zijn, zal nader archeologisch onderzoek nodig zijn vanwege de hoge archeologische verwachting die voor het plangebied geldt voor de perioden vanaf het Laat-Paleolithicum tot in de Nieuwe tijd.	D. Hagens & L. v. Diepen	Archeologisch bureau- en verkennend veldonderzoek, door middel van boringen Karstraat 2 te Beek en Donk	Aeres Milieu		2017
4615367100	Beek en Donk	Karstraat 2	2018	Archeologische begeleiding	Aeres Milieu	Ja		Nog geen rapport beschikbaar				
4581396100	Aarle-Rixtel	Kasteelweg	2018	Archeologische begeleiding	RAAP	Ja	In het plangebied werden centraal in het plangebied lineaire 'verstoringen' aangetroffen die gerelateerd kunnen worden aan winning van moerasijzererts in de jaren 1948-1950. In de bouwvoor, in verstoorde context, werden in het westen van het plangebied op drie locaties vuursteen uit (vermoedelijk) het Mesolithicum aangetroffen.	E.J.N. Rondags	Plangebied EVZ Schevelingse Loop, gemeente Laarbeek; Resultaten archeologische begeleiding van de graafwerkzaamheden	RAAP-notitie	6308	2018
4610766100	Beek en Donk	Goorloop	2018	Bureauonderzoek	RAAP	Nee	Omdat uit het vooronderzoek blijkt dat de kans op het aantreffen van archeologisch waardevolle vindplaatsen klein is, achten wij het niet nodig om een archeologisch vervolgonderzoek door een erkend opgravingsbedrijf uit te laten voeren. Wel is er een kans op het aantreffen van losse archeologische vondsten of grondsporen uit de periode vroege prehistorie tot en met de nieuwe tijd.	E.J.N. Rondags	Plangebied EVZ Goorloop te Beek en Donk, gemeente Laarbeek; archeologisch vooronderzoek: een bureauonderzoek	RAAP-notitie	6408	2018
4617813100	Mariahout	Vossenbergvén	2018	Bureauonderzoek	RAAP	Nee	Ter plaatse van de voormalige vennen (Vossenbergvén en Heidevén), waar de werkzaamheden zullen plaatsvinden, kunnen op basis van dit bureauonderzoek nog zogenaamde natte vindplaatsen met bijzondere datasets verwacht worden uit de periode Laat-Paleolithicum t/m Volle Middeleeuwen (vb. attributen jacht - en visvangst, afvaldump, rituele deposities etc).	E.J.N. Rondags	Plangebied herstel Vossenbergvén en Heidevén te Mariahout, gemeente Laarbeek; Archeologisch vooronderzoek: een bureauonderzoek	RAAP-rapport	3420	2018
4646641100	Mariahout	Vossenbergvén	2018	Archeologische begeleiding	RAAP	Ja	Archeologische indicatoren zijn niet ontdekt. Wel werpt het onderzoek dankzij palynologisch en 14C-onderzoek licht op de ontstaansgeschiedenis van het ven. Het veen dat in het zuidwesten van het ven op de bodem is aangetroffen, is gevormd in het Laat-Glaciaal, meer in het bijzonder in het Bølling-interstadiaal in grofweg het 13e millennium v.Chr.	J. Roymans	Vossenbergvén, gemeente Laarbeek, archeologisch vooronderzoek: proefsleuvenonderzoek (variant archeologische begeleiding)	RAAP-rapport	4129	2019
4635739100	Beek en Donk	Oranjelaan	2018	Proefsleuven en opgraving	VUhs archeologie	Ja	Het onderzoek aan de oostrand van de Beekse Akkers heeft enigszins onverwacht geleid tot de ontdekking van een grotendeels compleet erf uit de 13de en 14de eeuw. Daarnaast heeft het een aanzet gegeven tot nieuwe inzichten in de bewoningsgeschiedenis van de Beekse Akkers in de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd. Er blijven echter nog veel vragen staan met betrekking tot locaties van woonhuizen en de opvolging van de erven. Wanneer men in de toekomst ook de tussenliggende zone tussen vindplaats 1 en 2 gaat ontwikkelen, wordt sterk aanbevolen om deze zone eerst archeologisch te laten onderzoeken ook al is hiervoor in een eerder stadium van het traject vrijgave geadviseerd. Het onderzoek van dit deel van de Beekse Akkers kan namelijk belangrijke inzichten opleveren over de relatie tussen de twee vindplaatsen. Ook zou aan de hand van deze resultaten mogelijk ook meer gezegd kunnen worden over de bewoning in het algemeen in de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd op de Beekse Akkers.	J. v. Kampen	Boeren op de Beekse Akkers. Archeologisch onderzoek in de oostelijke punt van de Beekse Akkers te Beek en Donk	Zuidnederlandse Archeologisch e Rapporten	85	2021

4655008 100	Aarle- Rixtel	Helmondse weg	2018	Bureau- en booronderzoek	Econsultancy BV	Nee		A.H. Schutte	Archeologisch bureauonderzoek en verkennd booronderzoek Kemps- Rijf te Aarle-Rixtel, gemeente Laarbeek	Econsultancy- rapport		2018
4697364 100	Aarle- Rixtel	Helmondse weg	2019	Proefsleuven	RAAP	Ja	Tijdens het onderzoek zijn zeven greppels en enkele zones met spitsporen aangetroffen. De sporen bevinden zich onder het plaggende of direct onder de moderne bouwvoor op een diepte van 50 á 80 cm -MV. De greppels hebben een zwartgrijze, matig humeuze vulling. In greppel S1 is aardewerk gevonden uit de (Volle/Late) Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd. De greppels dateren in ieder geval uit de Nieuwe Tijd, maar het is niet uitgesloten dat ze al ouder (middeleeuws) zijn.	M.D.R. Schurmans	Plangebied De Duivenakker. Gemeente Laarbeek. Archeologisch vooronderzoek: proefsleuvenonderzoek	RAAP-rapport	3882	2019
4668569 100	Beek en Donk	Lagedijk 7	2019	Bureau- en booronderzoek	Transect	Ja	Op het veenpakket en op het dekzandpakket is sprake van een recent opgebracht of doorgewerkt pakket, dat gezien de gebrokte tussenlaag en de aanwezigheid van beton en plastic waarschijnlijk samenhangt met de bouw van de huidige stallen in het plangebied tot een diepte van 65-135 cm -Mv. Hierdoor zijn lagen samenhangend met een eventueel historisch erf in het plangebied vergraven. Op basis van de onaantrekkelijke natte ligging in de periode Laat-Paleolithicum – Vroege Middeleeuwen en het ontbreken van een intact esdek uit de periode Late Middeleeuwen – Nieuwe tijd is de hoge verwachting op het aantreffen van intacte archeologische waarden bij te stellen naar een lage verwachting.	J. Rap	Transect-rapport 2056: Archeologisch Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek, IVO Verkennende Fase. Beek en Donk, Lagedijk 7, Gemeente Laarbeek (NB)	Transect Rapport	2056	2019
4669565 100	Beek en Donk	Goorloop - Hoge Regt	2019	Booronderzoek	RAAP	Nee		G.R. Ellenkamp	Plangebied Goorloop en De Hoge Regt te Beek en Donk, gemeente Laarbeek; archeologisch vooronderzoek: een bureauonderzoek en verkennend booronderzoek.	RAAP-rapport	3761	2019
	Beek en Donk	Goorloop - Hoge Regt	2020	Proefsleuven en opgraving	RAAP	Ja	Bij de opgraving zijn een zespallige spieker en verschillende nieuwe losse paalsporen, kuilen en greppels aangetroffen die tot vindplaats 1 gerekend worden. In het zuidoosten van de opgraving is een cluster paalsporen en natuurlijke fenomenen waargenomen. Vermoedelijk heeft een combinatie van matige conservering van de sporen en de ligging van het cluster in een nat deel van het plangebied ervoor gezorgd dat mogelijke paalsporen als natuurlijke fenomenen zijn geïnterpreteerd. Er wordt daarom aangenomen dat hier wel sprake is van een slecht geconserveerde huisplattegrond, maar het bleek niet mogelijk om deze te reconstrueren. De huisplattegrond heeft samen met de spiekers een erf gevormd, dat op basis van het vondstmateriaal van handgevoerd aardewerk in de omgeving in de ijzertijd wordt gedateerd. Daarnaast is een deel van een brede greppel opgegraven (vindplaats 2), waarbij paalkuilen zijn aangetroffen aan de oostzijde van de greppel. De exacte functie van de greppel is niet volledig duidelijk geworden. Naast het feit dat de greppel een water afvoerende functie heeft gehad, getuige de zijtak richting de beekloop, wijzen de paalsporen met schuine, naar het westen gerichte kernen, erop dat een hekwerk langs de greppels heeft bestaan. Dit kan zowel een defensieve functie (het buitenhouden van als een insluitende functie hebben gehad.	M. Hendriksen	Goorloop-Hoge Regt, gemeent Laarbeek. Een archeologisch proefsleuvenonderzoek en oe opgraving	RAAP-rapport	4936	2021
4684890 100	Aarle- Rixtel	Percelen Verschuure	2019	Proefsleuven	Econsultancy BV	Ja, deels	Op de oostelijke flank van de dekzandrug zijn diverse bewoningssporen aangetroffen. Het gaat om paalkuilen die deel uitmaken van in totaal drie structuren en kuilen. Er is geen begeleidend vondstmateriaal aangetroffen die de sporen kunnen dateren. Het sporenniveau van vindplaats 1 ligt op een diepte tussen de 30 en 40 cm -mv. Structuur 1 betreft een noord - zuid georiënteerde structuur bestaande uit paarsgewijs staande stijlen met een lengte van 12,5 m en een breedte van 3,4 m. Geen van de paalkuilen is gecoupeerd. Aan de hand van de paalzetten hebben we te maken met of een smalle Merovingische plattegrond of een wat langer bijgebouw uit de Midden of Late-IJzertijd.	B.C. Tunker & T.H.L. Hos	Rapportage proefsleuvenonderzoek Verschure te Aarle-Rixtel in de gemeente Laarbeek	Econsultancy- rapport		2020
4705382 100	Aarle- Rixtel	Bakelse- weg	2019	Bureau- en booronderzoek	Transect	Ja	Tijdens het veldonderzoek is vastgesteld dat het plangebied waarschijnlijk aan de rand van een beekdal of op een (verspoelde) dekzandvlakte ligt. Op de dekzandvlakte bevindt zich een modern geroerd en opgebracht pakket, waarschijnlijk samenhangend met de inrichting van het huidige erf en de -stallen met mestkelders op het erf. Hierdoor heeft een verstoring van de ondergrond tot dieptes van	H. Lepage & J. Rap	Aarle-Rixtel, Bakelseweg 4, gemeente Laarbeek (NB). Archeologisch bureauonderzoek (BO) en inventariserend Veldonderzoek (IVO), verkennende fase	Transect rapport	2216	2019

							85-110 cm -Mv plaatsgevonden in de afgelopen 50-70 jaar, getuige de aanwezigheid van plastic en cementpuin in het pakket.					
4709108100	Lieshout	Deense Hoek	2019	Booronderzoek	BAAC BV	Ja	Met name in het zuidelijke deel van het plangebied rondom de woningen Deense Hoek 10 en 12 kunnen in en onder het plaggendek tot op circa 1,8 m -mv resten verwacht worden van een nederzettingsterrein. De verwachting op het aantreffen van archeologische resten is conform de voorafgaand aan het veldwerk opgestelde verwachting hoog.	W.A. Bergman	Gemeente Laarbeek Plangebied Bouwcenter Swinkels te Lieshout. Bureauonderzoek en Inventariserend veldonderzoek (verkennende fase)	BAAC-rapport	190184	2019
	Lieshout	Deense Hoek	2020	Proefsleuven	ADC Archeoprojecten	Ja	Diepgaande ontginningen en verstoringen van historische en recente bebouwing. Geen archeologische resten aangetroffen.	B. Weekers-Hendrix	Lieshout, Deense Hoek 10 en 12 (gemeente Laarbeek). Een inventariserend veldonderzoek in de vorm van proefsleuven	ADC-rapport		2020
4714624100	Beek en Donk	Bosscheweg	2019	Bureau- en booronderzoek	Econsultancy BV	Nee	Op basis van de gecombineerde resultaten van het bureauonderzoek en verkennend booronderzoek kan de verwachting op de aanwezigheid van archeologische waarden uit alle perioden naar laag worden gesteld, inclusief de mogelijke aanwezigheid van off-site fenomenen. Het plangebied lijkt door de tijd heen geen geschikte locatie geweest te zijn voor bewoning. Daarnaast zijn er duidelijke aanwijzingen dat de bodemopbouw in recente tijden aanzienlijk is verstoord als gevolg van egalisatiewerkzaamheden en verbetering drainage.	P. Beurskens & A. Mientjes	archeologisch bureauonderzoek en verkennend booronderzoek N279-Bosscheweg te Beek en Donk	Econsultancy		2019
4726231100	Lieshout	Fazantlaan	2019	Bureau- en booronderzoek	Econsultancy BV	Nee	Op grond van de onderzoeksresultaten wordt door Econsultancy aanbevolen om ter plekke van het zuidoostelijke en centrale deel van het plangebied, buiten de recent ontgraven bouwput, archeologisch vervolgonderzoek te laten uitvoeren, indien bodemversturende werkzaamheden worden uitgevoerd. Met name het intacte haarpodzolprofiel in de top van het dekzand is archeologisch relevant.	A.C. Mientjes	Archeologisch bureauonderzoek en verkennend booronderzoek Fazantlaan 4 te Lieshout	Econsultancy-rapport		2019
4819422100	Beek en Donk	De Hoge Regt	2020	Proefsleuven	BAAC BV	Nee	Op een diepte van 50 tot 100 cm -mv is in het midden van het plangebied een vindplaats uit de Romeinse tijd aangetroffen die zich uitstrekt richting het oosten (vindplaats 1). De sporen bestaan uit paalsporen, kuilen en een waterput die zich aftekenen in de C-horizont. Bovenin de waterput zijn fragmenten van een gladwandig kruikje aangetroffen en bij de aanleg van het vlak in werkput 14 zijn in de oude cultuurlaag verschillende scherven aardewerk uit de Romeinse tijd gevonden. Binnen het plangebied zijn ook scherven aardewerk uit de vroege en volle middeleeuwen aangetroffen. Bijbehorende sporen zijn niet blootgelegd. Mogelijk betreft het aardewerk van een vindplaats uit de directe omgeving van het plangebied.	J. de Winter	Beek en Donk De Hoge Regt. Inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven	BAAC rapport	A-20.0085	2020
4772775100	Beek en Donk	Heereindse straat (ong.)	2020	Proefsleuven	Transect	Nee	In de top van het dekzand zijn in totaal negen grondsporen waargenomen. De grondsporen dateren op basis van stratigrafische positie en aardewerkvondsten uit de Volle-Middeleeuwen (circa 1100-1300 n.Chr.). Door de verspreide ligging zijn binnen de onderzoeksgrenzen geen structuren aan te wijzen. Het gebrek aan bebouwing op historische kaarten, alsmede het ontbreken van duidelijke structuren en het voorkomen van voornamelijk greppels duidt erop dat de sporen hoofdzakelijk relateren aan landgebruik. Het sporenniveau is afgedekt met een esdek, dat vermoedelijk dateert vanaf de 16e-17e eeuw. De aangetroffen sporen en vondsten bevestigen het vermoeden dat buurtschap Heereind al vroeg ontgonnen is. Informatie hieromtrent was tot dusver voor de omgeving alleen gebaseerd op informatie, verkregen uit veldkarteringen. Om deze reden is de informatiewaarde van de vindplaats op lokaal niveau hoog en is de vindplaats aangemerkt als behoudenswaardig.	A. v. Bussel & M. Hartog	Beek en Donk, Heereindsestraat ong. Gemeente Laarbeek (NB). Een Archeologisch Inventariserend Veldonderzoek door middel van Proefsleuven (IVO-P), karterende en waarderende fase.	Transect rapport	2955	2020
4877257100	Beek en Donk	Pater Becanusstraat	2020	Proefsleuven	Sweco	Nee	Op basis van een eerste scan van de aangetroffen sporen en de verspreiding ervan over de werkputten is duidelijk dat deze zich concentreren in de noordwestelijke zone van het onderzochte gebied: in werkputten 2, 3 en 4. In het zuidwestelijke deel is de b	L. Ouwerkerk	Notitie proefsleuvenonderzoek Pater Becanusstraat Beek en Donk	Sweco		2020
Onbekend	Beek en Donk	Pater Becanusstraat	2020	Opgraving	Sweco	Ja	Bij het onderzoek zijn veel paalsporen aangetroffen en diverse waterkuilen. Echter geen aardewerk waardoor een eventuele datering nog onduidelijk is. Wel is er houtskool verzameld voor een C14 datering.	Rapport nog niet beschikbaar				
4862814100	Aarle-Rixtel	De Biezen	2020	Bureau- en booronderzoek	RAAP	Nee	Tijdens het veldonderzoek zijn vooral gronden in zwak tot matig siltige zanden aangetroffen. Onder de ca. 30cm dikke bouwvoor is direct de - BC- of C-horizont aangetroffen.	D. Keijers	Plangebied De Biezen te Aarle-Rixtel, gemeente Laarbeek; archeologisch vooronderzoek: een bureauonderzoek en	RAAP-rapport	4547	2020

									inventariserend veldonderzoek (verkennd booronderzoek)			
4863608100	Beek en Donk	Mgr. Verhagenstraat	2020	Bureau- en booronderzoek	RAAP	Ja, deels	Tijdens het booronderzoek bleek dat in het zuidoostelijke deel van het plangebied een enkeerdgrond aanwezig was met een gevlekt (verrommeld) humeus dek van 0,9 - 1,2 m dik. Hieronder bevindt zich de lichtgele C-horizont.	E. Rondags	Plangebied Mgr. Verhagenstraat te Beek en Donk, gemeente Laarbeek; archeologisch vooronderzoek: een bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek (verkennd booronderzoek)	RAAP-rapport	4546	2020
4877832100	Beek en Donk	De Liesvelden	2020	Bureau- en booronderzoek	Econsultancy BV	Nee	Op basis van de waargenomen bodemverstoringen, kan worden geconcludeerd dat archeologische resten uit het Laat Paleolithicum en Mesolithicum niet meer in situ worden verwacht. Archeologische resten uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd worden nog wel verwacht.	M. Stiekema	Archeologisch bureauonderzoek en verkennd booronderzoek Esper Loop te Beek en Donk, gemeente Laarbeek	Econsultancy-rapport		2020
Onbekend	Beek en Donk	Snelle Loop	2020	Archeologische begeleiding	RAAP	Nee	sporen van de 14e eeuwse landweer langs de Snelle Loop. Geen bewoningssporen.	Rapport nog niet beschikbaar				
4925824100	Aarle-Rixtel	Dorpsstraat	2020	Bureauonderzoek	Econsultancy BV	Nee	Gezien de in dit bureauonderzoek opgestelde archeologische verwachting, de ligging binnen het AMK-terrein (de historische dorpskern) en de geplande bodemingrepen is vervolgonderzoek noodzakelijk om de geschatte archeologische verwachting te toetsen.	R. Stoots	Archeologisch bureauonderzoek Dorpsstraat 82 en 84 te Aarle-Rixtel, gemeente Laarbeek	Econsultancy-rapport		2020
4933802100	Aarle-Rixtel	Heindertweg 1	2020	Bureau- en booronderzoek	Transect	Nee	In het plangebied is sprake van een hoge verwachting op de aanwezigheid van archeologische resten vanaf een diepte van 40-90 cm -Mv (15,3-15,6 m +NAP). Daarom adviseren wij om een karterend en waarderend archeologisch onderzoek uit te voeren naar de aanwezigheid en aard van eventuele archeologische resten.	J. Rap	Aarle-Rixtel, Heindertweg 1, gemeente Laarbeek (NB). Een Archeologisch Bureauonderzoek (BO) en Inventariserend Veldonderzoek (IVO), verkennende fase.	Transect Rapport		2020
4939943100	Aarle-Rixtel	Laarweg-Beekseweg	2021	Bureau- en booronderzoek	Transect	Ja	Transect adviseert om in het plangebied Beekseweg vrij te geven voor de voorgenomen bodemingrepen, omdat hier naar verwachting geen archeologische resten verstoord zullen raken door de voorgenomen aanplant van bomen en struiken. Voor plangebied Laarweg geldt zowel een hoge als een lage verwachting op het aantreffen van archeologische resten. Geadviseerd wordt om het deel van het plangebied met een lage verwachting vrij te geven voor het planten van struiken. Voor het deel van het plangebied waar sprake is van een hoge verwachting op het aantreffen van archeologische resten vanaf een diepte van 90-95 cm -Mv (15,2-15,4 m +NAP) wordt geadviseerd om de bodemingrepen te beperken tot een diepte van maximaal 60 cm -Mv, zodat een buffer van minimaal 30 cm blijft bestaan tussen de top van het archeologisch relevante niveau en de onderzijde van de ingrepen.	J. Rap	Aarle-Rixtel, Laarweg-Beekseweg. Gemeente Laarbeek (NB). Een Archeologisch Bureauonderzoek (BO) en Inventariserend Veldonderzoek (IVO), verkennende fase (verkennd booronderzoek)	Transect Rapport		2020
4956312100	Beek en Donk	Kapelstraat	2021	Bureau- en booronderzoek	RAAP	Nog onbekend	Het booronderzoek heeft uitgewezen dat bodem in het plangebied tot minstens 1,10 m is verstoord (humeuze lagen met puin). Onder de verstoorde laag bevindt zich een bruingle en natte C-horizont. Vanwege de verstoorde bodem worden er geen archeologische resten meer verwacht. Verder onderzoek wordt dan ook niet zinvol geacht.	M. Verhoeven	Plangebied Kapelstraat 5 te Beek en Donk, gemeente Laarbeek. Een archeologisch bureau- en verkennd booronderzoek	RAAP rapport	5021	2021

Bijlage 3:
**Overzicht van archeologische monumenten, archeologisch
waardevolle gebieden en archeologische vindplaatsen in de
gemeente Laarbeek**

Inhoudsopgave

1.	Overzicht van archeologische rijksmonumenten	4
2.	Overzicht van terreinen van zeer hoge en (hoge) archeologische waarde	10
3.	Overzicht van archeologische vindplaatsen in de gemeente Laarbeek	47
	Thema: 32 Bewoning	48
	32.1 Romeinse villa	48
	32.2 Kasteel	48
	32.3 Kamp	53
	32.4 Schans	53
	32.5 Wal/omwalling	53
	32.6 Nederzetting	53
	32.7 Borg/Stins/Versterkt huis	84
	32.8 Moated site	85
	32.9 Landweer	92
	32.10 Nederzetting onbepaald	94
	Thema: 33 Cultus/heiligdom	101
	33.1 Kerk	101
	33.2 Kapel	102
	33.3 Klooster	103
	33.4 Cultusplaats/heiligdom/tempel	103
	Thema: 34 Begraiving	104
	34.1 Grafheuvel	104
	34.2 Grafheuveld	105
	34.3 Urnenveld	105
	34.4 (Vlak)graf	107
	34.5 Grafveld	107
	34.6 Kerkhof	108
	34.7 Rijengrafveld	109
	34.8 Begraiving onbepaald	109
	Thema: 35 Infrastructuur	111
	35.1 Weg	111
	35.2 Brug/voorde	113
	35.3 Percelering/verkaveling	114
	Thema: 36 Agrarische productie	120
	36.1 Akker/(moes)tuin/plaggendek	120
	36.2 Celtic Field	122
	36.3 Veekraal/schaapskooi	122
	Thema: 37 Grondstofwinning	123
	37.1 Kleiwinning	123
	37.2 IJzerertswinning	123
	37.3 Turf/veenwinning	123
	Thema: 38 Industrie en nijverheid	125
	38.1 Metaalbewerking	125
	38.2 Pottenbakkerij	126
	38.3 Steenbakkerij/pannenbakkerij	126
	38.4 Vuursteenbewerking	127
	38.5 (Houts)koolbranderij	127
	38.6 Leerlooierij	127
	38.7 Brouwerij	127

38.8. (Water)molen	127
38.9 Onbepaald	128
Thema: 39 Depot.....	129
39.1 Depot.....	129
39.2 Muntvondst	136
Thema: 40 Onbekend	141
40.1 Onbekend	141
4. Literatuurlijst.....	199

Bron foto's voorpagina:

- Romeins aardewerk uit Lieshout (kanaal), Rijksmuseum voor Oudheden
- BAAC opgraving Nieuwenhof
- Oude Toren bij Beek, BHIC Den Bosch
- Kaart ven Beek, Verhees 1780

1. Overzicht van archeologische rijksmonumenten

De gegevens in dit overzicht zijn ontleend aan het Archeologische Monumenten Register van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Monumentnr.	68
Status:	Terrein van zeer hoge archeologische waarde, beschermd
Rijksmonument ID:	45257
Coördinaten:	172770 / 390583
Toponiem:	Ten Broek, later het Slotje; Bosscheweg
Plaats:	Rixtel
Datering:	Late Middeleeuwen
Complextype:	Versterkt huis
Toelichting:	Terrein met resten van een versterkt huis uit de Late Middeleeuwen. Het 'kasteel' was een versterkte feodale woning en moet zijn gebouwd omstreeks het begin van de 14e eeuw of kort daarna. Eerste persoon die vermeld wordt als eigenaar van het goed Ten Broecke in Rixtel is Gijsbert van den Broeck, de zoon van Hendrik van den Broeck van Rixtel. Gijsbert verkoopt in 1390 het goed Ten Broek aan ridder Dirk Rover, die ook eigenaar was van het Huis van Rixtel met toebehoren. We kunnen vooralsnog aannemen dat het goed Ten Broeck al eigendom van de familie Van Rixtel was en dat het goed al in de 13de eeuw bestond. Nadat het goed Ten Broeck eigendom werd van Dirk Rover, draagt hij het als leengoed op aan de hertog van Brabant. Daarvoor was het allodiaal bezit. In de oudste Brabantse leenregisters komt het goed nog niet voor. Het betreft een omgrachte hoeve met toebehoren (schuren, stallingen, landerijen, boomgaarden, weiden en hooibeemden, gelegen te Rixtel bij de kerk. (oorkonden betreffende Rixtel pag 150). Toen Thomas Pauli Coninx in 1628 stierf werd het goed omschreven als: het hoogh steenen huijs rontsomme omgraven ende omgracht sijnde metten neerhoff, schuer, stallinge ende boomgaert, metten hoeffve soe huijs ende schuere daer benedens gelegen. Met dit laatste huis, de neerhof, dat bij het goed hoorde wordt het pand bedoeld dat nog lang bekend stond onder de naam De Rode Leeuw, gelegen aan de Bosscheweg in Aarle-Rixtel. In 1658 werd het slotje omschreven als een "hoogh steenen omgraven en omwatert huijs Mette schuere, stallinge, brouwhuijs, brouwgetouwe, hof ende boomgart". Toen werd ook vermeld dat de neerhof of het neerhuis toegang moest verlenen tot het hooghuis, het eigenlijke slotje. De neerhof, de latere Rode Leeuw, bleek toen al een brouwerij te zijn. Het bakstenen complex stond op een terrein van circa 35x35 m, omgeven door 8 m brede grachten. De grachten zijn in het recente verleden opgevuld en het kasteelterrein is opgehoogd. De grachten waren nog wel zichtbaar als depressie. Dankzij de ophoging is het gehele complex uitstekend geconserveerd. Tijdens een booronderzoek in het kader van het AMR-project (maart 2000) bleek de voornoemde depressie te zijn verdwenen door egalisatie. Wel waren de 1.80 m diepe grachten in de boringen goed herkenbaar. In een proefputje werd een deel van een bakstenen fundament blootgelegd. Een voorburcht werd niet aangetroffen. Onder meer de beperkte afmetingen van het gebouw en de geringe breedte van de grachten geven aan dat er geen echt kasteel heeft gestaan, maar eerder een versterkt huis van een lokale machthebber. Het monument ligt in de flank van een beekdal, met naar zuidwesten een oplopend veenpakket. Opm.: het terrein is op aangegeven van de AMC in juli 2005 omringd door een nieuw monument (nr. 15868) met de status ZHAW zodat de grachten in zijn geheel een vorm van bescherming genieten.

Literatuur:

- Coenen, J. 1992 , in: Van Ricstalle tot Aarle-Rixtel: de geschiedenis van Aarle-Rixtel.

- Datema, R.R. & M.G.J. Grievink 2002 , in: Beschrijving van de bestaande toestand van 50 monumenten op particulier terrein in Noord-Brabant.
- Datema, R.R. 2006 Inspectierapport Monumentenwacht Noord-Brabant, in: Rapport Stichting Archeologische Monumentenwacht Nederland

Ligging van monument 68, Het Slotje, bij de Bosseweg op een luchtfoto van 2017.

Monumentnummer nr.	70
Status:	Terrein van zeer hoge archeologische waarde, beschermd (rondom niet beschermd monument nr. 11690)
Rijksmonument ID:	45567
Coördinaten:	173617 / 391248
Toponiem:	Het Gulden Huis
Plaats:	Aarle
Datering:	Late Middeleeuwen – Nieuwe tijd C
Complextype:	Kasteel
Toelichting:	Terrein met resten van kasteel 'het Gulden Huis', daterend uit de late middeleeuwen en nieuwe tijd. De eerste vermelding gaat terug tot 1362. Het kasteel werd gesloopt in 1883. Het Gulden Huis was eeuwenlang het kasteel waar de heren van Rixtel resideerden. Daarover is veel bekend en gepubliceerd. Vanaf Arnold van Heesbeen is er een aaneengesloten rij van eigenaren en bewoners bekend. Dirk de Rover, Willem van Gent, Willem Willemszoon van Gent, Jan Oudart, Jacob Oudart, etcetera tot in 1832 de familie Bots eigenaar was.²² Het kasteel ligt in het dal van de Aa en bezat een gracht in de vorm van een vierkant. Daarbinnen stonden twee langgerekte parallelle gebouwen. Door kanalisatie van het riviertje de Aa, dat van oorsprong met een bocht om het oorspronkelijke kasteelcomplex heen liep, werd het terrein in 1910 in tweeën gedeeld. De westelijke gracht is in de Aa opgenomen, maar alles wijst er op dat bij de uitvoering van de normalisatie de fundamenteën van het hoofdgebouw niet of nauwelijks zijn geraakt. Ook komen concentraties puin - veelal met een fors aandeel mortel - voor, die sterk doen denken aan uitbraaksleuven. De plaats van de voormalige grachten laat zich nog herkennen in de vorm van flauwe depressies. Een gedeelte van de fundering is zichtbaar als verhoging in het terrein. In de publicatie 'Van Ricstelle tot Aarle-Rixtel' (Coenen 1992) worden twee foto's afgebeeld van de in 1938 bij de normalisatie van de Aa blootgelegde resten van het kasteel. De ene foto toont de paalresten van de ophaalbrug

tussen de voorburcht en het hoofdgebouw, de andere de fundamenteën van (vermoedelijk) het poortgebouw van de hoofdburcht.

Het gedeelte binnen de grachten meet circa 40x40 meter. De breedte van de grachten varieert van 8 tot 10 meter en de diepte bedraagt circa 1.8 meter. Het kasteel lijkt te hebben bestaan uit twee evenwijdig, in oost-west richting geplaatste gebouwen met daartussen een binnenplaats. Een tekening uit de bibliotheek van de universiteit Tilburg komt overeen met de veronderstelde plattegrond. Afbeeldingen in 'Kastelen in Brabant' tonen een grote donjon. Vermoedelijk wordt hier niet 'het Gulden Huis' weergegeven, maar een ander Brabants kasteel (mogelijk Frisselstein te Veghel).

Bij de bescherming van het terrein in 1969 besloeg de omvang van de wettelijke bescherming ruimschoots het gehele kasteelterrein.

In 1989 werden de afmetingen van het monument om onduidelijke redenen verkleind tot een rechthoekig perceelsgedeelte van circa 40x17 meter (zie ook mon.nr 11690).

In het kader van het AMR-project is op 26-27 juni 2001 booronderzoek op het terrein uitgevoerd en op 5 juli een aanvullend geofysisch onderzoek.

Het Gulden Huis op de kadasterkaart van 1830.

- Literatuur:**
- Coenen, J. 1992 , in: Van Ricstelle tot Aarle-Rixtel: de geschiedenis van Aarle-Rixtel.
 - AA, A.J. VAN DER 1839 , in: Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden, Deel IX, p. 563.
 - ELIENS, F.M. 1980 Het Gulden Huis 3, p. 28-33., in: Het Brabants Kasteel III.4.
 - HENDRIKS, J.P.C.A. 1979 Het Gulden Huis, 1: p. 24-35; en 2: p. 27-28., in: Het Brabants Kasteel II.1.
 - SCHUTJES, L.H.C. 1872 , in: Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch.
 - Datema, R.R. & M.G.J. Grievink 2002 , in: Beschrijving van de bestaande toestand van 50 monumenten op particulier terrein in Noord-Brabant. Rapport Stichting Archeologische Monumentenwacht Nederland.
 - Datema, R.R. 2006 Inspectierapport Monumentenwacht Noord-Brabant, in: Rapport Stichting Archeologische Monumentenwacht Nederland

Monumentnummer nr.	761
Status:	Terrein van zeer hoge archeologische waarde, beschermd
Rijksmonument ID:	45552
Coördinaten	169111/391324
Toponiem:	't Hof
Plaats:	Lieshout
Datering:	Nederzetting: Middeleeuwen; kasteel: Late Middeleeuwen; Kerk: Late Middeleeuwen – Nieuwe tijd
Complextype:	Nederzetting, onbepaald; Kasteel; Kerk
Toelichting:	Terrein met resten van een kerk en een kasteel uit de late middeleeuwen (12e eeuw of ouder). Gelegen op een verhoging omringd door essen. De funderingen (ijzeroer) lijken zich nog in de bodem te bevinden. Bij booronderzoek (kerkterrein) door J. van Gool, onder begeleiding van W. Verwers (ROB) en H. Jansen (gem. Den Bosch) werd in de boor een puinlaag, muurresten, een gracht of ven en botresten van voormalige begravingen aangetroffen (oktober 1998). Aan het begin van de 20e eeuw heeft de toenmalige eigenaar van de boerderij op het monument een kuil op het terrein gegraven, waarin hij circa 20 skeletten vond, die hij elders heeft begraven. De voormalige kerkplaats op Het Hof ligt pal langs de weg. Op de kadasterkaart van 1832 staat de toren nog aangegeven. Het verhaal van Merkelbach dat een noordelijke dwarsbeuk van het transept met onderliggende crypte nog bewaard is in een naastliggende boerderij kan niet kloppen. De afstand tot de kerktoren is daarvoor te groot. Bovendien komt in een transept van een kerk nooit een dergelijke kelder voor. Het bedoelde bewaard gebleven metselwerk in de boerderij kan wel heel goed het restant zijn van een voormalig gebouw van de priorij ter plaatse. In het terrein rond Het Hof is op oude kaarten nog heel goed het tracé te herkennen van een middeleeuwse omwalling of omheining van de domeinhof. Dit tracé en het gehele binnengebied zijn archeologisch zeer waardevol, zie monumentnr. Laarbeek 7. Het terrein wordt omsloten door mon.nr 5223.
Literatuur:	- 1982 , in: Kastelen in Brabant, p. 155, m. 201 - AA, VAN DER 1845 , in: Deel VII, p. 316. - MERKELBACH, G. 1968 , in: Lieshout, p. 34. - MERKELBACH, G. 0 , in: Overzicht van het ontstaan en de wordingsgeschiedenis van Lieshout, p. 25. - SCHUTJES, L.H.C. 1872 , in: Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch, St. Michielsgestel, deel IV, p. 711.

- Knoop, A. en R.G.F.M. Merkelbach 1987 Het domein Lieshout (7de eeuw - ca 1300), in: Lieshout door de eeuwen heen 3
- Datema, R.R. & M.G.J. Grievink 2002 , in: Beschrijving van de bestaande toestand van 50 monumenten op particulier terrein in Noord-Brabant.
- Datema, R.R. 2006 Inspectierapport Monumentenwacht Noord-Brabant, in: Rapport Stichting Archeologische Monumentenwacht Nederland

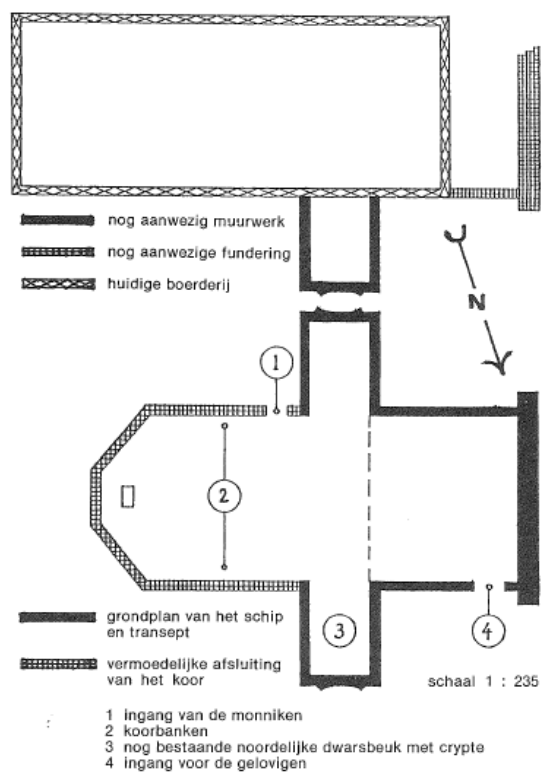

De 14e eeuwse parochiekerk in het Hof. Tekening d.d. 15 oktober 1788 in het Schetsenboek van Hendrik Verhees, gefotoshopt in het landschap door Har Kuijpers.

De heemkundekring van Lieshout heeft in 2020 bovenstaande afbeelding in handen gekregen na het leeghalen van het oude gemeentehuis in Lieshout waarop een kasteel staat; dit zou het kasteel in het hof moeten zijn, maar zeker is dit niet. Info over de herkomst is verder niet bekend.¹

¹ Info verkregen via dhr. J. v.d. Baar, heemkundekring Liessent.

Overzicht van het nog aanwezige muurwerk, wat vrijwel zeker niet bij de oude kerk hoorde maar bij de priorij (Naar Merkelbach 1987).

2. Overzicht van terreinen van zeer hoge en (hoge) archeologische waarde

De onderstaande archeologische monumenten zijn niet beschermd vanuit de Erfgoedwet. Ze zijn op de archeologische verwachtingen- en waardenkaart en archeologische beleidskaart opgenomen als gebieden van zeer hoge archeologische waarde.

Monumentnr. **4714**

Status: Terrein van zeer hoge archeologische waarde
Coördinaten 171757 / 391501
Toponiem: Hooge Akkers; Laarweg
Plaats: Aarle
Datering: Urnenveld: IJzertijd. Kerk: Late Middeleeuwen – Nieuwe tijd
Complextype: Urnenveld; kerk

Toelichting

Terrein met resten van de voormalige een kerk uit de Late Middeleeuwen van Aarle. Op de kadasterkaart van Aarle staat de kerk nog ingetekend. Deze kerk is in de 19e eeuw gesloopt. Het gaat om twee percelen: kadaster Aarle-Rixtel Sectie A, no. 1665 en 1666. Perceel 1665 is in gebruik als begraafplaats; het andere perceel was plantsoen. Terrein is volgens de topografische kaart (1983) in gebruik als grasland. Beex (waarneming 33591) was sceptisch over de mogelijkheid dat nog funderingen resteerden, zeker omdat hij rekende op een funderingsdiepte van max. 60 cm. Het terrein grenst aan monument nr. 4718 (51F-013).

Literatuur:

- SCHUTJES, L.H.C. 1872 , in: Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch, Deel III, p. 46-47.

Locatie waar oude kerk van Aarle stond. Tegenwoordig ligt er een weg overeen, is het deels aspergeakker en is het deels bebouwd. In de slootkant kan men echter nog botresten aantreffen afkomstig van de begraafplaats (april 2012).

Monumentnr. **4715**

Status: Terrein van zeer hoge archeologische waarde
Coördinaten 173160 / 390550
Toponiem: Rixtel-Oost
Plaats: Rixtel
Datering: kerk en nederzetting: Late Middeleeuwen – Nieuwe tijd
Complextype: kerk; nederzetting onbepaald
Toelichting:

Terrein met resten van een kerk en bewoningssporen uit de Late Middeleeuwen. Op het terrein bevinden zich de funderingen van de middeleeuwse kerk van Rixtel. De kerk stond tussen de Malthezerhoeve en de weg van Helmond naar Rixtel. De Goorloop is de zuidelijke grens van het bezit van de Malthezer Hoeve. Wat opvalt is een tamelijk brede gracht die als een U-vorm om het perceel ligt. De gracht is met de Goorloop verbonden. De gracht staat niet op de kadasterkaart van 1832 en moet dus tussen 1788 en 1832 gedempt zijn.

De Malthezer Hoeve heeft een rijke voorgeschiedenis. Jean Coenen geeft aan dat de hoeve aan de Malthezer Ridders - ook vaak genoemd Johannieters - was gekomen toen de ridderorde van de Tempeliers werd opgeheven. De Tempeliers waren op hun beurt eigenaar geworden vóór het jaar 1214. Door de hertog van Brabant werd in dat jaar bekrachtigd dat Willem van Megen, samen met zijn zoon Dirk, de hoeve schonk aan de Tempeliers. In 1289 werd de hoeve door de Tempeliers verpacht aan Goyart van Bussel en dan is er sprake van bijhorende landerijen, weilanden, wateren, gebouwen en zelfs cijnzen. Aan de hoeve waren ook rechten op de kerk verbonden, maar die waren bij de verpachting in 1289 niet inbegrepen. Coenen identificeert de hoeve met de hoeve Ten Vehuze, gelegen naast de kerk van Rixtel. De hoeve Ten Vehuze wordt in de vijftiende eeuw diverse malen genoemd als eigendom van de Johannieters en wordt beheerd vanuit de hof Ter Brake in Alphen, die onderhorig was aan de 'meester van Zantreyn' (Chantraine). Het is bijzonder dat het kerkterrein, waarop ooit de kerk van Rixtel stond, in zijn geheel was ingesloten door de Malthezer Hoeve, die het bezit was van Willem van Megen. Het lijkt er op dat de kerk en het bezit er omheen ooit één geheel vormden. De kerk wordt al genoemd in het jaar 1179. Er wordt dan geschreven dat het derde deel van de kerk en van de tienden van Rixtel eigendom zijn van de abdij van Floreffe.⁵ Het kerkterrein behoorde dus niet tot de eigendommen van Willem van Megen.

Tevens zijn er scherven aangetroffen uit voornamelijk de Late Middeleeuwen, maar ook enkele uit de Vroege Middeleeuwen. Ook zijn er twee afslagen uit het Mesolithicum aangetroffen.

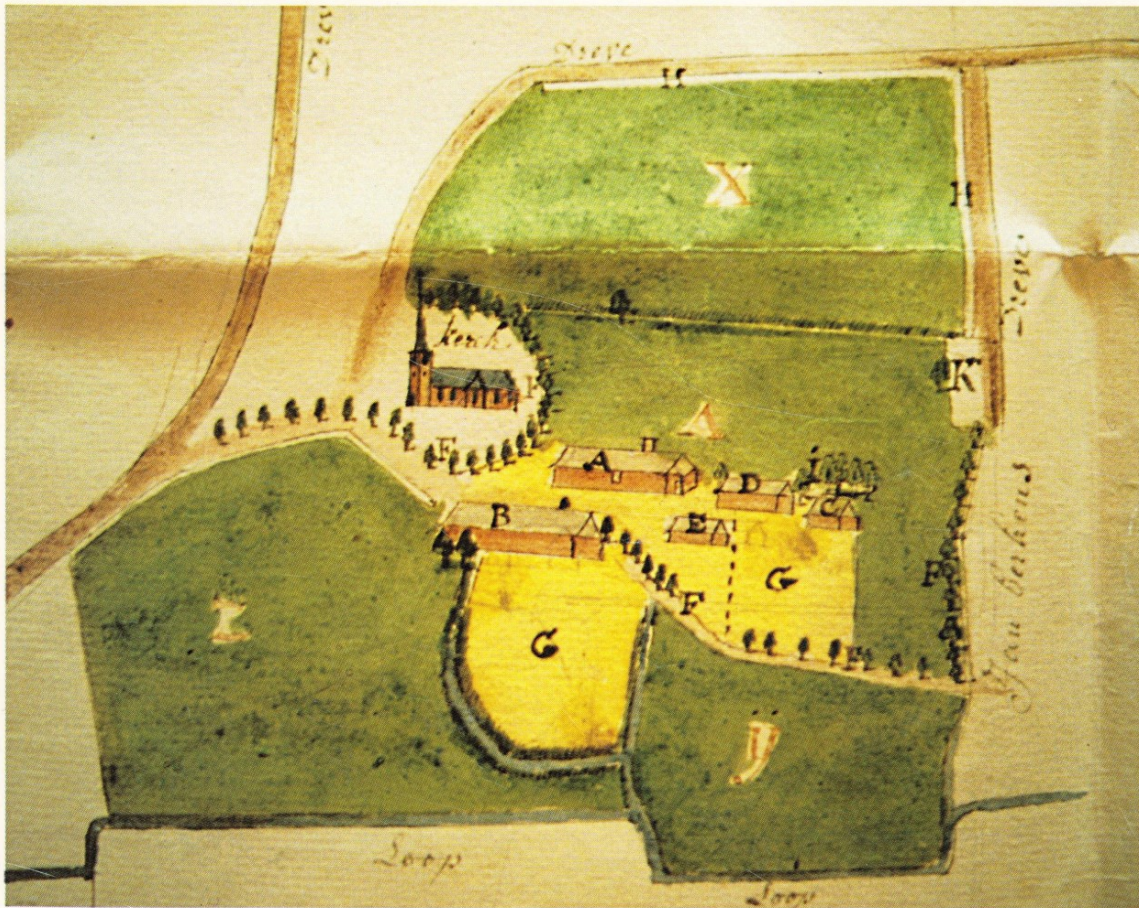
Het terrein van de voormalige Malthezer Hoeve en het voormalige kerkterrein hebben behoord tot een uitgebreider terrein waarop een grachtensysteem aanwezig was en wat in zijn geheel archeologisch zeer waardevol is.

Literatuur:

- BOX, G. 1994 , in: Inventarisatie van archeologische vondsten en objecten in Aarle-Rixtel.
- Coenen, J. 1992 , in: Van Ricstelle tot Aarle-Rixtel: de geschiedenis van Aarle-Rixtel.
- BOX, G.R. 1987 Het Mesolithicum en de vondsten in Aarle-Rixtel (p. 62-71), in: Het Hagelkruis 4-2/3
- J. Timmers, 2021: "Op zoek naar het oudste kasteel van Rixtel", in 2021 te verschijnen in Het Brabants Kasteel.

De plek waar de kerk van Rixtel gestaan heeft is anno 2012 in gebruik als weiland (april 2012)

Fragment kaart van de bezittingen van de Malthezer Ridders te Rixtel. (Parijs, Nationaal Archief S 5254; uit Timmers 2021). Alle ingekleurde percelen behoren tot de Malthezer Hoeve. Alle aangegeven perceelgrenzen en ook enkele gebouwen blijken goed overeen te komen met de oudste kadasterkaart van 1832.

De kaart van de bezittingen van de Malthezer Ridders overgetekend op de kadasterkaart van 1832 (Tekening J. Timmers, 2021)..

Monumentnr. 4720

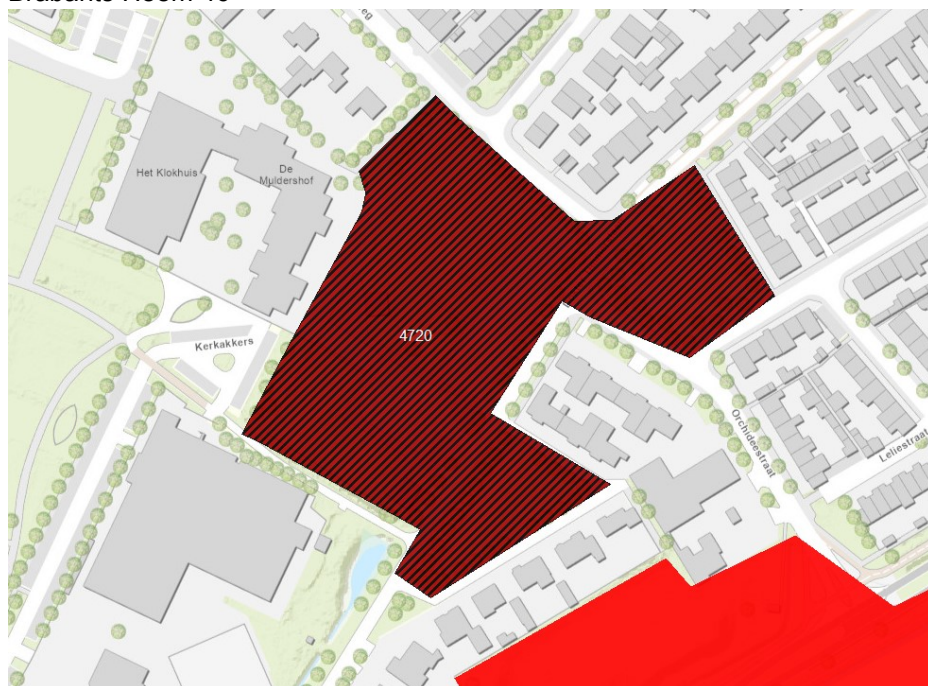
Status: Terrein van zeer hoge archeologische waarde
Coördinaten 171701 / 393061
Toponiem: Beekseweg; Molenweg
Plaats: Beek
Datering: Nederzetting: Middeleeuwen vroeg C- Middeleeuwen laat A;
kerk: Late Middeleeuwen – Nieuwe Tijd
Complextype: Nederzetting onbepaald; Kerk

Toelichting:

Terrein met resten van een kerk uit de Late Middeleeuwen en sporen van bewoning uit de Vroege- en Late Middeleeuwen. Alleen de kerktoren staat nog overeind. De kerk is in de 19e eeuw gesloopt. Aan de oostkant van het terrein is een opgraving geweest, waarbij sporen van bewoning uit de Vroege- en Late Middeleeuwen zijn aangetroffen (ca. 800-1200), waaronder 16 huisplattegronden. Rond 1200 verplaatst de bewoning zich naar de huidige locatie van Beek. De bewoning loopt zeker door naar het zuidoosten en oosten.

Literatuur:

- VERWERS, W.J.H. 1991 Beek en Donk (p.200), in: Jaarverslag van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 1990
- VERWERS, W.J.H. 1992 Beek en Donk (p.177), in: Jaarverslag van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 1991
- HUIJBERS, T. 1994 Archeologische kroniek van Noord-Brabant 1992. Beek en Donk (p.33-37)., in: Brabants Heem 46

Overzicht van monument 4720 bij de Oude Toren van Beek.

Monumentnr. 5223

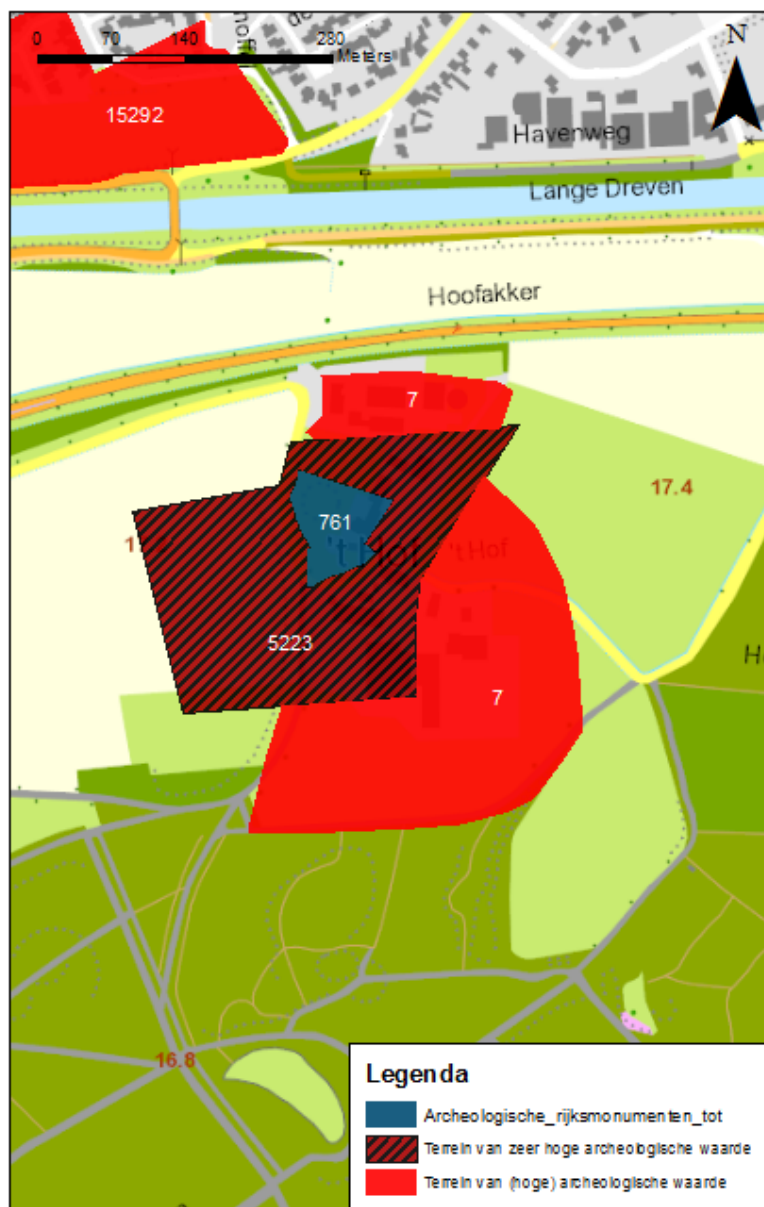
Status: Terrein van zeer hoge archeologische waarde
Coördinaten: 169003 / 391286
Toponiem: 't Hof
Plaats: Deense Hoek
Datering: nederzetting: middeleeuwen;
kasteel en kerk: middeleeuwen laat-middeleeuwen laat.
Complextype: nederzetting, onbepaald; kasteel; kerk

Toelichting:

Terrein met sporen van bewoning uit de Middeleeuwen. Rondom de kerk worden andere middeleeuwse bewoningssporen vermoed, wat de basis vormt voor het onderhavige monument. De vermoedelijke sporen bevinden zich onder een esdek. Het terrein ligt rondom beschermd monument 761; rondom ligt verder archeologisch waardevol terrein Laarbeek 7.

Literatuur:

- MERKELBACH, G. 1968 , in: Lieshout.
- MERKELBACH, G. 0 , in: Overzicht van het ontstaan en de wordingsgeschiedenis van Lieshout.

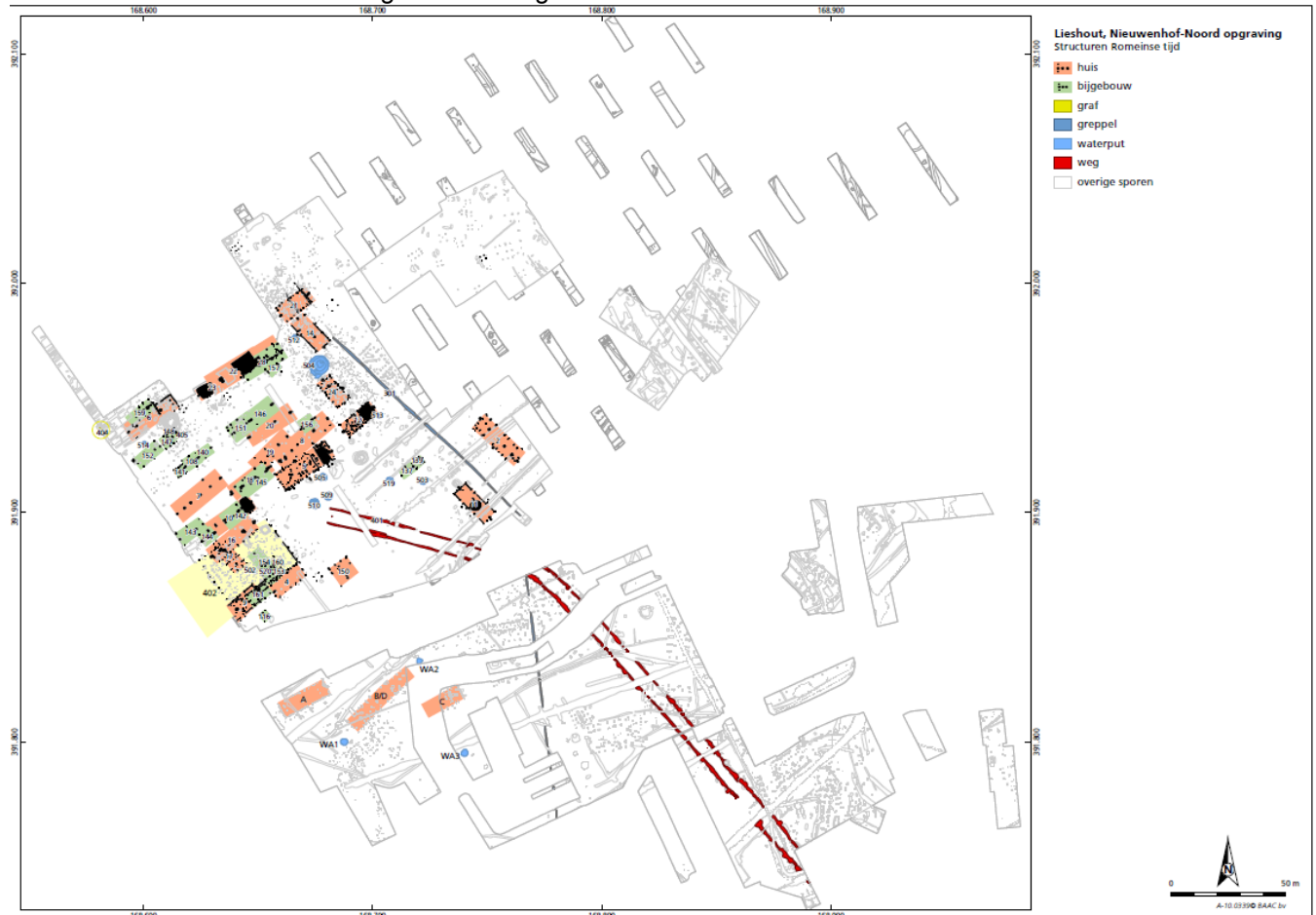

Overzicht van de diverse archeologische waardevolle gebieden rond 't Hof in Lieshout.

Monumentnr.	9004
Status:	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
Coördinaten	168517 / 391880
Toponiem:	Moerven – Heertums Akker
Plaats:	Lieshout
Datering:	Romeinse tijd
Complextype:	nederzetting onbepaald
Toelichting:	

Terrein met sporen van bewoning uit de Romeinse tijd. Het wordt omgeven door monument 15292 (51E-047). Ten oosten van het monument zijn in de periode 1989-1995 opgravingen uitgevoerd door de ROB. In 2010 is voor de uitbreiding van Nieuwenhof-Noord proefsleuvenonderzoek en een opgraving uitgevoerd. In totaal zijn tijdens en na het veldwerk 132 structuren onderscheiden. Het gaat hierbij om 26 hoofdgebouwen, 65 bijgebouwen, 19 waterputten/-kuilen, 18 greppels, een weg, een veekraal, een palissade en een graf. Het gros van deze structuren stamt uit de Romeinse tijd. De

oudste structuren, twee huizen, drie bijgebouwen en twee waterkuilen, stammen uit de periode late bronstijd vroege ijzertijd. Uit de midden of late ijzertijd stamt één huis en een groot aantal spiekers, voor zover deze dateerbaar zijn. Dit laatste geldt ook voor een aantal waterkuilen, waarvan vermoed wordt dat deze uit dezelfde periode stammen. De Romeinse bewoning wordt vooraf gegaan door bewoning uit de late ijzertijd, er is in de bewoning geen onderbreking waargenomen. Bij het onderzoek is niet de gehele Romeinse vindplaats blootgelegd, de bewoning zet zich in ieder geval naar het westen en mogelijk ook het noorden voort. Het is niet in te schatten welk percentage van de nederzetting is vrijgelegd. Ten zuiden van het nu opgegraven deel zijn in het verleden al diverse structuren (waaronder een ander gedeelte van de bij de huidige opgraving gevonden weg) uit de Romeinse tijd aangetroffen. De zuidgrens van de Romeinse nederzetting is derhalve wel duidelijk, evenals de in dit onderzoek vastgestelde oostgrens.

Overzicht van de aangetroffen structuren uit de Romeinse tijd met structuurnummers (uit Van de Weerden & Brouwer 2015).

In de late ijzertijd en zeker de Romeinse tijd is er sprake van een plaatsvaste nederzetting met een duidelijke structuur. De diverse hoofd- en bijgebouwen zijn wat betreft ligging en oriëntatie duidelijk op elkaar afgestemd. Zo blijft het nederzittingsgedeelte nabij de waterputten lange tijd onbebouwd en vindt er vooral op de hoogste delen van de dekzandkop intensief bewoning plaats. De overheersende oriëntatie van de hoofdgebouwen is noordoost-zuidwest. Met het verschijnen van de omgreppeling en de weg, rond 100 na Chr., verandert de structuur van de nederzetting. Hierbij verschijnen er aan de rand van de nederzetting hoofdgebouwen, waarbij de lange wanden telkens dezelfde oriëntatie hebben als de nabijgelegen nederzettingsgrens. Tevens vindt er ook schaalvergroting plaats, de westelijke grens van de nederzetting verdwijnt buiten ons beeld, de noordelijke grens bevindt zich waarschijnlijk ter hoogte van de structuren 22 en 23. Zo rond 200 na Chr. voltrekt zich wederom een verandering, de bewoning clusterd zich wederom rond het hoogste punt van de dekzandkop. Het grote belang van de vindplaats Nieuwenhof bestaat uit het feit dat de nederzetting hier reeds is aangelegd in de Late IJzertijd een grote bloei kent in de Romeinse tijd (1-3e eeuw) maar heel bijzonder ook doorgaat na 250 na Chr. Het overgrote deel van de nederzettingen in Zuidoost-Brabant

wordt halverwege de 3e eeuw verlaten. Dat we hier een nederzetting hebben die blijft voortbestaan, lijkt de speciale status van het gehucht dan ook te benadrukken.

In 2016 is nog een klein deel van deze vindplaats onderzocht: Aan de hand van de beschikbare opgravingsgegevens van de campagne 2010/2011 was het eenvoudig de relevante sporen weer op te pikken. Vooral de Romeinse weg tekende zich duidelijk af. Het voornaamste doel van de begeleiding, het vinden van de kruising tussen de nederzettingsgreppel en de Romeinse weg, is niet gehaald. Deze kruising lijkt ten zuiden van de aan te leggen vijver te liggen. De meeste greppels hebben een zuidwest-noordoost oriëntatie en waren ook al aangetroffen tijdens de opgraving, slechts een enkele is nieuw. De oriëntatie en de vulling van de greppels doet een datering in de nieuwe tijd vermoeden, vondstmateriaal is niet aangetroffen. - Een kuil van bijna 3 meter doorsnede bleek bij handmatig couperen hout te bevatten. Het lijkt er op dat het een boomstamput betrof, vergelijkbaar met degene die is aangetroffen tijdens de opgraving, bij de huisplattegrond uit de volle middeleeuwen.

Literatuur:

- Weerden, J.F. van der & M. C. Brouwer 2015: Boni Pastoris est tondere pecus, non de glubere. Bewoning uit de prehistorie, Romeinse tijd en middeleeuwen te Lieshout, Nieuwenhof Noord, 's-Hertogenbosch (BAAC-rapport A-10.0339).

- Proefsleuvenonderzoek (IVO-P): Een inventariserend veldonderzoek dmv proefsleuven in het plangebied Lieshout-Nieuwenhof, gemeente Laarbeek, auteurs E. de Boer & H. Hiddink, conceptrapport maart 2010, Amsterdam.

- J.F. van der Weerden, Lieshout, Nieuwenhof-Noord (BAAC-rapport A-16.0332), 2018.

Monumentnr. 11690

Status: Terrein van zeer hoge archeologische waarde

Coördinaten: 173586 / 391317

Toponiem: Het Gulden Huis

Plaats: Aarle-Rixtel

Datering: Late Middeleeuwen – Nieuwe Tijd C

Complextype: kasteel

Toelichting:

Terrein met resten van kasteel "Het Gulden Huis" met daarbij een watermolen en een historische overlaat in de Aa uit de Late Middeleeuwen en de Nieuwe tijd. Er zijn ook (schaarse) vondsten gedaan uit het Mesolithicum en de Bronstijd. Het terrein omsluit mon.nr. 70 (51F-002), waar funderingen van een kasteel aangetroffen zijn, en herbergt zeer waarschijnlijk eveneens resten van dat kasteel. Bij veldverkenningen zijn vondsten uit de Late Middeleeuwen gedaan. Ook werden een bronzen speerpunt uit de Bronstijd en twee Mesolithische afslagen gevonden.

De onderdelen van het terrein die nu niet tot het rijksmonument behoren zouden als gemeentelijk monument moeten worden opgenomen.

Literatuur:

- KASTELEN IN BRABANT 1982, in: Kastelen in Brabant. Van burcht tot landhuis (tentoonstellingscatalogus 20 juni- 5 sept. 1982 Noordbrabants Museum)

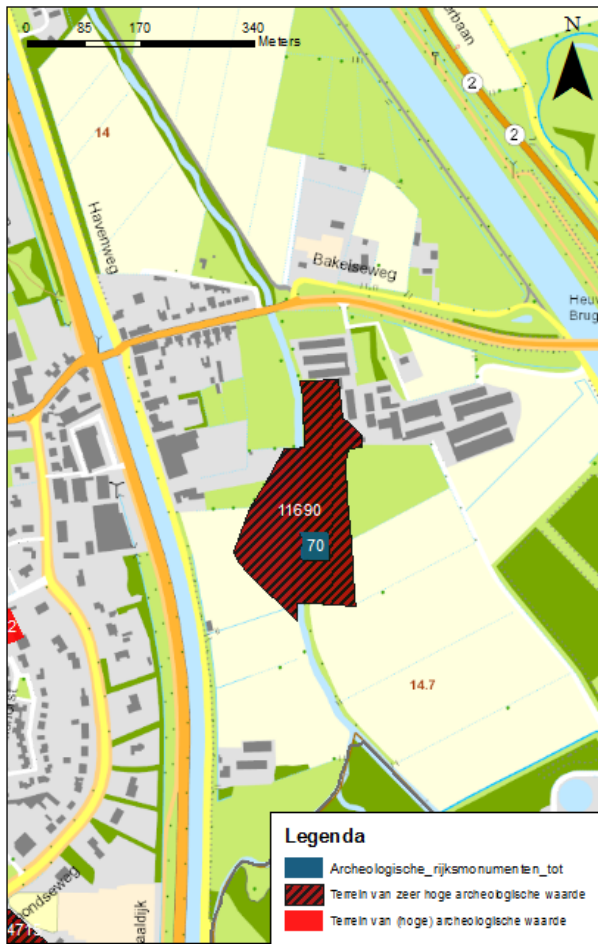
- ELIENS, F.M. 1980 Het gulden Huis 3, p.28-33,, in: Het Brabants Kasteel 3 #4

- SASSE VAN YSSELT, A.F.O. VAN 1920, in: Oorkonden betreffende Rixtel, met aantekeningen voorzien ('s-Hertogenbosch, Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen)

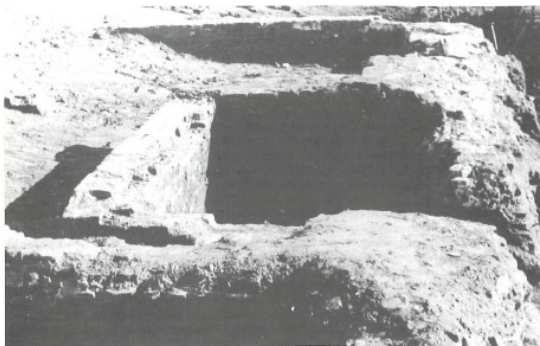
- SCHUTJES, L.H.C. 1876, in: Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch V (dln. I 1870 - VI 1878)

- HENDRIKS, J.P.C.A. 1979 Het Gulden Huis 2, p.27-28,, in: Het Brabants Kasteel 2 #2

- BOX, G. 1994, in: Inventarisatie van archeologische vondsten en objecten in Aarle-Rixtel.

Overzicht van het Gulden Huis met het rijksbeschermd deel (in blauw) en het terrein van zeer hoge archeologische waarde.

Fundamenten van het voormalige Gulden Huis, opgegraven in 1938.

Houten palen, mogelijk van een opbaalbrug van het Gulden Huis, ontdekt tijdens normalisatiewerkzaamheden aan de Aa in 1938.

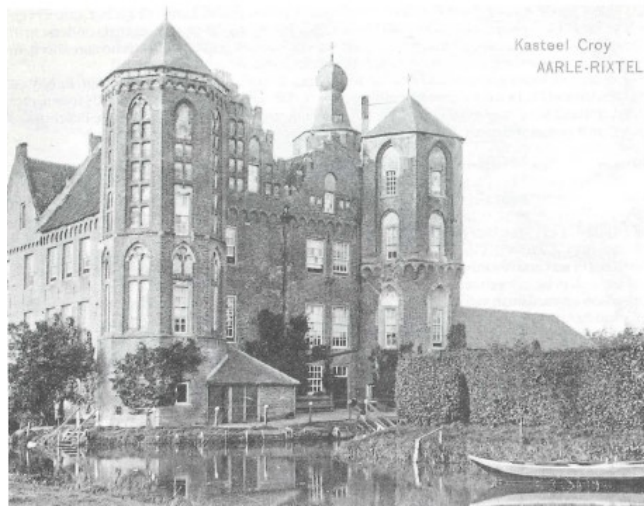
Uit Coenen 1992

Monumentnr. 11699**Status:** Terrein van zeer hoge archeologische waarde**Coördinaten:** 171522 / 390154**Toponiem:** Kasteel Croy**Plaats:** Strijp**Datering:** Late Middeleeuwen**Complextype:** kasteel**Toelichting:**

Terrein met de resten van kasteel "Croy". Het kasteel, dat midden in het meldingsgebied ligt, is beschermd door de RCE. In 2007 is de gracht is voor het grootste deel uitgebaggerd tot op het schone dekzand. Ca. 25 jaar geleden is dit ook al eens gebeurd, maar niet zo diep als nu. Alleen in het midden van de gracht is een dun sliblaagje blijven liggen. Het uitbaggeren vond onder archeologische begeleiding plaats (zie onderzoeksmeldingsnr. 24928). Het meeste vondstmateriaal dat daarbij is aangetroffen dateert uit de periode 1750-1850. Rond 1750 is de gracht waarschijnlijk ook grotendeels leeg gebaggerd. Direct aan weerszijden van de huidige zijbrug zijn muurresten gevonden. Deze dateren uit de tweede helft van de 18e eeuw, wat overeenkomt met de verwachte datering van de oude zijbrug. In de gracht tussen de zijbrug en de hoofdbrug waren paalsporen aanwezig van vermoedelijk een steiger.

Literatuur:

- Akkerman, E.N. 2008 Archeologische Begeleiding Baggerwerkzaamheden kasteelgracht Croy, in: Arcadis-rapport 897-90-8958-012-2
- Beek, H. van & W. Daniels 2007 , in: Kasteel Croy
- Kempen, P.A.M.M. van 2007 Programma van Eisen Archeologische Begeleiding baggerwerkzaamheden gracht kasteel Croy te Strijp Gemeente Laarbeek, in: onbekend

Het kasteel Croy omstreeks 1910.

Uit Coenen 1992

Monumentnr. 11702**Status:** Terrein van zeer hoge archeologische waarde**Coördinaten:** 172513 / 392027**Toponiem:** De Beemd**Plaats:** Aarle**Datering:** Middeleeuwen laat**Complextype:** huisplaats, onverhoogd**Toelichting:**

Terrein met resten van hoeve "Ten Sande" uit de Late Middeleeuwen. De hoeve was omgracht. De ligging hiervan is aan te wijzen door de boer, omdat de traktor op die plaats wegzakt. Naar aanleiding van archiefonderzoek is de nederzetting gevonden van het landgoed ten Sande. "Bonis ten Sande" 1421, "Hoeve ten Sande" 1422. Er is rood laatmiddeleeuws aardewerk gevonden.

Literatuur:

- BOX, G. 1994 , in: Inventarisatie van archeologische vondsten en objecten in Aarle-Rixtel.

Hoeve Ten Sande op de kadasterkaart van 1830.

Monumentnr. 11703

Status: Terrein van zeer hoge en hoge archeologische waarde

Coördinaten: 172681 / 390402

Toponiem: Schevelingen

Plaats: Rixtel

Datering: nederzetting: Mesolithicum; nederzetting: Romeinse tijd;
huisplaats: Late Middeleeuwen

Complextype: nederzetting; huisplaats

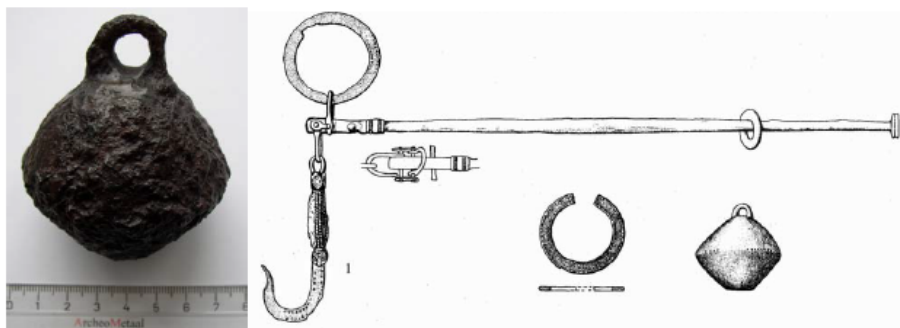
Toelichting:

Terrein met sporen van bewoning uit het Mesolithicum en sporen van bewoning (onverhoogde huisplaats) uit de Late Middeleeuwen. Het monument is gelegen op een verhoging bij een beek. Op het terrein heeft in de Hoge Middeleeuwen mogelijk een 'Einzelfhof' gelegen. Het terrein is gedeeltelijk illegaal ontgrond. Bij een kleine opgraving aan de Bosscheweg in 2010 is één spoor aangetroffen. Het gaat hierbij om een waterput die door een tweede dieper gelegen waterput is gegraven. Op basis van een C14 datering is het hout van de diepst gelegen waterput in de Romeinse tijd geplaatst. Ondiepere sporen zoals paalkuilen zijn waarschijnlijk door de recente graafwerkzaamheden verloren gegaan. De putten zijn opgebouwd uit eikenhout in de vorm van een uitgeholde boomstam. Door middel van een C14 datering is het hout van de tweede put gedateerd. Hiervoor is gekozen omdat in de putten zowel Romeins als middeleeuws materiaal is aangetroffen. Op basis van het onderzoek is het hout van de put in de periode van 122 tot 255 n. Chr. geplaatst. Waarschijnlijk is de diepst gelegen waterput op een bepaald tijdstip dichtgeslibd en heeft men de tweede put gegraven ter vervangen van de eerste. Dit zal waarschijnlijk eveneens in de Romeinse periode gebeurd zijn.

Het metaal aangetroffen tijdens het onderzoek bestaat uit een sterk gecorrodeerd gewicht, te dateren in de Romeinse tijd of middeleeuwen. Dit object is aangetroffen in de insteek van de jongste waterput. Of het gewicht tijdens de aanleg van de waterput in de insteek terecht is gekomen of dat deze later door graafwerkzaamheden in het spoor terecht is gekomen is niet met zekerheid te zeggen. Na het schoonmaken blijkt het om een biconisch ijzeren gewicht te gaan voor aan een weegbalans, een zogenoemd steelyard weight. Een datering van het object is vrij lastig te geven omdat de vorm zowel Romeins als middeleeuws kan zijn. Op basis van zijn gewicht komt kan het om een 2 Romeins pond (660 gram) gaan of een middeleeuwse 3 Keulse marken (699 gram). Doordat zowel het hout van de waterput als het materiaal uit de put Romeins is, is het gewicht vermoedelijk eveneens Romeins.

Literatuur:

- BOX, G. 1994 , in: Inventarisatie van archeologische vondsten en objecten in Aarle-Rixtel.
- Wemerman, P./I. Hesseling, 2011: Definitieve Opgraving. Bosscheweg te Aarle-Rixtel Gemeente Laarbeek, Doetinchem (Synthegra Archeologie Rapport S090353)

Afb. 4: gewicht na schoonmaken en conservatie en afbeelding van gebruik van dergelijke gewichten

Uit Wemerman & Hesseling 2011.

Monumentnr. 11704

Status: Terrein van zeer hoge en hoge archeologische waarde

Coördinaten: 172911 / 390484

Toponiem: Schevelingen

Plaats: Rixtel

Datering: Late Middeleeuwen

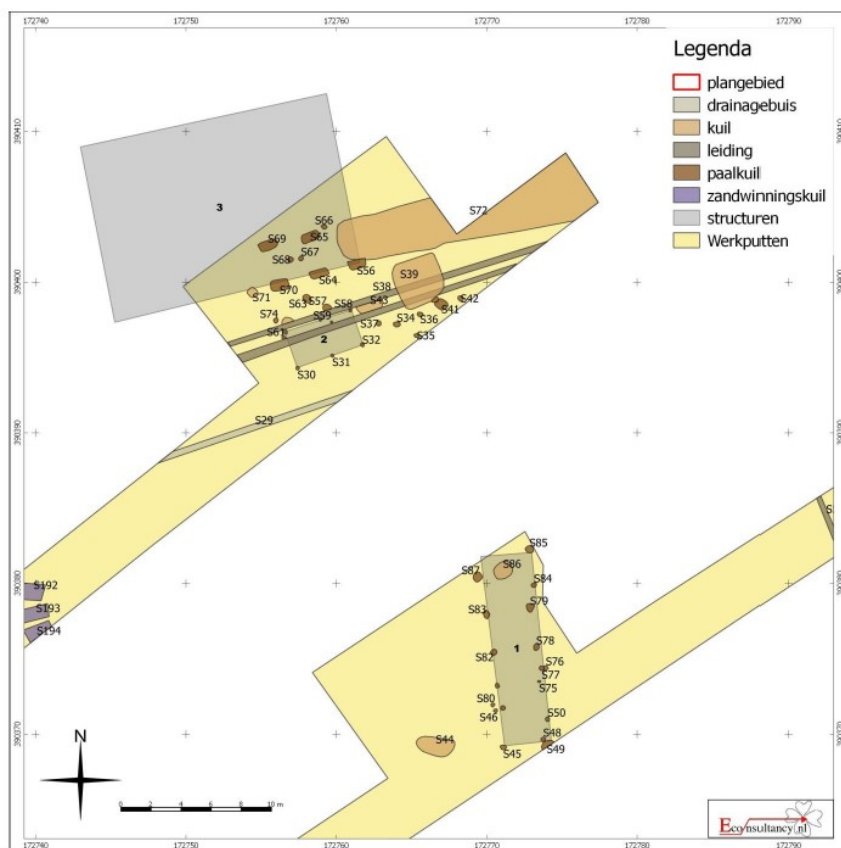
Complextype: nederzetting

Toelichting:

Terrein met sporen van bewoning uit de Late Middeleeuwen. Behalve vondsten uit de Late Middeleeuwen is bij veldverkenningen ook een vuursteenafslag gevonden. In 2019 zijn hier proefsleuven gegraven waarbij sporen van een nederzetting zijn aangetroffen uit de IJzertijd, Vroege of Volle Middeleeuwen. Het gaat in ieder geval om drie hoofd- of bijgebouwen. Deze vindplaats is aangeduid als terrein van zeer hoge archeologische waarde met rondom een zone van 10 m met hoge archeologische waarde.

Literatuur:

- BOX, G. 1994 , in: Inventarisatie van archeologische vondsten en objecten in Aarle-Rixtel.
- B. Tunker & T. Hos, 2020: Rapportage proefsleuvenonderzoek Verschure te Aarle-Rixtel in de gemeente Laarbeek (Econsultancy).

Figuur 19 structuur 1, 2 en 3 van vindplaats 1

Uit Tunker & Hos 2020.

Monumentnr. 15868

Status: Terrein van zeer hoge archeologische waarde (deels rijksmonument, zie nr. 69)

Coördinaten: 172741 / 390583

Toponiem: Goed Ten Broek, later het Slotje; Bosscheweg

Plaats: Rixtel

Datering: Middeleeuwen laat – Middeleeuwen laat

Complextype: Versterkt huis

Toelichting:

Terrein met resten van een versterkt huis uit de Late Middeleeuwen. Het 'kasteel' was een versterkte feodale woning en moet zijn gebouwd omstreeks het begin van de 14^e eeuw of kort daarna. Eerste persoon die vermeld wordt als eigenaar van het goed Ten Broecke in Rixtel is Gijsbert van den Broeck, de zoon van Hendrik van den Broeck van Rixtel. Gijsbert verkoopt in 1390 het goed Ten Broek aan ridder Dirk Rover, die ook eigenaar was van het Huis van Rixtel met toebehoren. We kunnen vooralsnog aannemen dat het goed Ten Broeck al eigendom van de familie Van Rixtel was en dat het goed al in de 13de eeuw bestond. Nadat het goed Ten Broeck eigendom werd van Dirk Rover, draagt hij het als leengoed op aan de hertog van Brabant. Daarvoor was het allodiaal bezit. In de oudste Brabantse leenregisters komt het goed nog niet voor.

Het betreft een omgrachte hoeve met toebehoren (schuren, stallingen, landerijen, boomgaarden, weiden en hooibeemden, gelegen te Rixtel bij de kerk. (oorkonden betreffende Rixtel pag 150). Toen Thomas Pauli Coninx in 1628 stierf werd het goed omschreven als: het hoogh steenen hujs rontsomme omgraven ende omgracht sijnde metten neerhoff, schuer, stallinge ende boomgaert, metten hoeffve soe hujs ende schuere daer benedens gelegen. Met dit laatste huis, de neerhof, dat bij het goed hoorde wordt het pand bedoeld dat nog lang bekend stond onder de naam De Rode Leeuw, gelegen aan de Bosscheweg in Aarle-Rixtel.

In 1658 werd het slotje omschreven als een "hoogh steenen omgraven en omwatert hujs Mette schuere, stallinge, brouwhujs, brouwgetouwe, hof ende boomgart". Toen werd ook vermeld dat de

neerhof of het neerhuis toegang moest verlenen tot het hooghuis, het eigenlijke slotje. De neerhof, de latere Rode Leeuw, bleek toen al een brouwerij te zijn.

Het bakstenen complex stond op een terrein van circa 35 x 35 meter, omgeven door 8 meter brede grachten. De grachten zijn in het recente verleden opgevuld en het kasteelterrein is opgehoogd. De grachten waren nog wel zichtbaar als depressie. Dankzij de ophoging is het gehele complex uitstekend geconserveerd.

Tijdens een booronderzoek in het kader van het AMR-project (maart 2000) bleek de voornoemde depressie te zijn verdwenen door egalisatie. Wel waren de 1.80 meter diepe grachten in de boringen goed herkenbaar. In een proefputje werd een deel van een bakstenen fundament blootgelegd. Een voorburcht werd niet aangetroffen. Onder meer de beperkte afmetingen van het gebouw en de geringe breedte van de grachten geven aan dat er geen echt kasteel heeft gestaan, maar eerder een versterkt huis van een lokale machthebber.

Het monument ligt in de flank van een beekdal, met een naar het zuidwesten oplopend veenpakket. In het kader van het AMR-project is het monument op 21 en 22 maart 2000 op kwaliteit en omvang onderzocht door middel van boringen. Voor nadere informatie zie Livelink en/of dossier.

Het monument is op aangegeven van de AMC in juli 2005 aangemaakt, zodat de grachten in zijn geheel een vorm van bescherming genieten. Het omsluit mon. nr. 68, waarbinnen onder meer de resten van het gebouw liggen.

Literatuur:

- Coenen, J. 1992 , in: Van Ricstelle tot Aarle-Rixtel: de geschiedenis van Aarle-Rixtel.
- Ode, O. en H.F.A. Haarhuis 1999 Voorstudie Actualisering Archeologisch Monumentenbestand (VAAM); realistische en optimale kostenramingen op basis van een steekproef, in: RAAP-rapport (Regionaal Archeologisch Archiverings Project, Amsterdam) 453
- J. Timmers, 2021: Ten Broek, later het Slotje te Rixtel (artikel).

Rixtel op de kaart van 1930 met de ligging van het Slotje

Monumentnr.	11698
Status:	Terrein van zeer hoge en hoge archeologische waarde
Coördinaten:	171377 / 390553
Toponiem:	Strijp-West; Laag Strijp
Plaats:	Strijp
Datering:	Middeleeuwen laat- Middeleeuwen laat
Complextype:	nederzetting

Toelichting:

Terrein met sporen van bewoning uit de Late Middeleeuwen, maar waarschijnlijk ook uit diverse andere periodes. Het gaat onder andere om de resten het kasteel op Strijp. L-vormig kasteel met knoptoren. Het kasteeltje op Strijp bestond in de 17de en 18de eeuw uit twee afzonderlijke eigendommen elk binnen grachten, die tegen elkaar aan lagen. Waarschijnlijk ontstaan uit één enkel bezit met een omgracht kasteeltje met bijbehorende voorburcht. Kasteeltje en voorburcht werden later gesplitst in afzonderlijke eigendommen. Tot het bezit van de eigenaars behoorde een landgoed omvattende het gehele terrein tot aan de Lieshoutseweg.

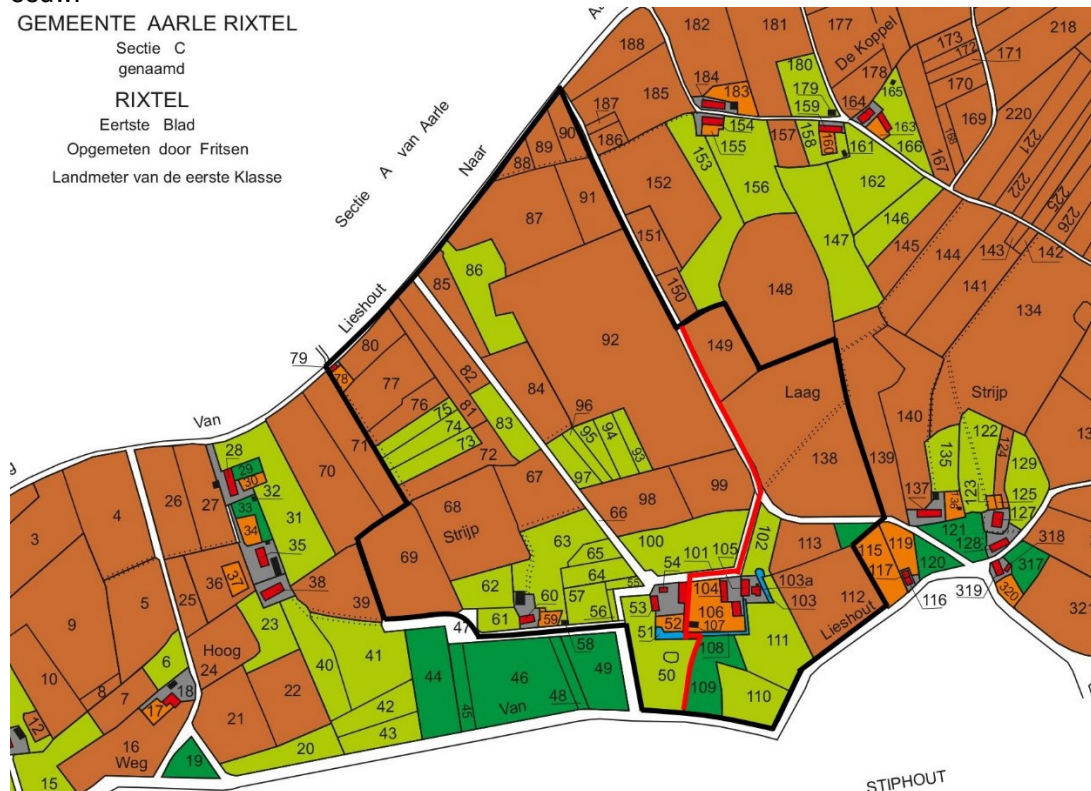
Het lijkt er op dat er aanvankelijk één eigenaar was en dat er een omgrachte woning aanwezig was met een bijbehorende neerhof of neerhuisinge, die eveneens omgracht was. Zo'n achtvormige gracht met op beide 'eilanden' gebouwen, was een veel voorkomende aanleg van adellijke woningen. Het landgoed moet later gesplitst zijn in twee afzonderlijke delen. Elk deel kreeg één van de omgrachte eilanden. Wanneer dat is gebeurd is nog niet achterhaald. Die splitsing moet al voor 1600 plaats hebben gehad.

In een van de bijgebouwen van het kasteel werd bier gebrouwen in de zeventiende eeuw. Het kasteel brandde af vóór 1682. Het omgrachte kasteelterrein is opgenomen als terrein van zeer hoge archeologische waarde.

Er is een omgrachting aangetroffen op het terrein. Ook zijn er vondsten uit het Laat Paleolithicum gedaan op het terrein zelf. Ten noordoosten van het terrein zijn tijdens opgravingen van de AIVU eveneens grachten aangetroffen. Hieruit kwamen grote hoeveelheden vondsten, waaronder bijna complete geglazuurde aardewerken potten, bakstenen en daklei. Mogelijk heeft op deze plaats een hoeve of eenvoudig kasteeltje gestaan.

Bij deze opgraving ten oosten van het huidige terrein werden uit het Mesolithicum artefacten als schrabbers, klingen en afslagen aangetroffen. Uit de IJzertijd zijn er paalsporen van kleine schuurtjes ontdekt. Ook in de Romeinse tijd werd er in de buurt gewoond, getuige de vondst van Romeinse scherven in Middeleeuwse sporen en de vondst van een Romeinse munt.

Uit de Vroege Middeleeuwen (rond 700) is een erf blootgelegd met paalsporen van een hoofdgebouw en vermoedelijk een schuur. In de loop van de Karolingische tijd neemt het aantal erven toe; er ontstaat een klein gehucht, waarvan waterputten en paalsporen van huizen, bijgebouwen en spiekers bewaard waren gebleven; totaal ca 40 gebouwen/structuren. De jongste vondsten dateren uit de 11e eeuw.

Kadasterkaart uit 1832 waarop de landgoederen van Hoog Strijp zijn aangegeven (uit artikel J. Timmers, naar Theo Meulendijks). De scheidslijn tussen de twee landgoedbezitters is met een rode lijn aangegeven.

Literatuur:

- BOX, G. 1994 , in: Inventarisatie van archeologische vondsten en objecten in Aarle-Rixtel.
- Coenen, J. 1992 , in: Van Ricstelle tot Aarle-Rixtel: de geschiedenis van Aarle-Rixtel.
- J. Timmers, 2021: Het kasteeltje op Hoog Strijp (concept artikel).

Monumentnr. Laarbeek 1

Status: Terrein van zeer hoge archeologische waarde
Coördinaten: 172663 / 393908
Toponiem: Eyckenlust
Plaats: Beek
Datering: Late Middeleeuwen – Nieuwe tijd
Complextype: kasteel

Toelichting:

Aangegeven op Kaart van de Aa van Helmond tot bij Boerdonk, 1808. Voor de waarschijnlijke ouderdom en ontstaansgeschiedenis zie boek Eyckenlust kasteel en omgeving. In de geschreven bronnen zijn nog geen aanwijzingen gevonden die oudere fundamenten op deze plaats aannemelijk maken. Eeuwenlang was het kasteel de zetel van de heer van Beek en Donk die de “heerlijke rechten” over Beek en Donk bezat. De rechtsmacht over Beek, Donk, Stiphout en Aarle werd in 1392 door hertogin Johanna van Brabant in leen uitgegeven aan Dirk de Rovere. Philips, baron van Leeftael kocht de heerlijkheid Beek en Donk in 1646, of hij daadwerkelijk in Beek en Donk is komen wonen is twijfelachtig. Wanneer het kasteel precies is gebouwd is niet helemaal duidelijk. In het kasteel bevindt zich een steen met het jaartal 1658 en mogelijk is dat het jaar waarin de bouw heeft plaatsgevonden. Het kasteel is gebouwd op een zandige hoogte, de Hazeldonk, in het rivierdal van de Aa bij een bocht in deze rivier. Een plek die net hoog genoeg lag om bij hoog water niet onder te lopen en tegelijkertijd de mogelijkheid bood om via een eenvoudige aftakking van de rivier het water voor het grachtenstelsel op peil te houden.

Literatuur:

- Leenders, F.. Eyckenlust, kasteel en omgeving. Beek en Donk (Heemkundekring De Lange Vonder), 2008.

Kasteel Eyckenlust of Eikenlust op de Bonnekaart van rond 1900.

Monumentnr. Laarbeek 2**Status:** Terrein van hoge archeologische waarde**Coördinaten:** 173149 / 391126**Toponiem:** Kannelust**Plaats:** Rixtel**Datering:** Late Middeleeuwen – Nieuwe tijd**Complextype:** Omgrachte hoeve**Toelichting:**

Slotje Kannelust, aangegeven op Kaart van de Aa van Helmond tot bij Boerdonk, 1808. Tussen de hoeve Ter Cuylen en het huis van Rixtel lag een oud kasteeltje, dat we in de 18e eeuw kennen als "Kannelust". Ook dit pand was in de 17e eeuw van de familie Coninx. Slotje Kannelust, dat pas in 1770 zo wordt genoemd, was als huis al in 1381 bezit van een zekere Ottonis. Hier is alleen een cijnspost als bron bewaard, zodat we niet kunnen zeggen of het in 1381 al een kasteeltje was. (sectie C 622). Het was geen mooi gebouw, als we Hanewinkel mogen geloven. In 1746 werd het pand door de erfgenamen Porters verkocht aan baron Rogier van Leefdael. Het pand werd destijds bewoond door Johan Draack, een broer van de heer van Rixtel. Het pand werd omschreven als "een magnifique huijsinge, hof en vijver mitsgaders neerhuijsinge". Kannelust werd in 1904 voor een tweede maal getroffen door een brand. Het pand werd hersteld, maar werd uiteindelijk toch gesloopt.

Literatuur:

- BOX, G. 1994 , in: Inventarisatie van archeologische vondsten en objecten in Aarle-Rixtel.

-Coenen, J. 1992 , in: Van Ricstelle tot Aarle-Rixtel: de geschiedenis van Aarle-Rixtel.

Monumentnr. Laarbeek 3**Status:** Terrein van zeer hoge archeologische waarde**Coördinaten:** 172293 / 31600**Toponiem:** Ter Smisse**Plaats:** Aarle**Datering:** Late Middeleeuwen – Nieuwe tijd**Complextype:** Omgrachte hoeve**Toelichting:**

Huis Ter Smisse aangegeven op Kaart van de Aa van Helmond tot bij Boerdonk, 1808. Huize of Goed Ter Smissen was zoals verschillende andere goederen in Aarle en Rixtel heel vroeger in bezit van de familie Van Bruheze. In 1671 bestond goed uit 'de huysingge, schuer, malcanderen gelegen totte nieuwe dreve toe exclujs gemeijnelijcken geheeten de hoeve Ter Smissen'. In 1667 afgebrand, maar niet het pas nieuw erbij gebouwde huis. Sinds mensenheugenis wordt Huize Ter Smissen het Hooghuis genoemd, omdat het hoger lag dan de neerhuizinge en het was een allodiaal bezit. In de 18e eeuw bewoond door de pastoor. Eerst in 1791 bouwde de pastoor de eerste pastorie in de Dorpsstraat, ongeveer bij de huidige pastorie.

Literatuur:

- BOX, G. 1994 , in: Inventarisatie van archeologische vondsten en objecten in Aarle-Rixtel.

-Coenen, J. 1992 , in: Van Ricstelle tot Aarle-Rixtel: de geschiedenis van Aarle-Rixtel.

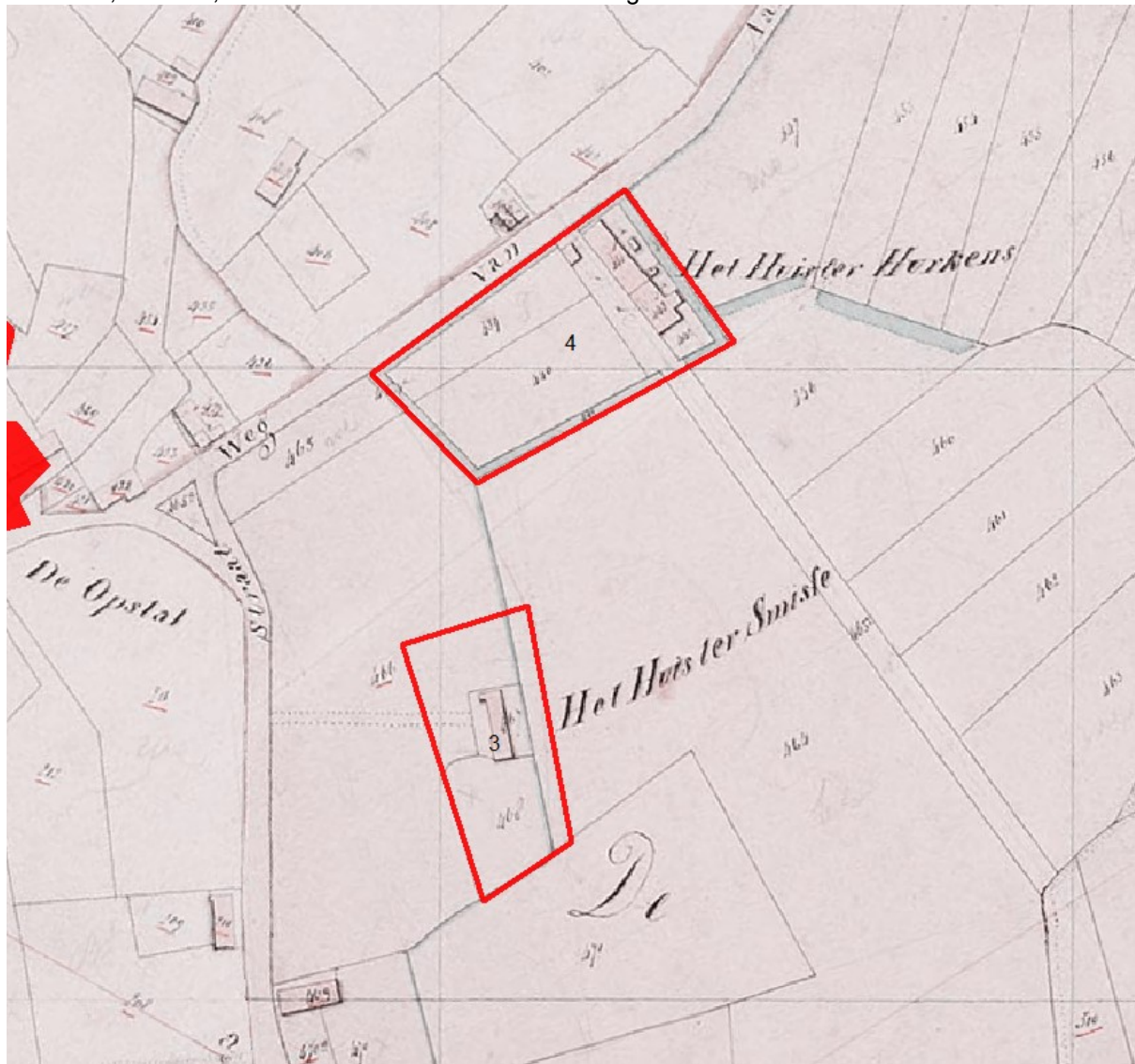
Monumentnr. Laarbeek 4**Status:** Terrein van zeer hoge archeologische waarde**Coördinaten:** 172337 / 391783**Toponiem:** Ter Hurkens**Plaats:** Aarle**Datering:** Late Middeleeuwen – Nieuwe tijd**Complextype:** Omgrachte hoeve**Toelichting:**

Huis Ter Hurkens aangegeven op Kaart van de Aa van Helmond tot bij Boerdonk, 1808. Huize Ter Hurkens ofwel de Witte Poort was gelegen op den Opstal. Het bestond uit een herenhuis dat als zomerhuis werd gebruikt in 19/20e eeuw. In 1648 woonde hier Barthold van Heessel, erfsecretaris van Aarle-Rixtel en omliggende plaatsen. Het was een lange boerderijachtige woning met aan de kop een groot woonhuis. Er wordt beweerd dat het een afsplitsing was van het leengoed Ter Smissen, maar bewijzen hiervoor werden niet gevonden. Het was wel cijnsplichtig aan Rixtel en Helmond. In 1628, toen meester Jacob Michiels, de echtgenoot van Mechtelt Peters van Duijnlioven het verkocht

aan Hendrik Verbeeck, werd het omschreven als: "een hoogh steenen huijs met schuere, koestalle, backhuijs, hof en boomgart te Aerlen ontrent den Opstall".

Literatuur:

- BOX, G. 1994 , in: Inventarisatie van archeologische vondsten en objecten in Aarle-Rixtel.
- Coenen, J. 1992 , in: Van Ricstelle tot Aarle-Rixtel: de geschiedenis van Aarle-Rixtel.

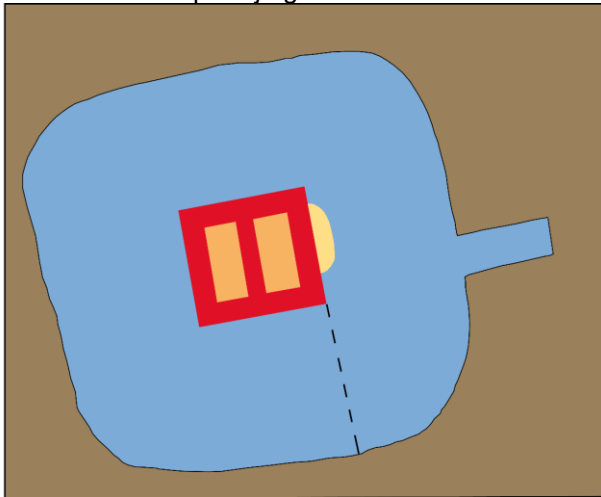

Huis ter Smisse en Huis ter Hurkens op de kadasterkaart van 1830.

Monumentnr.	Laarbeek 5
Status:	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
Coördinaten:	171520 / 394760
Toponiem:	Hooghuis op de Donk
Plaats:	Donk
Datering:	Late Middeleeuwen B – Nieuwe tijd B
Complex type:	Omgrachte hoeve
Toelichting:	

Het betreft hier het verdwenen "Hooghuis op de Donk", het kasteeltje met omgrachting en omliggende gronden dat lag nabij de Rogier Monicxlaan. In 1989-1991 en in 1996 is archeologisch onderzoek gedaan naar het hooghuis van de Donk, na een lange zoektocht in de archieven. Het gaat blijkens in 1988 gepubliceerd historisch-geografisch onderzoek om een kasteelcomplex met twee stenen huizen, bijgebouwen en twee omgrachtingen. Bij de twee stenen huizen ging het om een woontoren en een zg. langwerpig stenen huis. In 1996 is een stukje van de gracht van het vermoedelijke langwerpige stenen huis opgegraven. Verder zijn bij de opgraving van 1996 veel bewoningssporen uit de late middeleeuwen gevonden, onder andere een deel van een op houten palen gefundeerd gebouw en

een andere gracht, vol met aardewerk uit de late middeleeuwen. De Sint-Leonarduskapel lag vlakbij het kasteel. Volgens geschreven bronnen grensde de kapel aan de buitenste omgrachting van het kasteelcomplex. Die kapel is nog niet gevonden, al is er wel een waarneming gedaan waarbij mogelijk resten van de kapel zijn gevonden.

Reconstructie van de plattegrond van de in de 15^e eeuw gebouwde woontoren, het zg. hooghuis op de Donk, met omgrachting naar de opgravingsresultaten van 1989 t/m 1991. Legenda: 1. omgeving, 2. gracht, 3. plattegrond bakstenen woontoren, 4. ophoging kasteelterrein, 5. voorlandje, 6. waarschijnlijke toegang op basis van vondstconcentraties. Naar Stienen 1991, tekening 4 (aangepast A. Huijbers).

Literatuur:

- "Opgraving Hooghuis op de Donk" in Tesnuzzik 1991 Jr11 Nr1 blz 29-36.
- Leenders, F.. Eyckenlust, kasteel en omgeving. Beek en Donk (Heemkundekring De Lange Vonder), 2008.
- Huijbers, T. 1988a, 1993; Stienen, J. 1990; Stienen, J. 1991

Monumentnr. **Laarbeek 6**

Status: Terrein van archeologische waarde
Coördinaten: 172276 x 393630
Toponiem: Hooghuis of Slotje bij Beek
Plaats: Beek
Datering: Late Middeleeuwen B – Nieuwe tijd B
Complextype: Omgrachte hoeve
Toelichting:

Hooghuis of Slotje bij Beek aangegeven op Kaart van de Aa van Helmond tot bij Boerdonk, 1808. Op 16 september 1760 verwerft Gerard de Jong, die dan heer van Beek en Donk is, de boerderij het Slotje. Het Slotje wordt bij taxatie omschreven als een oud vervallen adellijk huis met neerhuizingen, hooi en teullanden, alles bij elkaar gelegen in de heerlijkheid Beek en Donk grenzend aan de ene zijde de heer van Beek en Waalwijk – bedoeld wordt de landerijen van Eyckenlust, in die tijd in het bezit van Johan Philips van Leeftael – en aan de andere zijde aan de Brandstraat en de Donkdijk. Het adellijk huis was het Hooghuis van Beek, maar is later gedregadeert. Het Slotje is in 1891 nog steeds in handen van de familie De Jong. Op 21 september 1926 worden de gronden met het boerderijtje aangekocht door de gemeente Beek en Donk. Bij de sloop van het boerderijtje voor het bouwrijp maken werd onder de funderingen een sintellaag aangetroffen, waaronder weer zeer oude funderingen. Helaas is destijds niets daarvan vastgelegd.

Literatuur:

- Leenders, F.. Eyckenlust, kasteel en omgeving. Beek en Donk (Heemkundekring De Lange Vonder), 2008.

Ligging van het Slotje bij Beek op de huidige topografische kaart.

Monumentnr.	4718
Status:	terrein van hoge archeologische waarde
Coördinaten	171397 / 391485
Toponiem:	Hooge Akkers
Plaats:	Aarle
Datering:	Nederzetting: Middeleeuwen vroeg – Middeleeuwen vroeg Nederzetting: Romeinse tijd – Romeinse tijd Urnenveld: IJzertijd – IJzertijd Kerk: Middeleeuwen Laat – Middeleeuwen Laat
Complextype:	nederzetting, onbepaald; nederzetting, onbepaald; urnenveld; kerk.

Toelichting:

Terrein met (waarschijnlijk) sporen van begraving (urnenveld) uit de IJzertijd en sporen van bewoning uit de Romeinse tijd, Vroege- en Late Middeleeuwen. Tijdens veldkarteringen zijn vondsten uit bovenstaande perioden aangetroffen. Tevens zijn er drie stuks vuursteen uit het Laat Paleolithicum/Neolithicum gevonden en een Bronstijdscherf. Het is onzeker of het een IJzertijd grafveld betreft. Dit is gebaseerd op een notitie van G. Beex in het CAA dat zich hier een vindplaats van urnen zou bevinden (waarneming 33020). Het monument grenst aan de monument nrs. 11693 (51F-020) en 11692 (51F-019) en vormt daar een geheel mee. Het geheel wordt doorsneden door een vaarweg.

Literatuur:

- BOX, G. 1994 , in: Inventarisatie van archeologische vondsten en objecten in Aarle-Rixtel.

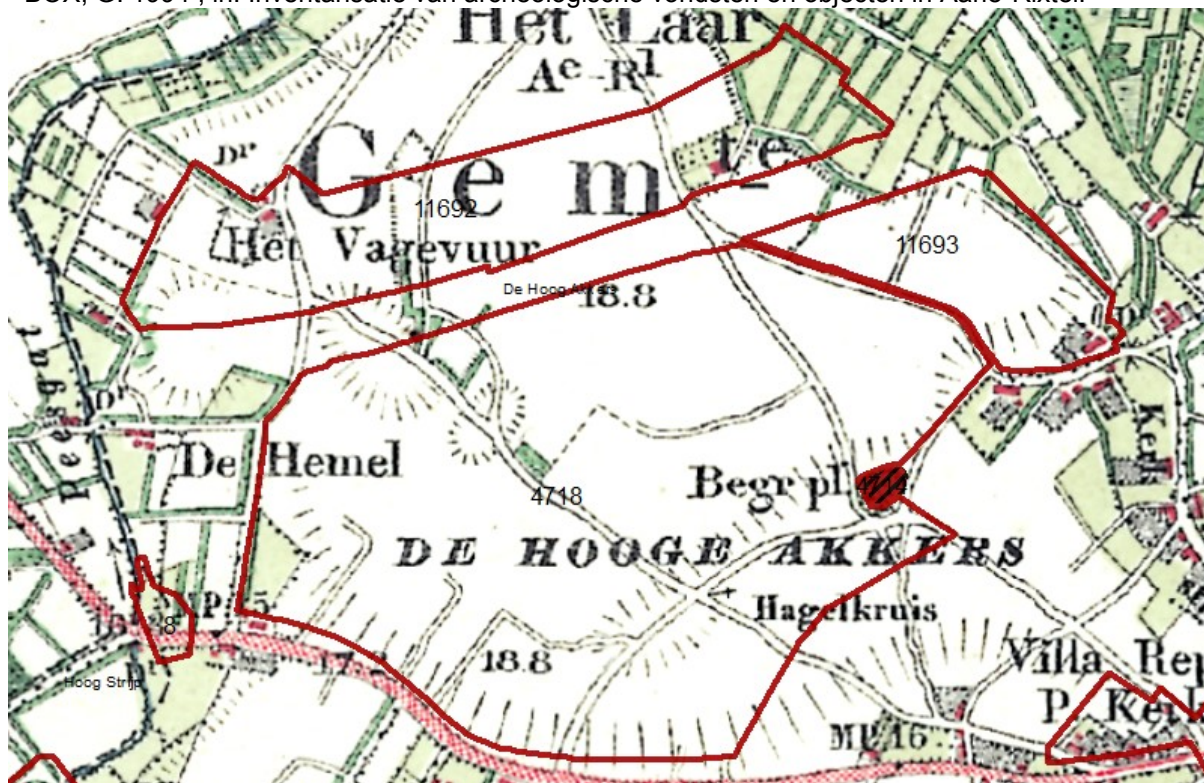
De Hooge Akkers anno 2012: in gebruik als akker en voor boomteelt.

Monumentnr. 11692**Status:** Terrein van hoge archeologische waarde**Coördinaten:** 171246/391942**Toponiem:** Het Laar, Vagevuur**Plaats:** Aarle**Datering:** Paleolithicum - Neolithicum**Complextype:** nederzetting, onbepaald**Toelichting:**

Terrein met sporen van bewoning uit het Paleolithicum - Neolithicum.

Literatuur:

- BOX, G. 1994 , in: Inventarisatie van archeologische vondsten en objecten in Aarle-Rixtel.

Monumenten 4718, 11692 en 11693 op de Bonnekaart van rond 1900. Ze maken deel uit van één groot open akkercomplex De Hooge Akkers.

Monumentnr. 11693**Status:** Terrein van hoge archeologische waarde**Coördinaten:** 171846 / 391813**Toponiem:** Aarle - Noordwest**Plaats:** Aarle**Datering:** nederzetting: middeleeuwen vroeg – middeleeuwen laat;

nederzetting: Mesolithicum – Romeinse tijd

Complextype: nederzetting**Toelichting:**

Terrein met sporen van bewoning uit de periode Mesolithicum-Romeinse tijd en de Middeleeuwen.

Het monument grenst aan de monumenten 4718 en 11692 en vormt daar een geheel mee. Het geheel wordt doorsneden door een vaarweg. Binnen het monument valt een waarneming van een Vroeg Middeleeuwse fibula. Ook wordt gemeld dat er in het verleden Romeinse vondsten zijn gedaan (waarneming 44377).

Literatuur:

- BOX, G. 1994 , in: Inventarisatie van archeologische vondsten en objecten in Aarle-Rixtel.

- VERWERS, W.J.H. 1994 Aarle-Rixtel (p. 33; afb. 22), in: Brabants Heem 46-1

Monumentnr. 7758

Status: terrein van hoge archeologische waarde
Coördinaten: 172424 / 390320
Toponiem: Schevelingen
Plaats: Strijp

Datering: Paleolithicum laat - Neolithicum;
IJzertijd - Romeinse tijd;
middeleeuwen vroeg - middeleeuwen laat.
Complextype: nederzetting

Toelichting:

Terrein met sporen van bewoning uit de periode Laat Paleolithicum/Neolithicum, IJzertijd/Romeinse tijd en uit de Middeleeuwen. Het terrein ligt op een dekzandrug. De meeste vondsten (gedaan bij veldverkenningen) dateren uit de Late Middeleeuwen en het Mesolithicum. Uit de Vroege Middeleeuwen dateren slechts enkele scherven. Ook zijn er vondsten gedaan uit de IJzertijd en de Romeinse tijd. Het terrein grenst aan monumenten 7759 en 11701.

Literatuur:

- BOX, G. 1994 , in: Inventarisatie van archeologische vondsten en objecten in Aarle-Rixtel.
- DATEMA, R.R. 1990 , in: Een archeologische kartering, inventarisatie en waardering ten behoeve van de ruimtelijke ordening in de gemeente Helmond. RAAP-rapport 47, p. 64-65.

De ligging van monumenten 7758 en 7759 op een luchtfoto van 2017.

Monumentnr. 7759

Status: terrein van archeologische waarde
Coördinaten: 172186 / 390484
Toponiem: Laag Strijp; Valkendijk
Plaats: Strijp
Datering: Middeleeuwen
Complextype: nederzetting onbepaald

Toelichting:

Terrein met mogelijk sporen van bewoning uit de Middeleeuwen. Grenst aan mon. nr. 7758 (51F – 016). Tijdens veldverkenningen zijn diverse keren middeleeuwse en laatmiddeleeuwse vondsten gedaan.

Literatuur:**Monumentnr. 11691**

Status: Terrein van hoge archeologische waarde

Coördinaten: 175343 / 391749

Toponiem: Asdonk

Plaats: Aarle

Datering: Late Middeleeuwen

Complextype: nederzetting, onbepaald

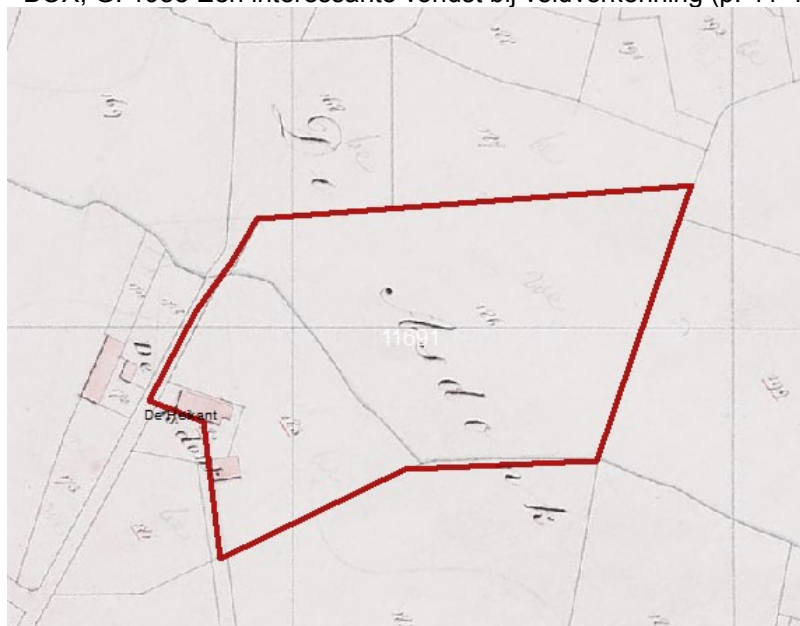
Toelichting:

Terrein met sporen van bewoning uit de Late Middeleeuwen. Op het terrein zijn tevens vondsten gedaan uit het Mesolithicum, de Romeinse tijd en de Vroege Middeleeuwen.

Literatuur:

- BOX, G. 1994 , in: Inventarisatie van archeologische vondsten en objecten in Aarle-Rixtel.

- BOX, G. 1988 Een interessante vondst bij veldverkenning (p. 41-44), in: Het Hagelkruis 5-1

Begrenzing van monument 11691 De Asdonk op de kadasterkaart van 1830.

Monumentnr. 11694

Status: Terrein van hoge archeologische waarde

Coördinaten: 170614 / 390683

Toponiem: Goorloop; Karellaan

Plaats: Aarle

Datering: nederzetting: Paleolithicum – Mesolithicum;

nederzetting: Late Middeleeuwen

Complextype: nederzetting

Toelichting:

Terrein met sporen van bewoning uit de periode Paleolithicum-Mesolithicum en Late Middeleeuwen.

Het betreft een hooggelegen terrein langs de Goorloop. Bij veldkarteringen op en vlak naast het terrein zijn vondsten uit bovenstaande perioden aangetroffen.

Literatuur:

- BOX, G. 1994 , in: Inventarisatie van archeologische vondsten en objecten in Aarle-Rixtel.

Monumentnr. 11695

Status: Terrein van hoge archeologische waarde
Coördinaten: 170598 / 391050
Toponiem: Goorloop; Karellaan
Plaats: Aarle
Datering: Mesolithicum – Middeleeuwen laat
Complextype: nederzetting
Toelichting:

Terrein met sporen van bewoning uit de periode Laat Paleolithicum-Late Middeleeuwen. Het terrein grenst aan monument 11696 (51F-023), waar vondsten uit dezelfde perioden zijn aangetroffen. Tijdens veldkarteringen zijn op het terrein vondsten gedaan uit bovenstaande perioden.

Literatuur:

- BOX, G. 1994 , in: Inventarisatie van archeologische vondsten en objecten in Aarle-Rixtel.

Situering van monumenten 11694 en 11695 op de Topografische kaart.

Monumentnr. 11700

Status: Terrein van hoge archeologische waarde
Coördinaten: 172069 / 389632
Toponiem: Strijp-Zuid; Kasteelweg
Plaats: Strijp
Datering: nederzetting: Middeleeuwen vroeg-Middeleeuwen laat;
nederzetting: Mesolithicum - Mesolithicum
Complextype: nederzetting

Toelichting:

Terrein met sporen van bewoning uit het Mesolithicum (vuursteenvindplaats) en de Vroege- en Late Middeleeuwen. Op het terrein is vuursteenmateriaal uit vermoedelijk het Mesolithicum gevonden. Ten noordwesten van het terrein zijn relatief veel vuursteenvondsten uit het Laat Paleolithicum gedaan. Enkele scherven uit de Merovingische periode en later doen wellicht ook sporen uit deze Middeleeuwse periode vermoeden.

Literatuur:

- BOX, G. 1994 , in: Inventarisatie van archeologische vondsten en objecten in Aarle-Rixtel.
- BOX, G.R. 1986 Het Paleolithicum en de vondsten in Aarle Rixtel (p. 123-134), in: Het Hagelkruis III-4

Monumentnr. 11701**Status:** Terrein van hoge archeologische waarde**Coördinaten:** 172140 / 389905**Toponiem:** Strijp-Zuid; Kasteelweg**Plaats:** Strijp**Datering:** Paleolithicum laat - Mesolithicum**Complextype:** nederzetting**Toelichting:**

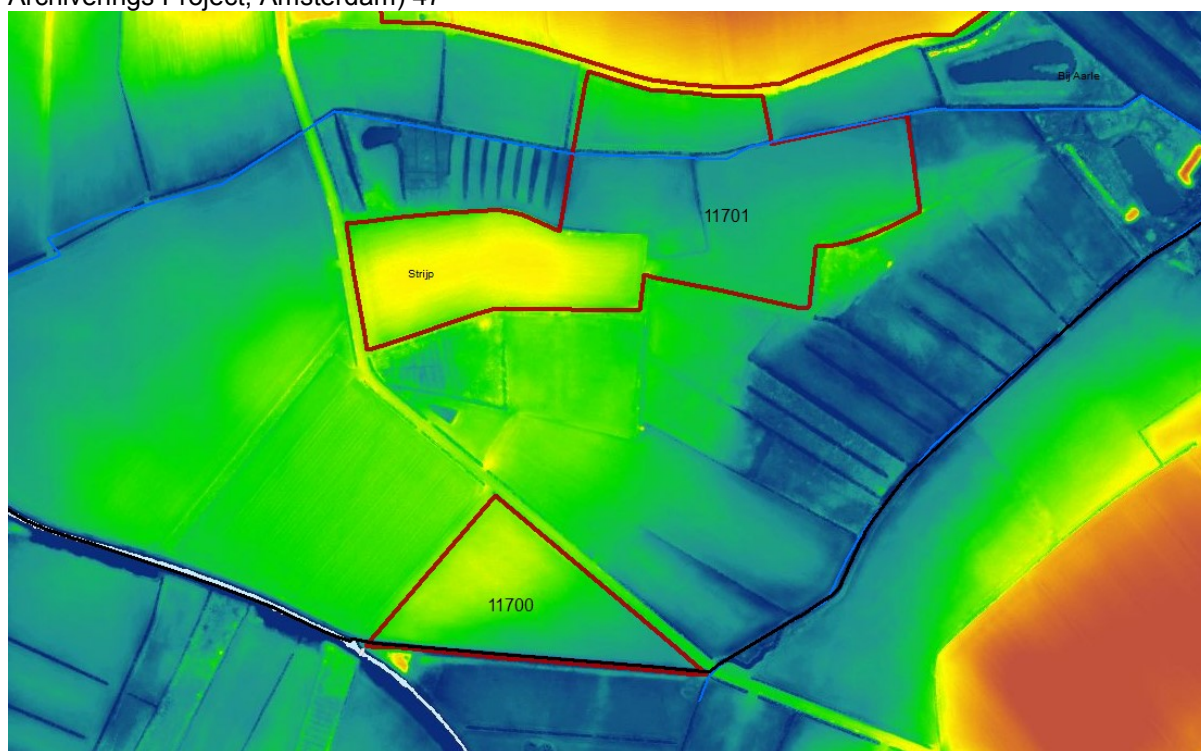
Terrein met sporen van bewoning uit de periode Laat Paleolithicum-Mesolithicum. Het terrein is gelegen op een dekzandrug aan de rand van een beekdal. Het monument grenst aan monument 7758 (51F-016), waar ook vondsten uit deze periode aangetroffen zijn.

Literatuur:

- BOX, G. 1994 , in: Inventarisatie van archeologische vondsten en objecten in Aarle-Rixtel.

- BOX, G.R. 1987 Het Mesolithicum en de vondsten in Aarle-Rixtel (p. 62-71), in: Het Hagelkruis 4-2/3

- Datema, R.R. 1990 Een archeologische kartering, inventarisatie en waardering ten behoeve van de ruimtelijke ordening in de gemeente Helmond, in: RAAP-rapport (Regionaal Archeologisch Archiverings Project, Amsterdam) 47

Monumenten 11700 en 11701 op de hoogtekaart AHN3.

Monumentnr. 15292**Status:** Terrein van hoge archeologische waarde**Coördinaten:** 168631 / 391935**Toponiem:** De Hees; Moerven**Plaats:** Lieshout**Datering:** Middeleeuwen laat – Middeleeuwen laat**Complextype:** nederzetting**Toelichting:**

Terrein met waarschijnlijk sporen van bewoning uit de Romeinse tijd en de Late Middeleeuwen. Het betreft een voormalig terrein van Archeologische Betekenis (51E-A17), dat in het kader van het project IWAT (een nadere waardering van terreinen van Archeologische Betekenis in de provincie Noord-Brabant, uitgevoerd in 2003 - begin 2004) niet kon worden verkend. De beschikbare Archisgegevens van met name de Waarnemingen 31586 (opgravingen) en 21663, alsook het aangrenzende monument 51E-028 (mon. nr. 9004) gaven aanleiding tot een opwaardering van het terrein tot de huidige status (AW), mede omdat er sprake is van een esdek.

Literatuur:

Monumenten 15292 en 9004 geprojecteerd op een luchtfoto van 2017.

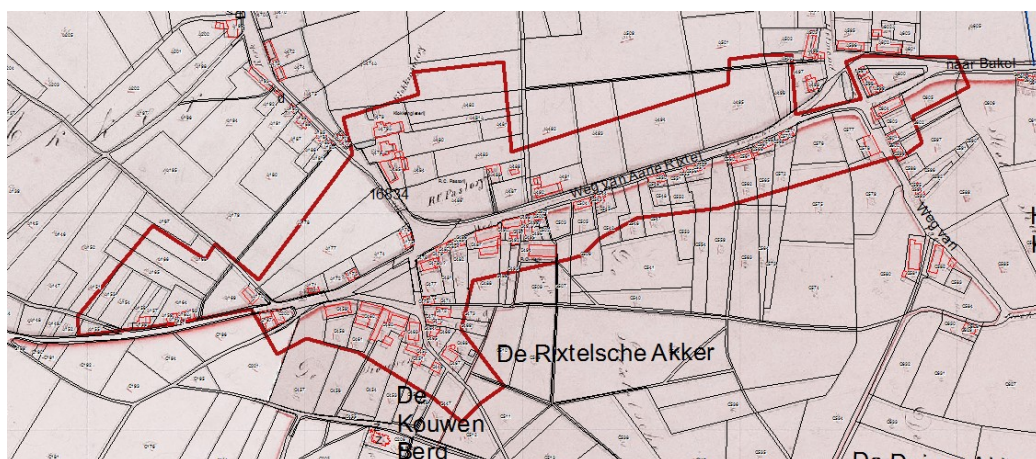
Monumentnr.	16834
Status:	terrein van hoge archeologische waarde
Coördinaten:	172502 / 391266
Toponiem:	Aarle
Plaats:	Aarle
Datering:	Middeleeuwen laat – Nieuwe Tijd
Complextype:	nederzetting
Toelichting:	

Terrein met de oude dorpskern van Aarle. Middeleeuwse bewoning voor 1250.

Op de AMK-Noord Brabant zijn historische stads- en dorpskernen en clusters oude bebouwing als gebieden van hoge archeologische waarde aangegeven. Dit is op grond van het belang van deze locaties, waar de wortels van de huidige dorpen of steden kunnen liggen. De selectie en begrenzing van deze kernen is gebaseerd op vroeg twintig eeuwse kaarten (Bonnebladen). Binnen deze contouren kunnen in de bodem resten van vroegmoderne en waarschijnlijk ook van Laat Middeleeuwse (vanaf circa 1300 AD) bewoning aangetroffen worden. Ook sporen van oudere bewoning kunnen aanwezig zijn. Bedacht dient echter te worden dat de bewoning in de Vroege en Volle Middeleeuwen (tot circa 1300 AD) een meer dynamisch karakter gehad kan hebben en dat de plaats en grens ervan niet per se hoeft samen te vallen met die van de latere bewoning.

Literatuur:

- Coenen, J. 1992 , in: Van Ricstelle tot Aarle-Rixtel: de geschiedenis van Aarle-Rixtel.

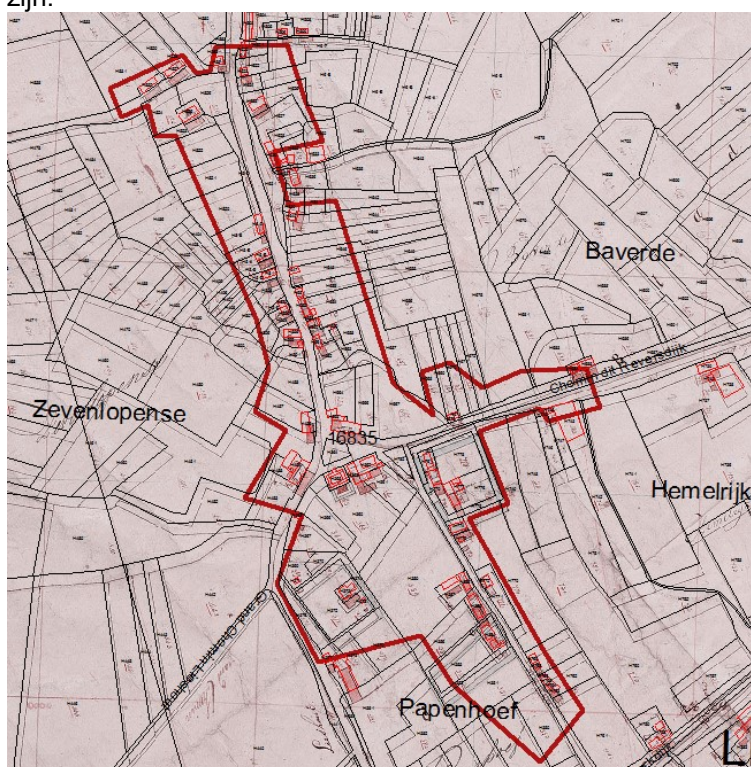

De oude dorpskern van Aarle op de kadasterkaart van 1830.

Monumentnr.	16835
Status:	Terrein van hoge archeologische waarde
Coördinaten:	169460 / 392174
Toponiem:	Lieshout
Plaats:	Lieshout
Datering:	Middeleeuwen laat A – Nieuwe Tijd
Complextype:	nederzetting
Toelichting:	

Terrein met de oude dorpskern van Lieshout. Middeleeuwse bewoning voor 1250.

Op de AMK-Noord Brabant zijn historische stads- en dorpskernen en clusters oude bebouwing als gebieden van hoge archeologische waarde aangegeven. Dit is op grond van het belang van deze locaties, waar de wortels van de huidige dorpen of steden kunnen liggen. De selectie en begrenzing van deze kernen is gebaseerd op vroeg 20^e eeuwse kaarten (Bonnebladen). Binnen deze contouren kunnen in de bodem resten van vroegmoderne en waarschijnlijk ook van Laat Middeleeuwse (vanaf circa 1300 AD) bewoning aangetroffen worden. Ook sporen van oudere bewoning kunnen aanwezig zijn.

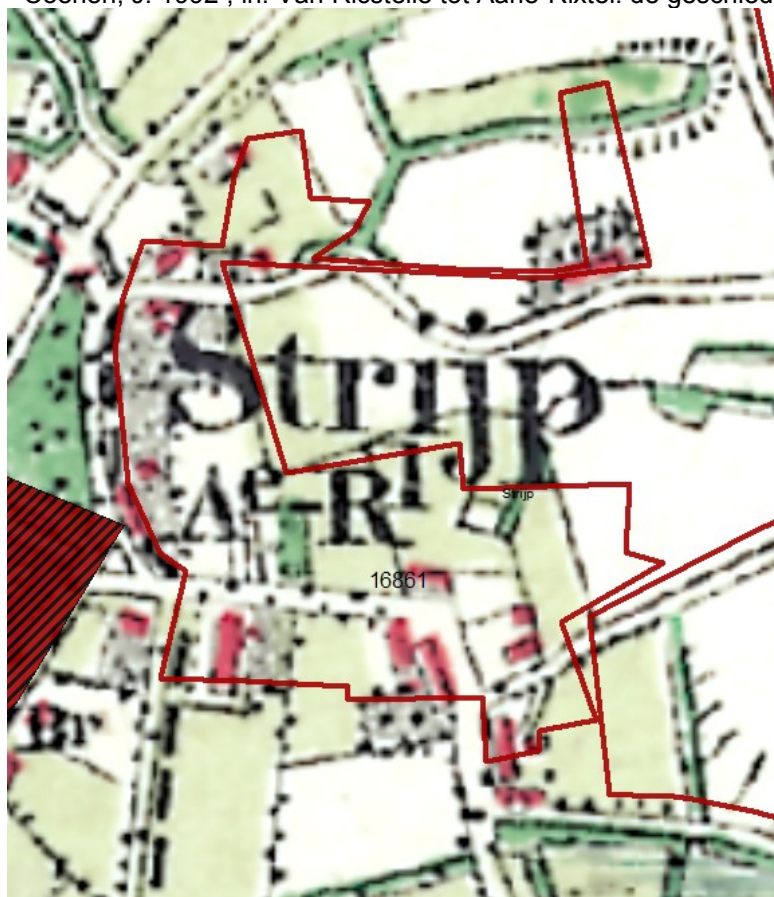
De oude dorpskern van Lieshout op de kadasterkaart van 1830.

Monumentnr. 16861**Status:** Terrein van hoge archeologische waarde**Coördinaten:** 171820 / 390180**Toponiem:** Strijp**Plaats:** Aarle-Rixtel**Datering:** Middeleeuwen laat A – Nieuwe Tijd**Complextype:** nederzetting**Toelichting:**

Terrein met een cluster oude bebouwing Strijp. Middeleeuwse bewoning voor 1250. Op de AMK-Noord Brabant zijn historische stads- en dorpskernen en clusters oude bebouwing als gebieden van hoge archeologische waarde aangegeven. Dit is op grond van het belang van deze locaties, waar de wortels van de huidige dorpen of steden kunnen liggen. De selectie en begrenzing van deze kernen is gebaseerd op 16de-eeuwse (Van Deventer) en vroeg 20e-eeuwse kaarten (Bonnebladen). Binnen deze contouren kunnen in de bodem resten van vroegmoderne en waarschijnlijk ook van Laat Middeleeuwse (vanaf circa 1300 AD) bewoning aangetroffen worden. Ook sporen van oudere bewoning kunnen aanwezig zijn. Bedacht dient echter te worden dat de bewoning in de Vroege en Volle Middeleeuwen (tot circa 1300 AD) een meer dynamisch karakter gehad kan hebben en dat de plaats en grens ervan niet per se hoeft samen te vallen met die van de latere bewoning.

Literatuur:

- Coenen, J. 1992 , in: Van Ricstelle tot Aarle-Rixtel: de geschiedenis van Aarle-Rixtel.

Strijp op de Bonnekaart van rond 1900.

Monumentnr. Laarbeek 7**Status:** Terrein van hoge archeologische waarde**Coördinaten:** 169045 / 391128**Toponiem:** 't Hof**Plaats:** Lieshout**Datering:** Middeleeuwen laat A – Nieuwe Tijd**Complextype:** Omwald domeingoed

Toelichting:

Middeleeuwse omwalling of omheining van de domeinhof 't Hof. De wal diende als beschermingswal tegen wolven en andere roofdieren. Deze staat aangegeven als lijn op de kadasterkaart van 1811 zijn. Er zijn nog delen van de wal aanwezig. Dit tracé en het gehele binnengebied zijn archeologisch waardevol.

De eigenaar van het domein Lieshout heeft waarschijnlijk in de 11e eeuw een kerk laten bouwen nabij zijn ridderhofstede in het Hof. In deze tijd was er sprake van een kasteel ter plaatse van de huidige buurtschap 't Hof. Over de eerste kerk van Lieshout die bij het kasteel op 't Hof stond is weinig bekend. De tweede, middeleeuwse kerk, stond op dezelfde plaats. Er zijn tekeningen van bewaard gebleven. Ze werd in 1648 overgenomen door de hervormden, maar aangezien de Hervorming in Lieshout geen aanhang had, bleef de kerk in het Hof sindsdien leeg staan.

Deze locatie maakt deel uit van akkercomplex 't Hof met esdek, bolle ligging, openheid, steilranden, zandpaden en (restanten van) hakhout. Midden in het akkercomplex het buurtschap 't Hof, liggen enkele oude (langgevel)boerderijen. Deze buurtschap is het oude, middeleeuwse centrum van Lieshout. In de Generaliteitsperiode (1648-1795) werd in het buurtschap Heuvel een schuurkerk gebouwd waardoor dat buurtschap uitgroeide tot het centrum van de dorpsgemeenschap. De middeleeuwse kerk in 't Hof werd verwoest door de novemberstorm van 1800, waarna de restanten werden gesloopt. De toren is blijven staan tot 1836, waarna ook deze werd gesloopt. De oude, middeleeuwse kerklocatie is herkenbaar aan een verhoging in het terrein. Periodiek zijn aan verkleuringen in het gewas ook de funderingen van de kerktoren zichtbaar. Aan de zuidzijde van het akkercomplex een gebied met door aanplant van houtwallen gefixeerd stuifzand.

Literatuur:

- G. Merkelbach, & A. Knoop, Het domein Lieshout (7de eeuw – 1300). Lieshout door de eeuwen heen deel 1 (z.p. z.j.)

De wal om 't Hof (in rood) op de kadasterkaart van 1811 (bron: heemkundekring Liessent).

Monumentnr.	Laarbeek 8
Status:	Terrein van hoge archeologische waarde
Coördinaten:	170740 x 391374
Toponiem:	Goorloop – Wartelenberg ofwel Watermolen Dunau op de Peesgalloop
Plaats:	Lieshout
Datering:	Late Middeleeuwen-Vroege Nieuwe tijd
Complextype:	Watermolen en kampement

Toelichting:

Binnen de vindplaats zijn paalsporen, kuilen, greppels en sloten waargenomen. Ook zijn twee waterputten en een bakstenen gebouwen aangetroffen. De vindplaats strekt zich uit tot buiten het onderzoeksgebied, waardoor de omvang ervan niet bepaald kan worden. De kwaliteit van de sporen is redelijk tot goed. Er zijn voornamelijk fragmenten gebruiks aardewerk aangetroffen. Verder zijn enkele fragmenten natuursteen, glas en metaal gevonden. De vondsten dateren in de periode Late Middeleeuwen-Vroege Nieuwe tijd, tussen de 12e - begin 14e eeuw en de 15e en 16e eeuw. Aan de noordzijde van het onderzoeksgebied zijn ook vondsten uit de Late Nieuwe tijd aangetroffen. Er zijn geen dendrochronologische dateringen uitgevoerd. De vindplaats ligt op een zandrug.

In het archeologisch rapport wordt de site niet als watermolen geïnterpreteerd, terwijl uit historische bronnen (zie ook de catalogus van de erfgoedkaart) toch bekend is dat hier de vermoedelijke watermolen van Lieshout lag. Het gebouw wat bij de opgraving is aangetroffen zou het tolhuis kunnen zijn, die in gerechtelijke stukken word beschreven ivm een geschil van tolheffing. In de molendatabase staat de watermolen geregistreerd als een watermolen van het type onderslag watermolen (database nr. 13163), bouwjaar 1246 of eerder. De molen van Dunau wordt in 1246 genoemd in verband met het beekje waarop hij lag, op de grens van het vroegere Lieshout, Aarle-Rixtel en Stiphout. Hij was toen bezit van de magister van het hof van Lieshout, een uithof van de abdij van Floreffe. De molen is blijkbaar tussen 1246 – 1311 verdwenen. Er is daar overigens een merkwaardig grensverloop, zoals onderstaand kaartje laat zien. Oranje stippel is de oude grens die onder de beek ook noordwaarts loopt. Zwarte stippel is moderne gemeentegrens.

Nabij de watermolen lag ook de hoeve Duijnhoven op de grens van Aarle-Rixtel en Lieshout.

Afbeelding: vermoedelijke ligging van de watermolen Dunau geprojecteerd op de AHN (bron: K. Leenders)

Literatuur

- B.I. van Hoof e.a., 2019: Goorloop-noord, beekherstel en aanleg ecologische verbindingszone, gemeenten Helmond en Laarbeek; archeologisch onderzoek: een archeologische begeleiding (variant proefsleuven en opgraving) (RAAP rapport 3587), Weesp.

Overzicht van de aangetroffen bewoningssporen uit de 15-16e eeuw Goorloop - Wartelenberg (bron Raap rapport).

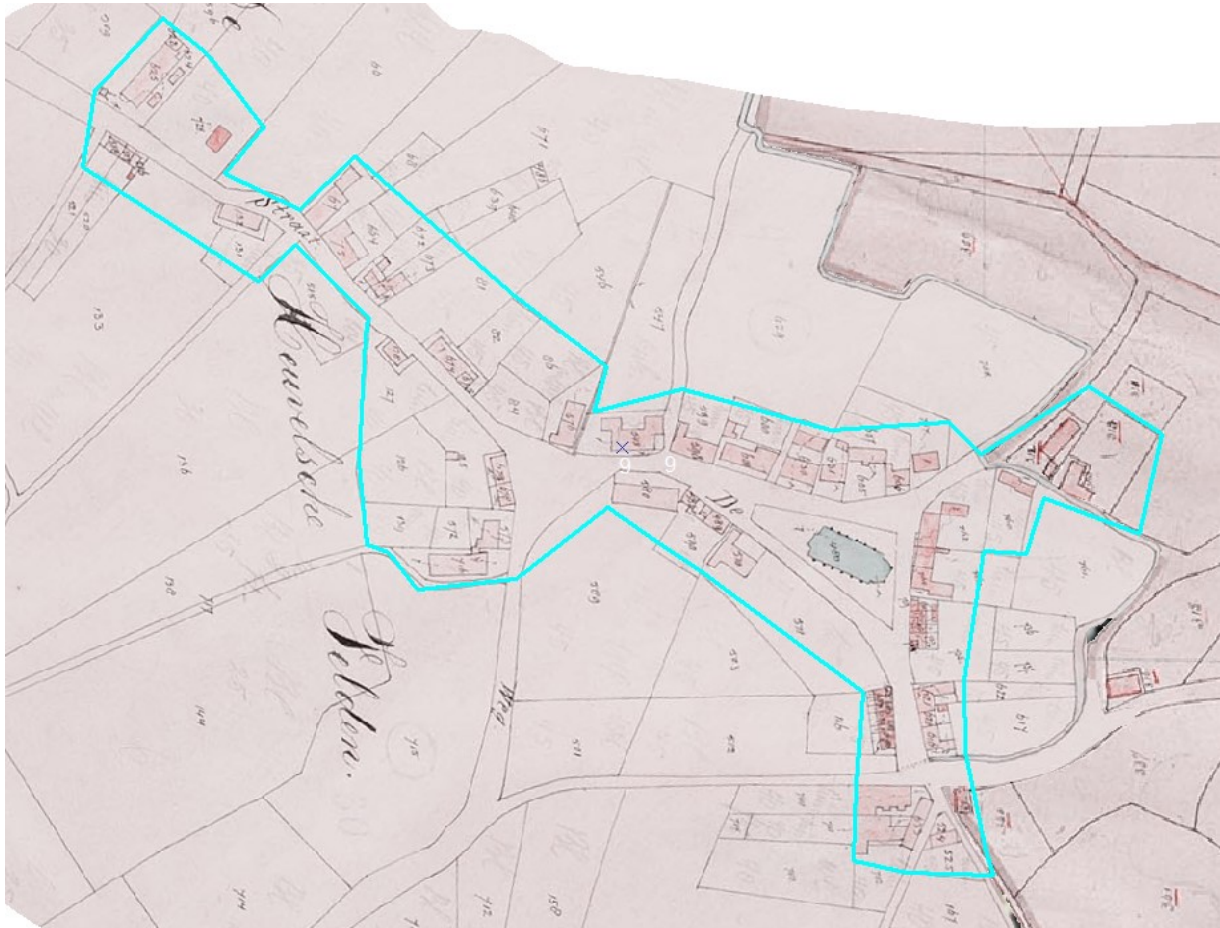
Monumentnr. Laarbeek 9

Status: terrein van hoge archeologische waarde
Coördinaten: 172049 / 393390
Toponiem: Beek
Plaats: Beek en Donk
Datering: Middeleeuwen laat – Nieuwe Tijd
Complextype: nederzetting
Toelichting:

Terrein met de oude dorpskern van Beek. Middeleeuwse bewoning voor 1250. Historische dorpskernen zijn als gebieden van hoge archeologische waarde aangegeven. Dit is op grond van het belang van deze locaties, waar de wortels van de huidige dorpen kunnen liggen. De selectie en begrenzing van deze kernen is gebaseerd op kadasterkaart van 1830 en de vroeg twintig eeuwse kaarten (Bonnebladen). Binnen deze contouren kunnen in de bodem resten van vroegmoderne en waarschijnlijk ook van Laat Middeleeuwse (vanaf circa 1300 AD) bewoning aangetroffen worden. Ook

sporen van oudere bewoning kunnen aanwezig zijn. Bedacht dient echter te worden dat de bewoning in de Vroege en Volle Middeleeuwen (tot circa 1300 AD) een meer dynamisch karakter gehad kan hebben en dat de plaats en grens ervan niet per se hoeft samen te vallen met die van de latere bewoning.

Literatuur:

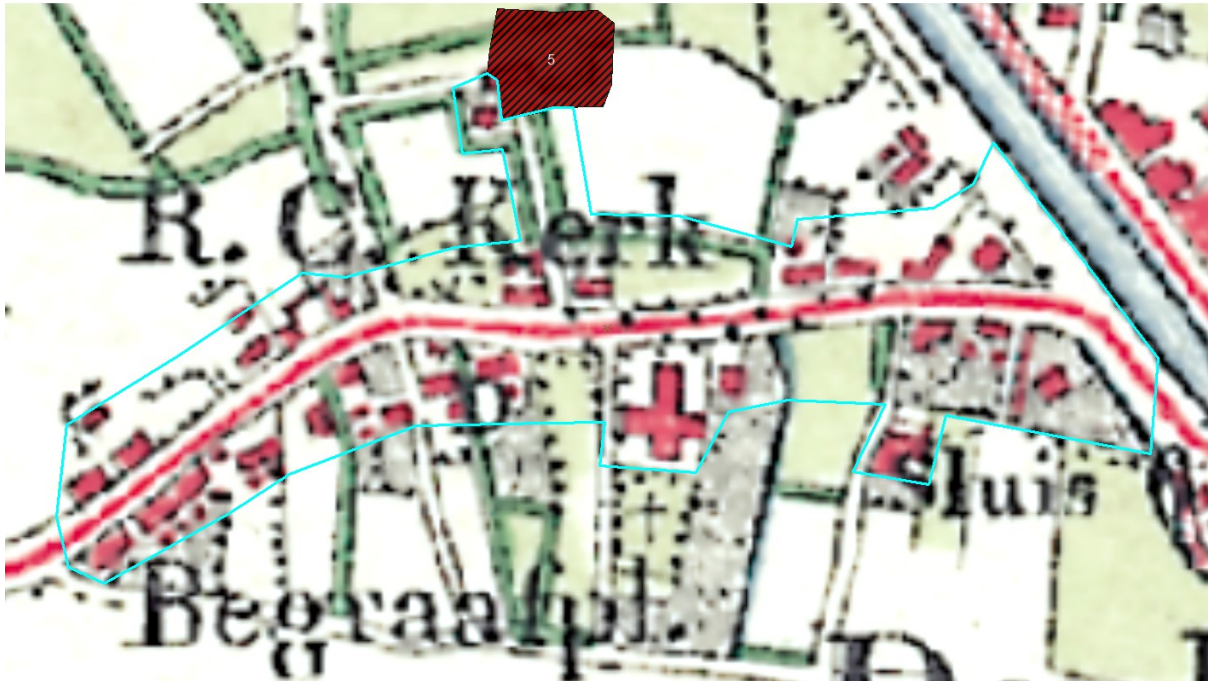

De oude historische kern van Beek op de kadasterkaart van 1830.

Monumentnr.	Laarbeek 10
Status:	terrein van hoge archeologische waarde
Coördinaten:	171517 / 394620
Toponiem:	Donk
Plaats:	Beek en Donk
Datering:	Middeleeuwen laat – Nieuwe Tijd
Complextype:	nederzetting
Toelichting:	

Terrein met de oude dorpskern van Donk. Middeleeuwse bewoning voor 1250. Historische dorpskernen zijn als gebieden van hoge archeologische waarde aangegeven. Dit is op grond van het belang van deze locaties, waar de wortels van de huidige dorpen kunnen liggen. De selectie en begrenzing van deze kernen is gebaseerd op kadasterkaart van 1830 en de vroeg twintig eeuwse kaarten (Bonnebladen). Binnen deze contouren kunnen in de bodem resten van vroegmoderne en waarschijnlijk ook van Laat Middeleeuwse (vanaf circa 1300 AD) bewoning aangetroffen worden. Ook sporen van oudere bewoning kunnen aanwezig zijn. Bedacht dient echter te worden dat de bewoning in de Vroege en Volle Middeleeuwen (tot circa 1300 AD) een meer dynamisch karakter gehad kan hebben en dat de plaats en grens ervan niet per se hoeft samen te vallen met die van de latere bewoning.

Literatuur:

De oude historische kern van Donk op de Bonnekaart van 1900. Het grenst in het noorden tegen het Hooghuis van Donk (monumentnr. Laarbeek 5).

Monumentnr.	Laarbeek 11
Status:	terrein van hoge archeologische waarde
Coördinaten:	172900 / 393570
Toponiem:	Heijsterbrug
Plaats:	Beek en Donk
Datering:	Steentijd - IJzertijd
Complextype:	Depot
Toelichting:	

In de moergronden langs de Aa zijn opvallend veel skeletresten bewaard gebleven. Hoewel elders ook skeletresten van edelherten in het veen bewaard zijn gebleven, zijn uit het Aa-dal opvallend veel geweitakken bekend. Waarschijnlijk hebben we hier te maken met een locatie waar rituele depositie van objecten plaatsvond. De Heijsterbrug ligt op of in de nabijheid een eeuwenoude natuurlijke oversteekplaats, vaak een plek waar we rituele deposities worden aangetroffen.

Bij de Heijsterbrug zijn in 1938 een aantal fragmenten opgegraven van hoorn, been en metaal. Het gaat om skeletdelen van dieren, een "doodshoofd" en een aantal metalen voorwerpen waaronder "een zwaard van bijna een meter lengte". De vondsten werden gedaan tijdens de kanalisatie van de Aa. Onder de geweifragmenten bevinden zich exemplaren waarin de hand van de mens duidelijk zichtbaar is. Een fraai voorbeeld daarvan betreft een geweistang, bewerkt tot een houweel-achtig voorwerp. Op de bovengenoemde vindplaats van 1938 werden in 1939 opnieuw vondsten gedaan.

Dhr. Verschuren uit Beek en Donk had in 1938 baggermateriaal gehaald uit de Aa tijdens de kanalisatie. Met het baggermateriaal kon hij elders een aantal sloten dempen. Bij toeval vond hij in 1939 in een sloot tussen het baggermateriaal twee stukken hertengewei. Ook deze bleken van edelhert te zijn. Tijdens de Aa-werken onder Beek en Donk werd in 1939 weer een vondst gedaan. Ditmaal ging het om een "skelet met gewei van abnormale grootte". Bij werkzaamheden bij de brug over de Aa in 1959 is een groep van vijf, door menselijke bewerking gevormde, geweifragmenten van edelherten aangetroffen. Tenslotte zijn in 1997 nog twee fragmenten van edelhertengewei gevonden nabij de vindplaats bij de Heijsterbrug.

Minuscule snijsporen op botten als gevolg van villen en ontvlezen van het kadaver zijn waargenomen op beide schouderbladen van (waarschijnlijk) één oerrund uit het neolithicum van de Heijsterbrug te Beek en Donk. Ook zijn hier diverse afgezaagde kronen (toppen), zijtakken en restanten van de basis van edelhertengewei uit het laat mesolithicum en vroeg neolithicum gevonden (Afbeelding 24). Mogelijk zijn de geweien hier als afval in het beekdal achter gelaten of is hier sprake van doelbewuste depositie?

Literatuur

- R. Lauwerier, in: W.J.H. Verwers. Archeologische Kroniek van Noord-Brabant 1990, Brabants Heem 43
- Clason, A.t., 1983: Spoolde, worked and unworked antlers and bone tools from Spoolde, de Gaste, the IJssemeerpolders and adjacent areas, *Palaeohistoria* 25, 77-130 Dierenbotten gevonden in de rivier de Aa (Beek en Donk).
- Jong, T. de, 1995: Herten uit het moer. Zeldzame prehistorische vondsten uit het Aa-dal bij Helmond, in: *Brabants Heem* 2, 61-65.
- Jong, T. de, 2012: Holocene fauna from brook valleys in the southern Netherlands, in: D. Raemaekers, E. Esser, R. Lauwerier & J.T. Zeiler, A bouquet of archaeozoological studies. Essays in honour of Wietske Prummel, Groningen, 47-60.
- Huijbers, A. (T.), 1998: De biografie van het platte land. In T. Thelen (red.), *D'n Broekkant. Geschiedenis van landschap en bewoning*. Laarbeek, 16-4
- Jong, T. de, 2013: Prehistorische fauna van Dommel en Aa. Inventarisatie, datering en betekenis van botvondsten (Archeologisch Centrum Eindhoven en Helmond rapport 86), Eindhoven.

Afbeelding 24

Geweifragmenten van edelhert met sporen van bewerking uit de collectie van Museum de Vier Quartieren te Oirschot. De geweien zijn in 1959 gevonden in Beek en Donk, nabij de Heijsterbrug (Knippenberg 1960). De 14C-dateringen van deze voorwerpen laat mesolithisch en vroeg neolithisch.

1. Gevorkte geweikroon, gezaagd met vijf kapspoortjes op een zijtak, lengte 31 cm, WK1024B.
2. Gweikroon, rondom gezaagd, lengte 37 cm, WK1024A, 14C-datering 5935 +/- 35 BP.
3. Gevorkte geweikroon, rondom gezaagd, gebroken, lengte 28,5 cm, WK1024F, 14C-datering 6120 +/- 50 BP.
4. Gweital, rondom gezaagd, WK1024G.
5. detail van 6, aanzicht van de zaagmethode.
6. Afwerpstang, rondom gezaagd, oogtak en ijsak afgebroken, WK1024D, 14C-datering 6440 +/- 45 BP.
7. Afwerpstang, gedeeltelijk zaagsporen boven de oogtak en gebroken, WK1024C, 14C-datering 6120 +/- 45 BP

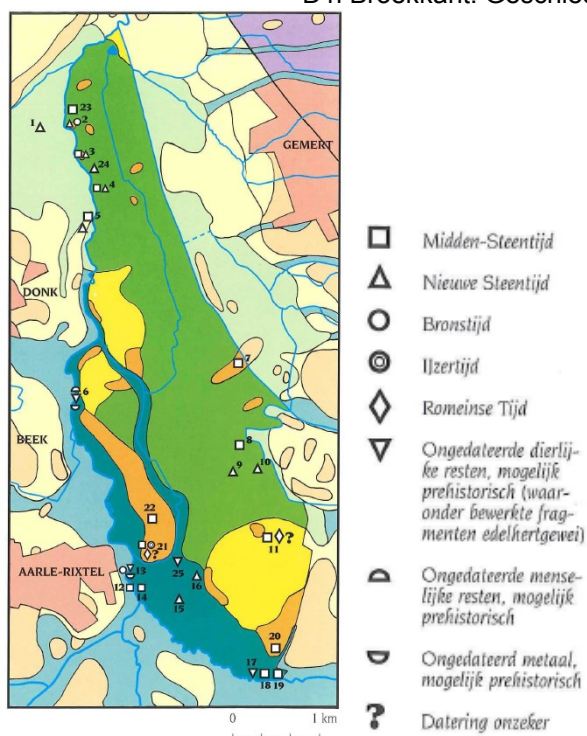
(uit De Jong 2013).

Monumentnr.	Laarbeek 12
Status:	terrein van hoge archeologische waarde
Coördinaten:	172900 / 393570
Toponiem:	Aa - Broek
Plaats:	Beek en Donk
Datering:	Steentijd - Bronstijd
Complextype:	Depot
Toelichting:	

Relatief hoog gelegen rivierduin nabij de Aa waar meerdere stenen bijlen, een Grand-Pessignydolke en een bronzen sikkel zijn gevonden. Met de vondsten uit het gebied Leek ten westen van de Aa meegerekend zijn in het Broek in totaal veertien grotere voorwerpen uit de Nieuwe Steentijd gevonden. Het zijn twaalf bijlen, één fraai bewerkt dolkje van 12 centimeter lengte en één grote schrabber. Tot de kleinere voorwerpen behoren bijfragmenten die omgevormd zijn tot andere werktuigen, kleinere schrabbers, een pijlpunt en een punt van een mes. Twee van de vierentwintig vindplaatsen uit de Prehistorie in het Broek bevatten vondsten uit de Bronstijd (2100-750 voor Christus). Het zijn een bronzen sikkel en een bronzen lanspunt (laatste gevonden bij 't Gulden Huis). Vermoedelijk hebben we hier te maken met een rituele depositieplaats. Het gaat hierbij dan om het deponeren van voorwerpen als een uitwisseling tussen deze wereld en die van de voorouders en/of bovennatuurlijke wezens. Mogelijk werden beekdalen en moerassen ervaren als schemerzones tussen leven en dood. Waterrijke omgevingen speelden in ieder geval gedurende de hele Prehistorie, Romeinse Tijd en de Vroege Middeleeuwen een belangrijke rol in de religieuze voorstellingswereld". Een tweede motief is van sociaal-politieke aard. Het zou dan gaan om het aanzien dat personen krijgen door het onder toezicht oog van anderen weggooien van voor de betrokkenen prestigieuze goederen.

De rituele deposities in het Broek betreffen niet alleen relatief natte plekken maar ook relatief droge delen in het landschap. Daarbij zijn wellicht de plaatsen van depositie qua landschappelijke ligging welbewust gekozen. Een van de redenen achter de plaatskeuze kan de waterrijke omgeving zijn. In dit opzicht was het misschien helemaal niet belangrijk of depositie plaatsvond in rivierduinen of in laaggelegen plaatsen, de rivierduinen worden immers massaal omgeven door een nat en periodiek overstromend gebied. Verder kan de nabijheid van de riviersamenvloeiing van de Kleine Aa en Aa bij de lokatiekeuze van belang zijn geweest.

Literatuur - Huijbers, A. (T.), 1998: De biografie van het platteland. In T. Thelen (red.), D'n Broekkant. Geschiedenis van landschap en bewoning. Laarbeek, 16-4

De verspreiding van archeologische vindplaatsen in het Broek. Bijzonder zijn de (mogelijke) rituele deposities van stenen bijlen en bronzen objecten uit het Neolithicum en de Bronstijd. Ze markeren wellicht tevens de oude voorden door de overstromingsvlakte (naar Huijbers 1998).

Monumentnr. Laarbeek 13
Status: terrein van archeologische waarde
Coördinaten: 171855 / 392729
Toponiem: Beekse Akkers – Midden Velden
Plaats: Beek en Donk
Datering: Paleolithicum laat - Neolithicum;
 IJzertijd - Romeinse tijd;
 middeleeuwen vroeg - middeleeuwen laat
Complextype: nederzetting

Toelichting:

Terrein met vondsten en sporen van bewoning uit de periode Laat Paleolithicum/Neolithicum, IJzertijd/Romeinse tijd en uit de Middeleeuwen. Het terrein ligt op een dekzandrug. De meeste vondsten (gedaan bij veldverkenningen) dateren uit de Vroege en Late Middeleeuwen. Ook zijn er vondsten gedaan uit de Steentijd, IJzertijd en de Romeinse tijd.

Aan de noordzijde van het monument zijn in 1988 een deel van een huisplattegrond en vijf spiekers uit de Late Bronstijd/Vroege IJzertijd opgegraven. Iets meer naar het noorden tenslotte, zijn in 1990 en 1991 nederzettingssporen uit de Middeleeuwen onderzocht langs de voormalige weg van Beek naar Lieshout, in een akker die de Middenvelden heette. Het betrof een dozijn gebouwen en vijf waterputten uit de periode vanaf 900 na Chr. Op grond van de hoeveelheid gebouwen op een klein oppervlak en de nabijheid van de Oude Toren, wordt vermoed dat het hier gaat om een centrale nederzetting, het middeleeuwse Beek.

Onderzoek op de Beekse Akkers zou interessante aanvullende en nieuwe gegevens kunnen opleveren omdat we hier te maken hebben met een oud akkercomplex vlak bij de Oude Toren. Via opgravingen in de jaren '90 was komen vast te staan dat rond het voormalige kerkterrein sprake was van bewoning uit de IJzertijd, de Vroege en Volle Middeleeuwen en vermoedelijk ook uit de Romeinse tijd.

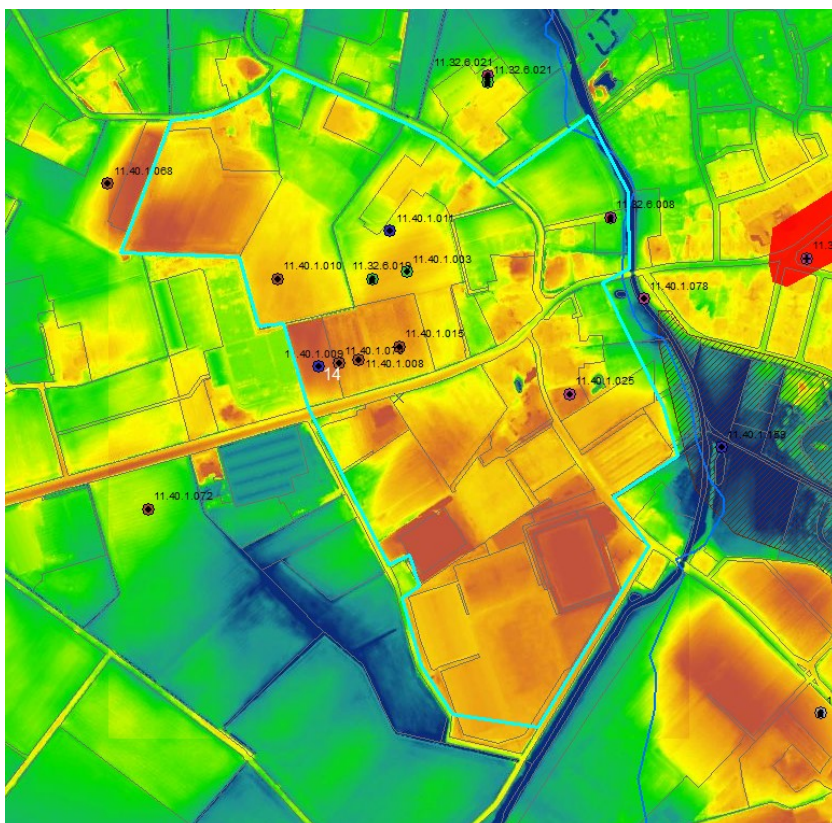
Literatuur:

- Huijbers, A., 1993: Een en al gras. De archeologie van een middeleeuws cultuurlandschap. Aarle-Rixtel, Beek en Donk, Lieshout, Amsterdam (ongepubliceerde doctoraalscriptie UvA).
- Huijbers, A., 2004: Van Jan van Gestel tot de Beekse Akkers. Verleden, heden en toekomst van de archeologie in Beek en Donk (1930-2020), D'n Tesnuzzik, 13-61.
- H. Hiddink, 2009: Bewoningssporen uit de Volle Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd op de Beekse Akkers bij Beek en Donk, gemeente Laarbeek (ZAR 36), Amsterdam.

Terrein met vondsten en sporen van bewoning uit de periode Romeinse tijd en Middeleeuwen. Het terrein ligt op een dekzandrug. Bij veldverkenningen op de akkers rond Heereind zijn vele scherven uit de Romeinse tijd, Vroege en Volle Middeleeuwen gedaan. Aan de oostzijde nabij de Heereindse straat - Karstraat en Goorloop zijn ook sporen van bewoning aangetroffen uit de vroege (Karolingisch) en Volle Middeleeuwen.

- Huijbers, A., 1993: Een en al gras. De archeologie van een middeleeuws cultuurlandschap. Aarle-Rixtel, Beek en Donk, Lieshout, Amsterdam (ongepubliceerde doctoraalscriptie UvA).
- Bussel, A.T.L.E. van, M. Hartog en M. Sonneveld, 2020: Beek en Donk, Heereindsestraat ong. gemeente Laarbeek (NB). Een Archeologisch Inventariserend Veldonderzoek door middel van Proefsleuven (IVO-P), karterende en waarderende fase (Transect-rapport 2955), Nieuwegein.

Het archeologisch waardevolle gebied Heereind op de hoogtekaart (AHN3) met projectie van vindplaatsen.

3. Overzicht van archeologische vindplaatsen in de gemeente Laarbeek

De inventarisatie van het archeologisch landschap is ook hier ingedeeld naar thema en complextype of begrip. De samenstelling van de complextypen is vanuit praktische overwegingen tot stand gekomen², met het doel te kunnen waarderen en selecteren binnen de archeologische monumentenzorg. Voor het onderzoek dat zich bezighoudt met de beeldvorming over het verleden hebben de complextypen vooral een attenderende waarde.

De complextypen zijn voorzien van definities, archeologische en landschappelijke correlaten en dateringen. Bovendien zijn de correlaten onderverdeeld in twee categorieën: (a) een correlaat dat van toepassing moet zijn bij dit complextype, en (b) een correlaat dat van toepassing kan zijn bij dit complextype.

De catalogus archeologie is als volgt opgebouwd:

- Uniek nummer van de archeologische vindplaats (opgebouwd uit gemeentenummer.themanummer.subthemanummer.volgnummer)
- Centrale coördinaten van de vindplaats
- Plaats en toponiem van de vindplaats
- Naam van de vinder
- Datum van de vondst
- Wijze van verwerving: kartering, proefsleuven, opgraving etc.
- Beschrijving van de vondst(en)
- Datering
- Cultuur waar de vindplaats aan gerelateerd kan worden, bijvoorbeeld Karolingisch of Trechterbeker
- Toelichting op de vindplaats
- Literatuur
- Bron van de vindplaats
- Nummer van de vindplaats in de betreffende bron

Enkele aantal vindplaatsen hebben geen coördinaten. Deze vindplaatsen zijn wel meegenomen in de catalogus, maar ontbreken op de kaart.

Groen gemarkeerd zijn nog vindplaatsen waarvan de ligging (bij mij) onbekend is.

² Gebaseerd op: G. de Wit & A. Sloos, 2008: De interpretatie van archeologische waarnemingen in Archis. Een concept voor een nieuwe set complextypen (Rapportage Archeologische Monumentenzorg 165).

Thema: 32 Bewoning

32.1 Romeinse villa

Een Romeinse villa was een landbouwbedrijf dat geïntegreerd was in de sociale en economische organisatie van de Romeinse wereld en waarvan het hoofdgebouw in Romeinse stijl was gebouwd. Villae komen vooral voor in het Zuid-Limburgse lössgebied op de rand van plateaus in de nabijheid van stromend water en infrastructuur; villae zijn daarnaast in mindere mate aangetroffen in Noord-Limburg in de Maasvallei en in het rivierengebied en sporadisch op de Brabantse zandgronden (b). Datering: Romeinse Tijd; de eerste villae dateren uit de tweede helft van de 1e eeuw A.D.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- woon- en doorgaans werkeenheden (hoofdgebouw (a) en verscheidene bijgebouwen (b));
- funderingsmateriaal (bijv. vuursteen) (a);
- natuursteen (a);
- aardewerk (a);
- nederzettingsafval (vaak gebroken en/of verbrand) (a);
- versterkt (omgreppeld of omheind) (b);
- sporen van agrarische activisten (b);
- evt. cultuurlaag (b);
- hypocausttegels (b);
- tubuli (b);
- vensterglas (b);
- vloermozaïeken (b);
- pleisterwerk (b);
- vloerniveau (b);
- glas (b);
- metaalvondsten (b);
- waterleidingen (b);
- afvoergoten (b);
- vijver (b);
- pad/weg (b);
- (sier)tuin (b);
- hekwerken (palissaden) (b);

32.2 Kasteel

Een kasteel is een van oorsprong middeleeuws gebouw dat de functies verdedigbaarheid en bewoonbaarheid combineert, door het verschaffen van woonruimte en verdedigbaarheid aan een beperkte groep mensen tot een maximaal van ongeveer 50 personen.

Datering: vanaf de Late Middeleeuwen A (ca. 1050 A.D.)–tot op heden.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- omgeven door een minstens 5 m brede gracht of grachten (a);
- opgaand muurwerk is minimaal 45-60 cm dik of fundering is minimaal 1 m dik (a);
- defensieve elementen: poortgebouw, torens, wallen etc. (a).
- evt. cultuurlaag (b);
- voorwerpen die met elitegroepen kunnen worden geassocieerd, zoals wapens, ruitersporen, stijgbeugels, jachtgerei, in combinatie met nederzettingsafval (b).

Uniek nr.	11.32.2.001
Coördinaten	173550 / 391300
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Gulden Huis; Elshorst
Naam vinder	Onbekend; Particulier
Datum vondst	1983, 1984 en 1991
Verwerving	Archief o.a. en Archeologisch: veldkartering

Beschrijving

Aan de oostelijke zijde van de Aa, net boven de samenvloeiing van twee zijtakken van de Aa, lag het kasteel of huis van Rixtel. In de tweede helft van de 18e eeuw wordt het consequent aangeduid als het "Gulden Huijs". In de periode van de leenlijklheid werd het zelden zo genoemd. In de leenverhellingen en verkopen wordt het kasteel amper omschreven. Een van de vroegste beschrijvingen dateert van 1482, waar in een declaratie van de goederen van Willem van Ghendt, heer van Rixtel staat: "thuys te Rixtel metten honynghen, bogaerde ende grave soe dat daer bynnen syie cingliel gelegen is". Het was dus een omgracht huis. De zware muren, die in 1938 tijdens normalisatiewerkzaamheden van de rivier de Aa werden opgegraven, en de houten palen, tonen duidelijk aan dat het een belangrijk gebouw was. Lange tijd is het kasteel verward met het kasteeltje Frisselsteijn uit Veghel. Een prent van dat kasteel, met als onderschrift het "t Huis te Reckel" toont een gebouw met een indrukwekkende hoofdzervormige toren. In de catalogus "Kastelen in Brabant" werd dit misverstand uit de weg geruimd. Ook analoge tekeningen van het huis van Rixtel met de toren bleken onjuist te zijn. Er blijven ons slechts enkele betrouwbare afbeeldingen over, die een eenvoudig massief huis tonen, met aan de linkerzijde een toren en rechts de neerhuizinge of boerderij. In 17e eeuwse beschrijvingen wordt ook een voorste poort vermeld.

De heren van Rixtel behoorden achtereenvolgens tot de geslachten De Rover, Van Ghent en Oudart. Van de familie De Rover weten we dat Dirk de Rover hoogschout en schepen van Den Bosch is geweest. Zijn dochter Agnes was gehuwd met Johan van Herlaer. Hun dochter Gerarda van Herlaer was gehuwd met Willem van Ghendt, heer van Empel en Meerwijk en schepen van Den Bosch. Deze werd als heer van Rixtel opgevolgd door zijn gelijknamige zoon Willem van Ghendt. In 1482 droeg Willem van Ghendt de heerlijkheid Aarle, Beek en Rixtel over aan Johan Oudart. Hij was een Noord-Franse edelman, zoon van Nicolaas Oudart, provoost van Arras, heer van Grevillers en kamerheer van hertog Johan van Bourgondië. Johan Oudart zelf was heer van Grevillers en raadsman van de hertog van Brabant. In 1463 werd hij president van de rekenkamer van het hertogdom Brabant. Gezien zijn directe relatie met de hertog kon hij Willem van Ghendt gemakkelijk opvolgen als leenman van de hertog voor de heerlijkheid Rixtel. Hij heeft er echter niet lang plezier van gehad, aangezien hij op 11 november 1493 te Brussel overleed en in de St. Goedelekerkerk werd begraven.

Als heer van Rixtel werd hij opgevolgd door zijn zoon Johan Oudart, kapitein onder keizer Karel V. Tot 1661 bleef de heerlijkheid bezit van de familie Oudart. Gezien het feit dat deze familie aanvankelijk helemaal niet op het kasteel woonde, moet dit uiteindelijk tot het verval van het pand hebben geleid. Pas in de 17e eeuw werd het regelmatig bewoond en vermoedelijk aan de tijd aangepast. Een oud gedeelte verdween tijdens de Franse oorlogen in het laatste kwart van de 17e eeuw.³

Datering Toelichting

Late Middeleeuwen - Middeleeuwen?

Veldkartering bron: Code AR4E1 in Box 1994 (zie literatuur) met de tekst: 'Toponiem: Els-Horst. coördinaten: 173.55/391.30.

Registratienummer: AR4E1. Gulden Huys. Vinder: Henk Goossens. Depot: Henk Goossens.

Literatuur Bron Nummer Archis Zaak ID

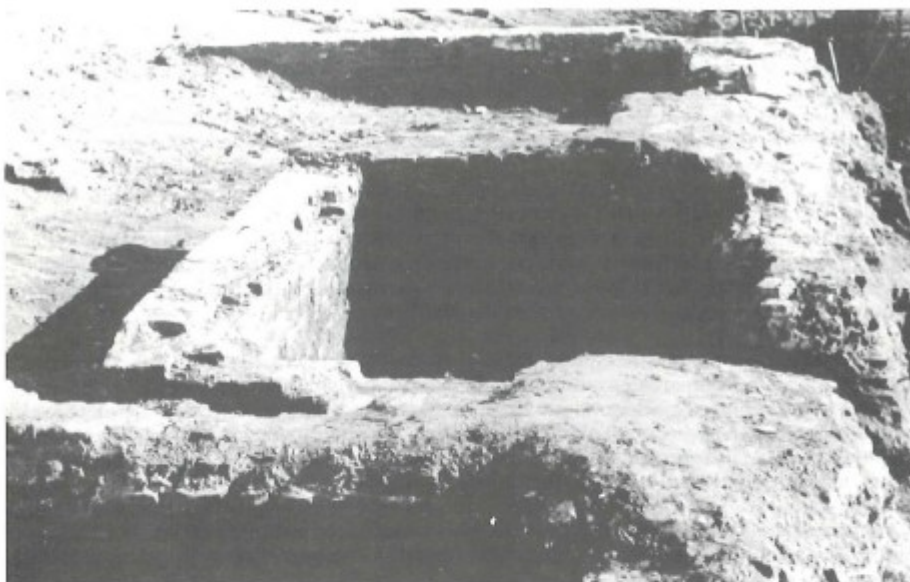
Coenen 1987; Box, G. 1994

Erfgoedkaart; Archis/SAS Laarbeek

44386/200033/AR4 E1

2889241100 / 2868992100 / 307389700 / 2992946100

³ Coenen 1987.

Fundamenten van het voormalige Gulden Huijs, opgegraven in 1938.

Houten palen, mogelijk van een ophaalbrug van het Gulden Huijs, ontdekt tijdens normalisatiewerkzaamheden aan de Aa in 1938.

Bron: Coenen 1987.

Uniek nr.	11.32.2.002
Coördinaten	171820 / 391270
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Kasteel Croy
Naam vinder	
Datum vondst	o.a. 12-10-2007
Verwerving	veldverkenning en begeleiding
Beschrijving	Het onderzoek uit 2007 gebeurde i.v.m. het saneren en herstellen van de gracht van het kasteel. Onder archeologische begeleiding is de gracht leeg gebaggerd tot het onderliggende dekzand. Aangekomen zijn muurtjes uit de tweede helft van de 18e eeuw. Het betreft resten van de oude zijbrug, die, net als de huidige brug, in het verlengde van de zijingang liggen. Tevens zijn de resten van een steiger aangetroffen. Er zijn alleen sporen over, de houten

paaltjes zijn verdwenen. Langs de zijden van de gracht is puin aangetroffen. Op de bodem van de gracht zijn vondsten uit de 18e en 19e eeuw aangetroffen. Hieruit kan worden geconcludeerd dat de gracht 25 jaar geleden niet zo diep is uitgebaggerd als nu. Het materiaal uit de gracht betreft naast puin ook aardewerk, dierlijk botmateriaal. Waarschijnlijk is dit opzettelijk gedumpt. Er is geen materiaal aangetroffen dat ouder is dan ca. 1750, wat betekent dat de gracht rond dit tijdstip grotendeels is leeg gebaggerd. Bij de huidige baggerwerkzaamheden is het grootste deel van de gracht tot op het dekzand schoongemaakt. Alleen in het midden van de gracht is een dun sliblaagje blijven liggen. Dit betekent dat er na de baggerwerkzaamheden waarschijnlijk nog weinig archeologische vondsten in de gracht zijn achtergebleven.

Datering	Late Middeleeuwen B - Middeleeuwen ?
Cultuur	onbekend
Toelichting	kasteel Croy
Literatuur	Akkerman, E.N. 2008
Bron	Archis/CMA/SAS Laarbeek
Nummer	417070/51F-026 11699 en AR2 CR1
Archis Zaak ID	2172658100

Kasteel Croy (bron: geheugenvannederland.nl)

Uniek nr.	11.32.2.003
Coördinaten	171420 / 390580
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Laag Strijp
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	11-1993
Verwerving	Archeologisch: veldkartering
Beschrijving	Bron: Code AR2LS13+14 in Box 1994 (zie literatuur) met de tekst: 'Toponiem: Laag Strijp. Archiefonderzoek J. Coenen, H. Beyers: Bonis In Stripe 1381, Leengoed. Vondstomstandigheden: er werden zware fundamenten gevonden. Dubbel kasteeltje. Zie Van Aarle tot Rixtel, Zie Van

Ricstelle tot Aarle-Rixtel. Ten N.O. van kasteel Croy lagen nog 2 kasteeltjes. Gezien het feit dat zij direct naast elkaar lagen en slechts door een aparte gracht en oprijlaan van elkaar gescheiden waren, mogen we aannemen dat het oorspronkelijk een geheel is geweest.

A. 16e + 17e eeuw: bezit familie v.Eyck (Overbrugge), B.1642 Hendrik Verbeek. 1632 Hoeve v. v.Eyck verbrand. Ter plekke opgebouwd'.

Datering Late Middeleeuwen B ? - Middeleeuwen ?
Toelichting kasteel Strijp met omgrachting plus fundamente.
Literatuur Box, G. 1994; Coenen, J. 1992
Bron Archis/CMA/SAS Laarbeek
Nummer 44349/51F-025 11698/AR2 LS13-14
Archis Zaak ID 3149380100

Uniek nr. **11.32.2.004**
Coördinaten 173148 x 391039
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Kannelust
Naam vinder nvt
Datum vondst 1992 en 2000
Verwerving niet van toepassing
Beschrijving Booronderzoek en Niet-archeologisch: graafwerk.
Datering Late Middeleeuwen B ? - Middeleeuwen ?
Toelichting Archiefonderzoek: oud kasteeltje 1381, naam onbekend. Later genaamd "KANNELUST". OTTONIS 1381.
Literatuur G. Box 1994.
Bron Archis/CMA/SAS Aarle-Rixtel
Nummer Bron: Code AR2(D6/D)D18 in Box 1994 (zie Literatuur)
Archis Zaak ID 2955029100

Uniek nr. **11.32.2.005**
Coördinaten 169120 / 391340
Plaats Lieshout
Toponiem 't Hof
Naam vinder nvt
Datum vondst
Verwerving niet van toepassing
Beschrijving Kleinschalig onderzoek door archeologische werkgroep: veldkartering en fundering-'prikken'.
Datering Late Middeleeuwen B ? - Middeleeuwen ?
Toelichting funderingen kerk, vlakbij funderingen kasteel
Literatuur
Bron Archis/CMA/SAS Lieshout
Nummer 33561/51E-002 761/LH1-9
Archis Zaak ID --

Uniek nr. **11.32.2.006**
Coördinaten 172.771 x 390.578
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem 't Slotje
Naam vinder nvt
Datum vondst 2000
Verwerving Booronderzoek RAAP
Beschrijving
Datering Late Middeleeuwen B ? — Nieuwe tijd B?
Toelichting
Literatuur Ode, O. en H.F.A. Haarhuis, Voorstudie Actualisering Archeologisch Monumentenbestand (VAAM)
Bron Archis/CMA

32.3 Kamp

Overkoepelende term voor tijdelijk bewoonde nederzetting uit Paleolithicum, Mesolithicum, Neolithicum en (Midden-)Bronstijd die is ingericht voor bewoning (basiskamp), de exploitatie van niet gedomesticeerde voedselbronnen of grondstoffen (extractiekamp).

Datering: Paleolithicum-(Midden-)Bronstijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- vuurstenen werktuigen en, ruim vertegenwoordigd, dito afval (afslagen en kernen); verscheidene versleten, gebroken en verbrande werktuigen (voor de Steentijd en de Vroege Bronstijd, voor de rest van de Bronstijd een b) (a);
- vanaf het Neolithicum met aardewerkscherven (a);
- tevens natuurstenen werktuigen (bijvoorbeeld klopstenen, retouchoirs en natuursteen dat is gebruikt als aambeeld, constructiesteen voor haarden en als kooksteen (a).
- evt. cultuurlaag (b);
- oppervlakte- en/of kuilhaarden (b);
- sporen van tenten of hutten (b);
- verkoolde planten- en dierenresten (bot); bij goede conservering ook onverkoolde resten (b).

32.4 Schans

Versterkt complex, bestaande uit wallen en grachten, in het veld pgeworpen, vaak met behulp van takkenbossen.

Datering: Nieuwe Tijd (16e-19e eeuw A.D.).

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- sporen van wallen, grachten en houten of (bak)stenen geschutsposten (a);
- versterkte doorgangen/poorten (a).
- veelvuldig langs de randen van een territorium en oorlogsgebieden, zoals de zuid- en oostgrens van de Republiek der Verenigde Nederlanden. In Amsterdam ook stadswal (Oude Schans, Weteringschans). Ook op plaatsen waar de vloot die lag te wachten op gunstige wind beveiligd moest worden, zoals bij Oudeschild op Texel (b);
- militaria en munitie (b);
- vaak in combinatie met andere militaire elementen, zoals linies, dijken etc. (b).

32.5 Wal/omwalling

Terrein omgeven door (al dan niet onderbroken) grachten, palissaden en wallen, waarvan de precieze functie niet geheel duidelijk is. In de meeste gevallen zijn er in eerste instantie geen aanwijzingen voor vaste bewoning en zijn er dientengevolge nauwelijks vondsten.

Datering: Late Middeleeuwen (vanaf de 13e eeuw A.D.)- Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- sporen van of aanwijzingen voor wallen en grachten (a);
- evt. cultuurlaag (b).

Datering: Late Middeleeuwen (vanaf de 13e eeuw A.D.)- Nieuwe Tijd.

32.6 Nederzetting

Verscheidene gelijktijdige huisplaatsen, erven of oncentraties/verspreidingen vondsten die wijzen op tijdelijke of permanente bewoning. Er zijn geen aanwijzingen voor stedelijke elementen (zie boven) en evenmin dat de bewoning plaatsgevonden heeft op een kunstmatige verhoging. Eventueel is de nederzetting begrensd geweest door een greppel, wal, palissade etc.

Datering: Neolithicum-Nieuwe-tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- grondsporen die wijzen op permanente bewoning, zoals palenconfiguraties behorende tot huisplattegronden, afvalkuilen, waterputten, haardplaatsen, erfgreppels etc., die duiden op verscheidene gelijktijdige erven (a);

- nederzettingstvondsten (grondstof, halffabricaten, eindproducten en afval; relatief groot percentage is gebroken en verbrand, ecologische resten (zoals plantenresten en botten die duiden op de verwerking en consumptie van voedsel) (a).
- evt. cultuurlaag (b);
- omheining (palissade, wal etc.) (b).

Uniek nr.	11.32.6.002
Coördinaten	171490 / 392810
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Kerkakker / Commanderie College
Naam vinder	Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland
Datum vondst	12-1988
Verwerving	opgraving
Beschrijving	In de nabije omgeving (volgens Beex 1960 "achter de oude toren van Beek") lag een urnenveld, dat nu waarschijnlijk grotendeels is verdwenen door ontgrondingen. Archeologische Werkgroep Beek en Donk. Huisplattegrond uit de urnenveldentijd. Drieschepig gebouw. Het artikel is gepubliceerd in een proefuitgave van Archeologisch Nieuws, 1990, geschreven door T. Huijbers.
Complex	Nederzetting
Datering	Late Bronstijd - Vroege IJzertijd, Romeinse tijd, middeleeuwen – nieuwe tijd
Toelichting	huisplattegrond Late Bronstijd- Vroege IJzertijd; waterput volle middeleeuwen; greppels, karrensporen en kuilen late middeleeuwen/vroeg moderne tijd.
Literatuur	G.Beex 1960; Verwers, W.J.H. 1990; Verwers, W.J.H. 1990; Huijbers, T. 1990
Bron	Archis/SAS beek en Donk
Nummer	18722/II-1b
Archis Zaak ID	2964425100

Uniek nr.	11.32.6.003
Coördinaten	171760 / 393040
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Oude Toren-Dr. Timmerslaan
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	1990
Verwerving	Archeologisch: opgraving
Complex	Nederzetting
Datering	Vroege Middeleeuwen - Late Middeleeuwen A?
Toelichting	In 1990-1991 is door de archeologische werkgroep van de heemkundekring Beek en Donk een archeologisch onderzoek uitgevoerd naar de resten van nederzettingen uit de (laat) Merovingische tijd tot 1200 AD. Aan het onderzoek namen medewerkers en studenten van het IPP en het IPL deel. Het geheel stond onder toezicht van de ROB. Uit de Merovingische tijd dateert een kuil met de resten van een runderskelet. De plattegrond van gebouw 2 is op typologische gronden toe te wijzen aan de laat Merovingische periode. Uit de 8e/9e eeuw dateert waterput (E). De gebouwen 8 en 9, die elkaar oversneden, lijken veel op de gebouwen uit de Karolingische periode te Dommelen. Waterput B kan ook tot deze fase gerekend worden. Mogelijk is 8/9 een bijgebouwen bij huis 3, dat nog niet nader gedateerd kan worden dan tussen 900 en 1050 AD. Gebouw 4 zal waarschijnlijk als spieker van gebouw 3 gefunctioneerd hebben. Gebouw 12 dateert uit de 10e eeuw. Uit de periode 1050-1200 AD stammen de gebouwen 6/7 (elkaar oversnijdend), gebouw 10 en bijgebouw 5 (hooiberg?), evenals de waterputten A, C en D. Gebouw 1 (een bijgebouw) lijkt aan deze fase vooraf te gaan. Een opvallend verschijnsel is de verandering van oriëntatie van de huizen na 1050 die ook in Dommelen en Geldrop is geconstateerd. Andere elementen uit de nederzetting zijn

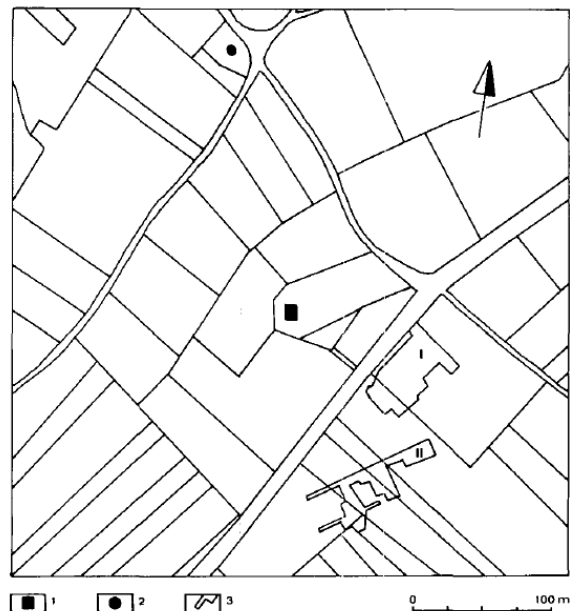
karresporen (900-1050) en greppels, waarvan er tenminste een zodanig is gevormd dat er sprake kan zijn geweest van een kleine veekraal. De vondsten uit de opgraving betreft voor het merendeel aardewerk; maar ook metaal, glas en hout is gevonden. Daarnaast is met name de aanwezigheid van een redelijke hoeveelheid dierlijk skeletmateriaal opvallend. (Naar Huijbers 1994)

Literatuur
Bron
Nummer
Archis Zaak ID

Huijbers, T. 1994; Verwers, W.J.H. 1991; Verwers, W.J.H. 1992
 Archis/SAS Beek en Donk
 21664/II-9 en 10
 3101565100

Afb. 23

Beek en Donk: de ligging van de opgegraven arealen in relatie tot de laat-middeleeuwse kerk op de kadasterkaart van 1832. Legenda: 1. toren van de laat-middeleeuwse parochiekerk, 2. windmolen, 3. opgegraven arealen I en II. (Tekening ROB, Amersfoort).

Uit Archeologische Kroniek 1992.

Uniek nr.	11.32.6.007
Coördinaten	168920 / 391940
Plaats	Lieshout
Toponiem	Nieuwenhof
Naam vinder	Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek
Datum vondst	19-12-1989
Verwerving	Archeologisch: opgraving
Complex	Nederzetting
Datering	Romeinse Tijd? - Late Middeleeuwen A?
Toelichting	Sinds 1989 (Jaarverslag ROB 1989, 173; 1990, 86) voert de ROB een onderzoek uit naar de Laat-Middeleeuwse bewoning in het nieuwbouwplan de Nieuwenhof. Daarbij wordt veel steun ondervonden van T. Huijbers (Beek en Donk) die ook zelfstandig delen van de nederzetting heeft opgegraven. Aan de noordwestzijde van de Laat-Middeleeuwse nederzetting zijn sporen van bewoning uit de Romeinse tijd aan het licht gebracht. Zij omvatten plattegronden van enkele boerderijen en schuren alsmede een tweetal waterputten. Het is niet uitgesloten dat de nederzetting, waarvan de oostelijke en zuidelijke begrenzing is vastgesteld, omgeven was door een of twee greppels. Uit een van de Romeinse waterputten konden de resten van een ladder geborgen worden: het uiteinde van de beide staanders met twee sporten. Aan een intern rapport van O. Goubitz en drs. L. Kooistra (ROB) zijn de volgende gegevens ontleend. De staanders zijn gekloofd of gedisseld uit dikke takken van de els (Alnus spec.) Daarin bevinden

zeshoekige gaten voor de sporten waarvan de uiteinden zeshoekig aangepunt zijn. Rond de sporten die uit wilgentakken (*Salix spec.*) gemaakt zijn, is de bast volledig bewaard gebleven. Omdat de bast onbeschadigd is, mag worden aangenomen dat deze sporten niet of nauwelijks gebruikt zijn. Vandaar ligt het voor de hand te veronderstellen dat we hier met de bovenzijde van de ladder te maken hebben. De waterput dateert uit de 2e eeuw.

Tijdens dit onderzoek zijn een inheems- Romeinse nederzetting en een aantal erven uit de Volle Middeleeuwen aangesneden en gekarteerd. De vier Romeinse woonstalhuizen, vijf bijgebouwen en drie waterputten worden gedateerd in de 1ste en 2de eeuw na Chr. Deze sporen zijn gelegen in het noordwestelijke deel van het plangebied Lieshout Nieuwenhof-Zuid en grenzen vrijwel direct aan de zuidelijke rand van het in deze notitie beschreven terrein. De middeleeuwse sporen zijn iets verder naar het oosten aangetroffen. Doordat de richting van de noordelijke grens van de oude opgravingen iets afwijkt van de zuidelijke rand van ons plangebied, is de afstand tussen de twee onderzochte terreinen aan de oostkant aanmerkelijk groter dan aan de westzijde. Daarnaast is een groot deel van het terrein tussen de huidige straten De Zicht, De Ploeg en de Gaffel niet onderzocht. Hierdoor is het voor de oostelijke helft van het terrein lastiger een relatie tussen de bij beide onderzoeken aangetroffen sporen te bepalen, dan voor de westelijke helft.

Literatuur

A. Huijbers 1991; Verwers, W.J.H. 1993; W.J.H. Verwers 1990; W.J.H. Verwers 1991; de Boer en Hiddink 2010 - W.J.H. Verwers (red.), Archeologische Kroniek van Noord-Brabant. In: Brabants Heem 44. Plattegronden uit de Romeinse tijd (Lieshout)

Bron

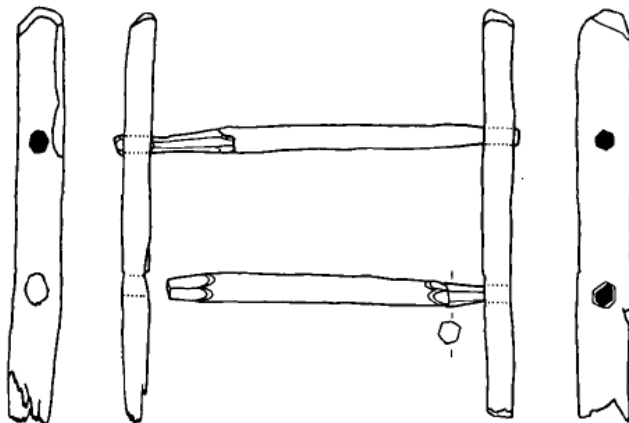
Nummer

Archis Zaak ID

Archis/SAS Lieshout

21662/31586/LH3-1

2003586100 / 2815490100 / 2815499100

houten trapje uit een waterput uit de Romeinse Tijd (bron Bogaers 1992)

Uniek nr. **11.32.6.008**

Coördinaten 171000 / 394580

Plaats Beek en Donk

Toponiem Heereind-Goorloop

Naam vinder

Datum vondst

Verwerving veldverkenning

Complex Nederzetting

Datering Late Middeleeuwen B ? — nieuwe tijd

Toelichting aardewerk, mogelijk fundamente bakstenen gebouw, skeletdelen mens

Literatuur

Bron SAS Beek en Donk
Nummer I-3
Archis Zaak ID 3040029100 / 2955783100

Uniek nr. 11.32.6.009

Coördinaten 171700 / 394635

Plaats Beek en Donk

Toponiem Kapelstraat

Naam vinder

Datum vondst 1989 en 1994

Verwerving opgraving

Complex Nederzetting

Datering Neolithicum en Late middeleeuwen-nieuwe tijd

Toelichting nederzettingssporen late middeleeuwen en vroegmoderne tijd, aardewerk, glas, metaal, hout, been. Bij de opgraving van 1994 zijn tegen de noordgrens van de opgraving aan een waterloop/gracht, met in de vulling veel aardewerk uit de periode 1750-1800 gevonden. Het betrof in totaal scherven van meer dan 50 complete en vrijwel complete items. Tot het aardewerk behoort Nederrijns roodbakkend aardewerk, waaronder twee gedateerde schotels uit de jaren '80 van de achttiende eeuw. Verder veel kommen van roodbakkend aardewerk, een klein kruikje van Westerwald-achtig steengoed met appliques, veel Faience, zowel monochroom als polychroom versierd en vroeg-industrieel aardewerk uit Engeland uit de periode 1750-1800.

Literatuur

Bron SAS Beek en Donk
Nummer 17187/II-30/II-31
Archis Zaak ID 2788307100

Een bord van roodbakkend aardewerk uit de 18^e eeuw afkomstig van de opgraving aan de Kapelweg (Foto A. Huijbers).

Uniek nr. **11.32.6.010**
Coördinaten 170850 / 395240
Plaats Beek en Donk
Toponiem Goorloop - Voorbeemd
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving veldverkenning
Complex Nederzetting
Datering Late Middeleeuwen B ? — nieuwe tijd
Toelichting plattegronden hoofd en bijgebouwen, waterputten, karrensporen en greppels, aardewerk, hout, been, zaden, pollen, glas en metaal.
Literatuur
Bron SAS Beek en Donk
Nummer I-14
Archis Zaak ID 3040126100 / 3149801100 / 3149818100

Uniek nr. **11.32.6.011**
Coördinaten 172070 / 395400
Plaats Beek en Donk
Toponiem Bemmer
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving niet-archeologisch graafwerk
Complex Nederzetting
Datering Late Middeleeuwen B ? — nieuwe tijd
Toelichting aardewerk, glas, tin, sintel, vuursteen, kalksteen. Huis "Everbest"?
Literatuur
Bron SAS Beek en Donk
Nummer IV-1
Archis Zaak ID --

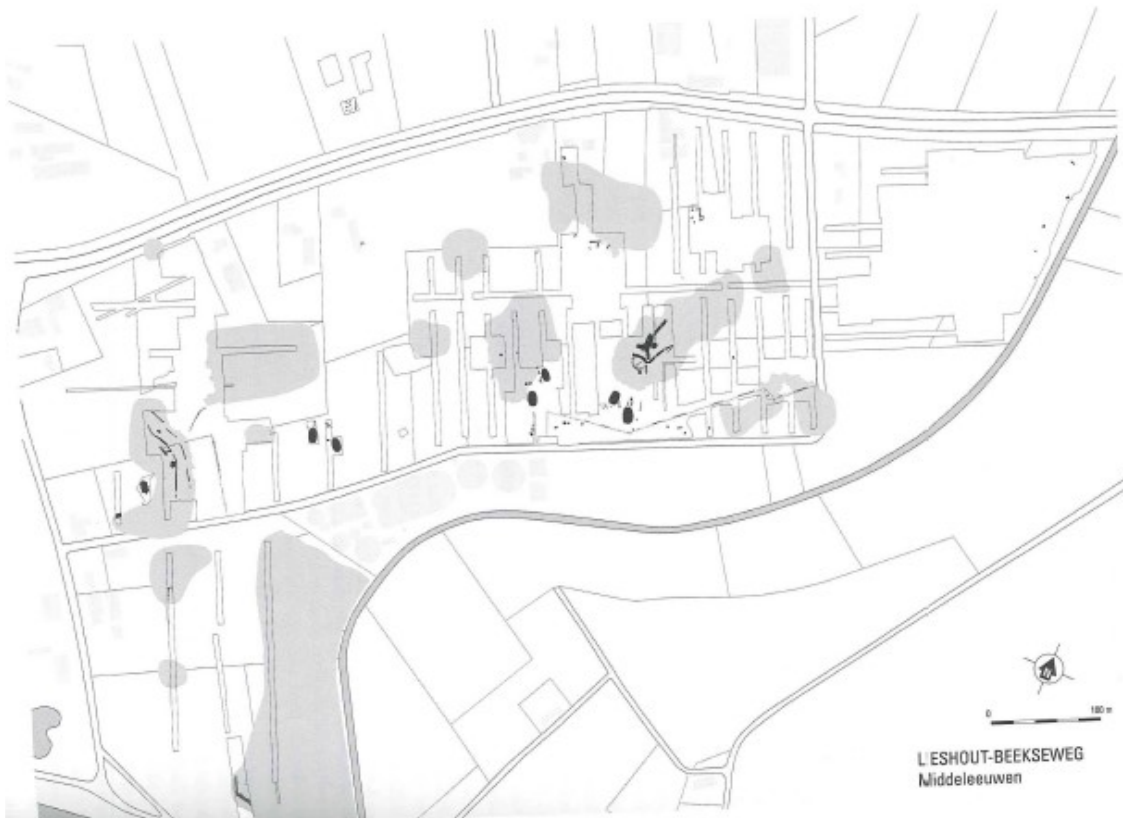
Uniek nr. **11.32.6.012**
Coördinaten 172300 / 395010
Plaats Beek en Donk
Toponiem Trentstraat
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving niet-archeologisch graafwerk
Complex Nederzetting
Datering Late Middeleeuwen B ? - Middeleeuwen ?
Toelichting steengoed kan (waterput?)
Literatuur
Bron SAS Beek en Donk
Nummer IV-2
Archis Zaak ID --

Uniek nr. **11.32.6.013**
Coördinaten 169345 / 391490
Plaats Lieshout
Toponiem 't Hof
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving niet-archeologisch graafwerk
Complex Nederzetting
Datering Late Middeleeuwen? - Late Middeleeuwen A?

Toelichting	vuursteen en nederzettingssporen; la-tene armbandfragment, aardewerk, dakpan, houtskool
Literatuur	
Bron	SAS Lieshout
Nummer	LH1-12
Archis Zaak ID	--
Uniek nr.	11.32.6.014
Coördinaten	170725 / 392300
Plaats	Lieshout
Toponiem	Beekseweg
Naam vinder	Archeologisch Instituut VU
Datum vondst	1999
Verwerving	opgraving
Complex	Nederzetting
Datering1	Vroege - Late IJzertijd
Datering2	Late IJzertijd - Midden-Romeinse Tijd B
Datering3	Late Middeleeuwen - Nieuwe tijd
Beschrijving	Onderzoek door middel van proefsleuven en vlakdekkend opgraven (9 ha) op een terrein van 32 ha ten oosten van Lieshout. Het terrein omvat een hoge dekzandrug langs de Goorloop, met op en naast de rug een dozijn depressies. Er is een reconstructie gemaakt van het oorspronkelijke micro-reliëf en verder is onderzoek verricht naar het leemgehalte van de bodem, alsmede zaden, vruchten en pollen. De datering van het plaggendek is onderzocht door middel van bescheiden chronostratigrafisch onderzoek. De oudste vondsten zijn 850 verspreide vuurstenen artefacten uit Paleolithicum (Federmesser), (Midden-) Mesolithicum en Neolithicum (Klokbeker). De vroegste grondsporen zijn van zes huisplattegronden en meer dan 40 bijgebouwen uit de Late Bronstijd en de IJzertijd (vanaf ca. 1000 voor Chr.). In deze tijd bewoonden en beakkerden één of twee boerenfamilies het terrein. Bijzonder is een gouden Ambiani-stater uit de Late IJzertijd (ca. 50 voor Chr.), die gedeponneerd is in het paalgat van een spieker. Het vanuit wetenschappelijk opzicht belangrijkste element van het onderzoek zijn drie naburige nederzettingen uit de Romeinse tijd, die geheel of gedeeltelijk konden worden opgegraven. Tijdens de opgravingen zijn onder meer 25 huizen, 40 bijgebouwen, 6 waterputten en vele vondsten aan het licht gekomen. De huizen vertegenwoordigen de onderkomens van drie tot vier families uit de periode van ca. 30 voor-225 na Chr. Verder sporen van hoeve de Groote Laar en de Laarberg, in 1734 lag bij de hoeve een herberg.
Toelichting	nederzetting met een aantal huisplaatsen en 30 a 40 spiekers".
Literatuur	Hiddink, H.A. 2005; Hiddink, H.A. 2000; Hiddink, H.A. 2001
Bron	Archis/VU Hiddink/SAS Laarbeek
Nummer	45674/4
Archis Zaak ID	2961769100 / 3207579100

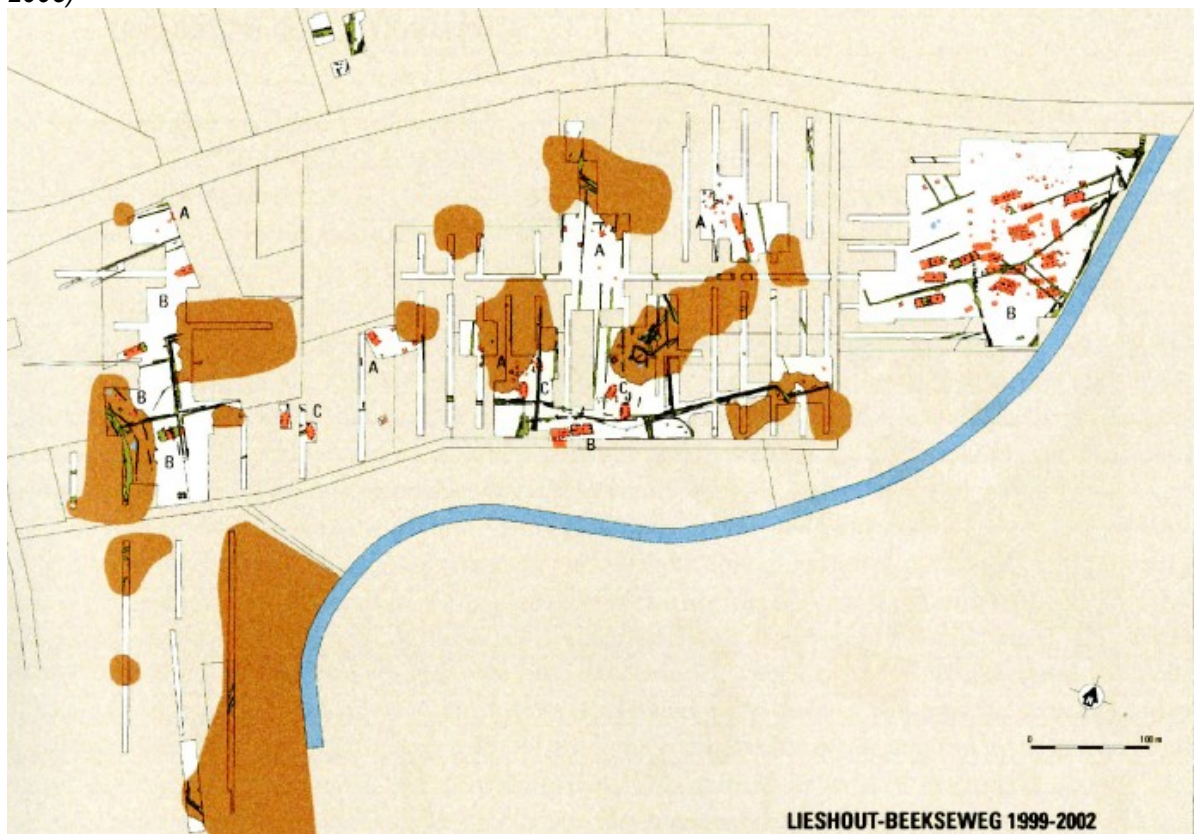
Lieshout-Beekseweg. Huis 1, uit de Romeinse tijd, na het couperen (bron Hiddink 2005)

Lieshout-Beekseweg. Structuren uit de Middeleeuwen (bron Hiddink 2005)

Lieshout-Beekseweg. De structuren van de oostelijke vindplaats uit de Romeinse Tijd (bron Hiddink 2005)

Lieshout Beekseweg. Vereenvoudigde opgravingsplattegrond. A bewoningssporen uit de IJzertijd; B Inheems-Romeinse bewoning; C erven uit de Volle Middeleeuwen (de greppels in de centrale depressie dateren uit dezelfde periode, vrijwel alle andere greppels op het terrein zijn post-

middeleeuws (bron: Koolen 2004)

Gouden stater (Keltische munt van omstreeks 50 v.Chr.), aangetroffen tijdens de opgraving Lieshout.

Uniek nr. 11.32.6.015

Coördinaten 170730 / 392175
Plaats Lieshout
Toponiem Beekseweg
Verwerving opgraving
Beschrijving Zie 11.32.6.014
Complex Nederzetting
Datering Vroeg Romeinse Tijd A - Romeinse Tijd
Literatuur Zie 11.32.6.014
Bron VU Hiddink
Nummer 3
Archis Zaak ID --

Uniek nr. 11.32.6.016

Coördinaten 170985 / 392455
Plaats Lieshout
Toponiem Beekseweg
Verwerving opgraving
Beschrijving Zie 11.32.6.014
Complex Nederzetting
Datering Vroeg Romeinse Tijd A - Romeinse Tijd
Literatuur Zie 11.32.6.014
Bron VU Hiddink
Nummer 2
Archis Zaak ID --

Uniek nr. 11.32.6.017

Coördinaten 170000 / 392350
Plaats Lieshout
Toponiem Revershof
Naam vinder VU
Datum vondst
Verwerving niet-archeologisch graafwerk
Complex Nederzetting
Datering Late Middeleeuwen? - Late Middeleeuwen A?
Toelichting bouwput door VU onderzoek; onder andere waterputten
Literatuur
Bron SAS Laarbeek
Nummer LH4-17
Archis Zaak ID --

Uniek nr. 11.32.6.018

Coördinaten 171540 / 393560 en 171435 / 393602

Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Hooge Recht Molenveld
Naam vinder	BAAC
Datum vondst	2020 en eerder
Verwerving	niet-archeologisch graafwerk en proefsleuven
Beschrijving	Op een diepte van 50 tot 100 cm –mv is in het midden van het plangebied een vindplaats uit de Romeinse tijd aangetroffen die zich uitstrekt richting het oosten (vindplaats 1). De sporen bestaan uit paalsporen, kuilen en een waterput die zich aftekenen in de C-horizont. Binnen de cluster paalsporen en kuilen is, in deze fase van het onderzoek, nog geen structuur vastgesteld. De hoeveelheid sporen doet echter vermoeden dat in en rondom werkput 14 wel een structuur aanwezig is. Bovenin de waterput zijn fragmenten van een gladwandig kruikje aangetroffen en bij de aanleg van het vlak in werkput 14 zijn in de oude cultuurlaag verschillende scherven aardewerk uit de Romeinse tijd gevonden. Binnen het plangebied zijn scherven aardewerk uit de vroege en volle middeleeuwen aangetroffen. Bijbehorende sporen zijn niet blootgelegd. Mogelijk betreft het aardewerk van een vindplaats uit de directe omgeving van het plangebied. Uit de (late) middeleeuwen en nieuwe tijd dateert een vindplaats met sporen van landbewerking en grondverbetering (vindplaats 2). Spitsporen, grondverbeteringsspooren en greppels zijn verspreid over het plangebied aangetroffen. Ook aardewerk uit deze periode, tot en met de eerste helft van de 18e eeuw is gevonden. Later aardewerk ontbreekt in het plangebied.
Complex	Nederzetting
Datering	Vroeg Romeinse Tijd - Romeinse Tijd
Literatuur	J. de Winter, 2020: Beek en Donk-De Hoge Regt. Inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven (BAAC rapport), Den Bosch.
Bron	Archis/SAS Beek en Donk
Nummer	II-23
Archis Zaak ID	4819422100

Afb. 4.8 Fragment terra sigillata van een Dragendorff 45 kom met een leeuwenkop met schenkopening (links; vnr. 20) en fragment van een gladwandig kruikje (rechts; vnr. 10).

Uit BAAC rapport.

Uniek nr.	11.32.6.019
Coördinaten	170650 / 394490
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Heereind
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	onbekend
Beschrijving	
Complex	Nederzetting
Datering	Vroeg Romeinse Tijd A - Romeinse Tijd
Literatuur	
Bron	Archis

Nummer 17184
Archis Zaak ID 2788275100

Uniek nr. 11.32.6.020

Coördinaten 172475 / 396565

Plaats Beek en Donk

Toponiem Leek

Naam vinder Particulier

Datum vondst 1935

Vererving Onbekend

Beschrijving "Geïmproviseerd" fiche op basis lijst met vondstmeldingen Beex, ca 1966. Is waarschijnlijk gebaseerd op Knippenberg 1957:67: "Vindplaats van een aantal stenen bijlen en ander neolithisch materiaal (Vlaardingencultuur?)." Opm.: behalve de door Beex beschreven exemplaren worden door Knippenberg nog 2 exemplaren genoemd (11x6x3 cm, top beschadigd; 14x7.5x4 cm, afgebroken top). De laatste werd in 1952 gevonden bij afgravingen van de Aa. Tevens vermeldt Knippenberg een slijpsteen, een vuursteenknol van 15x9 cm en wat onbepaalde (belemnieten/ versteend bot?) en jongere vondsten (kogelpotten, Pingsdorf, ronde stenen kogels). Ook zouden zich prehistorische vondsten van het terrein in het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden bevinden. De site wordt door Knippenberg gekwalificeerd als "prehistorische woonplaats". Opm.: de mogelijkheid bestaat dat een deel van de vondsten (coll. Van Gestel) reeds onder waarneming. 30174 is genoemd. Daar is evenwel sprake van vondsten verzameld bij de kanalisatie van de Aa (in de jaren '30). Opm.: de vondstdatum is ca het moment van de eerste vondst. Overige data onbekend.

Complex Nederzetting

Datering Vroeg Neolithicum B - Steentijd?

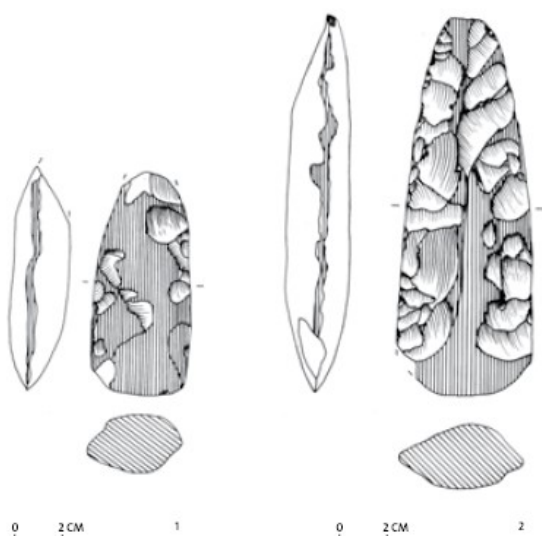
Toelichting "vele andere neolithische voorwerpen"

Literatuur Knippenberg, W. 1957

Bron Archis

Nnummer 30195

Archis Zaak ID 2868781100

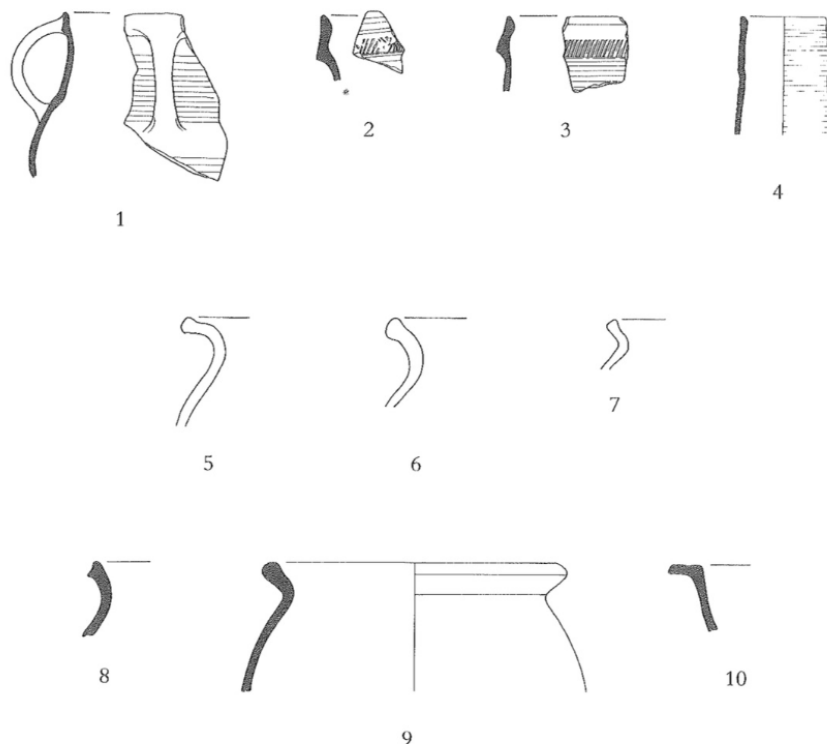
Vuurstenen bijlen uit het Neolithicum (Nieuwe Steentijd), gevonden in Leek (tekening Nico Arts, bron Huijbers 2006)

Uniek nr. 11.32.6.021

Coördinaten 170820 / 394780

Plaats Beek en Donk

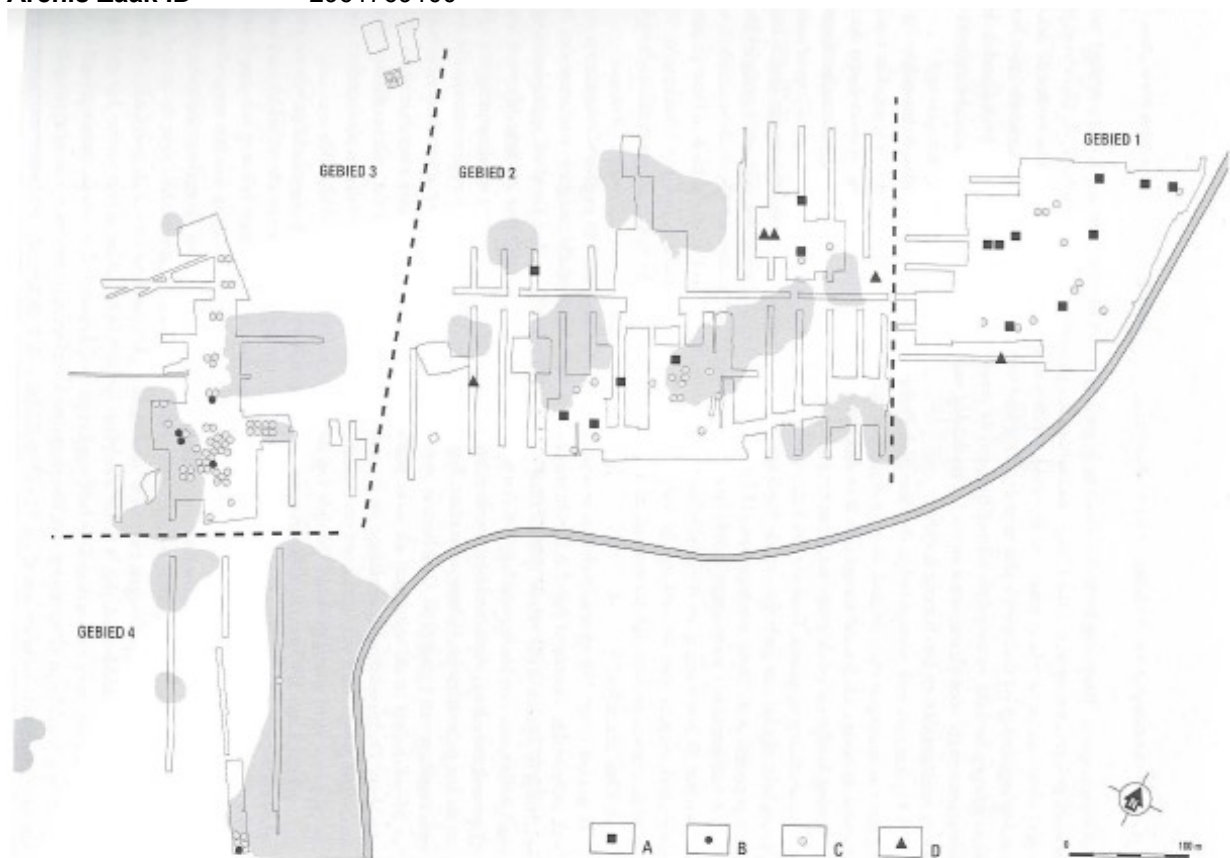
Toponiem	Karstraat
Naam vinder	Hurk, L. van de
Datum vondst	04-06-1986
Verwerking	niet-archeologisch graafwerk
Beschrijving	Op 04-06-1986 deed Dhr. L. van de Hurk bij graafwerkzaamheden op zijn terrein een toevalsvondst bij het uitgraven van een bouwput ten behoeve van een overdekte mestsiro. Hij trof hierbij nederzettingssporen (kuilen en greppels) en grote hoeveelheden aardewerkscherven (Elmpt, protosteengoed, Bijna steengoed en Steengoed) aan. Datering van sporen en scherven is Late Middeleeuwen A- Late Middeleeuwen B. Na het verwijderen van de bovengrond kwamen volgens de waarneming van de eigenaar P. v.d. Hurk, ca. 60 cm onder het maaiveld grondsporen te voorschijn, waaronder paalgaten met een doorsnede van ca 1 m. De grond uit de bouwput werd verspreid over het aangrenzende terrein. Daar verzamelde T. Huijbers (Beek en Donk) veel scherven die een indruk gaven van de periode waarin de nederzetting bewoond was: midden 13e tot 2e kwart 14e eeuw. Onder het aardewerk bevonden zich randen van Langerwehe en Siegburg kannen (afb. 70:1-4), handgevormde en gedraaide kogelpotten (afb. 70:5-7. 8-9) en een grijs gedraaide schaal (afb. 70: 10).
Complex	Nederzetting
Datering	Late Middeleeuwen A en B
Toelichting	nederzettingssporen, aardewerk
Literatuur	Huijbers, T. 1991'; Huijbers, T. 1993; - W.J.H., Verwers, 1990: Archeologische Kroniek van Noord-Brabant 1985-1987. Waalre (Stichting Brabants Heem).
Bron	Archis/SAS Beek en Donk
Nummer	17183/50282/I-8
Archis Zaak ID	3040061100 / 3093822100

Afb. 70 Beek en Donk. Schaal 1:4

Uit Archeologische Kroniek van Noord-Brabant 1985-1987.

Uniek nr.	11.32.6.022
Coördinaten	170575 / 392180
Plaats	Lieshout
Toponiem	Beekseweg
Naam vinder	Archeologisch Instituut VU
Datum vondst	1999
Verwerking	Archeologisch: opgraving
Beschrijving	Vooraf in gebied 1 en eveneens in gebied 2 zijn bewoningssporen van de laat-paleohthische <i>Federmesser</i> traditie aangetroffen. In gebied 3 zijn geen (zeker) paleolithische artefacten aangetroffen. De precieze locatie van de paleolithische nederzetting(en) is door het geringe aantal en de relatief grote verspreiding van de vondsten niet te duiden. Resten van een mesolithische bewoning zijn aanwezig in alle vier onderscheiden gebieden. De aanwezigheid in gebied 1 en 2 is vooral gebaseerd op het voorkomen van kwartsiet van Wommersom. In gebied 3 en 4 is deze steensoort gecombineerd met microlithische spitsen aangetroffen. Twee spitsstypen wijzen op een laat-mesolithische ouderdom (7600-6000 B P). In gebied 3 liggen één of meerdere nederzettingen. Ook in gebied 4 heeft vermoedelijk een nederzetting gelegen. Met uitzondering van één vondst in gebied 1, lijken de laat-neolithische activiteiten beperkt gebleven tot gebied 2. De gebroken spitsen duiden mogelijk op jachtactiviteiten van mensen van de Klokbeercultuur langs de Goorloop.
Complex	Nederzetting
Datering	Laat Paleolithicum - Laat-Neolithicum
Cultuur	Federmesser en Klokbeercultuur
Toelichting	vuursteen, aardewerk, glas, metaal, houtskool
Literatuur	Hiddink, H.A. 2000; Hiddink, H.A. 2001
Bron	Archis/SAS Laarbeek
Numer	45674/LH4-1-2-4-6-16
Archis Zaak ID	2961769100

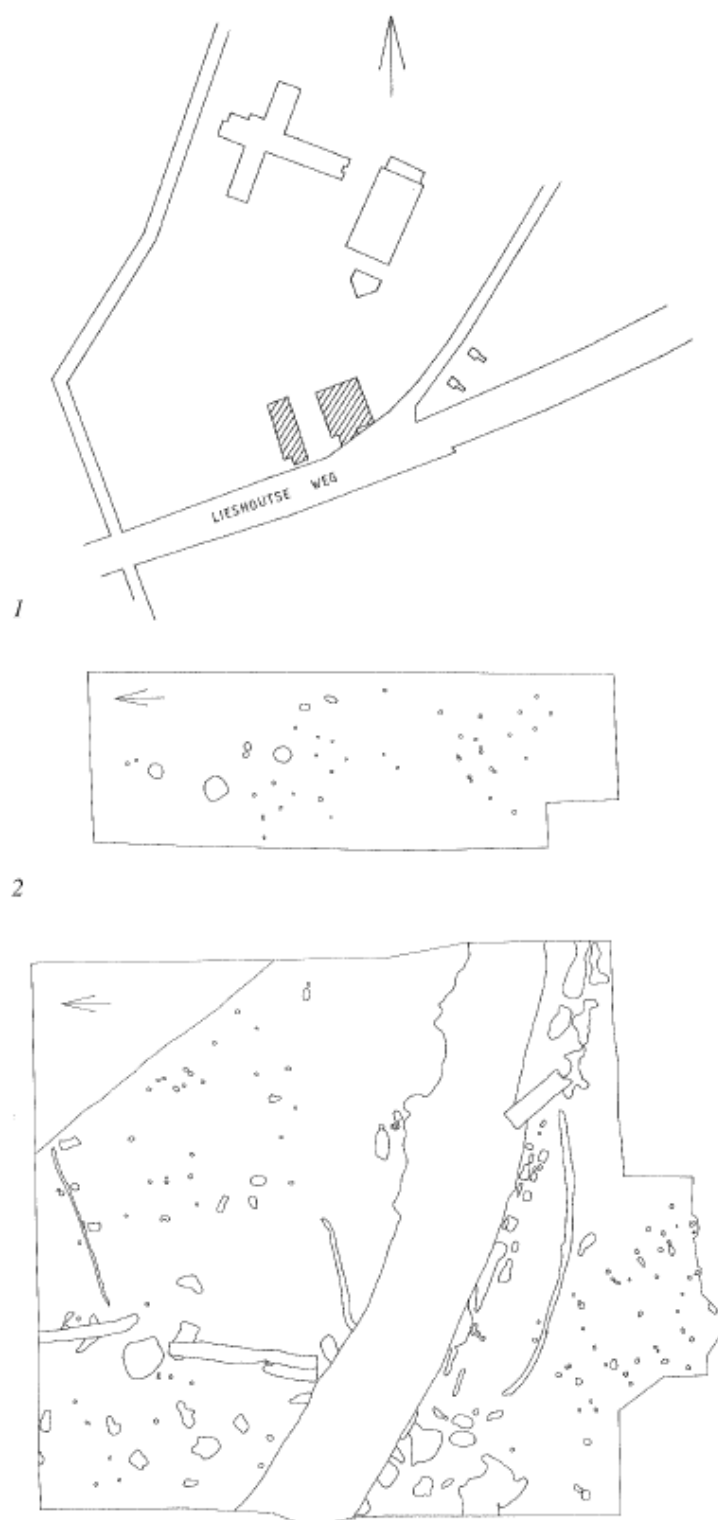

Lieshout-Beekseweg. Verspreiding van vuursteenvondsten met een chronologische indicatie. A (mogelijk) Laat-Paleolithicum; B Mesolithische spitsen; C Wommersom-kwartsiet; D Neolithische vondsten (bron Deebe in Hiddink 2005).

Uniek nr.	11.32.6.023
Coördinaten	173250 / 390520
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Rixtel; Tempeliershoeve - Maltheserhoeve
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	9999
Verwerving	Archeologisch: booronderzoek
Beschrijving	Archiefonderzoek J. Coenen: Tempeliershoeve - Maltheserhoeve. Oudste nederzetting ? 1214. Op kaart 1832 duidelijk onnatuurlijke loop (vreemde vorm) in Schevelingse Loop. Zou deel omgrachting kunnen zijn van Tempeliershoeve of Maltheserhoeve. Grond is vergraven? Bij boringen zeer nat. Zie kaart op boek v. Ricstelle tot Aarle-Rixtel, blz. 32-33'.
Datering	Late Middeleeuwen A - Nieuwe Tijd B
Toelichting	Tempeliershoeve/Malteserhoeve 1214
Literatuur	Box, G. 1994; Coenen, J. 1992
Bron	Archis/SAS Laarbeek
Nummer	44320/AR2 R2
Archis Zaak ID	2954973100 / 2954981100
Uniek nr.	11.32.6.024
Coördinaten	172870 / 391670
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	De Beemd
Naam vinder	Onbekend
Datum vondst	1970
Verwerving	Niet-archeologisch: graafwerk
Beschrijving	Bron: Code AR3B1 in Box 1994 (zie Literatuur) met de tekst: 'Toponiem: de Beempt. Coördinaten: 172.87/391.67. Registratienummer: AR3B1. Vinder: Mededeling Harry Smulders. CIJNSGOED 1500-1600. 1700 HERBERG. Depot: verdwenen. Rapporteur: G.B. Bouwactiviteiten. Vondstbeschrijving: (aardewerk) deel van omgrachting of waterput/afvalkuil gevonden met veel aardewerk en steengoed van +- 1500 en later. +- 1970. Object: gebouw - hoeve.
Complex	Nederzetting
Datering	Late Middeleeuwen B - Nieuwe Tijd B
Toelichting	herberg de Engelenhoff
Literatuur	Box, G. 1994
Bron	Archis/SAS Laarbeek
Nummer	44376/AR3 B1
Archis Zaak ID	2955304100
Uniek nr.	11.32.6.025
Coördinaten	171530 / 392900
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Kerkakkers
Naam vinder	
Datum vondst	1988, 1989
Verwerving	opgraving
Complex	Nederzetting
Beschrijving	In 1988 werd op de kerkakker te Beek archeologisch noodonderzoek verricht. De waargenomen verschijnselen binnen het onderzoek kunnen worden onderverdeeld in paalsporen, greppels, een waterput en een karrespoor. De paalsporen waren allen te betitelen als prehistorisch, de overige sporen laatmiddeleeuws.

Datering	Late Brontijd - IJzertijd en Middeleeuwen – Nieuwe tijd
Toelichting	huisplattegrond Late Bronstijd- Vroege IJzertijd; waterput volle middeleeuwen; greppels, karrensporen en kuilen late middeleeuwen/vroeg moderne tijd; huisplattegrond Late Bronstijd- Vroege IJzertijd; waterput volle middeleeuwen; greppels, karrensporen en kuilen late middeleeuwen/vroeg moderne tijd.
Literatuur	W.J.H. Verwers (red.), Archeologische Kroniek van Noord-Brabant 1988-1989. In: Brabants Heem 42, 143-146.
Bron	SAS Beek en Donk
Nummer	II-1b/II-1
Archis Zaak ID	--

Afb.12
 Beek en Donk. 1 situatie, schaal
 1:5000, 2 overzicht schaal 1:400

Uit Archeologische Kroniek 1988-1989.

Uniek nr.	11.32.6.026
Coördinaten	169785 x 392757
Plaats	Lieshout
Toponiem	Plashoeve (Provincialeweg 10)
Naam vinder	Pim Brouwers
Datum vondst	1974
Verwerving	Niet archeologisch

Beschrijving

Op 8 augustus 1974 vond Pim Brouwers, toen eigenaar van de Plashoeve, op ongeveer 10 meter afstand van de boerderij een bijna gave kan met daarop een drietal appliques, opgelegde reliëfs. Volgens Nico Arts doet de vondst van zo'n complete kan vermoeden dat het hier gaat om een zogenaamd bouwoffer: een voorwerp, vaak van aardewerk, dat opzettelijk onder de haard of onder de drempel werd begraven om een gebouw te behoeden voor onheil, zoals blikseminslag of brand. Door de appliques, die indertijd beschreven werden, kan de schenkan gedateerd worden in de jaren omstreeks 1585. Hieruit zou afgeleid kunnen worden dat de Plashoeve een van hoeven is die in 1587 werden verwoest en enige tijd later herbouwd.

Datering

Late Middeleeuwen - Late Middeleeuwen

Toelichting

Een bijna gave kan met daarop een drietal appliques, opgelegde reliëfs. Volgens Nico Arts, de stadsarcheoloog van Eindhoven, betreft het hier een schenkan uit het pottenbakkersdorp Raeren. Er zijn twee appliques waarop dezelfde afbeelding te zien is. Hiervoor was, waarschijnlijk zonder toestemming, gebruik gemaakt van het wapen van het echtpaar Henrick van Schulenburg en Adriana van Ommeren. De andere applique is een ontwerp van pottenbakker Jan Emons.

[http://nl.wikipedia.org/wiki/Plashoeve_\(Lieshout\)#cite_note-3](http://nl.wikipedia.org/wiki/Plashoeve_(Lieshout)#cite_note-3)

Literatuur**Bron**

Internet

Nummer

Niet van toepassing

Archis Zaak ID

De schenkan van zogenaamd Steinzeug is 30 cm hoog.

De apliques die op de kan zijn aangebracht.

Uniek nr.	11.32.6.027
Coördinaten	172980 x 390502
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Bosscheweg
Naam vinder	RAAP/Synthegra
Datum vondst	2009
Verwerving	Opgraving
Complex	Nederzetting
Datering	Romeinse tijd
Toelichting	

Het terrein blijkt te zijn geëgaliseerd. De oorspronkelijke bodem zal in hoogte hebben toegenomen in zuidelijke richting. Als gevolg van de voornoemde egalisatie is daar een deel van de C-horizont verdwenen. Onder een 50 cm dik grijs zwarte bouwvoor zijn ondiepe machinale verstoringen, bandensporen, en drainage/leidingsleuven aangetroffen in de C-horizont. In de noordhoek daarentegen is op restanten B- en E-horizont een opvullingslaag van vaag gevlekt geelgrijs zand aangetroffen. In de zuidwest helft zijn grote verstoringen aangetroffen met een bruine zandvulling, ter plekke waar de eigenaar zich voederkuilen kon herinneren.

Tijdens het onderzoek zijn voornamelijk recente verstoringen aangetroffen. In het zuidelijk deel van de bouwput is een vaag grijs rond spoor aangetroffen. Deze werd doorsneden door een recente verstoring. Bij het couperen bleek het bij het vage grijze spoor om een waterput te gaan. Op een dieper niveau kwam een tweede put te voorschijn. De putten waren opgebouwd uit eikenhout in de vorm van een uitgeholde boomstam. Hiervan zijn alleen de dieper gelegen delen van het houtwerk bewaard gebleven. De waterputten worden aan de hand van het aardewerk hierin aangetroffen voorlopig gedateerd in de Romeinse periode.

Tijdens de archeologische opgraving is vondstmateriaal aangetroffen te dateren in de Romeinse periode en in de middeleeuwse en nieuwe tijd. Het vondstmateriaal bestaat uit aardewerk, metaal en hout. Het Romeinse aardewerk is afkomstig uit de waterputten. Het middeleeuwse en nieuwe tijd aardewerk is aangetroffen in de bouwvoor en in de recente verstoringen. Het metaal bestaat uit een sterk gecorrodeerde kogel te dateren in de late 17e of 18e eeuw. De kogel is aangetroffen in de insteek van de waterputten.

Literatuur

Geraeds 2002; Wemerman, P. & Hesseling, I., 2009: Definitieve opgraving, Bosscheweg te Aarle-Rixtel (Synthegra); Spitzers, T., 2009: Veldwerkverslag: Bosscheweg te Aarle-Rixtel; Definitieve opgraving (DO) (Synthegra), Valkenswaard

Bron Archis
Archis Zaak ID 2259093100 / 3178881100

Uniek nr.	11.32.6.028
Coördinaten	172374 / 391514
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Zonnetij 'het Klavier'
Naam vinder	Archeologisch Centrum Vrije Universiteit en BAAC
Datum vondst	2010 en 2011
Verwerving	Proefsleuvenonderzoek en opgraving
Beschrijving	

Tijdens het proefsleuvenonderzoek zijn 15 proefsleuven aangelegd en is 993 m2 onderzocht. De vlakken en profielen van de proefsleuven hebben aangetoond dat een groot deel van het plaggendeek verstoord is. De verstoring is enerzijds het gevolg van grondverbetering (esgreppels) en anderzijds van zandwinnig. Indien hier ooit archeologische resten aanwezig waren, zijn die nu volledig vergraven. In twee sleuven (proefsleuf 1 en 13) zijn delen van hoofd- en bijgebouwen uit de Vroeg en/of Volle Middeleeuwen aangesneden. De datering van deze sporen is gebaseerd op kleur, structuren vondstmateriaal. In sleuf 15 zijn eveneens sporen aangetroffen. In dit geval gaat het om uitbraaksleuven die de plaats aangeven waar tot enkele jaren geleden een boerderij heeft gestaan. Zowel

in het eerste als het tweede vlak van de sleuven 14 en 15 zijn geen sporen aangetroffen van de klokgieterij die hier vanaf het einde van de 18de eeuw heeft gestaan. Dit neemt echter niet weg dat ze buiten de sleuven niet meer aanwezig zijn. Het aantreffen van enkele karrensporen tussen de uitbraaksleuven van de afgebroken boerderij geeft aan dat deze verstoring diep is, maar wel beperkt in horizontale zin. Het is goed mogelijk dat sporen bewaard zijn gebleven tussen de uitbraaksleuven. Bij de waardering van het terrein zal rekening gehouden worden met drie vindplaatsen. Ten eerste twee clusters middeleeuwse sporen in de werkputten 1 en 13 (vindplaats A), ten tweede een boerderij/klokkengieterij uit de nieuwe tijd (vindplaats B), ten derde een karrenpad (vindplaats C).

Bij de opgraving zijn verspreid over het plangebied twee middeleeuwse boerenerven aangetroffen. Beide erven bestaan uit een hoofdgebouw, een bijgebouw en waterputten. Het ene erf bevindt zich tussen de Kerkstraat en de begraafplaats (werkput 1). Structuur 1 en 2 behoren tot dit erf samen met een waterput (spoor 1042). Het andere erf ligt naast de nieuwbouw aan de Molenstraat (werkput 2) en bestaat uit structuur 3 en 4 en twee waterputten. Van één van de twee boomstamwaterputten is bijna 2 meter hout bewaard gebleven. De tweede put is opvallend minder diep ingegraven en er zijn bovendien sporen van herstelwerkzaamheden aangetroffen. Op het erf in werkput 1 is ook één waterput aangetroffen. Deze put lijkt een vervanging te zijn van een oudere waterput waarvan het hout volledig uitgegraven is. 20ste eeuw. In de zuidwesthoek van het plangebied zijn sporen van bebouwing aangetroffen. De sloop van de boerderij (in 2005) is zeer grondig geweest en heeft duidelijke sporen in de ondergrond achtergelaten. Vrijwel alle muren en funderingen zijn verdwenen, slechts kleine fragmenten zijn bewaard gebleven. Van de daadwerkelijke klokkengieterij zijn weinig resten aangetroffen. De vermoedelijke gietkuil is aan de noordrand van de vindplaats aangetroffen. Deze lijkt bij de verplaatsing van de gieterij naar een nieuwe locatie dichtgegooid te zijn met baksteenafval. Op het terrein zijn verder de funderingen van een diepvrieskuis, restanten van schuurtjes en andere bouwsels, de gierput en allerlei 20ste eeuwse afvalkuilen aangetroffen.

middeleeuwen- Nieuwe tijd

Kerckhaert en Elstrodt 2010 & Brouwer 2011

Archis

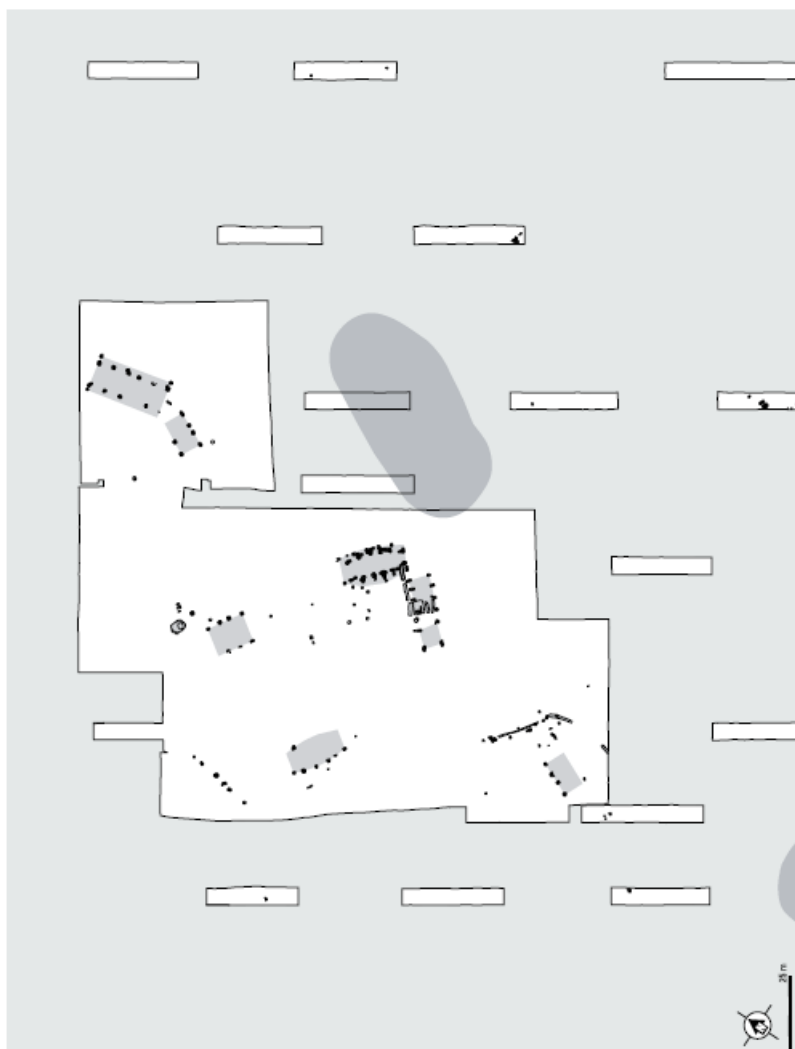
2300831100 / 2317794100

Datering
Literatuur
Bron
Archis Zaak ID

Het opgraven van een huisplattegrond uit de Late Middeleeuwen in plangebied Zonnetij (bron Brouwer 2011)

Uniek nr.	11.32.6.029
Coördinaten	172334 / 393063 en 172116/393012
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Beekse Akkers
Naam vinder	Archeologisch Centrum Vrije Universiteit
Datum vondst	2006
Verwerving	Proefsleuven en opgraving
Complex	Nederzetting
Datering	Middeleeuwen – Nieuwe tijd
Toelichting	De meest westelijke vindplaats, vindplaats B, betrof een nederzettingsterrein uit de Volle Middeleeuwen. In totaal zijn resten van vier grotere gebouwen, vier kleinere gebouwstructuren en enkele greppels en greppelkuilen onderzocht. Hierbij is het onduidelijk of het hier handelt om de resten van één of meerdere erven. Wel is het zeker dat de bewoning hier meerdere fasen heeft gekend. Als datering van de vindplaats wordt de 12de en 13de eeuw aangenomen. Nadat de bewoning is verdwenen blijft het plangebied, getuige de aangetroffen greppelsystemen, nog in gebruik als landbouwgrond. In een wat latere periode, mogelijk direct volgend op de bewoning van vindplaats B, wordt vindplaats C in gebruik genomen al woonlocatie. Hoewel hier aardewerk is aangetroffen uit de late 13de eeuw gaat men uit van daadwerkelijke bewoning van de vindplaats in de 14de en 15de eeuw en later. Men beschikt echter niet over gebouwstructuren uit deze periode en vermoedt dat deze buiten het opgegraven areaal hebben gelegen. Wel is er sprake van een grote hoeveelheid perceleringsgreppels. Pas aan het begin van de 17de eeuw is er sprake van daadwerkelijke bewoning binnen deze vindplaats in de vorm van een boerderij, welke op grond van het dendrochronologisch onderzoek omstreeks 1630 is gedateerd. Verondersteld wordt dat de vindplaats tot in de 18de en mogelijk zelfs het begin van de 19de eeuw bewoond blijft.
Literatuur	Hiddink 2009
Bron	Archis
Archis Zaak ID	2121992100

Proefsleuven en opgraving Beekse Akkers in 2006: Vindplaats B hierboven en Vindplaats C hieronder (uit Hiddink 2009).

Uniek nr.	11.32.6.030
Coördinaten	172334
Plaats	Lieshout
Toponiem	Nieuwenhof Noord
Naam vinder	BAAC
Datum vondst	2010 en nog een stukje in 2016
Verwerving	Opgraving
Complex	Nederzetting
Datering1	Late Bronstijd – Vroege IJzertijd
Datering2	Midden – Late IJzertijd
Datering3	Romeinse tijd
Datering4	Late Middeleeuwen
Toelichting	In het totaal zijn er tijdens en na het veldwerk 132 structuren onderscheiden. Het gaat hierbij om 26 hoofdgebouwen, 65 bijgebouwen, 19 waterputten/-kuilen, 18 greppels, een weg, een veekraal, een palissade en een graf. Het gros van deze structuren stamt uit de Romeinse tijd. De oudste structuren, twee huizen, drie bijgebouwen en twee waterkuilen, stammen uit de periode late bronstijd-vroege ijzertijd. Uit de midden of late ijzertijd stamt één huis en een groot aantal spiekers, voor zover deze dateerbaar zijn. Dit laatste geldt ook voor een aantal waterkuilen, waarvan vermoed wordt dat deze uit dezelfde periode stammen. De Romeinse bewoning wordt vooraf gegaan door bewoning uit de late ijzertijd, een scheidslijn laat zich niet trekken. Bij het onderzoek is niet de gehele Romeinse vindplaats blootgelegd, de bewoning zet zich in ieder geval naar het westen en mogelijk ook het noorden voort. Het is niet in te schatten welk percentage van de nederzetting is vrijgelegd. Ten zuiden van het nu opgegraven deel zijn in het verleden al diverse structuren (waaronder de weg en een nederzettingsgreppel) uit de Romeinse tijd aangetroffen. De zuidgrens van de Romeinse nederzetting is derhalve wel duidelijk, evenals de in dit onderzoek vastgestelde oostgrens. Voor de middeleeuwen geldt dat de aangetroffen structuren de meest noordelijke zijn van de al in de jaren '90 blootgelegd nederzetting uit de volle middeleeuwen. Is er in de late bronstijd en de ijzertijd nog sprake van zich verplaatsende, losse erven, in de Romeinse tijd lijkt er vanaf het begin sprake van een bepaalde nederzettingsstructuur. De diverse hoofd- en bijgebouwen zijn wat betreft spreiding en oriëntatie duidelijk op elkaar afgestemd. Zo blijft het nederzettingsgedeelte nabij de waterputten lange tijd onbebouwd en vindt er vooral op de hoogste delen van de dekzandkop intensief bewoning plaats. De overheersende oriëntatie van de hoofdgebouwen is noordoost-zuidwest. Met het verschijnen van de omgreppeling en de weg, rond 100 n. Chr., verandert de structuur van de nederzetting. Hierbij verschijnen er aan de rand van de nederzetting hoofdgebouwen, waarbij de lange wanden telkens dezelfde oriëntatie hebben als de nabijgelegen nederzettingsgrens. Daarnaast vindt er ook schaalvergroting plaats, de westelijke grens van de nederzetting verdwijnt buiten ons beeld, de noordelijke grens bevindt zich waarschijnlijk ter hoogte van de structuren 22 en 23, maar zeker is dit allerminst. Zo rond 200 n. Chr. voltrekt zich wederom een verandering, de bewoning clustert zich wederom rond het hoogste punt van de dekzandkop. Op dat moment is er duidelijk sprake van een axiale nederzetting, bestaande uit twee rijen parallelle boerderijen. Dit soort strakke symmetrie komt eigenlijk alleen voor bij villa's. Hierop wijst ook de aanwezigheid van een grote veekraal. Er kan slechts geconcludeerd worden dat er in de 3^e eeuw, of mogelijk al eerder, een villa aanwezig is geweest, waarvan het hoofdgebouw zich ten westen van het opgegraven areaal heeft bevonden. De economische basis wordt gevormd door schapen, die waarschijnlijk voor de wol zijn gehouden. Wanneer de nederzetting precies zijn einde vindt is onduidelijk. Het vondstmateriaal laat zien dat er aan het begin van de 3^e eeuw nog bewoning plaatsvindt, typisch laat 3^e eeuws materiaal ontbreekt. Na de Romeinse tijd wordt het stil tot de volle middeleeuwen, er zijn geen sporen of vondsten uit de vroege middeleeuwen aangetroffen. Dit wil niet

76

Literatuur	- J. v.d. Weerden & M. C. Brouwer, 2015: Boni pastoris est tondere pecus, non deglubere. Bewoning uit de prehistorie, Romeinse tijd en middeleeuwen te Lieshout, Nieuwenhof-Noord (BAAC-rapport A-10.0339) -J.F. van der Weerden, 2018: Lieshout, Nieuwenhof-Noord (BAAC-rapport A-16.0332)
Bron	Archis
Archis Zaak ID	2304914100 en 4026464100
Uniek nr.	11.32.6.031
Coördinaten	171500 / 390500
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Strijp
Naam vinder	Archeologisch Centrum Vrije Universiteit
Datum vondst	2000
Verwerving	Opgraving
Complex	Nederzetting
Datering1	Mesolithicum
Datering2	IJzertijd
Datering3	Vroege en Volle Middeleeuwen
Beschrijving	Tijdens de opgravingen zijn verspreid kleine vuurstenen artefacten gevonden zoals huidenschrabbers, klingen en afslagen (restafval bij de bewerking van vuursteen). De vondsten geven aan dat zich vanaf het Mesolithicum (ca. 8000 – 5300 voor Chr.) kleine groepen jagers/verzamelaars ophielden in deze omgeving. De eerste sporen van vaste bewoning stammen echter uit de IJzertijd (800 v. Chr.-begin jaartelling). Het betreft hier onder meer de paalsporen van kleine schuurtjes voor de opslag van granen en andere oogstgewassen. Opmerkelijk is de aanwezigheid van aardewerkscherven uit de Romeinse tijd (begin jaartelling - ca. 450 na Chr.) afkomstig uit middeleeuwse sporen. Voorts is met de metaaldetector een bronzen Romeinse munt gevonden van Antoninus Pius (138 - 161 na Chr.). Dergelijke vondsten duiden erop dat in de directe omgeving, wellicht aan de westkant van de Croylaan, een nederzetting uit de Romeinse tijd kan worden verwacht. De vroegste bewoningsporen na de Romeinse tijd stammen waarschijnlijk uit de periode rond 700 na Chr. Het betreft een boerderijerf waarvan de paalsporen van een hoofdgebouw en vermoedelijk een schuur bewaard zijn gebleven. Mogelijk bevinden zich nog meer van dergelijke boerderijerven in de omgeving. Niet uitgesloten is dat tussen de wirwar van sporen aan de noordzijde van het opgegraven areaal nog een erf verborgen ligt. In de loop van de Karolingische tijd laat het opgegraven deel een geringe toename aan erven zien. Het meest zuidwestelijke deel in de noordelijke zone bracht twee gebouwen aan het licht waarvan de sporen zich deels onder de latere Croylaan bevinden. De aanleg van de meest zuidelijke waterput is dankzij dendrochronologisch (jaarringen) onderzoek aan eikenhout uit de put wel héél nauwkeurig gedateerd rond 850/851 na Chr. Aan weerszijden van een (zand)weg lijkt in het noorden van het terrein in de loop van de 9e eeuw een klein gehucht te ontstaan. Naast een tiental waterputten zijn honderden paalsporen teruggevonden van niet minder dan zo'n veertig boerderijen, schuren en hooimijten die gedurende enkele eeuwen, generatie na generatie, nagenoeg op dezelfde plek zijn herbouwd. Tegelijkertijd zullen in dit gehucht evenwel niet meer dan zo'n drie tot vier erven hebben bestaan. Vooralsnog hebben enkele van de waterputten (voor het merendeel vervaardigd uit gekliefde en uitgeholde eikenstammen) belangrijke dendro-dateringen opgeleverd. Waterput d aan de westkant van de weg, bevatte eikenhouten planken (vermoedelijk secundair gebruikt constructiehout) met maar liefst 434 jaarringen uit de periode 359 - 792 na Chr. Omdat het spinthout van de planken ontbrak, moet de veldatum van deze woudreus rond het jaar 818 zijn geweest. De vulling van voornoemde put bevatte nog een bijzonder vondst, namelijk een ijzeren lanspunt. Bij het voorbereidende werk voor conservering en restauratie is uit een

röntgenopname gebleken dat het blad is ingelegd met een ander metaal, waarschijnlijk zilver. Dergelijke lanspunten zijn behoorlijk zeldzaam en moeten in die tijd (dus rond 800 na Chr.) als object een bijzondere betekenis hebben gehad. Opmerkelijk is dat ook een waterput uit het nederzittingsdeel ten oosten van de weg een lanspunt bevatte. De put is echter enkele eeuwen jonger. Op grond van dendrochronologisch onderzoek aan hout van de put is deze gedateerd rond het jaar 1086. Naast de reeds genoemde lanspunten, heeft het onderzoek voor Zuidnederlandse begrippen vrij veel metaalwerk opgeleverd zoals enkele ijzeren pijlpunten, messen, een schaar, riembeslag, schildbeslag en gespen. Ook zijn de nodige ijzerlakken en brokken ijzererts verzameld, welke kunnen wijzen op ijzerbewerking in de nederzetting. Verder zijn vijf bronzen schijffibulae of mantelspelden gevonden. Van steen zijn onder meer enkele kleine doorboorde slijpsteentjes die vermoedelijk aan een koordje om de hals of aan een riem werden gedragen. Uit de waterputten komen enkele goed bewaard gebleven delen van lederen schoenen en een houten putemmetje met ijzeren hengel. De grootste vondstcategorie betreft evenwel het aardewerk. Uit de Karolingische tijd stammen veel aardewerkfragmenten van potten afkomstig uit Duitse pottenbakkerscentra zoals Badorf en Mayen. Verder zijn ook diverse scherven tiende-eeuws 'Duisburgaardewerk' verzameld. Pingsdorf en Maaslands aardewerk vertegenwoordigen met name de elfde eeuw.

Helemaal aan de noordoostkant van de opgraving is een diepe gracht aangesneden die in de Late Middeleeuwen (16^e eeuw) kan worden gedateerd. Slechts een klein stukje van de gracht is uitgegraven. Dit al, heeft grote hoeveelheden vondsten opgeleverd, zoals bijna complete potten van geglazuurd aardewerk, steengoed, enkele bakstenen en vrij veel daklei. Van de omgeving van Strijp is bekend dat er in de vijftiende/zestiende eeuw diverse kasteeltjes en versterkte hoeven lagen. Kasteel Croy is daar zo'n voorbeeld van. Het nu teruggevonden intrigerende stukje gracht, zou deel kunnen uitmaken van een gracht rondom een hoeve of misschien wel een eenvoudig kasteeltje, waarvan de resten zich direct ten noorden van de opgravingsputten zouden kunnen bevinden. De vondst van daklei en bakstenen duiden wellicht op een voormalig bakstenen gebouw.

Kortlang, F., & S. Hakvoort, 2002: Een elite-nederzetting uit de vroege en late Middeleeuwen te Aarle-Rixtel-Strijp? (Archeologisch Instituut van de Vrije Universiteit, Brochure 7), Amsterdam.

Archis

--

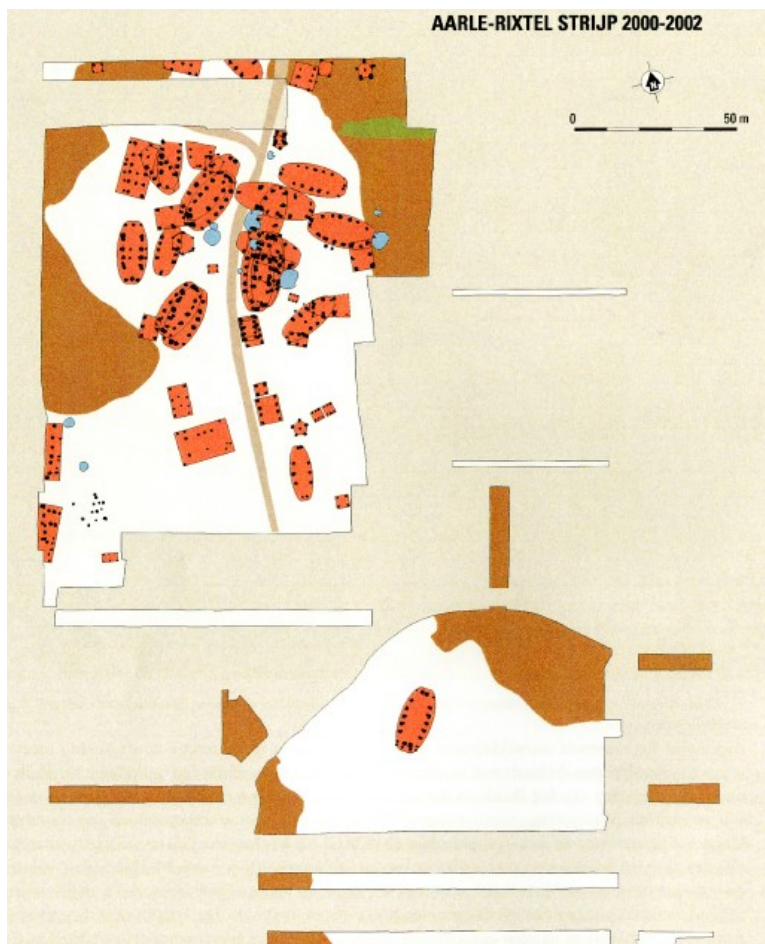
Literatuur

Bron

Archis Zaak ID

Een van de opgegraven boomstamwaterputten bij Strijp (uit Kortlang & Hakvoort 2002).

Aarle-Rixtel Laag Strijp. Vereenvoudigde opgravingsplattegrond van een nederzetting uit de Karolingische tijd en de Volle Middeleeuwen (bron Koolen 2004)

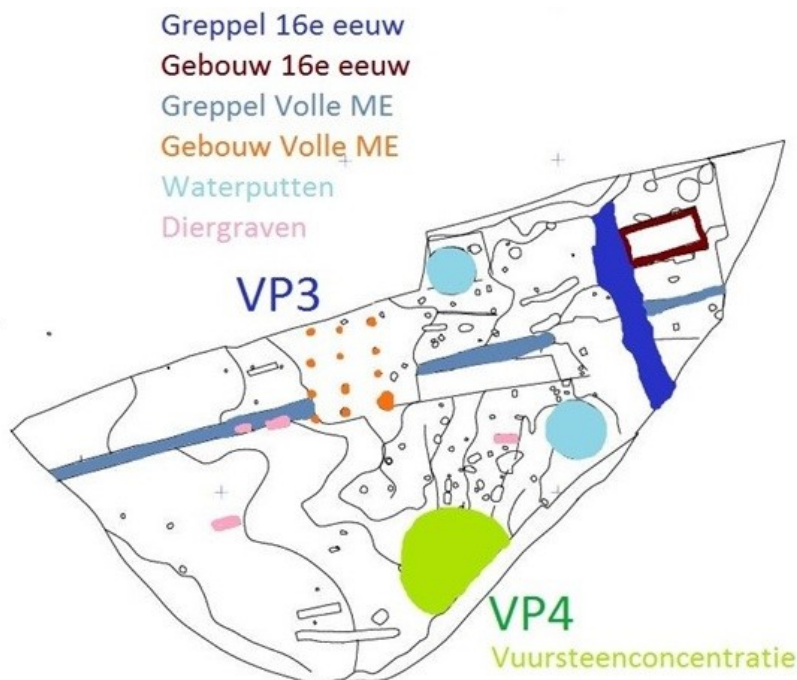
Uniek nr.	11.32.6.032
Coördinaten	170714 / 391394
Plaats	Lieshout
Toponiem	Wartelenberg
Naam vinder	RAAP
Datum vondst	2016
Verwerving	Archeologische begeleiding
Complex	Nederzetting
Datering	Late Middeleeuwen – Vroege Nieuwe tijd
Beschrijving	De vindplaats ligt op een zandrug ten westen van de Goorloop. In het zand heeft zich een podzolbodem gevormd. Op de hogere delen van de dekzandrug is de bodem verstoord tot in de E-, B- of C-horizont als gevolg van erosie en egalisatie. In het centrale relatief laag gelegen deel van de vindplaats is nog een A-horizont aanwezig die gezien de aanwezigheid van vondsten in de Late Middeleeuwen is bewerkt, waardoor sprake is van een Ap-horizont. Gedurende de bewoning is deze Ap-horizont afgedekt door een pakket zand dat van de hogere delen is afgespoeld. - Binnen het zuidelijke deel van het onderzoeksgebied zijn aanwijzingen voor bewoning uit de Late Middeleeuwen en Vroege Nieuwe tijd aangetroffen, waarbij drie fasen zijn onderscheiden. Van de oudste fase uit eind 12e - begin 14e eeuw is in de Ap-horizont veel aardewerk gevonden, maar uitgezonderd een enkele sloot zijn geen sporen aangetroffen die eenduidig tot deze fase gerekend kunnen worden. Tot de tweede fase uit de 14e-15e eeuw behoren twee waterputten en enkele kuilen. De sloot uit de eerste fase is gedurende fase 2 in onbruik geraakt, waarna een laag verspoeld zand erover is afgezet. Er zijn geen gebouwstructuren aangetroffen die tot fase 1 en 2

behoren. De aanwezigheid van waterputten kan een aanwijzing zijn voor bewoning in de nabijheid. De resultaten van het paleobotanische onderzoek lijken er echter op te duiden dat de vindplaats niet binnen een akker- of nederzettingsareaal lag, maar eerder in de periferie daarvan. De derde bewoningsfase uit eind 15e en 16e eeuw heeft wel een gebouw opgeleverd, maar gezien de geringe omvang ervan lijkt het niet te gaan om een woning maar om een gebouw met een specifieke, ambachtelijke functie. Dit gebouw grenst aan een oost-west georiënteerde sloot waar veel vondsten uit komen. Parallel ten noorden daarvan zijn rijen van paalsporen aangetroffen, die mogelijk gediend hebben ter ondersteuning van klimgewassen of als drooglijnen. Mogelijk houden deze palenrijen verband met de functie van het gebouw. Tot de derde fase behoren ook drie rechthoekige kuilen. In twee daarvan zijn tandkapsels van rund aangetroffen. Mogelijk gaat het om dierbegravingen.

Figuur 25. Waterput S41.

Een van de aangetroffen plaggenputten bij Wartelenberg (uit RAAP rapport 3587).

Overzicht van de aangetroffen vindplaatsen 11.32.6.032 en 033 bij Wartelenberg – Goorloop (uit RAAP rapport 3587).

Literatuur	drs. B.I. van Hoof, met bijdragen van drs. K.L.B. Bosma, Y.R. van der Veen MA & J.P. Mendelts MA, 2019: Goorloop-noord, beekherstel en aanleg ecologische verbindingszone, gemeenten Helmond en Laarbeek; archeologisch onderzoek: een archeologische begeleiding (variant proefsleuven en opgraving) (RAAP rapport 3587), Weesp.
Bron	Archis
Archis Zaak ID	4007242100
Uniek nr.	11.32.6.033
Coördinaten	170700 / 391384
Plaats	Lieshout
Toponiem	Wartelenberg
Naam vinder	RAAP
Datum vondst	2016
Verwerving	Archeologische begeleiding
Complex	Nederzetting
Datering	Vroeg-Mesolithicum – Vroeg-Neolithicum
Beschrijving	De vondstconcentratie heeft een doorsnede van ongeveer 6 m met een vondstrijke kern van ongeveer 3,5 m. Er zijn binnen de vindplaats twee en mogelijk drie gebruikperiodes vastgesteld. De eerste gebruikperiode kan op grond van de artefactcollectie en een 14C-datering (8200 - 7970 v.Chr.) worden gedateerd in het Vroeg-Mesolithicum en de tweede op grond van twee 14C-dateringen (5740 – 5490 v. Chr. en 5754-5631 v.Chr.) in het Laat-Mesolithicum. Een derde datering van een stuk houtskool uit de vondstrijke kern heeft een datering opgeleverd in het Vroeg-Neolithicum (5167-5076 v.Chr.). Deze datering lijkt gezien de stratigrafische positie van het houtskoolmonster onbetrouwbaar. Vroeg-Neolithische vondsten zijn overigens wel bekend langs de Goorloop, onder meer bij het Stiphouts Broek. Er zijn rond Helmond verder weinig sporen van Neolithische nederzettingen gevonden, maar een regelmatig verblijf in de omgeving is wel aangetoond (De Jong, 2015) - De vondsten uit het Vroeg-Mesolithicum lijken op grond van de hoeveelheid materiaal en de variatie aan werktuigen een kampement te vertegenwoordigen dat voor een relatief korte duur in gebruik is geweest. De vondsten geven aanwijzingen voor verschillende activiteiten. In de eerste plaats is er in de kern van de vindplaats sprake geweest van vuursteenbewerking ten behoeve van het onderhoud en de productie van onder andere pijlbewapeningen. Het verbrande vuursteen en houtskool wijzen op de aanwezigheid van een of meerdere haarden in de kern van het kampement. De haarden kunnen onder meer zijn gebruikt voor de productie van pek ten behoeve van het schachten van de pijlbewapening. Daarnaast is de verwerking en consumptie van hazelnoten in de kern van het kampement aangetoond, waarbij voor het roosteren eveneens gebruik kan zijn gemaakt van de haard. De schrabbers en geretoucheerde stukken kunnen voor een variatie aan activiteiten zijn gebruikt en deze activiteiten lijken ten dele in de zuidwestelijke periferie van de vondstconcentratie te hebben plaatsgevonden. Op de werktuigen van deze vindplaats heeft geen gebruikssporenonderzoek plaatsgevonden, maar uit vergelijkend onderzoek blijkt dat schrabbers in het Mesolithicum op meerdere materialen worden gebruikt, waarbinnen huidbewerking het meest voorkomt (Deeben & Niekus, 2016). - Van de laatmesolithische gebruikperiode zijn alleen sporen van een haardvuur aangetroffen in het noordwestelijke deel van de vondstverspreiding. Mogelijk wijzen de verbrande dennenkegel-schubfragmenten op de productie van pek of teer, dat gebruikt werd om vuurstenen werktuigen vast te zetten in een handgreep of pijlschacht (Van Beurden & Lange 2017: 10-11). Aanwijzingen voor andere activiteiten in deze periode zijn niet herkenbaar in het vuursteenmateriaal. Duidelijke laatmesolithisch vondstmateriaal als trapezia ontbreken en het lijkt erop dat rond deze haard geen vuursteenbewerking heeft plaatsgevonden, al dient hierbij aangetekend dat dit deel van de vindplaats in verticale zin niet compleet kon worden opgegraven en het

daadwerkelijke aantal vuurstenen in deze zone groter moet zijn geweest. In het beekdal van de Goorloop is op ongeveer 1,5 km ten zuiden van deze vindplaats in het Stiphouts Broek een locatie bekend die in het Laat-Mesolithicum vermoedelijk meerdere malen is geëxploiteerd (Arts 1998), maar een relatie tussen die vindplaats en de momenteel onderzochte blijft ongewis.

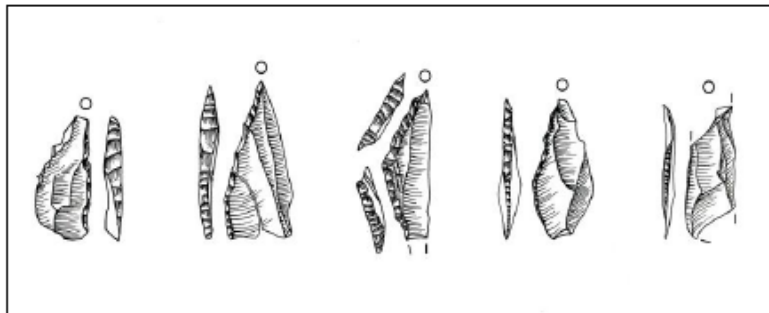
Literatuur

drs. B.I. van Hoof, met bijdragen van drs. K.L.B. Bosma, Y.R. van der Veen MA & J.P. Mendelts MA, 2019: Goorloop-noord, beekherstel en aanleg ecologische verbindingzone, gemeenten Helmond en Laarbeek; archeologisch onderzoek: een archeologische begeleiding (variant proefsleuven en opgraving) (RAAP rapport 3587), Weesp.

Bron

Archis Zaak ID

Archis
4007242100

Figuur 43. Selectie van vuurstenen werktuigen (schaal 1:1). Van links naar rechts: twee A-spitsen (V182/4, V268/1), een gelijkbenige driehoek (V159/3), een (hybride)segment (V192/3) en een steilgeretoucheerde kling (V201/4).

Uit RAAP rapport 3587.

Uniek nr.	11.32.6.034
Coördinaten	171312 / 393845
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Pater Becanusstraat
Naam vinder	Sweco
Datum vondst	2020
Verwerving	Opgraving
Complex	Nederzetting
Datering	Onbekend
Beschrijving	Bij het onderzoek zijn veel paalsporen aangetroffen en diverse waterkuilen. Echter geen aardewerk waardoor een eventuele datering nog onduidelijk is. Wel is er houtskool verzameld voor een C14 datering. Duidelijk is dat er diverse gebouwen aanwezig zijn. In het noorden bevonden zich veel sporen in de vorm van paalkuilen en een drietal greppels en kuilen. Deze sporen zijn geïnterpreteerd als resten van een boerenerf, bestaande uit een boerderij in houtbouw met daarbij diverse structuren, waaronder mogelijk een ronde hooimijt (sporen 79 tot en met 89 en 95 in werkput 4; circa 3 m doorsnede en bestaande uit een cirkel van paalkuilen), erfafrasteringen en veestallingen en diverse greppels en kuilen.
Literatuur	Evaluatierapport Sweco.
Bron	Archis
Archis Zaak ID	

Uniek nr.	11.32.6.035
Coördinaten	172545 / 393227
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Oranjelaan – Beekse Akkers
Naam vinder	VUhbs
Datum vondst	2018
Verwerving	Proefsleuven en opgraving

**Complex
Datering
Beschrijving**

Nederzetting

Late middeleeuwen – Nieuwe tijd

De twee vindplaatsen die tijdens het onderzoek zijn aangetroffen kenmerken zich als twee erven welke in ruimte en tijd van elkaar gescheiden zijn. Vindplaats 1 betreft een groot deel van een zeer goed geconserveerd erf uit de 14de eeuw. Het bestaat hoofdzakelijk uit een greppelsysteem waarbinnen waarschijnlijk agrarische activiteiten zijn ontplooid. Buiten de sporen van een tweetal bijgebouwen, zijn er verder geen sporen aangetroffen die wijzen op de aanwezigheid van huizen. De overige sporen bestaan vooral uit (greppel)kuilen en worden in verband gebracht met de landbouw. Hoewel er sprake is van een zekere meerfasigheid, wordt er vanuit gegaan dat dit erf vooral in de 14de eeuw in gebruik is geweest. Wel is het waarschijnlijk dat (een deel van) het greppelsysteem in de volgende eeuwen nog in gebruik was of in ieder geval zichtbaar was als laagtes in het landschap.

Vindplaats 2 is iets jonger dan vindplaats 1. Het betreft een deel van het erf van een boerderij die waarschijnlijk vanaf de 16de eeuw binnen het plangebied heeft gestaan. De sporen die zijn aangetroffen behoren tot de eerste fase van deze boerderij. In deze periode lijkt het ook zo te zijn dat het gebied ter hoogte van vindplaats 1 in gebruik is geweest als akker.

Waarschijnlijk maakte het deel uit van het akkerareaal van de boerderij van vindplaats 2.

Literatuur

J. v. Kampen, 2021: Boeren op de Beekse Akkers. Archeologisch onderzoek in de oostelijke punt van de Beekse Akkers te Beek en Donk (Zuidnederlandse Archeologische Rapporten 85).

Bron

Archis Zaak ID

Archis

4635739100

Fig. 7.1. Beek en Donk – Beekse Akkers. Selectie van de metaalvondsten,

1 buisvormig stukje ijzer uit waterkuil 7001; 2 ijzeren wig; 3 mes uit greppel 14002 op vindplaats 1.

- lay-out van de hoofdstructuur in de vorm van veeboxen en haardplaats (b);
- omheining (palissade, wal etc.) (b).

32.8 Moated site

Door een minimaal 5 m brede gracht omgeven wooncomplex, waarbij het voornaamste gebouw in (bak)steen is uitgevoerd. De rest bestaat uit steen of (meestal) houtbouw. De gebouwen kunnen defensieve elementen, zoals kantelen, torens en een poortgebouw bezitten, maar zijn niet reëel verdedigbaar. Ze hebben uitsluitend een residentiële functie.

Datering: Late Middeleeuwen (vanaf de 13e eeuw A.D.)- Nieuwe Tijd.

Moated site is een internationaal gangbare verzamelnaam voor complexen die op regionaal niveau vaak anders worden aangeduid, zoals stenen kamer (rivierengebied, Zeeland), begraven hofstad (Hollandse kustgebied), havezate (Overijssel en Drenthe), borg (Groningen) en stins (Friesland).

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- omgrachting (minimaal 5 m breed) (a);
- opgaand muurwerk dunner dan 45-60 cm, funderingen smaller dan 1 m (a);
- archeologische resten wijzen op een zekere welstand (a).
- evt. cultuurlaag (b);
- soms poortgebouw, torens etc. maar deze zijn niet reëel verdedigbaar (b);
- meestal combinatie van baksteen- en houtbouw (b).

Uniek nr.	11.32.8.001
Coördinaten	173900 / 391670
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Broekkant
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	1992
Verwerving	Archeologisch: opgraving
Beschrijving	Vinder: Wil Box/Afvalkuil, Gina Box. Depot: Werkgroep Archeologie. OPGRAVING: GRACHT NEDERZETTING OMGRAVEN HUIS 1400-1650. LEENGOED V.D. HEER VAN RIXTEL 1400-1650. Veldverkenning. Vondstbeschrijving: (aardewerk, glas, metaal, natuursteen, organisch, bouw materiaal) ZIE OPGRAVINGSVERSLAG. Gevonden deel omgrachting met palissade en woonresten 1400-1650. Opgraving 1992 m.m.v. Rijkswaterstaat i.v.m. kanaalomleiding n.a.v. gevonden afvalkuil +/- 1500'. In Verwers 1993 (zie Literatuur) is een uitvoeriger beschrijving van de vondstomstandigheden en aangetroffen grondsporen opgenomen, waaraan deze waarneming ook gegevens ontleent.
Complex	Moated site
Datering	Late Middeleeuwen B ? - Nieuwe Tijd A
Toelichting	gracht van leengoed van de heer van Rixtel
Literatuur	Box, G. 1994; Verwers, W.J.H. 1993
Bron	Archis
Nummer	44399/AR5 BK10-11
Archis Zaak ID	2955450100

1. Spijnpotje van steengoed uit Raeren, 5,6 cm hoog, circa 1500

2. Graze (koolpot) van roodbakkerij aardewerk 16 cm hoog, circa 1400-1550

3. Kan van steengoed uit Raeren, 23 cm hoog, circa 1450-1500/1550

4. Drinkbeker van steengoed uit Raeren, 6 cm hoog, circa 1500

Keramiek en een zeis, gevonden tijdens de opgraving van de omgrachte nederzetting op de Broekkant bij de Heuvelse Brug (foto's Ruud Balk, bron Huijbers 2006)

Uniek nr.	11.32.8.002
Coördinaten	172520 / 392030
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	De Beemd ; Opstal ; Ten Sande
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	1993
Verwerving	Indirect: archief
Beschrijving	Vinder: Gina Box, Jean Coenen. ARCHIEF. BONIS TEN SANDE +-1380 Leengoed van Johannes zn. v. Gerlaac de Rover, Heer v. Rixtel. 1421: ex Bonis ten Sande, CR.128. 1422: HOEVE ten Sande. N.a.v. archiefonderzoek is de nederzetting gevonden van het goed ten Zande. "Bonis ten Sande" 1421, "Hoeve ten Sande" 1422. Object: gebouw - hoeve. Periode: laatmiddeleeuws. Plaatselijk kan Harry Smulders de omgrachting aanwijzen. Altijd deel waarin de tractor wegzakt. Enkel / veel Rood aardewerk is ter plaatse gevonden, nog geen grijs !! Tegenover O16 ->O15 mogelijk ook deel van ten Sande'.
Complex	Moated site
Datering	Late Middeleeuwen B ? - Middeleeuwen ?
Toelichting	goed ten Sande
Literatuur	Box, G. 1994
Bron	Archis/CMA/SAS Laarbeek
Nummer	44375/51F-029 11702/AR3 O16
Archis Zaak ID	3149461100

Uniek nr.	11.32.8.003
Coördinaten	171520 / 394760
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	'T Hof; Rogier Monicxlaan
Naam vinder	Hansen
Datum vondst	12-1989
Verwerving	opgraving
Beschrijving	Bezoek met Hans Janssen en Twan Huijbers. Moated site. Proefsleuf ca 25

Complex	m lang, 5 m br. Aan uit het einde van de gracht ca 10 m br. Resten v fundering, br 1.20 m, baksteen 25 x 12 x 5 cm, ten dele nog intact: 7 lagen. Sommige bakstenen ongebakken: leem. elders uitgebroken. Mogelijke breedte v. gebouw 8 m. [...] . Hans denkt dat fundamenteen XV op basis van steenformaat zijn'. Vondsten: fundamenteen bakstenen woontoren (donjon) met bijbehorende omgrachting, restanten 18de eeuwse boerderij, restanten 19de/20e eeuwse boerderij, keramiek, drinkglas, metaal, leer, glas in lood, leisteen, dakpan, baksteentegel, bot (rond, paard, kip; determinatie. Theo de Jong 110194) en veenmonster. Datering: woontoren: 1350-1650.
Datering	Moated site
Toelichting	Late Middeleeuwen B ? - Nieuwe Tijd B
Literatuur	fundamenteen bakstenen woontoren met bijbehorende omgrachting; restanten 18de eeuwse boerderij; restanten 19de/20ste eeuwse boerderij; aardewerk, glas; metaal; bot
Bron	Huijbers, T. 1988, 1993; Stienen, J. 1990; Stienen, J. 1991
Nummer	Archis/SAS Beek en Donk
Archis Zaak ID	44456/I-16 3149786100

Uniek nr.	11.32.8.004
Coördinaten	172920 / 391020 en 173030 / 391130
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Duivenakker; Ter Cuylen I en II
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	1992 en 1993
Verwerving	Archeologisch: opgraving
Beschrijving	Vinder: Frits Lammers, bij aanleg weg Duivenakker. Opgraving Duivenakker I. Depot: Werkgroep Archeologie. GOED TER CUYLEN I. LEENGOED V.D. HEERV. RIXTEL. 1200-1300. Vondstbeschrijving: (aardewerk, natuursteen, bouw materiaal) Opgraving AR2D9 92/93 (gracht) 1x Paffrath, 58x Z-Limburgs A.W., 218x Elmp, 4x grijs, 2x R.A.W. (Vlaams ?), 6x Proto steengoed, 1x Natuursteen, Huttenleem, 2x indet., grote sintels. 1200-1300. Object: gebouw -kasteel, hoeve ?, omgrachting (deel). Zie opgravingsverslag + tekeningen. Op de grens van D9/D10 is exact een erfscheiding gevonden uit beginfase vermoedelijk ook 1200-1300 en later. R.O.B. opgraving 26 nov. 1992'. Vinder: Archiefonderz. H. Beyers: GOED TER CUYLEN II. Leengoed van Gerlacus de Rover, Heer van Rixtel. 1360. Later Dirk de Rover, zn. v. Gerlaac de Rover. Ex domo et orto ten Culen, 1406, CR 127 Bos. Protoc.; Hoeve ten Culen, 1423, fs. 1193 Bos. Protoc.; 1492: bezit v.d. St. Janskerk te Den Bosch. Rapporteur: G.B. Object: gebouw - kasteel, hoeve, omgraven huis/hoeve. Registratienummer: AR2D8: Vinder: Werklui bij sleufaanleg water/gas. Depot: Werkgroep Archeologie. OPGRAVING D.II. Rapporteur: G.B. Datum vondst: nov. 1992. Wegaanleg. Opgraving 1993 wordt uitgewerkt. 1300-1550. Omgraven nederzetting. Vondstbeschrijving: aardewerk, glas, metaal, natuursteen, organisch, bouw materiaal. Object: nederzetting, waterput, ingraving. Periode: middeleeuws -laatmiddeleeuws'. Moated site

Complex	
Datering	Late Middeleeuwen B ? - Nieuwe Tijd A
Toelichting	omgraven nederzetting goed ter Cuylen I. 1200 - 1300
Literatuur	Box, G. 1994
Bron	Archis/SAS Laarbeek
Nummer	44330/44331/44336/AR2 D8/ AR2 D9-10
Archis Zaak ID	3149291100 / 2955045100 // 3149331100

Uniek nr.	11.32.8.005
Coördinaten	172330 / 391800
Plaats	Aarle-Rixtel

Toponiem	Opstal; Ter Hurkens
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	1988
Verwerving	opgraving
Beschrijving	ARCHIEFONDER-ZOEK: GOED TER HURKENS 1421. +- 1300 begin nederzetting. OPGRAVING DEEL.1832: Sectie A 442-443. Mogelijk een leen van Ter Smissen. Cijnsplichtig aan Rixtel en later Helmond. 1628: verkoop aan Hendrik Verbeeck. Later EDELMANSHUIS OMGRACHT. Vondstbeschrijving: (aardewerk, glas, bouw materiaal). Object: gebouw, voormalig Edelmanshuis/hoeve omgracht "Huize ter Hurkens". Onderzoek door: G. Box i.s.m. Heemkundekring A.R. I.v.m. totale nieuwbouw van het in 1966 verbrande edelmanshuis + hoeve werd in 't voorjaar 1988 een proefsleuf gezet op de scheidingsmuur van boerderijwoning. Het woongedeelte was met wit zand opgevuld tot +- 80 cm, waardoor alle sporen verdwenen waren. Binnen de boerderij werd een nederzettingsspatroon gevonden tot aan de 1300. In de onderste laag werd Elmpt/Grijs gedr.A.W./ en proto steengoed aangetroffen. Uit de uitgediepte gracht was 't schervenmateriaal niet ouder dan 1550. Waarschijnlijk is de gracht dus later aangelegd. Verder onderzoek was helaas niet mogelijk omdat de bouwheer dit niet toestond, bang voor oponthoud'.
Complex	Moated site
Datering	Late Middeleeuwen - Nieuwe Tijd B
Toelichting	goed ter Hurkens
Literatuur	Box, G. 1994
Bron	Archis/SAS Laarbeek
Nummer	44371/AR3 O1
Archis Zaak ID	3149453100

Uniek nr. **11.32.8.006**

Coördinaten	172320 / 391640
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Opstal; Ter Smissen
Naam vinder	Onbekend
Datum vondst	9999
Verwerving	Indirect: archief
Beschrijving	Huize ter Smisse. "BONIS ter SMISSEN" 1381. ALLO-DIAAL GOED -> KASTEEL en Nederhuizing <- Leenroerig. LEENGOED V.D. HERTOOGV. BRABANT. 1832, Sectie A 467-468. 1440: eigenaar Jan v. Bruheze. 1496:eigenaar fam. Eijnhouts. Rapporteur: G.B. Vondstbeschrijving: O2 t/m O6zijn belangrijke akkers i.v.m. de "Bonis ter Smissen" 1381, Bossche Protocollen. Cultuurhistorisch met O1 voor 100% ? behouden ! Object: gebouw -kasteel.
Complex	Moated site

Datering	Late Middeleeuwen? - Middeleeuwen ?
Toelichting	hoeve Ten Opstal
Literatuur	Box, G. 1994
Bron	Archis/SAS Laarbeek
Nummer	44373/AR3 O2/AR3 DK4/AR3 O3
Archis Zaak ID	2955289100

Uniek nr. **11.32.8.007**

Coördinaten	173920 / 391550
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Op Heuvel; Klein Broek
Naam vinder	leden Stichting Archeologisch Samenwerkingsverband, Gewest Helmond
Datum vondst	1988 en 1991
Verwerving	Archeologisch: opgraving
Beschrijving	Op Heuvel heeft een vroege bewoning gehad. Later is de bewoning aan de

Complex	Broek Aa gelegen. Het was een leengoed v.d. Heer v. Rixtel.
Datering	Vondstbeschrijving: (vuursteen, aantal 3) 1 geretoucheerde kling, 2 afslagen; (aardewerk) Heel veel aardewerk vanaf 1400, concentratie o.a. grijs gedraaid. IJzertijd scherf / AW 900-1100, Elmpt 1250-1350!/Siegburg steengoed, Vroeg Rood 1400-1550 : 1x IJzertijd (2x Romeins ?), 1x Andenne, 2x lok. handgem. 10e eeuws, 1x Z-Limburgs, 2x Elmpt, 1x grijs AW., Siegburg - radstempel -ijzerengobe. Bedreigd terrein 1991/1992. i.v.m. aanleg weg. Bij Broek Aa gevonden 3 fasen van beken vanaf 1300-1600.
Literatuur	Moated site
Bron	Mesolithicum en Late Middeleeuwen
Nummer	Box, G. 1994
Archis Zaak ID	Archis/SAS Laarbeek 44395/44396/AR4 KB2 2955434100 / 3149559100
Uniek nr.	11.32.8.008
Coördinaten	171500 / 390500
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Strijp
Naam vinder	Archeologisch Centrum Vrije Universiteit
Datum vondst	2000
Verwerving	Opgraving
Complex	Moated site
Datering1	Late Middeleeuwen
Beschrijving	Tijdens de opgraving is helemaal aan de noordoostkant een diepe gracht aangesneden die in de Late Middeleeuwen (16 ^e eeuw) kan worden gedateerd. Slechts een klein stukje van de gracht is uitgegraven. Dit al, heeft grote hoeveelheden vondsten opgeleverd, zoals bijna complete potten van geglazuurd aardewerk, steengoed, enkele bakstenen en vrij veel daklei. Van de omgeving van Strijp is bekend dat er in de vijftiende/zestiende eeuw diverse kasteeltjes en versterkte hoeven lagen. Kasteel Croy is daar zo'n voorbeeld van. Het nu teruggevonden intrigerende stukje gracht, zou deel kunnen uitmaken van een gracht rondom een hoeve of misschien wel een eenvoudig kasteeltje, waarvan de resten zich direct ten noorden van de opgravingsputten zouden kunnen bevinden. De vondst van daklei en bakstenen duiden wellicht op een voormalig bakstenen gebouw. Zie verder onder 11.32.6.031.
Literatuur	Kortlang, F., & S. Hakvoort, 2002: Een elite-nederzetting uit de vroege en late Middeleeuwen te Aarle-Rixtel-Strijp? (Archeologisch Instituut van de Vrije Universiteit, Brochure 7), Amsterdam.
Bron	Archis
Archis Zaak ID	--
Uniek nr.	11.32.8.009
Coördinaten	X= 169400 / Y= 391914
Plaats	Lieshout
Toponiem	Havenweg 10
Naam vinder	Grontmij
Datum vondst	1-6-2012
Verwerving	archeologisch: begeleiding
Beschrijving	Roodbakkend aardewerk, bloempot uit de 19e/20e eeuw
Datering	Nieuwe Tijd Laat - Nieuwe Tijd Laat
Toelichting	Tijdens het onderzoek werd een gracht uit de 18e eeuw aangetroffen. Deze tekende zich in het vlak af als een humeuze en vochtige donkergrijze baan. De gracht loopt op een afstand van 6.5 m van de westelijke perceelsscheiding van het terrein. Onder een ca. 1 m dikke bouwvoor werd de gracht zichtbaar. Deze is maximaal 5.30 m breed en 2.45 m diep. Vermoedelijk is ze altijd watervoerend geweest. De gracht omvat meerdere vullingslagen. Alleen in laag 1 en 2 werd vondstmateriaal aangetroffen. De oudste vondsten dateren niet voor de 19e eeuw.

Hoewel de gracht behoort tot een 18e eeuwse terrein is daarvan in het vondstmateriaal niets terug te zien. Alles duidt erop dat de gracht slechts enkele decennia geleden is dichtgeworpen, vermoedelijk is toen het puin en het vondstmateriaal in de gracht terecht gekomen. Mogelijk behoren enkele van de diepere lagen in de gracht tot het originele verloop, maar dat is onzeker. Het vlekkerige uiterlijk van de meeste lagen doet eerder vermoeden dat de gracht al verschillende keren is verstoord en/of leeggeschept in het verleden. Dat is overigens heel normaal, want de gracht was watervoerend en moet dan ook schoon gehouden worden, wil men dichtslibben willen voorkomen.

De aangetroffen gracht maakt deel uit van een omgracht rechthoekig terrein dat hieronder op de kadasterkaart van 1832 wordt aangeduid als bezit van de erven Bout. Het terrein omvatte een gracht, slot, woonhuis (jachthuis, huidige woonhuis Havenweg 10), bakhuis, koetshuis en gronden (o.a. weiland) (perceelsnummers 369-375 op het Minuutplan 1811-1832). Archeologisch onderzoek Havenweg 10 Lieshout. Archeologische begeleiding Havenweg 10 te Lieshout, gemeente Laarbeek, auteurs: L. van Diepen en A.M.M. Vonk (Grontmij archeologische rapporten 1326), Eindhoven, 2013.

Literatuur

Bron
Nummer
Archis Zaak ID

Archis
3970250100
2385186100

Afb. 6 Uitsnede Mimutplan 1811-1832: de percelen horende bij Havenweg 10 zijn weergegeven met de paarse omkadering. Bron: www.watwaswaar.nl

Uniek nr.	11.32.8.010
Coördinaten	X= 169603 / Y= 391900
Plaats	Lieshout
Toponiem	Pastorie
Naam vinder	-
Datum vondst	-
Verwerving	Kadasterkaart 1832
Datering	Nieuwe Tijd
Toelichting	Omgrachte oude pastorie van Lieshout
Literatuur	
Bron	Kadasterkaart 1832
Nummer	-
Archis Zaak ID	-

Uniek nr.	11.32.8.011
Coördinaten	X= 169555 / Y= 392098
Plaats	Lieshout
Toponiem	Huize Ribbius

Naam vinder	-
Datum vondst	-
Verwerving	Kadasterkaart 1832
Datering	Nieuwe Tijd
Toelichting	Huize Ribbius ofwel de omgrachte kerk van Lieshout
Literatuur	
Bron	Kadasterkaart 1832
Nummer	-
Archis Zaak ID	-

Uniek nr.	11.32.8.012
Coördinaten	X= 169441 / Y= 392085
Plaats	Lieshout
Toponiem	Stadhuis
Naam vinder	-
Datum vondst	-
Verwerving	Kadasterkaart 1832
Datering	Nieuwe Tijd
Toelichting	Omgrachte oude stadhuis van Lieshout
Literatuur	
Bron	Kadasterkaart 1832
Nummer	-
Archis Zaak ID	-

32.9 Landweer

Lineair stelsel van aarden wallen en grachten, meestal langs de randen van een territorium, met een passief defensieve functie.

Datering: (Late) Middeleeuwen-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- lage, kunstmatig opgeworpen, lineaire wallen (a);
- lineair stelsel van grachten (a);
- beperkt tot het pleistocene deel van Nederland (a).
- vaak in combinatie met andere defensieve elementen (b);
- vaak in combinatie met doorgaande wegen (b).

Uniek nr.	11.32.9.001
Coördinaten	X= 174961 / Y= 93788
Plaats	Aarle-Rixtel en Beek en Donk
Toponiem	Snelle Loop en Walgraaf
Naam vinder	RAAP
Datum vondst	2020
Verwerving	Archeologisch onderzoek en literatuuronderzoek
Datering	Late Middeleeuwen - Nieuwe Tijd
Toelichting	De landweer, aangelegd omstreeks het midden van de 14e eeuw, is een waardevol cultuurhistorisch relict, welke getuigt van de oude grenzen van de Commanderie Gemert en de bijzondere status ervan als vrije heerlijkheid. Hoewel het grondgebied van Gemert in het verleden over een grote lengte werd omsloten door deze groene barrière, zijn hiervan alleen in het deelgebied Walgraaf nog delen intact. De bescherming van deze overgebleven (dubbele) wal en greppel secties verdient dan ook de aanbeveling. Opvallend aan de Snelle Loop is dat hij niet de vorm heeft van een natuurlijke, slingerende waterloop, maar dat hij een recht verloop heeft, dat hij niet de natuurlijke laagten in het landschap volgt en op sommige plaatsen dwars door hogere delen van het landschap loopt. Een kunstmatige constructie dus. Nog opvallender is dat de Snelle Loop over de gehele lengte van de grens met Aarle en Beek een dubbele waterloop is. Twee keurig parallel lopende waterlopen, zoals goed te zien is op de

kadastrale kaart van 1832. De noordelijke loop, aan de Gemertse kant, heeft dan als naam De Kleine Walgraaf en de zuidelijke loop heet kortweg Walgraaf. Wat op de kadasterkaart en ook op veel topografische kaarten niet te zien is, maar wat uit de naamgeving in 1832 al duidelijk wordt, is dat er behalve een dubbele waterloop ook een wal aanwezig is. De wal ligt, zoals uit andere bronnen blijkt, tussen de twee parallelle waterlopen.

Literatuur

- Timmers, J.. De Walgraaf en de Snelle Loop. Een landweer op de grens tussen Gemert en Laarbeek, *Gemerts Heem* nr 3, Gemert 2008.
- RAAP Evaluatie- en selectierapport Plangebied Snelle Loop tussen Tereyken en Grotel, gemeenten Gemert en Aarle-Rixtel. Archeologisch onderzoek: een proefsleuvenonderzoek en archeologische begeleiding (protocol opgraving), auteur X.C.C. van Dijk, 2020.

Bron

Nummer

-

Archis Zaak ID

-

Archeologisch onderzoek in 2020 waarbij een dwarsdoorsnede door de wallen en oude Walgraaf werd gemaakt (foto R. Berkvens).

Uniek nr.	11.32.9.002
Coördinaten	X= 175161 / Y= 393242
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	De Biezen
Naam vinder	-
Datum vondst	-
Verwerving	Historisch en literatuuronderzoek
Datering	Late Middeleeuwen - Nieuwe Tijd
Toelichting	Een landweer die op de grens ligt van de voormalige gemeenten Bakel en Aarle-Rixtel, tussen het Aarlese gebied De Heikant en het Bakelse gehucht Grotel. De landweer loopt hoofdzakelijk door het natuurgebied De Biezen en is nagenoeg volledig eigendom van Staatsbosbeheer. De landweer begint op het punt waar de voormalige gemeenten Gemert, Bakel en Aarle Rixtel bij elkaar kwamen aan de Snelle Loop bij Tereiken. Ter hoogte van de verharde weg De Biezen is een stuk van de landweer verdwenen, maar zuidelijker volgt hij de gemeentegrens weer. In het meest zuidelijke gedeelte is weer een kleine onderbreking in de landweer aanwezig. De

gemeentegrens en de landweer volgden naar alle waarschijnlijkheid de voormalige Diemelsbeek, die inmiddels als zodanig niet meer bestaat en ook op oude kaarten moeilijk traceerbaar is. In een oorkonde van mei 1288 wordt De Ymelbeke al genoemd als grens, terwijl tegelijkertijd melding wordt gemaakt van de aanwezigheid van een wal. (Camps, Oorkondenboek Noord-Brabant, deel 1 pagina 535).

Literatuur

- Timmers, J.. De landweer tussen Bakel en Aarle-Rixtel. Een historisch landschapselement uit de Middeleeuwen (uitgave SAS), Gemert 2007/2008.
- Timmers, J., 2020: De Ymelbeek en de landweer in De Biezen, Gemerts Heem 2020, nr 4 blz 11-18.

Bron

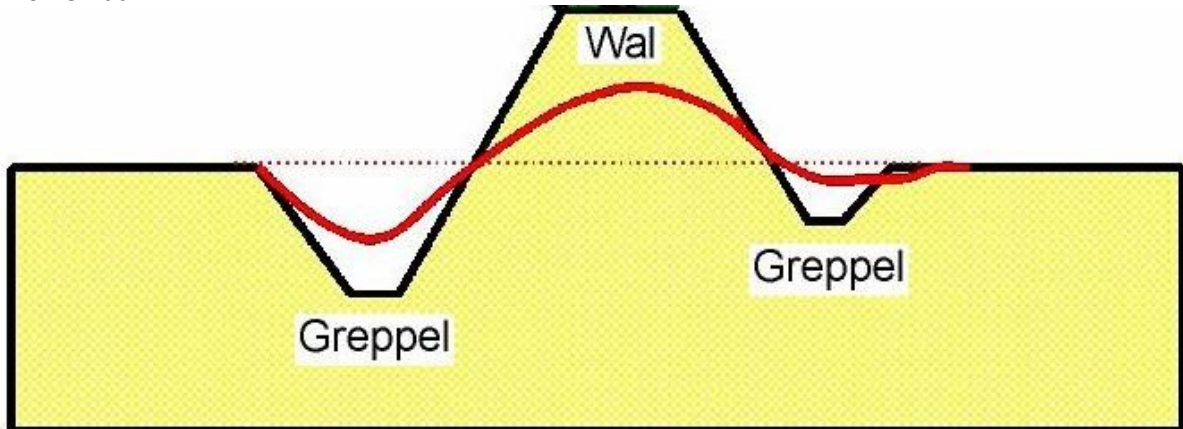
Nummer

Archis Zaak ID

Literatuur

-

-

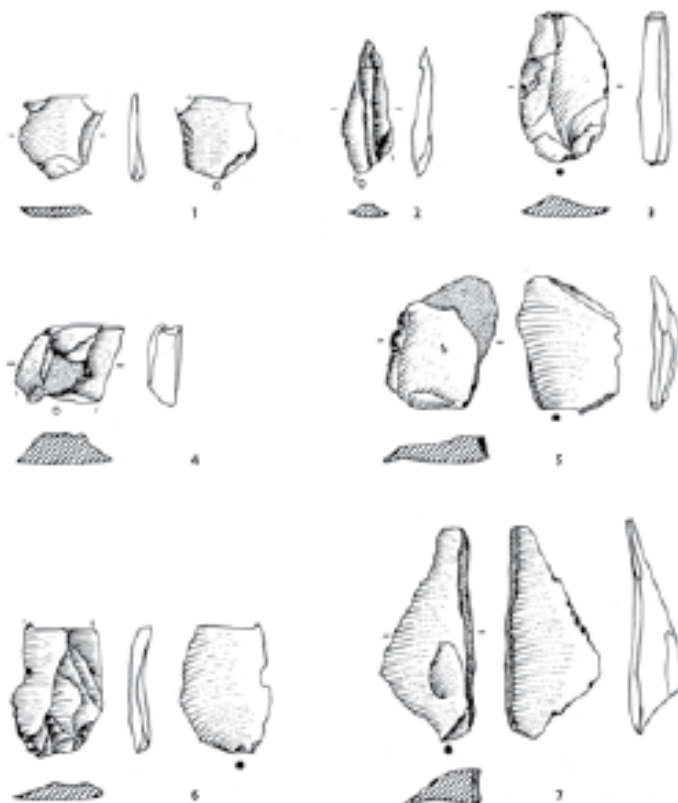
Schematische opbouw van een landweer bestaande uit een (begroeide) wal met aan weerszijden een greppel, aan de ene kant dieper dan aan de andere kant. De rode lijn geeft het latere oppervlak aan als de landweer door erosie is afgevlakt (bron: <https://www.jantimmerscultuurhistorie.nl/grenzen/de-landweer-tussen-bakel-en-aarle-rixtel/>).

32.10 Nederzetting onbepaald

Uniek nr.	11.32.10.001
Coördinaten	172400 / 390440
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Schevelingen; Valkendijk
Naam vinder	Th. De Jong, Huijbers
Datum vondst	1990-1993
Vererving	Archeologisch: veldkartering en waarneming
Beschrijving	Kartering door werkgroep Archeologie op akker. Divers aardewerk: BR6. 3x IJzertijd, 1x Merov.- R. Ruwwandig, 1xPingsdorf, 1x Andenne, 1x Paffrath, 1x Z. Limburgs, 2x Elmpt, 4x Steengoed.BR7. 2x Z. Limburg, 2x Grijs AW. Object: nederzetting, vondstconcentratie'.
Complex	Nederzetting onbepaald
Datering	Mesolithicum en IJzertijd - Middeleeuwen ?
Toelichting	sporen IJzertijd; losse vondsten naar beekdal toe overige perioden.
Literatuur	Box, G. 1994
Bron	Archis/SAS Laarbeek
Nummer	44301/44302/44303/44304/AR2 V1-2
Archis Zaak ID	3149194100 / 3149201100 / 2954868100 / 2954876100

Uniek nr.	11.32.10.002
Coördinaten	172270 / 389910
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Strijp; De Beemd; Het Goor

Naam vinder	Particulier en RAAP
Datum vondst	1988/1989
Verwerving	veldkartering
Beschrijving	101 stuks vuursteen, waaronder 38 afslagen, 14 klingen, 8 kernen, 5 microklingen, 4 kernpreparatiestukken, 3 schrabbers 3 gebroken klingen, 1 boortje, 1 spits, 1 steker, 1 gekerfd klingetje, 1 gekerfde spits, 1 retouchoir, 1 top v. kling, 19 reststukken (brokken); (bouw materiaal, aantal 1) 1 huttenleem. Vuursteensoorten: Wommersom 1x Mesolith., O Bourg vuursteen 2x Paleolithicum.'
Complex	Nederzetting onbepaald
Datering	Laat Paleolithicum - Mesolithicum
Toelichting	101 stuks vuursteen
Literatuur	Box, G. 1994; Datema, R.R. 1990
Bron	Archis/SAS Laarbeek
Nummer	44340/44288/44287/AR2 G7 en G12
Archis Zaak ID	2955094100 / 2954787100 / 2954795100

Voorwerpen van vuursteen en Wommersomskwartsiet kenmerkend voor het Mesolithicum (Midden Steentijd), afkomstig van een vindplaats langs de Aa in het broek (bron Huijbers 2006)

Uniek nr.	11.32.10.003
Coördinaten	172000 / 391000
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Uitbreidingsplan Duivenakker
Naam vinder	Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek
Datum vondst	1992
Verwerving	Archeologisch: opgraving
Beschrijving	coördinaten proefopgraving slechts bij benadering vastgesteld.
Complex	Nederzetting onbepaald
Datering	Late Middeleeuwen? - Middeleeuwen ?

Toelichting Grondsporen en vondsten; XII-XIII.
Literatuur Verwers, W.J.H. 1993
Bron Archis
Nummer 32806
Archis Zaak ID 2885020100

Uniek nr. **11.32.10.004**

Coördinaten 172790 / 391340
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Dorpsstraat 72
Naam vinder Particulier
Datum vondst 09-1993
Verwerving Archeologisch: opgraving
Beschrijving Afvalkuil van rond 1600. 1x 1594 steengoed kan Raeren, 1x 1550 steengoed kan 42cm, 1x versierd bord, 1x eetkommetje
Complex Nederzetting onbepaald
Datering Nieuwe tijd - Nieuwe Tijd A
Literatuur Box, G. 1994
Bron Archis
Nummer 44267
Archis Zaak ID 2964693100

Uniek nr. **11.32.10.005**

Coördinaten 169300 / 391620
Plaats Lieshout
Toponiem Wilhelminakanaal
Naam vinder Particulier
Datum vondst 1919
Verwerving Niet-archeologisch: graafwerk
Beschrijving De vondsten zijn gedaan bij het graven van het Wilhelminakanaal. Aantekening Dr. J.H.Holwerda in het jaar 1919 in vondstenarchief: (..) midden in het Nieuwe kanaal op ongeveer 40 M. oostwaarts van den weg van Nuenen naar Lieshout, ongeveer 100 M. westwaarts van de reeds nieuw gemaakte brug en dien weg'. Tevens bevindt zich aan de achterzijde van het fiche een plattegrond van de vindplaats en omgeving. De coördinaten die op het fiche staan, zijn 168.85 - 391.45. Op de indexlijst (aanwezig voor in de CAA-map) zijn door Beex de coördinaten gewijzigd in 169.30 - 391.62, die ook op het Loeb-fiche staan vermeld. Zowel op het groene fiche als op het Loeb-fiche wordt verwezen naar de Voorlopige Lijst (1931, p. 238), waar slechts gesproken wordt over 'fragmenten van Romeins aardewerk'. Op het Loeb-fiche en in de Voorlopige Lijst wordt geschreven over sporen van een 'Romeinse nederzetting'. Tevens wordt op het Loeb-fiche verwezen naar de publicatie van Bijvanck(1947, p. 78),.
Complex Nederzetting onbepaald
Datering Vroeg Romeinse Tijd - Romeinse Tijd
Toelichting Houten tonputten en aardewerk
Literatuur Bijvanck, A.W. 1947; Onbekend 1931
Bron Archis
Nummer 31185/31186/LH1-8
Archis Zaak ID 3120365100 / 2875382100

Uniek nr. **11.32.10.006**

Coördinaten 171170 / 391070
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Lieshoutseweg
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving literatuur

Datering	Late Middeleeuwen B ? - Middeleeuwen ?
Toelichting	goed Ten Eynde
Literatuur	
Bron	SAS Laarbeek
Nummer	AR2 HS13
Archis Zaak ID	--

Uniek nr. 11.32.10.007

Coördinaten	172270 / 391200
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Kouwenberg
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	literatuur
Datering	Late Middeleeuwen B ? - Middeleeuwen ?
Toelichting	hoeve ten Caudenbergh
Literatuur	
Bron	SAS Laarbeek
Nummer	AR3 DK1
Archis Zaak ID	--

Uniek nr. 11.32.10.008

Coördinaten	173200 / 391550
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Kanaaldijk
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	literatuur
Datering	Late Middeleeuwen B ? - Middeleeuwen ?
Toelichting	het goed ten Caudenmazen
Literatuur	
Bron	SAS Laarbeek
Nummer	AR3 DK3
Archis Zaak ID	--

Uniek nr. 11.32.10.009

Coördinaten	171520 / 392170
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Het Laar
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	literatuur
Datering	Late Middeleeuwen B ? - Middeleeuwen ?
Toelichting	het goed Cleijn Laer
Literatuur	
Bron	SAS Laarbeek
Nummer	AR3 L21-23
Archis Zaak ID	--

Uniek nr. 11.32.10.010

Coördinaten	173450 / 392850
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Pater Eustachiuslaan
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	literatuur

Datering	Late Middeleeuwen B - Middeleeuwen ?
Toelichting	hoeve de Dunghen
Literatuur	
Bron	SAS Laarbeek
Nummer	AR5 D1-2
Archis Zaak ID	--

Uniek nr. 11.32.10.011

Coördinaten	172430 / 390000
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Goorloop, De Biezen

Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	onbekend

Datering	Late Middeleeuwen B - Middeleeuwen ?
Toelichting	mogelijk goed ten Biezen
Literatuur	
Bron	SAS Laarbeek
Nummer	AR6 G5
Archis Zaak ID	--

Uniek nr. 11.32.10.012

Coördinaten	17115 / 39600
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Bemmer
Naam vinder	Instituut Pre en Protohistorie (Universiteit van Amsterdam)
Datum vondst	1999

Verwerving	proefsleuvenonderzoek en opgraving
-------------------	------------------------------------

Datering	Late Middeleeuwen B — Nieuwe tijd
-----------------	-----------------------------------

Toelichting	Er zijn twee interpretaties van site J te bedenken. In de eerste optie is het omgreppelde terrein een nederzettingsterrein met daarbinnen een huis, in de tweede optie is het omgreppelde terrein een terrein met daarbuiten een huis. Het huis ligt in de tweede optie tegen het omgreppelde terrein aan. Voordat hier ingegaan wordt op beide opties worden eerst algemene opmerkingen over diverse elementen op de site gemaakt. Enkele greppels van de buitenzone kunnen het plaatselijk microreliëf volgen. Loodrecht op de greppels van de buitenzone zijn op drie plaatsen langwerpige kuilen vastgesteld. Zij kunnen verband houden met grondverbetering. Waarom ze dan juist alleen aan de rand van het terrein zijn aangelegd is op het eerste gezicht onduidelijk. Aan de rand van het omgreppelde terrein zijn naast langwerpige kuilen ook twee dierbegravingen aangetroffen, een begraving van een paard en begraving van een varken. De paardbegraving is vermoedelijk gelijktijdig met het ingerichte terrein, de begraving van het varken lijkt 19e of 20e eeuw. Dierbegravingen komen vaak aan de randen van nederzettingen voor maar ook vaak aan de randen van wegen. Het is mogelijk dat site J deel is van een groter geheel. Een aanwijzing daarvoor vormt het feit dat één van de greppels van de buitenzone, op de kadasterkaart op één lijn ligt met perceelsgrenzen van een gebied dat omvangrijker is. De drie elkaar oversnijdende vorkachtige structuren kunnen kleine veekralen zijn die aan de noordzijde in de buitenzone van het erf lagen; dit vanwege hun trechtervorm. De trechtervorm zien we ook bij de zogenaamde 'plaetse', een driehoekig plein dat vanaf de Late Middeleeuwen bestaat, dat ook een veekraal is. Interessant is dat de overlappende veekralen van site J precies bij de rand van de uitloper van de overstromingsvlakte van de Aa liggen. Dit is vergelijkbaar met
--------------------	---

de (mogelijke)veekraal in site E, die precies aan de rand van een beekdal, dat van de Bakelse Aa ligt. Die randligging versterkt in beide gevallen de interpretatie van beide structuren als veekraal en geeft, uitgaande van de mogelijkheid van veekralen, aan dat veekralen direct tegen natte zones in het landschap zijn aangelegd.
Huijbers 2006

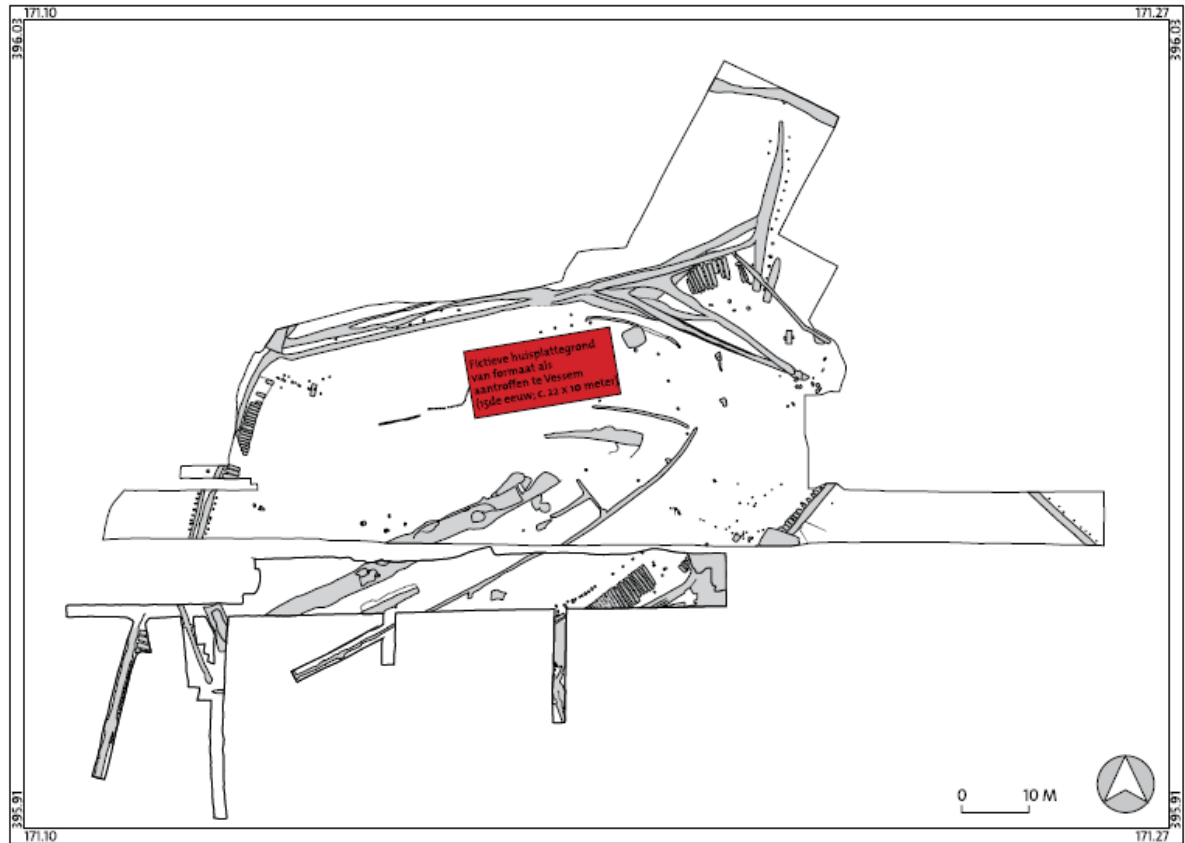
Literatuur

Bron

Nummer

Archis Zaak ID

--

Allesporen overzicht locatie Bemmer. Te zien is een omgreppeld nederzettingsterrein. Onduidelijk is of binnen het terrein een huis stond (bron Huijbers 2006).

Locatie Bemmer; linksboven paardbegraaving; linksonder gedeelte van een van de werkputten met een aantal greppels uit de Vroege Nieuwe Tijd; rechts gebruiks aardewerk uit de Nieuwe Tijd (bron Huijbers 2006)

Uniek nr.	11.32.10.013
Coördinaten	171972 / 389599
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Schevelingse Loop
Naam vinder	RAAP
Datum vondst	2016
Verwerving	Archeologische begeleiding
Complex	Nederzetting
Datering	Mesolithicum
Beschrijving	In de bouwvoor, in verstoorde context, werden in het westen van het plangebied op drie locaties - vuursteen uit (vermoedelijk) het Mesolithicum aangetroffen. Deze wijzen op een verstoorde vuursteenvindplaats - in de (directe) omgeving van de vondstlocaties. Vermoedelijk houden deze - vondsten verband met de hogere landschapsdelen (dekzandrug, glooiing beekdalzijde) die ten - noord(west)en van het plangebied liggen en waar al redelijk wat vuursteenvondsten zijn aangetroffen.
Literatuur	drs. B.I. van Hoof, met bijdragen van drs. K.L.B. Bosma, Y.R. van der Veen MA & J.P. Mendelts MA, 2019: Goorloop-noord, beekherstel en aanleg ecologische verbindingzone, gemeenten Helmond en Laarbeek; archeologisch onderzoek: een archeologische begeleiding (variant proefsleuven en opgraving) (RAAP rapport 3587), Weesp.
Bron	Archis
Archis Zaak ID	4581396100

Thema: 33 Cultus/heiligdom

33.1 Kerk

Zelfstandig kerkelijk gebouw, bestaande uit een toren, schip en een koor, met een kerkrechtelijke status. In beginsel bevat een kerk een altaar en is deze gewijd.

Datering: Vroege Middeleeuwen-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- hout- of steenbouw. Meestal een zaalbouw met vaak een aan de oostzijde uitgebouwd koor (a);
- oriëntatie is oost-west met, indien aanwezig, een toren aan de westzijde (a).
- bij steenbouw frequent pilaren (b);
- doopvont (b);
- soms, maar niet altijd met begravingen (b);
- soms gelegen binnen afscheiding (greppel, sloot, palissade) (b);
- mobilia met een christelijke symboliek (b);
- kerkklok en aanwijzingen in de directe omgeving voor het gieten van de klok (b);
- vaak in combinatie met kerkhof (b);
- vaak in of bij nederzettingen (b).

Uniek nr.	11.33.1.001
Coördinaten	171770 / 391510
Plaats	Aarle
Toponiem	Laarweg; Hooge Akkers
Naam vinder	Beex
Datum vondst	16-11-1967
Verwerving	Archeologisch: inspectie
Beschrijving	Funderingen van voormalige kerk van Aarle, kruiskerk met toren. Datering Late middeleeuwen". De kerk is begin XIX gesloopt. Verwezen is voor de historische gegevens naar Schutjes, dl.III 1872, p46-47. Het gaat om twee percelen: kadaster Aarle-Rixtel Sectie A, no.1665 en 1666. Perceel 1665 is t.t. veldwaarneming door Beex in gebruik als begraafplaats; het andere perceel was plantsoen.
Datering	Late Middeleeuwen B - Nieuwe Tijd B
Toelichting	laatmiddeleeuwse kerk met kerkhof van Aarle
Literatuur	Schutjes, L.H.C. 1876
Bron	Archis/CMA/SAS Laarbeek
Nummer	33591/515-009 4714/AR3 HA47
Archis Zaak ID	2889169100

Uniek nr.	11.33.1.002
Coördinaten	173120 / 390560
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Rixtel
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	niet van toepassing
Beschrijving	
Datering	Late Middeleeuwen B ? - Middeleeuwen ?
Toelichting	laatmiddeleeuws kerkterrein en kerkhof Rixtel
Literatuur	
Bron	CMA/SAS Laarbeek
Nummer	51F-010 4715/AR2 R4
Archis Zaak ID	3149275100

Uniek nr.	11.33.1.003
Coördinaten	169120 / 391340
Plaats	Lieshout
Toponiem	't Hof
Vererving	niet van toepassing
Beschrijving	
Datering	Late Middeleeuwen B ? - Middeleeuwen ?
Toelichting	funderingen middeleeuwse kerk met kerkhof 't Hof, vlakbij funderingen kasteel
Literatuur	
Bron	CMA/SAS Lieshout
Nummer	51E-002 761/LH1-9
Archis Zaak ID	2888983100 / 3124983100

Uniek nr.	11.33.1.004
Coördinaten	171680 / 393040
Plaats	Beek
Toponiem	Beek
Vererving	niet van toepassing
Beschrijving	
Datering	Late Middeleeuwen B ? - Middeleeuwen ?
Toelichting	Middeleeuwse kerk met kerkhof van Beek
Literatuur	
Bron	CMA
Nummer	51F-015 4720
Archis Zaak ID	--

33.2 Kapel

Zelfstandig kerkelijk gebouw waarvan de kerkrechtelijke status over het algemeen minder is dan van een kerspel- of een kloosterkerk. In beginsel bevat een kapel een altaar en is deze gewijd.

Datering: Vroege Middeleeuwen-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- eenvoudige hout- of steenbouw. Meestal een zaalbouw met vaak een aan de oostzijde uitgebouwd koor (a);
- oriëntatie is oost-west met, indien aanwezig, een toren aan de westzijde (a).
- soms, maar niet altijd met begravingen (b);
- soms gelegen binnen afscheiding (greppel, sloot, palissade) (b);
- mobilia met een christelijke symboliek (b);
- vaak in of bij nederzettingen. Verder komen we bij grote kastelen zgn. eigenkapellen tegen. Soms in het veld (veldkapel) of langs een weg (wegkapel), bestemd voor bewoners en passerende reizigers (b).

Uniek nr.	11.33.2.001
Coördinaten	171290 / 394520
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	
Naam vinder	
Datum vondst	
Vererving	niet-archeologisch graafwerk
Beschrijving	
Datering	Late Middeleeuwen B ? - recent
Toelichting	fundamenten bakstenen gebouw, mogelijk kapel, greppels en aardewerk
Literatuur	
Bron	SAS Beek en Donk

33.3 Klooster

Gebouw of complex van gebouwen, dienende tot verblijf van een gemeenschap van mannen of vrouwen die zich uit de wereld hebben teruggetrokken om in de beperkingen van de clausuur een godsdienstig leven te leiden. Ze richten zich naar een bepaalde regel of constitutie, waarbij aan de koordienst (*officia*) bijzondere aandacht wordt besteed. Onder invloed van de Romeinse castra-aanleg werd de kern gevormd door de kloosterkerk met een kloosterhof die door een kloostergang omgeven is. Daaromheen groepeerden zich als de belangrijkste gebouwen de kapittelzaal, de dormter, de refter met keuken, de spreekzaal (*locutorium* of *auditorium*) en de ziekenzaal met kapel. Buiten de clausuur stonden het aalmoeshuis, de herberg voor pelgrims en reizigers, de woning van de abt of prior, het *salutatorium*, schuren, stallen en kelders en een poortgebouw (kloosterpoort). Grote orden bezaten vaak een melkerij, een bakkerij en een brouwerij. De cisterciënzers en enige aan hen verwante orden hadden lekenbroeders of conversen in hun gemeenschap. Voor hen stichtten zij buitenhoven met eet-, slaapzalen etc. en allerlei werkplaatsen. Gelegen zowel binnen steden als op het platteland. Binnen de stadsmuren moesten de kloostergebouwen veel beknopter zijn dan op het platteland.

Datering: vanaf de Middeleeuwen tot heden.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- specifieke lay-out met karakteristieke elementen (kloosterhof, dormter met kloostercellen etc.) (a).
- vaak omgeven door muur en gracht (b);
- vaak begravingen binnen het complex (b);
- bijgebouwen in de directe omgeving (b).

33.4 Cultusplaats/heiligdom/tempel

Formele, niet-overdekte locatie van niet-christelijke religieuze handelingen of gebouw voor het praktiseren van religie (niet-christelijk)..

Datering: in elk geval Late Bronstijd-Romeinse Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- rechthoekig omgreppeld dan wel anderszins omheind terrein (a);
- specifieke samenstelling van archeologica, die afwijkt van nederzettingen en graven (a).
- vierhoekig terrein met greppel/wal en/of palissade met daarbinnen resten van stenen/of houten gebouw (a);
- steen- of houtbouw (a);
- votiefgaven (aardewerk (a), metalen voorwerpen, waaronder munten (a) en militaria (a));
- (verbrande) dierenbotten (a).
- votiefgaven, zoals aardewerk en metalen voorwerpen (b);
- verbrande dierenbotten (b).
- altaren (b);
- votiefstenen (b);
- ovens (b).

Thema: 34 Begraving

34.1 Grafheuvel

Artificiële heuvel waarin of -onder graven met en/of lijkbegraving als crematie. Ingeval van 'zichtbaar' is de heuvel bovengronds herkenbaar, bij 'niet-zichtbaar' ontbreekt de heuvel bovengronds, maar zijn er wel aanwijzingen aanwezig voor een grafheuvel, in de vorm van een bewaard gebleven oud-oppervlak of bodemvorming n.a.v. het heuvellichaam (infiltratiezone of fibers).

Datering: Laat-Neolithicum-Vroege Middeleeuwen (?).

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- verbrande (gecremeerde) of onverbrande menselijke resten (a);
- sporen van of aanwijzingen voor kunstmatig heuvellichaam (a);
- eventueel grafkuil (b);
- grafgraven, die verbrand kunnen zijn (b);
- eventueel urn, d.w.z. aardewerken container van crematieresten (b);
- soms zijn dodenhuisjes aanwezig (b);
- grafstructuren rond graf (ringsloot en paalkrans) (b);
- grafheuvels zijn vaak gelegen op/ tegen de kam van landschappelijke verhogingen aan (b).

Uniek nr.	11.34.1.001
Coördinaten	171180 / 391700
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Wilhelminakanaal; Hooge Akkers
Naam vinder	Huijbers
Datum vondst	13-04-1993
Verwerving	Archeologisch: veldkartering
Beschrijving	Grafheuvel.
Datering	Bronstijd - Late IJzertijd
Toelichting	
Literatuur	Box, G. 1994
Bron	Archis
Nummer	44362
Archis Zaak ID	3149420100

Uniek nr.	11.34.1.002
Coördinaten	
Plaats	Mariahout
Toponiem	Geverskapel
Naam vinder	H. Verbakel
Datum vondst	
Verwerving	Niet archeologisch
Beschrijving	Nabij deze hoek ligt een belangrijk archeologisch gebied. Veel artefacten uit de IJzertijd, gevonden door H. Verbakel en beschreven door Wiro Heesters in Brabants Heem. Heesters vermoed een grafheuvel in de nabijheid.
Datering	IJzertijd - IJzertijd
Toelichting	Veel artefacten uit de IJzertijd gevonden
Literatuur	Heesters Brabants Heem
Bron	Literatuur
Nummer	
Archis Zaak ID	

Uniek nr.	11.34.1.003
Coördinaten	165114 / 396553
Plaats	Lieshout
Toponiem	Leins Ven
Naam vinder	Gerrit Beex

Datum vondst	1965
Verwerving	veldkartering
Beschrijving	
Datering	Bronstijd - Bronstijd
Cultuur	onbekend
Toelichting	
Literatuur	Van Asseldonk 2011
Bron	Literatuur
Nummer	
Archis Zaak ID	

34.2 Grafheuvelveld

Drie of meer artificiële heuvels uit dezelfde archeologische cultuur/periode over of waarin inhumatie- en/of crematiegraven. Ingeval van 'zichtbaar' zijn de heuvels bovengronds herkenbaar, bij 'niet-zichtbaar' ontbreekt de heuvel bovengronds, maar zijn wel aanwijzingen aanwezig voor een grafheuvel, in de vorm van een bewaard gebleven oud-oppervlak of bodemvorming n.a.v. het heuvellichaam (infiltratiezone of fibers).

Datering: Laat-Neolithicum-Vroege Middeleeuwen (?).

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- verbrande (gecremeerde) of onverbrande menselijke resten (a);
- sporen van of aanwijzingen voor een kunstmatig heuvellichaam (a).
- eventueel grafkuil (b);
- grafgiftten (aardewerk, wapens/werktuigen en sieraden) (b);
- soms zijn dodenhuisjes aanwezig (b);
- grafstructuren rond graf (standspoor, ringsloot, paalkrans) (b);
- grafheuvels zijn vaak gelegen op/ tegen de kam van landschappelijke verhogingen aan (b).

34.3 Urnenveld

Drie of meer bijzettingen in urnen (een aardewerken container), in een doek of los, die alle drie in een kuiltje zijn gedeponneerd. Over deze bijzettingen zijn heuvels, uiteenlopend van ronde, rechthoekige tot (mogelijk) achtvormige (sleutelgatvormige) vorm opgeworpen, die gewoonlijk opgebouwd zijn uit (heide)plaggen. De diameter van deze heuvels varieert doorgaans van enkele meters tot ca. 15 m. Rond de voet van een heuvel is in de regel een ronde, vierkante, rechthoekige of achtvormige/sleutelgatvormige greppel aanwezig.

N.B.: Tot de urnenvelden behoren ook crematiebijzettingen die niet overdekt zijn met een kunstmatige heuvel.

Datering: Late Bronstijd-begin Midden-IJzertijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- (menselijke) crematieresten (a);
- heuvel of aanwijzing voor heuvel (bodemvorming of bewaard gebleven oud-oppervlak) (a).
- grafgiftten: vooral aardewerk en bronzen sieraden, kledingaccessoires en toiletgerei (b);
- urn ofwel aardewerken container (b);
- houtskool (resten van de brandstapel) (b);
- soms zijn artefacten (vooral aardewerk) in greppel aanwezig (b);
- soms zijn dodenhuisjes aanwezig (b);
- urnenvelden zijn in de regel aangelegd op verhogingen in het landschap en de oriëntatie van de graven volgt de richting van deze verhogingen (b);
- een algemeen verschijnsel is dat urnenvelden rondom één of meer oudere tumuli zijn aangelegd (b).

Uniek nr. 11.34.3.001

Coördinaten 171500 / 393120

Plaats Beek en Donk

Toponiem Oude Toren

Naam vinder Onbekend

Datum vondst 9999

Verwerving Niet-archeologisch: graafwerk en opgraving

Beschrijving 'Achter de Oude Toren van Beek heeft op een iets hogere zandrug een klein

urnenveldje gelegen. Bij de bouw van een klooster werd het perceel gedeeltelijk uitgezand, waarbij vele urnen zijn vernield. Ongeveer 25 jaar geleden werd tijdens de bouw van een nieuwe kerk weer een gedeelte van de hoogte afgegraven. Volgens mededelingen van omwonenden zouden destijds een 7-tal urnen naar het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden zijn gezonden. Tijdens het huidige onderzoek bleek, dat de vroegere hoge zandrug geheel was weg gegraven. Toch zijn langs de rand van de afgraving na de bouw van de nieuwe kerk nog enige urnen door de heer van Gestel, gemeente ontvanger te Beek en Donk, aan het licht gebracht. Bij de opgraving van thans zijn nog enkele sporen van deze laatste vondsten geconstateerd. Voor de rest werd rond de vroegere zandrug door middel van proefsleuven vastgesteld dat het urnenveld zich niet verder heeft uitgestrekt.

Rond 1938 werden hier 16 urnen en een dolium gevonden (Inl. J.F. van Gestel, Gemeenteontvanger Beek en Donk). 6 urnen in RMO Leiden. Een klein urntje nog in bezit van de Heer van Gestel te Beek en Donk. [...] Een klein gedeelte van de hoogte (zuidelijk van de oude toren is nog niet afgegraven. Mogelijk zitten hier nog urnen. Dit gedeelte is echter bestemd voor uitbreiding van de huidige begraafplaats rond de toren. De funderingen van de voormalige kerk zijn niet meer waarneembaar en door de herhaalde begravingen waarschijnlijk vernield'.

Datering	Late Bronstijd - Romeinse Tijd
Toelichting	Urnenveld met vele urnen.
Literatuur	Beex, G. 1961; Knippenberg, W. 1957
Bron	Archis
Nummer	33018/14101
Archis Zaak ID	3123613100

Twee van de aangetroffen urnen (bron geheugenvannederland.nl)

Uniek nr.	11.34.3.002
Coördinaten	171350 / 391630
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Hooge Akkers
Naam vinder	Huijbers
Datum vondst	28-03-1993
Verwerving	Archeologisch: veldkartering
Beschrijving	Grafveld.
Datering	Vroege IJzertijd - Late IJzertijd
Toelichting	6 urnen
Literatuur	Box, G. 1994

Bron	Archis/CMA/SAS Laarbeek
Nummer	44363/51F-013 4718/AR3 HA11
Archis Zaak ID	2955231100

34.4 (Vlak)graf

Solitaire grafkuil die niet overdekt is met een grafheuvel.

Datering: Mesolithicum-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- verbrande of onverbrande menselijke resten (inclusief lijksilhouet) (a);
- grafkuil (a);
- het ontbreken van (aanwijzingen voor) een heuvel (a).
- evt. grafgraven, die verbrand kunnen zijn (b).

34.5 Grafveld

Drie of meer dichtbijeengelegen grafkuilen met crematiebijzetting of lijkbegraving (onverbrande menselijke resten) die niet overdekt zijn (geweest) door een heuvel. Rijengravingen, kerkhoven en joods/ christelijke begraafplaatsen vallen buiten deze definitie.

Datering: Paleolithicum-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- verbrande of onverbrande menselijke skeletresten (inclusief lijksilhouet) (a);
- grafkuil (a);
- het ontbreken van (aanwijzingen voor) een heuvel (a).
- evt. grafgraven, die verbrand kunnen zijn (b).

Uniek nr.	11.34.5.001
Coördinaten	172000 / 393000
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Lieshoutseweg
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	niet-archeologisch graafwerk
Beschrijving	
Datering	Late Bronstijd - Romeinse Tijd
Toelichting	
Literatuur	
Bron	Archis
Nummer	30187
Archis Zaak ID	3118551100

Uniek nr.	11.34.5.002
Coördinaten	167680 / 391000
Plaats	Lieshout
Toponiem	Achterbosch
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	literatuur
Beschrijving	
Datering	Late Bronstijd? - Vroege IJzertijd
Toelichting	urnen met crematieresten; perceel afgegraven
Literatuur	
Bron	SAS Lieshout
Nummer	LH2-3
Archis Zaak ID	3233166100

Uniek nr.	11.34.5.003
------------------	--------------------

Coördinaten	169200 / 391030
Plaats	Lieshout
Toponiem	Molenheide - Reigerlaan 't Hof
Naam vinder	B. Klomp
Datum vondst	Voor 27-9-1932
Verwerving	Informatie over vondst en vondstomstandigheden in krantartikel in dagblad de "Zuid-Willemsvaart", d.d. ...-...-....
Beschrijving	Eén complete aardewerken pot.
Datering	Romeinse tijd – Middeleeuwen of Nieuwe tijd?
Toelichting	C.A.A., notities G. Beex. Vinder was B. Klomp te Lieshout. Met een brief uit 1932 uit het RMO te Leiden uit het correspondentie-archief. De vondst is gedaan tegen een heuvel in de Molenheide, net ten zuiden van de akkers van het hof te Lieshout. Ter plaatse ligt het toponiem Duivelsberg. Dergelijke mythische toponiemen (zoals heksenberg, kaboutersberg) liggen vaak waar grafvelden liggen. En op plaatsen van grafvelden in de heide kunnen ook Merovingische grafvelden liggen (die liggen lang niet altijd in hoge akkergebieden, maar vaak aan de randen daarvan en daarbuiten, reden waarom Merovingische grafvelden zo weinig worden gevonden).
Literatuur	
Bron	Archis/SAS Lieshout
Nummer	IV-5/6
Archis Zaak ID	3123962100 / 2868692100

34.6 Kerkhof

Drie of meer christelijke begravingen op een speciaal daarvoor bestemd terrein in de directe omgeving van een (voormalige) kerk, kapel, abdij, klooster of gasthuis.

Datering: vanaf de Vroege Middeleeuwen tot heden.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- grafkuilen (a);
- oost-west oriëntatie met het hoofd naar het westen (christelijk) (a);
- inhumatie in de vorm van menselijk skelet in anatomisch verband of lijksilhouet (a);
- geen grafritten, wel persoonlijke bezittingen (kledingaccessoires (ring, oorhangers, gesp etc.) of voorwerpen met christelijke symboliek (rozenkrans, insignes) (a);
- in samenhang met kerk, kapel, abdij, klooster of gasthuis (a).
- vaak container in de vorm van houten, met ijzer of ander metaal beslagen (boomstam)kist of sarcofaag (tufsteen, zandsteen, mergel, baksteen) (b);
- vaak op een door een greppel, sloot of muur omgeven terrein (b);
- markering van het graf (grafsteen met inscriptie, kruis etc.) (b);
- gestructureerde lay-out, d.w.z. graven liggen in rijen op regelmatige onderlinge afstanden met daartussen paden (b).

Uniek nr.	11.34.6.001
Coördinaten	171770 / 391510
Plaats	Aarle
Toponiem	Laarweg; Hooge Akkers
Naam vinder	Beex
Datum vondst	16-11-1967
Verwerving	Archeologisch: inspectie
Datering	Late Middeleeuwen B - Nieuwe Tijd B
Toelichting	laatmiddeleeuwse kerk met kerkhof van Aarle
Literatuur	Schutjes, L.H.C. 1876
Bron	Archis/CMA/SAS Laarbeek
Nummer	33591/515-009 4714/AR3 HA47
Archis Zaak ID	2889169100

Uniek nr.	11.34.6.002
Coördinaten	173120 / 390560

Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Rixtel
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	niet van toepassing
Beschrijving	Kerkhof bij en in middeleeuwse kerk
Datering	Late Middeleeuwen B ? - Middeleeuwen ?
Toelichting	laatmiddeleeuws kerkterrein en kerkhof Rixtel
Literatuur	
Bron	CMA/SAS Laarbeek
Nummer	51F-010 4715/AR2 R4
Archis Zaak ID	3149275100

Uniek nr. **11.34.6.003**

Coördinaten	169120 / 391340
Plaats	Lieshout
Toponiem	't Hof
Verwerving	niet van toepassing
Beschrijving	Kerkhof bij kerk op 't Hof
Datering	Late Middeleeuwen B ? - Middeleeuwen ?
Toelichting	Kerkhof bij en in middeleeuwse kerk
Literatuur	
Bron	CMA/SAS Lieshout
Nummer	51E-002 761/LH1-9
Archis Zaak ID	2888983100 / 3124983100

Uniek nr. **11.34.6.004**

Coördinaten	171680 / 393040
Plaats	Beek
Toponiem	Beek
Verwerving	niet van toepassing
Beschrijving	Kerkhof bij Oude Toren
Datering	Late Middeleeuwen B ? - Middeleeuwen ?
Toelichting	Middeleeuwse kerk met kerkhof van Beek
Literatuur	
Bron	CMA
Nummer	51F-015 4720
Archis Zaak ID	--

34.7 Rijengrafveld

Drie of meer op een rij gelegen inhumatiegraven.

Datering: 5e tot 9e eeuw A.D. (Vroege Middeleeuwen A t/m C).

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- grafkuilen; minimaal drie op een rij (a);
- inhumatie in de vorm van menselijk skelet in anatomisch verband of lijksilhouet (a).
- in de regel complete grafgraven; over het algemeen (ijzeren) wapens in mannengraven (b); kledingaccessoires en sieraden in vrouwengraven (b);
- wanneer christelijke graven deel uitmaken van een rijengrafveld, is de oriëntatie van de grafkuilen oost-west, hoofd naar het westen (b);
- soms in combinatie met paarden en honden, resp. bij mannen en vrouwen (b);
- soms is de grafkuil omgeven door een kringgreppel (b);
- soms in combinatie met crematiegraven (b).

34.8 Begraiving onbepaald

Complex type dat primair te maken heeft met begraving, maar dat niet precies bepaald kan worden.

Datering: Prehistorie-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten: Zie voor een indicatie elders onder de groep 'Begraving'.

Uniek nr.	11.34.8.001
Coördinaten	171540 / 392800
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Kerkakkers, Commanderie College
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	opgraving
Beschrijving	
Datering	Late Bronstijd? - Vroege IJzertijd
Toelichting	losse vondsten bij waarneming; begraving?
Literatuur	
Bron	Archis/SAS Beek en Donk
Nummer	18722/II-19
Archis Zaak ID	2964425100

Uniek nr.	11.34.8.002
Coördinaten	
Plaats	Lieshout
Toponiem	Ginderdoor
Naam vinder	Rob van Zuilen
Datum vondst	9999
Verwerving	niet archeologisch graafwerk
Beschrijving	bij de bouw van het pand, nu Ginderdoor 25, zouden destijds sporen van graven zijn opgemerkt. Nu heeft er destijds in de nabijheid een kapel gestaan, die rond 1823 is afgebroken. Misschien staan beide met elkaar in verband. Nader onderzoek is vereist. Ook vertelde men dat aan de andere kant van de weg destijds urnen zijn gevonden.
Datering	onbekend - onbekend
Cultuur	onbekend
Toelichting	Begravingen. Aan de andere zijde van de weg urnen
Literatuur	
Bron	Amateur
Nummer	
Archis Zaak ID	

Thema: 35 Infrastructuur

35.1 Weg

Smalle strook grond, gebruikt en geschikt gemaakt, bijvoorbeeld door plaveisel, voor het verkeer.

Datering: Prehistorie-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- karrensporen (b);
- evt. wegdek, bestrating met zand, grind en/of hout (b);
- soms begeleidende bermsloten (b);
- soms geflankeerd door mijlpalen (Romeins) (b).

Uniek nr.	11.35.1.001
Coördinaten	171540 / 392800
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Kerkakker
Naam vinder	Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland
Datum vondst	12-1988
Verwerving	Archeologisch: opgraving
Beschrijving	
Datering	Late Middeleeuwen? - Middeleeuwen ?
Toelichting	losse vondsten bij waarneming;
Literatuur	G.Beex 1960; Verwers, W.J.H. 1990; Verwers, W.J.H. 1990; Huijbers, T. 1990
Bron	Archis
Nummer	18722
Archis Zaak ID	2964425100

Uniek nr.	11.35.1.002
Coördinaten	171760 / 393040
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Oude Toren-Dr. Timmerslaan
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	1990
Verwerving	Archeologisch: opgraving
Beschrijving	In 1990-1991 is door de archeologische werkgroep van de heemkundekring Beek en Donk een archeologisch onderzoek uitgevoerd naar de resten van nederzettingen uit de (laat) Merovingische tijd tot 1200 AD.
Datering	Vroege Middeleeuwen D - Vroege Middeleeuwen?
Literatuur	Huijbers, T. 1994; Verwers, W.J.H. 1991; Verwers, W.J.H. 1992
Bron	Archis
Nummer	21664
Archis Zaak ID	3101565100

Uniek nr.	11.35.1.003
Coördinaten	172293 x 392746
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Beekse Akkers
Naam vinder	VUhbs
Datum vondst	2005
Verwerving	Proefsleuven
Beschrijving	Bij het proefsleuvenonderzoek zijn verschillende karrensporen gevonden. Een van de paden is in de 15de/16de eeuw na Chr. - of zelfs veel later - maar liefst 120 cm hoger komen te liggen dan oorspronkelijk. Het heeft er dus alle schijn van dat de ontginning van het door ons onderzochte deel van de Beekse Akkers pas in de Nieuwe Tijd heeft plaatsgevonden.

Datering	Late Middeleeuwen – Nieuwe tijd
Literatuur	Hiddink, H.A., 2005: Inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven in fase 1 en 2 van het plangebied Beek en Donk-Beekse Akkers, gemeente Laarbeek (Zuidnederlandse Archeologische Notities 47)
Bron	Archis
Nummer	4400073
Archis Zaak ID	2074923100

Karrensporen (bron Hiddink 2005)

Uniek nr.	11.35.1.004
Coördinaten	168746 / 391990
Plaats	Lieshout
Toponiem	Nieuwenhof/Vogelenzang
Naam vinder	VUhbs
Datum vondst	2010
Vererving	Proefsleuven
Beschrijving	Op basis van de aard van de grondsporen, hun datering en onderlinge samenhang zijn in het plangebied de volgende vindplaatsen onderscheiden: 1. Bewoning uit de IJzertijd 2. Bewoning uit de IJzertijd 3. Bewoning uit de Romeinse tijd 4. Bewoning uit de Volle Middeleeuwen Vindplaatsen 1 en 2 betreffen bewoningssporen van mogelijk een aantal zwervende boerderijerven. Er kunnen echter op basis van het sleuvenonderzoek nog geen huisplattegronden worden aangewezen; wel zijn bijgebouwen, kuilen en een waterput aanwezig. Mogelijk hangen de sporen samen met vindplaats 3, maar dat is niet zeker. Vindplaats 3 betreft een Romeinse nederzetting en omvat het grootste westelijke deel van het

plangebied. Mogelijk zijn hier ook bewoningssporen uit de late prehistorie aanwezig. Vindplaats 3 is in drie delen opgedeeld die gerelateerd zijn aan de conservering. Vindplaats 3B is namelijk tot ruim een meter onder maaiveld verploegd waardoor de archeologische sporen sterk zijn aangetast. Duidelijk is echter wel dat hier sporen aanwezig zijn. Bij vindplaats 3A is er iets minder diep verstoord terwijl in vindplaats 3C de bodem nog grotendeels intact is. Sporen die hier aanwezig zijn bestaan onder meer uit enkele (potstal)boerderijen, een Romeinse weg, paalkuilen, kuilen, waterputten en bijgebouwen. Vindplaats 4 betreft een volmiddeleeuws boerderij die lijkt aan te sluiten op de nederzetting die ten zuiden van het plangebied in de wijk Nieuwenhof Zuid tussen 1989 en 1995 reeds is opgegraven. Naast de bewoningssporen zijn laat- of postmiddeleeuwse greppels aangetroffen, die geen van allen aan een vindplaats zijn toegewezen.

Datering	Late middeleeuwen – nieuwe tijd
Literatuur	Boer, de E., Hiddink H., 2010: Plangebied Lieshout-Nieuwenhof, gemeente Laarbeek (Zuidnederlandse Archeologische Notities 209)
Bron	Archis
Nummer	437627
Archis Zaak ID	2270610100

Uniek nr.	11.35.1.005
Coördinaten	172334
Plaats	Lieshout
Toponiem	Nieuwenhof Noord
Naam vinder	BAAC
Datum vondst	2010
Verwerving	Opgraving
Datering	Romeinse tijd
Toelichting	De Romeinse bewoning wordt vooraf gegaan door bewoning uit de late ijzertijd, een scheidslijn laat zich niet trekken. Bij het onderzoek is niet de gehele Romeinse vindplaats blootgelegd, de bewoning zet zich in ieder geval naar het westen en mogelijk ook het noorden voort. Het is niet in te schatten welk percentage van de nederzetting is vrijgelegd. Ten zuiden van het nu opgegraven deel zijn in het verleden al diverse structuren (waaronder de weg en een nederzettingsgreppel) uit de Romeinse tijd aangetroffen. De zuidgrens van de Romeinse nederzetting is derhalve wel duidelijk, evenals de in dit onderzoek vastgestelde oostgrens. Voor de middeleeuwen geldt dat de aangetroffen structuren de meest noordelijke zijn van de al in de jaren '90 blootgelegd nederzetting uit de volle middeleeuwen. Zie verder 11.32.6.030
Literatuur	J. v.d. Weerden & M. C. Brouwer, 2015: Boni pastoris est tondere pecus, non deglubere. Bewoning uit de prehistorie, Romeinse tijd en middeleeuwen te Lieshout, Nieuwenhof-Noord (BAAC-rapport A-10.0339)
Bron	Archis
Archis Zaak ID	2304914100

35.2. Brug/voorde

Constructie om de ene met de andere oever te verbinden; veelal steunend op pijlers of in de vorm van een zandlichaam (dam). Doorwaadbare plaats door een beek of rivier.

Datering: Steentijd-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- constructie uit steen, hout en/of metaal, in de regel bestaande uit horizontale en verticale elementen (pijlers) (a).
- gelegen op locatie waar het beek- of rivierdal relatief smal en de beek of rivier ondiep is, met verkeersvriendelijke (niet te natte of te mulle) aangrenzende zones (a).
- grondlichaam met eventueel andersoortige gevarieerde vulling en beschoeiing haaks op twee oevers (a);

- Ingeval van rivieren en beken in de regel aangelegd op de locaties waar het stroomdal relatief smal is en omzoomd wordt door verkeersvriendelijk terrein, waarbij de brug haaks op de stroomrichting staat (b).
- eventueel houten structuur (b);
- eventueel met stenen geplaveide beek- of rivierbedding (b).

35.3 Percelering/verkaveling

Greppels en sloten in het land, waarlangs overtollig hemelwater wordt afgevoerd. De diepte is niet groter dan noodzakelijk voor de waterhuishouding.

Datering: vanaf Steentijd (?) t/m Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- gegraven lineair fenomeen met bepaalde minimum en maximum dimensies (a);
- primaire vulling die wijst op langzaam stromend en periodiek stilstaand water (sterk gelaagde vulling, soms met organische bandjes of laag) (a).

Uniek nr.	11.35.3.001
Coördinaten	171540 / 392800
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Kerkakker
Naam vinder	Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland
Datum vondst	12-1988
Verwerving	Archeologisch: opgraving
Datering	Late Middeleeuwen? - Middeleeuwen ?
Toelichting	losse vondsten bij waarneming;
Literatuur	G.Beex 1960; Verwers, W.J.H. 1990; Verwers, W.J.H. 1990; Huijbers, T. 1990
Bron	Archis
Nummer	18722
Archis Zaak ID	2964425100

Uniek nr.	11.35.3.002
Coördinaten	168930 / 391940
Plaats	Lieshout
Toponiem	Nieuwenhof
Naam vinder	Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek
Datum vondst	19-12-1989
Verwerving	Archeologisch: opgraving
Beschrijving	Opgraving naar aanleiding van vondsten bij aanleg van riolering en wegen (zie waarneming 21662)
Datering	Vroeg Romeinse Tijd A - Late Middeleeuwen A?
Toelichting	ROB
Literatuur	A. Huijbers 1991; Verwers, W.J.H. 1993; W.J.H. Verwers 1990; W.J.H. Verwers 1991
Bron	Archis
Nummer	31586
Archis Zaak ID	2003586100

Uniek nr.	11.35.3.003
Coördinaten	171375 / 393765
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Laarsche Velden-Noord
Naam vinder	BAAC BV
Datum vondst	19-10-2010
Verwerving	Archeologisch: proefputten / proefsleuven
Datering	Late Middeleeuwen B - Nieuwe Tijd A
Toelichting	Tijdens het onderzoek zijn vrijwel alleen sporen van grondverbetering/zandwinning aangetroffen waarbij de natuurlijke

ondergrond in de vorm van lange smalle parallel aan elkaar lopende banen geroerd is. Vergelijkbare sporen zijn in geheel Nederland en aangrenzende streken in Duitsland aangetroffen bij archeologische onderzoeken. Veelal wordt binnen dit fenomeen een tweedeling gemaakt. Bij de zogenaamde esgreppels is geen onderscheid te maken tussen de vulling van de greppels en het bovenliggende plaggendek. Vaak doorsnijden deze greppels de onderste lagen van het plaggendek of onder het plaggendek liggende oudere akkerlagen. Hieruit blijkt dat esgreppels gegraven zijn toen het plaggendek al vrij ver ontwikkeld was. Volgens Spek betekent dit dat zij in Drenthe en Westfalen gedateerd moeten worden in de 18e tot vroeg 20e eeuw en in Oost-Nederland in de 17e tot vroeg 20e eeuw. Dit type wordt veelal in de oudere, centraal gelegen delen van de essen aangetroffen. Het vermoedelijke doel van de esgreppels was het winnen van zand voor gebruik in de potstal in plaats van plaggen. Na het graven werden de greppels weer dichtgeschoven met grond van het omringende land. Dit verklaart de identieke vulling van de greppels en het plaggendek. De oorspronkelijk al humus- en voedselrijke plaggendekgrond werd door het verspreiden in de potstal verder verrijkt waardoor aardmest van zeer goede kwaliteit ontstond. Een tweede soort greppel wordt doorgaans aangeduid met de term ontginningsgreppel. Dergelijke greppels worden onder jongere (delen van) escomplexen aangetroffen en hebben een vulling die afwijkt van het bovenliggende plaggendek. De vulling bestaat bij deze greppels uit omgespitte resten van de oorspronkelijke natuurlijke bodem. Deze greppels zijn gegraven bij de ontginning van het gebied om de structuur van de bodem te verbeteren.

Literatuur
Bron
Nummer
Archis Zaak ID

Brouwer, M.C. 2010
 Archis
 415613
 2304728100

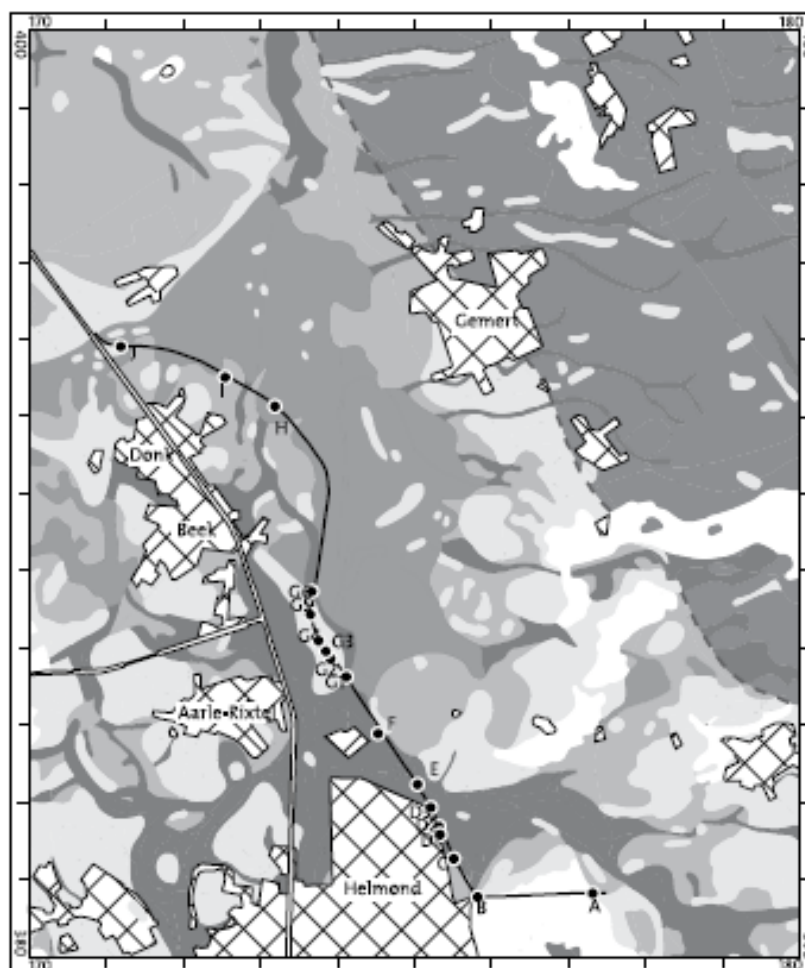
Archeologische sporen archeologisch onderzoek plangebied Laarsche Velden Noord. Te zien is een zuidwest-noordoost georiënteerde greppel daterend uit de Late Middeleeuwen. Ten noorden van de greppel is een rij plantkuilen aanwezig met dezelfde oriëntatie als de greppel (bron Brouwer 2011)

Uniek nr.	11.35.3.004
Coördinaten	171186 / 393541
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Laarsche Velden
Naam vinder	Archeologisch Centrum Vrije Universiteit
Datum vondst	2009
Verwerking	Archeologisch: proefputten / proefsleuven
Beschrijving	Het onderzoeksgebied ligt direct ten westen van Beek en Donk en wordt in het oosten begrensd door de Molenweg en in het westen door de Goorloop. Aanleiding tot het onderzoek is de voorgenomen woningbouw in het plangebied. De bodemopbouw bestaat overwegend uit een maximaal 40 cm dikke humeuze bovenlaag direct op de C-horizont. Veelal bestaat deze deklaag alleen uit een bouwvoor, maar plaatselijk is nog een dun restant van een oude akkerlaag (plaggende) aanwezig. Op veel plaatsen is ook deze echter verstoord en gemengd met geel zand uit de C-horizont. Resten van de oorspronkelijke bodem zijn slechts heel plaatselijk waargenomen in de vorm van een restant van een B-horizont. Het onderzoek heeft een aantal grondsporen opgeleverd in de vorm van greppels en kuilen uit de Nieuwe Tijd; enkele grondsporen zijn recent. Een paar kuilen zijn mogelijk in de Late Middeleeuwen te dateren.
Datering	Paleolithicum - recent
Literatuur	drs. M. Wesdorp, drs. I. Elstrod 2009
Bron	Archis
Nummer	415620
Archis Zaak ID	2242933100

Uniek nr.	11.35.3.005
Coördinaten	17329 / 39518
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	N279 - Broek
Naam vinder	Instituut Pre en Protohistorie (Universiteit van Amsterdam)
Datum vondst	1998
Verwerking	proefsleuven
Beschrijving	Site H: De aanwezigheid van veen onder in de vullingen van sommige greppels toont de mogelijkheid van veen op de overstromingsvlakte, hoewel daar nauwelijks iets over bekend is in dit landschapstype in de omgeving op fysisch-geografisch kaartmateriaal. De steile beekdalhelling is wellicht kenmerkend voor gebieden als overstromingsvlakten. In werkput 13 werd immers vastgesteld dat een geleidelijk oplopend beekdal juist een relatief breed beekdal betreft. Opvallend is dat op drie plaatsen greppels in bundels liggen, hetzij bundels van twee, hetzij bundels van drie. Mogelijk betreft het hier greppels die karrensporen markeren, hoewel daarvan in het profiel op elk van deze drie bundels niets is teruggevonden. Elders in werkput 14 (in de profielen) zijn wel karrensporen in het profiel aangetroffen, hetgeen een interpretatie van de paarsgewijze greppels als markeringen van karrensporen in de weg staat. Een aantal greppels, of in ieder geval de richtingen van de greppels, komt overeen met perceelsgrenzen op de oudste voorhanden zijnde topografische kaarten. Het is niet uit te sluiten dat een of meer van de paarsgewijs voorkomende greppels ook met houtwallen in verband staan. Op de topografische kaart van circa 1900 zijn ter hoogte van site H duidelijk noord-zuid gerichte houtwallen zichtbaar. Bij de paarsgewijs voorkomende greppels kan het dan telkens gaan om een houtwal vergezeld van twee greppels. Van de houtwal zelf is dan archeologisch niets overgeleverd.
Datering	Nieuwe tijd
Literatuur	Huijbers 2006
Bron	Archis
Archis Zaak ID	--

Fig. 21 De onderzochte sites in het wegtracé.
© J. Fokkema/F. Gerritsen ACVU

De onderzochte sites in het wegtracé van de PW205 (bron Huijbers 2006).

Uniek nr.	11.35.3.006
Coördinaten	172442 / 395576
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	N279 - Leek
Naam vinder	Instituut Pre en Protohistorie (Universiteit van Amsterdam)
Datum vondst	1999
Verwerving	proefsleuven
Beschrijving	Site I: De gevonden greppels staan in verband met de hooiwinning in Leek in de Vroeg-Moderne tijd. Omdat al in de Late Middeleeuwen sprake was van versnippering van hooiland in Leek kan een aantal van die greppels dateren uit de Late Middeleeuwen en met hooiwinning in die periode in verband staan. De greppels kunnen tegelijkertijd ter ontwatering als ter afbakening van particulier bezit gediend hebben. Door het ontbreken van dateringen kan geen inzicht worden verkregen in de ouderdom van de greppels en daarmee van de particuliere hooiwinning in Leek.
Datering	Nieuwe tijd
Literatuur	Huijbers 2006
Bron	Archis
Archis Zaak ID	--

Uniek nr.	11.35.3.007
Coördinaten	174525 / 390890
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	N279 - Wolfspuit
Naam vinder	Instituut Pre en Protohistorie (Universiteit van Amsterdam)
Datum vondst	1998

Verwerving
Beschrijving

proefsleuven

Site G: Op een ondergrond van dekzand is gedurende perioden van overstroming door de Bakelse Aa lemig materiaal afgezet. Het kan zijn dat de rivier gedurende deze periode relatief dicht langs de rand van de dekzandvlakte stroomde dan wel dat er sprake is van een verhoogde leemsedimentatie door ontwatering van relatief hoge gebieden in de omgeving, ten gevolge van bijvoorbeeld boskap. Vervolgens is daarna gedurende een periode van verminderde activiteit ter plaatse venigmateriaal gevormd alsmede ijzer geoxideerd. Dit kan betekenen dat de rivier ofwel verder weg langs de dekzandvlakte stroomde, ofwel dat er verminderde afzet van sediment plaats had. De laag humeus materiaal daar bovenop kan deels veraard veen betreffen, deels opgebrachte grond. Indien daar van sprake is, hebben grondbewerkingen het veraarde veen en de opgebrachte grond tot een homogeen geheel gemaakt. De twee aangetroffen greppels kunnen zowel in verband staan met ontwatering van de ondergrond als met de afbakening van in van in bezit zijnde percelen.

Datering
Literatuur
Bron
Archis Zaak ID

Nieuwe tijd
Huijbers 2006
Archis
--

Foto van het mogelijk opgeworpen zandlichaam in werkput 13 (Scheepstal). Op de voorgrond het dagzomende veen van het beekdal van de Bakelse Aa (Huijbers 2006).

Uniek nr. **11.35.3.008**

Coördinaten 173664 / 392732

Plaats Aarle-Rixtel

Toponiem N279 - Pater Eustachiuslaan

Naam vinder Instituut Pre en Protohistorie (Universiteit van Amsterdam)

Datum vondst 1995 en 1999

Verwerving proefsleuven

Beschrijving Diverse greppels die mogelijk dienden voor ontwatering ten tijde van een omvorming van het landgebruik. Voor een wijziging in het landgebruik pleit ook dat binnen het perceel dat door de greppels omarmd wordt, een zone met schopsteken is aangetroffen. Andere greppels betreffen mogelijk begrenzingen van een nederzettingsterrein. Of het verband houdt met de laatmiddeleeuwse en vroegmoderne omgrachte woonplaats die in 1992 is aangetroffen tijdens de aanleg van de kanaalomleiding is onduidelijk.

Datering
Literatuur
Bron
Archis Zaak ID

Nieuwe tijd
Huijbers 2006
Archis
--

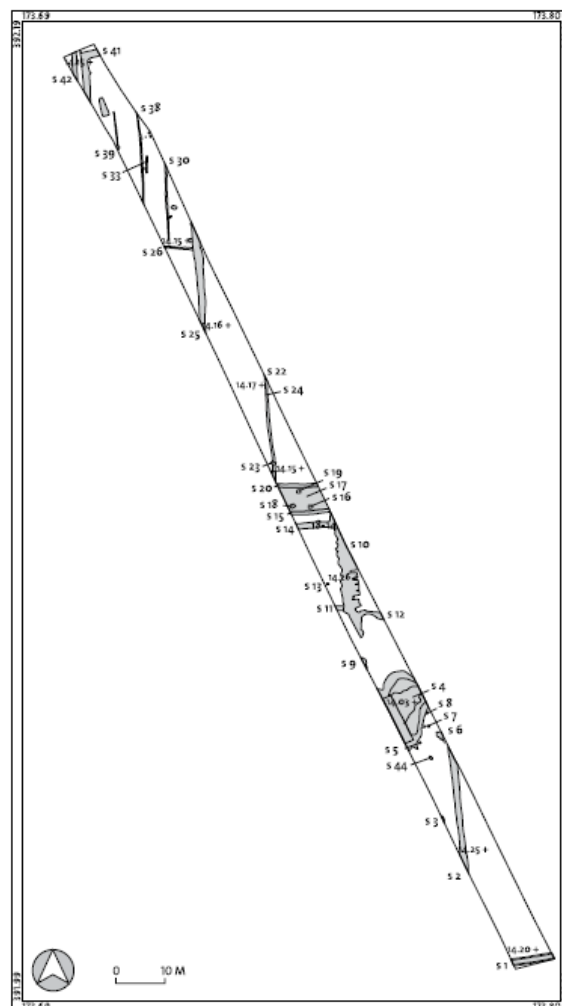

Foto en tekening van werkput 18. Te zien zijn perceelsgreppels die teruggaan tot de 15de eeuw (bron Huijbers 2006).

Uniek nr.	11.35.3.009
Coördinaten	173187 / 390805
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Duivenakker
Naam vinder	RAAP
Datum vondst	2019
Verwerving	proefsleuven
Beschrijving	Tijdens het onderzoek is een vindplaats aangetroffen, bestaande uit greppels en spitsporen uit de Nieuwe Tijd. Gezien de ligging bij de Helmondseweg kunnen de greppels in het zuidwestelijke deel van - werkputten 2 en 4 mogelijk als bermgreppels van voorgangers van de Helmondseweg geïnterpreteerd - worden. De overige greppels zijn vermoedelijk als perceleringsgreppels te interpreteren. De vindplaats - is niet-behoudenswaardig.
Datering	Nieuwe tijd
Literatuur	
Bron	Archis
Archis Zaak ID	4697364100

Thema: 36 Agrarische productie

36.1 Akker/(moes)tuin/plaggendek

Areaal dat beakkerd is. Akker met opgebracht dek met een minimale dikte van 40 cm. Terrein waar groenten en fruit en/of bloemen zijn geteeld of verbouwd.

Datering: Lineaire Bandkeramiek (Vroeg-Neolithicum A)- Nieuwe Tijd.

N.B.: Naar alle waarschijnlijk is het eergetouw in het Midden-Neolithicum ingevoerd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- doorwoelde laag; voor de duidelijkheid: de ingeploegde ondergrond behoort feitelijk niet tot het plaggendek (a);
- opgebracht pakket grond met een minimale dikte van 40 cm (a);
- macroresten of pollen van de verbouwde gewassen (a).
- zowel in de stad als op het platteland (a).
- krassen veroorzaakt door eergetouw of ploegvoren, herkenbaar aan de onderkant van de akkerlaag (b);
- evt. op de akker of in de directe omgeving spieker of andere opslagvormen (b);
- sporen van of aanwijzingen voor bemesting of andere vormen van grondverbetering (wier, kalk etc.) (b);
- houtskool van het platbranden van gewas voor de beakkering (b).
- greppels, staketsels, heg of muur ter begrenzing (b);
- bedden, spitsporen en/of plantgaten (b);
- ploegsporen in of onder het plaggendek (b);
- esgreppels, in de regel aangelegd in bundels; elk 6 tot 8 m lang en 0,6 tot 1 m breed; onderlinge tussenafstanden over het algemeen ca. 1 m. (b);
- plaggendekken vertonen vrijwel altijd een zekere gelaagdheid (b).

Uniek nr.	11.36.1.001
Coördinaten	X= 169400 / Y= 391914
Plaats	Lieshout
Toponiem	Havenweg 10
Naam vinder	Grontmij
Datum vondst	1-6-2012
Verwerving	archeologisch: begeleiding
Beschrijving	Roodbakkend aardewerk, bloempot uit de 19e/20e eeuw
Datering	Nieuwe Tijd Laat - Nieuwe Tijd Laat
Toelichting	Tijdens het onderzoek werd een gracht uit de 18e eeuw aangetroffen. Deze tekende zich in het vlak af als een humeuze en vochtige donkergrijze baan. De gracht loopt op een afstand van 6.5 m van de westelijke perceelsscheiding van het terrein. Onder een ca. 1 m dikke bouwvoor werd de gracht zichtbaar. Deze is maximaal 5.30 m breed en 2.45 m diep. Vermoedelijk is ze altijd watervoerend geweest. De gracht omvat meerdere vullingslagen. Alleen in laag 1 en 2 werd vondstmateriaal aangetroffen. De oudste vondsten dateren niet voor de 19e eeuw. Hoewel de gracht behoort tot een 18e eeuws terrein is daarvan in het vondstmateriaal niets terug te zien. Alles duidt erop dat de gracht slechts enkele decennia geleden is dichtgeworpen, vermoedelijk is toen het puin en het vondstmateriaal in de gracht terecht gekomen. Mogelijk behoren enkele van de diepere lagen in de gracht tot het originele verloop, maar dat is onzeker. Het vlekkerige uiterlijk van de meeste lagen doet eerder vermoeden dat de gracht al verschillende keren is verstoord en/of leeggeschept in het verleden. Dat is overigens heel normaal, want de gracht was watervoerend en moet dan ook schoon gehouden worden, wil men dichtslibben willen voorkomen.

Afb. 6 Uitsnede Minuutplan 1811-1832: de percelen horende bij Havenweg 10 zijn weergegeven met de paarse omkadering. Bron: www.watwaswaar.nl

De aangetroffen gracht maakt deel uit van een omgracht rechthoekig terrein dat hierboven op de kadasterkaart van 1832 wordt aangeduid als bezit van de erven Bout. Volgens Grontmij gaat het om een moated site dat deel uitmaakte van de heerlijkheid Lieshout. Deze heerlijkheid zou zijn voortgekomen uit een zogenaamd allodium, dat rond 700 n. Chr. gesticht werd door Frankische edelen. Dit klopt echter niet. Het terrein omvatte een gracht, slot, woonhuis (jachthuis, huidige woonhuis Havenweg 10), bakhuis, koetshuis en gronden (o.a. weiland) (perceelsnummers 369-375 op het Minuutplan 1811-1832).

Literatuur

Archeologisch onderzoek Havenweg 10 Lieshout. Archeologische begeleiding Havenweg 10 te Lieshout, gemeente Laarbeek, auteurs: L. van Diepen en A.M.M. Vonk (Grontmij archeologische rapporten 1326), Eindhoven, 2013.

Bron

Archis

Nummer

3970250100

Archis Zaak ID

2385186100

36.2 Celtic Field

Specifieke akkervorm bestaande uit een systeem van rechthoekige omwalde akkers van ca. 40 x 40 m.

Datering: Late Bronstijd-Romeinse Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- doorwoelde/oudtijds verstoorde laag (a);
- (resten van of aanwijzingen voor) wallen (a);
- macroresten of pollen van de verbouwde gewassen (a).
- de aanwezigheid van krassen veroorzaakt door een eergetouw (b);
- de *Celtic fields* zijn verspreid over de pleistocene gronden (b).

36.3 Veekraal/schaapskooi

Gebouw of omheining, al dan niet overdekt, in de vorm van bijvoorbeeld een palenrij met vlechtwerk of greppel, waarbinnen vee gehouden is.

Datering: veekraal mogelijk vanaf het Neolithicum t/m Nieuwe Tijd; schaapskooi waarschijnlijk vanaf de Bronstijd t/m Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- gebouw heeft vaak kenmerkende plattegrond (rond, ovaal etc.) (a);
- omheining (palenrij, staketsel, wal, greppel etc.) (a);
- sporen van dierlijke betreding/pootafdrukken (a).
- mest (b);
- aanwijzingen voor veedrift in de vorm van palenrijen, greppel- of walsystemen, die aansluiten op de veekraal of schaapskooi (b);
- dierlijke haren (b);
- resten van insecten (b).

Uniek nr.	11.36.3.001
Coördinaten	171760 / 393040
Plaats	Onbekend
Toponiem	Oude Toren-Dr. Timmerslaan
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	1990
Verwerving	Archeologisch: opgraving
Beschrijving	In 1990-1991 is door de archeologische werkgroep van de heemkundekring Beek en Donk een archeologisch onderzoek uitgevoerd naar de resten van nederzettingen uit de (laat) Merovingische tijd tot 1200 AD. Er zijn diverse huizen, waterputten en bijgebouwen aangetroffen. Andere elementen uit de nederzetting zijn karrensporen (900-1050) en greppels, waarvan er tenminste een zodanig is gevormd dat er sprake kan zijn geweest van een kleine veekraal. De vondsten uit de opgraving betreft voor het merendeel aardewerk; maar ook metaal, glas en hout is gevonden. Daarnaast is met name de aanwezigheid van een redelijke hoeveelheid dierlijk skeletmateriaal opvallend. (Naar Huijbers 1994)
Datering	Vroege Middeleeuwen? - Late Middeleeuwen A?
Toelichting	ROB
Literatuur	Huijbers, T. 1994; Verwers, W.J.H. 1991; Verwers, W.J.H. 1992
Bron	Archis
Nummer	21664
Archis Zaak ID	3101565100

Thema: 37 Grondstofwinning

37.1 Kleiwinning

Locatie waar klei gewonnen is.

Datering: Steentijd-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- sporen van ingravingen (a);
- natuurlijk voorkomen van klei (a).
- winningswerktuigen

37.2 IJzerertswinning

Locatie waar ijzererts is gewonnen.

Datering: vanaf (vermoedelijk) Bronstijd tot in de Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- sporen van ingravingen, soms met het stort van uitgeworpen grond (a);
- natuurlijke voorkomens van ijzerhoudende erts en andere materialen, zoals klapperstenen en moerasijzererts (a).

Uniek nr.	11.37.2.001
Coördinaten	172072 / 389589
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Schevelingse Loop
Naam vinder	RAAP
Datum vondst	2016
Verwerving	Archeologische begeleiding
Complex	IJzerertswinning
Datering	Nieuwe tijd
Beschrijving	In het plangebied werden centraal in het plangebied lineaire 'verstoringen' aangetroffen die gerelateerd - kunnen worden aan winning van moerasijzererts in de jaren 1948-1950. Deze sporen - waren ingesneden in de top van de veenlaag. Het industrieel wit aardewerk dat in de veenlaag is - aangetroffen ondersteunt de datering van deze vroeg industriële delfstofwinning. De sporen van - het delven van moerasijzererts zijn in het profiel waargenomen en geregistreerd, een deel ligt - nog achter het profiel in situ.
Literatuur	drs. B.I. van Hoof, met bijdragen van drs. K.L.B. Bosma, Y.R. van der Veen MA & J.P. Mendelts MA, 2019: Goorloop-noord, beekherstel en aanleg ecologische verbindingzone, gemeenten Helmond en Laarbeek; archeologisch onderzoek: een archeologische begeleiding (variant proefsleuven en opgraving) (RAAP rapport 3587), Weesp.
Bron	Archis
Archis Zaak ID	4581396100

37.3 Turf/veenwinning

Locatie waar veen is gewonnen.

Datering: vanaf in elk geval de IJzertijd t/m Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- sporen van ingravingen (sleuven of putten), soms met daartussen zetwallen (a);
- veenbrokken of -broden (a);
- natuurlijk voorkomen van (zouthoudend) veen (a).
- veenwinningswerktuigen: schep, spade etc. (b);
- percelen met onregelmatig oppervlak in veengebied (b).

Thema: 38 Industrie en nijverheid

38.1 Metaalbewerking

Locatie waar ijzererts werd be-/verwerkt en waar non-ferro metalen zijn bewerkt/gegoten.

Datering: Laat-Neolithicum (Klokbekercultuur)-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- resten van smidse/oven/stookplaats (a);
- houtskool, kolen etc. (a);
- afval: hamerslag, herverhittings- en smeedslakken, druppels, sintels, ovenafval (a).
- specifiek bewerkingsgereedschap: aambeeld, hamer, schaar, beitel, tang etc. (b);
- mondstuk/tuyaire en blaasbalg (b);
- baren, brokken (b);
- halffabricaten, soms in combinatie met schroot en/of eindproducten (b).
- smeltkroezen, cupellen (b);
- kalksteen of schelpen (b);
- mallen (b);

Uniek nr.	11.38.1.001
Coördinaten	172374 / 391514
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Zonnetij 'het Klavier'
Naam vinder	Archeologisch Centrum Vrije Universiteit en BAAC
Datum vondst	2010 en 2011
Verwerving	Proefsleuvenonderzoek en opgraving
Beschrijving	Tijdens het proefsleuvenonderzoek zijn 15 proefsleuven aangelegd en is 993 m2 onderzocht. De vlakken en profielen van de proefsleuven hebben aangetoond dat een groot deel van het plaggendek verstoord is. De verstoring is enerzijds het gevolg van grondverbetering (esgreppels) en anderzijds van zandwinninig. Indien hier ooit archeologische resten aanwezig waren, zijn die nu volledig vergraven. In twee sleuven (proefsleuf 1 en 13) zijn delen van hoofd- en bijgebouwen uit de Vroeg en/of Volle Middeleeuwen aangesneden. De datering van deze sporen is gebaseerd op kleur, structuren vondstmateriaal. In sleuf 15 zijn eveneens sporen aangetroffen. In dit geval gaat het om uitbraaksleuven die de plaats aangeven waar tot enkele jaren geleden een boerderij heeft gestaan. Zowel in het eerste als het tweede vlak van de sleuven 14 en 15 zijn geen sporen aangetroffen van de klokgieterij die hier vanaf het einde van de 18de eeuw heeft gestaan. Dit neemt echter niet weg dat ze buiten de sleuven niet meer aanwezig zijn. Het aantreffen van enkele karrensporen tussen de uitbraaksleuven van de afgebroken boerderij geeft aan dat deze verstoring diep is, maar wel beperkt in horizontale zin. Het is goed mogelijk dat sporen bewaard zijn gebleven tussen de uitbraaksleuven. Bij de waardering van het terrein zal rekening gehouden worden met drie vindplaatsen. Ten eerste twee clusters middeleeuwse sporen in de werkputten 1 en 13 (vindplaats A), ten tweede een boerderij/klokkengieterij uit de nieuwe tijd (vindplaats B), ten derde een karrenpad (vindplaats C). Bij de opgraving zijn verspreid over het plangebied twee middeleeuwse boerenerven aangetroffen. Beide erven bestaan uit een hoofdgebouw, een bijgebouw en waterputten. Het ene erf bevindt zich tussen de Kerkstraat en de begraafplaats (werkput 1). Structuur 1 en 2 behoren tot dit erf samen meteen waterput (spoor 1042). Het andere erf ligt naast de nieuwbouw aan de Molenstraat (werkput 2) en bestaat uit structuur 3 en 4 en twee waterputten. Van één van de twee boomstamwaterputten is bijna 2 meter hout bewaard gebleven. De tweede put is opvallend minder diep ingegraven en er zijn bovendien sporen van herstelwerkzaamheden aangetroffen. Op het erf in werkput 1 is ook één waterput aangetroffen. Deze put lijkt een

vervanging te zijn van een oudere waterput waarvan het hout volledig uitgegraven is. 20ste eeuw. In de zuidwesthoek van het plangebied zijn sporen van bebouwing aangetroffen. De sloop van de boerderij (in 2005) is zeer grondig geweest en heeft duidelijke sporen in de ondergrond achtergelaten. Vrijwel alle muren en funderingen zijn verdwenen, slechts kleine fragmenten zijn bewaard gebleven. Van de daadwerkelijke klokkengieterij zijn weinig resten aangetroffen. De vermoedelijke gietkuil is aan de noordrand van de vindplaats aangetroffen. Deze lijkt bij de verplaatsing van de gieterij naar een nieuwe locatie dichtgegooid te zijn met baksteenafval. Op het terrein zijn verder de funderingen van een diepvrieskluis, restanten van schuurtjes en andere bouwsels, de gierput en allerlei 20ste eeuwse afvalkuilen aangetroffen.

Datering middeleeuwen- Nieuwe tijd
Literatuur Kerckhaert en Elstrodt 2010 & Brouwer 2011
Bron Archis
Archis Zaak ID 2300831100 / 2317794100

38.2 Pottenbakkerij

Locatie waar aardewerken potten zijn geproduceerd.

Datering: Vroeg-Neolithicum A-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- stookplaats of oven (resten) (a);
- kuilen met brandsporen evt. in combinatie met misbaksels (a);
- afval: misbaksels (versinterde en verkleefde potten), halffabricaten, concentraties gebroken aardewerk (schervenhoppen), resten van ovenwanden (a).
- proenen, productiekokers (b);
- gereedschap: spatels, (vorm)kammen, polijststenen, stempels, ijzerdraad (b);
- kuilen met grondstoffen (leem, klei) en/of mageringsmateriaal (b);
- vaak aan rand van of net buiten de nederzetting/stad (b);
- soms in de onmiddellijke nabijheid van klei- of leemputten (b).

38.3 Steenbakkerij/pannenbakkerij

Locatie waar (bak)stenen, pannen, tegels, plavuizen etc. zijn gebakken.

Datering: Romeinse Tijd-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- ovenrestanten (bijvoorbeeld resten van lemen ovenwanden of bakstenen oven) (a);
- concentraties (gebroken) stenen of pannen in de directe omgeving van de oven (a);
- misbaksels (a).
- regelmatig in de onmiddellijke nabijheid van klei- of leemputten (b);
- soms in combinatie met pottenbakkerij (b);
- vaak (ver) buiten de nederzetting/stad, maar soms op het terrein van of in de directe nabijheid van kerk, klooster of kasteel/paleis/buithuis (b);
- vaak in de uiterwaarden (b).

Uniek nr.	11.38.3.001
Coördinaten	171399 x 392699
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Wijnkelderweg
Naam vinder	particulier
Datum vondst	1993
Verwerving	literatuur
Beschrijving	
Datering	Late Middeleeuwen B — Nieuwe tijd
Toelichting	
Literatuur	
Bron	Archis
Nummer	44266

38.4 Vuursteenbewerking

Locatie waar vuursteen is bewerkt. De activiteit kan gericht zijn op de productie van *(pre)cores*, halffabricaten, en/of op de voortgaande bewerking daarvan, met inbegrip van bijvoorbeeld het slijpproces.

Datering: Paleolithicum-Bronstijd (evt. jonger).

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- debitage-afval uit één of meer fasen van de reductiesequentie (a).
- werktuigen van organisch of lithisch materiaal: geweihamer, klopsteen, retouchoir, drevel, (onderdeel van een) drukstaaf, overig (zaagplaatje, e.d.) (b);
- spaarzaam ander productieafval, zoals een boorkern of een stuk met zaagsnede (b);
- afgedankte (fragmenten van) halffabricaten. Alleen in samenhang met ander hier beschreven materiaal; anders komen ook complextypen, zoals de groep 'Depot' in beeld. (b);
- polissoir (b).

38.5 (Houts)koolbranderij

Locatie waar houtskool of kolen gebrand is in meilers.

Datering: type 1 Romeins; type 2 Vroege Middeleeuwen.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- concentratie houtskool (a);
- Twee typen houtskoolmeilers:
 - type 1 rechthoekige, ingegraven kuilen (ca. 1 x 2,5 m) met steile wanden en vlakke bodem, aangegloeide wanden, extreem houtskoolrijk;
 - type 2 ronde, ingegraven kuilen (diameter 1 tot 1,5 m) met steile wanden en vlakke bodem, aangegloeide wanden, extreem houtskoolrijk (a).
- Meestal niet geassocieerd met bewoning (b).

38.6 Leerlooierij

Locatie waar leer is gelooid.

Datering: Middeleeuwen-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- looiputten of- bakken (a);
- specifiek botspectrum (vaak in grote aantallen): hoornpitten, onderpoten (a);
- afval: leerafsnijdsels; pakketten dierenhaar (a).
- looigereedschap (b);
- chemisch residu in bodem (b).

38.7 Brouwerij

Locatie waar bier is gebrouwen.

Datering: vanaf 12e eeuw-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- plek waar brouwketel heeft gestaan (stookplaats met ringmuur (a);
- spoelbakken/reservoirs (a);
- geëest graan en evt. bakovens voor het eesten (a).
- eesttegels (b);
- typisch vaatwerk: komforen, zeven, vergieten, brouwketel, grote potten, soms met aankoeksel van inkoken (b).

38.8. (Water)molen

Mechanische faciliteit in de vorm van een molen aangedreven door wind- of waterenergie.

Datering: Late Middeleeuwen A (12e eeuw A.D.)-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- sporen van een molen (plaats): kunstmatig opgeworpen heuvel met daarin of daarop sporen van een molen (fundering in de vorm van (bak)stenen teerlingen, houtbouw) (a);
- sporen van een stenen gebouw (a);
- aan- en afvoerkanaal (a).
- molenstenen (a).
- paleobotanische resten (b);
- afwateringskanaal (zie gemaal) (b).
- houten rad (b).

Uniek nr.	11.38.8.001
Coördinaten	173640 / 391450
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Elshorst, Gulden Huis, Aa
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	literatuur
Datering	Late Middeleeuwen B - Middeleeuwen ?
Toelichting	watermolen Gulden Huis
Literatuur	
Bron	SAS Laarbeek
Nummer	AR4 E19
Archis Zaak ID	--

38.9 Onbepaald

Thema: 39 Depot

39.1 Depot

Om uiteenlopende redenen (vanuit religieusrituele, functionele en sociale achtergronden) opzettelijk gedeponeerd aantal voorwerpen van hetzelfde of verschillend type in droge context (hoge delen van duinen en donken, dekzandkoppen etc.) of natte context (bijvoorbeeld rivier, moeras en veen). Het kan gaan om verscheidene stuks grondstoffen, halffabricaten en/of eindproducten.

Datering: Steentijd-Nieuwe Tijd.

Archeologische correlaten en landschappelijke ligging:

- Directe archeologische correlaten zijn moeilijk te geven, te meer daar een breed scala van artefacttypen gedeponeerd lijkt te zijn (grondstoffen, wapens, werktuigen, aardewerk etc.) (a);
- de afwezigheid van indicatoren van andere complextypen (a).

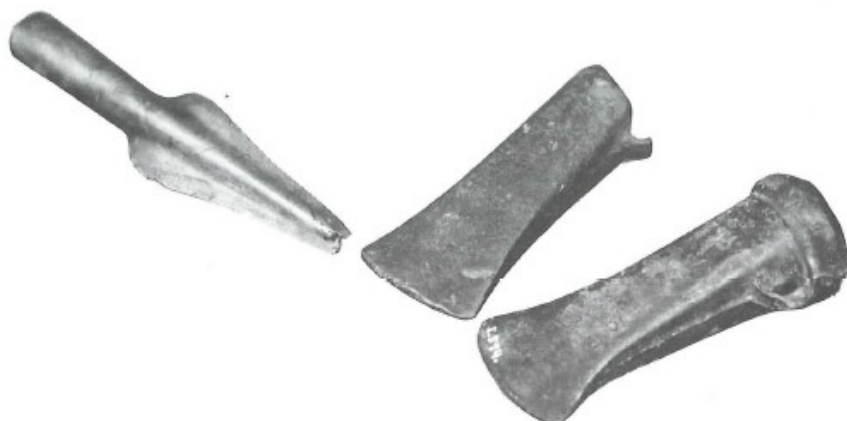
N.B.: Bouwoffers, bijvoorbeeld munten in paalsporen die behoren tot huisplattegronden, worden als apart complextype onderscheiden en niet als deel van een nederzetting gezien.

Uniek nr.	11.39.1.001
Coördinaten	171600 / 394760
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Aa, Peter de Leeuwstraat
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	niet-archeologisch graafwerk
Beschrijving	Kokerbijl, Omstreeks 1993 gevonden op een akker in het beekdal van de Aa, pal naast de Aa. Klein stenen bijltje van 64x53x33 mm. Materiaal: donkere kwartsietachtige steensoort. De bijl heeft vorm gekregen door deze te polijsten en vervolgens met een puntig voorwerp te bewerken.
Datering	Late Bronstijd - Vroege IJzertijd
Literatuur	
Bron	Archis
Nummer	17185
Archis Zaak ID	3040207100

Uniek nr.	11.39.1.002
Coördinaten	172100 / 396800
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Leek
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	1993
Verwerving	Niet-archeologisch: onbepaald
Beschrijving	Omstreeks 1993 gevonden op een akker in het beekdal van de Aa, pal naast de Aa klein stenen bijltje van 64x53x33 mm. Materiaal: donkere kwartsietachtige steensoort. De bijl heeft vorm gekregen door deze te polijsten en vervolgens met een puntig voorwerp te bewerken.
Datering	Midden-Neolithicum - Steentijd?
Literatuur	Arts, N. 1999
Bron	Archis
Nummer	200008
Archis Zaak ID	2992743100

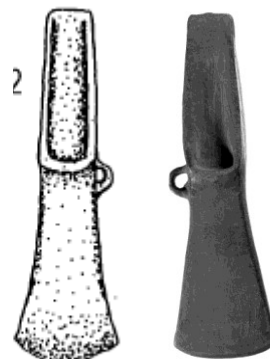
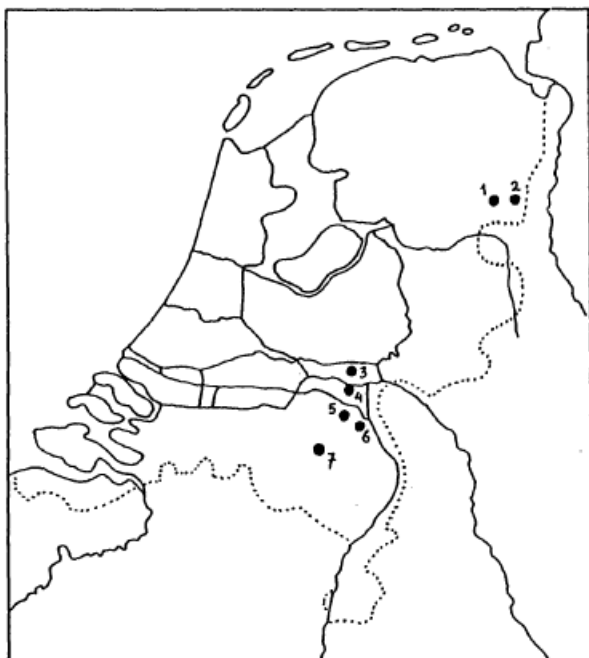
Uniek nr.	11.39.1.003
Coördinaten	172000 / 393000
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Lieshoutseweg
Naam vinder	
Datum vondst	

Verwerving	niet-archeologisch graafwerk
Beschrijving	
Datering	Steentijd - Late Bronstijd
Literatuur	
Bron	Archis
Nummer	30187
Archis Zaak ID	3118551100
Uniek nr.	11.39.1.004
Coördinaten	171500 / 390300
Plaats	Stiphout
Toponiem	Strijp
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	1840
Verwerving	Niet-archeologisch: graafwerk
Beschrijving	De documentatie in het CAA bestaat uit een Loeb-fiche, een verwijzing naar het Oud Archief en een kopie van een brief van G. Beex d.d. 11-8-1965. In het Oud Archief bevinden zich onder de coördinaten 171/388-89 en 171.70-5/390.30 een oranje, een lichtgroen en 2 witte ROB-fiches met op twee daarvan op de achterzijde schetsen van de beschreven voorwerpen. Op het oranje fiche en op het Loeb-fiche wordt als bron Hermans 1865 (zie Literatuur) vermeld, waarvan de tekst luidt: 'Stiphout. Wijlen Jhr. J.C.G. van der Brughe van Croy, vond in 1840 in een moerassig en grond langs den binnenweg van het kasteel van Croy naar Helmond, bij het steken van turf, drie bronzen wiggen of bijlen, en een bronzen beitel: een wig was geschonden. De bezitterschonk er twee aan het museum van oudheden te Leyden, en een wig (Pl. XXNo. 2) met den beitel (Pl. XXI No. 2) aan ons Genootschap'. De bronzen zijn eveneens beschreven in Butler 1963 en Butler 1987 (zie Literatuur), maarbij de schrijver was het besef nog niet doorgedrongen dat de vondsten uit Stiphout en uit Helmond bij elkaar horen.
Datering	Late Bronstijd - Vroege IJzertijd
Cultuur	onbekend
Toelichting	3 bronzen bijltjes, 1 bronzen beitelje.
Literatuur	Butler, J.J. 1963; Butler, J.J. 1987; Felix, P. 1945; Hermans, C.R. 1865; Reuvsen, C.J.C., C. Leemans en L.J.F. Janssen 1845
Bron	Archis/SAS Laarbeek
Nummer	33022/AR2 CR22
Archis Zaak ID	2885864100
Uniek nr.	11.39.1.005
Coördinaten	173590 / 391400
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Aa, Oliemolen
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	niet-archeologisch graafwerk
Datering	Bronstijd - Late Bronstijd
Toelichting	bronzen speerpunt, is verdwenen, verdere gegevens ontbreken.
Literatuur	
Bron	Archis
Nummer	33028
Archis Zaak ID	2885897100

Afbeelding: Bronzen speerpunt gevonden bij het Gulden Huis en twee bronzen kokerbijlen, die bij Kasteel Croij werden ontdekt (naar Coenen 1992)

Uniek nr.	11.39.1.006
Coördinaten	169300 / 394400
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Donkersvoort; Uiversnest, Ooievaarsweg
Naam vinder	Onbekend
Datum vondst	21-06-1939
Verwerving	Niet-archeologisch: graafwerk
Datering	Midden-Bronstijd - Late Bronstijd
Cultuur	onbekend
Beschrijving	Bronzen hielbijl met oogje, lengte 17 cm. (RMO inv. nr. k.1939/9:1) en aardewerk. Vondst van het aardewerk blijkt alleen uit correspondentie van Dhr. J.F. van Gestel met RMO. Leiden d.d. 08-07-1939. Datering vondsten: Midden-Bronstijd (uitgaande van de datering van de bijl, het aardewerk is niet meer getraceerd, verblijfplaats is onbekend) Complex vondsten: Onbekend, mogelijk zijn de vondsten afkomstig uit een depotcontext (deze komen in de Bronstijd vaker voor in de nabijheid van voorden; de Donkersvoort is een oude voorde, beekdal is te laag en te nat voor grafcontext). Bijl is blijkens de correspondentie uit 1939 dus geen losse vondst. Vondstomstandigheden: Toevalsvondst, wellicht bij graven van (ontwaterings-) sloten in het dal van de Donkersvoortse Beek. De hielbijl bevindt zich in het Rijksmuseum van Oudheden (inventaris nr. k 1939/9: 1). De verblijfplaats van het aardewerk is onbekend. Vinder onbekend, maar vondst bekend via J.F. van Gestel uit Beek en Donk. De opgave van de vondstlocatie volgens G. Beex is niet correct. Melding in het dagblad de Zuid-Willemsvaart, op een microfiche in het gemeentearchief van Helmond.
Datering	Midden-Bronstijd A - Late Bronstijd
Literatuur	Brongers, J.A. en Woltering, P.J. 1978; A. Huijbers 1987; onbekend 1939; Butler, J.J. 1973
Bron	Archis/SAS Beek en Donk
Nummer	50296/I-12
Archis Zaak ID	3176831100

Links: verspreidingskaartje van geoorde hielbijlen in ons land (1 Sleen; 2 Bargroosterveld (2 stuks); 3 Elst; 4 Weurt; 5 Escharen; 6 Haps; 7 Beek en Donk (Bron: Koolen 1993)
 Rechts: de geoorde hielbijl uit Beek en Donk (Bron: Koolen 1993 en geheugenvannederland.nl)

Uniek nr.	11.39.1.007
Coördinaten	171630 / 394770
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Aa, Peter de Leeuwstraat 17
Naam vinder	Onbekend
Datum vondst	01-01-1982
Verwerving	niet-archeologisch graafwerk
Beschrijving	Tijdens het graven van een vijver aan de Pater de Leeuwstraat 17 in Donk is in 1982 een toevallsvondst gedaan in de vorm van een kokerbijl uit de Late Bronstijd (evt. Vroege IJzertijd). Vondst bevindt zich in de Heemkamer van Beek en Donk, onder inventaris nr. BD-I-19. Gezien de natte, laaggelegen locatie van de vondst is er mogelijk sprake van een rituele depositie.
Datering	Late Bronstijd - Vroege IJzertijd
Toelichting	bronzen kokerbijl
Literatuur	K. De Bekker 1984
Bron	Archis
Nummer	50341
Archis Zaak ID	3040207100

Uniek nr.	11.39.1.008
Coördinaten	172900 / 393570
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Aabrug, Peeldijk
Naam vinder	H. Verschuren
Datum vondst	1938
Verwerving	literatuur
Beschrijving	Bij baggerwerkzaamheden in verband met de kanalisatie van de rivier de Aa werden in 1938 verschillende botten van dieren gevonden. Hiervan bevinden zich vier botten van oeros en 21 van edelhert in het Museum Voor Geologie en Mineralogie in Leiden. Vijf exemplaren behoren tot de collectie Knippenberg van het museum „de Vier Kwartieren” in Oirschot 1 en een bot

is in het bezit van L. van Gestel (nalatenschap J.F. van Gestel, Houten). Het hier beschreven bot is door H. Verschuren uit Beek en Donk in 1939 gevonden in een sloot, waar eerder door hemzelf het baggermateriaal was ingegooid. Het bot bevindt zich nu in de Heemkamer van Beek en Donk. Het betreft een bijl die, zoals eerder is vastgesteld door Th. de Jong, is gemaakt van de hoofdstang van het gewei van een edelhert. Het uiterste deel van de punt is beschadigd. De lengte is 193 mm, de grootste diameter van het stompe uiteinde is 54 mm en de kleinste 45 mm. De grootste breedte van het snijvlak is 38 mm, het gepolijste deel van het schuine snijvlak is ongeveer 8 cm. Het voorste gedeelte (ongeveer 1 cm) van het schuine werkvlak is zeer licht gebogen, de daarop volgende vier cm zijn vlak, en het achterste gedeelte is weer gebogen. Het hele oppervlak, met uitzondering van een deel van het iets dieper gelegen spongiosa is gepolijst. Op de gebogen achterste helft komen, min of meer in de lengterichting van het bot, trapsgewijs Van het midden naar de zijkant, groepjes krassen voor. De krassen van een groepje lopen niet recht maar wel parallel aan elkaar. Deze duiden er op dat het oppervlak is gemaakt door met een scherp voorwerp stukjes been weg te schrapen. De bolle buitenkant van de punt is ook gepolijst, zij het over een veel kleiner oppervlak dan de schuine binnenkant. Op dit bolle oppervlak zitten krassen in de lengterichting van het bot, die van de punt aflopend naar opzij afbuigen. Ze kunnen ontstaan zijn bij het gebruik. Vreemd zijn de vele, in een baan van enkele millimeters breed voorkomende krasjes loodrecht op de lengterichting van het bot. Hoe dicht bij de punt, des te meer zitten er op. Op het stompe uiteinde zitten een aantal snij- of kerfsporen. Ze duiden erop dat dit uiteinde gemaakt is door de cortex, het stevige buitenste deel van het gewei, met een scherp voorwerp van verschillende kanten in te snijden of te kerven, waarna het veel brozere spongiosa is afgebroken. De door de cortex gevormde uiterste rand van het stompe uiteinde is op meerdere plaatsen gepolijst. De bijl lijkt op de „tapering beam axes” uit Spoolde (Clason 1983, 87-88). In tegenstelling tot de bijlen uit Spoolde is bij het exemplaar uit Beek en Donk het schuine werkvlak aangebracht aan het uiteinde met de kleinste diameter. Bij de vondsten die zich in het Museum Voor Geologie en Mineralogie in Leiden bevinden zitten naast resten van edelhert ook botten van de oeros. Deze twee soorten komen sinds het Preboreaal gezamenlijk voor. Dus als de gevonden botten uit dezelfde tijd stammen, zijn ze maximaal 10.000 jaar oud.

Datering
Toelichting

Steentijd - Nieuwe tijd
bewerkte en onbewerkte fragmenten van geweitakken van edelhert, skeletdelen van oerrund, schedel van mens, metalen voorwerpen waaronder een één meter lang zwaard.

Literatuur

- R. Lauwerier, in: W.J.H. Verwers. Archeologische Kroniek van Noord-Brabant 1990, Brabants Heem 43
- Clason, A.t., 1983: Spoolde, worked and unworked antlers and bone tools from Spoolde, de Gaste, the IJssemeerpolders and adjacent areas, *Palaeohistoria* 25, 77-130 Dierenbotten gevonden in de rivier de Aa (Beek en Donk).
- Jong, T. de, 2012: Holocene fauna from brook valleys in the southern Netherlands, in: D. Raemaekers, E. Esser, R. Lauwerier & J.T. Zeiler, A bouquet of archaeozoological studies. Essays in honour of Wietske Prummel, Groningen, 47-60.
- Huijbers, A. (T.), 1998: De biografie van het platte land. In T. Thelen (red.), D'n Broekkant. Geschiedenis van landschap en bewoning. Laarbeek, 16-42.
SAS Beek en Donk

Bron
Nummer
Archis Zaak ID

III-1
3178702100 / 2955897100 / 2868910100

Afbeelding: Werktuig gemaakt van edelhertgewei, gevonden in een sloot nabij de rivier de Aa in de omgeving van kasteel Eyckenlust (foto Joost Duppen, Aarle-Rixtel) (bron: Huijbers 2006)

Uniek nr.	11.39.1.009
Coördinaten	173000 / 395500
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Aaweg
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	literatuur
Datering	Steentijd? - Steentijd?
Toelichting	5 vuursteen bijlen
Literatuur	
Bron	SAS Beek en Donk
Nummer	IV-9
Archis Zaak ID	2868870100

Uniek nr.	11.39.1.010
Coördinaten	172820 / 396700
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Kampenweg, Hoeve de Kampe
Naam vinder	
Datum vondst	1938
Verwerving	niet-archeologisch graafwerk en veldkartering
Beschrijving	"Geïmproviseerd" fiche op basis lijst met vondstmeldingen Beex ca 1966. Is waarschijnlijk ontleend aan Holwerda (1938:6)."Bebost driehoekig perceeltje dat aanzienlijk boven de moerassige omgeving uitsteekt. Hier of vlak ernaast is vindplaats van 2 stenen bijlen en een bronzen sikkkel gevonden in 1938 (in RMO Leiden). ... Ook door gemeente ontvanger van Beek en Donk de heer J.F. van Gestel zijn hier stenen bijlen gevonden. Waarschijnlijk neolithische nederzetting."Opm.: in Oud Archief 4 witte fiches aanwezig waarop vondsten die door Van Gestel aan het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden zijn aangeboden worden beschreven. Zeer wsch betreft het de vondsten die door G. Beex zijn genoemd. Het is onduidelijk hoe groot het totale aantal "stenen bijlen" bedraagt. Volgens witte fiches: "Verkregen door bemiddeling van den heer J.F. van Gestel te Beek en Donk. Bronzen sikkkel. Lang ruim: 15 cm." [Opm.: de schets op de achterzijde van het fiche toont een afgeplatte knop.]"[ibid.]. Stenen beitel met spitsen top. Lang: 16.5 cm." [Opm.: de schetslaat wat vermoedelijk afslagnegatieven zijn zien, zodat het wellicht een vuurstenen exemplaar betreft.]"[ibid.]. Stenen beitel met vrij brede top en onregelmatig -ovale doorsnede. Lang: 13 cm." [Opm.: de schets laat wsch strepen gangkwarts zien, zodat het inderdaad om een stenen bijl zal gaan.]"[ibid.]. Onregelmatig gevormd stenen beitel. Lang: 10 cm." [Opm.: de schets toont wat eerder een onregelmatig gevormde dissel lijkt te zijn.].
Datering	Steentijd? - Vroege IJzertijd
Cultuur	Hilversum-cultuur
Toelichting	Twee vuurstenen bijlen, vuursteen en kwartsiet, 1 wig van exotische steensoort, vuurstenen mes, bronzen sikkkel

Literatuur Holwerda, J.H. 1938
Bron Archis/SAS Beek en Donk
Nummer 30171/30188/V-1
Archis Zaak ID 2868757100 / 2868854100

Bronzen Sikkel die in 1938 is gevonden (Collectie Rijksmuseum van Oudheden).

Uniek nr. **11.39.1.011**
Coördinaten 168750 / 393120
Plaats Lieshout
Toponiem Vogelenzang
Naam vinder Beks
Datum vondst 15-7-2013
Verwerving niet-archeologisch: metaaldetector
Beschrijving 1x Groot fragment van een bronzen miniatuur-fluitje in de vorm van een hamertje met steel; de steel (het handvat) ontbreekt in zijn geheel, datering: 18e-19e eeuw
Datering Vroege Bronstijd - Nieuwe Tijd
Toelichting Op 15 juli 2013 heeft de vinder / vondstmelder tijdens metaaldetectie op een akkerperceel aan het Vogelenzang in Lieshout een tweetal vondsten gedaan: een randbijl met lage randen en breed uitwaaiierende snede van het 'Saxon' type uit de Vroege Bronstijd en een fragment van een miniatuurfluitje met een hamerkop uit de Nieuwe tijd B. De vindplaats bevindt zich in het beekdal van de (nu gekanaliseerde) Lange Loop. De bijl is telefonisch en per e-mail door de vinder / vondstmelder aan J. Butler gemeld.
Literatuur - Louwe Kooijmans, L.P. et alii (red.), Van steen naar brons. Technologie en materiele cultuur, Nederland in de prehistorie, p.380-386, fig.17.10
- Jaarverslag meldpunt archeologische bodemvondsten van de provincie Noord-Brabant 2012-2014
Bron Archis
Nummer 438092
Archis Zaak ID 3282017100

Archis 438092 Laarbeek: Lieshout. Bronzen randbijl met lage randen uit de Vroege Bronstijd. Foto: G. Scheijvens, Provincie Noord-Brabant

Archis 438092 Laarbeek: Lieshout. Bronzen miniatuurfluitje in de vorm van een hamer uit de Nieuwe tijd B. Foto: G. Scheijvens, Provincie Noord-Brabant

39.2 Muntvondst

Zie definitie onder 39.1, maar dan alleen munten.

Uniek nr.	11.39.2.001
Coördinaten	169500 / 392150
Plaats	Lieshout
Toponiem	Ribbiusstrat
Naam vinder	Onbekend
Datum vondst	1839
Verwerving	Onbekend
Beschrijving	Deze vondstmelding is aanwezig op Loeb-fiche. Het betreft de vondst van drie denarii door 'een boer'. Het fiche bevat twee literatuurverwijzingen. De Voorloopige lijst (1931, p. 238) vermeldt slechts: 'Lieshout (...) ook, in 1839, Romeinsche munten'. De tweede literatuurverwijzing betreft een publicatie van Hermans (1865, p.96). De coördinaten zijn als administratief te beschouwen: dorpskern.
Datering	Midden-Romeinse Tijd B
Toelichting	3 munten: 2 denarii Gordianus, 1 denarius van Otacilia Severa.
Literatuur	Hermans, C.R. 1865; Onbekend 1931
Bron	Archis
Nummer	31184
Archis Zaak ID	2868643100 / 3120357100

Uniek nr.	11.39.2.002
Coördinaten	172400 / 391100
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Klokstraat
Naam vinder	Onbekend
Datum vondst	9999
Verwerving	Indirect: literatuur
Beschrijving	Deze vondstmelding is op Loeb-fiche aanwezig. Het betreft 'Romeinse munten, o.a. van Postumus en Victorinus'. Het Loeb-fiche vermeldt, dat een munt van Postumus in het Provincie. Museum.-Brabant verblijft, terwijl op het geïmproviseerde fiche van de lijst van Beex staat, dat een munt van Hadrianus in het museum te Den Bosch aanwezig is. Van de overige munten is de verblijfplaats niet bekend. Op het fiche staan enige literatuurverwijzingen vermeld. Van der Aa (1839,p. 31) schrijft: 'dat hier, op het laatst der 16e of in het begin der 17eeuw, Romeinse penningen gevonden zijn'. In de Voorlopige Lijst wordt slechts geschreven, dat in Aarle Romeinse munten gevonden zijn. In de publicatie van Gramaye (Taxandria, 1610, p. 20) wordt de vondst al beschreven. De coördinaten zijn fictief (zie lijst van Beex).
Datering	Vroeg Romeinse Tijd A - Romeinse Tijd
Toelichting	Munt Victorinus.
Literatuur	Aa, A.J. Van der 1839; Gramaye, J.B. 1610; Hermans, C.R. 1865; Onbekend 1931
Bron	Archis
Nummer	31297
Archis Zaak ID	2964685100 / 2964677100

Uniek nr.	11.39.2.003
Coördinaten	172350 / 392800
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Reijakkers (Beekse Akkers)
Naam vinder	Offermans
Datum vondst	2007
Verwerving	Niet-archeologisch: metaaldetector
Beschrijving	1x Duit van de stad Arnhem 1596 - 1598, kz. 'MONE. T ARNHEM. IN. GELRIA' & een gekroond wapenschild. Duiten van Arnhem zijn slechts kort geslagen en derhalve zeer zeldzaam. Deze duit is helaas niet meer heel gaaf.
Datering	Nieuwe tijd A - Nieuwe Tijd A
Toelichting	Tijdens metaaldetectie op de Reijakkers / Beekse Akkers te Beek en Donk (in de gemeente Laarbeek) vond de heer W. Offermans uit Lieshout een koperen munt, nl. een duit uit de stad Arnhem, met de datering 1596-1598. Deze duiten zijn zeer zeldzaam, want ze zijn slechts kortstondig geslagen. De duit is niet meer supergaaf maar nog wel goed leesbaar.
Literatuur	P. Verkade 1948
Bron	Archis
Nummer	409113
Archis Zaak ID	3225333100

Uniek nr.	11.39.2.004
Coördinaten	171200 / 391450
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Hooge Akkers
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	veldverkenning
Datering	Vroeg Romeinse Tijd A - Romeinse Tijd

Toelichting Romeinse as, bronzen beslag en fibula.
Literatuur
Bron Archis/SAS Laarbeek
Nummer 44361/AR3 HA11 4718
Archis Zaak ID 2955215100

Uniek nr. **11.39.2.005**

Coördinaten 172770 / 391920
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Beekseweg
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving veldverkenning
Datering Late Middeleeuwen B ? - Middeleeuwen ?
Toelichting rekenpenning 16e eeuw, koper
Literatuur
Bron SAS Laarbeek
Nummer AR3 B20
Archis Zaak ID --

Uniek nr. **11.39.2.006**

Coördinaten 171480 / 391430
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Hooge Akkers
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving veldverkenning
Datering Nieuwe tijd - recent
Toelichting muntgewicht Antwerpen; zilveren munt 1683
Literatuur
Bron SAS Laarbeek
Nummer AR3 HA27
Archis Zaak ID --

Uniek nr. **11.39.2.007**

Coördinaten 171550 / 391650
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Hooge Akkers
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving veldverkenning
Datering Vroeg Romeinse Tijd A - Romeinse Tijd
Toelichting vuursteen, aardewerk, zilveren denarius Faustina, munt, fibula (niet Romeins)
Literatuur
Bron Archis/SAS Laarbeek
Nummer AR3 HA38
Archis Zaak ID 3207846100

Uniek nr. **11.39.2.008**

Coördinaten 171650 / 391790
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Hooge Akkers
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving veldverkenning
Datering Nieuwe tijd - recent

Toelichting koppelpassant messing +/-1600
Literatuur
Bron SAS Laarbeek
Nummer AR3 HA41-42
Archis Zaak ID --

Uniek nr. **11.39.2.009**
Coördinaten 171300 / 391270
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Hooge Akkers
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving veldverkenning
Datering Vroeg Romeinse Tijd A - Romeinse Tijd
Toelichting Romeinse sestertius Claudius
Literatuur
Bron SAS Laarbeek
Nummer AR3 HA6
Archis Zaak ID --

Uniek nr. **11.39.2.010**
Coördinaten 173570 / 395750
Plaats Beek en Donk
Toponiem Broekweg
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving niet-archeologisch graafwerk
Datering Late Middeleeuwen B ? - Middeleeuwen ?
Toelichting muntschat van 11 munten uit ca.1400
Literatuur
Bron SAS Laarbeek
Nummer BD-IV-4
Archis Zaak ID --

Twee munten uit een groep van elf munten gevonden in 1932 tijdens werkverschaffing in het Donks Broek (bron Huijbers 2006)

Uniek nr.	11.39.2.011
Coördinaten	169740 / 394420
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Donkersvoort
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	10-05-1924
Verwerving	Niet-archeologisch: graafwerk
Beschrijving	Schatvondst; 260 zilveren munten in koperen ketel. Datering vondsten: 1600-1811 (NTA - NTB). Determinatie door KMPK Den Haag. Toevalsvondst bij het ontgraven van de fundering van het huis van Laurens van Lieshout, Wijk C nr. 137 (nu Donkersvoortsestraat 4) te Beek en Donk. Volgens mededeling van J. van Lieshout, Donkersvoortse straat 4 was dat de fundering van het voorhuis. Herkomst gegevens: Streekarchivariaat Peelland te Deurne: gemeentearchief Beek en Donk
Complex	Nederzetting onbepaald
Datering	Nieuwe tijd A - Nieuwe Tijd B
Toelichting	260 zilveren munten, datering uiteenlopend van 1600 - 1811
Literatuur	van Gelder en Boersma 1967
Bron	Archis
Nummer	50300
Archis Zaak ID	3040134100
Uniek nr.	11.39.2.012
Coördinaten	171120 / 391240
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Hooge Akkers
Naam vinder	Peters
Datum vondst	29-9-2008
Verwerving	niet-archeologisch: metaaldetector
Beschrijving	1x Sestertius van Hadrianus, datering 119-121 AD, vz. portretbuste Hadrianus n.r., kz. Felicitas staande met cornucopia, gewicht 14,72 g. zie: RIC (Hadrianus), 563 b
Datering	Midden Romeinse Tijd A - Midden Romeinse Tijd A
Toelichting	In 2008 gevonden tijdens metaaldetectie op een akker op de Hooge Akkers te Aarle-Rixtel (gemeente Laarbeek nb) een romeins depot in de vorm van een hoard van koperen en messing munten. Het gaat in kwestie om drie sestertii, vier assen en drie fragmenten van Assen of Dupondii. Alle munten in dit complex verkeren, zoals dat op de sterk verzuurde zandgronden in het oosten van Noord-Brabant vrij gebruikelijk is, in een vrij slechte tot een zeer slechte staat. Het is niet onmogelijk dat de oorspronkelijke hoard meer munten bevatte.
Literatuur	
Bron	Archis
Archis Zaak ID	3230906100

Thema: 40 Onbekend

40.1 Onbekend

Uniek nr. 11.40.1.001

Coördinaten 171600 / 393150
Plaats Beek en Donk
Toponiem Kerkakkers – Oude Toren
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving opgraving
Datering Steentijd - Middeleeuwen ?
Toelichting
Literatuur
Bron Archis/SAS Beek en Donk
Nummer 14101/II-1a+9+10
Archis Zaak ID 3088988100

Uniek nr. 11.40.1.002

Coördinaten 167350 / 394050
Plaats Lieshout
Toponiem Knapersven
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving veldverkenning
Datering Steentijd?
Toelichting vuursteen, natuursteen
Literatuur
Bron SAS Laarbeek
Nummer LH6-1
Archis Zaak ID --

Uniek nr. 11.40.1.003

Coördinaten 170700 / 394500
Plaats Beek en Donk
Toponiem Heereind
Naam vinder particulier
Datum vondst 1993
Verwerving veldkartering
Datering Paleolithicum - Late Middeleeuwen A
Toelichting
Literatuur
Bron Archis
Nummer 44470 / 50263 / 50294
Archis Zaak ID 2955848100 / 3040020100 / 3040118100

Uniek nr. 11.40.1.004

Coördinaten 171840 / 391530
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Laarweg; Hooge Akkers
Naam vinder Particulier
Datum vondst 04-07-1987
Verwerving Archeologisch: veldkartering
Beschrijving (aardewerk) 1x Badorf A.W., 4xPingsdorf, 1x Z-Limburgs, 1x Elmpt,

	baksteen + leisteen.
Datering	Vroege Middeleeuwen C - Middeleeuwen ?
Cultuur	onbekend
Literatuur	Box, G. 1994
Bron	Archis/SAS Laarbeek
Nummer	44369/AR3 HA48
Archis Zaak ID	2955272100
<u>Uniek nr.</u>	<u>11.40.1.005</u>
Coördinaten	168600 / 391400
Plaats	Lieshout
Toponiem	Deense Hoek
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	niet-archeologisch graafwerk
Beschrijving	
Datering	Vroege IJzertijd - Middeleeuwen ?
Literatuur	
Bron	Archis
Nummer	44614
Archis Zaak ID	3150116100
<u>Uniek nr.</u>	<u>11.40.1.006</u>
Coördinaten	173190 / 390600
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Rixtel
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	1993
Verwerving	Onbekend
Beschrijving	(aardewerk) 6x Elmpt, 1x Pingsdorf, 1x Paffrath, 1x lok.hand-gem., 2x Z. Limburgs, 9x grijs gedr., R.A.W., Steengoed, 5x indet., 3x glas.
Datering	Vroege Middeleeuwen D - Late Middeleeuwen
Literatuur	Box, G. 1994
Bron	Archis/SAS Laarbeek
Nummer	44321/AR2 R3
Archis Zaak ID	3149267100
<u>Uniek nr.</u>	<u>11.40.1.007</u>
Coördinaten	169890 / 394460
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Donkersvoort
Naam vinder	Huijbers, T.
Datum vondst	01-01-1986
Verwerving	Niet-archeologisch: kartering
Beschrijving	Leverde aan vuursteen en aardewerk zowel nederzettingsmateriaal op als materiaal uit een mogelijk secundaire context (steengoed LME/NTB)
Datering	Late Middeleeuwen - Nieuwe Tijd B
Literatuur	Huijbers, Toine 1994
Bron	Archis/SAS Laarbeek
Nummer	50271
Archis Zaak ID	3040037100
<u>Uniek nr.</u>	<u>11.40.1.008</u>
Coördinaten	170630 / 394370
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Heereind
Naam vinder	Huijbers, T.

Datum vondst 01-01-1993
Verwerving Niet-archeologisch: kartering
Datering Steentijd - Middeleeuwen
Toelichting 9x wandfragment Paffrath aardewerk; 8x wandfragment Zuidlimburgs aardewerk; 7x aardewerk indeterminabel; 4x wandfragment Pingsdorf aardewerk; 2x wandfragment Zuid-Nederlands handgemaakt aardewerk; 1x wandfragment Walberberg/Mayen aardewerk'; 1x wandfragment Pingsdorf/Mayen aardewerk. Ook vuursteen
Literatuur A. Huijbers 1993
Bron Archis/SAS Laarbeek
Nummer 50275/17184
Archis Zaak ID 3040053100

Uniek nr. **11.40.1.009**

Coördinaten 170570 / 394360
Plaats Beek en Donk
Toponiem Heereind
Naam vinder Huijbers, T.
Datum vondst 01-01-1993
Verwerving Niet-archeologisch: kartering
Beschrijving Akkerperceel systematisch belopen.
Datering Vroege IJzertijd - Late IJzertijd
Toelichting 1x bewerkt natuursteen
Literatuur A. Huijbers 1993
Bron Archis/SAS Beek en Donk
Nummer 50279/I-7
Archis Zaak ID 3163903100

Uniek nr. **11.40.1.010**

Coördinaten 170510 / 394490
Plaats Beek en Donk
Toponiem Heereind; Auwert
Naam vinder Huijbers, T.
Datum vondst 15-10-1988
Verwerving Niet-archeologisch: kartering
Beschrijving Akkerperceel systematisch belopen.
Datering Paleolithicum - Late IJzertijd
Toelichting 5x fragment Zuidlimburgs aardewerk; 4X fragment gedraaid Romeins aardewerk, w.o. 1x randfragment dolium; 2x fragment aardewerk indeterminabel; 1 x kraal van groene pasta
Literatuur A. Huijbers 1993
Bron Archis
Nummer 50284
Archis Zaak ID 3040078100

Uniek nr. **11.40.1.011**

Coördinaten 170675 / 394560
Plaats Beek en Donk
Toponiem Heereind; Auwert
Naam vinder Huijbers, T.
Datum vondst 1988 en 1993
Verwerving Niet-archeologisch: kartering
Beschrijving divers aardewerkmateriaal o.a. fragment pijpvaarden beeldje, 1x fragment Zuid-Limburgs geelwit bakkend aardewerk, 2x fragment aardewerk indeterminabel; 1x wandfragment Badorf met radstempelversiering; 1x fragment van Siegburg 'snelle' met religieuze versiering, mgl. Secundair; 1x fragment Romeins pijpvaarden beeldje; 1x fragment gebrande leem, mgl secundair; 17x fragment Zuidlimburgs aardewerk; 14x fragment Romeins

	gedraaid aardewerk, w.o. 1 randfragment en 1 bodemfragment
Datering	Mesolithicum — Middeleeuwen
Toelichting	
Literatuur	A. Huijbers 1993
Bron	Archis
Nummer	50288/50286/50292
Archis Zaak ID	3040086100 / 3040094100 / 3040101100 / 3176815100

Fragment van een pijpaarden beeldje, voorstellende het kindje Jezus. Eerste helft 16e eeuw, Broekkant. Hoogte 4 cm.

Bron: Coenen 1992.

Uniek nr.	11.40.1.012
Coördinaten	172233 / 392868
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	De Beekse Akkers
Naam vinder	ADC ArcheoProjecten
Datum vondst	04-2004
Verwerving	Archeologisch: booronderzoek
Beschrijving	2 vindplaatsen: middeleeuwse nederzetting (vermoedelijk) en potentiële steentijdvindplaats De vondsten zijn aangetroffen in boringen.

Datering	Paleolithicum — nieuwe tijd
Toelichting	1 lood, 4 ijzer, 1 indeterminabel
Literatuur	Riessen, M. van en A. Verhoeven 2004
Bron	Archis
Nummer	50986
Archis Zaak ID	2046679100

Uniek nr.	11.40.1.013
Coördinaten	172950 / 390500
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Helmondseweg
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	niet van toepassing
Complex	Nederzetting onbepaald
Datering	Late Middeleeuwen? - Middeleeuwen ?
Toelichting	vuursteen, aardewerk
Literatuur	
Bron	CMA/SAS Laarbeek
Nummer	51F-030 11703/AR2 S5
Archis Zaak ID	--

Uniek nr.	11.40.1.014
Coördinaten	170585 / 391070

Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Croylaan; J. Karellaan
Naam vinder	Th. De Jong
Datum vondst	
Verwerving	niet van toepassing
Beschrijving	Archiefonderzoek H. Beyers, De Wachtelberchsche Brug 1425.
Datering	Steentijd - Middeleeuwen ?
Toelichting	vuursteen, aardewerk, Romeinse (?) Munt
Literatuur	
Bron	CMA/Archis/SAS Laarbeek
Nummer	51F-022 11695/44293/AR1 KL8-12
Archis Zaak ID	3149161100

Uniek nr. **11.40.1.015**

Coördinaten	170690 / 394390
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Heereind
Naam vinder	Huijbers, T.
Datum vondst	01-01-1989
Verwerving	Niet-archeologisch: kartering
Datering	Vroeg Mesolithicum - Late Middeleeuwen A?
Toelichting	Oppervlaktevondsten van aardewerk en vuursteen
Literatuur	A. Huijbers 1993
Bron	Archis
Nummer	50375/44458
Archis Zaak ID	3040280100 / 2955759100

Uniek nr. **11.40.1.016**

Coördinaten	172010 / 392670
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Beekse Akkers
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	veldverkenning
Datering	Vroeg Romeinse Tijd A - Romeinse Tijd
Toelichting	aardewerk, ijzer, Romeinse munt
Literatuur	
Bron	SAS Beek en Donk
Nummer	II-11
Archis Zaak ID	--

Uniek nr. **11.40.1.017**

Coördinaten	170650 / 391200
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Croylaan
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	veldverkenning
Datering	Nieuwe tijd A
Toelichting	aardewerk
Literatuur	
Bron	SAS Laarbeek
Nummer	AR1 KL11
Archis Zaak ID	--

Uniek nr. **11.40.1.018**

Coördinaten	172050 / 391025
--------------------	-----------------

Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Barthold van Heesselstraat
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	onbekend
Beschrijving	
Datering	Late Middeleeuwen? - Middeleeuwen ?
Literatuur	
Bron	Archis
Nummer	33587
Archis Zaak ID	2964669100

Uniek nr.	11.40.1.019
Coördinaten	173550 / 391300
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Elshorst, Gulden Huis
Naam vinder	H. Goossens
Datum vondst	1983
Verwerving	veldkartering
Beschrijving	vuursteen en divers aardewerk
Datering	Mesolithicum en Middeleeuwen ?
Literatuur	
Bron	Archis/SAS Laarbeek
Nummer	44385
Archis Zaak ID	2955378100 / 2955361100

Uniek nr.	11.40.1.020
Coördinaten	172000 / 396000
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Leek
Naam vinder	Onbekend
Datum vondst	1938
Verwerving	Niet-archeologisch: graafwerk
Beschrijving	"Geïmproviseerd" fiche op basis oranje Oud Archief-fiche: "6 vuurstenen bijlen en hertshoorn". Aanvulling Oud Archief: vondsten zijn gedaan bij werkzaamheden voor de kanalisatie van de Aa (volgens Knippenberg 1960 ging het om baggeren). Het betreft een zestal vuurstenen bijlen met "bruin oppervlak, doch stellig van grijze vuursteen. Voorts een bewerkt stuk hertengewei". Opm.: de coördinaat vakken op Oud Archief-fiche beslaan 172/196-195. Invak 172/195 stroomt de (gereguleerde) Aa echter niet. De bron voor de melding op het Oud Archief -fiche blijkt een notitie van P.J.R. Modderman te zijn, die is opgenomen in het brieven -archief, onder gemeente Beek en Donk (Modderman 19560924): "In de particuliere collectie van de heer van Gesthel [gemeente-ontvanger Beek en Donk] bevindt zich een zestal vuurstenen bijlen met bruin oppervlak doch enkele stellig van grijze vuursteen. Zij zijn verzameld in het terrein genaamd Leek, ten NO van Donk. Bij de kanalisatie van de Aa en de daarmee gepaard gaande verbetering van de afwatering in de Leek zijn deze bijlen tevoorschijn gekomen op een diepte van 60 a 70 cm naar mij gezegd werd. Een bewerkt stuk hertengewei van hetzelfde terrein werd mij ook getoond. Er schijnen behalve ten westen van de gekanaliseerde Aa ook ten Oosten daarvan vondsten te zijn gedaan. De zoon van 't schoolhoofd uit Boerdonk (Thijssen) schijnt ook bijlen uit dit gebied te bezitten." Opm.: zie Knippenberg 1957:67. Verwers 1990 vermeld: In de heemkamer bevinden zich twee stenen bijlen waarvan er een afkomstig is van „een hoogte in een laaggelegen gebied” zoals in het Centraal Archeologisch Archief is opgegeven (afb. 7a). Dat exemplaar is in 1935 in Leek gevonden en was in het bezit van wijlen W. Thijssen, destijds hoofd van de school in Boerdonk, die het werktuig aan de

heemkamer geschonken heeft. Het betreft een „dünnackige Flintovalbeil“ van vuursteen van zuidelijke herkomst. Het andere exemplaar is een „Felsrechteckbeil“ van zeer fijnkorrelige kwartsiet (determinatie dr. H. Kars en P. Schut, ROB), dat mogelijk op dezelfde vindplaats gevonden is (afb. 7b). Of beide bijlen dezelfde zijn die ook in Brabants Heem (1957, 67) worden vermeld is niet bekend. Dat komt omdat de destijds opgegeven maten niet overeenstemmen met die van de stukken in de heemkamer.

Datering
Toelichting
Literatuur

Vroeg Neolithicum B - Steentijd?
 "bewerkt stuk hertengewei"
 Knippenberg, W. 1957; Knippenberg, W. 1960
 - W.J.H. Verwers. Archeologische Kroniek van Noord-Brabant 1990,
 Brabants Heem 43 Twee stenen bijlen (Beek en Donk)

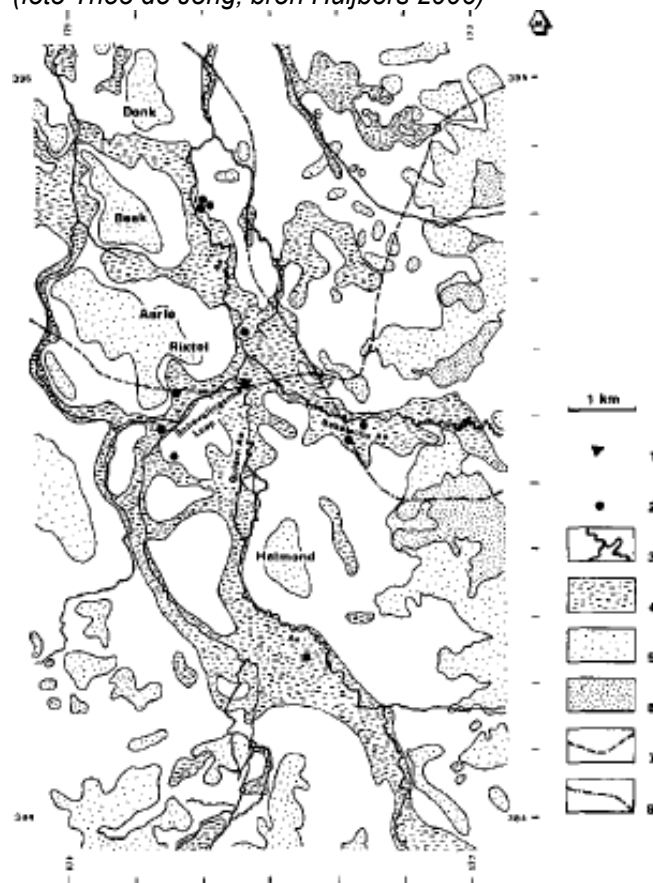
Bron
Nummer
Archis Zaak ID

Archis
 30174
 3118527100

0 4 CM

Werktuig gemaakt van hertengewei, gevonden in het beekdal van de Aa bij de Heijsterbrug in 1938 (foto Theo de Jong, bron Huijbers 2006)

Vereenvoudigde geologische kaart met daarop de vindplaatsen van hertengewei in Laarbeek en

omgeving. 1 en 2 vindplaatsen van gewelffragmenten. 3 rivierbedding in de 19de eeuw. 4 beekafzettingen en holocene moerasveen. 5 dekzandplateaus en -ruggen. 6 stuifzandgebied op dekzand. 7 tracé waterleiding. 8 tracé van de nieuw aan te leggen provinciale weg (bron De Jong 1995)

Uniek nr. 11.40.1.021

Coördinaten 171420 / 392880
Plaats Beek en Donk
Toponiem Muzenlaan
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving onbekend
Complex Nederzetting onbepaald
Datering Romeinse Tijd - Middeleeuwen ?
Toelichting losse vondsten bij waarneming
Literatuur
Bron Archis
Nummer 17186
Archis Zaak ID 2788291100

Uniek nr. 11.40.1.022

Coördinaten 170790 / 391900
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Het Vagevuur
Naam vinder Particulier
Datum vondst 1988
Verwerving Archeologisch: veldkartering
Beschrijving (vuursteen) Steentijd, 1 geretoucheerde stuk kling, 1 R.A.steker4 afslagen, 1 kern; (aardewerk) 1x Neol. potbickerscherf, 5x Romeins: 1x O,3x W., 3x lok. handgem. 10e eeuws, 4x Pingsdorf, 1x Andenne, 3x Paffrath,3x Z-Limburgs, 10x Elmpt, 1x Protosteengoed, 4x Grijs A.W., 4x steengoed,1x indet.
Datering Steentijd - Middeleeuwen ?
Literatuur Box, G. 1988;Box, G. 1994
Bron Archis
Nummer 44379/44380/AR3 V5
Archis Zaak ID 3149494100 / 2955337100

Uniek nr. 11.40.1.023

Coördinaten 172600 / 390700
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Schevelingen
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving literatuur
Datering Late Middeleeuwen B ? - recent
Toelichting hoeve Eijckxen of Het Kampke
Literatuur
Bron SAS Laarbeek
Nummer AR2 BO1-6
Archis Zaak ID --

Uniek nr. 11.40.1.025

Coördinaten 170940 / 394320
Plaats Beek en Donk
Toponiem Heereind
Naam vinder RAAP Archeologisch Adviesbureau

Datum vondst	03-2007
Verwerving	Archeologisch: booronderzoek
Beschrijving	In tegenstelling tot de hoge verwachting is in het plangebied slechts 1 laatmiddeleeuwse scherf aangetroffen. Deze scherf wordt in verband gebracht met akkerbemesting. Mogelijk bevindt het plangebied zich in een minder intensief gebruikt deel van het historische cultuurlandschap en bevindt de echte kern zich ten noorden van Heereind waar ook vele vondsten zijn aangetroffen. Het westelijk deel van het plangebied wordt gekenmerkt door eerder nattere omstandigheden. De aanwezigheid van een moerige laag en (niet intacte) podzolrestanten duidt mogelijk op een latere ontginning dan algemeen wordt aangenomen. Ook graafwerkzaamheden (mededeling opdrachtgever) die hebben geleid tot het verstoren van archeologische vindplaatsen worden niet uitgesloten. Enkel het noordoostelijk deel van het plangebied werd gekenmerkt door droge profielen. het esdek bleek hier zeer dun of zelfs afwezig.
Datering	Late Middeleeuwen? - Middeleeuwen ?
Toelichting	boring 2: blauwgrijs aardewerk
Literatuur	Henssen & Keijers 2007
Bron	Archis/SAS beek en Donk
Nummer	409200/II-7
Archis Zaak ID	3225690100
<u>Uniek nr.</u>	<u>11.40.1.026</u>
Coördinaten	170820 / 390370
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Jonker Karellaan
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	veldverkenning
Beschrijving	
Datering	Nieuwe tijd - recent
Toelichting	medaille van roodkoper en knop van messing. 17e eeuw.
Literatuur	
Bron	SAS Laarbeek
Nummer	AR2 CR13
Archis Zaak ID	--
<u>Uniek nr.</u>	<u>11.40.1.027</u>
Coördinaten	172340 / 390922
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Mariengarde
Naam vinder	RAAP Archeologisch Adviesbureau
Datum vondst	23-10-2007
Verwerving	Archeologisch: booronderzoek
Complex	Nederzetting onbepaald
Datering	Neolithicum - Middeleeuwen ?
Toelichting	Witbakkende scherf, binnenzijde roodgekleurd, buitenzijde paarszwart (soort engobe).; roodbakkend aardewerk, niet geglaazuurd. De scherf is afkomstig uit boring 1 en waarschijnlijk te dateren in de Middeleeuwen t/m Nieuwe tijd. Het aardewerk is afkomstig uit de boringen 1, 2, 3, 5, 10, 20, 22 en 32. Drie scherven handgevormd aardewerk, mogelijk kogelpot. De scherven zijn afkomstig uit de boringen 1 en 2.; donkergroen glas uit een antropogeen pakket van boring 4.
Literatuur	Hensen, G. en R. EllenKamp 2007
Bron	Archis
Nummer	409603
Archis Zaak ID	2173370100

Uniek nr.	11.40.1.028
Coördinaten	171260 / 391360
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Hooge Akkers
Naam vinder	Offermans en Peters
Datum vondst	29-12-2007
Verwerving	Niet-archeologisch: metaaldetector
Beschrijving	1x kernschrabber/duimschrabber, grijze vuursteen; 2x wandfragment van een groot (ruwwandig) dolium met stafband-versiering (schouderfragment ?), 1x boogfibula, vroege variant ROMVA- ROMVB, naald en veerhouder zijn ontbrekend, met parallel in Velsen I, zie Haalebos 1986, p. 75, fig. 29.5; 1x Art Deco vingerring met als versiering een geknield vrouwelijk naakt, ca. 1920-1930
Datering	Steentijd, Romeinse Tijd en middeleeuwen
Toelichting	Tijdens metaaldetectie en veldkartering is op een terrein aan de Hooge Akkers te Aarle-Rixtel een drietal aardige vondsten gedaan, waaronder een fragment van een vroege boogfibula (1e eeuw AD) en een (weliswaar sub-recente) Art Deco vingerring.
Toelichting	
Literatuur	Haalebos, J.K. 1986
Bron	Archis/SAS Laarbeek
Nummer	409705/54815/AR3 HA2+5+24+28+30
Archis zaak ID	3227537100 / 3227456100 / 3193169100
Uniek nr.	11.40.1.029
Coördinaten	170900 / 391100
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Hoog Strijp
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	veldverkenning
Datering	Steentijd - Middeleeuwen ?
Toelichting	6 munten (duiten), vuursteen, dakpan, aardewerk
Literatuur	
Bron	SAS Laarbeek
Nummer	AR2 HS11
Archis Zaak ID	--
Uniek nr.	11.40.1.030
Coördinaten	171000 / 391200
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Lieshoutseweg
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	veldverkenning
Datering	Steentijd - Middeleeuwen ?
Toelichting	vuursteen, aardewerk
Literatuur	
Bron	SAS Laarbeek
Nummer	AR2 HS12
Archis Zaak ID	--
Uniek nr.	11.40.1.031
Coördinaten	171600 / 390670
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Hoog Strijp
Naam vinder	
Datum vondst	

Verwerving niet-archeologisch graafwerk
Datering Steentijd - Middeleeuwen ?
Toelichting vuursteen, aardewerk
Literatuur
Bron SAS Laarbeek
Nummer AR2 K10
Archis Zaak ID --

Uniek nr. **11.40.1.032**

Coördinaten 171550 / 390970
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Lieshoutseweg
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving veldverkenning
Datering Late IJzertijd - Late Middeleeuwen A?
Toelichting aardewerk, la tene kraal.
Literatuur
Bron SAS Laarbeek
Nummer AR2 K2
Archis Zaak ID --

Uniek nr. **11.40.1.033**

Coördinaten 171750 / 390900
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Strijp
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving veldverkenning
Datering Steentijd - recent
Toelichting vuursteen, aardewerk
Literatuur
Bron SAS Laarbeek
Nummer AR2 K4/AR2 LS17
Archis Zaak ID 3204087100

Uniek nr. **11.40.1.034**

Coördinaten 172525 / 393100
Plaats Beek en Donk
Toponiem Reijakkers
Naam vinder van Lierop
Datum vondst 16-12-2004
Verwerving Niet-archeologisch: metaaldetector
Beschrijving Op 16 december 2004 vond de heer Peter van Lierop uit Boxtel tijdens metaaldetectie op een akker (destijds, nu bebouwd) op de Reijakkers te Beek en Donk (gemeente Laarbeek) een laatmiddeleeuwse gouden munt uit de Vaticaanse Staat. De munt is compleet maar verbogen (enigszins 'gewafeld') door de frees of ploeg. Het gaat om een losse vondst, Peter van Lierop heeft geen verdere LME vondsten van dit terrein.
Datering Late Middeleeuwen B ? - Middeleeuwen ?
Cultuur Onbekend
Toelichting 1x Fiorino di Camera, Città del Vaticano, muntheer Paus Sixtus IV (1471-1484), geslagen te Rome in het Heilig Jaar 1475, vz.: Pauselijk wapen m. tiara en sleutels in een vierpas, kz. de H. Petrus in een scheepje. Geen jaartal op de munt. Randschrift op vz.
Literatuur Friedberg, A.L. & I.S. Friedberg 1976
Bron Archis

Nummer 410272
Archis Zaak ID 3229595100

Uniek nr. **11.40.1.035**

Coördinaten 170620 / 390570
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Jonker Karellaan
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving veldverkenning
Datering Steentijd - Middeleeuwen ?
Toelichting vuursteen
Literatuur
Bron SAS Laarbeek
Numer AR2 KL4 en 10
Archis Zaak ID 2955167100

Uniek nr. **11.40.1.036**

Coördinaten 171850 / 392600
Plaats Beek en Donk
Toponiem Groenewoud
Naam vinder Offermans
Datum vondst 01-08-2009
Verwerving Niet-archeologisch: metaaldetector
Beschrijving Op 1 augustus 2009 vond de heer William Offermans tijdens metaaldetectie op een akkerperceel aan het Groenewoud in Beek en Donk een intact tinnen pelgrimsinsigne met een voorstelling van een calvarie. De datering van het insigne is 1400 -1450

Datering Late Middeleeuwen B ? - Middeleeuwen ?
Cultuur onbekend
Toelichting 1x Opengewerkt gegoten pelgrimsinsigne met een voorstelling van een calvarie, lood/tin, datering 1400-1450, zie Heilig en Profaan, afb. 86
Literatuur - Beuningen, H.J.E. van en A.M. Koldewey 1993
- Jaarverslag meldpunt archeologische bodemvondsten van de provincie Noord-Brabant 2009-2011
Bron Archis
Numer 414079/II-4/5+8+11+13+24
Archis Zaak ID 3240383100

Archis 414079 Laarbeek: Beek en Donk. Opengewerkt tinnen pelgrimsinsigne met een voorstelling van een calvarie uit de Late Middeleeuwen. Foto G. Scheijvens, Provincie Noord-Brabant

Uniek nr.	11.40.1.037
Coördinaten	171600 / 390600
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Hoog Strijp
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	niet-archeologisch graafwerk
Datering	Late Middeleeuwen? - Middeleeuwen ?
Toelichting	aardewerk
Literatuur	
Bron	SAS Laarbeek
Nummer	AR2 LS11
Archis Zaak ID	--

Uniek nr.	11.40.1.038
Coördinaten	171880 / 390300
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Laag Strijp
Naam vinder	
Datum vondst	1987
Verwerving	veldverkenning
Datering	Steentijd? - Steentijd?
Toelichting	vuursteen.
Literatuur	G. Box 1994
Bron	Archis/SAS Laarbeek
Nummer	AR2 LS3
Archis Zaak ID	2955134100

Uniek nr.	11.40.1.039
Coördinaten	175580 / 390950
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Wolfspuiten
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	29-08-1987
Verwerving	Niet-archeologisch: onbepaald
Beschrijving	Oppervlaktevondst (waarschijnlijk secundaire vindplaats) vlak bij een grindweg. Het grind is zeer waarschijnlijk afkomstig van de Peelhorst (omgeving Bakel?). De vondst is gedaan door Perry Kuipers, jeugdlid bij de Vereniging Helmont.
Datering	Midden-Paleolithicum - Midden-Paleolithicum
Toelichting	Rugmes van grijze fijnkorrelige vuursteen,. Afmetingen: hoogte 93 mm, breedte 49 mm, dikte max 28 mm. Gewicht 110 g.
Literatuur	Dijkstra, P. en Th. de Jong 1997
Bron	Archis
Nummer	415148
Archis Zaak ID	3261508100 / 2788315100
Uniek nr.	11.40.1.040
Coördinaten	172276 / 390834
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Broekelingstraat
Naam vinder	BAAC BV
Datum vondst	28-07-2009
Verwerving	Archeologisch: proefputten / proefsleuven
Datering	Neolithicum - recent
Toelichting	Het proefsleuvenonderzoek aan de Broekelingstraat heeft geen bewoningssporen uit welke periode dan ook opgeleverd. De aanwezigheid van vondstmateriaal uit de prehistorie doet vermoeden dat in de nabije omgeving wel bewoning is geweest. De vondsten uit latere periodes kunnen met de aanleg van het esdek op het onderzoeksgebied terecht zijn gekomen. Het proefsleuvenonderzoek weerspreekt de bevindingen van het booronderzoek niet. Er is namelijk een gerede kans dat de proefsleuven op het terrein van Mariëngaarde bewoningssporen gaan opleveren.
Literatuur	J.F. Van der Weerden 2009
Bron	Archis
Nummer	415153
Archis Zaak ID	2250814100

Eén van de proefsleuven (bron: Van der Weerden 2009).

Uniek nr.	11.40.1.041
Coördinaten	172740 / 391840
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Beekseweg
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	veldverkenning
Datering	Steentijd? - Nieuwe tijd
Toelichting	onbekend, vondsten zijn weg.
Literatuur	
Bron	SAS Laarbeek
Nummer	AR3 B20-26
Archis Zaak ID	--

Uniek nr.	11.40.1.042
Coördinaten	173000 / 392400
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Kanaal - Havenweg
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	niet-archeologisch graafwerk
Datering	Steentijd? - Steentijd?
Toelichting	artefacten en afslagen vuursteen; dierlijke resten, geweien en tanden.
Literatuur	
Bron	SAS Laarbeek
Nummer	AR3 B27
Archis Zaak ID	--

Uniek nr. 11.40.1.043

Coördinaten 172930 / 391750
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Beekseweg
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving veldverkenning
Datering Steentijd? - Middeleeuwen ?
Toelichting vuursteen, aardewerk
Literatuur
Bron SAS Laarbeek
Nummer AR3 B2
Archis Zaak ID --

Uniek nr. 11.40.1.044

Coördinaten 172340 / 391570
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Molenstraat
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving niet-archeologisch graafwerk
Datering Late Middeleeuwen? - Middeleeuwen ?
Toelichting aardewerk, natuursteen, baksteen; gracht naar Ter Smisse
Literatuur
Bron SAS Laarbeek
Nummer AR3 DK4
Archis Zaak ID --

Uniek nr. 11.40.1.045

Coördinaten 171760 / 389740
Plaats Onbekend
Toponiem Eenzelaar
Naam vinder Onbekend
Datum vondst 9999
Verwerving veldverkenning
Beschrijving "Geïmproviseerd" fiche op basis lijst met vondstmeldingen Beex, ca 1966: "Vindplaats stenen bijl langs Goorloop. Afmetingen.: 12x6x2.5 cm. In bezit van Ir. J. Kam, Nijmegen. Van hem ook juiste vindplaats persoonlijk aangewezen." Opm.: doorsnede ovaal met afgevlakte zijde. Grondstof wordt niet nader gespecificeerd. Opmerkingen.: Kam (1951:114, bijl 2) noemt van hetzelfde terrein een tweede bijl, die zich in een andere collectie bevindt.
Datering Vroeg Neolithicum B - Late Bronstijd
Cultuur onbekend
Literatuur Kam, W.H. 1951
Bron Archis/SAS Laarbeek
Nummer 30201/AR2 KW4b
Archis Zaak ID 2868935100 / 32552055100

Uniek nr. 11.40.1.046

Coördinaten 172640 / 391800
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Opstal
Naam vinder Particulier
Datum vondst 1993
Verwerving veldverkenning en literatuur
Beschrijving Jean Coenen } archiefonderzoek. Oud Cijnsgoed +- 1500 of vroeger.

Datering Late Middeleeuwen B ? - Middeleeuwen ?
Literatuur Box, G. 1994
Bron Archis/SAS Laarbeek
Nummer 44374/AR3 O10
Archis Zaak ID 2955297100

Uniek nr. **11.40.1.047**

Coördinaten 171210 / 392200
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Groenewoud

Naam vinder
Datum vondst
Verwerving

veldverkenning

Datering Late Middeleeuwen? - Middeleeuwen ?
Toelichting aardewerk
Literatuur
Bron SAS Laarbeek
Nummer AR3 V18
Archis Zaak ID --

Uniek nr. **11.40.1.048**

Coördinaten 173003 / 391361
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Kannelustweg
Naam vinder Synthegra BV
Datum vondst 39485

Verwerving Archeologisch: booronderzoek

Beschrijving

Binnen het plangebied werden 5 archeologische vondsten in 3 boringen aangetroffen. Het zijn allemaal scherven in roodbakend aardewerk, voorzien van een loodglazuur. Ze zijn op een diepte van 20 tot 40 centimeter beneden maaiveld aangetroffen in het plaggendek. De scherven zijn van subrecente datum en kunnen zeker geassocieerd worden onder de noemer bemestingsaardewerk. Niets wijst erop dat ze een indicator zijn voor archeologische resten binnen het plangebied. In het esdek werden insluitsels gevonden van baksteen en houtskool, insluitsels die ook samenhangen met de vroegere bemesting en ophoging van het perceel.

Datering Late Middeleeuwen? — nieuwe tijd
Toelichting Twee wandscherven en één randscherf in roodbakend aardewerk voorzien van loodglazuur. (boring 4)
Literatuur Deville, T. & R. Paulussen 2008
Bron Archis
Nummer 421111
Archis Zaak ID 2185659100

Uniek nr. **11.40.1.049**

Coördinaten 170850 / 392000
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Het Vagevuur

Naam vinder
Datum vondst
Verwerving

veldverkenning

Datering IJzertijd - Middeleeuwen ?
Toelichting aardewerk, munt: Romeinse as, middeleeuwse schrijfstift
Literatuur
Bron SAS Laarbeek
Nummer AR3 V20
Archis Zaak ID --

Uniek nr. **11.40.1.050**
Coördinaten 173770 / 391080
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Gulden Huis
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving veldverkenning
Datering Steentijd
Toelichting vuursteen
Literatuur
Bron SAS Laarbeek
Nummer AR4 E6
Archis Zaak ID --

Uniek nr. **11.40.1.051**
Coördinaten 174550 / 391050
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Wolfspuiten
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving niet-archeologisch graafwerk
Datering Steentijd? - Steentijd?
Toelichting vuursteen
Literatuur
Bron SAS Laarbeek
Nummer AR4 H6
Archis Zaak ID --

Uniek nr. **11.40.1.052**
Coördinaten 172420 / 390960
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Mariengarde
Naam vinder Huijbers
Datum vondst 04-10-1993
Verwerving Archeologisch: opgraving
Beschrijving 3x IJzertijd, 1x 10e eeuws handgemaakt A.W., 1x 10e eeuws Rood, 1x Paffrath, 1x Elmpt, 1x grijs A.W., 4x R.A.W., 2x indeterminabel
Datering Vroege IJzertijd - Middeleeuwen ?
Literatuur Box, G. 1994
Bron Archis/SAS Laarbeek
Nummer 44268/AR2 DK5
Archis Zaak ID 2954713100

Uniek nr. **11.40.1.053**
Coördinaten 174400 / 391220
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem N279
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving veldverkenning
Datering Steentijd? - Steentijd?
Toelichting vuursteen
Literatuur
Bron SAS Laarbeek
Nummer AR4 KB12
Archis Zaak ID --

Uniek nr.	11.40.1.054
Coördinaten	172200 / 391400
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Kerkstraat; Molenstraat
Naam vinder	Onbekend
Datum vondst	9999
Verwerving	Niet-archeologisch: graafwerk
Beschrijving	Twee steengoedkannen van rond 1600. Een steengoed kan is prachtig gerestaureerd. Mogelijk nog deel van Ter Smissen ?'.
Datering	Nieuwe tijd - Nieuwe Tijd A
Literatuur	Box, G. 1994
Bron	Archis
Nummer	44269
Archis Zaak ID	3153146100
Uniek nr.	11.40.1.055
Coördinaten	174960 / 392490
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	De Biezen
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	toevalsvondst
Datering	Steentijd? - Steentijd?
Toelichting	vuursteen
Literatuur	
Bron	SAS Laarbeek
Nummer	AR5 B1 en 2
Archis Zaak ID	--
Uniek nr.	11.40.1.056
Coördinaten	174930 / 392790
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	De Biezen
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	toevalsvondst
Datering	Steentijd? - Steentijd?
Toelichting	vuursteen, gevonden op kiezelwegdek
Literatuur	
Bron	SAS Laarbeek
Nummer	AR5 B3
Archis Zaak ID	--
Uniek nr.	11.40.1.057
Coördinaten	173840 / 391850
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Kanaal
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	veldverkenning
Datering	Steentijd? - Middeleeuwen ?
Toelichting	vuursteen, aardewerk
Literatuur	
Bron	SAS Laarbeek
Nummer	AR5 BK12
Archis Zaak ID	--

Uniek nr. 11.40.1.058

Coördinaten 172100 / 390680
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Laag Strijp
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving veldverkenning
Datering Steentijd? - Steentijd?
Toelichting vuursteen
Literatuur
Bron SAS Laarbeek
Nummer AR6 V6 en 8
Archis Zaak ID --

Uniek nr. 11.40.1.059

Coördinaten 172060 / 390230
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Laag Strijp; Brukelum
Naam vinder RAAP Archeologisch Adviesbureau
Datum vondst 1989
Verwerving Archeologisch: veldkartering
Beschrijving Bron: Code AR2LS2 in Box 1994 (zie literatuur) met een aan Datema 1990 (zie literatuur) ontleende beschrijving. Deze waarneming heeft van RAAP de codeHE0240 gekregen.

Datering Laat Paleolithicum - Steentijd?
Literatuur Box, G. 1994;Datema, R.R. 1990
Bron Archis/SAS Laarbeek
Nummer 44290/44291/AR2 LS1+2
Archis Zaak ID 2954916100 / 3149153100

Uniek nr. 11.40.1.060

Coördinaten 170780 / 395010
Plaats Beek en Donk
Toponiem Goorloop Voorbeemd
Naam vinder particulier
Datum vondst
Verwerving veldverkenning en niet archeologisch graafwerk
Datering Steentijd? - Middeleeuwen ?
Toelichting vuursteen, natuursteen, aardewerk
Literatuur
Bron SAS Laarbeek
Nummer BD-I-20a/BD-I
Archis Zaak ID 2955831100

Uniek nr. 11.40.1.061

Coördinaten 169000 / 395550
Plaats Beek en Donk
Toponiem De Hei
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving veldverkenning
Datering Vroeg Romeinse Tijd A - Romeinse Tijd
Toelichting aardewerk
Literatuur
Bron SAS Laarbeek
Nummer BD-I-29

Archis Zaak ID	--
<u>Uniek nr.</u>	<u>11.40.1.062</u>
Coördinaten	169150 / 395550
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	De Hei
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	veldverkenning
Datering	Steentijd - Middeleeuwen ?
Toelichting	vuursteen, aardewerk
Literatuur	
Bron	SAS Laarbeek
Nummer	BD-I-30
Archis Zaak ID	--
<u>Uniek nr.</u>	<u>11.40.1.063</u>
Coördinaten	170930 / 395000
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Goorloop
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	veldverkenning
Datering	Romeinse Tijd - Middeleeuwen ?
Toelichting	aardewerk
Literatuur	
Bron	SAS Laarbeek
Nummer	BD-I-31
Archis Zaak ID	--
<u>Uniek nr.</u>	<u>11.40.1.064</u>
Coördinaten	173000 / 395670
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Aaweg
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	veldverkenning
Datering	Steentijd - recent
Toelichting	vuursteen, aardewerk
Literatuur	
Bron	SAS Laarbeek
Nummer	BD-IV-10
Archis Zaak ID	--
<u>Uniek nr.</u>	<u>11.40.1.065</u>
Coördinaten	172930 / 396400
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Aa, Kampenweg
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	veldverkenning
Datering	Steentijd - Steentijd?
Toelichting	vuursteen boortje; natuursteen, vuursteen; fragment slijpsteen
Literatuur	
Bron	SAS Laarbeek
Nummer	BD-V-5/V3
Archis Zaak ID	--

Uniek nr.	11.40.1.066
Coördinaten	168370 / 395350
Plaats	Lieshout
Toponiem	Rietven
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	veldverkenning
Beschrijving	
Datering	Steentijd - Middeleeuwen ?
Cultuur	onbekend
Toelichting	vuursteen, aardewerk
Literatuur	
Bron	SAS Laarbeek
Nummer	LH5-2 en 3
Archis Zaak ID	--
Uniek nr.	11.40.1.067
Coördinaten	171300 / 395230
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	De Hoeff; De Rietkampen
Naam vinder	Huijbers, T.
Datum vondst	10-05-1991
Verwerving	Niet-archeologisch: kartering
Datering	Late Middeleeuwen? - Middeleeuwen ?
Toelichting	laatmiddeleeuws aardewerk
Literatuur	A. Huijbers 1993
Bron	Archis
Nummer	50333
Archis Zaak ID	3040175100
Uniek nr.	11.40.1.068
Coördinaten	170260 / 394630
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Karstraat
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	veldverkenning
Datering	Steentijd - Middeleeuwen ?
Toelichting	aardewerk
Literatuur	
Bron	Archis/SAS Beek en Donk
Nummer	I-2
Archis Zaak ID	3176791100
Uniek nr.	11.40.1.069
Coördinaten	169820 / 394610
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Donkersvoort
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	veldverkenning
Datering	Steentijd, Romeinse tijd en Middeleeuwen ?
Toelichting	vuursteen, aardewerk
Literatuur	
Bron	Archis/SAS Beek en Donk
Nummer	I-4+5

Archis Zaak ID 3040045100 / 2956488100

Uniek nr. **11.40.1.070**

Coördinaten 170600 / 394360

Plaats Beek en Donk

Toponiem Heereind

Naam vinder

Datum vondst

Verwerving veldverkenning

Datering Steentijd - Middeleeuwen ?

Toelichting vuursteen, aardewerk; slijpsteen, natuursteen; glazen kraal

Literatuur

Bron Archis/SAS Beek en Donk

Nummer I-6/7/I-1/I-17/I-9a+10a en b

Archis Zaak ID 3176807100

Uniek nr. **11.40.1.071**

Coördinaten 172375 / 390590

Plaats Aarle-Rixtel

Toponiem Valkendijk

Naam vinder Huijbers en H. v. Beek

Datum vondst 1989 en 1993

Verwerving Archeologisch: veldkartering

Beschrijving 44 Silex artefacten: 4x schrabbers, 2x gebruikte klingen, 1x kling, 11x afslagen, 3x gebruikte kernvernieuwingsstukken, 4x geretouch. afslagen, 1x ingekerfde afslagen, 1x meervoudige stekers, 2xR.A. stekers, 2x kern, 2x geretouch. kiezels, 10x brokken, 1x slagsteen, 1x slijpsteen. + 23 overig Silex. En unt 1476 'dubbele vuurijzer'

Datering Mesolithicum, Neolithicum, Vroeg Romeinse Tijd en Middeleeuwen

Literatuur Box, G. 1994

Bron Archis/SAS Laarbeek

Nummer 44297/44298/44299/AR2 V1/AR2 V9-10, V12-13

Archis Zaak ID 3149194100 / 2954868100 / 2954876100 / 2954843100

Uniek nr. **11.40.1.072**

Coördinaten 170320 / 394150

Plaats Beek en Donk

Toponiem Herendijk

Naam vinder

Datum vondst

Verwerving veldverkenning

Datering Steentijd - Middeleeuwen ?

Toelichting vuursteen, aardewerk, slijpsteen

Literatuur

Bron SAS Beek en Donk

Nummer II-17

Archis Zaak ID --

Uniek nr. **11.40.1.073**

Coördinaten 171840 / 392750

Plaats Beek en Donk

Toponiem Reijakkers

Naam vinder

Datum vondst

Verwerving veldverkenning

Datering Steentijd - recent

Toelichting aardewerk, munt

Literatuur
Bron SAS Beek en Donk
Nummer II-18
Archis Zaak ID --

Uniek nr. **11.40.1.074**

Coördinaten 171570 / 392810
Plaats Beek en Donk
Toponiem Kerkakkers
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving veldverkenning
Datering Late Middeleeuwen B ? - recent
Toelichting aardewerk, baksteenpuin; kuilen, vermoedelijk resten van veldovens voor baksteen en dakpannen.

Literatuur
Bron SAS Beek en Donk
Nummer II-1b+15
Archis Zaak ID --

Uniek nr. **11.40.1.075**

Coördinaten 172140 / 393380
Plaats Beek en Donk
Toponiem Heuvelplein
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving niet-archeologisch graafwerk
Datering Nieuwe tijd A - recent
Toelichting aardewerk

Literatuur
Bron SAS Beek en Donk
Nummer II-20
Archis Zaak ID --

Uniek nr. **11.40.1.076**

Coördinaten 171640 / 394210
Plaats Beek en Donk
Toponiem Otterweg
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving niet-archeologisch graafwerk
Datering Vroege IJzertijd - recent
Toelichting aardewerk, baksteen

Literatuur
Bron SAS Beek en Donk
Nummer II-22
Archis Zaak ID --

Uniek nr. **11.40.1.077**

Coördinaten 171450 / 394480
Plaats Beek en Donk
Toponiem Schoolstraat
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving niet-archeologisch graafwerk
Datering Romeinse Tijd? - recent

Toelichting aardewerk, bakstenen vloertje
Literatuur
Bron SAS Beek en Donk
Nummer II-25
Archis Zaak ID --

Uniek nr. **11.40.1.078**

Coördinaten 171050 / 394460
Plaats Beek en Donk
Toponiem Goorloop – Lage Heesweg
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving niet-archeologisch graafwerk
Datering Late Middeleeuwen B ? - recent
Toelichting aardewerk, glas, hutteleem, baksteen
Literatuur
Bron SAS Beek en Donk
Nummer II-28
Archis Zaak ID --

Uniek nr. **11.40.1.079**

Coördinaten 171750 / 394550
Plaats Beek en Donk
Toponiem Baron van Leefdaelstraat
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving opgraving
Datering Late IJzertijd - Romeinse Tijd
Toelichting nederzettingssporen late middeleeuwen en vroegmoderne tijd, aardewerk, glas, metaal, hout, been
Literatuur
Bron SAS Beek en Donk
Nummer II-31
Archis Zaak ID --

Uniek nr. **11.40.1.080**

Coördinaten 168600 / 395510
Plaats Lieshout
Toponiem Mortelven
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving literatuur
Datering Steentijd?
Toelichting vuursteen, aardewerk, glas, ijzer
Literatuur
Bron SAS Lieshout
Nummer LH5-1
Archis Zaak ID --

Uniek nr. **11.40.1.081**

Coördinaten 173730 / 393730
Plaats Beek en Donk
Toponiem Peeldijk
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving niet-archeologisch graafwerk
Datering Nieuwe tijd - recent

Toelichting	aardewerk, metaal, hout
Literatuur	
Bron	SAS Beek en Donk
Nummer	III-2
Archis Zaak ID	--

Uniek nr. **11.40.1.082**

Coördinaten	173200 / 395850
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Aaweg - Vonderweg
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	veldverkenning
Datering	Neolithicum - Bronstijd
Toelichting	vuursteen
Literatuur	
Bron	SAS Beek en Donk
Nummer	IV-5/6
Archis Zaak ID	2955791100

Uniek nr. **11.40.1.084**

Coördinaten	168900 / 391470
Plaats	Lieshout
Toponiem	Deense Hoek – 't Hof
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	niet-archeologisch graafwerk
Datering	Steentijd? - Middeleeuwen ?
Toelichting	vuursteen, aardewerk
Literatuur	
Bron	SAS Lieshout
Nummer	LH1-3
Archis Zaak ID	--

Uniek nr. **11.40.1.085**

Coördinaten	169040 / 393920
Plaats	Lieshout
Toponiem	Ginderdoor
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	veldverkenning
Datering	Steentijd - recent
Toelichting	vuursteen, aardewerk, glas, ijzer
Literatuur	
Bron	SAS Laarbeek
Nummer	LH5-1
Archis Zaak ID	--

Uniek nr. **11.40.1.086**

Coördinaten	169140 / 391450
Plaats	Lieshout
Toponiem	't Hof
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	niet-archeologisch graafwerk
Datering	Late Middeleeuwen? - recent
Toelichting	aardewerk, leisteen, baksteen, tegels

Literatuur
Bron SAS Lieshout
Nummer LH1-4+5
Archis Zaak ID --

Uniek nr. **11.40.1.087**

Coördinaten 170300 / 393170
Plaats Lieshout
Toponiem Beemdkant
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving onbekend
Datering Romeinse Tijd - Middeleeuwen ?
Toelichting aardewerk, houtfragmenten, ijzerfragmenten
Literatuur
Bron SAS Laarbeek
Nummer LH4-11
Archis Zaak ID --

Uniek nr. **11.40.1.088**

Coördinaten 166875 / 393050
Plaats Lieshout
Toponiem Broek
Naam vinder
Datum vondst 1965
Verwerving veldverkenning
Datering Paleolithicum - Neolithicum
Toelichting vuursteen
Literatuur
Bron Archis / SAS Lieshout
Nummer
Archis Zaak ID 2868676100

Uniek nr. **11.40.1.089**

Coördinaten 170960 / 392290
Plaats Lieshout
Toponiem Beekseweg - Goorloop
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving veldverkenning
Datering Late IJzertijd - Middeleeuwen ?
Toelichting aardewerk, dakpan, sintels/slakken
Literatuur
Bron SAS Lieshout
Nummer LH4-2+7+15
Archis Zaak ID --

Uniek nr. **11.40.1.090**

Coördinaten 172455 / 390250
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Strijp; Valkendijk
Naam vinder Particulier
Datum vondst 1989 en 1993
Verwerving Archeologisch: veldkartering
Beschrijving (aardewerk) T.de J. BR.8. {1.IJzertijd, 1.Elmpt, 2.Limb. A.W., 1x Romeins (?). 1x Paffrath, 1x lokaal handgemaakt 10e eeuws, 9x grijs, 16x steengoed.
Datering Mesolithicum - Nieuwe Tijd A
Literatuur Box, G. 1994

Bron Archis
Nummer 44305/AR2 V3
Archis Zaak ID 2954884100 / 3149218100

Uniek nr. **11.40.1.091**

Coördinaten 172300 / 390155
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Strijp; Valkendijk
Naam vinder Particulier
Datum vondst 1989 en 1992 en 2004
Verwerking veldkartering en metaaldetector
Beschrijving 11 silex artefacten: 1. basis kling, 1. kling geret. gebroken, 1. kling gebruikt, 1. afslag kern, 1. afslag, 1. schrabber, 1.slijpsteen (kwartsiet), 4. brok.
Datering Mesolithicum en Middeleeuwen
Literatuur Box, G. 1994
Bron Archis/CMA/SAS Laarbeek
Nummer 44307/44308/54829/AR2 V4/51F-016 7758
Archis Zaak ID 2954892100 / 3149234100 / 3180451100

Uniek nr. **11.40.1.092**

Coördinaten 172100 / 390110
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Strijp; Valkendijk
Naam vinder Particulier
Datum vondst 1992
Verwerking Archeologisch: veldkartering
Beschrijving
Datering Laat Paleolithicum - Middeleeuwen ?
Literatuur Box, G. 1994
Bron Archis
Nummer 44309/AR2 V5
Archis Zaak ID 2954916100

Uniek nr. **11.40.1.093**

Coördinaten 172090 / 390660
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Laag Strijp; Valkendijk
Naam vinder Particulier
Datum vondst 9999
Verwerking Archeologisch: veldkartering
Beschrijving
Datering Late Middeleeuwen B ? - Middeleeuwen ?
Literatuur Box, G. 1994
Bron Archis/SAS Laarbeek
Nummer 44310/AR2 V7-8
Archis Zaak ID 2954924100

Uniek nr. **11.40.1.094**

Coördinaten 172210 / 390400
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Strijp; Valkendijk
Naam vinder Particulier
Datum vondst 2004 en 2006
Verwerking veldkartering en metaaldetector
Beschrijving o.a. sluitgewicht LMEB-NTA
Datering Middeleeuwen
Literatuur Box, G. 1994

Bron Archis/SAS Laarbeek
Nummer 44311/44312/405609/54831/AR2 V13-14/AR2 V15-16
Archis Zaak ID 2954932100 / 3207821100 / 3049142100

Uniek nr. **11.40.1.095**

Coördinaten 172400 / 395450
Plaats Beek en Donk
Toponiem Everbest (Schoondonkse weg)
Naam vinder Particulier
Datum vondst 31-05-1998
Verwerking Archeologisch: veldkartering
Beschrijving Zegelstempel. Diameter 23-24 mm. Gewicht circa 9 gram. Draagoogjes aan de achterkant (gebroken). Randschrift binnen dubbele parelrand, iets gesleten: +S.h.DICTI.VRIA.DE.ThENIS (zegel van Hendrik genaamd Uria de Thenis) Lezing Jan Melssen (Streekarchief Regio Eindhoven 8-6-1998). Wellicht 13e/14e eeuw. Materiaal: zilver/koperlegering.

Datering Late Middeleeuwen B ? - Middeleeuwen ?
Toelichting Ingevoerd door W. vd Wijdevan afd. Archeologie gemeente Eindhoven
Literatuur Arts, N. 1999; Melssen, J. 1998
Bron Archis
Nummer 200011
Archis Zaak ID 3174425100

Uniek nr. **11.40.1.096**

Coördinaten 169400 / 392740
Plaats Lieshout
Toponiem Dorpsstraat
Naam vinder
Datum vondst
Verwerking toevalsvondst + literatuur
Datering Steentijd? - Steentijd?
Toelichting vuursteen bijltje
Literatuur
Bron SAS Lieshout
Nummer LH4-5
Archis Zaak ID 3233158100

Uniek nr. **11.40.1.097**

Coördinaten 172700 / 390360
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Schevelingen
Naam vinder Particulier
Datum vondst 1988 en 1989
Verwerking veldkartering
Beschrijving aardewerk en vuursteen; 22 silex artefacten+ 11 silex materiaal (resten). F.L. 1x schrabber zwart vuursteen Jong Paleolithicum; H.V.B. 1. kling geretoucheerd, 1. afslag geretoucheerd, 2. kern-vernieuwingsstukken (1x Wommersom) gebruikt, 1. kling gebruikt, 5. afslagen 2. kernen, 1. brok (verbrand, 1 kernpreparatie afslag, 4. geretouch.kiezels 4. brokken. Gesteldheid van de vindplaats: goed. Gedeeltelijk illegaal ontgrond door P. Verschuure'.

Datering Mesolithicum en Romeinse tijd
Literatuur Box, G. 1994
Bron Archis
Nummer 44313/44315/AR2 S1
Archis Zaak ID 3149259100 / 3149250100 / 2954940100

Uniek nr.	11.40.1.098
Coördinaten	172810 / 390440
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Schevelingen
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	1988
Verwerving	Archeologisch: veldkartering
Beschrijving	
Datering	Neolithicum - Steentijd?
Literatuur	Box, G. 1994
Bron	Archis/SAS Laarbeek
Nummer	44316/AR2 S2
Archis Zaak ID	2954949100
Uniek nr.	11.40.1.099
Coördinaten	172980 / 390500
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Rixtel; Schevelingen
Naam vinder	Goossens
Datum vondst	20-10-1986
Verwerving	Archeologisch: veldkartering
Datering	Laat Paleolithicum - Steentijd?
Toelichting	
Literatuur	Box, G. 1994
Bron	Archis/SAS Laarbeek
Nummer	44317/AR2 S5
Archis Zaak ID	2954957100
Uniek nr.	11.40.1.100
Coördinaten	172925 / 390475
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Rixtel; Schevelingen
Naam vinder	Goossens
Datum vondst	20-10-1986
Verwerving	Archeologisch: veldkartering
Datering	Vroege Middeleeuwen D - Middeleeuwen ?
Toelichting	
Literatuur	Box, G. 1994
Bron	Archis/SAS Laarbeek
Nummer	44318/AR2 S5
Archis Zaak ID	2954965100
Uniek nr.	11.40.1.101
Coördinaten	173140 / 390600
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Rixtel
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	12-1986
Verwerving	Archeologisch: veldkartering
Beschrijving	
Datering	Vroeg Mesolithicum - Mesolithicum
Literatuur	Box, G. 1994; Box, G.R. 1987
Bron	Archis/SAS Laarbeek
Nummer	44322/AR2 R4
Archis Zaak ID	2954998100
Uniek nr.	11.40.1.102

Coördinaten	173100 / 390580
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Rixtel
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	12-1986
Verwerving	Archeologisch: veldkartering
Beschrijving	
Datering	Mesolithicum - Middeleeuwen ?
Toelichting	
Literatuur	Box, G. 1994
Bron	Archis/SAS Laarbeek
Nummer	44323/AR2 R4
Archis Zaak ID	3149275100

Uniek nr. **11.40.1.103**

Coördinaten	173120 / 390810
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Rixtel; Duivenakker
Naam vinder	Huijbers
Datum vondst	1989
Verwerving	Archeologisch: veldkartering
Beschrijving	HOGEDEKZAND DUIN. Mogelijk EERSTE nederzettingsterrein RIXTEL. Vondsten veldverkenning akker: (aardewerk) 1x IJzertijd 750-0 Chr., 1x Latene, 3x vroeg Romeins 0-300, 1x laat Romeins/Mer. 300-500, 1x Karolingisch 750-900, 14x handgem. lok.A.W. 850-100: 1x R., 4x Pingsdorf 900-1050, 14x Paffrath 900-1200, 32x Elmpt 1175-1350, 33x Z-Limburgs 1050- , 2x Proto Steeng. 1250-1275, 2x Siegburg 1350-1500, 20x Grijs AW. 1300-1500, 3x indet. Huttenleem in oosthoek v. Illegale ontgroning bovengrond (es) gedeeltelijk op het terrein door P. Verschuure'.
Datering	IJzertijd - Vroege Middeleeuwen A
Literatuur	Box, G. 1994
Bron	Archis/SAS Laarbeek
Nummer	44324/AR2 D1 en 2
Archis Zaak ID	3149283100

Uniek nr. **11.40.1.104**

Coördinaten	173250 / 390870
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Rixtel; Duivenakker
Naam vinder	Huijbers
Datum vondst	10-01-1991
Verwerving	Archeologisch: veldkartering
Beschrijving	
Datering	Vroege Middeleeuwen D - Middeleeuwen ?
Toelichting	
Literatuur	Box, G. 1994
Bron	Archis/SAS Laarbeek
Nummer	44325/AR2 D3-4
Archis Zaak ID	2955004100

Uniek nr. **11.40.1.105**

Coördinaten	173100 / 391140
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Duivenakker; Huis Martens
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	07-1992
Verwerving	Niet-archeologisch: graafwerk

Beschrijving	Onderzoek. Bouwactiviteit
Datering	Late Middeleeuwen? - Middeleeuwen ?
Literatuur	Box, G. 1994
Bron	Archis/SAS Laarbeek
Nummer	44332/AR2 D17/AR2 K1
Archis Zaak ID	3149307100
Uniek nr.	11.40.1.106
Coördinaten	172630 / 390130
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Schevelingen; Het Goor
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	1988, 1989 en 1990
Verwerving	Archeologisch: veldkartering
Beschrijving	vuursteen
Datering	Laat Paleolithicum - Steentijd?
Toelichting	
Literatuur	Box, G. 1994
Bron	Archis/SAS Laarbeek
Nummer	44337/AR2 G2
Archis Zaak ID	2955078100
Uniek nr.	11.40.1.107
Coördinaten	172300 / 389990
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Strijp; Het Goor
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	1988/1989
Verwerving	veldkartering
Beschrijving	vuursteen
Datering	Laat Paleolithicum - Steentijd?
Literatuur	Box, G. 1994
Bron	Archis/SAS Laarbeek
Nummer	44338/44340/AR2 G6
Archis Zaak ID	2955086100
Uniek nr.	11.40.1.108
Coördinaten	172120 / 389850
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Strijp; Het Goor
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	06-12-1986 en 2006
Verwerving	veldverkenning en metaaldetector
Beschrijving	o.a. vroegmiddeleeuwse riemtong
Datering	Mesolithicum en vroege middeleeuwen
Literatuur	Box, G. 1994; Box, G.R. 1987 Jaarverslag meldpunt archeologische bodemvondsten van de provincie Noord-Brabant, januari 2005 t/m dec. 2006.
Bron	Archis/SAS Laarbeek
Nummer	44339/405611/AR2 G10
Archis Zaak ID	3149348100 / 3207838100

Afb. 46. Archis 405611 Laarbeek: Aarle-Rixtel. Riemtong uit de Karolingische of Ottoonse periode.
Foto G. Scheijvens, Provincie Noord-Brabant.

Uniek nr.	11.40.1.109
Coördinaten	172090 / 389800
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Het Goor
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	1987
Verwerving	veldverkenning
Beschrijving	
Datering	Vroeg Mesolithicum - Mesolithicum
Literatuur	Box, G. 1994
Bron	Archis/SAS Laarbeek
Nummer	44341/AR2 G21
Archis Zaak ID	3149356100

Uniek nr.	11.40.1.110
Coördinaten	172520 / 389930
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Het Goor
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	04-08-1982

Verwerving Beschrijving Archeologisch: veldkartering (vuursteen, aantal 2) 1 Mesolith. kernstuk a), 1 Mesolithicum kernstuk, later gebruikt als slagsteen). Object: losse vondst. Periode: mesolithicum. Herkomst gegevens: vinder. Onderzoek door: A.v.d.Lee 1987. Literatuur titel: Hagelkruis 1987 NR 2 A.R. Gevonden in een toen droogstaande eendenvijver'

Datering Vroeg Mesolithicum - Mesolithicum

Toelichting M: 1 secundair gebruikt als klopsteen.

Literatuur Box, G. 1994; Box, G.R. 1987

Bron Archis/SAS Laarbeek

Nummer 44342/AR2 G27

Archis Zaak ID 2955101100

Uniek nr. **11.40.1.111**

Coördinaten 172070 / 389620

Plaats Aarle-Rixtel

Toponiem Kasteelweg

Naam vinder Particulier

Datum vondst 1988

Verwerving Beschrijving veldkartering

Datering Vroeg Mesolithicum - Mesolithicum

Literatuur Box, G. 1994

Bron Archis/SAS Laarbeek

Nummer 44343/AR2 KW1

Archis Zaak ID 3149364100

Uniek nr. **11.40.1.112**

Coördinaten 171920 / 389680

Plaats Aarle-Rixtel

Toponiem Kasteelweg

Naam vinder Particulier en RAAP

Datum vondst 1982-1989

Verwerving Beschrijving veldkartering

Datering Laat Paleolithicum – Neolithicum en Vroege middeleeuwen

Literatuur Box, G. 1994; Box, G.R. 1986; Datema, R.R. 1990

Bron Archis/SAS Peelland

Nummer 44289/44345/AR2 KW2

Archis Zaak ID 3149372100 / 2955118100 / 3264619100 / 2955815100

Uniek nr. **11.40.1.113**

Coördinaten 171630 / 390050

Plaats Aarle-Rixtel

Toponiem Goorloop; Kasteelweg

Naam vinder Particulier

Datum vondst 10-1993

Verwerving Beschrijving Niet-archeologisch: graafwerk
Veldverkenning, slootkant.

Datering Steentijd? - Nieuwe tijd?

Literatuur Box, G. 1994

Bron Archis

Nummer 44346/AR2 KW8

Archis Zaak ID 2955126100

Uniek nr. **11.40.1.114**

Coördinaten 171800 / 391000

Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Hoog Strijp; De Koppel
Naam vinder Particulier
Datum vondst 2003
Verwerving Archeologisch: veldkartering en detector
Beschrijving
Datering Romeinse Tijd en vroege middeleeuwen
Literatuur Box, G. 1994
Bron Archis/SAS Laarbeek
Nummer 44350/53362/AR2 K4
Archis Zaak ID 2955150100 / 3046137100

Uniek nr. **11.40.1.115**

Coördinaten 171720 / 390740
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Laag Strijp; De Koppel
Naam vinder Particulier
Datum vondst 10-1985
Verwerving Archeologisch: veldkartering
Datering Laat Paleolithicum - Mesolithicum
Toelichting
Literatuur Box, G. 1994
Bron Archis/SAS Laarbeek
Nummer 44351/AR2 K7
Archis Zaak ID 2955159100

Uniek nr. **11.40.1.116**

Coördinaten 170640 / 390720
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Karellaan
Naam vinder Particulier
Datum vondst 1988
Verwerving Archeologisch: veldkartering
Beschrijving 1x Elmpt, 1x Grijs A.W.; (vuursteen) G.B. 1x steil geretoucheerde kling (Meso), 1x punt v. gebr.kling, 1x reststuk, 1x geretouch. afslag, 1x deel slijpsteen, 1x vulk. glas/vuurst.?, T.d.J. 1x klingetje, 1x brok. M.H. 1x geretoucheerd mesje (M.), 1x kling voor eind schrab. M., 1x kling voor schrabber M., 1x kling v. O Bourg vuursteen P., 1x gebr. punt grote kling P., 1x brok zwart vuursteen. Ligging van akker is schitterend t.o.v. Goorloop, de hoge ligging maakt vuursteenvindplaats interessant'.
Datering Paleolithicum - Mesolithicum en Late Middeleeuwen
Literatuur Box, G. 1994
Bron Archis/CMA/SAS Laarbeek
Nummer 44352/51F-021 11694/AR2 KL5 V.C.
Archis Zaak ID 3149389100

Uniek nr. **11.40.1.117**

Coördinaten 171340 / 390220
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Croy
Naam vinder Particulier
Datum vondst 1978 en 1988
Verwerving veldkartering
Beschrijving
Datering Mesolithicum - Neolithicum
Literatuur Box, G. 1994
Bron Archis
Nummer 44354/44356/AR2 CR3

Archis Zaak ID 2955175100 / 2955183100

Uniek nr. **11.40.1.118**

Coördinaten 171110 / 390190
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Croy
Naam vinder Particulier
Datum vondst 1984
Verwerving Archeologisch: veldkartering
Beschrijving Rand Beekdal, bodemtype bEZ21
Datering Neolithicum - Middeleeuwen ?
Literatuur Box, G. 1994; Datema, R.R. 1990
Bron Archis/SAS Laarbeek
Nummer 44355/AR2 CR2
Archis Zaak ID 3149397100

Uniek nr. **11.40.1.119**

Coördinaten 171230 / 389980
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Croy
Naam vinder Particulier
Datum vondst 02-05-1980
Verwerving Archeologisch: veldkartering
Beschrijving Veldverkenning, akker.
Datering Laat Paleolithicum - Paleolithicum
Literatuur Box, G. 1994; Box, G.R. 1986
Bron Archis/SAS Laarbeek
Nummer 44357/AR2 CR6
Archis Zaak ID 2955191100

Uniek nr. **11.40.1.120**

Coördinaten 170720 / 390360
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Goorloop; Croy
Naam vinder Particulier
Datum vondst 25-10-1987
Verwerving Archeologisch: veldkartering
Beschrijving (vuursteen, aantal 2) 1Wommersom vuursteen, 1 verbrande vuursteen.
Datering Vroeg Mesolithicum - Mesolithicum
Literatuur Box, G. 1994
Bron Archis/SAS Laarbeek
Nummer 44358/AR2 CR14
Archis Zaak ID 3149404100

Uniek nr. **11.40.1.121**

Coördinaten 171270 / 391470
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Hooge Akkers
Naam vinder Huijbers
Datum vondst 13-03-1993
Verwerving Archeologisch: veldkartering
Beschrijving
Datering Laat Paleolithicum - Middeleeuwen –Nieuwe tijd
Literatuur Box, G. 1994
Bron Archis/SAS Laarbeek
Nummer 44359/33020/AR3 HA11+27+38
Archis Zaak ID 2955207100 / 2885848100

Uniek nr. 11.40.1.122
Coördinaten 171160 / 391480
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Hooge Akkers
Naam vinder Particulier
Datum vondst 04-01-1994
Verwerving Archeologisch: veldkartering
Beschrijving Veldverkenning, akker. Vondstbeschrijving: (aardewerk) 10x Romeins A.W.: 1x R., 2x Romeins/Merovingisch: 1x R., 1x Z-Limburgs, 1x Proto Steengoed, 4x Elmpt, 15x indet., 2x natuursteen. Romeinse munt: as; een onbepaalde bronzefibula, vroege middeleeuwen.
Datering Romeinse tijd - Middeleeuwen
Literatuur Box, G. 1994
Bron Archis/SAS Laarbeek
Nummer 44360/44364/44361/AR3 HA11
Archis Zaak ID 3149412100

Uniek nr. 11.40.1.123
Coördinaten 171180 / 391700
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Wilhelminakanaal; Hooge Akkers
Naam vinder Huijbers
Datum vondst 13-04-1993
Verwerving Archeologisch: veldkartering
Beschrijving Divers aardewerk: 1x Bronstijd A.W., 2x IJzertijd A.W., 8x Romeins W.: 1x Dolium, 2x Romeins R.: 1x wrijfschaal, 1x Romeins O., 1x rad-, 1x lijnstempel, 6x indet. Romeins ?, 1x lokaal handgemaakt. A.W. 850-110, 1x Pingsdorf, 1x Siegburg, 3x fragmenten dakpannen Romeins. Hoogstwaarschijnlijk ontgrond terrein'.
Datering Romeinse tijd - Middeleeuwen
Literatuur Box, G. 1994
Bron Archis/SAS Laarbeek
Nummer 44362/44363/AR3 HA17
Archis Zaak ID 3149420100

Uniek nr. 11.40.1.124
Coördinaten 171350 / 391630 (divers)
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Hooge Akkers
Naam vinder Huijbers
Datum vondst 28-03-1993
Verwerving Archeologisch: veldkartering
Beschrijving (vuursteen, aantal 2) 1x (gekerfd); (aardewerk) 2x ijzertijd, 1x Romeins (Radstempel), 1x Romeins (lijnstempel), 2x Romeins?, 4x Pingsdorf: 1x R., 5x Paffrath: 2x R., 6x Z-Limburgs, 10x Elmpt: 1 R. 1 O., 1x protosteengoed, 11x grijs A.W.: 2x R., 31 indet. Object: nederzetting, grafheuvel.
Datering Laat Paleolithicum - Middeleeuwen
Literatuur Box, G. 1994
Bron Archis/SAS Laarbeek
Nummer 44363/44364/AR3 HA21
Archis Zaak ID 2955231100 / 2955248100 /

Uniek nr. 11.40.1.125
Coördinaten 171660 / 391580
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Laarweg; Hooge Akkers

Naam vinder	Huijbers
Datum vondst	12-05-1992
Verwerving	Archeologisch: veldkartering
Beschrijving	
Datering	Vroege Middeleeuwen D - Middeleeuwen ?
Literatuur	Box, G. 1994
Bron	Archis/SAS Laarbeek
Nummer	44365/AR3 HA33-36
Archis Zaak ID	3149429100

Uniek nr. **11.40.1.126**

Coördinaten	171450 / 391780
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Hooge Akkers
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	01-1992
Verwerving	Archeologisch: veldkartering
Beschrijving	Loden vrouwenfiguurtje (Romeins ?).
Datering	Vroeg Romeinse Tijd - Romeinse Tijd
Literatuur	Box, G. 1994
Bron	Archis/SAS Laarbeek
Nummer	44366/AR3 HA40
Archis Zaak ID	2955256100

Uniek nr. **11.40.1.127**

Coördinaten	171700 / 391700
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Laarweg; Hooge Akkers
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	28-03-1993
Verwerving	Archeologisch: veldkartering
Beschrijving	
Datering	IJzertijd - Middeleeuwen ?
Literatuur	Box, G. 1994
Bron	Archis/SAS Laarbeek
Nummer	44367/AR3 HA43-44
Archis Zaak ID	2955264100

Uniek nr. **11.40.1.128**

Coördinaten	171750 / 391620
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Laarweg; Hooge Akkers
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	1993
Verwerving	Archeologisch: veldkartering en metaaldetector
Beschrijving	(aardewerk) 1xRomeins A.W.?, 9x 10e eeuws lok. handgem., 3x Pingsdorf: 1x R. 1x B., 1x Andenne A.W., 1x Paffrath, 13x Z-Limburs, 5x Elmpt, 3x grijs A.W.
Datering	Romeinse Tijd - Middeleeuwen
Literatuur	Box, G. 1994
Bron	Archis/SAS Laarbeek
Nummer	44368/54817/AR3 HA45
Archis Zaak ID	3149437100 / 3049061100

Uniek nr. **11.40.1.129**

Coördinaten	172320 / 391810
Plaats	Aarle-Rixtel

Toponiem	Opstal
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	13-01-1978
Verwerving	Niet-archeologisch: graafwerk
Beschrijving	Vondstbeschrijving: (organisch, aantal 1) gevonden 13-1 1978 bij rioleringswerkzaamheden
Datering	Laat Paleolithicum - Paleolithicum
Literatuur	Box, G. 1994
Bron	Archis
Nummer	44372
Archis Zaak ID	2955280100
Uniek nr.	11.40.1.130
Coördinaten	171700 / 391850
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Hooge Akkers; Opstal
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	10-1991
Verwerving	Archeologisch: veldkartering
Beschrijving	Karolingische rozetfibula, brons, 750-900. De tekst in Verwers 1994 (zie Literatuur) luidt: 'Aarle-Rixtel. Op een akker waarvan al veel Romeinse vondsten afkomstig zijn, heeft M. Hoornweg(Helmond) een bronzen fibula gevonden (afb. 22). De speld toont aan de bovenzijde in het midden vier ronde indrukken. Op de lobben aan de buitenzijde is een zelfde soort indrukken aangebracht. De fibula dateert uit de Karolingische tijd'.
Datering	Vroege Middeleeuwen C - Vroege Middeleeuwen C
Toelichting	Karolingische schijffibula
Literatuur	Box, G. 1994; Verwers, W.J.H.: Archeologische Kroniek van Noord-Brabant 1992, Overdruk uit: Brabants Heem, 1 (1994), p. 21-42
Bron	Archis/SAS Laarbeek
Nummer	44377/AR3 O24
Archis Zaak ID	3149478100

Afb. 22

*Aarle-Rixtel: bronzen fibula. Schaal 2:1.
(Foto ROB, Amersfoort).*

Uit Archeologische Kroniek van Noord-Brabant 1992.

Uniek nr.	11.40.1.131
Coördinaten	170800 / 391800
Plaats	Aarle-Rixtel

Toponiem	Het Vagevuur
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	1988
Verwerking	Archeologisch: veldkartering
Beschrijving	
Datering	Laat Paleolithicum - Middeleeuwen ?
Literatuur	Box, G. 1994
Bron	Archis/SAS Laarbeek
Nummer	44381/44380/44379/AR3 V6-8
Archis Zaak ID	2955345100

Uniek nr. **11.40.1.132**

Coördinaten	170910 / 391790
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Het Vagevuur
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	1988
Verwerking	Archeologisch: veldkartering
Beschrijving	
Datering	Laat Paleolithicum - Middeleeuwen ?
Literatuur	Box, G. 1994
Bron	Archis/SAS Laarbeek
Nummer	44382/AR3 V10
Archis Zaak ID	3149501100

Uniek nr. **11.40.1.133**

Coördinaten	171030 / 391810
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Het Vagevuur
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	20-03-1988
Verwerking	Archeologisch: veldkartering
Beschrijving	
Datering	Mesolithicum - Mesolithicum
Literatuur	Box, G. 1994
Bron	Archis/SAS Laarbeek
Nummer	44383/AR3 V11-12
Archis Zaak ID	2955353100

Uniek nr. **11.40.1.134**

Coördinaten	171120 / 392080
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Het Laar; Het Vagevuur
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	1989
Verwerking	Archeologisch: veldkartering
Beschrijving	
Datering	Mesolithicum - Middeleeuwen ?
Literatuur	Box, G. 1994
Bron	Archis/SAS Laarbeek
Nummer	44384/AR3 V18A
Archis Zaak ID	3149518100

Uniek nr. **11.40.1.135**

Coördinaten	168700 / 394030
Plaats	Lieshout
Toponiem	Ginderdoor

Naam vinder
Datum vondst
Verwerving veldverkenning
Datering Steentijd - Middeleeuwen ?
Toelichting vuursteen, aardewerk
Literatuur
Bron SAS Laarbeek
Nummer LH5-5
Archis Zaak ID --

Uniek nr. **11.40.1.136**

Coördinaten 173615 / 391250
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Elshorst; Gulden Huys
Naam vinder Goossens
Datum vondst 1983
Verwerving Archeologisch: veldkartering
Beschrijving METAALVONDSTEN M.H. (metaal, aantal 2) MUNT ZILVER. GROOT V.BRABANT. JAN I, 1250-1290, geslagen BRUSSEL. LODEN VERZEGELING v. wijnfles. Verzegeld MAESTRICHT. (vuursteen, aantal 3) STEENTIJD { 1x kernstuk (Meso), 1x afslag, 1x reststuk. (aardewerk) 1x Siegburg SCHAALTJE, diam. 13 cm., E2 ZUIDDEEL 1x Pingsdorf, 3x Z-Limburgs, 1x ELMPT, 2x kogelpotachtig; E2GEHEEL 16x ELMPT, 15x grijs A.W., 11x LANGERWEHE, 22x Siegburg, 1x KOGELPOT 1x Z-Limburgs, 2x Proto Steengoed.

Datering Vroeg Mesolithicum - Mesolithicum
Toelichting kasteel het Gulden Huys
Literatuur Box, G. 1994
Bron Archis/SAS Laarbeek
Nummer 44387/44385/AR4 E1-2
Archis Zaak ID 3149526100

Zilveren munt, een klein "Groot" van hertog Jan I van Brabant, gedateerd 1250-1290. Gevonden nabij het Gulden Huys. Voor- en achterzijde.

Bron: Coenen 1987.

Uniek nr. **11.40.1.137**

Coördinaten 174050 / 391150
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Klein Broek
Naam vinder Particulier
Datum vondst 1983
Verwerving veldkartering
Datering Steentijd
Toelichting Vuursteen
Literatuur Box, G. 1994
Bron Archis/SAS Laarbeek
Nummer
Archis Zaak ID 2955442100

Uniek nr.	11.40.1.138
Coördinaten	175300 / 391750
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Asdonk
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	1992
Verwerving	veldkartering en literatuur
Datering	Late Middeleeuwen? - Late Middeleeuwen A?
Toelichting	Archiefonderzoek J. Coenen, H. Beyers: Goed ter Asdonk, eigendom van St-Jan den Bosch. Vuursteen en aardewerk.
Literatuur	Box, G. 1994
Bron	Archis/SAS Laarbeek
Nummer	44398/AR5 A15
Archis Zaak ID	3149567100
Uniek nr.	11.40.1.139
Coördinaten	171940 / 389750
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Overbrug; Strijp
Naam vinder	Particulier
Datum vondst	04-11-1982
Verwerving	veldkartering
Beschrijving	vuursteen
Datering	Laat Paleolithicum B - Paleolithicum
Literatuur	Box, G.R. 1986
Bron	Archis
Nummer	44463/44464/44465
Archis Zaak ID	3149794100
Uniek nr.	11.40.1.140
Coördinaten	171960 / 393520
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Wethouder Notenplein
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	niet-archeologisch graafwerk
Datering	Late Middeleeuwen — Nieuwe tijd
Toelichting	paalgaten, ophogingslagen/karrensporen, aardewerk, metaal, hout, glas
Literatuur	
Bron	SAS Beek en Donk
Nummer	II-27+29
Archis Zaak ID	--
Uniek nr.	11.40.1.141
Coördinaten	173150 / 391240
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Helmondseweg – Den Bongerd
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	niet-archeologisch graafwerk
Datering	Late Middeleeuwen B - Middeleeuwen ?
Toelichting	aardewerk. Kasteel of hoeve?
Literatuur	
Bron	SAS Laarbeek
Nummer	AR2 B6
Archis Zaak ID	2955061100 / 2955053100 / 3149323100

Uniek nr.	11.40.1.142
Coördinaten	169370 / 392740
Plaats	Lieshout
Toponiem	Dorpsstraat
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	toevalsvondst
Datering	Late Middeleeuwen B ? — nieuwe tijd
Toelichting	vuursteen bijltje; bakstenen constructie, aardewerk, kandelaar, ijzeren voorwerpen
Literatuur	
Bron	SAS Lieshout
Nummer	LH4-5
Archis Zaak ID	--
Uniek nr.	11.40.1.143
Coördinaten	X= 172400 / Y= 390100
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Strijp
Naam vinder	Peters
Datum vondst	2-11-2006
Verwerving	niet-archeologisch: metaaldetector
Beschrijving	Riemtong, hol aan binnenzijde, langwerpige vorm met een florale versiering op het uiteinde (een soort bladknop)
Datering	Late Middeleeuwen B
Toelichting	Op 02-11-2006 heeft de heer Peters tijdens metaaldetectie op een akker in het buurtschap Strijp te Aarle-Rixtel een laatmiddeleeuwse riemtong met bladknopversiering op het uiteinde gevonden.
Literatuur	Jaarverslag meldpunt archeologische bodemvondsten van de provincie Noord-Brabant, januari 2005 t/m dec. 2006.
Bron	Archis
Archis	405613
Archis Zaak ID	3224515100

Afb. 44. Archis 405613 Laarbeek: Aarle-Rixtel. Riemtong uit de Karolingische periode.
Foto G. Scheijvens, Provincie Noord-Brabant.

Uniek nr.	11.40.1.144
Coördinaten	X= 168650 / Y= 391950
Plaats	Lieshout
Toponiem	Heertums Akker
Naam vinder	Peters
Datum vondst	2006 en 2007
Verwerving	niet-archeologisch: metaaldetector
Beschrijving	1x gegoten bronzen miniatuur devotiebeeldje Madonna, Madonna met kroon, scepter en Christuskind, omhuld door mantel. O.L.V. van 's-Hertogenbosch of O.L.V. van Kevelaer (niet echt duidelijk). Waarschijnlijk een 'zak-madonna'. Olielampje, open vorm met giet-tuit, mogelijk oortje of oogje ontbrekend, reparatie in de bodem, in bodem zit tweemaal punctuur
Datering	Romeinse tijd - Nieuwe Tijd
Toelichting	Tijdens metaaldetectie is op een akkerperceel op Heertums Akker in Lieshout een aantal bijzondere vondsten gedaan met een overwegend Romeins karakter. Van deze vindplaats zijn reeds talrijke eerdere meldingen in Archis gerapporteerd. Op 28-09-2006 vond de heer Peters uit Lieshout tijdens metaaldetectie op Heertums Akker in Lieshout (gemeente Laarbeek) een Laat-Middeleeuws bronzen olielampje met open vorm en gietuit, een tamelijk zeldzame vondst in deze contreien.
Literatuur	
Bron	Archis
Archis Zaak ID	3227472100 / 3224507100
Uniek nr.	11.40.1.145
Coördinaten	X=171800 / Y= 392100
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Het Vagevuur
Naam vinder	Peeters
Datum vondst	2008 en 2011
Verwerving	niet-archeologisch: metaaldetector

Beschrijving	1x Penning (Denier) van het Hertogdom Brabant, muntheer Henri II, datering 1235-1248, muntplaats Leuven. 1x Bijna complete Sestertius, Romeinse Keizerrijk, geslagen onder autoriteit van keizer Antoninus Pius, met op de v.z.: portret van Faustina Iunior n.r. met het randschrift: 'FAVSTINA AVG PII AVG FIL', op de k.z. 'CONCORDIA' + S C, datering: 161 AD, zie: D. Sear 1485, RIC 1373
Datering	Midden Romeinse tijd en Late Middeleeuwen B
Toelichting	In 2008 zijn tijdens metaaldetectie en prospectie op een akkerperceel op het Vagevuur in Aarle-Rixtel enkele romeinse en veel (meer) middeleeuwse vondsten gedaan. Hier heeft zich in de Late Middeleeuwen met zekerheid een nederzetting bevonden, gezien de rijkdom aan vondsten uit die periode. Op 5 oktober 2010 tijdens metaaldetectie op een akkerperceel een redelijk intacte Sestertius van Antoninus Pius uit 161 AD gevonden met op de voorzijde de beeltenis van Faustina Iunior en op de keerzijde Concordia Augusta. De randen van de munt waren nogal aangetast maar de muntspiegel was nog grotendeels goed leesbaar.
Literatuur	
Bron	Archis
Archis Zaak ID	3229951100 / 3268953100
Uniek nr.	11.40.1.146
Coördinaten	X= 171280 / Y= 391380
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Hooge Akkers
Naam vinder	Offermans en Peters
Datum vondst	2008
Verwerving	niet-archeologisch: metaaldetector
Beschrijving	1x messing muntgewicht voor engelse munt 'Half Angel', 1470-1500, herkomst Gent, afmetingen 13 x 13 mm, 2,20 g. , vz.: de aarstengel michael doorsteekt de draak, kz.: glad met instempeling van leeuw (makers-teken), zie: Houben, De oudste muntgewichten uit de Nederlanden, pag. 23.
Datering	Late Middeleeuwen B – Nieuwe tijd
Toelichting	In 2008 gevonden tijdens metaaldetectie op een veld met chrysanten in de plaats Aarle-Rixtel (in de gemeente Laarbeek) een laatmiddeleeuws muntgewicht voor een 'Half Angel' en een Romeinse as van Hadrianus. Het muntgewicht is hier waarschijnlijk secundair van aard.
Literatuur	
Bron	Archis
Archis Zaak ID	3230947100 / 3230622100
Uniek nr.	11.40.1.147
Coördinaten	X= 171350 / Y= 391850
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Hoog Strijp
Naam vinder	Peters
Datum vondst	1-1-2009
Verwerving	niet-archeologisch: kartering
Beschrijving	1x hergebruikte geretoucheerde afslag van een geslepen bijl. secundair geschacht (de aangebrachte schachting is goed zichtbaar) en als een mesje gebruikt. Determinatie: Pieter Dijkstra, BAAC 's-Hertogenbosch
Datering	Midden Neolithicum - Laat Neolithicum
Toelichting	In januari 2009 is tijdens metaaldetectie op een akker bij Hoog Strijp in Aarle- Rixtel (in de gemeente Laarbeek nb) een vuurstenen artefact dat als een van een neolithische vuurstenen bijlafslag vervaardigd mesje is gedetermineerd. Wijze van vondstverwerving is hier vermeld als 'kartering, niet-archeologisch' .
Literatuur	Jaarverslag meldpunt archeologische bodemvondsten van de provincie Noord-Brabant 2009-2011
Bron	Archis
Archis Zaak ID	3244588100

Archis 415665 Laarbeek: Aarle-Rixtel.
 Afslag van gepolijste bijl uit het Neolithicum,
 secundair geschacht en als snijwerktuig
 gebruikt, dorsale zijde.
 Foto G. Scheijvens, Provincie Noord-Brabant

Archis 415665 Laarbeek: Aarle-Rixtel.
 Afslag van gepolijste bijl uit het Neolithicum,
 secundair geschacht en als snijwerktuig
 gebruikt, ventrale zijde.
 Foto G. Scheijvens, Provincie Noord-Brabant

Uniek nr.	11.40.1.148
Coördinaten	X= 171550 / Y= 391600
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Hoge Akkers
Naam vinder	Peters
Datum vondst	26-3-2011
Verwerving	niet-archeologisch: metaaldetector
Beschrijving	1x Sestertius, Romeinse Keizerrijk, geslagen onder autoriteit van keizer Marcus Aurelius (161-180 AD), datering: 169-170 AD, met op de vz. het portret van Marcus Aurelius n.r., en op de k.z. Salus staande n.l. bij een altaar die een slang voedt, zie Sear
Datering	Midden Romeinse Tijd B - Midden Romeinse Tijd B
Toelichting	Op 26 maart 2011 tijdens metaaldetectie op een akkerperceel een Romeinse Sestertius van Marcus Aurelius en een randfragment van een glazen romeinse balsamarium / parfumfles, het laatste waarschijnlijk afkomstig van het type Isings 27/28 (zie Isings 1970)
Literatuur	Jaarverslag meldpunt archeologische bodemvondsten van de provincie Noord-Brabant 2009-2011
Bron	Archis
Archis Zaak ID	3268920100

Archis 429742 Laarbeek: Aarle-Rixtel. Messing sestertius van Marcus Aurelius en fragment van glazen balsamarium type Isings 27/28 uit de Romeinse tijd. Foto G. Scheijvens, Provincie Noord-Brabant

Uniek nr.	11.40.1.149
Coördinaten	X= 171080 / Y= 391400
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	de Hoge Akkers
Naam vinder	Peters
Datum vondst	29-9-2011
Verwerving	niet-archeologisch: metaaldetector
Beschrijving	1x As, Romeinse Keizerrijk, met op v.z.: portret van een (onbekende) keizer n.r., verder geheel onleesbaar/afgesleten.
Datering	Vroeg Romeinse Tijd A - Midden Romeinse Tijd B
Toelichting	Op 29 september tijdens metaaldetectie op een akkerperceel aan de Hoge Akkers in een (proefslag voor een ?) stadhuisspenning van de stad 's-Hertogenbosch uit 1776 en een geheel versleten romeinse As gevonden. Bij de stadhuisspenning gaat het om de keerzijde van de dubbele stadhuisspenning uit 1776 met een gezicht op 's- Hertogenbosch met daarboven de genius van het geslacht Van Brunswijk. Het stempel voor de afbeelding is doorgeslagen op de blanco achterzijde, hetgeen suggereert dat deze penning met geen mogelijkheid tweezijdig zou kunnen zijn geweest. Deze (proefslag voor een ?) stadhuisspenning is met name voor munt- en penningkundigen die de emissies van stadhuisspenningen van 's-Hertogenbosch bestuderen een tot op heden onbekende en zeer interessante vondst. Het is overigens zeer wel mogelijk dat deze penning van secundaire aard is, d.w.z. dat deze penning met een lading beerputafval of stadsafval (welke tijdens de 19e eeuw zou kunnen zijn aangevoerd via de Zuid-Willemsvaart ?) uit 's-Hertogenbosch op de akker gedeponneerd zou kunnen zijn.
Literatuur	Jaarverslag meldpunt archeologische bodemvondsten van de provincie Noord-Brabant 2009-2011
Bron	Archis
Archis Zaak ID	3268945100

Archis 429748 Laarbeek: Aarle-Rixtel. (Eenzijdige naslag van) Bossche bronzen stadhuispenning door Th. van Berckel uit de Nieuwe tijd en koperen as uit de Romeinse tijd.
Foto G. Scheijvens, Provincie Noord-Brabant

Uniek nr.	11.40.1.150
Coördinaten	X= 171550 / Y= 391600
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Hoge Akkers
Naam vinder	Peters
Datum vondst	10-1-2012
Verwerving	niet-archeologisch: metaaldetector
Beschrijving	1x Groot fragment van een Sestertius, Romeinse Keizerrijk, aan de rechter bovenzijde geknipt (!), geslagen onder autoriteit van keizer Antoninus Pius of Marcus Aurelius, muntplaats: Rome, vz. portretbuste van Faustina Junior (echtgenote van keizer Marcus Aurelius vanaf 145 AD en keizerin van 147 tm 175 AD) n.r., met randschrift 'FAVSTINA
Datering	Midden Romeinse Tijd A - Midden Romeinse Tijd B
Toelichting	Op 10 januari 2012 tijdens metaaldetectie op een akkerperceel op de Hoge Akkers te Aarle-Rixtel (gem. Laarbeek nb) een tweetal slecht geconserveerde fragmenten van Romeinse munten gevonden, t.w. een met een tang (?) geknipte Sestertius met op de voorzijde de beeltenis van Faustina Augusta (ca. 129 - 175 AD, Augusta vanaf 147 AD)
Literatuur	
Bron	Archis
Archis Zaak ID	3270418100
Uniek nr.	11.40.1.151
Coördinaten	X= 170300 / Y= 392900
Plaats	Lieshout
Toponiem	Beemdkant
Naam vinder	Peters
Datum vondst	18-2-2012
Verwerving	niet-archeologisch: metaaldetector
Beschrijving	1x Klingvormige vuurstenen afslag, bruinzwarte vuursteen, zeer waarschijnlijk behorend tot de Federmesser/Tjongergroep.
Datering	Laat Paleolithicum B - Vroeg Mesolithicum

Cultuur
Toelichting

Tjonger-cultuur

Op 18 februari 2012 tijdens metaaldetectie op een akkerperceel op de Beemdkant in Lieshout een viertal vuurstenen artefacten (waaronder twee exemplaren welke behoren tot de Federmesser/Tjongergroep), een tweetal kwartsieten artefacten (waarvan onduidelijk is of ze nu Mesolithisch of eventueel Michelsberg zouden zijn) en twee sterk gesleten Romeinse munten gevonden.

Literatuur

Jaarverslag meldpunt archeologische bodemvondsten van de provincie Noord-Brabant 2012-2014

Bron

Archis

Archis Zaak ID

3272751100

Archis 432348 Laarbeek: Lieshout. (Vuur)steenvondsten uit het Laat Paleolithicum B t/m het Neolithicum en metaalvondsten uit de Vroeg- t/m Midden Romeinse tijd, Foto: G. Scheijvens, Provincie Noord-Brabant

Uniek nr. 11.40.1.152

Coördinaten X= 171100 / Y= 392020

Plaats Lieshout

Toponiem De Hemel- Het Laar

Naam vinder Peters

Datum vondst 2012 en 2014

Verwerving niet-archeologisch: kartering

Beschrijving 1x Compleet mes, subtype: rugmes, materiaal: caramel-bruine vuursteen, datering: Midden-Paleolithicum, afmetingen: lengte 52 mm, breedte 39 mm; 2x Wandfragment van proto-steengoed, datering 1225-1300.

Datering Midden Paleolithicum - Middeleeuwen

Toelichting In februari 2014 heeft de vinder/vondstmelder tijdens een oppervlaktekartering van een akkerperceel op Het Laar bij Aarle-Rixtel een compleet (en nog opmerkelijk gaaf) vuurstenen rugmes uit het Midden-Paleolithicum gevonden.

Op 7 maart 2012 heeft de vinder tijdens een veldkartering op een akkerperceel op 'De Hemel' in Lieshout een twaalfstal aardewerkfragmenten verzameld, welke alle dateren uit de Middeleeuwen, en wel van de Karolingische/Ottonse tijd.

Literatuur

Jaarverslag meldpunt archeologische bodemvondsten van de provincie Noord-Brabant 2012-2014

Bron

Archis

Archis Zaak ID

3278292100 / 3290100100

Archis 442935 Laarbeek: Aarle-Rixtel. Vuurstenen rugmes op afslag uit het Midden Paleolithicum, dorsale zijde. Foto: G. Scheijvens, Provincie Noord-Brabant

Archis 435944 Laarbeek: Lieshout. Aardewerkvondsten uit de Vroege Middeleeuwen C t/m de Late Middeleeuwen B. Foto: G. Scheijvens, Provincie Noord-Brabant

Uniek nr.	11.40.1.153
Coördinaten	X= 171450 / Y= 391500
Plaats	Aarle-Rixtel
Toponiem	Strijp
Naam vinder	Peters
Datum vondst	8-10-2006
Verwerving	niet-archeologisch: metaaldetector

Beschrijving	Philipsdaalder, obv. portret van koning Philips II n.l., jaartal 1590 en handje, 'PHS. HISP. REX. BRA.', rev. wapen van Castili $\frac{1}{2}$ & Aragon en het devies 'DOMINUS.MIHI.ADIUTOR.' Muntplaats is Antwerpen (handje)
Datering	Nieuwe Tijd Vroeg - Nieuwe Tijd Vroeg
Toelichting	Tijdens metaaldetectie op 08-10-2006 vond de heer Peters uit Lieshout op een akker in het buurtschap Strijp in Aarle-Rixtel (gemeente Laarbeek) een zilveren Philipsdaalder uit Antwerpen met datering 1590. Aangezien het een losse vondst betrof kan er geen complextype aan gekoppeld worden.
Literatuur	
Bron	Archis
Archis Zaak ID	3224523100
Uniek nr.	11.40.1.154
Coördinaten	X= 172200 / Y= 392900
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Reijakkers (Beekse Akkers)
Naam vinder	Beks
Datum vondst	1-1-2005
Verwerving	niet-archeologisch: metaaldetector
Beschrijving	1x 2 Albus - stuk Keulen, geslagen in Julich, 1682, vz. lion rampant n.l. en randschrift 'IOHAN. WILH. COM. PALATIN.', kz. 'MONE(TA) NOVA IULIAC(A)'
Datering	Nieuwe Tijd Midden - Nieuwe Tijd Midden
Toelichting	Op deze reeds bekende vindplaats heeft Karel Beks in 2005 en 2006 deze twee 2 Albusstukken van de stad Keulen gevonden. Dit is een vrij courant type bij muntvondsten in oostelijk Noord-Brabant en Limburg.
Literatuur	
Bron	Archis
Archis Zaak ID	3225252100
Uniek nr.	11.40.1.155
Coördinaten	X= 169720 / Y= 391450
Plaats	Lieshout
Toponiem	Rooiven
Naam vinder	Offermans
Datum vondst	1-1-2007
Verwerving	niet-archeologisch: metaaldetector
Beschrijving	1x fragment van Laat-Romeinse bronzen tutulus fibula, geprofileerd, ronde kop met concentrische ringen
Datering	Laat Romeinse Tijd B - Laat Romeinse Tijd B
Toelichting	
Literatuur	
Bron	Archis
Archis Zaak ID	3225341100
Uniek nr.	11.40.1.156
Coördinaten	X= 172080 / Y= 392900
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Beekse Akkers
Naam vinder	Offermans
Datum vondst	19-7-2008
Verwerving	niet-archeologisch: metaaldetector
Beschrijving	1x as van keizerin Faustina Minor, datering: 162 AD, 10,76 g, vz. portretbuste keizerin Faustina n.r., randschrift 'FAVSTINA AVGVSTA', kz. Fecunditas staande en face met een scepter in de rechterhand en een klein kind in de linkerhand, randschrift FECVNDITAS SC, zie: RIC 1639, C. 101, BMC 980, MIR 9-7/b, RCV 5295
Datering	Midden Romeinse Tijd B
Cultuur	Onbekend
Toelichting	In 2008 gevonden tijdens metaaldetectie op de Beeksche Akkers te Beek

en Donk een romeinse as van Faustina Minor uit ca. 162 AD. De as verkeert in een niet al te beste conditie, maar kon desondanks nog worden gedetermineerd.

Literatuur
Bron
Archis Zaak ID

Archis
3230899100

Uniek nr. **11.40.1.157**

Coördinaten X= 170920 / Y= 390230
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Landgoed Croy
Naam vinder Particulier
Datum vondst 1-1-1939
Verwerving indirect: collectiebeschrijving
Beschrijving
Datering Neolithicum - Neolithicum
Cultuur Onbekend
Toelichting

De bijl is in de periode 1934-1939 gevonden door Jan Biemans; hij is waarschijnlijk ook de vinder van 2 klingen en andere artefacten. De bijl is aan het Gemeentemuseum geschonken door Henk Biemans. De vindplaats, het Landgoed Croy te Aarle-Rixtel, ligt circa 75 m van de gemeentegrens met Helmond (Goorloop). De vindplaats ligt aan de oostelijke rand van het dal van de Goorloop.

Literatuur
Bron
Archis Zaak ID

Archis
3263728100

Uniek nr. **11.40.1.158**

Coördinaten X= 167975 / Y= 391361
Plaats Lieshout
Toponiem Achterbosch
Naam vinder Provincie Noord-Brabant
Datum vondst 21-3-2015
Verwerving niet-archeologisch: metaaldetector
Beschrijving

1 Groot fragment van een 2/3 Groot ('Ruitergroot'), licht uitgebroken, Graafschap Henegouwen, geslagen onder de autoriteit van gravin Margaretha van Constantinopel (1244-1280), muntplaats: Valenciennes, datering: z.j.(maar na 1269) , met op de voorzijde

Datering
Toelichting

Het betreft hier een losse detectorvondst uit de bouwvoor van een akkerperceel: daarom is er geen complextype aanwijsbaar.; Op 21 maart 2015 is door een particuliere vinder/vondstmelder tijdens metaaldetectie op een akkerperceel op het Achterbosch bij Lieshout (in de gemeente Laarbeek NB) een groot fragment van een 2/3 Groot van het Graafschap Henegouwen gevonden.

Onder gravin Margaretha van Constantinopel (1244-1280) werd te Valenciennes met de productie van 2/3 Groten (ook wel 'Dubbele sterlingen' genaamd) begonnen, die uitblonden door hun prachtig en origineel ontwerp en zowel in het Franse als in het Engelse muntstelsel pasten.

Geraadpleegde Literatuur: Vanhoudt, H. 1996: Atlas der munten van België van de Kelten tot heden, Herent, pag. 47-48, cat. nr. G 435-436; 1 Groot fragment van een 2/3 Groot ('Ruitergroot'), licht uitgebroken, Graafschap Henegouwen, geslagen onder de autoriteit van gravin Margaretha van Constantinopel (1244-1280), muntplaats: Valenciennes, datering: z .j.(maar na 1269) , met op de voorzijde een met een schild en een getrokken zwaard n.r. galopperende ruiter met het opschrift 'MONETA.VALENCENENSIS', op de keerzijde: een gelijkarmig kruis met tussen de kruisbalken 4 halve manen, daaromheen het dubbele opschrift

'+MARGARETA.COMITISSA'/'+SIGNVM.CRVCIS', zie verder: Vanhoudt

	2007, cat. nr. G 435.
Literatuur	
Bron	Archis
Archis Zaak ID	3990063100
Uniek nr.	11.40.1.159
Coördinaten	171164 x 394241
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Goorloop
Naam vinder	ADC
Datum vondst	2008
Verwerving	Archeologische begeleiding
Beschrijving	Aanleiding onderzoek : terreinafgraving ten behoeve van EVZ Goorbeek - Oppervlakte onderzoeksgebied : 3700 m2 - Bodemkundige gegevens : esdek op dekzandrug - Geomorfologische gegevens : beekdal en overgang dekzandrug
Datering	Neolithicum – Nieuwe tijd
Literatuur	L. Verniers, Beek en Donk, gemeente Laarbeek (ADC-rapport 1709)
Bron	Archis
Archis Zaak ID	2222578100
Uniek nr.	11.40.1.160
Coördinaten	172000 x 395620
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	De Trent (Bemmer)
Naam vinder	particulier
Datum vondst	
Verwerving	niet archeologisch graafwerk
Beschrijving	
Datering	Nieuwe tijd
Literatuur	
Bron	Archis
Archis Zaak ID	2955823100
Uniek nr.	11.40.1.161
Coördinaten	173410 x 397600
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Liesveld
Naam vinder	particulier
Datum vondst	1980
Verwerving	veldkartering
Beschrijving	
Datering	Paleolithicum - IJzertijd
Literatuur	
Bron	Archis
Archis Zaak ID	3149583100
Uniek nr.	11.40.1.162
Coördinaten	169930 x 391560
Plaats	Lieshout
Toponiem	't Hof
Naam vinder	particulier
Datum vondst	1999
Verwerving	veldkartering
Beschrijving	gordel
Datering	Nieuwe tijd
Literatuur	
Bron	Archis
Archis Zaak ID	3043886100

Uniek nr. **11.40.1.163**
Coördinaten 172300 x 392400 (divers)
Plaats Beek en Donk
Toponiem Beekse Akkers
Naam vinder particulier
Datum vondst 2005 en 2006
Verwerving metaaldetector
Beschrijving
Datering Romeinse tijd - Late middeleeuwen – nieuwe tijd
Literatuur
Bron Archis
Archis Zaak ID 3218027100 / 3207813100 / 3046145100 / 3205431100

Uniek nr. **11.40.1.164**
Coördinaten 168650 x 391950 (divers)
Plaats Lieshout
Toponiem Heertums Akker
Naam vinder particulier
Datum vondst 1998 - 2006
Verwerving Metaaldetector en kartering
Beschrijving
Datering Mesolithicum - Romeinse tijd
Literatuur
Bron Archis
Archis Zaak ID 3207570100 / 3049101100 / 3045546100 / 3045538100

Uniek nr. **11.40.1.165**
Coördinaten 170620 x 393080
Plaats Lieshout
Toponiem Lieshoutse Beemden
Naam vinder particulier
Datum vondst 2003
Verwerving Metaaldetector
Beschrijving
Datering Late middeleeuwen
Literatuur
Bron Archis
Archis Zaak ID 3046129100

Uniek nr. **11.40.1.166**
Coördinaten 169830 x 392360
Plaats Lieshout
Toponiem Baverde
Naam vinder particulier
Datum vondst 2000
Verwerving Metaaldetector
Beschrijving
Datering late middeleeuwen- nieuwe tijd
Literatuur
Bron Archis
Archis Zaak ID 3046120100

Uniek nr. **11.40.1.167**
Coördinaten 171500 x 390500
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Croylaan
Naam vinder Vrije Universiteit

Datum vondst 2001
Verwerving niet archeologisch graafwerk
Beschrijving Bouwwerkzaamheden
Datering ijzertijd
Cultuur
Toelichting
Literatuur
Bron Archis
Archis Zaak ID 2022280100

Uniek nr. **11.40.1.168**

Coördinaten 172570 / 391000
Plaats Aarle-Rixtel
Toponiem Bosscheweg
Naam vinder Heemkundekring

Datum vondst
Verwerving Archeologische begeleiding
Beschrijving Begeleiding door HKK vanwege vermoeden aanwezigheid oude beltmolen uit 1845. Hiervan zijn alleen wat baksteenpuin gevonden. Onder huisnrs. 11 en 12 kwam een grote handgevormde pot uit Midden IJzertijd. Lijkt imitatie van bronzen situla. Onduidelijk blijft of het hier een inhumatiegraf (in pot zaten geen crematiereesten) of voorraadpot is. Verder is ook een oude molensteen aangetroffen uit de 17e eeuw.

Datering IJzertijd - 17de eeuw
Toelichting Grote handgevormde pot met hoge schouder en lage rand uit Midden IJzertijd. Besmeten. Lijkt imitatie van bronzen situla. Ook een oude molensteen uit de 17de eeuw.

Literatuur Beek 2010
Bron Literatuur
Archis Zaak ID --

Uniek nr. **11.40.1.169**

Coördinaten 171607 / 394187
Plaats Beek en Donk
Toponiem Otterweg
Naam vinder Econsultancy
Datum vondst 2011

Verwerving Proefsleuvenonderzoek
Beschrijving In beide sleuven is één spoor vastgesteld, het betreft hier een sloot die dwars door het plangebied loopt en dien ten gevolge in beide sleuven is aangesneden. In beide sleuven is het spoor gecoupeerd. De vulling van het spoor bestond uit humeuze grond met daarin bouwpuin, dezelfde grond waarmee het gehele plangebied is opgehoogd, waardoor gesteld kan worden dat de sloot recent is gedicht. Er is in het spoor en in de proefsleuven aardewerk aangetroffen waardoor er niets valt te zeggen over de beginndatering van het spoor.

Datering Nieuwe tijd
Literatuur Schutte, A.H., 2011: Archeologisch Proefsleuvenonderzoek Otterweg ong. te Beek en Donk (Econsultancy 11030284)

Bron Archis
Archis Zaak ID 2336707100

Uniek nr. **11.40.1.170**

Coördinaten 168246 x 394774
Plaats Lieshout
Toponiem D'n Hooge Suute
Naam vinder VUhs Archeologie
Datum vondst 2006
Verwerving Proefsleuven

Beschrijving	
Datering	Nieuwe tijd
Literatuur	Hiddink, H., 2006: Een inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven te Laarbeek-Heieneind (plangebied Mariahout-D'n Hoge Suute) Zuidnederlandse Archeologische Notities 88
Bron	Archis
Archis Zaak ID	2136612100
Uniek nr.	11.40.1.171
Coördinaten	171457 x 392852
Plaats	Beek en Donk
Toponiem	Kerkakker
Naam vinder	VUhbs Archeologie
Datum vondst	2008
Verwerving	Proefsleuven
Beschrijving	Een aanzienlijk deel van het onderzoeksgebied blijkt te zijn verstoord door ontgroningen. Alleen aan de zuidwest zijde is een areaal min of meer intact. Hoewel de ondergrond hier enigszins is aangetast door 'bedden', sluit dit op zich de aanwezigheid van complete gebouwplattegronden en dergelijke niet uit, zoals naar voren is gekomen bij recent onderzoek op de Beekse Akkers. Ook in ondiepe depressies, zoals die in proefsleuf 1, 6 en 7 kunnen in principe archeologische resten aanwezig zijn (vooral kuilen en greppels). Aangezien echter geen grondsporen of vondsten uit de prehistorie, Romeinse tijd of Middeleeuwen zijn aangetroffen, is ons advies geen verder archeologisch onderzoek op het terrein te laten plaatsvinden. De greppels en karrensporen van twee oude zandwegen zijn afdoende gedocumenteerd en verdienen eveneens geen nader onderzoek.
Datering	Late middeleeuwen – nieuwe tijd
Literatuur	Hiddink, H., 2008: Kerkakker te Beek en Donk (Rapport 143)
Bron	Archis
Archis Zaak ID	2188778100
Uniek nr.	11.40.1.172
Coördinaten	169580 / 392235
Plaats	Lieshout
Toponiem	De Fontein
Naam vinder	BAAC
Datum vondst	2012
Verwerving	Proefsleuven
Beschrijving	Tijdens het archeologisch onderzoek zijn sporen van landbewerking aangetroffen in de werkputten 1, 2 en 3. Het gaat met name om moesbedden of esgreppels die samenhangen met de ontginning van het land. In werkput 1 zijn in een zone met moesbedden twee fragmenten aardewerk aangetroffen dat kan worden gedateerd tussen 1700 en 1900. Verder zijn twee greppels aangetroffen die vermoedelijk kunnen worden geïnterpreteerd als percelerings- of ontwateringsgreppels.
Datering	Nieuwe tijd
Literatuur	Proefsleuvenonderzoek: Lieshout De Fontein. Inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven (BAAC rapport A-12.0004) d.d. oktober 2012, opgesteld door M. v.d. Glind.
Bron	Archis
Archis Zaak ID	2355718100
Uniek nr.	11.40.1.173
Coördinaten	169284 / 392142
Plaats	Lieshout
Toponiem	Grotenhof
Naam vinder	IDDS
Datum vondst	2012

Verwerving Beschrijving	Proefsleuven Er zijn naast een concentratie paalkuilen waarvan de structuur niet precies duidelijk is geworden, diverse perceelsgreppels aanwezig met een later aangelegd akkerdek. De bewoning lijkt te dateren in de 14e eeuw, waarna het gebied weer is verlaten en in gebruik werd genomen als akker tot en met de 20e eeuw. De precieze betekenis van de bewoningssporen is echter niet meer goed te achterhalen doordat de bodem in het gebied vrij sterk verstoord is door de bouw en sloop van de hier eerder in 2012 afgebroken woningen en infrastructuur.
Datering Literatuur	Late middeleeuwen - Nieuwe tijd Inventariserend Veldonderzoek dmv proefsleuven, Grotenhof, Lieshout, gemeente Laarbeek, auteur: R. Elmsa (IDDS Archeologie rapport 1584), Noordwijk, 2012.
Bron Archis Zaak ID	Archis 2385445100

Uniek nr.	11.40.1.174
Coördinaten	171038 / 391882
Plaats	Lieshout
Toponiem	Vagevuur
Naam vinder	RAAP
Datum vondst	2016
Verwerving Beschrijving	Archeologische begeleiding Bij de begeleiding is een komvormige kuil en een paalkuil waargenomen. Datering is niet mogelijk.
Datering Literatuur	Bronstijd – Nieuwe tijd R. Roggen, 2016: Archeologische begeleiding, plangebied Wilhelminakanaal te Lieshout, gemeente Laarbeek (RAAP adviesdocument)
Bron Archis Zaak ID	Archis 3999882100

Uniek nr.	11.40.1.175
Coördinaten	166614 / 394821
Plaats	Mariahout
Toponiem	Vossenbergraven
Naam vinder	RAAP
Datum vondst	2018
Verwerving Beschrijving	Archeologische begeleiding Archeologische indicatoren zijn niet ontdekt. Wel werpt het onderzoek dankzij palynologisch en 14C-onderzoek licht op de ontstaansgeschiedenis van het ven. Het veen dat in het zuidwesten van het ven op de bodem is aangetroffen, is gevormd in het Laat-Glaciaal, meer in het bijzonder in het Bølling-interstadiaal in grofweg het 13e millennium v.Chr. Het stuifmeelonderzoek leert dat bij aanvang van de veenvorming het landschap rondom de onderzoekslocatie open was, waarbij cypergrassen de flora domineerden. Dit doet vermoeden dat de bodem vochtig tot nat was, aangezien genoemde grassen heden ten dage vooral in dit soort omstandigheden, zoals moerassen en langs oevers, te vinden zijn. Daarnaast zijn er substantiële indicaties voor grassen. Bomen (b)lijken er echter nauwelijks te zijn geweest. De palynologische gegevens wijzen op berken en wilgen. Het pollenspectrum telt verder resten van diverse lichtminnende kruiden, zoals zuring, alsem en planten van de composietenfamilie en ganzenvoetfamilie. Verscheidene sporen en tetrades getuigen voorts van het voorkomen van de wolfsklauwachtige Selaginella selaginoides. Deze arctische plant leeft op vochtige plaatsen en kan als een klimaatindicator worden beschouwd, aangezien de temperatuur in juli in het (huidige) habitat ligt tussen 7 en 17°C (optimum rond 10-14°C). Het onderzochte veenmonster bevatte daarnaast resten van organismen uit een zoetwatermilieu, die aangeven dat het landschap drassig is geweest. De reden daarvoor was waarschijnlijk het smelten van de permafrost.

In het uiterste noorden van het ven is een ander veenmonster genomen uit een ondiep smeltwatergeultje. De resultaten van zowel het 14C-onderzoek als de pollenstudie corresponderen goed met de bovengenoemde uitkomsten. Opnieuw blijkt het prille begin van de veenvorming te dateren tussen 13.000-12.000 v.Chr. Ook het palynologische beeld is vergelijkbaar, met dien verstande dat in het onderhavige monster meer resten van waterplanten zijn aangetroffen. In het bijzonder de resten van groenwieren, zoals Botryococcus, Mougeotia, Pediastrum en Spirogyra, en algen van de Zygnemataceae-familie, alsook het pollen van aarvederkruid/kransvederkruid en fonteinkruid geven aan dat het geultje waterhoudend moet zijn geweest.

Datering
Literatuur

Laat-Paleolithicum
E.J.N. Rondags, R.A. Vaessens & J.A.M. Roymans, 2019: Vossenbergvén, gemeente Laarbeek, archeologisch vooronderzoek: proefsleuvenonderzoek (variant archeologische begeleiding) (= RAAP-rapport 4129).

Bron
Archis Zaak ID

Archis
4646641100

Vlakfoto van het laat-pleistocene geultje in het Vossenbergvén (uit RAAP rapport).

4. Literatuurlijst

- Akkerman, E.N.. *Archeologische begeleiding baggerwerkzaamheden kasteelgracht Croy*. (Arcadis-Rapport 110502/NA8/001/200384/007), 2008
- Arts, N.. Archeologische Vondsten. Laatmiddeleeuws zegelstempel uit Beek; *Nieuwsbrief Archeologie Kempen- en Peelland* jrg 3 nr 4, 1999, 15/16
- Arts, N.. Archeologische vondsten. Stenen bijl uit Beek en Donk (gemeente Laarbeek); *Nieuwsbrief Archeologie Kempen- en Peelland* jrg 3 nr 4, 1999, 13
- Barten, L., Hoeve Ten Caudenberg, *Het Hagelkruis* 2010, jg. 27, nr. 1/2, p. 21-22.
- Barten, L., De bouwgeschiedenis van de kapel, *Het Hagelkruis* 2006, jg. 23, nr. 2, p. 4-9.
- Barten, L., Het huis met de gevelsteen, *Het Hagelkruis* 2011, jg. 28, nr. 1, p. 29-30.
- Barten, L., Huize Ter Smissen te Aarle-Rixtel, *Het Hagelkruis* 2011, jg. 28, nr. 1, p. 29-30.
- Becx, E. e.a.. *Kastelengids van Noord-Brabant*. Utrecht, 1999.
- Beek, H., W. Daniëls. *Kasteel Croy*, Eindhoven, 2007.
- Beek, H, van., *D'n Broekkant*, Laarbeek, 1998.
- Beek, H, van., De Rixtelse watermolen, *Hagelkruis* 2011, jg. 28, nr. 1, p. 23-24.
- Beek, H, van., Kasteel Croy: de langste tijd in Aarle, *Hagelkruis* 2008, jg. 25, nr. 2, p. 12-15.
- Beek, H, van., Het Asdonks kapelleke, *Hagelkruis* 2011, jg. 28, nr. 4, p. 30-31.
- Beek, H, van., Het Aarlese landschap, *Hagelkruis* 2010, jg. 27, nr. 4, p. 4-5.
- Beek, H, van., Unieke vondst aan de zes gehuchten, *Hagelkruis* 2010, jg. 27, nr. 1/2, p. 14-16.
- Beek, H, van., Ons Aarles landschap: de Hoge Akkers, *Hagelkruis* 2010, jg. 27, nr. 3, p. 11-14.
- Beek, H, van., Ons Aarles landschap (1), *Hagelkruis* 2010, jg. 27, nr. 1/2, p. 23.
- Beex, G.. Opgravingen te Beek en Donk, *Brabants Heem* 12, 1960, 142
- Beex, G.. Beek en Donk, in: *Archeologisch Nieuws. Nieuwsbulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond (KNOB)* 1961, 5 en *37
- Beijers, H., en G.J. van Bussel, *Van d'n Aabeemd tot de Zwijnspuit. Toponiemen in de cijnskring Helmond vóór 1500 in naamkundig en nederzettingshistorisch perspectief*, 1996, Helmond.
- Beuningen, H.J.E. van en A.M. Koldewey. *Heilig en profaan : 1000 Laatmiddeleeuwse insignes uit de collectie H.J.E. van Beuningen*, 1993, afb. 86
- Boer, E. de/ H. Hiddink, Een inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven in het plangebied Lieshout-Nieuwenhof, gemeente Laarbeek (Archeologisch Centrum Vrije Universiteit - Hendrik Brunsting Stichting ZAN 209), 2010, Amsterdam.
- Box, G.R.. Het Paleolithicum en de vondsten in Aarle-Rixtel. *Het Hagelkruis*; III-4, 1986, 123-124.

- Box, G.R.. Het Mesolithicum en de vondsten in Aarle-Rixtel. *Het Hagelkruis*; 4-2/3, 1987, 62-71
- Box, G.. Een interessante vondst bij veldverkenning, in: *Het hagelkruis* 5 nr. 1, 41-44, 1988
- Box, G.. *Inventarisatie van archeologische vondsten en objecten in Aarle-Rixtel*, 1994
- Brongers, J.A. en Woltering, P.J.. *De prehistorie van Nederland. Economisch-technologisch*, Haarlem, 1978
- Brouwer, M.C.. *Beek en Donk, Laarsche Velden-noord; Inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven* (BAAC rapport A-10.0338), 's Hertogenbosch, 2011
- Brouwer, Gemeente laarbeek, Aarle-rixtel; plangebied het klavier; Opgraving en Archeologische Begeleiding protocol opgraven (BAAC evaluatierapport A-11.0053), 2011
- Butler, J.J.. Bronze Age Connections across the North Sea. *Palaeohistoria*; 9, 1963, 85 & 126, Plaat XII:1
- Butler, J.J.. Einheimische Bronzebeilproduktion im Niederrhein-Maasgebiet. *Paleohistoria* 15, 1973, 319-343
- Butler, J.J.. Bronze Age connections: France and the Netherlands. *Palaeohistoria*; 29, 1987, 33 noot 9
- Bijvanck, A.W.. *Excerpta Romana*; III, 1947
- Camps, H.P.H.. *Oorkondenboek van Noord - Brabant tot 1312*. Deel I, De Meierij van 's - Hertogenbosch (met de heerlijkheid Gemert). Den Haag, 1979.
- Clason, A.T.. Worked and unworked antlers and bone tools from Spoolde, De Gaste, the IJsselmeerpolders and adjacent areas. *Palaeohistoria* 25, 1983, 77-130
- Coenen, J. *Van Ricstelle tot Aarle-Rixtel. De geschiedenis van Aarle-Rixtel*. Aarle Rixtel, 1992.
- Datema, R.R.. *Een archeologische kartering, inventarisatie en waardering ten behoeve van de ruimtelijke ordening in de gemeente Helmond*. RAAP-rapport (Regionaal Archeologisch Archiverings Project, Amsterdam), 1990, 47, 64-65 (cat.nr. 10, 11, 12 en 13)
- Derks, T., Het Slotje, *Hagelkruis* 2011, jg. 28, nr. 1, p. 12-16.
- Deursen, W. van, A. Verhagen. *Waarden en normen, vrij en gebonden. Het Lieshouts model*. 's-Hertogenbosch (Brabants Steunpunt Jeugdwelzijn), 1996.
- Deville, T. & R. Paulussen. *Inventariserend veldonderzoek, deel karterend, Kannelustweg te Aarle-Rixtel*. (Synthegra-rapport. Projectnr. P0502810), Valkenswaard, 2008
- Dijkstra, P. en Th. de Jong. Het rugmes uit Aarle-Rixtel, in: *De pottenkijker* jrg. 4, nr. 3, 1987, 5-13.
- De hoeven genaamd den Schoot of Borg, *D'n Effer*, 1991, jg. 4, nr. 5.
- Eliens, F.M.. Het gulden Huis 3. *Het Brabants Kasteel*; 3 #4, 1980, 28-33
- Friedberg, A.L. & I.S. Friedberg. *Gold coins of the world from Ancient times to the Present*, 1976
- Gelder, E. van en J.S. Boersma. *Munten in muntvondsten* ((Fibula Van Dishoeck), Bussum, 1967

- Geraeds, J.J.G.; *Plangebied Handelskwekerij Bosscherweg, gemeente Laarbeek; een inventariserend archeologisch onderzoek* (Grontmij rapport), 2002
- Gouw, J.L. van der. De kerk te Rixtel. *Taxandria* 47 (1940) 110 – 112.
- Gramaye, J.B.. *Taxandria. Antiquitates illustrissimi ducatus Brabantiae*. 1610
- Haalebos, J.K.. Fibulae uit Maurik. *Oudheidkundige Mededelingen uit het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden*; Suppl. 65, 1986, 75
- Halder, P.-H. van. *Watermolens in Noord-Brabant vroeger en nu*. Den Bosch, 2010.
- Heeren, J.J.M.. Het hagelkruis. (Met afbeelding) *Taxandria* 34 (1927) 6 – 10.
- Hendriks, J.P.C.A.. Het Gulden Huis 2, *Het Brabants Kasteel*; 2 #2, 1979, 24-35
- Hensen, G. en Ellenkamp. *Plangebied Mariëngaarde te Aarle-Rixtel, gemeente Laarbeek : archeologisch vooronderzoek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek, karterende fase* (RAAP Archeologisch Adviesbureau raapnotitie 2465), Amsterdam, 2007
- Hensen, G. en Keijers. *Plangebied Mariëngaarde te Aarle-Rixtel, gemeente Laarbeek : archeologisch vooronderzoek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek, karterende fase* (RAAP Archeologisch Adviesbureau raapnotitie 2465), Amsterdam, 2007
- Hermans, C.R.. *Noordbrabants Oudheden*, 's-Hertogenbosch, 1865, 95, 113.
- Heugten, W. van, W. van Heugten. *Molens in Peelland* (Peellandse Molenstichting), Vlierten 1982.
- Hiddink, H., 2000: *Opgravingen in Laarbeek* (Archeologisch Instituut van de Vrije Universiteit, Brochure 4), Amsterdam.
- Hiddink, H.. Opgravingen bij Lieshout. Archeologisch onderzoek van resten uit de IJzertijd, Romeinse tijd en Middeleeuwen, *Brabants Heem* 53, 2001, 1-13.
- Hiddink, H.. *Archeologisch onderzoek aan de Beekseweg te Lieshout* (gemeente Laarbeek, Noord-Brabant), (Archeologisch Centrum Vrije Universiteit, ZAR 18), Amsterdam, 2005
- Hiddink, Henk, 2006: Inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven in fase 1 en 2 van het plangebied Beek en Donk- Beekse Akkers, gemeente Laarbeek (Archeologisch Centrum Vrije Universiteit – Hendrik Brunsting Stichting, ZAN 47), Amsterdam
- Hiddink, Henk, 2006: Een inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven te Laarbeek-Heieneind (plangebied Mariahout-D'n Hoge Suute) (Archeologisch Centrum Vrije Universiteit, Hendrik Brunsting Stichting Zan 88), Amsterdam.
- Hiddink, H.A, 2008: Een inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven op de Kerkakker te Beek en Donk (plangebied Wijnkelderweg, zuidwest), Amsterdam (ZAN 143).
- Hiddink, H., 2009: Bewoningssporen uit de Volle Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd op de Beekse Akkers bij Beek en Donk, gemeente Laarbeek (Archeologisch Centrum Vrije Universiteit - Hendrik Brunsting Stichting ZAR 36), Amsterdam.
- Holwerda, J.H., en J.P.W.A. Smit. *Catalogus der Archeologische verzamelingen van het Provinciaal Genootschap in de provincie Noord-Brabant*, 1917, 2, 17
- Holwerda, J.H.. *Hoeve de Kampe. Verslag van den directeur. Jaarverslag van het Rijksmuseum van Oudheden* 1938, 6

- Holwerda, J.H.. *Rijksmuseum van Oudheden te Leiden. Verslag van den Directeur over het jaar 1938.* 's-Gravenhage, 1939, 6
- Huijbers, T.. De hielbijl II. *D'n Tesnuzzik* 7, 1987, 22-26
- Huijbers, T.. *Beek en Donk, Huisplattegrond uit urnenveldentijd*; 1990
- Huijbers, T.. Lieshout, in: W.J.H. Verwers, *Archeologische kroniek van Noord-Brabant 1990*, Brabants Heem 43. Waalre, 1991, 150-151
- Huijbers, T.. Nieuws uit Beek en Donk, *Archeologisch Nieuws*.nr 5,4 , 1993
- Huijbers, T.. *Een en al gras. De archeologie van een middeleeuws cultuurlandschap - Aarle-Rixtel, Beek en Donk, Lieshout* (doctoraalscriptie, Universiteit van Amsterdam), Amsterdam 1993.
- Huijbers, T.. Beek en Donk, in: W.J.H. Verwers, *Archeologische kroniek van Noord-Brabant 1992*, *Brabants Heem* 46. Waalre, 1994, 33-37
- Huijbers, T., 1998: De biografie van het platteland, in: T. Thelen (red.), *D'n Broekkant. Geschiedenis van landschap en bewoning*, Laarbeek, 17-42.
- Huijbers, A.M.J.H., 2006: *De archeologie van een nat cultuurlandschap; onderzoek in het tracé van de PW205, provincie Noord-Brabant (Helmond, Aarle-Rixtel, Beek en Donk)* (Amsterdam Archeologisch Centrum rapport 40), Amsterdam.
- Huijbers, T., Jan van Gestel tot de Beekse Akkers. Verleden, heden en toekomst van de archeologie in Beek en Donk (1930-2000), *D'n Tesnuzzik*, jaargang 24, nummer 2004.
- Jansen, R.J.. *Van Aarle dit, van Rixtel dat, van alles wat.* Aarle-Rixtel (Gemeente Aarle-Rixtel), 1979.
- Jansen, R.J., A. Uijtenbogaart (samenst.). *Het huis der gemeente (1855-1980).* Aarle-Rixtel (Gemeente Aarle-Rixtel), 1980.
- Kam, W.H.. "Het raadsel van de bijl". *Brabants Heem*; III, 1951, 108-115
- Knippenberg, W.H.T.. Vondstmeldingen. *Brabants Heem*; 9, 1957, 67-68
- Knippenberg, W.H.T.. Hertshoornen werktuigen. *Brabants Heem*; 12, 7-19, 1960, 7-19
- Knoop, A., G. Merkelbach. *Van heide tot kerkdorp. De voorgeschiedenis van Mariahout.* Lieshout, 1982.
- Knoop, A., G. Merkelbach. *Lieshout in de Franse tijd.* Lieshout, 1984.
- Knoop, A., G. Merkelbach. *Het domein Lieshout (7de eeuw - 1300).* Lieshout, 1987.
- Kolen, J, e.a., *De biografie van Peelland, de cultuurhistorische hoofdstructuur (CHS) van Peelland. Toelichting bij de kaart*, Amsterdam, 2004.
- Koolen, M.. Een bronzen geoorde hielbijl uit Escharen (gem. Grave), *Westerheem* 42-6 (1993), 295-298
- Kortlang, F., & S. Hakvoort, 2002: *Een elite-nederzetting uit de vroege en late Middeleeuwen te Aarle-Rixtel-Strijp?* (Archeologisch Instituut van de Vrije Universiteit, Brochure 7), Amsterdam.
- Lauwerier, R.C.G.M.. Beek en Donk, in W.J.H. Verwers, *Archeologische kroniek van Noord-Brabant*, Brabants Heem 43, (1991), 106-107

- Leenders, F., Die van Beek en die van Donk. *D'n Tesnuzzik*, 2003, jg. 23, nr. 1
- Leenders, F., Hoe een sloot kan leiden naar een oud document. *D'n Tesnuzzik*, 2006, jg. 26, nr. 4.
- Leenders, F.. *Eyckenlust, kasteel en omgeving*. Beek en Donk (Heemkundekring De Lange Vonder), 2008.
- Löring, H. en M. Philipsen, Aarle-Rixtel en de Eerste WO deel 5, *Hagelkruis* 2002, jg. 19, nr. 1, p. 20-26.
- Löring, H., De witte poort op slot, deel 1, *Hagelkruis* 2004, jg. 21, nr. 2, p. 24-36.
- Melssen, J..Opnieuw een zegelstempel gevonden. *Van schild en vaan* (vlugschrift) jrg V nr 4 dec 1998, 47
- Merkelbach, G.. *Overzicht van ontstaan en wordingsgeschiedenis van Lieshout*, 1969 Lieshout.
- Merkelbach, G.. *Lieshout anno 1736* (uitgave heemkundekring 't Hof van Liessent). Lieshout 1989.
- Merkelbach, G ..*Lieshout-ginderdoor: Gilden en kapel*. Stichting St. Servatiuskapel Lieshout-Mariahout 1997.
- Ode, O. en H.F.A. Haarhuis. *Voorstudie Actualisering Archeologisch Monumentenbestand (VAAM); realistische en optimale kostenramingen op basis van een steekproef* (Regionaal Archeologisch Archiverings Project Raap) ,Amsterdam, 1990, 453
- Oirschot, A. van. *Middeleeuwse kastelen in Noord-Brabant. Hun bewoners en bewogen geschiedenis*. Eindhoven, 1981. (B54)
- Riessen, M. van en A. Verhoeven. Beekse Akkers : bureauonderzoek en IVO fase 1 (ADC ArcheoProjecten rapport 271), (2004) Amersfoort.
- Reuvers, C.J.C., C. Leemans en L.J.F. Janssen. *Romeinsche, Germaansche of Gallische oudheden, Gevonden in Nederland, Belgie en een gedeelte der aangrenzende landen* ,1845, 49
- Sasse van Ysselt, A.. Het Gulden Huis te Rixtel en de heerlijkheid Rixtel, Aarle, Beek en Stiphout. *Taxandria* 19 (1912) 266 – 278.
- Sasse van Ysselt, A.. Het huis Croy. *Taxandria* 24 (1917) 91 – 96.
- Sasse van Ysselt, A.F.O.. *Oorkonden betreffende Rixtel, met aantekeningen voorzien* ('s-Hertogenbosch, Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen), 1920
- Sasse van Ysselt, A..Het Hagelkruis. *Taxandria* 34 (1927) 6-10.
- Sasse van Ysselt, A.. Nog eens de Kommanderij Ter Braake te Alphen bij Tilburg. *Taxandria* 41 (1934) 64 – 73.
- Sevens, A.. De heerlijkheid Mierlo. Grensscheiding. *Taxandria* 37 (1930) 317 – 320.
- Sprengers, N.H.A., *Herinrichting benedenloop Snelle Loop: een aardkundige, archeologische en cultuurhistorische waardenkaart. Gemeenten Gemert-Bakel en Laarbeek, archeologisch vooronderzoek: een bureauonderzoek en veldinspectie* (Raap Rapport 2038). 2010.
- Stienen, J.. Kort verslag onderzoek kasteel Beek en Donk, *D'n Tesnuzzik* 10-1, (1990), 27-32.
- Stienen, J.. Opgraving Hooghuis op de Donk. *D'n Tesnuzzik* 11-1 (1991), 29-36

- Thelen, T. *D'n Broekkant. Geschiedenis van landschap en bewoning*. Laarbeek (Stichting Geschiedschrijving Broekkant), 1998.
- Timmers, J.. *De landweer tussen Bakel en Aarle-Rixtel. Een historisch landschapselement uit de Middeleeuwen* (uitgave SAS), Gemert 2007/2008.
- Timmers, J.. De Walgraaf en de Snelle Loop. Een landweer op de grens tussen Gemert en Laarbeek, *Gemerts Heem* nr 3, Gemert 2008.
- Timmers, J.. *De inrichting van de Jan Miekies Hoeve. Cultuurhistorische aspecten van de inrichting van een oude boerderij aan De Hei in Mariahout* (uitgave SAS), Gemert 2011.
- Verwers, W.J.H.. Beek en Donk Provinciaal archeologen -Noord-Brabant, *Jaarverslag ROB* 1989, 170-171, 1990
- Verwers, W.J.H.. Archeologische Kroniek van Noord-Brabant 1989: Beek en Donk , *Brabants Heem* 42, 143-146, 1990b
- Verkade, P.. *Muntenboek*; V., 1848, 38.1, 2 en 3
- Verwers, W.J.H.. Lieshout ; *Jaarverslag van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek*; 1989, 173, 1990c
- Verwers, W.J.H.. Beek en Donk Provinciaal archeologen Noord-Brabant, *Jaarverslag ROB* 1990, 197-204, 1991a.
- Verwers, W.J.H.. Lieshout Nieuwenhof; *Jaarverslag ROB* 1990, 86-87, 1991d
- Verwers, W.J.H.. Beek en Donk Provinciaal archeologen- Noord-Brabant, *Jaarverslag ROB* 1991, 175-180, 1992b
- Verwers, W.J.H.. Provinciaal en regionaal archeologen -Noord-Brabant, *Jaarverslag ROB* 1992, 196-202, 1993a
- Verwers, W.J.H.. Lieshout Nieuwenhof, *Jaarverslag ROB* 1992, 52-53, 1993b
- Verwers, W.J.H.. Archeologische kroniek van Noord-Brabant, *Brabants Heem* 46, 21-42
- Vogels, H., M. Philipsen, *Een nieuwe visie op Lieshouts historie*, Lieshout, 1993
- Wal, A. ter: 2009: Proefsleuvenonderzoek (IVO-P): Gemeente Laarbeek, Plangebied Dijkmanstraat te Aarle-Rixtel (BAAC rapport A09.0341) den bosch, concept november 2009.
- Weerden, J.F. van der. *Aarle-Rixtel, Broekelingstraat. Inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven*, (BAAC-rapport A-09.0166), 's-Hertogenbosch/Deventer, 2009
- Weerden, J.F. van, 2009: Mariahout, Vossenbergh : inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven (BAAC rapport 08.0493), 's-Hertogenbosch.
- Wesdorp, Mara & Ingmar Elstrodt. *Een inventariserend vooronderzoek door middel van proefsleuven in het plangebied Laarsche Velden te Beek en Donk, gemeente Laarbeek* (Archeologisch Centrum Vrije Universiteit - Hendrik Brunsting Stichting ZAN 193), Amsterdam, 2009
- Wiel, P. van de. *De Plashoeve te Lieshout. Een reis van negen eeuwen met het hujs ende sijne bewoonders*. Lieshout, 2011.